

CUJOSS

C. XLIII - Aralık 2019 - S. 2

Volume: XLIII - December 2019 – Issue: 2

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Sivas Cumhuriyet University
Faculty of Letters
Journal of Social Sciences

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Sosyal Bilimler Dergisi

Sivas Cumhuriyet University

Faculty of Letters

Journal of Social Sciences

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Sivas Cumhuriyet University
Edebiyat Fakültesi / Faculty of Letters
Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences
Sivas, 2019TM
ISSN: 1305-5143
Kapak & Tasarım: Arş. Gör. Okan Güven

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Sivas Cumhuriyet University
Edebiyat Fakültesi / Faculty of Letters
Sosyal Bilimler Dergisi / Journal of Social Sciences

CUJOSS

Cilt / Vol: XLIII

Sayı / Issue: 2

Aralık / December 2019

*Haziran ve Aralık aylarında yayımlanan hakemli bir dergidir.
A Peer-Review Journal Published in June and December*

*Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınıdır.
Published and Released by: Faculty of Letters of the Sivas Cumhuriyet University*

*Bu dergi, BASE, EBSCO, IDEALONLINE, ISAM ve SOBIAD tarafından taranmaktadır.
This journal is indexed by; BASE, EBSCO, IDEALONLINE, ISAM and SOBIAD*

İmtiyaz Sahibi / Owner

Prof. Dr. Mehtap ERDOĞAN TAŞ
(Edebiyat Fakültesi Dekanlığı Adına / Dean of Faculty of Letters)

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief

Prof. Dr. Hakan YEKBAŞ
(Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Department of Turkish Literature and Language)

Editörler / Editors

Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL
(Tarih Bölümü / Department of History)
Doç. Dr. Vehbi ÜNAL
(Sosyal Hizmet Bölümü / Department of Social Service)
Dr. Öğr. Üyesi Onur BALCI
(Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü / Contemporary Turkish Dialects and Literature)
Dr. Öğr. Üyesi Sedat BAY
(İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü / Department of English Language and Literature)

Yazı İşleri / Director of Articles

Arş. Gör. Okan GÜVEN
(Tarih Bölümü / Department of History)

Örnek Makale Künye Gösterimi / Illustration of Sample Article Imprint

Azmi Süslü, "Ermeni Terörizminin Kaynakları ve Sivas Örneği", *CUJOSS*, C. XL, S. 1, Sivas 2016, ss. 97-106.

İletişim / Contact

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Merkez Kampüsü *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat
Fakültesi*, A Binası, Dekanlık, 58140 Merkez / SIVAS
cujoss@cumhuriyet.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Mehtap ERDOĞAN TAŞ (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları)
Prof. Dr. Hakan YEKBAŞ (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Türk Dili ve Edebiyatı)
Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Tarih)
Doç. Dr. Vehbi ÜNAL (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Hizmet)
Dr. Öğr. Üyesi Onur BALCI (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları)
Dr. Öğr. Üyesi Sedat BAY (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / İngiliz Dili ve Edebiyatı)

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan BABACAN (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Prof. Dr. Jemaeddine BENHAYOUN (Abdulmalek Essadi University / Fas)
Prof. Dr. Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. İzzet DUYAR (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömür Dilek ERDAL (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdal ESER (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan KAPLAN (İbn Haldun Üniversitesi)
Prof. Dr. Steven L. KUHN (Arizona University / ABD)
Prof. Dr. İrfan MORINA (Universitet i Prishtines / Kosova)
Prof. Dr. Carmen Elizabeth PUCHIANU (Transylvania University of Brasov / Romanya)
Prof. Dr. Adelheid RUNDHOLZ (Johnson C. Smith University / ABD)
Prof. Dr. Saim SAVAŞ (Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Fadime SUATA ALPASLAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Yücel ŞENYURT (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep TOPARLI (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Vladan VIRIJEVIC (Kosovska Mitrovica University / Sırbistan)
Prof. Dr. Cemal YALÇIN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail BAYKARA (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Cem ERKMAN (Ahi Evran Üniversitesi)
Assoc. Prof. Elisabetta MARINO (University of Rome Tor Vergata / İtalya)
Assoc. Prof. Alexandra NIKCEVIC BATRICEVIC (University of Montenegro / Karadağ)
Doç. Dr. Emel ÖZKAYA (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevinç QASIMOVA (Bakü Devlet Üniversitesi / Azerbaycan)
Doç. Dr. Zubaida SHAKDAM (El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi / Kazakistan)
Dr. Öğr. Üyesi Veda BİLİCAN GÖKKAYA (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Assist. Prof. Canan ÇAKIRLAR (Universitat Groningen / Hollanda)
Dr. Öğr. Üyesi Ümit ÇAYIR (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Berkay DİNÇER (Ardahan Üniversitesi)
Assist. Prof. Tamara JOVOVIC (Mediterranean University / Karadağ)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KUTLU (Pamukkale Üniversitesi)
Dr. Susan Marie MENTZER (Universitat Tübingen / Almanya)
Dr. Ludovic SLIMAK (CNRS / Fransa)

ALAN EDITÖRLERİ / EDITORS OF BRANCHES

Prof. Dr. Ayşen AÇIKKOL YILDIRIM (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Antropoloji)
Doç. Dr. Mehtap ERDOĞAN TAŞ (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Türk Dili ve Edebiyatı)
Doç. Dr. Miraç Burak GÖNÜLTAŞ (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Hizmet)
Doç. Dr. Sevda MUTLU (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyoloji)
Doç. Dr. Emel ÖZKAYA (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Mütercim-Tercümanlık)
Doç. Dr. Ahmet YILMAZ (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Fransız Dili ve Edebiyatı)
Doç. Dr. Bekir ZENGİN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Alman Dili ve Edebiyatı)
Dr. Öğr. Üyesi Uğur BAŞARAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Halkbilimi)
Dr. Öğr. Üyesi Ebru BİLGET FATAHA (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Sanat Tarihi)
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt DEDE (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Tarih)
Dr. Öğr. Üyesi Özlem DEMREN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Halkbilimi)
Dr. Öğr. Üyesi Özlem ERDOĞAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Türk Dili ve Edebiyatı)
Dr. Öğr. Üyesi Yakup HAMDİOĞLU (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Felsefe)
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Sebati İŞKİN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Türk Dili ve Edebiyatı)
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüde ZENGİN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / İngiliz Dili ve Edebiyatı)
Dr. Öğr. Üyesi Olcay ZENGİN KOŞAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Arkeoloji)
Öğr. Gör. Esra KISACIK (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi / Psikoloji)

HAKEM KURULU (BU SAYI) / BOARD OF REFREE (CURRENT ISSUE)

Prof. Dr. Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Bahattin YAMAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakan YEKBAŞ (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Süheyla YÜKSEL (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih ARSLAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Yener BEKTAŞ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Çağatay BENHÜR (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa ÇAĞLAYANDERELİ (Mersin Üniversitesi)
Doç. Dr. Filiz ÇOLAK (Uşak Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Cem ERKMAN (Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Ramis KARABULUT (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Zafer KARADEMİR (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Ayla OĞUZ (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkan SAĞLIK (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. İbrahim SERBESTOĞLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Derya SİLİBOLATLAZ-BAYKARA (Van Yüzüncüyıl Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevginar VATAN (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Yusuf YILDIRIM (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Timuçin AKTAN (Nuh Naci Yazgan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Uğur BAŞARAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Enis Baha BİÇER (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tülünay DALAK (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Şule GÜMÜŞ (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Işıl KALAYCI (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali KARAMAN (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kağan KAYA (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Şenay KIRGIZ (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hamza KUZUCU (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ÖZBAKIR (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Meral ÖZTÜRK (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ŞİMŞİR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Dr. Mustafa DUMAN (Uşak Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Adil ÇELİK (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Dergimiz Hakkında:

Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1982'den beri yayın hayatında olan hakemli, bilimsel bir dergidir.

Dergi, her yıl haziran ve aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez çevrimiçi olarak yayımlanmaktadır.

Dergimiz, şu alanlarda yazılmış makaleleri kabul etmektedir: Alman Dili ve Edebiyatı, Antropoloji, Arkeoloji, Coğrafya, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Felsefe, Fransız Dili ve Edebiyatı, Türk Halkbilimi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Sanat Tarihi, Sosyal Hizmet, Sosyoloji, Türk Dili ve Edebiyatı, Psikoloji ve Tarih. Dergimizde yayımlanan yazıların hukukî sorumlulukları yazarların kendilerine aittir.

Editörden:

1982'den beri yayın hayatına devam eden ve Türkiye'nin en köklü sosyal bilimler araştırmaları dergilerinden biri olan Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin 43. cildinin 2. sayısını bilim dünyasının hizmetine sunmuş olmanın verdiği mutluluğu ve kıvancı yaşıyoruz.

Bu sayımızda sosyal bilimlerin farklı disiplinlerine ait toplam 17 özgün makale bulunmaktadır. Bu makalelerin her biri editör takımımız tarafından titizlikle incelenerek alanının uzmanı olan hakemler tarafından değerlendirilmiş kendi alanına katkı sağlayacak nitelikte makalelerdir.

Biz yeni sayımızı hazırlarken uzun yıllar Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesine hizmet etmiş Prof. Dr. Mehmet Arslan hocamızın vefat haberiyle sarsıldık. Beklenmedik bir anda Hakk'a yürüyen hocamıza yüce Allah'tan rahmet sevdiklerine baş sağlığı diliyoruz.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi dergisi yeni kadrosuyla yayın hayatına devam etmektedir. Dergimizin yeni sayılarında buluşmak dileğiyle.

Editörler

İÇİNDEKİLER

Ayşen AÇIKKOL YILDIRIM – Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU, <i>Legg-Calve-Perthes Hastalığı: Paleopatolojik Bir Bakış</i>	1-8
Cengiz EKEN, <i>Tevfik Fikret'in Şiirinde Aile</i>	9-28
Şule GÜMÜŞ, <i>Manisa ve Sivas Yöresi Sağlıkım Yöntemleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme</i>	29-46
Mehmet KARAYAMAN, <i>Belediyeler Dergisinin (1935-1942) Yerel Tarih Araştırmalarında Yeri ve Önemi</i>	47-90
Bera KEMİKLİ, <i>Hattatlara Vefâ: Ketebe Duası</i>	91-114
Yeliz KINDAP TEPE, Vezir AKTAŞ, vd., <i>Suriyeli Mültecilere Yönelik Olumsuz Tutumun Belirleyicileri Dindarlık, Yurtseverlik, Ayrımcılık ve Hoşgörü Olabilir mi?</i>	115-138
Esra KISACIK – Canan KALAYCIOĞLU, <i>Üniversite Öğrencilerinde Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Belirti Düzeylerinin İncelenmesi</i>	139-150
Osman KÖKSAL, <i>Sivas Tarihine Der-Kenar: Yeni Türkiye'nin İlk Yüksek Mahkemesi Sivas Muvakkat Temyiz Heyeti</i>	151-174
Cafer ÖZDEMİR, <i>Âşık-Saz İlişkisinde Geleneği Okumak: Âşık Veysel Örneği</i>	175-192
Faruk AY - Deniz AKKAYA - Gülüşan ÖZGÜN BAŞIBÜYÜK, <i>Yaşam Kalitesinin Yalnızlık Üzerindeki Etkisi: Antalya 60+ Tazelenme Üniversitesi Örneği</i>	193-210
İbrahim SEZER, <i>Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma ve Ekoturizm Etkileşimi Bağlamında Kadınların Rolü: Şeyhli Mahallesi Örneği</i>	211-238
Haydar HOŞGÖR - Nurperihan TOSUN, <i>İstanbul İlindeki Bir Üniversite Hastanesinde Yapılan Şikâyetlerin İncelenmesi</i>	239-252
Esra ULUŞAHİN, <i>Yasmina Khadra'nın Günün Geceye Borcu Adlı Yapıtında Sömürgecilik Sonrası Kültür ve Kimlik Bağlamında Göç İzlekleri</i>	253-274
Vehbi ÜNAL, <i>Modernleşme Sürecinde Yaşlılık Düşüncesini Değiştiren Olgular – Toplumsal Yaşamın Kırısında Kalan Yaşlılar</i>	275-298
Abdürrahim YILDIZ, <i>XIX. Yüzyıla Ait Bir Cönk Örneği</i>	299-308

Kadriye ığdem YILMAZ – Mehmet TAKKAÇ, *Martin Crimp'in Attempts On Her Life Oyunu Üzerine Baumancı Bir Okuma*.....309-334

Bekir ZENGİN, *Haiti'nin Kanlı Tarihine İki Bakış: Heinrich Von Kleist'in 'Die Verlobung in San Domingo' ve Anna Seghers'in 'Die Hochzeit von Haiti' Başlıklı Novellaları*.....335-356

LEGG-CALVE-PERTHES HASTALIĞI: PALEOPATOLOJİK BİR BAKIŞ LEGG-CALVE-PERTHES DISEASE: A PALEOPATHOLOGICAL VIEW

*Ayşen Açıkkol Yıldırım**
*Pınar Gözlük Kırmızıoğlu***

Öz

Legg-Calve-Perthes (LCP) hastalığı, çocukluk döneminde ortaya çıkan, etiyolojisi bilinmeyen, femur başını besleyen kan akımının tıkanması ile oluşan bir dolaşım bozukluğu hastalığıdır. Erkeklerde kızlardan daha sık oluşur ve genellikle tek tarafı tutar. Hastalık süresince büyüme geriliği görülür ama ataklar bittikten sonra büyüme devam eder. Paleopatoloji literatüründe bu hastalığa ait sadece 15 vaka mevcuttur ve bunların 4'ü Türkiye'de bulunmuştur. Afrika ve Okyanusya'da herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Paleopatoloji örnekleri, cinsiyet, coğrafya ve hastalığın tek tarafı etkilemesi açısından güncel LCP hastalığı örüntüsü ile tamamen örtüşür.

Anahtar Kelimeler: *Paleopatoloji, Ortopedi, Legg-Calve-Perthes Hastalığı.*

Abstract

Legg-Calve-Perthes (LCP) Disease, a circulatory disorder, is known as osteochondrosis of the femoral head in childhood and its etiology is not clear. The avascular necrosis is resulted by an obstruction to the blood supply of the growing femoral head. The disease is almost completely unilateral and much more common in boys than girls. Growth retardation occurs during the disease, but growth continues after the attacks are over. The paleopathology of this disease in the literature is available in only 15 cases and 4 of them have been found in Turkey. No record was found in Africa and Oceania. Paleopathology specimens completely coincide with the current LCP disease pattern in terms of gender, geography and the unilateral effect of the disease.

* Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, ORCID: 0000-0003-1086-9749

** Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, ORCID: 0000-0002-0759-3529

Keywords: *Paleopathology, Orthopedics, Legg-Calve-Perthes Disease.*

Giriş

Osteokondroz büyüme dönemindeki çocuklarda ve gençlerde kemiklerin epifizlerindeki kemikleşme merkezlerinin dejenerasyonu ve nekrozu ile başlayan ve rejenerasyon ve kalsifikasyon ile devam eden bir kemik hastalığıdır. 1900'lü yılların başlarında ABD, Fransa ve Almanya'da tanımlanan ve üç farklı araştırmacının ismini taşıyan Legg-Calve-Perthes Hastalığı (Aksoy vd, 2005; 138) ise çocuklarda femur başı epifizinin osteokondrozudur. Büyüyen femur başını besleyen kan akımının herhangi bir nedenle tıkanması ile oluşan avasküler nekroz Legg-Calve-Perthes (LCP) hastalığına yol açar. Bacakta ve kalçada ağrı ve spazmlar ile kendini gösterir. Hastalığa yakalanan çocuklarda büyüme gecikmesi görülür. Oluşma yaşı 3-10 arasında değişir. 12 yaşından daha büyük bireylerde meydana gelen hastalık adölesan avasküler nekroz olarak isimlendirilir. Erkeklerde kız çocuklarından dört kat daha fazla görülür. Hastalık genellikle tek taraflı oluşur. Femur başının en çok etkilenen bölgeleri olan üst ve antero-lateral yüzeyleri deformasyona uğrar, femur boynu düzleşir, yassılaşır ve kısalır. Bu da coxa vara ile sonuçlanır. Son olarak, femur proksimali çok tipik bir "mantar biçimli" yapı kazanır. Bu hastalıkta genellikle femur başı büyük trokanterden daha aşağıda konumlanır. Acetabulum da yassılaşır uzayarak ve düzensiz bir eklem yüzeyi oluşturarak deformasyon sergiler. Mantar biçimli femur başında fovea capitis yoktur (Şekil 1). Bu özellik, onun Femur Başı Epifiz Kayması/SCFE'den (Slipped Capital Femoral Epiphysis) ayırt edilmesini kolaylaştırır. LCP hastalığının ilginç bir özelliği, hasta bireylerde ataklardan sonra büyümenin devam etmesidir. Perthes hastalığının en önemli komplikasyonu dejeneratif eklem hastalığıdır (Aufderheide ve Rodriguez-Martin, 1998: 84, Ortner, 2003: 346-347).

Hastalığın Paleopatolojisi

Legg-Calve-Perthes Hastalığı ile ilgili tüm yayınlarda özellikle vurgulanan özellikler çocukluk döneminde oluştuğu, hastalığa neden olan faktörlerin kesin olarak bilinmediği ve nadir görülen bir hastalık olduğudur. Ortner, vakaların %90'ının tek taraflı oluştuğunu ve erkeklerde kızlara göre 4 kat daha fazla görüldüğünü ve eğer hastalık bilateral oluştuysa hipotroidi ve epifizyal displazyanın kontrol edilmesi gerektiğini belirtir (Ortner, 2003; 346). Ortner ile Aufderheide ve Rodriguez-Martin'in dikkat çektiği bir başka konu da hastalığa Afrikalılarda, Aborjinlerde, Amerikan Yerlilerinde ve Polinezyalılarda çok düşük sıklıklarda

rastlanırken, Japonlarda, Mongoloidlerde, Inuitlerde ve Orta Avrupalı bazı ülkelerde hastalığın sıklığının daha yüksek seyretmesidir (Aufderheide ve Rodriguez-Martin, 1998: 84; Ortner, 2003; 346). Bu da hastalığın etiolojisinde etnisitenin ve coğrafyanın etkili olduğunu düşündürür. Ancak kalıtım ve genetiğin hastalığın etiolojisinde etkili olduğu kesin olarak kanıtlanamamıştır. Pasif sigara içiciliği, travma, düşük sosyo-ekonomik düzey, beslenme yetersizliği, hiperaktivite, büyüme geriliği, merkezi sinir sistemindeki bozukluklar, kalıtsal trombofili gibi çok sayıda etkenin LCP hastalığı ile ilişkisi tartışılmıştır (Aksoy vd, 2005; 138-139) ama bu hastalık hala idiopatik olarak kabul edilmektedir.

Paleopatolojik araştırmalara bakıldığında, gerçekten çok az sayıda vaka ile karşılaşılır (Tablo 1). En çok örnek Avrupa’da keşfedilmiştir ve bunlar genellikle Roma Dönemine, Orta Çağ’a ve sonrası topluluklarına aittir. Avrupa’da en eski örnek, İtalya’daki bir Etrüsk mezarlığında (Spina Mezarlığı) bulunmuştur. 40-50 yaşlarındaki bir erkeğin sol femur kemiğinde hastalığa ait lezyonlar tespit edilmiştir (Manzon vd, 2017; 11). Avrupa’dan bilinen örneklerden ikisi Çekya’da bulunmuştur. Biri Geç 5. yy – Erken 6. yy mezarlığından, diğeri 10.-11. yy mezarlığından çıkarılan iki erkeğin sol femur kemiklerinde bu hastalık ile benzerlik gösteren lezyonların varlığı bildirilmiştir (Smrcka vd, 2009). İspanya’da bulunan tek örnek Roma Dönemindeki bir Vizigot Mezarlığından (MS 5.-7. yy) bilinir. 50-60 yaşlarında bir erkeğe ait olan sağ femur kemiğinde LCP Hastalığının varlığı ayrıntılı şekilde analiz edilmiştir (Herrerin ve Garralda, 2012). Portekiz’de 14.-17. yy arasında kullanılan Santa Maria Mezarlığında sol femurunda LCP hastalığı teşhis edilen erişkin bir erkeğin iskeleti açığa çıkarılmıştır (Wasterlain ve Umbelino, 2013). Yine Portekiz Tomar’da aynı adı taşıyan (Santa Maria) kilisenin Orta Çağ/Modern mezarlığında da erişkin bir erkeğin sağ femurunda LCP hastalığının varlığı belirlenmiştir (Curto ve Fernandez, 2013). Ortner’in varlığından bahsettiği Orta Çağ’a tarihlenen St James ve St Mary Magdalena Hastanesinin mezarlığından çıkarılan erkekte hastalık bilateraldir ve bu açıdan örneklemede tektir (Ortner, 2003; 349). Avrupa’dan bilinen son vaka Sırbistan’da bulunmuştur. 16.-19. yy arasında kullanılan St Ilija Mezarlığı’na gömülen bir erkeğin sol femurundaki belirgin osteoartrit (OA) LCP hastalığı nedeniyle meydana geldiği belirtilmiştir (Duric vd, 2004). Şimdiye kadar belirlenen örneklerden de anlaşılabilirdiği gibi, İtalya Demir Çağı dışındaki tüm Avrupa vakaları Orta Çağ’a tarihlenmiştir.

Literatür araştırmamızda Asya'da sadece tek bir vaka ile karşılaşılmıştır. Bu yayında, Çin'de Savaşan Devletler Çağı'na tarihlenen (MÖ 475-221) bir mezarlıkta bulunan, 20-29 yaşlarında ölen bir erkeğin sağ femuru analiz edilmiştir (Berger vd, 2017). Türkiye'de Ağızören Hitit Dönemine ait (Açikkol vd, 2003) sol femur, Van Karagündüz Erken Demir Çağı'na tarihlenen iki erkek femuru (Sevim vd, 2003; 42) ve Dilkaya Orta Çağ vakası Asya örneklerine dahil edilirse Asyalı örnek sayısı toplam beşi bulmaktadır. Ağızören LCP hastalığı, bu çalışmada ele alınan tüm vakaların en eskisidir. Karagündüz örnekleri oda mezarlardan çıkarılmıştır, iskeletler tamamen karışmış durumdadır ve bu iki femur hakkında daha ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır. Dilkaya örneği, Orta Çağ dönemine tarihlenen bir erkeğe ait sol femur kemiğinde tespit edilmiştir ve LCP hastalığının diagnostik karakterlerini sergiler (şahin, 2019; 59). Dilkaya dışındaki diğer Türkiye örnekleri 2003 yılında yayınlanmıştır ve her birinin yeni yöntemlerle yeniden incelenmesi gerekmektedir. Bu, özellikle ülkemizdeki örneklerin dünyadaki en eski vakaları olması yüzünden ayrı bir önem taşımaktadır.

Amerika kıtasında sadece iki vaka yayınlanmıştır. Arjantin'de 16. yy sonu - 17. yy'a tarihlenen Capiz Alto Mezarlığında 14-16 yaşlarında ölen bir erkek çocuğunun sağ femurunda bu hastalığa ait belirtiler tespit edilmiştir (Ponce ve Novellino, 2014). En iyi bilinen vaka ise, Ortner tarafından bildirilen, hangi döneme ait olduğu bilinmeyen ama Peru'daki Chicama Vadisi'nden çıkarılan bir sağ femurdur (Ortner, 2003; 349).

Tablo 1: Paleopatoloji Literatüründe Legg-Calve-Perthes Hastalığı Vakaları

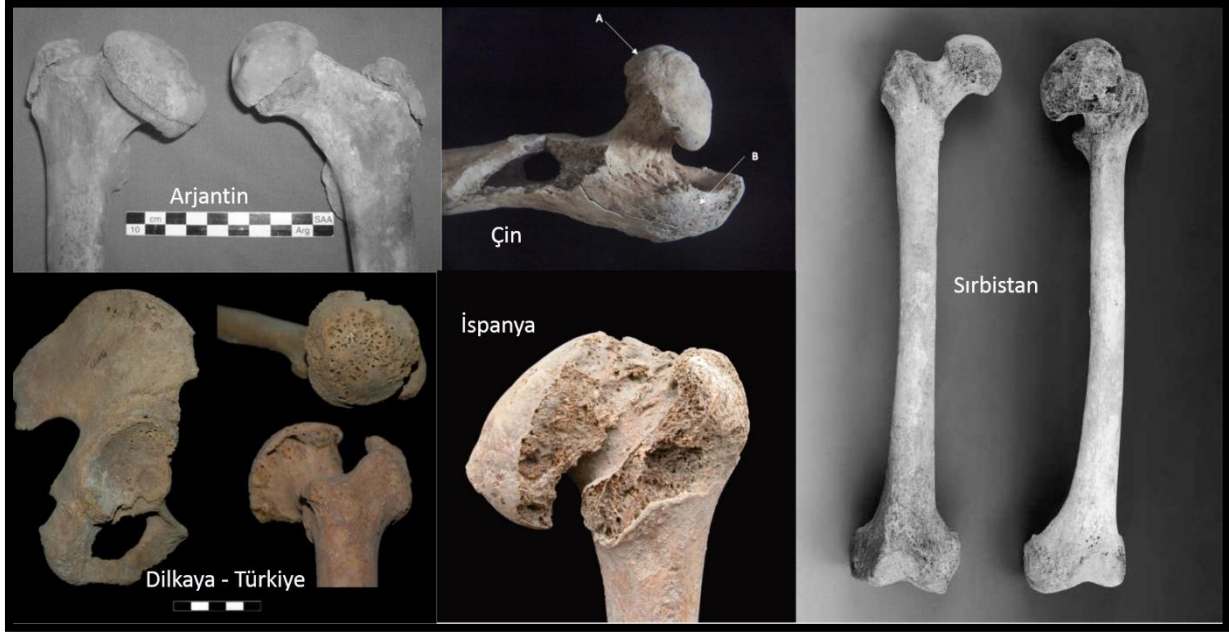
Buluntu Yeri - Ülke	Dönemi	Cinsiyet	Yaş	Taraf	Araştırmacı
Ağızören - Türkiye	MÖ 17-12 yy	Erkek	Erişkin	Sol Femur	Açikkol vd, 2003
Karagündüz – Türkiye	MÖ 1200-900	Erkek	Erişkin	Femur	Sevim vd, 2003
Karagündüz – Türkiye	MÖ 1200-900	Erkek	Erişkin	Femur	Sevim vd, 2003
Spina Etrüsk Mezarlığı – İtalya	MÖ 6.-3. yy	Erkek	40-50 yaş	Sol Femur	Manzon vd, 2017
Shijiahe Mezarlığı - Çin	MÖ 475-221	Erkek	20-29 yaş	Sağ Femur	Berger vd, 2017

Langobard Mezarlığı – Çekya	5.-6. yy	Erkek	50+ yaş	Sol Femur	Smrcka vd, 2009
Duraton Vizigot Mezarlığı – İspanya	5.-7. yy	Erkek	50-60 yaş	Sağ Femur	Herrerin ve Garralda, 2012
Brandysek – Çekya	10.-11. yy	Erkek	Erişkin	Sol Femur	Smrcka vd, 2009
St.James& St Mary Magdalena Hastanesi – İngiltere	Orta Çağ	Erkek	50 yaş	Sağ ve Sol Femur	Ortner, 2003
Santa Maria Mezarlığı – Portekiz	14.-17. yy	?	Erişkin	Sol Femur	Wasterlain ve Umbelino, 2013
Capiz Alto – Arjantin	16.-17. yy	?	14-16 yaş	Sağ Femur	Ponce ve Novellino, 2014
Tomar – Portekiz	Orta Çağ / Modern	Erkek	45-49 yaş	Sağ Femur	Curto ve Fernandez, 2013
Dilkaya – Türkiye	Orta Çağ	Erkek	52-55 yaş	Sol Femur	Şahin, 2019
St Ilija Mezarlığı – Sırbistan	16.-19. yy	Erkek	30-40 yaş	Sol Femur	Duric vd, 2004
Chicama Vadisi - Peru	?	Kadın?	Erişkin	Sağ Femur	Ortner, 2003

Paleopatoloji örnelemi, güncel araştırmalardaki bazı bulguları destekler. Öncelikle, Avrupalı örneklerin oranı, tüm vakaların yarısından fazlasını oluşturur (%53,3). Türkiye'nin de dahil olduğu Asyalı örnekler ise %33,3 ile ikinci sırada yer alır ve bunu %13,3 ile Güney Amerika kıtası izler. Hiçbir paleopatoloji yayında Afrika ya da Okyanusya yerlileri ile ilgili bir vakadan bahsedilmez. Üstelik Türkiye'de keşfedilen en eski vakalarda (Ağızören ve Karagündüz), soy hattı Orta ve Doğu Asyalılara değil, Hint-Avrupalılara ve Kafkaslara dayanır. Literatürde bu hastalığın erkeklerde kadınlara göre 4 kat daha fazla görüldüğünden bahsedilir. Araştırmamızda topladığımız verilere göre, cinsiyeti belirlenebilen bireylerin (n: 13) %92'si erkek, %8'i kadındır. Yaş dağılımına bakıldığında Arjantin vakası dışındaki tüm bireyler erişkindir, hatta içlerinde 50li yaşları aşan bireyler mevcuttur. Bu da hastalığın atakları sonlandıktan sonra büyümenin devam ettiği ve bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri bulgusu ile uyumludur. Hastalığın etkilediği taraf incelendiğinde, sadece bir vakada

hastalığın iki tarafı da tuttuğu görülür (bilateral, %6,7), sağ femurdaki LCP oranı %33,3, sol femurdaki LCP oranı %46,7'dir. İki bireyde (Karagündüz vakaları) femur kemiğinin hangi tarafında hastalığın meydana geldiği belirtilmemiştir. Son olarak, önümüzdeki en önemli problem, hastalığa ait en eski kayıtların Orta-Geç Tunç (Türkiye), Erken Demir (Türkiye) ve Demir Çağı'nda (İtalya ve Çin) ortaya çıkmasıdır. Hem Türkiye'de hem de diğer ülkelerde daha eski dönemlere ait binlerce arkeolojik insan iskelet kalıntısı incelenmiştir ama Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik ve Erken Tunç Çağlarına ait herhangi bir LCP hastalığı izine rastlanmamıştır. Avrupa'da kaydedilen en eski vaka İtalya'da bir Etrüsk Mezarlığı'nda bulunmuştur ve MÖ 6.-3. yy'a aittir. Çin'de bulunan en eski örnek de hastalığın Avrupa'da ortaya çıkışından hemen sonraya denk gelir. Bu durumun birden fazla açıklaması olabilir. Öncelikle bu hastalığın lezyonları, antropologlar tarafından OA ya da kalça çıkığı olarak değerlendirilmiş ve bu nedenle gözden kaçmış olabilir. İkincisi, coğrafya, iklim ve modern insan göçleri düşündüğümüzden çok daha etkili olabilir. Hastalık Ortadoğu'da, belki de Türkiye'de Tunç Çağı ortalarında bir mutasyon nedeniyle ortaya çıkmış ve bu nedenle Afrika, Amerika ya da Avustralya'da izole kalan modern insan topluluklarına ulaşmamış olabilir. Bu hipotezi yanlışlayan Güney Amerika'daki iki örnekten birinin tarihi bilinmemektedir, diğeri ise 16.-17. yy gibi Avrupalıların Amerika'ya ayak bastıklarından sonraki bir döneme aittir. Dolayısıyla bu vakaların ortaya çıkmasında Güney Amerika'ya gerçekleşen Avrupalı göçünün etkili olabileceği göz ardı edilmemelidir. Şimdilik bu görüşün çok hipotetik olduğunu kabul ediyoruz, ama DNA çalışmalarındaki gelişmelerin bu konuya ışık tutacağını umuyoruz. Son olarak bu hastalık, kentleşme ile ortaya çıkan yaşam tarzının etkili olduğu bir etiyojolojiye sahip olabilir. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda yaşam tarzı ve sosyoekonomik koşullar hastalık için ayırt edici faktörler olarak kabul görmese de (Aksoy vd, 2005), çok daha geniş bir tarihi ve coğrafik perspektif içerisinde önemli olabilirler.

Şekil 1: LCP Hastalığının Lezyonları (Arjantin, Çin, Türkiye-Dilkaya, İspanya ve Sırbistan vakalarına ait yayınlardan modifiye edilmiştir).

Sonuç

Bu çalışmada son derece nadir görülen ve etiolojisi tam anlamıyla bilinmeyen Legg-Calve-Perthes hastalığının geçmişi ele alınmıştır. Hastalık Türkiye’de şimdilik 4, Avrupa, Asya ve G. Amerika’da 11 örnek ile bilinmektedir. Diğer kıtalarda herhangi bir LCP hastalığı örneği ile karşılaşılmamıştır. Hem Türkiye’de hem de dünya genelinde bu hastalığa Tunç Çağı öncesi toplumlarda neden rastlanmadığı sorusu, cevap bekleyen önemli bir sorundur. Günümüzde olduğu gibi, eski toplumlarda da hastalık daha çok erkekleri etkilemiş, büyük oranda tek taraflı meydana gelmiştir. Kalça çıkığı, femur başı epifiz kayması ve OA lezyonları ile karıştırılabilecek bu hastalığın teşhisi için, ülkemizde çalışan biyoarkeologların çok daha dikkatli olması gerekmektedir.

Kaynakça

- AÇIKKOL, Ayşen, YILMAZ, Hakan, BAYKARA, İsmail, ŞAHİN, Serkan; “Kütahya Ağızören İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi ve Tunç çağı Anadolu Halkları Arasındaki Yeri”, *Antropoloji*, S. 17, 2003 Ankara, s. 1-26.
- AKBACAK, Hanife, GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU, Pınar; “Amasya Roma Dönemi İnsanları”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 11, S. 2, 2018, s. 1631-1649.
- AKSOY, M. Cemalettin, Yazıcı, Muharrem, Alpaslan, M; “Legg-Calve-Perthes Hastalığı”, *TOTBİD (Türk Ortopedi ve Travmatoloji Birliği Derneği) Dergisi*, C. 4, S. 3-4, 2005, s. 138-148.
- AUFDERHEIDE, Arthur C., RODRIGUEZ-MARTIN, Conrado; *The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- BERGER, Elizabeth, CHEN, Liang, SUN, Zhouyong, SUN, Zhanwei; “A Probable Case of Legg-Calvé-Perthes Disease in Warring States-era China”, *International Journal of Paleopathology*, S. 16, 2017, s. 27-30.
- CURTO, Ana Quita, FERNENDES, Teresa; “A Possible Case of Legg-Calve-Perthes’ Disease in an Adult Male from Medieval/Modern Tomar, Portugal”, *Actas del XI Congreso Nacional de Paleopatología* (Ed: Assumpció Malgosa, Albert Isidro, Pere Ibáñez-Gimeno, Gemma Prats-Muñoz), Universitat Autònoma de Barcelona, Barcelona, 2013.
- DURIC, Marija, RAKOCEVIC, Zoran, BUMBASIREVIC, Marko, LESIC, Aleksandar, KELECEVIC, Julia; “Two Cases of Joint Disease in Post-Medieval Church Cemetery of St. Ilija”, *Colloquium Antropologicum*, S. 28, Supplement 2, 2004, s. 273-282.
- HERRERIN, Jesus, GARRALDA, Maria Dolores; “Legg-Calvé-Perthes Disease and Unifocal Eosinophilic Granuloma in a Visigoth from the Durato’n Necropolis (Segovia, Spain)”, *International Journal of Osteoarchaeology*, S. 22, 2012, s. 86-97.
- MANZON, V.S., FERRANTE, Z., GIGANTI, M., GUALDI-RUSSO, E.; “On the Antiquity of Legg-Calvé-Perthes Disease: Skeletal Evidence in Iron Age Italy”, *HOMO - Journal of Comparative Human Biology*, S. 68, 2017, s. 10-17.
- ORTNER, Donald J.; *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*, Academic Press, 2nd Edition, 2003.
- PONCE, Paula, NOVELLINO, Paula; “A Palaeopathological Example of Legg-Calvé-Perthes Disease from Argentina”, *International Journal of Paleopathology*, S. 6, 2014, s. 30-33.
- SEVİM, Ayla, PEHLEVAN, Cesur, AÇIKKOL, Ayşen, YILMAZ, Hakan, GÜLEÇ, Erksin; “Karagündüz Erken Demir Çağı İskeletleri”, *17. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 37-48.
- SMRCKA, Vaclav, MARIK, Ivo, SVENSSONOVA, Marketa, LIKOVSKY, Jakub; “Legg-Calvé-Perthes Disease in Czech Archaeological Material”, *Clinical Orthopaedics and Related Research*, S. 467, 2009, s. 293-297.
- ŞAHİN, Serkan; “Dilkaya (Orta Çağ) İnsanlarının Sağlık Yapısı”, *Antropoloji*, S. 37, 2019 Ankara, s. 50-71.
- WASTERLAIN, Sofia N., UMBELINO, Claudia; “Legg-Calvé-Perthes Disease and Slipped Femoral Capital Epiphysis in the Skeletal Remains of the Mediaeval Necropolis of Santa Maria (Sintra, Portugal)”, *Cadernos do GEEvH*, C.2, S.2, 2013, s. 27-39.

Makalenin Geliş Tarihi: 16 Kasım 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 2 Aralık 2019

TEVFİK FİKRET'İN ŞİİRİNDE AİLE
FAMILY IN THE POETRY OF TEVFİK FİKRET

*Cengiz Eken**

Öz

İlk gençlik yıllarında mutlu, neşeli bir insan olarak sunulan Tevfik Fikret oğlu Halûk'un dünyaya geleceği haberini aldığı andan itibaren dikkatini sosyal çevreye yöneltmeye başlamış, II. Abdülhamit Dönemi'nin siyasî ve sosyal koşulları karşısında derin bir ümitsizliğe kapılan şair, uzun süre kötümser bir ruh haline bürünmüş ve yavaş yavaş varoluşsal değerlerini kaybetmeye başlamıştır. "Gayyâ-yı Vücûd" adlı manzumede de görüldüğü gibi yaşamla bağı iyice gevşeyen şair, oğluna olan sevgisi ve babalık mes'uliyeti sayesinde kendisini bir süreliğine hapsedtiği 'gayya' kuyusundan çıkaracak yaşam enerjisine kavuşmuş ve Batılı değerlerden oluşan bir gelecek tasarımı inşa etmeye başlamıştır. Yani Halûk şair için 'boşluğu fark ediş' ve 'diriliş' olmuştur. Fikret'in şiirinde eşi Nazıma Hanım sevgiliden ziyade bunalımlı anların huzurlu limanı gibidir. Anne baba ve kız kardeş ise hüznü hatıraların yâd edildiği manzumelerde yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: *Tevfik Fikret, Halûk, Aile.*

Abstract

Tevfik Fikret, who was presented as a happy, cheerful person in his early years, started to focus his attention on the social environment from the moment he received the news that Haluk, son of Tevfik, would come into the World; In the face of the political and social conditions of the reign of Abdulhamid, the poet became deeply pessimistic and gradually began to lose his existential values for a long time. As seen in the verse "Gayya-yı Vücut", the poet has loosened his ties with life and thanks to his love for his son and the responsibility of fatherhood, he started to construct a future design consisting of life values that would bring him out of the 'hell' well that he had

* Milli Eğitim Bakanlığı, ORCID: 0000-0001-5039-7622

imprisoned himself for a while. In other words, Haluk has been ‘realizing the gap’ and ‘resurrection’ for the poet. In Fikret’s poem, his wife Mrs. Nazıma is more like a peaceful port of depressed moments than lovers. On the other hand, the parents and sister took their place in the verses in which sorrowful memories were given.

Keywords: *Tevfik Fikret, Halûk, Family.*

Giriş

1867 yılında İstanbul’da doğan Tevfik Fikret, şiire Galatasaray’dan hocası Muallim Feyzi’nin tesiri ve teşvikiyle başlamıştır. Gazel tarzında olan ilk şiiri 26 Kânunuevvel 1301 (7 Ocak 1886)¹ tarihli *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayımlanmıştır. Daha sonra *Berk* ve *Nihal* dergilerinde de şiirleri yayımlanan Fikret’te bu dönem Muallim Feyzi, Muallim Naci, Şeyh Vasfi tesiri görülmektedir (Sağlam 2003: 405-408). Daha sonra İsmail Safa’nın yönettiği *Mirsad* mecmuasının tertiplelediği yarışmalara Mehmet Tevfik imzasıyla gönderdiği “Tevhid” ve “Sitayış-i Hazret-i Padişâhî” adlı manzumelerle birinci olarak adının iyice duyulmasını sağlamıştır. Fikret bu dönem Muallim Naci halkasından koparak Recaizade Ekrem ve Abdülhak Hamit tesirine girmeye başlamıştır (Parlatır 2012: 11-12).

Henüz on iki yaşındayken annesini kaybeden ve yine aynı tarihlerde babası Hama’ya sürülen Fikret, 1890 yılında dayısının kızı Nazıma Hanım’la evlenmiş ve 1895 yılında ömrünün süruru Halûk dünyaya gelmiştir. Bu döneme kadar neşeli bir insan olarak tanınan Fikret, Halûk’un dünyaya geleceği haberini aldığı tarihten itibaren babalık mes’uliyetiyle olsa gerek dikkatini sosyal çevreye yöneltmiş, öncelikle gazetelerin kapatıldığı, muhalif olarak görülenlerin İstanbul’dan uzaklaştırıldığı, hafiye teşkilatı marifetiyle herkesin kontrol altında tutulmaya çalışıldığı bir ortam idrak etmiştir. Fikret ve kuşağı, aklın aydınlığında yepyeni bir medeniyet oluşturan Batı ile tanışınca gerileme döneminden itibaren sürekli dinî gerekçelerle memleketin modernleşmesine engel olan, çağın gereklerine intibak sağlayamayan bir din ve düşünen, sorgulayan, üreten, taraftar olmayan insanlara yaşama imkânı vermeyen yönetim anlayışı karşısında değer yitimine uğramış ve bir süre sonra vatanlarında evindelik hissini kaybetmişlerdir. Ramazan Korkmaz, bu duruma “*Değerler dünyasında anarşi yaşayan bu kuşak, içlerinde yaşadıkları toplumda ve dünyada kendilerini ‘evinde’ hissetmezler.*” (2006: 132) şeklinde açıklık getirmiştir. Böylece yavaş yavaş kötümserleşen, din başta olmak üzere değer yitimine uğramaya başlayan şairin bir süre devam eden bu kötümserlik hâli Halûk’a olan sevgisi

¹ Rumi takvimden Miladi takvime çeviri yapılırken Türk Tarih Kurumunun web sayfasındaki çeviri modülü kullanılmıştır.

sayesinde yavaş yavaş yerini ümide bırakacaktır. Bu çalışmada şiirlerinden hareketle Fikret'in hayata bakışı ve psikolojisindeki değişim üzerinde Halûk'un yeri ve önemi tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu arada diğer aile bireylerinin de Fikret'in şiirine yansımaları verilecektir.

Halûk, Boşluğu Fark Ediş ve Diriliş

Mehmet Kaplan, Tevfik Fikret'in hayata karşı tavrını değerlendirirken 1877-1880 yılları arasında şairin bizzat tanık olduğu ya da yaşadığı dönemde meydana gelen siyasî ve sosyal hadiselerle atıfta bulunur.

Fikret'in onuncu yaşına rastlayan 1293/1877-78 senesi hadiseleri (...) ile on iki yaşındayken annesinin ölümü ve babasının Abdülhamid tarafından sürgün edilmesidir. Bu hadiselerin Fikret üzerinde bu sıralarda tesirli olmadığını, 1312/1896-97 yılına kadar ruh halinin umumiyetle "iyimser" kalmasından ve annesinin ölümü ile babasının sürülmesine ait teessür işaretlerine, ancak 1317/1901-02'den sonra rastlanmasından çıkarıyoruz (1993: 73).

Mehmet Kaplan'ın işaret ettiği gibi şairin "iyimserlik" hâlinin dönüştüğü tarih gerçekten üzerinde durulması gereken bir husustur. Fikret'in biricik oğlu Hüseyin Halûk 1 Haziran 1311 (14 Haziran 1895) tarihinde doğmuştur (Törenek 2015: 2). Halûk doğmadan önce yazdığı şiirlerine bakılacak olursa 1895 yılına kadar genellikle hayata karşı pozitif olduğu görülür. *Mirsad* mecmuasının 14. sayısında Fikret'in iman coşkunu gösteren "Tevhid" adlı şiirinin (Ertaylan 1963: 41), aynı mecmuanın 27 Ağustos 1891 tarihli 23. sayısında II. Abdülhamid için yazdığı sitayişnâmenin yayımlanması (Kaplan 1993: 78-79) bunun güzel örnekleridir. "Zelzele" adlı şiirini istisna tutarak 1895 yılına kadar yazdığı manzumeler dikkate alındığında Fikret'in yaşadığı dönemin sıkıntılılarından habersiz ya da onlara karşı kayıtsız olduğu söylenebilir.

Fikret'in "Bin üç yüz ondu... Henüz dün bu köhne izbeye sen/ Misafir olmuşsun" (Törenek 2015: 2) mısralarında görüldüğü gibi "Zelzele" adlı şiirde çocuğunun doğacağı bilgisiyle 1894 İstanbul depreminin oluşturduğu atmosferi vermesi dikkate değerdir (Dayanç 2007: 126). Yani Halûk'un doğacağı bilgisiyle birlikte Fikret dikkatini sosyal olaylara yöneltmiştir denilebilir. Çünkü nerede, ne zaman ve nasıl bir ortamda yaşarsa yaşasın bir baba için evlat sonsuzluk hissi verir ve bu durum bilinç haline gelerek babayı çocuğunun yaşayabileceği en güzel ortamı hazırlamaya sevk eder.

Annesinin ölümü, babasının sürülmesi gibi trajik hadiseler yaşayan Fikret, oğlunun doğacağı bilgisiyle dikkatini çevreye yöneltmiş ülkesinde istibdadın en koyu halinin yaşandığı 1309/1893-1894 senesinden itibaren insanlara aklın aydınlığında daha müreffeh, daha özgür yeni bir dünya vadeden Batı'yla temas kurmaya başlamış ve Batı medeniyetine göre hemen her sahada geri kaldığını gördüğü memleketin istikbaline dair endişesi şairi ümitsizliğe sevk etmiştir. Yani şair, daha önce annesini kaybetmesine, babasının sürülmesine tanık olmasına rağmen mutludur. Oğlunun doğacağı bilgisiyle sosyal çevreyi idrak etmeye başlayan şairi ümitsizliğe sürükleyen temel mesele, Batı medeniyetine göre hemen her alanda geri kalmasına rağmen siyasi iradenin memleketi kurtaracak hamleleri yapmaktan uzak olmasıdır. Aksi istikamette birçok veri olmasına rağmen “Nadim”² adlı hikâyeden ve “Tecdîd-i İzdivaç” adlı manzumeden hareketle Nuri Sağlam, Fikret'i kötümserliğe götüren amillerden biri olarak evliliğinde mutsuz olmasını görür (Sağlam 2003: 419-423). Bu konuya ayrıca eş bahsinde temas edilecektir. Kısaca denilebilir ki Halûk, babasının dikkatini bir sürü sıkıntının yaşandığı çevreye yönelterek, nizam ve intizama büyük önem veren Fikret'in³ hayatı fark edişine ve onun için bedbinliğe giden kapının aralanmasına neden olmuştur. Bu fark edişle birlikte şairin psikolojisi bozulmaya başlayacaktır.

Fikret, Halûk'un ilk çocukluk çağında her ne kadar sosyal çevreyi idrak ederek rahatsız olmaya başlamışsa da bu dönem şiirlerinde müşfik, sorumluluk sahibi ve mutlu bir baba olarak görülmektedir. Yani şaire “*Bütün boşluk; zemin boş, asuman boş, kalb ü vicdan boş*”⁴ dedirtecek süreç başlamış, ancak tam anlamıyla bir kötümserlik hali henüz ortaya çıkmamıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla Halûk doğduktan sonra şairin oğlu için yazdığı ilk şiir 7 Mart 1312 (19 Mart 1896) tarihli *Servet-i Fünûn* mecmuasında⁵ yayımlanan “Halûk İçin”dir. Henüz on aylık olan oğlu şairin yüreğini öyle bir sevgi ve mutlulukla doldurmuştur ki mutluluk adeta Halûk'ta tecessüm etmiştir. Halûk'un öznesi olduğu bu manzume Fikret'in en coşkun, en neşeli şiiri olarak kabul edilebilir.

Halûk İçin başlıklı şiirinde, bir insana huzur veren şeyleri - şafak, bulut, gece, mehtap, jale, gonce-i ter, ümit, neşe, muhabbet, visal, ıyş ve tarab - saydıktan sonra, bunlardan hiçbirinin bir şairin hayalinden doğan

² “Mehmed Fikret, *Fıkra-i Edebiyye: Nâdim*, *Malûmat*, nr. 25, 15 Safer 1312/4 Ağustos 1310, s. 194-195.” (Sağlam 2006: 162).

³ Hassas bir ruha sahip olan Tefvik Fikret'in düzensizliğe tahammülsüzlüğü hakkında geniş bilgi için bkz. Kaplan 1993: 67-69.

⁴ “İnanmak İhtiyacı” adlı manzume için bkz Tefvik Fikret 2005: 219-220.

⁵ Şiirin yayımlandığı yer ve tarih bilgisi için bkz. Parlatır 2012: 189.

güzelliklerle kıyaslanamayacağını, fakat çocuğun - şu şetaret-i mutlak'ın - o hayali de kanadından tutarak koşturduğunu söyler (Kaplan 1993:130).

Ümid neş'e, muhabbet, visâl, 'ays u tarab
Ki en hakîri olur ihtizâz-ı rûha sebep,
Hayâta rûh-nisâr-ı sa'âdet olsa bile...
Doğan bedâyia bir şairin hayâlinden
Bu şeylerin biri mümkün müdür nazîr olmak?
Çocuk, çocuk... Şu mücessem şetâret-i mutlak
Tutup koşar o hayalin de şâhbâlinden! (Tevfik Fikret 2005: 206-207)⁶.

28 Teşrinisani 1312 (10Aralık 1896) tarihli *Servet-i Fünûn* mecmuasında⁷ yayımlanan "Halûk'un Sesi" şiirinde de şair, "Halûk İçin" adlı manzumedeki duyguları tekrarlar.

Melek çocuk, baban seninle bahtiyar olur;
Terennüm eyliyor sesin,
Ne rûhsun bilir misin! (R.Ş. s. 209).

12 Şubat 1313 (24 Şubat 1898) tarihli *Servet-i Fünûn* mecmuasında⁸ yayımlanan "Halûk'un Bayramı" adlı şiirle birlikte Fikret, tam anlamıyla dikkatini oğlunun yaşayacağı sosyal yaşama çevirmektedir. "Bayram günü, güzel elbiseler giyindiği için sevinen Halûk'un neşesi, şaire, kimsesiz, fakir çocukları düşündürür." (Kaplan 1993: 133). Tevfik Fikret, bu şiirle Halûk merkezli yazılacak manzumelerinin de ana izleğini vermektedir. Şair bundan sonraki şiirlerinde başta Halûk ve çocuklar olmak üzere insanlığa yakışacak bir hayat sun(a)mayan devlet, adalet, din gibi siyasi ve sosyal kurumları sorgulamaya başlayacaktır. Bu şiirde de şair yaşanan hayatın eşitsizliğini bayram sevinci yaşayamayan fakir, yetim çocuklar üzerinden vermektedir. Orhan Okay da bu manzumeyle birlikte Fikret'in yetim bir çocuğun hastalık halinin anlatıldığı 1 Şubat 1311 (13

⁶ Tevfik Fikret'in şiirlerinden alıntılar çoğunlukla *Rûbab-ı Şikeste* adlı kitabından alınacağı için bu kitaptan yapılan alıntılarda R.Ş. kısaltması kullanılacaktır.

⁷ Şiirin yayımlandığı yer ve tarih bilgisi için bkz. Parlatır 2012: 190.

⁸ Şiirin yayımlandığı yer ve tarih bilgisi için bkz. Parlatır 2012: 191.

Şubat 1896) tarihli *Servet-i Fünûn* mecmuasında⁹ yayımlanan “*Hasta Çocuk şiirine göre biraz daha evin dışına*” (1998: 148) çıktığı tespitini yapmaktadır.

Baban diyor ki: Meserret çocukların, yalnız

Çocukların payıdır! Ey güzel çocuk, dinle;

Fakat sevincinle

Neler düşündürüyorsun, bilir misin?.. Babasız,

Ümitsiz, ne kadar yavrucakların şimdi

Siyâh-ı mâteme benzer terâne-i ‘ıydı!

Çıkar o süsleri artık, sevindiğin yetişir

Çıkar, biraz da şu öksüz giyinsin, eğlen;sin;

Biraz güzellensin

Şu rûy-ı zerd-i sefâlet... Evet, meserret dir

Çocukların payı; lâkin senin sevincinle

Sevinmiyor şu yetim, ağlıyor... Halûk, dinle! (R.Ş. s. 210-211).

Gerileme döneminden itibaren Osmanlı uleması, dinî gerekçeler sunarak devletin modernleşme teşebbüslerini çeşitli şekillerde sekteye uğratmıştır. Münif Paşa tarafından çevrilen “*Aydınlanmayı hazırlayan Fransız filozofları Voltaire, Fenelon ve Fontenelle’den, insanın yaratılışından bireysel ihtiraslara, şöhretin baş döndürücülüğünden toplumsal ahlaka, kadın ve hayvan haklarına kadar bir dizi diyalogu içeren*” (Budak 2013: 398) *Muhaverat-ı Hikemiyye* (1859) adlı eserin yayımlandığı dönemde dine mugayir olduğu gerekçesiyle sert tepkiler alması (Budak 2013: 467-468) gibi birçok hadiseye tanıklık eden devrin şahsiyetleri iş ve eylemlerini dinle ilişkilendirmek suretiyle onları ulema nezdinde meşrulaştırma yoluna gitmişlerdir. Yusuf Kamil Paşa tarafından Fenelon’un *Telemaque* (1859)¹⁰ adlı felsefi içerikli aynı adla Türkçeye çevrilen romanı yayımlanırken “*devrin eğitim bakanı Kemal Efendi, Sureti nakli hikayet görünür/ Lakin erbabına hikmet görünür, diye bir not düşme gereği duyar(ak)*” (Korkmaz 2006: 24) eseri İslamî geleneğe kıymeti olan hikmet sözcüğüyle tanımlama ihtiyacı duyması gibi birçok

⁹ Şiirin yayımlandığı yer ve tarih bilgisi için bkz. Parlatır 2012: 150.

¹⁰ Ali Budak söz konusu eserin 1862 yılında Türkçeye çevrildiğini belirtir. Budak 2013: 480.

örnek sayılabilir. Bu durum Fikret gibi devrin din algısını bizatihi İslamiyet'in yerine ikame eden aydınların inanç krizi yaşamasına neden olmuştur.

Halûk'un doğacağı haberiyle birlikte dikkati çevreye yönelen Tevfik Fikret'in burada gördükleri kendini var eden değerleri sorgulamasına neden olmuş, Fikret, “*hayata, devlete, dine ve Allah'a karşı isyankâr bir*” (Bozdoğan 2005: 106) ruh haline bürünmeye başlamıştır. 1896 yılından itibaren *Servet-i Fünûn* mecmuasını yönetmeye başlayan Fikret, dâhil olduğu bu çevre sayesinde Batı edebiyatı kadar Batı medeniyetini ve bu medeniyete şekil veren fikir akımlarını da tanıma imkânı bulmuştur. Bu psikoloji üzerine bir de Batı medeniyetini inşa eden yegâne güç olarak aklı gören, metafizik olguları tümünden reddeden pozitivizm gibi fikirler zihnini meşgul etmeye başlayınca, sahip olduğu değerleri kaybetmeye başlamıştır. Mehmet Akif gibi sorunu 'din'de değil devrin din anlayışında görme basiretine sahip olamayan şair, gençlik yıllarında oldukça dindar, neşeli, ailesine düşkün bir insan olmasına rağmen II. Abdülhamit döneminin giderek yoğunlaşan istibdadıyla eş zamanlı olarak dinî hassasiyetini (Kaplan 1993: 97-98) ve inancın verdiği huzur hissiyatını kaybetmeye başlamıştır. Bunun ilk tezahürlerinden biri şüphesiz 19 Teşrinisani 1313 (1 Aralık 1897) tarihli *Mütâlâa* mecmuasında¹¹ yayımlanan “İnanmak İhtiyacı” adlı manzumesidir.

1897'ye kadar yazdığı “Tevhid”, “Sabah Ezanında”, “Ramazan”, “Sabah-ı İyd” gibi şiirlerinde Allah'a inanan bir şair olarak karşımıza çıkar. Ancak 1897'de yayımlanan “İnanmak İhtiyacı” şiirinde bir dinî inanç bunalımı içinde olduğu görülür. Bu bunalım içinde şair, tüm dünyayı anlamsız ve boş görür. Dünya ile birlikte kendisi de büyük bir boşluk içinde ve karamsardır. İnanmak, insanı boşluktan kurtaracak tek tutamaktır. Şair bu boşluktan kurtulmak için inanmak ihtiyacıdadır (Karaca 2011: 26).

Bütün boşluk; zemin boş, asuman boş, kalb ü vicdan boş;

Tutunmak isterim, bir nokta yok piş-i hasarımda

Bütün boşluk; döner bir hiç-i muhişcivarımda ;

Döner beynim beraber; ihtiyarım, sanki bir sarhoş

Düşer, lağzidepa, her saha-i ümide bir kere...

Bu yalnızlık, bu bir gurbet ki benzer gurbet-i kabre;

¹¹ Şiirin yayımlandığı yer ve tarih bilgisi için bkz. Parlatır 2012: 195.

İnanmak... İşte bir ağuş-ı ruhani o gurbette.
Karanlık; her taraf, her şey karanlık, bir hazin Yelda!
Karanlık; fehm ü daniş, akl u ihtirac hep muzlim;
Bütün ruhumda müziç bir cemadiyet olur naim
Kesafetten ibaret bir tecelli arz eder eşya,
Hakikat zahir olmaz dide-i idrake bir zerre...
Bu vehm-alud bir zulmet ki benzer zulmet-i kabre,
İnanmak... İşte bir şeh-rah-ı nurani o zulmette. (R.Ş. s. 219-220).

Fikret bu boşluk ve hiçlik duygusunu şiirlerinde zaman zaman dile getirecektir, ancak bir taraftan da fark edişle kendini boşluğa sürükleyen oğlu Halûk sayesinde kaybettiği değerlerin yerine yenilerini ikame etme arayışına girecektir. Netice olarak değer ve inanç erozyonuna uğrayan şair, başlangıçta Halûk'un istikbalini kurtarma arayışı şeklinde ortaya çıkan milletini ve hatta tüm insanlığı kapsayacak bir gelecek tasarımı inşa etmeye başlayacaktır. Bu arayışın ilk numunesi 19 Haziran 1313 (1 Temmuz 1898) tarihli *Servet-i Fünûn* mecmuasında¹² yayımlanan "Yarın" adlı manzumedir denilebilir.

-Hayır, melek çocuğum, hep yalandı söylediğim
Benim olanca huzurum, sürurum işte feda
Çocukça, nazlı, küçük bir dakika şevkin için
Büyür gözümde seninle hakikat-i ferda
Bugün çalışmalıyım ben yarınki zevk için (R.Ş. s. 216).

10 Eylül 1314(1 Temmuz 1898) tarihli *Servet-i Fünûn* mecmuasında¹³ yayımlanan "Yine Halûk" adlı manzumede ise sarışın bir "tıfl-ı nâtüvân" olduğunu öğrendiğimiz Halûk'la Fikret'in siyah bir gecede kırık tekne ile kıyıya ulaşma mücadelesi; değerlerin iflas ettiği, istibdadın giderek koyulaştığı bir ortamdan kurtulma mücadelesini simgelemektedir.

¹² Şiirin yayımlandığı yer ve tarih bilgisi için bkz. Kaplan 1993: 131.

¹³ Şiirin yayımlandığı yer ve tarih bilgisi için bkz. Parlatır 2012: 194.

Siyah bir gece... Altımda bir kırık tekne,
Başımda bir sıkıntılı, mel'un hayat yine;
Verip küreklere hâlâ olanca kuvvetimi
Yetişmek istiyorum güven veren bir yere.
Niçin, niçin?.. Buna birçok sebep düşündüm ben:
Hayır, ne miskinliğimden, ne aczim ve üzüntümden;
Bütün bu derdimin sebepleri sende toplanıyor,
Sen, ah ey sarışın ve çelimsiz çocuk, hep sen(R.Ş. s. 214).

“Yarın”, “Yine Halûk” adlı manzumelerde ifade edilen arayış neticelenmediği için şairin kötümser hali artarak devam etmektedir. Bu psikolojiyi en iyi 1 Şubat 1314 (13 Şubat 1899) tarihli Süleyman Nazif'e yazdığı mektupta görürüz.

Ye's... Ye's... Ye's!..

Meyûsum kardeşim. Dehşetli bir buhrân ve infi'âl içindeyim, seviniyorum. Bu biraz daha devam ederse eyvâh!.. Sebebini söyleyeyim mi? Fakat o kadar tuhaf ki gülersiniz diye korkuyorum. Ba'zân kendim bile kendi halime gülüyorum. Koca bir âlem içinde yalnızım, Nazif! En samimi arkadaşlarımın arasında sokağa çıplak çıkmış bir adam hissiyle titriyorum.

Herkesin vicdânı kapalı, örtülü, yalnız ben çıplak. Herkes hiç olmazsa üniformalarla ne diyeyim setr-i cibillet ediyor. Herkes zamanın âlâyîş-i denâetine bürünebiliyor. Herkes nâmuslu geçinerek alçak yaşamının kolayını buluyor. Herkes bu hevây-ı rezîletde nefes alabilmek için bir sühûlete, bir çareye, bir efsûnamâlık... Ye'simin derecesini düşünemezsin kardeşim. Kendimi taşlara çarpacağım geliyor. Fakat hani benim hûn-ı samimiyetimle kirlenecek bir temiz taş! (Arslan 2012: 790). 4

Bir şahsı yaşadığı ortama bağlayan esaslardan biri hiç şüphesiz ortak değerler dizgesine sahip insanlardan müteşekkil bir sosyal çevredir. Aradığı huzuru memleketinde bulamayan Tevfik Fikret ve arkadaşları özgürce yaşayabilecekleri öte mekânlar aramaya başlamışlardır. Bir süre sonra bu kaçma arzusu Tevfik Fikret'in şiirine de ad olan “Yeşil Yurt” hayaliyle tecessüm etmeye başlamış ve Yeni Zelanda ya da Hüseyin Kazım'ın Manisa'daki çiftliği sığınabileceği mekânlar olarak belirlenmiştir. Ancak bu hayal de gerçekleşmemiştir (Engin 2007: 241-243). Vatanında evindelik hissini kaybeden Fikret'in ruh hâlini en iyi özetleyen

manzumelerden biri de 23 Mart 1315 (4 Nisan 1899) tarihli *Servet-i Fünûn* mecmuasında¹⁴ yayımlanan “Gayyâ-yı Vücûd”dur.

Nazar etmekten o mir’ât-ı sem-âlûde yine.

(...)

İşte gayyâ-yı vücûd, işte o zulmet, o batac;

Beşerin işte pür-ümmîd-i heves, kıvrınarak

Ka’r-ı târındaşinâh ettiği girdâb-ı üfûl (R.Ş. s. 99-100).

Mehmet Kaplan, “Sis”ten önce “Gayyâ-yı Vücûd” adlı manzumenin Fikret’in hayat karşısında takındığı tavrı en kuvvetli biçimde ifade eden şiir olduğunu ve bu şiirin adının bile şairin hayat algısını özetlediğini belirtmektedir. Pis kokulu bir bataklık tasviri ile başlayan bu şiirde vücut bir gayyâ kuyusuna yani cehenneme benzetilmektedir. İnsanda onun tutsağıdır (Kaplan 1993: 113). Bu psikolojik çöküş anlarında Fikret’in sığınacağı, yaşam enerjisi bulacağı limanlardan biri de Halûk’tur. Fikret, 17 Haziran 1317 (30 Haziran 1901)¹⁵ tarihli “Hayat” manzumesinde “*bezgin bir ruh ile ‘Halûk’a’ yani ‘Halûk’ sembolü içinde yaşattığı bütün millet yavrularına, bütün vatan evlatlarına*” (Ertaylan 1963: 83-84) beşerin içinde bulunduğu gayyâ kuyusundan kurtulma ümidiyle yaşadığını anlatır ve manzumenin sonunda kendi deneyimini de hatırlatırcasına ironik bir üslupla beşerin kurtulacağına inanmalarını öğütler.

Bu gün zehirlerinin ka’r-ı neş’esinde yüzen,

Bu gün doğan çocuğundan terane beklerken

Figan duyan beşeriyet, bu nuhbe-i hilkat,

(...)

Beşer... Bu şimdi muazzeb sürüklenen meflûc,

Adım adım edecek zirve-i halâsa urûc...

İnan, Halûk ezeli bir şifadır aldanmak! (R.Ş.s. 269-270).

¹⁴ Şiirin yayımlandığı yer ve tarih bilgisi için bkz. Parlatır 2012: 194.

¹⁵ Şiirin yayımlandığı tarih bilgisi için bkz. Kaplan 1993: 133;Ertaylan 1963: 83.

18 Şubat 1317 (3 Mart 1902) tarihli *Tanin* gazetesinde¹⁶ yayımlanan “Sis” adlı manzume Fikret’in nefretinin ve kötümserliğinin en net ifadesidir denilebilir. “*Sis’i yazıncaya kadar bedbinlik ve ümitsizliğini umumi hayat temi ve bazı sembollerle ifade eden Fikret, ‘Sis’ ile bütün ızdıraplarının kaynağı saydığı İstanbul’a döner. Daha sonra kaleme aldığı ‘Tarih-i Kadim’ şiirinde aynı karanlık görüş, bütün insanlık tarihine yayılır.*” (Kaplan 1997: 110). Bu şiir her ne kadar Fikret’in hayat karşısındaki bedbin tavrını ortaya koysa da Halûk vasıtasıyla geliştireceği yaşam felsefesinin ilk numunelerini de vermektedir. “*Her nimeti, her fazlı, her esbab-ı reha-yı / Gökten dilenen züll-i tevekkül ki... mürayi*” (R.Ş. 298) mısralarında görüldüğü gibi şair toplumun geri kalma sebeplerini tespiti başlamıştır.

8 Eylül 1321 (21 Eylül 1905) tarihli¹⁷ “Sabah Olursa” adlı şiirden itibaren Fikret’in hayatın bedbinliği karşısında sadece küfreden tavrından sıyrılmaya ve istikbale dair ümitvar olmaya başladığı görülmektedir.

Şiirde yarın beklentisi, hürriyet ve gelecek ideali aydınlık karanlık tezadı üzerinden işlenir. Meşrutî yönetim özlemi, bu türden bir beklenti Servet-i Fünûcuların, özelde Fikret’in baskın arzularıdır. Bunu açık bir şekilde ifade edemediklerinden ister istemez gelecek kaygısı biçiminde dile getirmektedirler. Şiirin ilk mısraında şair oğluna seslenerek onda bir düşünce oluşturmak ister.(...) Hâl birçok olumsuz nitelikle verilir. Memleketin alnı sislenmiştir, “çehre-i millet” donuktur, paslıdır. Beşer “melâl içinde” çürümektedir. Vatan ise “zindan karanlığı”ndadır. Sabah olduğunda, o sabah vakti “kavi bir elin, kavi, muhyî” bir dokunuşuyla, diriltici bir ürperişle geldiğinde, bütün millet gülecektir. Bu bir gelecek düşüdüdür ve şiirde gelecek yani âti Halûk’la sembolleştirilir. “..sen/ Bütün hüviyyet ü uzvîyetinle âtisîn.” der (Törenek 2015: 9).

Şairin Halûk’a hitabıyla başlayan bu şiirde “Sis”te teşhis ettiği problemlerden halkı kurtaracak kahramanlar olarak çocuklar gösterilmektedir. Böylece Fikret inşa edeceği hayat felsefesinin bileşenlerini oluşturmaya başlamıştır.

Evet, sabah olacaktır, sabah olur, geceler,

Tulû-i haşre kadar sürmez; akîbet bu semâ,

Bu mâi gök bize bir gün acır; melûl olma.

¹⁶ Şiirin yayımlandığı yer ve tarih bilgisi için bkz. Parlatur 2012: 194.

¹⁷ Şiirin yayımlandığı tarih bilgisi için bkz. Parlatur 2012: 199.

Hayatta neş'e güneştir, melâl içinde beşer,
Çürür bizim gibi... Siz, ey fezâ-yı ferdânın
Küçük güneşleri, artık birer birer uyanın!
Ufukların ebedî iştiyâkı var nûra.
Tenevvür... Asrımızın işte rûh-ı âmâli;
Silin bulutları, silkin zılâl-i ehvâli;
Ziyâ içinde koşun bir halâs-ı meşkûra.
Ümidimiz bu: Ölürsek de biz, yaşar mutlaka.
Vatan sizinle, şu zindan karanlığından uzak! (R.Ş. s. 279).

18 Kanun-ı Evvel 1322 (31 Aralık 1906) tarihli¹⁸ "Mâzî... Âtî" adlı manzumede geleceğe dair ümitvar tavrını sürdüren şair, 1911 yılında yayımlanan *Halûk'un Defteri* adlı kitabında yine aynı adlı manzumesinde Halûk'a atfen söylenen "Ölmek ve yaşatmak seni!" mısrasıyla o kadar heyecanlanır ki bu mısranın yazıldığı kâğıtlar şair için "bir yâr, bir yâr-i samimi" olur. Fikret her ne kadar Batı medeniyetini, onun akla ve bilime dayanan değerlerini kurtarıcı olarak görse de "Halûk'un Defteri" adlı manzumede yer alan "İnsan melek olsaydı, cihan cennet olurdu." şeklindeki mısradaki da görüldüğü gibi toplumsal bozukluğun nedeni cennet - cehennem, melek - şeytan gibi geleneksel kültürün blok ifadeleriyle verilmiştir. Bu durum her halde şairin kültürel donanımının gayri ihtiyarî yansımasıdır. Fikret ayrıca bu şiirde nihai amacı hürriyet olan bir gelecek tasarımı yapmış ve onun mimarını da Halûk şahsında sembolleştirmiştir.

Ey şanlı vatan bayrağı, bir gün seni oğlum
Bir mevkib-i zî-heybet-i hürriyet önünde
Çekmiş görebilseydim... O pür-hande ölürken
Etmezsem eğer şevkını takdis ile secde;
Dünyada en alçak baba elbet ben olurdum.
Oğlum, onu gönlünce yaşat... Ölme fakat sen. (Samsakçı 2007: 1377).

¹⁸ Şiirin yayımlandığı tarih bilgisi için bkz. R.Ş. s. 281.

Halûk'un Defteri adlı kitapta yer alan “Devenin Başı” adlı manzum masal da dikkate değerdir. Geleceğe dair ümitleri kavileşen şair bu manzumenin sonunda “*Haksızlık eden başları bir gün... koparırlar*” (Parlatır 2012: 218) şeklindeki mısranda da görüldüğü gibi Fikret artık yaşadığı ana kızgın, geleceğe dair ümitlidir.

Bu dizeler arasındaki “Ölmek ve yaşatmak seni” sözü, kötümserliğin ya da iyimserliğin ötesinde, Halûk'a verilen vatani kurtarma görevinin bir ifadesidir. Bu ifadeler, Halûk'un *Defteri*'nin yazılma amacını da yansıtmaktadır. “Bir Tasvir Önünde” başlıklı şiirdeki “Sen cerî hûn-ı asîli / İnsanlığı ihya için îsâr edeceksin / Hak bellediğin yola yalnız gideceksin” dizeleri de, bu kitabın ana tezini özlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Köprülü, Halûk'un *Defteri*'ni, ısrarla, “kötümser” ve “iyimser” karşıtlığı ile ele almakta ve bu eserin ana motiflerini birer çelişki olarak sunmaya çalışmaktadır. Oysa Halûk'un *Defteri*'ndeki temel sorunsal şöyle özetlenebilir: Memleket, içine düştüğü buhrandan kendi dinamikleriyle kurtulamaz. Bu nedenle, Halûk'un, idealize edilen Batı medeniyetini özümsemesi ve ülkesini kurtarması beklenmektedir. Kısacası, bu eserde, memleketin olumsuz tasviri ile Halûk'a duyulan güven arasında bir çelişki yoktur (Akgül 2013: 285).

3 Eylül 1325 (16 Eylül 1909) tarihli¹⁹ “Halûk'un Vedâ'ı” adlı manzume İskoçya'ya mühendislik tahsili için gönderdiği oğlunun ardından babanın duyduğu hüznü yansıtan mısralarla başlamaktadır. Manzumenin sonraki kısımlarında artık geleceğe dair ümidi kavileşen Fikret'in oğlundan beklentileri verilmektedir.

Asırlarca büyüyüp serpilmiş ama sonra içi oyulmuş, yapraksız, çırılçıplak kalan bir ‘çınar’ metaforuyla vatani tasvir eder ve onun yeşillenmesini Halûk'un veya onun emsali gençlerin Avrupa'dan getirecekleri ilme bağlar. Buna göre, her türlü zorluğa, meşakkatlere rağmen yurda taşınması gereken şeyler ‘sanat, fen, itimat, itina, cesaret, ümit, ziya, hak, zayıfın güçlü tarafından ezilmesi vs.’dir. Bunlar, bir anlamda Fikret'in Türkiye’de bulamadığı davranış veya hislerdir. (Samsakçı 2007: 1380-1381).

Pür-tehâlûk, hayât ü kuvvetten

Ne bulursan bırakma: san'at, fen,

İ'timâd, i'tinâ, cesaret, ümîd,

Hepsi lâzım bu yurda, hepsi müfid...

¹⁹ Şiirin yayımlandığı tarih bilgisi için bkz. Parlatır 2012: 222.

Bize bol bol ziyâ kucakla, getir;

Düşmek etrâfı görmemektendir.

(...)

Elvedâ, ey sevimli yolcu! Gecen,

Gündüzün dâ'imâ yüzün gibi şen,

Rûh-ı sâfın kadar beşuş olsun;

Geçtiğin yer çiçek, çemen dolsun...

Elvedâ, ey şerefli yolcu! Hayât (Parlatır 2012: 224).

“Promete” adlı şiirde ise Halûk, Olympus’tan ateşi çalarak insanlara veren ve dolayısıyla insanlığı içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtaran Prometheus’la²⁰ özdeşleştirilmiştir. Fikret, meçhul elektrikçi olarak adlandırdığı oğlundan Batı’nın niçin yüksek bir medeniyete sahip olduğunu, bizimse niçin geri kaldığımızı sorgulamasını ister ve “Halûk’un Vedâ’ı” adlı manzumedeki isteklerini burada da sıralar. Çünkü bunlar şu hastalıklı vatanın canlanması için gereklidir. “Manzumede Promete efsanesinden hareketle (...) dışa dönük atak ve bilginin rehberliğini kendisine yoldaş kabul eden yeni insan tipi anlatılmıştır.”(Kolcu 2015: 65).

Kalbinde her dakika şu ulvi tahassürün

Minkar-ı âteşinini duy, dâima düşün:

Onlar niçin semâda, niçin ben çukurdayım?

Gülsün neden cihan bana, ben yalnız ağlayım? ..

Yükselmek âsümâna ve gülmek, ne tatlı şey! ..

Bir gün şu hastalıklı vatan canlanırsa... Ey

Müştâk-ı feyz u nûr olan âti-i milletin

Meçhul elektrikçisi, aktâr-ı fikretin

Yüklen getir - ne varsa - biraz meskenet-fiken,

Bir parça rûhu, benliği, idrâki besleyen

²⁰ Yunan Mitolojisi kahramanlarından Prometheus hakkında geniş bilgi için bkz. Erhat 1996: 254-257.

Esmâr-ı bünye-hîzini; boş durmasın elin.

Gör dâimâ önünde esâtir-i evvelin

Gökten dehâ-yi narı çalan kahramânını...

Varsın bulunmasın bilecek nâm ü şânını! (Parlatır 2012: 221).

Yeni Batılı değerler dizgesi içerisinde yaşam felsefesinin verildiği ve döneminden başlayarak birçok polemige konu olan “Halûk’un Amentüsü” adlı manzumede “‘Toprak vatanım, nev’-i beşer milletim’ diyen Tevfik Fikret, yeni Türk şiiri ve yeni Türk düşüncesi tarihinde bir başkaldırı göstergesi sayılabilecek esaslı bir prensip getirmekte ve bu sözüyle, ‘beynelmilelcilik’ fikrini yüceltmektedir. Fikret’e göre, insan olmak için şart, ‘Toprak vatanım, nev’-i beşer milletim’ diyebilmektir.” (Akay 2000: 23). Mehmet Kaplan, “Halûk’un Amentüsü” adlı manzumeyle Fikret’in yeni bir din anlayışıyla ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu yeni dinde kudret-i külliye tabiri ile tavsif edilen Tanrı’nın Kur’an vasıtasıyla insanlara sunduğu iman esasları ve ahiret kavramı yer almaz. Onların yerini şairin Rabb-ı mümkünât olarak vasıflandırdığı insanın kudreti, dünyanın birliği, terakki, akıl, hak, hürriyet, bilim gibi yeni kıymetler alır (1997: 180). Fikret’in ortaya koyduğu bu anlayış aslında Servet-i Fünûn edipleri sayesinde Osmanlı Devleti’nde kökleşmeye başlayan pozitivist düşüncenin ifadesinden başka bir şey değildir. Söz konusu düşüncelerle zemini teşkil edilen yaşam felsefesinin ete kemiğe bürünmüş şekli “Toprak vatanım, nev’-i beşer milletim... İnsan / İnsan olur ancak bunu iz’anla, inandım.” (Parlatır 2012: 219) mısralarında ifade edildiği gibi insanîyetçilik olarak karşımıza çıkacaktır. Yani Fikret, Halûk şahsında çocuklara, insanları saflara ayıran dinlerin olmadığı, aklın ve bilimin ışığında herkesin kardeşçe yaşayacağı yeni bir dünya ideali sunmaktadır. Ali İhsan Kolcu, Fikret’in bu yaşam felsefesini ütöpik bir hümanizma olarak tavsif eder (2015: 59).

Şeytan da biziz, cin de, ne şeytan ne melek var;

Dünyâ dönecek cennete insanla, inandım.

Fıtratta tekâmül ezelîdir; bu kemâle

Tevrat ile, İncil ile, Kur'an'la inandım.

(...)

Aklın, o büyük sâhirin i'câzı önünde

Bâtıl geçecek yerlere hüsrarla, inandım.

(...)

Bir gün yapacak fen şu siyah toprağı altın,

Her şey olacak kudret-i irfanla... İnandım (Parlatır 2012: 219-220).

Sığınak Olarak Eş ve Hüzünlü Hatıralarla Anne, Baba, Kardeş

1888'de Galatasaray Sultanisi'nden mezun olan Tevfik Fikret, 1890 yılında henüz 23 yaşındayken bir ömür geçireceği dayısının kızı Nazıma Hanım'la alelacele bir kararla evlenmiştir (Kaplan 1993: 76). İsmail Hikmet Ertaylan, Fikret'in çocukluktan beri Nazıma Hanım'a karşı meyli olduğunu belirtmektedir (1963: 51). Mehmet Kaplan, eşiyile ilgili şiirlerinin beraber yaşanmışlığın hissiyatını yansıttığını belirterek Fikret'in "Birlikte", "Sen Olmasan", "Şekva-yı Fırak", "Fırak ve Telaki" adlı manzumelerini eşine yazdığına işaret etmektedir (1993: 118).

4 Eylül 1313 (16 Eylül 1897) tarihli *Servet-i Fünûn* mecmuasında²¹ yayımlanan "Sen Olmasan" adlı manzumede Fikret'in eşi Nazıma Hanım'a marazilik derecesine varan bağlılığını görmekteyiz. Bu manzumeden yaklaşık üç ay sonra "İnanmak İhtiyacı" adlı şiiri yazacak olan ve bu tarihlerde değerlerini kaybetmeye başlayan Fikret için Nazıma Hanım sevgiliden ziyade huzur bulunan bir sığınak olmuştur.

Sen olmasan...

Bu samîmî bir i'tirâf işte;

Sen olmasan yaşayamam:

Seninle rabıtamız hoş bir îtilâf işte;

Fakat bu râbıta hâlî mi rûhu ezmekten? ...

Akşam

Gurûba karşı düşündüm sükûn içinde bunu:

Fenâ değil sevişip ağlamak, fakat heyhât,

²¹ Şiirin yayımlandığı yer ve tarih bilgisi için bkz. Parlatır 2012: 194.

Bükâyâ değse hayat!...(R.Ş. s. 138).

11 Haziran 1314 (23 Haziran 1898) tarihli *Servet-i Fünûn* mecmuasında²² yayımlanan “Birlikte” şiirinde de eş yine dert ortağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Birlikte olursak yine bir parça gülümser

Ömrün, şu geçen ömrümün ikbâl-i harâbı;

Tezkîr ile mâziyi, -gel ey hem-dem-i dil-ber!

Birlikte olurduk yine birlikte berâber

Hatm eyleyelim, gel şu gam-âlûde kitâbı! (R.Ş. s. 141).

“Şekvâ-yı Firâk” ve “Firâk ve Telâkî”de de Fikret “Sen Olmasan”, “Birlikte” adlı manzumelerdeki hissiyatını tekrarlamaktadır. Yani Fikret’in Nazıma Hanım’a yazdığı şiirlerde aşktan ziyade kader ortaklığı, birlikte büyümüş ve yaşamış olmanın verdiği bağlılık duyguları hissedilmektedir.

Nuri Sağlam, 17 Ağustos 1894 tarihli *Malumat* mecmuasının 25. sayısında yayımlanan “Nadim” adlı hikâyeden ve *Servet-i Fünûn* mecmuasının 19 Haziran 1896 tarihli 275. sayısında yayımlanan “Tecdîd-i İzdivaç” (Sağlam 2003: 419-420) adlı şiirden hareketle Tevfik Fikret’in mutlu bir evliliği olmadığını belirtir. Bu durumu şairi bedbinliğe sürükleyen amillerden biri olarak görmekte ve şairin evliliğinde bulamadığı mutluluğu Halûk’un mürebbiyesinde aradığına işaret etmektedir. Sağlam, “Tasadüf”le başlayan bu dönem aşk şiirlerini de aşk özlemi duyan bireyin temayülleri olarak yorumlamaktadır (2003: 419-423). Fikret’in 1890 yılında henüz yirmi üç yaşındayken alelacele evlendiği dikkate alınırsa böyle bir ihtimal söz konusu olabilir. Ancak Mehmet Kaplan, Tevfik Fikret’le ilgili çalışmasında Fikret’in “Tasadüf”, “İkinci Tesadüf”, “Fırsat Yolunda”, “Son Tesadüf”, “Süs”, “Para”, “Hayat” adlı manzumelerle başlayan başka bir kadına karşı meylini maddi hissiyat olarak yorumlamakta ve karısına olan marazi denilebilecek bağlılığından bahsetmektedir (1993: 77-78). “*Fikret aile hayatına çok bağlıdır. Tüm hayatını eşine ve çocuğuna verir. Bununla beraber onun da hayatından, Hüseyin Cahit’in deyimiyle ‘günah değilse de bir günah gölgesi’ geçer. Bunun meyvaları Birinci Tesadüf, İkinci Tesadüf gibi şiirlerdir.*” (Engin 2007: 234). Fikret’in François Coppée’den iktibas

²² Şiirin yayımlandığı yer ve tarih bilgisi için bkz. Parlatır 2012: 194.

olan, çocuk oluncaya kadar eşlerin mutsuz olmalarını konu edinen “Baba” adlı tercümesiyle “Tecdid-i İzdivaç” şiirinin ve “Nadim” adlı hikâyenin tematik ortaklığı şairin ilginç bulduğu bir temayı işleme olarak da düşünülmelidir. Yani aksi istikamette bilgiler varken birkaç şiir ve bir hikâyeden hareketle şairin mutsuz bir evlilik yaşadığı düşüncesine varmak çok doğru olmaz kanaatindeyiz. Yukarıda verilen, Fikret’in eşine yazdığı şiirlerde de görüldüğü gibi Nazıma Hanım, şair için belki tutkulu bir aşkın öznesi değildir ama şefkatine sığınılacak bir kadındır.

Fikret henüz on iki yaşındayken annesi, dayısıyla birlikte gittiği hac ziyareti sırasında koleraya yakalanarak ölmüş ve Medine’de defnedilmiştir (Ertaylan 1963: 9-10). Annesinin mezarına bile hasret kalan Fikret doğrudan annesini konu alan 1891 yılında *Mirsad* mecmuasında yayımlanan²³ “Uzletgeh-i Maderi Ziyaret” adlı şiirin dışında müşfik şefkatli kadın ve anne motiflerini “Hasta Çocuk”, “Balıkçılar”, “Sen Olmasan” gibi şiirlerinde ele almıştır. “Uzletgeh-i Maderi Ziyaret” şiiri Fikret’in “*bir akşam yataкта annesini düşünmesiyle başlar ve bu düşünce şairi, anne kucağında geçen sıkıntıdan, mihnetten uzak, annesinin şefkatinin gölgesindeki çocukluk günlerine götürür.*” (Yüksel 2011: 9). Kız kardeşinin ölümü üzerine yazdığı “Hemşirem İçin” adlı manzumeyi de annesine ithaf etmiş ve şiire “*Biz çocuktuk seni defneylediler / Bi-vefâ kumlara bi-kayd eller.*” (R.Ş. 287) mısralarında görüldüğü gibi muhayyilesindeki anne imajıyla başlamıştır.

Çevresinde dürüstlüğü ile tanınan babası Hüseyin Efendi, Fikret çocuk yaştaiken Hama’ya sürülmüş ve bir daha İstanbul’a gelememiştir. Şair, kız kardeşi Sıdika’nın ölümünden iki yıl sonra da babasını kaybetmiştir. Bu haber üzerine Fikret hatırında kaldığı kadarıyla babasının resmini yapmış ve altına da “*Benim gözümde bugün haiz-i şehâdetsin / Şehid ü sıdk u hamiyet şehid-i gayretsin*” mısralarını yazmıştır (Ertaylan 1963: 86).

Tevfik Fikret, kız kardeşi Sıdika Hanım’a “Sevgili Hemşireme” ve “Hemşirem İçin” adlı iki şiir yazmıştır. “*Yoktur nazarımda bir muhabbet / Hemşire muhabbetiyle siyyân*” (Kaplan 1993: 135) mısralarında görüldüğü gibi Tevfik Fikret, Sıdika Hanım’a büyük muhabbet beslemiştir. Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun ağabeyiyle evli olan Sıdika Hanım’ın ölümü üzerine 1902²⁴ yılında “Hemşirem İçin” adlı manzumeyi yazmış, çok sevdiği kız kardeşinin ölümünden ona iyi davranmadığını düşündüğü eniştesini sorumlu tutmuştur.

²³ Şiirin yayımlandığı yer ve tarih bilgisi için bkz. Yüksel 2011: 9.

²⁴ Şiirin tarih bilgisi için bkz. Yüksel 2011: 5.

Bu lanet ile fakat muztarib mi vicdânın

Sorun fazileti tahkir eden esâfilden

Sorun tabiatı terzil eden erâzilden

Bu la'net ile evet muztarib mi vicdanın

Sorun şu ismeti temsim eden o katilden (R.Ş. s. 288).

Sonuç

Tevfik Fikret'in şiirleri kronolojik olarak incelendiğinde görülecektir ki şair, eşinin hamile olduğunu öğrendiği 1894 yılına kadar toplumsal meselelerden uzak, mutlu bir hayat yaşamaktadır. Bu tarihten sonra Fikret baba olmanın verdiği sorumlulukla dikkatini sosyal çevreye yöneltecektir. Burada gördükleri karşısında gün geçtikçe kötümserleşmeye ve evindelik hissi veren değerlerini kaybetmeye başlayacaktır. Yani Halûk, Fikret'in sosyal çevreyi fark etmesine ve şairi bedbinliğe götüren kapının aralanmasına neden olmuştur. Şairi bu psikolojiden yavaş yavaş çıkararak da yine Halûk'a olan sevgisi ve ona iyi bir gelecek sunma kaygısı olmuştur. Bu kaygı bir süre sonra şairin Halûk şahsında vatanın kurtarıcısı olacak gelecek nesle "Halûk'un Amentüsü"nde tecessüm eden pozitivist değerlerden müteşekkil bir yaşam felsefesi inşa etmesini sağlamıştır. Kısacası şair, Halûk'la birlikte hayatın gerçeklerini fark ederek kötümserliğe sürüklenmiş, halka insanca yaşam hakkı vermediğine inandığı değerleri kaybederek hiçliğe sürüklenmiş ve daha sonra babalık mes'uliyetinin verdiği yaşam enerjisiyle Batılı değerlerden müteşekkil bir gelecek tasarımı inşa etmiştir. Yani Halûk'un şairin yaşamındaki yeri 'boşluğu fark ediş' ve 'diriliş' şeklinde formülize edilebilir. Eşi Nazıma Hanım ise sığınak, dert ortağı olarak Fikret'in şiirinde yer bulmuştur. Anne, kız kardeş ve baba ise keder ve hasret duyguları etrafında ele alınmıştır.

Kaynakça

- AKAY, Hasan, “Haluk'un Amentüsü'ndeki İnsanlık İdealine Dair”, *İlmi Araştırmalar*, S. 9, 2000, s. 23-32.
- AKGÜL, Alphan, “Fuad Köprülü'nün Tefvik Fikret Eleştirileri”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 36, 2013, s. 277-286.
- ARSLAN, Fatih, “Tevfik Fikret Evreninde Gözden Kaçan Bir Küçük Kitap: Fuad Köprülü'nün 'Tevfik Fikret ve Ahlâkı'”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C.7, S.4, 2012, s. 783-798.
- BOZDOĞAN, Ahmet, “Samed Vurgun'un Bakış Açısıyla On Bir Türk Şairi”, *Bilig*, S. 34, 2005, s. 91-115.
- BUDAK, Ali, *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı Lale devrinden Tanzimat'a Yenileşme*, Bilge Kültür Sanat, 2013.
- DAYANÇ, Muharrem, “Balıkesir İle Türkistan'da Deprem ve Tefvik Fikret'e Sitem”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, 2012, s. 123-140.
- ENGİN, Ertan, “Anılardaki Fikret”, *Türkoloji Araştırmaları*, C. 2, S. 3, 2007, s. 230-248.
- ERHAT, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet, *Tevfik Fikret, Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*, T. Emekli Öğretmenler Cemiyeti, İstanbul, 1963.
- KANTER, Beyhan, “Tevfik Fikret'in “Şermin”den Önceki Şiirlerinde Çocuk Teminin İşlenişi”, *TÜBAR*, S. 24, 2008, s. 37-52.
- KAPLAN, Mehmet, *ŞiirTahlilleri 1, Tanzimat'tan Cumhuriyete*, Dergâh, İstanbul, 1997.
- KAPLAN, Mehmet, *Tevfik Fikret, Devir-Şahsiyet- Eser*, Dergâh, İstanbul, 1993.
- KARACA, Alaattin, “Edebiyat-ı Cedide Şiiri”, *II. Abdülhamit Dönemi Türk Edebiyatı*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2011, s. 20-47.
- KOLCU, Ali İhsan, *Servet-i Fünûn Edebiyatı*, Salkımsöğüt, Erzurum, 2015.
- KORKMAZ, Ramazan, “Servet-i Fünûn Edebiyatı”, (Ed: Ramazan Korkmaz), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2006.
- OKAY, Orhan, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh, İstanbul, 1998.
- PARLATIR, İsmail, *Tevfik Fikret*, Akçağ, Ankara, 2012.
- SAĞLAM, Nuri, “Tevfik Fikret'in Aşk ve Tesadüfleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 34, 2006, s. 157-170.
- SAĞLAM, Nuri, “Servet-i Fünun'a Kadar Tefvik Fikret ve Bilinmeyen Şiirleri”, *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.30, S. 30, 2003, s. 403-444.
- SAMSAKÇI, Mehmet, “Hayriye Ve Haluk'un Defteri Şairlerinin Oğullarına Nasihatnameleri ve Aradaki Zihniyet Farklılaşması”, *38. Uluslararası ICANAS Sempozyumu*, Ankara, 10-15 Eylül 2007, s.1365-1382.
- Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2005.
- TÖRENEK, Mehmet, “Fikret-Halûk İlişkisi ve Şiirine Yansımaları”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.11 (Tevfik Fikret Özel Sayısı), 2015, s. 1-12.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- YÜKSEL, Süheyla, “Şairlerimizde Anne Hasretinin Sembolü Olarak Mezar”, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, 2011, s. 1-17.

Makalenin Geliş Tarihi: 9 Ekim 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 11 Aralık 2019

MANİSA VE SIVAS YÖRESİ SAĞALTIM YÖNTEMLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

A COMPERATIVE STUDY ON THE TREATMENT METHODS OF MANİSA AND SİVAS REGION

*Şule Gümüüş**

Öz

Günümüzde "alternatif tıp", "tamamlayıcı tıp" adlarıyla toplum hayatında yeniden ilgi odağı haline gelen halk hekimliği Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Modern tıbbın henüz gelişmediği dönemlerde insan sağlığını koruma ve hastalıkları sağaltma adına doğanın sunduğu imkânlar ile hayat tasavvurunun oluşturduğu inanışlar halk hekimliği içerisinde yer alan uygulamaların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Modern tıbbın işaret ettiği yöntemlerin dışında halkın geliştirmiş olduğu sağaltma yöntemlerini içeren halk hekimliği, doğal yollarla tedavinin yanı sıra içerisinde bir dizi dinî inanışa dayalı uygulamaları da barındırmaktadır. Türk halk hekimliği İslamiyet'in yanında eski Türk dinine dair inanışları da içermektedir. Anadolu coğrafyasında halk hekimliği kapsamında oluşan belli bir kültür söz konusudur ancak bulunulan coğrafi bölgenin sağladığı imkânlar ve yaşam şartlarına bağlı olarak yöreden yöreye değişen halk hekimliği uygulamaları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Manisa ve Sivas yöresi halk hekimliği uygulamaları karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Her iki yörenin halk hekimliğine dair inanış ve uygulamalarının benzer ve farklı yönleri değerlendirilecek böylece halk hekimliği uygulamalarına etki eden bölgesel faktörler tespit edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Halk Hekimliği, Manisa Yöresi, Sivas Yöresi.*

Abstract

In modern time, folk medicine, which has become the center of attention again in community life with the names of "alternative medicine" and "complementary medicine", has an important place in Turkish culture. In the periods when science has

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-7028-6292

not yet developed, the opportunities offered by nature and the beliefs created by life in the name of protecting human health and curing diseases have been effective in the emergence of practices within folk medicine. In addition to the methods pointed out by medicine, folk medicine, which includes the treatment methods developed by the public, contains applications based on a series of religious beliefs as well as natural treatments. Turkish folk medicine includes beliefs related to the old Turkish religion as well as Islamic faith. There is a certain culture within the scope of folk medicine in Anatolia geography, but there occurred folk medicine practices varying from region to region depending on the opportunities and living conditions provided by the geographical region. In this study, folk medicine practices in Manisa and Sivas regions will be examined comparatively. Similar and different aspects of beliefs and practices of folk medicine in both regions will be evaluated.

Keywords: *Folk Medicine, Manisa Region, Sivas Region.*

Halk hekimliği halkın inançlarından, gözlemlerinden ve tecrübelerinden yola çıkarak ortaya koyduğu sağaltım yöntemlerinin bütününe kapsayan bir alandır. Halk hekimliğinin amacı maddî veya manevî araçlardan yararlanarak biyolojik veya psikolojik tedavi gerçekleştirmektir. Günümüzde alternatif tıp ve tamamlayıcı tıp adlarıyla toplum hayatında yeniden ilgi odağı haline gelen halk hekimliği Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Modern tıp bilgisinin henüz gelişmediği dönemlerde insan sağlığını koruma ve hastalıkları sağaltma adına doğanın sunduğu imkânlar ile hayat tasavvurunun oluşturduğu inanışlar halk hekimliği içerisinde yer alan uygulamaların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Ancak diğer taraftan Boratav'a göre halk hekimliğinin ortaya çıkmasını sağlayan halkın ekonomik sıkıntılar veya başka nedenlerden dolayı doktora gitmediği ya da gitmek istemediği durumlarda hastalıkları teşhis ve tedavi amacıyla geliştirdikleri yöntemlerdir. (1997; 122-123)

Halk hekimliği veya geleneksel tıp ilk insanların tabiat olayları karşısında takındıkları tavır ve tabiatla olan ilişkilerinden doğmuştur. Halk hekimliği uygulamalarının teşekkülünde sihir ve büyü'nün önemli bir etkisi vardır. Doğauştü güçlere dair inançların hâkim olduğu toplumlarda hastalığın nedeni vücuda giren kötü ruhlardır. İşte insanların bunlardan korunmak için ürettiği çareler halk tıbbının temellerini atmıştır. (Artun, 2005; 181)

İlk dönem insanı için hastalık biyolojik sebeplerden ziyade doğauştü güçlerin etkisine dayanmaktadır. Bu dönemde hastalığın nedenini ilkin ay ve güneş tutulmalarına, yıldızlara, şimşek çakması gibi tabiat olaylarına bağlayan insanoğlu (Baytop 1985: 39), sonraki süreçte hastalıklara kötü ruhların (Arat, 1995; 31), Tanrı kutunun insanı terk etmesinin (Ergun, 2004; 213) Tanrı'ya karşı işlenen suçların (Roux, 1998; 203, Eliade, 1999; 247, Yurdakök, 1999; 455, Seyidoğlu, 2002; 18) neden olduğunu düşünmüştür. Hastalığın nedeni tedavinin içeriğini de belirlediğine göre ilk dönem halk hekimliği uygulamaları daha çok inanca dayalı yöntemler

olan sihir, büyü, efsunlama şeklinde gelişmiş olmalıdır. Halk hekimliği uygulamalarının kökenlerine bakıldığında mitik inançlara dayanan ilkel dinlerin etkisi görülmektedir. Türk halk hekimliği uygulamalarında ilk halk hekimleri şüphesiz ki kamlardır. Kamlar din adamlığının yanı sıra şifaya yönelik fonksiyonları da yerine getirmektedir. (Kaya, 2004; 215) Kamların birçok görevinin olduğunu belirten Durbilmez, onların halk hekimliği kapsamında değerlendirilebilecek fonksiyonlarını şu şekilde ifade eder:

"(...) bazı eylem ve söylemlerle bedeni kötü ruhlardan arındırdığına inanılan büyücü, ruh sağlığı bozulan kimseleri dinî telkin ve musiki ile tedavi eden ruh hekimi, ruh sağlığı yanında vücut sağlığı konusunda da bilgi donanımına sahip olup çeşitli hastalıkları iyileştirdiğine inanılan halk hekimi, çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmak üzere uygun bitkilerden ilaç yapan eczacı (...)" (2008; 16)

Görüldüğü gibi kam, halk hekimliği uygulamalarında bugün ayrı ayrı kişilerin yaptığı birçok görevi üstlenmiştir. Hastalığın ruhun kaçırılması sebebiyle gerçekleştiğini düşünen Türkler, tedavinin kötü ruhların kovulmasıyla gerçekleşeceğine inanmışlardır. (Roux, 1998; 65, Eliade, 1999; 247-248) Bunu da ancak kendisi de bir hastalık neticesinde mistik sırta eren kam yapabilmektedir. (Eliade, 1999; 248) İslam öncesi dönemde kamın üstlendiği halk hekimliği fonksiyonunu İslamî dönemde veliler ve ocaklar üstlenmiştir. (Ocak, 1992; 10)

Dinî ve mistik evrelerden geçen insanoğlu daha sonra tecrübelerinden yola çıkarak hastalıkları sağaltmada doğadan nasıl yararlanacağını deneme yanılma yoluyla öğrenmiştir. Halk hekimliğinin sağaltma yöntemlerine bakıldığında inanç odaklı yöntemlerle tıp bilimine yaklaşan pozitif uygulamaların bir arada yer aldığı görülmektedir. İlk dönemlerde efsunlama, alazlama, göçürme gibi inanca dayalı yöntemlerin yanı sıra otacı, emçi, atasagun gibi kişilerin ilaç ve uygulamalarına da başvurulduğu görülmektedir. (Atnur, 2010; 55) Aynı gelenek içerisinde devam eden Anadolu halk hekimliği uygulamaları ise temelde üç yönetime dayanmaktadır. Bunlar; sihir ve büyü yoluyla tedavi, ilaçla tedavi, hem ilaçla hem de sihir ve büyü yoluyla tedavi şeklindedir. (Köse, 2004; 536) Türk halk hekimliği uygulamalarında yatırlara, ocaklara, kutlu yerlere gitmek, rüya veya yakaza halindeyken Hızır'la karşılaşmak, üfürük veya efsunlama yoluyla tedavi büyü niteliği taşıyan koruma ve sağaltma yöntemleri arasındadır. (Artun, 2005; 203) Irvasa, parpilama, bitki kökenli emlerle yapılan sağaltmalar, hayvan kökenli emlerle yapılan sağaltmalar, maden kökenli emlerle yapılan sağaltmalar,

kırık/cıkık için yapılan sağaltmalar (Acıpayamlı, 1969; 26, Artun, 2005; 203) baharatlarla yapılan sağaltmalar (Sakaoğlu, 1986; 161-174) ise tıbbi yönü ağır basan sağaltmalardır.

Modern tıbbın gelişmesiyle birlikte halk hekimliğine dair uygulamaların yerini modern tıbbı bıraktığı görülmektedir ancak modern tıbbın müdahalesinin yetersiz olduğu zamanlarda veya yoksulluk nedeniyle modern tıptan yararlanma imkânının bulunmadığı durumda halk hekimliği uygulamalarına başvurulmaktadır. (Alptekin, 2010; 5) Halk hekimliği uygulamalarının canlı kalmasını sağlayan beş temel neden vardır; modern tıbbın nazar ve büyü gibi bazı durumlarda yetersiz kalması, yoksulluk, hastalığın hafife alınması sebebiyle modern tıbbı başvurmadan tedavi edilmek istenmesi, halk hekimliği uygulamalarının doğal olduğu için daha sağlıklı olduğunun düşünülmesi ve en önemlisi de halk hekimliği içinde yer alan inanç boyutudur. Bunun yanı sıra Hufford'un ifade ettiği gibi *"Halk hekimliği sisteminin modern hekimlik karşısında hayatta kalmasını sağlayan, öneminin azalmasını önleyen, onun inançla olan bağlantısıdır. Tedavi usulleri ve sorular arasındaki düzenli bağlantılar tüm sistemin ağırlığının birazıyla değişmeye karşı koymaya imkân verir."* (Hufford, 2007; 73)

Gelenek, deneyim ve çevre koşullarına bağlı olarak gelişen halk hekimliği içerisinde kullanılan bazı ilaçlar eski zaman tıbbına aittir. Tıbbın ilerlemesiyle bu doğal ilaçların yerini daha çok kimyasal olan yenileri alır ancak halk eski ilaçları unutmaz ve onları kendi imkânlarıyla üretip kullanmaya devam eder. (Boratav, 1997; 127-128, Artun, 2005; 202) Eski ve Orta Türkçe dönemlerine ait olan Müntehâb-ı Şifâ ve Ebvâb-ı Şifâ adlı eserlerde görülen tedavi yöntemlerinin ve ilaçların Anadolu halk hekimliğinde aynen uygulanması (Yaylagül, 2014; 48-58) bugünkü halk hekimliğinin kökenlerinin kamlık dönemine ait halk hekimliği uygulamalarının yanı sıra eski dönem tıbbına ait uygulamalara da dayandığını göstermektedir. Bu uygulamalar aynı gelenek içerisinde geldiği için Anadolu'nun farklı bölgelerinde benzerlikler göstermektedir ancak bazı küçük farklar da mevcuttur.

Bu çalışmada Manisa ve Sivas halk hekimliği uygulamaları karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Bu karşılaştırmalı inceleme için yirmi hastalığın iki farklı yörede hangi yöntemlerle tedavi edildiği ortaya konulacak, tespit edilen yöntemlerdeki farklılığı meydana getiren etkenler değerlendirilecektir.

Sarılık

Sarı renginin göz içlerine kadar yayılmasıyla kendini gösteren sarılık hastalığının tedavisi Manisa'da bir ocağın okumasıyla gerçekleştirilir ancak burada okumanın yanı sıra jilet veya ustura ile hastanın burun köküne bir kesik atılmak suretiyle kan akıtma işleminin uygulandığı görülmektedir. Okuma ve kan akıtma işlemi üç gün devam ettirilmelidir. Üç günün sonunda hastanın iyileşeceğine inanılmaktadır. Manisa'nın Sancaklı Kayadibi köyünde daha ziyade çocuklarda görülen bu hastalığa "altın bastı" adı verilmektedir ve hasta olan çocuğun içinde altın bilezik bulunan bir tencere su ile yıkanmasıyla iyileşeceğine inanılmaktadır. Bunların yanı sıra hastanın kendi idrarını içmesi, çırtlak otunun suyunun burna az miktarda damlatılması, hastanın alnından kan alınması ve dilaltından küçük bir yerin kesilip oraya sarımsak konulması gibi yöntemler Manisa ve yöresinde sarılık hastalığı için uygulanmaktadır. (Altan, 2000;116-117) Ayrıca sarılık olan çocuğun yüzüne sarı tülbent örtmek de tedavi yöntemleri arasında yer alır. (KK1, KK3)

Aynı hastalığın tedavisi Manisa'da olduğu gibi Sivas'ta da okuma yöntemidir. Burada okuma işini sıradan bir kişi değil bir ocak gerçekleştirmelidir. Hasta bir miktar çir adı verilen ekşi kayısı kurusu ile nohut alıp ocağa okutmaya gider. Üç gün okunan hasta üçüncü günün sonunda okunmuş olan kayısı kurusu ve nohutları yer. Bu süreç içerisinde hastalık da seyrini ikmal eder ve hasta iyileşir. Sarılık hastalığının tedavisi için kullanılan bir başka yöntem ise kuru kayısının küçük ve gülbüz bir çocuğun idrarıyla ıslatıldıktan sonra hastaya yedirilmesi şeklindedir. (Aşkun, 2006;260)

Dalak Hastalığı

Karında bir şişkinlikle belirtileri görülen ve hastanın günden güne zayıflamasına neden olan dalak hastalığı için ise Manisa'da en etkili çare dalak kesen ocağa gitmektir. Hasta olan kişi yol ağzına götürülüp yere yatırılır ve karnına bir taş veya tahta konur. Ocak olan kişi de elinde bir balta ile hastanın karnındaki taşı/tahtayı kıracakmış gibi yapar. Bu arada ocak ile orada bulunanlar arasında:

"_Ne yapıyorsun?

_Dalak kesiyorum." şeklinde bir konuşma geçer. Ocak olan kişi baltayı hastanın karnının üzerine hızla indiriyormuş gibi yapar. Bu esnada hastanın aniden korkacağına ve dalağın kesileceğine inanılır. (Altan, 2000; 51) Burada demir olan balta, demirin Türk mitolojisindeki

erilliği simgeleyen gücünü hatırlatmaktadır. Hastalığın kötü ruhların kişinin vücuduna girmesiyle ortaya çıktığına dair ilkel inanç, kötü ruhun kovulması için gücü simgeleyen demirden yararlanılmasını ortaya çıkarmış olmalıdır.

Bu hastalığın tedavisi için Sivas'ta da dalak ovan ocaklardan birisine gidilmektedir.(Aşkun dalak ovan ocağın uygulamalarını şöyle anlatmaktadır:

"Üç gün balla ovulur. Bu ovmadan şişkinlik dağılır ve hasta da kurtulur. Yalnız ovulmanın son günü hasta ayakta durdurulur, iki ayağının bulunduğu yere bir daire çizilir. Bunun merkezini iki ayağın bulunduğu nokta teşkil eder. Bu suretle dalak kesilmiş olur. Bunun avlu veya bahçe gibi açık bir yerde yapılması şarttır." (Aşkun, 2006; 260)

Görüldüğü gibi Sivas'ta ve Manisa'da hastalığın tedavisini ocak olan kişi yapar. Her iki yörede de tedavi açık alanda yapılmaktadır. Tedavi Manisa'da sadece inanca dayalı bir uygulama ile sınırlı kalırken Sivas'ta sağaltma için bal kullanılmaktadır.

Yel ve Büyü

Yel ve büyü için başvuru halk hekimliği yöntemleri de her iki yörede küçük farklarla birbirine benzemektedir. Bütün vücudu dolaşan ve muhtelif yerlerde ağrılara neden olan yel için Manisa'da üfürük yoluyla tedaviye başvurulmaktadır. Yele tutulan kişi ocağa götürülür, ocak veya ocaktan el alan kişi bir yandan okuyup üfler bir yandan da bıçak basar. Bu eylem üç kere tekrarlanır, eğer hastalık geçmezse hastanın kanı akıtılır. (KK1) Sivas'ta da Manisa'da olduğu gibi hastayı okuyup üfleme yöntemi kullanılmaktadır. Yele tutulan hastaya 'yel kitabı' okunur. (Aşkun, 2006; 60) Yel için Sivas'ta okumak yeterliyken Manisa'da okumanın yanında bıçak basma işlemi gerçekleştirilmektedir.

Benzer bir şekilde büyü için de okuma yöntemine başvurulmaktadır. Manisa'da büyüün bozulması için hoca veya bilgili kız adı verilen ve büyü bozma yeteneği bulunan kişiler büyüye uğrayan kişiye okuyarak büyüü bozar. Büyüye uğrayan kişi okunduktan sonra ya bir dağ başına giderek rüzgâra karşı durur ya da bir akarsudan yedi kez atlar. Böylece büyüün bozulduğuna ve kişinin tamamen temizlendiğine inanılır. (KK2) Sivas'ta da büyü yapılan kişiye "sihri batıl" denilen bir kitaptan okunur ve böylece büyü bozulur. (Aşkun, 2006; 260)

Korku Hastalığı

Halk arasında yaygın olarak özellikle çocuklarda görülen hastalıklardan birisi de korku hastalığıdır. Bu hastalığın sebebi çoğunlukla doğüstü güçlere bağlanmaktadır. Eşik dibi, çöplükler, bulaşık ve çamaşır yıkanan, ocak yakılan yerlerin doğüstü güçler tarafından sahiplenildiğine ve küçük çocukların buralarda oynaması veya düşmesiyle korku hastalığına kapılacağına inanılmaktadır. Korku hastalığına çare Manisa'da çocuğun okunmasıdır. Okumayı genelde nefesi kuvvetli olan yaşlılar gerçekleştirmektedir. Çocuğun korktuğu anlaşıldığında nerelerde oynadığı ve son günlerde düşüp düşmediği sorulur. Eğer çocuk tekinsiz bir yerde oynamış veya oraya düşmüş ise hemen şekerli su hazırlanır ve o tekinsiz yere serpilir. Bu bir çeşit saçdır, orayı sahiplenen iyeler rahatsız edildiği için çocuğu korkutmaktadırlar. Şekerli su ile tekinsiz yerin iyeleri sakinleştirilir ve çocuktan uzaklaştırılır. (KK2)

Sivas'ta böyle bir durumla karşılaşıldığında çocuğun hemen okunduğunu eğer iyileşmezse ocağa götürülüp korku damarına bastırıldığı görülmektedir. Ocak olan kişi vücuttaki bütün damarların yerini ve işlevini bilmektedir, korkan bir çocuğun korku damarlarına basarak onu tedavi eder. (Aşkun, 2006; 260)

Nazar

Nazar da halk arasında yaygın olarak bilinen hastalıklardandır. Baş ağrısı, mide bulantısı, göz kararması, ateşlenme, kusma, halsizlik gibi belirtileri olan hastanın kirpikleri top top olur ve hasta sudan ürperir. Nazar sadece biyolojik rahatsızlık olarak kendisini göstermez. Eşyaların çatlayıp kırılması, işlerin ters gitmesi de nazarın etkisine bağlanmaktadır. Nazar "halk arasında bakışlarında zararlı güç bulunduğuna inanılan keskin ve etkili göze sahip kötü niyetli kişilerin bu özellikleriyle canlı üzerinde hastalık, sakatlık, ölüm; cansız varlıklar üzerinde ise kırılma bozulma gibi olumsuz bir etki" bırakması olarak tanımlanmaktadır. (Çıblak 2005:206) Halk arasında gök gözlü kimselerin nazarının daha çok erdiğine, bu kimselerin bakışıyla taşı çatlatacağına inanılmaktadır.

Manisa ve yöresinde nazar ile ilgili birçok sağaltma yöntemi vardır. Nazar belirtileri gösteren kişi hemen nefesi keskin bir ocağa gider, genelde yaşlı bir bayan olan bu kişi hastaya nazar dualarını okur, bir yandan da ocaktaki köze tuz serper, tuzun ocakta çatırdaması nazarı değen kişinin çatlaması anlamına gelir. Okuyan kişi okumanın başında esnemişse nazar

tazedir, sonlara doğru esnemeye başlamışsa geçmiş nazardır ve çıkması zaman alacaktır. Esneme uzun ise nazar erkek nazardır, kısa kısa esnemişse kadın nazardır. Okuma işlemi bittikten sonra okuyan kişi hastaya üç kez tükürür ve “çık git çık git ulu ağaç dibine ulu kabağaç dibine çık git!” der. Burada sağaltım için sözün büyüğü gücüne başvurulduğu görülmektedir. Eski dönemlerde kamların kötü ruhlara olan seslenmesinin yerini burada hastalığa seslenme almıştır. İşlem tamamlanınca okunan yerden uzaklaşılmalıdır çünkü nazarın oturulan yere geçeceğine inanılmaktadır. Hasta ile birlikte bir bardak suya da okunur, bu suyun yarısını hasta içer, yarısını da okuyan kişi içer. Bundan sonra kimin nazar değdirdiğini tespit etmek için köz pıslatır. Köz pıslatma için geniş bir demir kaba soğuk su konulur. Ocaktan maşa yardımıyla alınan közler sırasıyla bu suya atılır. Köz suya atılmadan önce “felancanın nazarı değmişse değmesin” denilir. Böylece nazarının değmesi ihtimali bulunan kişilerin adı tek tek sayılır ve onlar adına bir köz parçası suya atılır. Kimin adına atılan köz daha çok ses çıkarırsa onun nazarı değmiştir. Nazarı değen kişi bu şekilde tespit edilince hemen onun evine gidilip giysisinden bir parça istenir. Bu arada o kişi de nazar değen kişiyi gün içerisinde gördüğünü ve bir yönüyle beğenip dikkatli baktığını kabul eder. Alınan bez parçaları yakılıp dumanı hastaya koklatılır. Fazla yaygın olmamakla birlikte Manisa yöresinde sidikle tedavi de görülmektedir. Hastaya kendi sidiği gizlice içirilir, hastanın eğe kemikleri üzerine sidik sürülür. (KK2) Manisa’da nazar için sağaltma yöntemlerinden biri de kurşun döktürmedir. Kurşun dökülen su hastaya yalattılır, hastanın bütün vücuduna serpilir, eli yüzü bu su ile yıkanır. Sonunda bu su kedi köpeğin üstüne dökülür. Hayvan silkindiğinde nazarın da geçip gideceğine inanılmaktadır. Kurşun döküldüğünde kurşun parçaları çivi şeklinde ise bir erkeğin, fes şeklinde ise bir kadının nazarının değdiğine işaret etmektedir. Kurşun dökmeye benzer bir uygulama daha vardır. Bir ateşte tırpan ısıtıldıktan sonra suya batırılır. Nazarlı kimsenin yüzü bu su ile yıkanılır. Bir başka sağaltma yönteminde üzerlik yakılır ve dumanı hastaya koklatılır. Nazar tedavisi için Manisa Gürle’de yedi dul kadından alınmış bez parçaları yakılır ve hastaya koklatılır. Benzer bir uygulama Manisa Arabacıbozköy köyünde nazarı değmesi muhtemel olan kişilerin kıyafetlerinden alınan parça veya ipliklerin yakılması şeklindedir. Nazara önlem için hayıt tohumu bir diğer adıyla çaltı puluzu bir beze muska şeklinde sarılır ve çocuğun omzuna asılır, büyükler ise hayıt tohumunu cebinde taşır, bundan başka gök renkteki nazar boncuğu, çıtlık ağacının dalları ile üzerlik ve yılan kemiğinden yapılan nazarlık da nazarı önlemek için takılır. (Altan, 2000;105)

Nazar belirtileri görülen hasta için Sivas'ta hemen nefesi keskin birisine götürülerek hasta okutulur. Genelde yaşlı bir kimse elinde bıçakla hastaya okur. Bu esnada bıçak hastanın omzunda, başında ve vücudunun muhtelif yerlerinde dolaştırılır. Okuma tamamlandıktan sonra "göz edenin gözü çıksın" denir ve eldeki bıçak mangalın külüne saplanır. Burada nazara neden olan kötücül metafizik unsurların demir olan bıçakla sağaltımı söz konusudur. Okuma işi bittiğinde hasta, okuyan kişiye ya para ya da yenecek bir şeyler hediye eder. Aksi takdirde nazar okuyan kişiye geçip onun üstünde kalır. Okuma esnasında okuyanın esnemesi ve gerinmesi nazarın çıktığına işarettir. (Aşkun, 2006;261)

Dabaz

Halk arasında dabaz veya kurdeşen adıyla bilinen hastalık için de hem Manisa yöresinde hem de Sivas yöresinde benzer tedavi yöntemleri tespit edilmiştir. Yüzün kızarması ve vücutta kabarıkların çıkmasıyla belirtilerini gösteren bu hastalık, Manisa'da "gidişken" adıyla da bilinmektedir. Hastalığın tedavisi için çayırdak otu kaynatılır bu su ile banyo yapılır. Nar ekşisi içilir ve tuzlu su ile banyo yapılır. Hasta sokağa çıkarılır ve "ben dabaz oldum" diye bağırması söylenerek koşturulur. Evin, bazı bölgelerde hayvan damının duvarında yuva yapmış böceklerin yuvası alınıp suda eritilir. Hasta bu sudan içer ve vücudundaki kabarcıklara sürer, suyun geri kalanını üç yol ağzına serper. (Altan, 2000; 92) Kurdeşen için Manisa Arabacıbozköy'de kaşınan yerlere fesleyen suyu sürüp banyo yapıldığı görülmektedir. (KK1)

Hastalığın tedavisi için Sivas'ta da benzer uygulamalar gerçekleştirilir. Aşkun'un aktardığına göre hasta Gücük Minare'ye götürülür. Orada hasta "Ben dabaz oldum, oynamaz oldum, sağıma soluma dönemez oldum." der. Bundan sonra hasta okunur. (2006;261)

Uçuk

Korkudan veya nazardan ileri gelen uçuk için Manisa Arabacıbozköy'de uçuk sıcak kül ile bastırılır, buna 'uçuk korkutma' denir. (KK1) Kayadibi ve Çeşmebaşı köylerinde uçuk çakmak taşı ile tedavi edilir. İki adet çakmak taşı hastanın dudağı yakınında çakılır. Bunun biri düvende kullanılan çakmak taşı; diğeri ise Çingene çakmağı denilen başka bir taştır. Çakmak çakma tedavisinde çakmağı çakan kişinin deniz görmüş olması şarttır. Çakmak çakan kişinin Kağan köyünde büyük bir denizde seyahat etmiş olması, Düzlen köyünde Karadeniz'i görmüş olması, Türkmen köyünde yedi deniz görmüş olması şarttır. Manisa Türkmen köyünde sıcak kırmızı bez ile uçuk üzerine bastırılarak da tedavi yapılmaktadır. Mansa'nın

Sancaklı Uzunçınar köyünde ise özellikle kayını ile evlenmiş bir kadının saçının ucu kendi ağzında hafif tükürüklendikten sonra saç uçuğa değdirilir. Aynı köyde köye sonradan yerleşen bir kadının ekmek teknesinden alınan hamur uçuğa sürülür ve uçuğun iyileşeceğine inanılır. (Altan, 2000; 140)

Aşkun'un aktardığına göre Sivas'ta ise dudağında uçuk çıkan kişi sabahları kalkar:"Uçuk beni belledi/Ben uçuğu külledim." der ve yarayı küller. (Aşkun, 2006; 261)

Karın Sancısı

Karındaki sancı için Manisa'da karın bölgesine üç gün bal sürülür ve baldan bir tatlı kaşığı yenilir. (KK2) Sivas'ta ise küllü su içilmektedir. (Aşkun, 2006; 261)

Öksürük

Yaygın görülen öksürük için Manisa'da zencefil, çörek otu ve bal karıştırılarak yenir. Bir başka karışım ise bal, karabiber ve limon suyudur, bu karışım üç gün boyunca yenirse öksürük kesilmektedir. Zeytinyağı ve limon karıştırılıp içilir, pekmez içilir. (KK1)

Bu rahatsızlığının Sivas yöresindeki tedavisiyle ilgili Vehbi Cem Aşkun şunları kaydeder:

"Öksürük hastalığı salgın halini alırsa bunun sebebi derhal bulunur. Sivas'ta maruf bir tarla vardır. Adı öksürük tarlasıdır. Bu tarlanın ekildiği sene öksürük fazla olur. Bilhassa küçük çocukları bu tarladaki sudan içirmek üzere arabayla götürür ve o tarla sahibinin evinden de ekmek alır, hastaya yedirirler. Bu suretle hastalık tedavi edilir." (Aşkun, 2006; 262)

Bunun yanında öksürüklü bir kişi akşamları yatarken az miktarda yağ içer, yağ mideyi kızdırır ve öksürük geçer, ılık su ve şalgam da Aşkun'un aktardığına göre Sivas'ta öksürük tedavisinde kullanılmaktadır. Özellikle şalgamın çok etkili olduğu, içilme bile bir kez şalgam tarlasından geçmenin bu hastalığa iyi geleceği kaydedilmiştir. (Aşkun, 2006; 262, KK6)

Kabakulak

Özellikle çocuklarda yüzün şişmesiyle kendisini gösteren kabakulak hastalığı Manisa ve yöresinde "kulak kabası" ve "tulumgaba" adlarıyla da bilinmektedir. Kabakulak hastalığının tedavisi için şiş olan bölgeye kaynatılmış pekmez sürülür (Düzlen Köyü). Şiş olan bölgeye miras tavanın karası sürülür. Burada tavanın miras olması şartı atalar kültürüne bağlı inançların

bir uzantısı olmalıdır. Okunup üflenerek tavanın isi ile şiş olan bölgenin etrafı çevrilir ve ortasına çarpı işareti yapılır. Bir defa ile geçmez ise aynı uygulamayı üçlemek gerekmektedir. Bunun yanında hasta ekşi perhizi yapmalıdır (Dazyurt Köyü). Sancaklı Uzunpınar köyünde ‘mundarı mundar alır’ düşüncesiyle hastanın kulağındaki şişlik domuz dişi ile çevrilerek çizilir. Günlük ağacının sakızı yakılır ve bunun buharına tutulan pamuk yağlanarak şiş olan kısma sarılır.(Kayapınar) Isıtılmış olan tuğla hastanın şiş olan kulak çevresine basılır. (Altan, 2000; 91) Hastanın kulak çevresi keçe ve kızdırılmış demir ile sıcak tutularak tedavi edilir. (KK1)

Bu hastalığın Sivas’taki tedavisi için Aşkun, yegâne ilacın yazdırmak olduğunu ifade eder. Malum hocalardan birine götürülen hastanın yüzü yazdırılır. Bu suretle tedavisi yapılmış olur. (2006; 262)

Göz Ağrısı

Nazardan, soğuktan, tozdan ve sinek çarpmasından kaynaklandığına inanılan göz ağrısı Manisa’da silkme veya yakmaca adıyla bilinir. Göz ağrısı rahatsızlığının tedavisi için ocağa gidilir. Ocak olan kişi hastanın ensesinden kan alır. Böylece hastanın iyileşeceğine inanılmaktadır. Küçük bir cam boncuk ateşte ısıtılır. Gözün dış yanında bulunan damarlı bölge yakılır. Yakılan yerin üzerine bir üzüm tanesi konulur, hasta uyur. Bir tencerede kaynamış su içine göz otu tohumları atılır. Bunun buharı hastanın gözüne tutulur. Deve dikenini bitkisiyle koyunun iç yağı beraberce kavrulur çıkan buhar hastanın gözüne tutulur. Bir avuç buğdayla köydeki bir nineye gidilir. Nine bu buğdayları tavukların su yalağına atar, bir süpürge parçasını da bu suya daldırır ve hastanın ensesine silkeler. Böylece hastalığın geçeceğine inanılır. (Altan, 2000; 56) Ayrıca bir pamuğa çay damlatılıp hastanın gözüne sürülmesi veya çay lapasının ılıkken hastanın göz kapakları üzerine sürülmesi de göz ağrısına iyi gelmektedir. (KK2)

Göz ağrısı hastalığının Sivas’taki tedavisi için gözü ağrıyan henüz bebek ise annesi gözlerine kendi sütünden sağıp damlatır, büyük bir kimse ise kaşına katran rastık gibi çekilir. Göze siyah bir bez bağlanır. (Aşkun, 2006; 262)

Göbek ve Bel Düşmesi

Ağır kaldırmaktan kaynaklanan göbek ve bel düşmesi rahatsızlıkları için Manisa ve Sivas yörelerinde uygulanan halk hekimliği yöntemleri de benzerlik göstermektedir. Bel ağrısı ve

göbek bölgesinde sancı var ise bel veya göbek düşmesi var demektir. Göbek düşmesi için Manisa’da sırt üstü yatırılan hastanın göbek bölgesine masaj uygulanır. Damarın esas yerine geldiği anlaşılınca göbeğe bir kalıp sabun konur ve kuşakla bağlanır. Bir başka yöntemde ise sırt üstü yatan hastanın karnına testi (Düzlen) veya kasnak (Gürle) konur, testi/kasnak burularak göbek yerine getirilir. Ayrıca süpürgenin tozu ile göbek ovularak yerine getirilir. (Altan, 2000; 59-60)

Sivas’ta ise göbeği düşen kişinin göbeği kaldırılır. Bundan anlayan bir kişi başparmağını hastanın göbeğine geçirmek suretiyle baş ve ayakları üzerinden dolanarak bir daire çizer. Parmak hareket edemez hale gelinceye kadar hastanın etrafında döner. Göbek, parmağı kendiliğinden bırakır, böylece yerine yerleşmiş olur. (Aşkun, 2006; 263) Bel düşmesi tedavisi ise Sivas’ta çekilmek suretiyle gerçekleştirilmektedir. Akşamüzeri olduğunda hastanın bel derisi baş ve şahadet parmak arasına alınarak çekilir. Bir ‘küt’ sesi gelir, bu ses belin yerine geldiğini göstermektedir. (Aşkun, 2006; 263) Bel düşmesi Manisa’da da çekilerek tedavi edilmektedir. Hastanın beline yumurta akı ve zeytinyağı sürülür. Bel çekmeyi bilen bir kişi de hastanın çenesinden tutup yukarı doğru çeker. Burada Sivas’taki uygulamadan farklı olarak çekme işleminden önce bir kür uygulaması yapıldığı görülmektedir. Çekme haricinde bir yöntem daha vardır, tuğla kızdırılıp belin ağrıyan yerine konulur, çam reçinesi bir beze yayılır ve belin ağrıyan kısmına sarılır. Bu yöntemlerle yumuşayan bel kendiliğinden yerine oturur. (Altan, 2000; 33)

Kulunç

Soğuk algınlığı veya romatizmanın sebep olduğu kulunç rahatsızlığı Manisa’da kulunç kırılarak tedavi edilmektedir. Kulunçlu bölge zeytinyağı ile ovalanıp sıcak tutularak yumuşatılır ve yumuşayan kulunçlar bilen birisi tarafından kırılarak yok edilir. (KK1) Bu rahatsızlığın Sivas’taki tedavisi de benzer bir şekilde kulunçtan anlayan birisinin ağrının kabarttığı damarı çekmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir. (Aşkun, 2006; 263)

Boğaz Ağrısı

Özellikle kış mevsiminde kendisini gösteren boğaz ağrısı için ise Manisa’da zeytinyağı içilir ve boğaza zeytinyağı sürülerek sıcak bezle sarılır. Bu uygulama boğazı yumuşatmaktadır. Bal, limonsuyu ve karabiber karıştırılıp yutulur. Zencefil, bal, limon suyu karıştırılır ve yutulur. Kekik çayı veya adaçayı içilir, boğaz daima sıcak tutulur. (KK1) Sivas’ta

ise karadut şurubu ve hatminin kaynatılıp hastaya içirildiği, ayrıca dışarıdan da zeytin çekirdeği veya kepek lapası sarıldığı görülmektedir. (Aşkun, 2006; 263)

Yara

Herhangi bir nedenden dolayı vücudun çeşitli yerlerinde çıkan yaraların tedavisi için Manisa ve yöresinde sabunlu su kullanılmaktadır. Yara sabunlu su ile iyice yıkanır. Yaranın üzeri örtülmez, böylece hava ile irtibatlı olup tez zamanda kurur. Özellikle yanık yaralarına yoğurt sürülür. Yine yanık yarası için yumurtanın kabuğu ocakta yakılıp külü zeytinyağı ile karıştırılarak sürülür. (KK1, KK3)

Vehbi Cem Aşkun, vücudun herhangi bir yerinde ve herhangi bir sebepten dolayı çıkan yaraların tedavisi için Sivas'ta uygulanan yöntemleri şu şekilde aktarır:

"1. Karasakız: Yarayı iyileştirir, temizler.

2. Murdarilik: Yarayı olgunlaştırır ve açar.

3) Zeyrek Lapası: Yarayı olgunlaştırır, açar.

4) Yağlı Hamur: Şişi indirir, yarayı olgunlaştırır.

5) Çiğ Helva: Yarayı olgunlaştırır.

6) Yaki: Sabun, yumurta akı ve soğan karıştırılarak yapılır. Soğan yerine biber konulursa çıkıklara iyi gelir. Sabunun kullanılmamış olması şarttır." (Aşkun, 2006; 263)

Kırık-Çıkık

Kırık çıkık tedavisi için Manisa'da ocağa gidilir, bunlar genellikle yaşlı dede ve ninelerdir. (Altan, 2000; 107) Manisa'nın Arabacıbozköy köyünde kırık çıkıkçı kendisine gelen hastanın ağrıyan bölgesine zeytinyağı sürer ve eliyle kırık mı çatlak mı yoksa çıkık mı olduğunu anlamak için kontrol eder. Teşhisi koyduktan sonra çıkıksa çekerek yerine getirir, incinmişse zeytinyağı ile iyice ovup ezdiği siyah zeytini incinen yere sarar. Kırık varsa üzerine kuru üzüm ezilerek konulur ve keçe ile güzelce sarılır. Kuru üzüm ezmesi yerine buğday veya bulgur lapası da konulabilmektedir. Kırılan yer sarılırken tahta çubuklarla sabitlenmektedir. (KK4)

Sivas'ta ise kırık çıkık tedavisi için bu konuda uzmanlaşmış ocaklara başvurulmaktadır. Eğer çıkık ise ocak olan kişi usulünce çıkığı yerine getirir, incinme varsa ovarak tedavi eder. (Aşkun, 2006; 263, KK5)

Nasır

Yine yaygın olarak bilinen nasırın tedavisi için Manisa'da nasır ipe kesilip yakılır ve üzerine sıcak kül basılır. (KK1) Sivas'ta ise nasır tedavisi için domates suyunun en etkili çare olduğunu belirten Aşkun, domates suyunun nasıra hamamda sürülmesi gerektiğini vurgular. (2006; 264)

Güneş Çarpması

Özellikle yaz aylarında kendisini gösteren güneş çarpmalarında tedavi olarak Manisa'da güneş çarpmasına uğrayan kişiye ayran içirilir ve hastanın başı serin tutulur. Ayrıca peynir mayasının içilmesinin de güneş çarpmalarına iyi geleceğine inanılmaktadır. (KK3)

Sivas'ta ise hastanın gömleğinin sirkeye batırılıp hastaya giydirilir, güneş çarpmasından kaynaklanan baş ağrısını gidermek için ise sirke, soğan ve patates karıştırılıp alına bağlanır. (Aşkun, 2006; 264)

Yelpük

Halk arasında görülen ve halk hekimliği uygulamalarıyla çözülmeye çalışılan hastalıklardan birisi de yelpük veya nefes darlığı adıyla bilinen hastalıktır. Manisa'da 'soluyan hastalığı' olarak da bilinen nefes darlığı için yaban armudunun yaprakları kaynatılır günde üç kez içilir. Kaynatılan karpuz suyu günde birkaç kez içilir. Çam ağacının filizleri kaynatılıp suyu içilir. Devetabanının çiçeği kaynatılır, bal ile karıştırılıp her gün içilir. (Altan, 2000; 107)

Bu hastalığın Sivas'taki tedavisi için Aşkun, turp tohumunun kavruarak bala karıştırılıp yendiğini, havucun rendeden geçirilip çay gibi kaynatıldıktan sonra içildiğini ifade etmektedir. Ayrıca çiçek kükürdü denilen bir toz da kendi miktarınca dövülmüş bir şekerle karıştırılarak yenilirse bu hastalığa iyi gelmektedir. (2006; 264)

Romatizma

Halk arasında özellikle yaşlılarda sıkça görülen hastalıklardan birisi de romatizmadır. Manisa'da romatizma tedavisi için kaplıcaya gitmenin yanı sıra ocağa gidilir. Hasta bir

mezardan bir torba toprak alır ve aldığı toprağın yerine bir torba toprak bırakır. Ocak olan kişi hastanın bacağına önce kara inek sütü sürer sonra da mezardan alınan toprağı serper. Ardından romatizmalı yer sarılır. Hastanın romatizmalı yerine kırmızı bir bez konur, içinde köz bulunan bakır tava bu bezin üzerinden basılır. Bu işlem üç kez yapılacaktır. Benzer bir uygulama ağrıyan yere kırmızı beze sarılı sıcak bıçağın basılması şeklindedir. Hastaya acı ve ekşi perhizi verilir. Ayrıca cırtavuk bitkisinin meyvelerinin ezilip ağrıyan yere sarılması, içcik otu ve ısırgan otunun dövülüp sarılması, gâvur soğanının kök kısmı dövülüp ağrıyan yere sarılır, al lale bitkisinin yapraklarının ezilip sarılması, yel otunun ezilip sarılması romatizmaya iyi gelmektedir. Manisa ve yöresinde romatizma için ocak kişilerin yaptığı bir başka uygulama ise bıçaklamadır. Ağrıyan bölge zeytinyağı ile ovulup üzerine tuğla konur ve ayrıca ısıtılan bıçak ağrıyan yerlere bastırılır. Bir başka uygulamada ise bir leğen suyun içine yarım paket tuz konularak karıştırılır. Hasta bu suyun içine oturur. (Altan, 2000; 119)

Romatizmanın sağaltımı için Sivas'ta ise hasta hamama gider ve ağrıyan yerlerine domates salçası sürer. İyice terledikten sonra yıkanıp çıkar. Bu işlemi üç kez tekrarlar. Sivas'ta romatizma tedavisi için suyu kükürtlü olan Sıcak Çermik'e de gidilmektedir. Bu hastalıkta soğuktan korunmak şarttır. (Aşkun, 2006; 263, KK6)

Sonuç

Zaman içerisinde belli bir gelenek oluşturan halk hekimliği, geçmişten günümüze bazı uygulamaları yineleyerek; bazılarını ise zamana, zemine, inanç ve kültür dünyasına göre yenileyerek varlığını sürdürmektedir. Bugün Anadolu'da uygulanan halk hekimliği yöntemleri aynı geleneğin ürünü olması hasebiyle Anadolu'nun pek çok yöresinde bazı farklarla birbirine benzemektedir. Manisa ve Sivas'ta uygulanan halk hekimliği yöntemlerinin de bazı farklılıklar bulunsa da birçok yönden benzerlik arz ettiği görülmektedir. Her iki yöredeki halk hekimliği uygulamalarının ortak noktalarını şu şekilde ifade etmek mümkündür:

- 1) İnanca dayalı uygulamalarla, pozitif uygulamalar iç içedir.
- 2) İnanca dayalı uygulamalarda İslam dinine ait inançlar ağır basmakla birlikte eski Türk dinine ait mitolojik kökenli inançların da etkisi görülmektedir.

3) Her iki yörede de hastalıkların tedavisini çoğunlukla ocak adı verilen kişiler gerçekleştirmektedir ve bu kişilerin cinsiyeti çoğunlukla kadındır. Ocaklar, tecrübeli yaşlı kimselerdir.

4) İnanca dayalı uygulamalarda her iki yörede de sözün büyüğü gücüne inanılmakta ve söz, sağaltım aracı olarak kullanılmaktadır.

Her iki yörede görülen halk hekimliği uygulamalarında bu benzerliklerin yanı sıra coğrafya ve bölgesel kültür farkından kaynaklanan bazı küçük farklılıklar da mevcuttur. Bu farklılıkları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

1) Sivas yöresinde halk hekimliği uygulamalarında çoğunlukla inanca dayalı tedavi tek başına yeterli görülürken Manisa'da inanca dayalı tedavinin yanında bir de pozitif tedavi yöntemlerine başvurulmuştur.

2) Sivas'ta bitki örtüsünün zayıf olmasından dolayı tedavide sınırlı sayıda bitki kullanılırken Manisa'da bu çeşitlilik doğa şartlarının sunduğu imkânlara bağlı olarak daha fazladır.

3) Her yöre sağaltım uygulamalarında kendine has bitki örtüsü ve tabiat şartlarından yararlanmıştır. Sivas'ta sağaltım için daha çok baklagiller ve tahıllar kullanılırken Manisa'da bitki çeşitleri, zeytin ve mamulleri, üzüm ve mamulleri kullanılmaktadır.

4) Sivas'ta inanca dayalı sağaltım yöntemlerinde İslamî unsurlar ağır basarken Manisa'da İslam kisvesi içerisinde yer alan eski Türk inançları öne çıkmaktadır.

5) Sivas'ta sağaltıma dair birçok uygulama hamamda gerçekleştirilirken (Aşkun, 2006; 264) Manisa'da daha çok bahçe, üç yol ağzı, köyün meydanı gibi açık alanlar tercih edilmiştir. Bu tercihte iklim şartları etkilidir.

Netice itibariyle her iki yörede tespit edilen halk hekimliği uygulamaları aynı gelenekten süzülüp geldiği için temelde benzerlik göstermekle birlikte coğrafya ve kültür farkının ortaya koyduğu küçük değişiklikleri de içermektedir.

Kaynakça

- ACIPAYAMLI, Orhan; "Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri", *AÜDTCF Dergisi XXVI*, Ankara, 1969.
- ALTAN, Selim; *Manisa Tıp Folkloru/Manisa Yörük Köylerinde Bilinen Halk Tedavileri*, Emek Matbaası, İzmir, 2000.
- ALPTEKİN, Ali Berat; "Türk Halk Hikâyelerinde Halk Hekimliği", *Milli Folklor*, 2010, S. 86, s. 5-19.
- ARAZ, Rifat; *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1995.
- ARTUN, Erman; *Türk Halk Bilimi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.
- AŞKUN, V. Cem; *Sivas Folkloru II*, Sivas Valiliği Tarih ve Kültür Araştırmaları Merkezi Yayınları, Sivas, 2006.
- ATNUR, Gülhan; "Sibirya'daki Bazı Türk Boylarının Destanlarında Halk Hekimliği Uygulamaları", *Bilig*, 2010, S. 55, s. 51-70.
- BAYTOP, Turhan; *Türk Eczacılık Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985.
- BORATAV, P. Naili; *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997.
- ÇIBLAK, Nilgün; "Çukurova'da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri", *Türk Kültürü*, 2005, S. 507-508, s.199-214.
- DURBİLMEZ, Bayram; *Âşık Edebiyatı Araştırmaları/Taşpınarlı Halk Şairleri*, Ürün Yayınları, Ankara, 2008.
- ELİADE, Mircea; *Şamanizm*, Çev: İsmet Birkan, İmge Kitabevi, İstanbul, 1999.
- ERGUN, Pervin; *Türk Kültüründe Ağaç*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2004.
- HUFFORD, David J. "Halk Hekimleri", Çev: Mustafa Sever, *Milli Folklor*, 2007, S. 73, s. 73-80.
- KAYA, Doğan; "Azerbaycan'da Baş ve Baştaki Organlarla İlgili Halk Tedavi Usulleri", *Folklor/Edebiyat*, 2004, S. 37, s. 215-222.
- KÖSE, Nerin; "Kırgızların Halk Hekimliği İle İlgili Bazı Pratikleri Hakkında", *Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e Armağan*, Gazi Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 2004.
- OCAK, A. Yaşar; *Menakıbnameler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- ROUX, J. Paul; *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev: Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul, 1998.
- SAKAOĞLU, Saim; "Şifalı Bitkiler ve Erzurum'da Bir Baharatçı" *Türk Folkloru Araştırmaları*, G.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu-Basımevi, Ankara, 1986.
- SEVER, Mustafa "Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve", *TÜBAR*, 2004, S. 16, s. 95-108.
- SEYİDOĞLU, Bilge; *Mitoloji Üzerine Araştırmalar/Metinler ve Tahliller*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002.
- YAYLAGÜL, Özen; "Anadolu'da Yaşayan Halk Hekimliği Uygulamalarının Eski ve Orta Türkçe Tıp Metinlerindeki Temelleri", *Milli Folklor*, 2014, S. 103, s. 48-58.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

- KK1: Selmiye Göçmüş (60) Arabacıbozköy Akhisar/MANİSA
- KK2: Hatice Gezer (83) Arabacıbozköy Akhisar/MANİSA
- KK3: Fatma Gezer (49) Arabacıbozköy Akhisar/MANİSA
- KK4: Fatma Kalaycı (61) Arabacıbozköy Akhisar/MANİSA

KK5: Veli Yılmaz (54) Sivas

KK6: Mevlüde Gümüş (51) Sivas

Makalenin Geliş Tarihi: 15 Kasım 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 21 Aralık 2019

**BELEDİYELER DERGİSİNİN (1935-1942)
YEREL TARİH ARAŞTIRMALARINDA YERİ VE ÖNEMİ**
THE ROLE AND IMPORTANCE OF
THE JOURNAL OF BELEDİYELER (1935-1942) FOR LOCAL HISTORY STUDIES

*Mehmet Karayaman**

Öz

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde başlayan Batılılaşma hamleleri sadece askeri alanla sınırlı kalmamış, pek çok sosyal ve ekonomik düzenlemeyi de beraberinde getirmiştir. Daha önce vakıflar yoluyla yürütülen kamu hizmetleri, devletin sorumluluk alanına girmiştir. Avrupa devletlerinde olduğu gibi, Osmanlı Devletinde de halkın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik pek çok kurum ortaya çıkmıştır. İstanbul'un temizlik ve aydınlatma sorununa çözüm getirmek amacıyla 1855 yılında kurulan Şehremaneti, belediye teşkilatına öncülük etmiştir. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesiyle, taşrada önemli merkezlerde belediye teşkilatları kurulmuştur.

Çalışmamızın konusu, Belediyeler Bankası tarafından 1935-1942 yılları arasında yayınlanan Belediyeler Dergisidir. Naci Kıcımın'ın genel yayın yönetmeni, Alaettin Cemil Topçubaşı'nın yazı işleri müdürü olarak görev yaptığı Dergi, 81 sayı yayınlanmıştır. Türkiye'de belediyeçilik alanındaki yayınlara öncülük eden Dergi, bir yandan belediyeçilik konusunda dünyadaki gelişmeler hakkında Türkiye'deki yerel yöneticileri bilgilendirirken, diğer yandan da Cumhuriyet idaresinin belediyeçilik konusuna bakışını aktarmaya, çağdaş belediyeçilik anlayışının yerleşmesini sağlamaya çalışmıştır. Dergide, belediyeçilikle ilgili makaleler, yasal düzenlemeler, belediyelerin imar faaliyetleri, belediye başkanları ve belediye meclis üyeleri, belediye teşkilatı bulunan şehirlerin tarihi ve turistik değeri, sorunları ve yatırım imkânları, devlet büyüklerinin konuşma metinleri, dil ve tarih meseleleri gibi konulara yer verilmiştir. Belediyeler tarafından gönderilen ve belediye başkanları, belediye meclis üyeleri ile belediyelerin faaliyetlerine ilişkin fotoğraflar da yayınlanmıştır. Çalışmamızın amacı, 1935-1942 yılları arasında yerel yönetimlerin

* Prof. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0001-9730-5000

faaliyetleri ve belediyeçilik anlayışı ile ilgili önemli bir kaynak kümesini oluşturan Belediyeler Dergisini tanıtmak, içeriği hakkında bilgi vermek, dergide yer alan bilgi, belge ve fotoğrafların yerel tarih araştırmalarındaki önemine dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: *Belediye, Belediyeler Bankası, Belediyeler Dergisi, Yerel Yönetimler, Yerel Tarih Araştırmaları.*

Abstract

Westernization manoeuvres, which began in the later periods of the Ottoman State, did not stay limited to military, but also brought many social and economic regulations. Many public services which previously carried out by waqfs came under the control of state. As in European countries, many new institutions emerged for fulfilling the needs of general public in the Ottoman State too. Şehremaneti, which was founded in 1855, in order to deliver solution to the problem of sanitation and lighting of İstanbul, led the way for municipal organization. With the Vilayet Nizamnamesi introduced in 1864, municipal administrations were established in important centers of the provinces.

The subject of this study was the Journal of Belediyeler, which was published by the Belediyeler Bankası (Bank of Municipalities) between the years of 1935 and 1942. The Journal of Belediyeler, with Naci Kıcman as executive editor and Alaettin Cemil Topçubaşı as chief editör, published 81 issues and became a pioneer for publications on municipal work in Turkey. The Journal informed local administrators in Turkey on developments of municipal work in the world and tried to give information on Turkish Republic's stance on municipal administration and to establish a modern mentality for municipal work. The Journal included articles on municipal works; legislative regulations; public construction activities of municipalities; mayors and municipal council members; problems, investment opportunities, historical and touristic value of cities which had municipal administrations; speech texts of statesmen; language and history. Photographs of mayors, municipal council members and activities of municipalities were also published. The aim of this study was to introduce the Journal of Belediyeler, which was an important source for activities of local administrations and for mentality of municipal work between the years of 1935 and 1942, and to give information on its content, to draw attention to the importance of information, documents and photographs appeared in the Journal to the local history studies.

Keywords: *Municipality, Belediyeler Bankası (Bank of Municipalities), Journal of Belediyeler, Local Administrations, Local History Studies.*

Giriş

Ülkemizde belediyeçilik ile ilgili olarak yayınlanan ilk dergi, 1913 yılında İstanbul Şehremaneti İhsaiyat şubesi tarafından yayınlanan, “İstanbul Beldesi İhsaiyat Mecmuası”dır. Yıllık olarak yayınlanan dergide, istatistiki bilgilere ve konu ile ilgili tablolara yer verilmiştir.

Cumhuriyet Döneminde belediyeçilik ile ilgili olarak yayınlanan ilk dergi ise “Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuası”dır. İstanbul Şehremaneti Matbaasında basılan Dergi, Şehremini Emin Erkul Bey döneminde İstanbul Şehremaneti Müdevvenat ve İhsaiyat Müdürlüğünün himayesinde, Osman Nuri Ergin ve Ahmet Şefik Atabey öncülüğünde yayımlanmıştır. Eylül 1340 (1924) – 1 Mart 1942 yılları arasında toplam 199 sayı çıkan Derginin ilk 51 sayısı, Arap harfleriyle basılmıştır (Sümbül, 2011, s.4).

Şehremaneti Mecmuasının ilk sayısında yer alan, “*Mecmua'nın Programı*” başlıklı yazıda Derginin yayınlanma amacının; İstanbul'un fenni, sıhhi, idari ve bayındırlık durumu, Batı'daki belediyeçilik alanındaki gelişmeler ve yapılan yayınlar, İstanbul şehir tarihi, belediye tarihi, belediye başkanlarının özgeçmişi ve yaptıkları hizmetler, belediye işleri ile alakalı kanuni düzenlemeler, belediyenin iktisadi faaliyetleri ile ilgili istatistikler ve raporlar, belediyeçilik alanında Avrupa'da incelemelerde bulunanların kaleme aldıkları raporlar ile Avrupa'da belediyeçilik ile ilgili hukuki düzenlemeler hakkında bilgi vermek ve kanunların çevirilerini yayınlamak olduğu ifade edilmiştir(Sümbül, 2011, s.4-5; 16-17).

Dergide, “*Muhtelif Memleketlerde Beledi Usuller*” başlığı altında, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere ABD ve Japonya'da meydana gelen belediyeçilik ve şehircilikle ilgili gelişmelere yer verilmiş ve bunların İstanbul'da da uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. “*Türkiye Belediyeleriyle Muhabere*” başlıklı yazı dizisinde ise Anadolu'daki belediyeler tarafından gönderilen ve belediyeçilik ile ilgili bilgi talep eden mektuplar ve mektuplara verilen cevaplar yayınlanmıştır. Dergide, makale ve istatistiklerin dışında, bir kısmı İstanbul şehrine bir kısmı da Avrupa şehirlerine yapılan ziyaretler sırasında çekilen toplam 170 adet fotoğraf yayınlanmıştır (Sümbül, 2011, s.41, 212).

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesinden sonra, İstanbul Belediyesi tarafından “*İstanbul*” adıyla bir dergi yayınlanmaya başlamıştır. Bazı kaynaklarda, Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuasının bir devamı olarak değerlendirilen İstanbul Dergisi daha çok belediye çalışanlarına yönelik yayınlar yapmış, tiyatro oyunları ve kadın modası hakkında yazı ve hikâyelere yer vermiştir. Haziran 1978 tarihinde yayın hayatı sona eren Dergi, 163 sayı yayınlanmıştır (Eyice, 2001, s.307; Sümbül, 2011, s.6.)

Cumhuriyetin onuncu yıldönümü olan 1933 yılında, Dahiliye Vekaleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü tarafından yayınlanan “*Belediyeler*” başlıklı kitap, kısa süre sonra yayınlanacak olan Belediyeler Dergisinin habercisi gibidir. Yayınlanma amacı, “*Bütün Türk belediyelerinin yaptıkları işlerle şehir ve kasabalarımızın umumi vaziyetlerini toplu halde tetkik için elde hiçbir memba yoktu. Bu mühim eksikliğin tamamlanması, Cumhuriyetin onuncu yılına nasip olmuş ve “Belediyeler” adlı işbu eser bu esastan hazırlanmıştır*” (Belediyeler, 1933, s. VII-VIII) sözleri ile ifade edilen kitap, belediyelerden on beş başlık altında derlenen bilgiler ve fotoğrafların bir araya getirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Kitapta, her belediye için ayrılan Nüfus ve Ev Sayısı, Yolları, Suları, Kanalizasyonu, Aydınlatma İşleri, Temizlik İşleri, Mezbahaneler, Yangın

Söndürme Vasıtaları, Şehirlerimizin Umumi Bina ve Müesseseleri, Hastane, Dispanser, Kütüphane, Mağaza, Dükkân, Lokanta, Otel, Tiyatro ve Sinemalar, Her Nevi Nakil Vasıtası, Pazar ve Panayırlar, Eski Eserleri, Yerli Malları, Şehir Hakkında Umumi Malumat başlıkları, Belediyeler Dergisinin de ele aldığı temel konular arasında yer almıştır.

Belediyeler Bankasının Kuruluşu

Belediyeler Dergisi, 1933 yılında kurulan Belediyeler Bankasının imtiyazı dâhilinde, 1935 yılında çıkmaya başlamıştır (Reuter, 1942, s.3-24). Cumhuriyet'in ilk yıllarında, yerel yönetimlere kaynak aktarmak ve harcamaları kontrol altına almak amacıyla "*Dâhiliye Vekâleti, Umumi Mahalliye-i Vilayet Müdüriyeti*" oluşturularak, "*Usul-ü Muhasebe-i Belediye Talimatnamesi*" hazırlanmıştır. 1924 yılında yürürlüğe giren Talimatname ile ilk yıllarda belediyelere önemli miktarda kaynak ayrılmışsa da daha sonra pek çok gelir kalemi merkezi hükümete aktarılmıştır.

3 Nisan 1930 Tarihli 1580 Sayılı Belediye Kanun ile Türkiye'de belediyeçilik alanında önemli bir adım atılmıştır. Kanunun öngördüğü hizmetlerin yerine getirilmesinde en önemli sorun, yatırımların finansmanının sağlanması olmuştur. 1933 yılında, finansman sorunu çözmek amacıyla toplam sermayesi 15 milyon lira olan Belediyeler Bankası kurulmuştur. Bankanın sermayesi, Belediyeler Kanunu gereğince her belediyenin gelirinin %5'ini yirmi yıl süreyle ihtiyat akçesi olarak ayırıp Bankaya göndermesi ile oluşturulmuştur (*Belediyeler Bankası Hakkında Kanun*, s.3-4.).

Bankanın amacı; belediyelere, yapacakları kamu hizmetleri için gereken parayı borç vermek, kısa ve uzun vadedeki avans ve cari hesaplar açmak veya bunlara aracılık etmek, kefil olmaktır (Serter, 2015, s.7). Amaç, yerel yönetimlere borç vererek yatırımların finanse edilmesini ve verilen paranın geri ödenmesini denetleyerek bir yerel yönetim bankası oluşturmaktır. 2301 Sayılı Belediyeler Bankası Kanunu kabul edildikten sonra ilk sermayesi olan 1.500.000 lirayı toplayan Banka, çalışmaya başlamıştır (Çoker, 1986, s.3).

Belediyeler Bankası, 13 Haziran 1945 Tarih ve 4759 Sayılı Kanun ile İller Bankasına dönüştürülmüştür. Yapılan düzenleme ile Banka, belediyelerin dışında il özel idareleri ve köyleri de kapsayan bir banka haline gelmiştir.

Belediyeler Dergisinin Yayınlanması

Cumhuriyetin ilk yıllarında belediyeçilik anlayışının gelişmesinde, devletle bütünleşmiş bir tek parti anlayışının etkisi büyüktür. 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası kurultayında kabul edilen “Altı Ok” ile sembolleşen ilkeler arasında yer alan Devletçilik anlayışı ile kamu hizmetlerinin belediyeler üzerinden devlet eliyle yerine getirilmesine, Halkçılık ilkesiyle de halkın çağdaş uygarlık seviyesine çıkarılması, halkın yaşadığı kentlerin çağın gereklerine göre yeniden inşa edilmesi, modern belediyeçilik anlayışına kavuşması öngörülmüştür. Belediyeçilik alanında alınacak mesafe ile, bir önceki yönetim döneminde şehirlerin sahip olduğu canlılığın korunmasını ve artarak devam etmesini sağlama, belediye hizmetleri vasıtasıyla yeni rejimin modern yüzünü halka gösterme ve kabul ettirme istediği de etkili olmuştur. Atatürk bu anlayışı, “Türk’e ev bark olan her yer sağlığın, temizliğin, güzelliğin, modern kültürün örneği olacaktır. Devlet kurumları yanında, doğrudan doğruya bu işlerle ilgin olan urbayların (belediye başkanların) bu görüş ve düşünüşle çalışmalarını istiyoruz”, sözleri ile ifade etmiştir. (Tekeli, 2009, s.51-52.)

Cumhuriyet idaresinin belediyeçilik alanındaki anlayışının bir uzantısı olarak Belediyeler Dergisi yayınlanmıştır. Belediyeler Bankasının yayın organı olarak basılan Belediyeler Dergisinin ilk sayısında, dönemin başbakanı İsmet İnönü’nün el yazısıyla ve imzalı olarak kaleme alıp gönderdiği mektup yayınlanmıştır. Derginin her yıl dönümünde yayınlanan Mektupta, Derginin amaçları hakkında şu sözlere yer verilmiştir;

“Belediyeler Mecmuasına

Bu derginin ülke belediyelerine ilim ve teknik bakımdan kılavuz olmasını dilerim. Belediyelerimizin düzgün, programlı olması ilk iştir. Bu yoldan onların yetkin olmaları da yakınlaşır. Türkiye’nin bayındırlığı, vatandaşların düzgün belediye yönetimi altında medeniyet yaşayışı görmeleri belediyelerimizin yükselmesine bağlıdır. Her şeyin başında düzgünlük ve finans düzgünlüğü. Bu para bolluğu meselesi değildir. Bu anlayış ve dölen meselesidir.

31.5.1935 İsmet İnönü” (Belediyeler Dergisi, Haziran 1935, s.2.)

Derginin ilk sayısında yer alan “Dergimizin Amaçları” başlıklı yazıda, şehirciliğin bir ilim dalı haline geldiği ve bu nedenle de belediye hizmetlerinin ilmi esaslara göre yerine getirilmesi gerektiği, Belediyeler İmar Heyeti Kanunu ile devletin, artık doğrudan doğruya bakanlığı altına aldığı şehircilik işlerine büyük önem verdiği, Belediyeler Bankasının belediyeçilik hizmetlerine destek olmak amacıyla kurulduğu belirtilerek, yeni sürece katkı sağlamak için

yayın hayatına başlayan Belediyeler Dergisinin belediyelerden beklentisi şu sözlerle ifade edilmiştir;

“Dergimizin dikkatle göz önünde tutacağı bu ilim ve teknik kılavuzluğunu iyice yapabilmesi ve bundan beklenen sonuçlara varabilmesi için dergimizin yalnız iyi yayım yapması yetmeyecektir. Bunun yanı başında en çok önem verdiği mesele, belediyelerimizin (şarbay ve şarbaylık üyeleri ve genel kurul üyelerinin) dergemize karşı, şüphe etmediğimiz, ilginliği olacaktır.

Hatta, dergimizin yine çok önem verdiği belediye haberlerinin kaynağı da belediyelerde bulunmaktadır. Yaptıkları güzel işleri bize bildirmekle bir belediye yalnız kendisinin ulusal ödevlere ne kadar dikkat ettiğini göstermiş olmayacak, diğer belediyelere de bir örnek olacaktır”. (Belediyeler Dergisi, Haziran 1935, s.2.)

Alaettin Cemil Topçubaşı, Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan *“Belediyeler Dergisi”* başlıklı yazısı ile, Dergiyi Cumhuriyet Gazetesi okuyucularına tanıtmaya çalışmıştır. Makalede, Belediye İmar Heyeti Kanunu ve Belediyeler Bankası ile Türkiye’de şehircilik ilminin temellerinin atılmaya başlandığı, Avrupa ve Amerika’daki şehircilik anlayışının Türkiye’de de yerleşmesi için belediye başkanları ile belediye meclis üyelerinin şehircilik konusunda bilgi sahibi olmalarının ve halk desteğinin önemli olduğu belirtilerek, *“Belediyeler Dergisinin güttüğü amaçların başında hem ilgiyi uyandırma, hem de bu bilgiye yön verme isteği”* olduğu ifade edilmiştir¹ (Cumhuriyet Gazetesi, 16 Temmuz 1935)¹.

Belediyeler Dergisinin Fiziki Özellikleri

Belediyeler Dergisi bir A4 kâğıt boyutuna yakın ebatlarda (20x27 cm) yayınlanmıştır. İlk sayısı, saman kâğıda basılmıştır, sonraki sayılarda ise kuşe kâğıdı kullanılmıştır. Derginin kapağındaki içerik notunda, *“Şehircilik ilmini yaymaya çalışır, yersel yönetimlerden ve Türk ve yabancı uraylardan haber verir; sosyal, ekonomik ve finansal aylık derge”* yazmaktadır. Yazının hemen altında İsmet İnönü’nün *“Türkiye’nin bayındırlığı, vatandaşların düzgün yönetimi altında yaşayışı görmeleri belediyelerimizin yükselmesine bağlıdır”*, sözü ile *“Türkiye’nin hava tehlikesine maruz olduğunu bilmeliyiz ve söylemeliyiz”* sözleri yer almaktadır.

¹ Yunus Nadi tarafından Cumhuriyet Gazetesinde kaleme alınan yazıda, Dâhiliye Vekili Faik Öztürk’ın Belediyeler Bankası Umum Müdürlüğüne gönderdiği ve Belediye Dergisinin yapmış olduğu yayınlardan övgü ile söz eden ve Derginin yayın hayatında beş yılı doldurmasından dolayı kutlayan mektubunu yayınladıktan sonra, Derginin belediye yöneticilerini aydınlatmak, belediyeçilik alanındaki gelişmelerden ve belediyelerin faaliyetlerinden ve tecrübelerinden bir birini haberdar etmek, diğer ülkelerdeki belediye teşkilatlarını başarıya götüren yolları Türkiye’deki belediyelere tanıtmak gibi vazifeleri başarıyla yerine getirdiği ifade edilmiştir. Bkz. Yunus Nadi, “Dâhiliye Vekili Belediyeler Dergisinin Neşriyatını Takdir Etti”, Cumhuriyet Gazetesi, 23 Şubat 1940.

İlk sayının dış kapağında İsmet İnönü'nün, iç kapağında ise Mustafa Kemal Atatürk'ün resmi bulunmaktadır. İç kapakta Dergiye ait künye belirtilirken, “Yıl:1 Ürbanik, Ekonomik ve Finansal Aylık Dergi, Sayı:1” ifadesi yer almaktadır.

Derginin kapağı aynı zamanda sayı, yıl bilgilerinin yer aldığı bir içindekiler kısmı olarak tasarlanmıştır. Bunun istisnası olarak, Derginin 1, 49, 62, 67, 68, 69, 70, 76 numaralı sayılarında dış kapak kullanılmıştır. Bu sayılar haricinde 19, 23, numaralı sayılarda Dergi kapağından önce, siyah beyaz olmak üzere Mustafa Kemal Atatürk'ün fotoğrafları yer almıştır. Ayrıca Gerek Atatürk'ün gerekse İsmet İnönü'nün yurt gezileri ve geziler sırasında çekilen fotoğrafları Dergide geniş oranda yer almıştır. Ortalama altmış sayfa olarak yayınlanan Derginin 58. sayısına kadar, içindekiler kısmına koyulan yazı listesinde sayfa numarası belirtilmemiştir. Dış kapaklarda genellikle bir belediyeye ait tesisin veya belediye üyelerinin fotoğrafı, imar planı veyahut bir devlet adamının fotoğrafı yayınlanmıştır. Örneğin, Derginin Mart 1941 tarihinde yayınlanan 67.sayısının kapağında fosseptik çukurlar için hazırlanmış numune planları, Aralık 1941 tarihinde yayınlanan 76.sayının kapağında ise Havran Belediyesi Elektrik Santralinin fotoğrafı bulunmaktadır.

Dergideki tüm fotoğraf, yazı ve resimler siyah-beyaz formatında yayınlanmıştır. Bunun istisnası, nadiren koyulan dış kapaklardaki kırmızı renkli yazılardır. Diğer bir istisnai durum ise bazı sayılarda dergi kapağından önce yer alan ve kapağın üçte biri boyutunda küçük renkli kâğıtlara, gelecek sayılar hakkında bilgilerin yazıldığı notların koyulmuş olmasıdır.

Belediyeler Dergisinin 1935 yılındaki ilk sayısında basım yeri, “Belediyeler Bankası tarafından çıkartılır, Ankara Gazetecilik Matbaacılık T.A.Ş” olarak ifade edilmiştir. Derginin ikinci sayısı ise Devlet Basımevinde basılmıştır. Aynı yıl içinde çıkan 4.-5. numaralı sayıya ek olarak yayınlanan sayıda *İstanbul Devlet Basımevi*, 1941 yılında çıkan sayılarda ise *Cumhuriyet Matbaası (İstanbul)* ifadesi yer almaktadır.

Derginin birinci sayısının en arka sayfasında “*dergemizin yıllık abonesi 6 liradır*” ve “*dergemiz ilan alır*” ibareleri yer almaktadır. Ayrıca bu sayfada derginin ilanlar için süre ve sayfa sayısına göre belirlediği fiyat listesi koyulmuştur. Bir yıllık bir sayfa ilan 100 lira, yarım sayfa 50 lira, dörtte bir sayfa 25 lira; altı aylık bir sayfa ilan 60 lira, yarım sayfa ilan 30 lira, dörtte bir sayfa ilan 15 lira; üç aylık bir sayfa ilan 35 lira, yarım sayfa 18 lira, dörtte bir sayfa 9 lira; bir aylık bir sayfa ilan 20 lira, yarım sayfa 10 lira, dörtte bir sayfa ilan 5 lira olarak belirtilmiştir. Abone ve ilan paralarının Belediyeler Bankasına gönderilmesi istenmiştir. Yine

bu sayfada, “Az basılmış olan bu ilk nüshamızdan isteyen şarbaylık üyelerinin, genel meclis üyelerinin Belediyeler Bankasına yazması rica olunur”, notu düşülmüştür.

Dergide, iki ilan tespit edilebilmiştir. Bu ilanlardan biri, “Her nevi harita, arazi etüt ve tatbikatı işleri” ile ilgili Topoğraf Ş. Akdoruk’a ait ilandır (Belediyeler Dergisi, Cilt:8, Sayı:40, Aralık 1938). Diğeri ise şehir planlamacısı Burhan Arif Ongun tarafından verilen ve “Urayların imar planlarını yapar. Safranbolu’nun imar planını yapmıştır. Kültür ve İşçileri Bakanlıklarının tasdiklerini haizdir. Ankara’da Atatürk Bulvarı 69 numaralı apartman”, ifadelerinin yer aldığı ilandır.(Belediyeler Dergisi, Aralık 1935, Sayı:7)

Ankara Siyasal Bilgiler Okulu Şehircilik Profesörü Ernst Reuter tarafından kaleme alınan “Belediyeler Bankası” adlı eserde, Belediyeler Bankası tarafından çıkarılan Belediyeler Dergisinin, yayın masraflarının abonman hasılatıyla karşılandığından Bankaya ayrıca bir yük getirmediği ifade edilmiştir (Reuter, 1943, s.60). Derginin ilk üç sayısının 50 kuruştan diğeri sayılarının ise 100 kuruştan satıldığı görülmektedir.

1 Aralık 1935 tarihinde CHP Genel Sekreterliğinden Belediyeler Bankası Genel Direktörü Süleyman Sami Kepenek’e gönderilen yazıda, Belediyeler Dergisinin Halkevlerine ücretsiz olarak gönderilmesi istenmiştir (BCA., 490.01/1304.331.1).

Belediyeler Dergisi 1935 yılı Haziran ayından, 1942 yılı Mayıs ayına kadar aylık olarak, toplam 81 sayı yayınlamıştır. 4.,5. sayı ile 26., 27. sayılar, birleştirilerek yayınlanmıştır. Derginin son sayısı, 79., 80., ve 81. sayıları kapsayacak şekilde, 1942 yılı Mayıs ayında yayınlanmıştır. Dergi, 4-5. sayıya ilave olarak ek bir sayı yayınlanmıştır. Bu sayıda, belediyelerin mühim meseleleri konusunda kısa bilgiler verilmiş ve önerilerde bulunulmuştur. Mart 1936 tarihli 10.sayıdan önce de “Birinci Belediyeler Kongresine Ait Üsnomal Sayı” yayınlanmıştır. 24-27 Ekim 1935 tarihinde Ankara’da düzenlenen Belediyeler Kongresi için çıkarılan özel sayıda, kongrede yapılan konuşmalar, alınan kararlar ve katılan belediye başkanları hakkında bilgi verilmiştir.

Belediyeler Dergisi 79-81 numaralı son sayısında, 1935-1940 yılları arasında çıkan altmış dört sayının ve 1942 yılının alfabetik fihristini yayınlamıştır. Bundan önce de 25.sayıda 12-24.sayıları kapsayan fihrist; 77. sayıda 65.-72. sayıları kapsayan 1941 yılı fihristini yayınlamıştır. Böylece 81. sayıya kadar olan tüm fihrist, Dergide yayınlamıştır.

1935-1940 yıllarına ait umumî fihrist, Profesör Ernst Reuter’in tarafından hazırlanmıştır. 15 Nisan 1942 tarihinde kaleme alınan çalışmanın önsözünde, fihristi hazırlarken ulaştığı

toplam rakamlardan bazılarını vermiştir. Örneğin umumi fihristte 187 belediye, 23 memleket, 85 muharrir ismi ve 58 konu başlığının yer aldığı, toplam Dergi yayınının 5000 sayfayı aştığı ifade edilmiştir (*Belediyeler Dergisi*, Mayıs 1942, s. 2).

Derginin Yazı-İdare Heyeti

Derginin ilk sayısının en arka sayfasında imtiyaz sahibinin Belediyeler Bankası olduğu, genel neşriyat direktörünün Naci Kıcıman, yazı işleri direktörünün ise Alaettin Cemil Topçubaşı olduğu belirtilmektedir.

Mehmet Naci Kıcıman

Mehmet Naci Kıcıman, 1894 yılında Ermenek'te doğmuştur. Ermenek Rüştüyesinde orta, Şam İdadisinde lise öğrenimini tamamlamıştır. Mülkiye mezunudur. I. Dünya Savaşı sırasında Fahreddin Paşa komutasındaki Hicaz Seferi Kuvvetlerinde istihbarat zabıtlığı yapmıştır. Nisan 1920'de terhis edildikten sonra 1921 yılında Şura-yı Devlette görev yapmıştır. İstanbul Hukuk Mektebinde fark dersleri vererek sertifika ve avukatlık ruhsatı almıştır. Cumhuriyet döneminde çeşitli yerlerde kaymakam ve vali olarak görev yapmıştır. 1937-1939 yılları arasında T.C. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü yapan Mehmet Naci Kıcıman, 1982 yılında vefat etmiştir. (Çankaya, 1968-1969, s.1654-1655; BCA., 30.11.1/117.37.15; BCA.,30.18.1.2/56.55.1.; BCA., 30.18.1.2/62.14.3.).

Eserleri arasında, Vilayet Hususi İdareleri (1933), Belediye Kanunu ve Esasları (1933), Milletlerarası Köy Kongreleri ve Kararları (1945), Belediyelerin Ekonomik Çalışmaları (1945), Londra Şehircilik Kongresi ve Türkiye Mahalli İdareleri (1946), Hicaz Bizden Nasıl Ayrıldı? Medine Müdafaası (1976) adlı kitap çalışmaları bulunmaktadır (*Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Ekim 1937).

Alaettin Cemil Topçubaşı, 1889 yılında İstanbul'da doğmuştur. Nümune-i Terakki İdadisinde okumuş, 1914-1915 döneminde Paris Hukuk Fakültesinden diploma almıştır. 1915-1918 yılları arasında devlet kurumlarının çeşitli kademelerinde görev yapmıştır. Mütareke döneminde kadro dışı bırakılmış ve Paris'e giderek ticaret ile geçimini sağlamaya çalışmıştır. 1926 yılında ülkeye dönenen Alaettin Cemil Topçubaşı, Şehremaneti Müdür Muavinliği, Ticaret Odası Kredi Raportörlüğü, İktisat Vekâleti Mütercimliği, Türk Kooperatifçilik Cemiyeti Umum Kâtipliği görevlerini yapmıştır. 1931 yılında yapılan seçimlerde, İstanbul milletvekili seçilmiştir. (*Alaettin Cemil Topçubaşı'nın Tercüme-i Hal Varakası*).

Nüfus Meselesi, İstihlak Kooperatifleri, Toprak Riyaseti, Sanayi Kanunları, Memurinin Hukuk ve İmtiyazatı adlı eserleri kaleme almıştır.

Cumhuriyet Gazetesi, 11 Temmuz 1937

Dergide Ele Alınan Konular

Dergi, bir yandan dünyada belediyecilikle ilgili gelişmeleri, yasal düzenlemeleri, belediyecilik hizmetleri üzerine kaleme alınmış makaleleri hedef kitlesi olan belediye başkanları ve belediye meclis üyelerine aktarmayı planlarken diğer yandan da onlardan faaliyetleri, şehirlerinin tarihi ve turistik özellikleri ile ilgili bilgi ve fotoğraf göndermelerini istemiştir. Derginin ikinci sayısında yer alan, "*Sayın Şarbaylarımıza, Özel Yönetimlerimize*" başlıklı yazıda Derginin yerel yönetimler için çıkartıldığı, bu nedenle de belediyeler, il özel

idareleri ve köy yönetimleri ile yakından ilgili olduğu belirtilerek, Dergide yer alacak konu başlıkları belirtilmiş ve bu konularla ilgili olarak Dergiye bilgi göndermeleri talep edilmiştir.

Derginin iç ve dış turizme önem verdiği, turizm yazıları için ayrı bir kısım açılacağı bildirilerek, belediye başkanlarından şehirleri hakkında faydalı bilgiler, şehrin fotoğrafları, şehre giden yollar, oteller, yiyecek, içecek, eğlence hayatı ve kaplıcalar hakkında bilgi göndermeleri istenmiştir. Ayrıca belediye başkanı ve belediye meclis üyelerinin Dergide yayınlanmak üzere adlarını ve fotoğraflarını göndermeleri istenmiştir.

Belediyeler bu çağrıya yanıt vererek içme suyu ihtiyaçlarının nasıl karşılandığı, yangın söndürme faaliyetleri, şehirlerin tarihi perspektifi, yerleşim yerleri isimlerinin nereden geldiği, imar faaliyetleri, kalkınmaya yönelik yapılan tüm adımlarla ilgili bilgi ve belgeleri, belediye başkanları ve belediye meclis üyelerinin fotoğraflarını, şehirleri ile ilgili tanıtım yazı ve resimlerini göndermişlerdir. Bu da Dergiye olan ilgiyi artırdığı gibi, Cumhuriyetin ilk yıllarında yerel yönetimlerde görev yapan kişilere ait, başka bir yerde bulunması mümkün olmayan, büyük bir fotoğraf arşivini de okuyucularına sunmuştur. Örneğin Erzincan Belediyesinden gönderilen ve Derginin 47.sayısında yayınlanan yazıda, Erzincan'daki belediye faaliyetleri ile ilgili 25 fotoğraf ile belediye başkanı ve belediye meclis üyelerine ait 39 fotoğraf yayınlanmıştır.

Dergide, belediyelerin "*Bayındırlık Faaliyetleri*", memleketin farklı bölgelerindeki temel tüketim maddelerindeki fiyat hareketliğinin bilinmesi için "*Fiyat Sahifesi*" bölümü, belediyelerin turizm potansiyelini ve turistik değerlerinin işleneceği, şehre giden yollar, oteller, yiyecekler, eğlence hayatı ve kaplıcalarla ilgili bilgilerin yer alacağı "*Turizm*" bölümü, belediye başkanları ve belediye meclis üyelerinin isim ve fotoğraflarının yayınlanacağı "*Belediyelerden Haberler*" bölümünü, hava taarruzlarına karşı alınması gereken tedbirlerin işlendiği "*Hava Tehlikesi*" bölümü, belediyecilikle ilgili konuların, yasal düzenlemelerin işlendiği "*Ürbanik Meseleler*" bölümü, belediyelerin sağlık işleri, temiz su temini, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, sosyal yardım ve kaplıcalar hakkında bilgilerin yer aldığı, Dr. Şerafettin Atamoğlu'nun 5 makalesi, Dr. Baha Arıkan'ın 2 makalesi, Dr. Asım Arar, Rauf Ahmet'in birer makalesinin yayınlandığı "*Sağlık İşleri*" bölümü, belediyeler tarafından yapılması gereken spor tesisleri hakkında bilgi veren "*Belediyelerde Spor*" bölümü, dünyada belediyecilik alanındaki gelişmelerin incelendiği "*Yabancı Şehir Haberleri*" bölümünün yer aldığı görülmektedir. Dergide zaman zaman devlet büyüklerinin konuşmaları, önemli gün ve

haftalarla ilgili kutlamalar, dil konusunda yapılan reformlar, Hatay Meselesi gibi konuların da işlendiği görülmektedir.

Derginin bazı sayıları ise sadece bir konuyla alakalı olarak yayınlanmıştır. Örneğin 62.sayının kapağında “*Bu sayımızın büyük bir kısmı şehirlerimizin imar planlarına hasrolunmuştur*”, ifadesi yer almış olup Dergide, 17 kazanın imar planları hakkında bilgi verilmiştir.

Dergide, Alaettin Cemil Topçubaşı tarafından kaleme alınan yazılarda hamallığın kaldırılması gerektiği ifade edilmiştir. Derginin konuyu ısrarla getirmesi sonunda, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından yayınlanan 4 Mart 1936 tarihli tamimle hamallık yasaklanmıştır². Derginin ısrarla üzerinde durduğu bir konu da şehir haritalarının hazırlanması olup, haritaları olmayan şehirlerin imar planının yapılmaması gerektiğinin altını çizilerek, haritaların önemiyetinden bahseden yazılar kaleme alınmıştır. Dergide mimarlık ve şehircilik ile ilgili yazılara ağırlık verilmiş, 80.sayısını yayınlayan Arkitekt Dergisini “*mimarlar ve mühendislere, belediyelere ve nafialara tavsiye ederiz*”, yazan bir not yayınlanmıştır.

Belediyeler Dergisinde pek çok yazarın makale kaleme aldığı görülmektedir. Bunların başında aynı zamanda Derginin genel yayın yönetmeni olan Naci Kıcıman gelmektedir. Naci Kıcıman tarafından 13 makale kaleme alınmış olup, makalelerin büyük kısmı Derginin ilk onaltı sayısında yayınlanmıştır. Naci Kıcıman’ın 1936 yılında, Birinci Umumi Müfettişlik Başmüşavirliğine atanması nedeniyle makale sayısı azalmıştır. Naci Kıcıman tarafından kaleme alınan makalelerde daha çok uluslararası alanda belediyeçilikle ilgili gelişmeler, yapılan kanuni düzenlemeler ve kongreler hakkında bilgi verilmiştir.

Dergide, Naci Kuma tarafından kaleme alınan 17 makale yayınlanmıştır. Makalelerde Anadolu’nun ilkçağlardan günümüze kadar gelen eski yolları, şehirleri ve evlerin tarihi, Kayseri ve Bursa şehirlerinin tarihi, arkeolojik ve belediyeçilik yönünden incelenmesi, İzmir’de kurulan Anormal Çocuklar Enstitüsü ve köylerin kalkınması için Avrupa’dan alınacak örnekler üzerinde durulmuştur.

² Belediyeler Dergisinde üzerinde özellikle durulan ve sık sık gündeme getirilen hamallığın yasaklanması konusu Cumhuriyet Gazetesi tarafından da gündeme getirilmiş, Dergide yayınlanan “*Sokak hamallığı artık tarihe karışmıştır. Belediyelerimizin bu işi de bir esasa bağlaması asrımız yaşayışına uygun bir karar olacaktır*”, ifadesi aynen yayınlanmıştır. Bkz. Cumhuriyet Gazetesi, 9 Mart 1936. Falih Rıfki Atay da aynı gazetede 19 Mart 1936 tarihinde, “*Sirt ve Sırık*” başlıklı bir makale yayınlanmıştır.

Derginin yazı işleri direktörü olan Mimar-Mühendis Alaettin Cemil Topçubaşı, 27 makale kaleme almıştır. Makalelerinde ucuz ve sağlıklı konut üretimi, ucuz ve sağlıklı ekmek üretimi, sağlıklı içme suyu temini, nüfus artışı ve köyden şehre yönelik göç hareketleri, şehircilikle ilgili yasal düzenlemeler, Fransa ve İngiltere'deki belediyecilik ile ilgili gelişmeler konularına değinmiştir.

Mimar ve Mühendis Münir Cemil Topçubaşı'nın 71 adet yazısı yayınlanmış olup, bunlar şehirciliğe dair yazdığı yazılar ve beynelmilel şehircilik ve mesken kitabından naklettiği tercümelere oluşturmaktadır. Makalelerinde Moskova, Paris, Berlin şehirleri başta olmak üzere dünyada şehircilik alanındaki gelişmeler, spor tesislerinin inşası, ucuz evlerin finansmanı konuları üzerinde durmuştur.

Abdi Denel tarafından 6 makale kaleme alınmıştır. Makalelerde belediyeler tarafından yerine getirilen hizmetlerin finansmanı, Fransa'da belediyelerin borçlanma usulü ve belediye emniyet sandıkları hakkında bilgi verilmiştir.

Ali Enver Toksoy tarafından kaleme alınan 18 makalede, yurdun çeşitli bölgelerindeki kazalar ve belediye teşkilatları tanıtılmaya çalışılmıştır.

Ali Süreyya Ergün tarafından kaleme alınan 4 makalede, otelcilik konusu işlenmiştir.

Avni Candar tarafından kaleme alınan 2 makalede, şehircilik anlayışında arkeolojik değerlerin önemi üzerinde durulmuştur.

Avukat Münib Hayri Ürgüplü tarafından kaleme alınan 6 makalede ve Avukat Asım Ersan tarafından kaleme alınan bir makalede belediyelere yönelik mahkeme kararları ve içtihatlar üzerinde durulmuştur.

Profesör Ernest Mamboury tarafından "*Şehirlerde Ağaçlama Siyaseti*", Profesör Henri Prost tarafından "*Hava Fotoğrafı ve Şehircilik*", Dr. H. Lübek tarafından "*Orta Büyüklükteki Şehirlerin İmar Bakımından Vazifeleri*", Gottrand tarafından "*Belediyeler ve vilâyetler İçin Uzun Vadeli Amortili Borç Sistemi*", Profesör Karl Şolz tarafından "*Amerika'da Uray Borçlanması*" başlıklı makaleler kaleme alınmıştır.

Burhan Arif tarafından 5 makale kaleme alınmış olup, makalelerde imar mevzuatı, şehir planları, Safranbolu'nun imar planı üzerinde durulmuştur.

Enver Behnan Şapolyo tarafından 19 makale kaleme alınmıştır. Makalelerin başlıkları "*Türk Köy ve Şehirlerinin Doğuşu*", "*Şehircilik Tarihi*" ve "*Türk Şehircilik Tarihi*" şeklinde olup, şehirciliğin tarihi gelişimi üzerinde durulmuştur.

Ernst Reuter tarafında 20 makale kaleme alınmıştır. Makalelerde belediye işletmelerinin önemi, şehirlerde kaldırım, lağım, sokak levhası düzenlemesi, şehir planları hazırlanırken dikkate alınacak iktisadi konular, Belediyeler Bankasının faaliyetleri, belediyeler tarafından tutulması gereken istatistikler, vilayet hususi idarelerine ait istatistikler, köylerden şehre yönelik göç hareketleri, Türkiye’de şehircilik üzerine yayınlanan kitaplar hakkında bilgi verilmiştir.

Eşref Özand tarafından kaleme alınan 2 makalede şehirlerin su tesisatı üzerinde durulmuştur.

Falih Rıfki Atay tarafından “Üç Devir”, “Fransa ve Sancak” başlıklı makaleler kaleme alınmıştır.

Faruk Akyürek tarafından kaleme alınan 7 makalede, şehirlerin sağlıklı içme suyu sorunu üzerinde durulmuştur.

Fuat Savaş tarafından kaleme alınan 2 makalede, belediyecilik üzerinde durulmuştur.

Tapu Kadastro Umum Müdürü Halit Ziya Türkkân tarafından 13 makale kaleme alınmış olup, makalelerde konut mimarisi, ucuz ve sağlıklı konut üretimi, belediyeler tarafından şehir haritalarının hazırlanması ve şehir planlarının hazırlanmasında havadan çekilen fotoğrafların önemi, artezyen kuyuları ile şehirlerin su sorununun çözülmesi konuları işlenmiştir.

Halim Bâki Kunter tarafından kaleme alınan 7 makalede, İstanbul’daki imar faaliyetlerinin tarihi, Kızılcahamam’ın önemi üzerinde durulmuştur.

Afyon Belediyesi Yazı İşleri Başkâtibi Hamdi Hondi tarafından kaleme alınan 2 makalede, Belediye Memurlarının Tekaüt Kanunu ile Afyon Kadın Anasuyu hakkında bilgi verilmiştir.

Hasan Fehmi tarafından kaleme alınan 5 makalede, Şakir Hazım Gökmen tarafından kaleme alınan 3 makalede, Dâhiliye Vekâleti Seferberlik Müdürü Hüsameddin Tuğaç tarafından kaleme alınan 4 makalede, Arif Ahiskal tarafından kaleme alınan bir makalede, hava taarruzlarına karşı şehirlerde alınması gereken önlemler üzerinde durulmuştur.

Hasan Hâlet İşkpınar tarafından kaleme alınan 5 makalede, Manisa, Susurluk, Afyon ve Kırklareli’nin elektrik tesisatı hakkında bilgi verilmiştir.

Haydar Ocakçoğlu tarafından kaleme alınan 8 makalede, şehirlerdeki tarihi eserler, anıtlar, müzeler ve bu konuda belediyelere düşen vazifeler hakkında bilgi verilmiştir.

Konya Vilayeti Maiyet Memuru Hikmet Tongur tarafından kaleme alınan 7 makalede, Türk şehirlerinde çarşı, pazar, bedesten ve kapanlar, tarihte İstanbul şehrinin iaşesi sorunu üzerinde durulmuştur.

İsmail Müştak Mayakon tarafından kaleme alınan 6 makalede, Hatay meselesi üzerinde durulmuştur.

Kemal Altay tarafından kaleme alınan 2 makalede, Trakya'daki eski eserler üzerinde durulmuştur.

Kerim Ömer Çağlar tarafından kaleme alınan 6 makalede, Anadolu'nun su kaynakları, sağlıklı içme suyu teminin önemi, Almanya'da içme suyu kaynaklarına yönelik düzenlemeler hakkında bilgi verilmiştir.

Dâhiliye Vekâleti Belediyeler Muamelat Şube Müdürü Mimar Necmettin Ergin tarafından 22 makale kaleme alınmıştır. Makalelerde, belediyecilik ile ilgili yasal düzenlemeler, bütçe ve maliye meseleleri, belediye hizmetlerinin işletme imtiyazları verilerek karşılanması, mahalli idare memurlarının mesleki eğitimi gibi konular incelenmiştir.

Mimar Mithat Yenen tarafından kaleme alınan 4 makalede, şehirlerin imar planları ve Uludağ'ın turizm potansiyeli üzerinde durulmuştur.

Nahit Sırrı tarafından kaleme alınan 2 makalede, şehirlerin turizm potansiyelleri ve tarihi eserlerin önemi üzerinde durulmuştur.

Nasuhi Baydar tarafından kaleme alınan 3 makalede, spor konusunda belediyelere düşen görevler hakkında bilgi verilmiştir.

Necati Dolunay tarafından kaleme alınan 2 makalede, Ankara tarihi üzerinde durulmuştur.

Necdet Bengi tarafından kaleme alınan 8 makalede, sağlıklı içme suyu temini, hela ve kanalizasyon teşkilatının önemi üzerinde durulmuştur.

Niyazi Ergül tarafından kaleme alınan 2 makalede, hususî muhasebelerde varidat ve meclis idarelerinde vergi konusu işlenmiştir.

Profesör Rene Danger tarafında iki makale kaleme alınmış olup makalelerde şehir planları ve şehircilik anlayışı üzerinde durulmuştur.

Profesör H. Lambert tarafından kaleme alınan 2 makalede Trabzon ve Erzurum'un imar raporu üzerinde durulmuştur.

Profesör Hermann Jansen tarafından, “Uraylar: Ankara İmar Plânı Raporu” ile “Türkiye’de Plânlaşma İşinin Islahı” başlıklı iki makale kaleme alınmıştır.

Rahmi Apak tarafından “Spor ve Özel İdarelerle Belediyeler” ile “19 Şehrimizde Stadyum Yapılıyor” başlıklı iki makale kaleme alınmıştır.

Selâhaddin Güngör tarafından kaleme alınan 2 makalede, eski devirlerde esnafın durumu, Yahya Kemal’in İstanbul’a bakışı ele alınmıştır.

Tarık Koyutürk tarafından, “Bir Şehir Plânı Düzenlemeğe Kalkışmadan Önce” ile “Taşıma Araçları” başlıklı makaleler kaleme alınmıştır.

Tevfik Atay tarafından kaleme alınan 3 makalede, Karaman’daki tarihi eserleri üzerinde durulmuştur.

Vahyi Özarar tarafından kaleme alınan 3 makalede, gıda üretiminde kullanılan yağlar, süt ve ekmeğin pişirme teknikleri üzerinde durulmuştur.

Yunus Nadi tarafından kaleme alınan 5 makalede, deprem bölgelerinin imarı, çocuk bahçelerinin önemi, kaplıcalar, karaborsacılıkla mücadele konuları ele alınmıştır.

Abidin Daver, Arif Ongun, Celâl Ulusan, Cemal Arif Alagöz, Doktor Memduh Say, Emin Aydın, Emin Onat, Fazıl İlgen, Hasan Reşid, Hasan Şükrü Adal, Hilmi Alğün, İlyas Sinal, İsmail Habib, Kadri Kaner, Kadri Oğuz, M. Somer, M. Turhan Tan, Memduh Ölçer, Mimar Behçet Ünsal, Mümtaz Faik Fenik, Naci Yüngül, Namık Kiper, Nefi Kumral, Nihat Topçubaşı, Niyazi Acun, Nusrat Uzgören, Nüzhet Şentürk, Omri Sunay, Ömer Kazançel, Ragıp Örgen, Rasim Ozantürk, Rıfat Öze, Sait Aykanat, Sami Hekimci, Server İskit, Suphi Nuri, Şemsi Parlak, Tevfik İnan, Vedat Abud tarafından da birer makale kaleme alınmıştır.

Belediyeler Dergisinin Kapanışı

Belediyeler Dergisi, Mayıs 1942 tarihinde yayınlanan son sayısında “Kapanırken” başlığı altında Derginin yayın hayatının sona erdiği belirtilerek Derginin hizmetlerinden bahsedilmiştir. Türk şehirlerinin harap halde olduğu, bu açıdan şehircilik ilminin gelişmesi gerektiği, ülkemizde bunun çok önemli bir husus olduğu, bu yolda Derginin sekiz yıldır şehirciliği yaymaya, belediyeler arasında fikir, gaye birliği sağlamaya, belediyeler arasında bilgi ve haber paylaşımını sağlamaya gayret ederek çalıştığı, Derginin yayını sayesinde haritaları olmayan şehirlerin imar planlarının yapılmamasına karar verildiği, hamallığının yasaklandığı ifade edilmiştir. Kapanış yazısının son cümlesinde, Derginin yakın zamanda

faydalı bilgileri aktarma hizmetine daha iyi bir şekilde tekrar başlamayı belirtilmiştir (*Belediyeler Dergisi*, Mayıs 1942, s. 2).

Derginin son sayısında, Belediyeler Bankası tarafından gönderilen ve Derginin kapatılmasına yönelik, “*Derginin Muvakkaten Kapandığına Dair Banka Müdüriyetinin Tebliği*” başlıklı yazı da yayınlanmıştır. Yazıda şu ifadelere yer verilmiştir;

“*Derginin Muvakkaten Kapandığına Dair Banka Müdüriyetinin Tebliği*

Ankara, 17 Mart 1942

Öz: *Dergi Hakkında İdare Meclisimizin Kararı*

Bay Alâettin Cemil Topçubaşı

Cumhuriyet Matbaasında Belediyeler Dergisi Neşriyat Müdürü, İstanbul

Kağıt fiyatlarını tahdit eden Koordinasyon Heyeti kararına ve Başvekaletten vaki tebliğe göre, Derginin sene içinde ancak dört nüsha çıkarabileceği ve dört nüsha için belediyelerden 5 liradan fazla senelik abone ücreti alınması lâzım geleceği, halbuki belediyelerin gelirlerinin günden güne azalmasına binaen böyle bir külfetin tahmili doğru olamıyacağı, bu Dergiyi çıkarmakla istihdaf edilen gayenin böyle mahdut neşriyatla elde edilemeyeceği göz önünde tutularak bu şartlar altında normal vaziyetin avdetine kadar Derginin neşrinden sarfınazar edilmesi ve son nüshası 31/5/1942 tarihine kadar neşredilmek kayd ve şartile 1/6/1942 tarihinden itibaren muvakkaten tatil edilerek aynı tarihten itibaren neşriyat müdür ve kâtibinin vazifelerine nihayet verilmesi, İdare Meclisimizin 9/3/1942 tarihli içtimasında kararlaştırılmıştır.

Keyfiyeti tebliğ ederiz.

Saygılarımızla

Belediyeler Bankası” (Belediyeler Dergisi, Mayıs 1942, s. 3).

Kent nüfuslarının hızla büyümesi, altyapı hizmetlerine olan talep ve buna paralel olarak kredi ihtiyacının artması, Belediyeler Bankasının il özel idareleri ile köyleri kapsamaması gibi eksiklikler dikkate alınarak, 1945 yılında “*İller Bankası*” kurulmuştur (Güler, 1996, s.10). Buna bağlı olarak 1945 yılında Belediyeler Dergisi, “*İller ve Belediyeler Dergisi*” ismiyle ve “*aylık ilim ve meslek dergesi*” notuyla tekrar yayınlanmaya başlamıştır.

İller ve Belediyeler Dergisinin yayınlanmasında, 1945 yılında kurulan “*Türk Belediyecilik Derneği*”nin rolü büyüktür. Kurucuları arasında İsmail Hakkı Görelî, Süheyp Derbil, Kemal Galip Balkar, Faik Türel, Osman Nuri Uman, Naci Kıcıman, Mithat Yenen, Münir Cemil Topçubaşı, Necdet Erzen, Asım Süreyya İloğlu, Alaettin Cemil Topçubaşı'nın yer aldığı

derneğin amacı; “Türkiye belediyciliği ve şehirciliği ve yersel yönetimlerin ilerlemesine yardım edecek bilimsel incelemeler yapmak ve dünya belediycilik, şehircilik ve yersel yönetimlerin ilerlemesini güderek haberleşme ve yayınlamak”, olarak ifade edilmiştir (BCA., 490.01/1304.331.1.)

Gerek İller ve Belediyeler Dergisinin yayınlanmasını sağlayan Türk Belediycilik Derneği üyelerinin gerekse yazı ve idare heyeti üyelerinin, daha önce yayınlanan Belediyeler Dergisinde görev alan kişilerden oluşması, İller ve Belediyeler Dergisinin Belediyeler Dergisinin bir devamı olarak yayınlandığını düşündürmektedir.

Sonuç

1935-1942 yılları arasında Belediyeler Bankası tarafından yayınlanan Belediyeler Dergisi, Cumhuriyetin ilk yıllarında çağdaş belediycilik anlayışının gelişmesine öncülük etmiştir. Osmanlı Devletinin son dönemlerinde yaşanan Batılılaşma hamleleri ile birlikte topluma yönelik hizmetlerin devlet eliyle verilmesi anlayışı gelişmiş, bu durum geç de olsa belediye teşkilatlarının kurulmasına neden olmuştur.

Cumhuriyet idaresinin halkçılık anlayışının ve topluma verdiği önemin bir göstergesi olan belediye hizmetlerinin, toplum ve belediye hizmetini yerine getirenler tarafından anlaşılması ve uygulanması sürecinde önemli bir işlev yüklenen Belediyeler Dergisi, bir yandan belediycilikle ilgili dünyadaki gelişmeleri okuyucularına duyururken diğer yandan da alanında uzman yerli ve yabancı kişiler tarafından yazılan makalelere yer vererek, belediycilik anlayışının modern ve bilimsel bir temele oturtulmasını sağlamaya çalışmıştır.

Belediyeler Dergisi, sadece belediyeleri ilgilendiren işlerle ilgili olabileceği düşüncesiyle yerel tarih araştırmacılarının pek dikkatini çekmemiştir. Oysa Belediyeler Dergisi, belediycilik tarihi dışında, içeriği itibariyle tarih, sanat tarihi, arkeoloji, dil ve kültür meseleleri, mimari konular üzerinde doyurucu bilgiler veren bir kaynak durumundadır.

Belediyeler Dergisi, okuyucularıyla tek yönlü bir iletişim kurmamış, mevcut 520 belediye teşkilatına yazı gönderip, onlardan aldığı bilgilerden yola çıkarak kazalardaki belediycilik alanındaki gelişmeleri, kazaların tarihi ve turistik değerlerini sayfalarına yansıtmıştır. Bu sayede belediyeler arasında bilgi birikimin paylaşılmasını ve belediyeler arasında etkileşimin kurulmasını sağlamıştır. Kuşe kâğıda ve ofset baskı tekniği ile çoğaltılan Dergi, yayınlamış olduğu fotoğraflar sayesinde 1930-1940’lı yılların haritasını çıkarmakta, yerel tarih araştırmacılarının başka kaynaklarda bulamayacakları pek çok fotoğrafı barındırmaktadır.

Fotoğraflarda, sadece kamu binaları ve belediye faaliyetlerine değil, belediye başkanları ve belediye meclis üyelerine de yer verilmesi, Derginin şehir tarihi araştırmaları yanında, biyografi çalışmaları için de önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir.

Belediyeler Dergisini esas alan çalışmaların artması, Derginin tanınmasına ve yerel tarih araştırmalarının daha da zenginleşmesine vesile olacaktır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- BCA., 490.01/1304.331.1
BCA., 30.11.1/117.37.15.
BCA.,30.18.1.2/56.55.1.
BCA., 30.18.1.2/62.14.3.

Gazete ve Dergiler

- Belediyeler Dergisi*, Cilt:8, Sayı:40, Aralık 1938.
Belediyeler Dergisi "Başbakanımız General İsmet İnönü'nün Dergemize Şeref Veren Yazısı, C. 1, S. 1, Haziran 1935.
Belediyeler Dergisi "Derginin Muvakkaten Kapandığına Dair Banka Müdürlüğünün Tebliği", C. 13, S. 79-81, Mayıs 1942.
Belediyeler Dergisi "Kapanırken", C. 13, Sayı 79-81, Mayıs 1942.
Cumhuriyet Gazetesi, 16 Temmuz 1935.
Cumhuriyet Gazetesi, 28 Ekim 1937.
Cumhuriyet Gazetesi, 9 Mart 1936.
GÜLER, Birgül A., "Kentsel Altyapı Finansmanı Belediyeler Bankası", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 29, S. 1, Mart 1996.
NADİ, Yunus, "Dâhiliye Vekili Belediyeler Dergisinin Neşriyatını Takdir Etti", *Cumhuriyet Gazetesi*, 23 Şubat 1940.
REUTER, Ernst, "1935-1940 Alfabetik Fihrist", *Belediyeler Dergisi*, C. 13, S. 79-81, Mayıs 1942.
SERTER, Gencay, "Belediyeler Bankası'ndan İlbank A.Ş.'ye Bir Dönüşümün Öyküsü", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C. 24, S. 4, Ekim 2015.

Kitap, Makale ve Tezler

- Belediyeler*, Dâhiliye Vekâleti Mahalli İdareler Umum Müdürlüğü Yayını, İstanbul, Holivut Matbaası, 1933.
Belediyeler Bankası Hakkında Kanun ve Esas Nizamnamesi, Ankara, 1935.
ÇANKAYA, Ali, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, IV. Cilt (1909-1923), Ankara, 1968-1969.
ÇOKER, Ziya, *İller Bankası ve Mahalli İdareler*, Ankara, 1986.
EYİCE, Semavi, "İstanbul Şehremaneti Mecmuası", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:23, İstanbul, 2001.
REUTER, Ernst, *Belediyeler Bankası*, İstanbul, 1943.
SÜMBÜL, Sinan, *Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Şehremaneti Mecmuası (1924-1928) Dizin ve Değerlendirme*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.
TEKELİ, İlhan, *Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü (1923-1990)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

İnternet Kaynağı

- Alaettin Cemil Topçubaşı'nın Tercüme-i Hal Varakası*,
bkz.https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBM/M/d04/HT_801_1_4.pdf (Erişim Tarihi:21.10.2019)

Ek. Belediyeler Dergisinde 1935-1942 Yılları Arasında Yer Alan Yazıların Fihristi

CİLT: 1 - SAYI: 1 (1935 HAZİRAN)

Dergimizin Amaçları

Banka Kanun, Tüzükleri ve Kınavı: Belediye İmar Heyeti Kanunu

Belediyeler Bankasının İdare Meclisi Raporu

Belediyeler Bankası Kanunu

Belediyeler Bankası Esas Nizamnamesi

Belediyeler Bankasınca Verilecek Borç Para Ve Edilecek Kefalet ve Tavassutlarda Belediyelerin

Nazarı Dikkate Alacağı Esaslar İle Gönderilecek Mazbata ve Vesikalar İzahnamesi,

Geçen 4 Yılda Yapılan İşler

13 Haziran 1935 Tarihine Kadar Borç Ve Kefalet Durumu

934 Yılı Belediye Bütçeleri Ve Nüfusları

Hava Tehlikesi: Başbakanımızın hava Tehlikesi Hakkındaki Söylevi.

Ürbanik Meseleler: Profesör Agaş (Agache), “Şehircilik”, Naci Kıcıman- “Asri Ulusal Şehircilikte Belediye Bankaları”, Az Zamanda Nüfusu İki Kat Çoğalan Belediyeler Neler Yaparlar?

Sağlık İşleri: Dr. Asım Arar- “Şarın Sağlık İşleri Ve Belediye”

Belediyelerde Spor: Bir Şehirde Bulunması Lazım Gelen Meydanların Miktarı ve Büyüklüğü, İstanbul’da Spor Kınavı

Cevat Abbas Gürer’in Söylevi

Yabancı Şehir Haberleri

Kitaplar, Resimler.

CİLT: 1 - SAYI: 2 (1935 TEMMUZ)

Şarbaylarımıza özel yönetimlerimize

Birinci Uraylar Kurultayı Hakkında İçişler Bakanlığının Genelgesi

Ürbanik Meseleler: Prof. Rene Danger- “Şehir Plânı” (Çeviren: A. Topçubaşı), “Şehir Plânında Egemen Olması Lâzım gelen Fikirler”, Naci Kıcıman- “Uraylar”

Şehirlerde Nüfusun Birikmesi ve Ölümüne Etkisi

Uraylar Ve Özel Yönetimler Haberleri: Prof. Yansen- “Uraylar: Ankara İmar Plânı Raporu”, Ankara Güvenlik Anıtı, Urayların % 10 Gümrük Hisseleri, Uraylarımızda Elektrik: Kars, Gaziantep, Tekirdağ, Elaziz, Kütahya, Uşak, Ereğli, Zonguldak, Uraylarda Program: Kayseri, Ağrı, Özel Yönetimler, Bayındırlık İşleri; Elâziz, Bursa, Konya, Ankara, Kütahya, Özel Yönetimlerin 1934 Bütçeleri.

Ucuz Otru Kooperatifleri Ve Şehircilik

Hava Tehlikesi: Hasan Fehmi- “Hava Tehlikesi Karşısında Urayların Ödevleri”

Sağlık İşleri: Dr. Şerafettin Atamanoğlu- “Süt, Sütün Türk Kanunlarındaki Yeri Süt Üzerinde Hükümet Kontrolü”, Örnek Bir Sağlık Yurdu: İzmir Çocuk Yuvası

Uraylarda Spor: Halk Oyun Parkları

Yabancı Uraylar Haberleri:

Kanunlar, Tüzükler, Genelgeler

Kitaplar

CİLT: 1 - SAYI: 3 (1935 AĞUSTOS)

Şarbaylarımıza, Özel Yönetimlerimize

Belediyeler Bankasının Genel Kurultayı

Başbakanımız Doğu İllerinde

Ürbanik Meseleler: Profesör Karl Şolz (Scholz)- “Amerika’da Uray Borçlanması”, Naci Kıcıman- “Fransa’da Uray Kredi Kasası”, Alâettin Cemil Topçubaşı- “Ucuz Ve Sihhi Otrular Meselesi”, Paris Şehrinin Yeni Bir Projesi, Londra’nın Yeni Sokak Projesi

Uraylar Ve Özel Yönetimler Haberleri: Türk Tarih Tetkik Cemiyetinin Toplantısında Bayan Afet'in Söylevi (Türk Tarihi Osmanlı Tarihinden Binlerce Yıl Önce Başlamış En Eski Tarih Ve Medeniyettir), Uraylarda Elektrik (Burdur, İzmit, Adapazarı, Karamürsel, Gebze, Yozgat, Söke), Uraylarda Bayındırlık (Kayseri, Develi, Antalya, Kocaeli, Adapazarı), Özel Yönetimler (Balıkesir, Çankırı, Samsun, Eskişehir, Seyhan)

Sağlık İşleri: İstanbul'da Çocuk Diş Dispanseri, Süt Sıhhat Talimatnamesi, Sütlerin Nevileri ve Vasıfları ve Süt ve Süt Mamulunun İstihsaline ve Satışına Mahsus Mahallerin ve Levazımın Sıhhi Şartlarını Bildiren ve Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 171 inci Maddesine Göre Tanzim Olunan Talimatname

Uraylarda Spor: Bütün Memleketteki Spor Örgütleri (Teşkilatı) Ve Bölgeleri (Mıntıkaları), İdman Cemiyetleri İttifakı,

Hava Tehlikesi: Hava Harbinden Korumada Yurt Sıhhat İşleri Talimatı. (Hava Harbinde Ordulardan Ziyade Milletler Ve Şehirler Tehlikeye Maruzdur.)

CİLT: 1 - SAYI: 4-5 (1935 EKİM)

Başbakan General İsmet İnönü'nün Bildirği

Ord. Prof. Dr. İbrahim Fazıl Pelin- "Nüfus Siyaseti Ve Nüfus Sayımı"

Yunus Nadi, "Şehirlerimizin Bayındırlıkları Yolunda"

Naci Kıcıman, "Uraylar Kurultayı Toplanıyor"

Belediyeler Bankasının Genel Kurulu

Ürbanik Meseleler: K. Naci Kıcıman- "Varşova'da Toplanacak Altıncı Arsulusal Yönetim Bilgiler Kongresi", Burhan Arif- "Türkiye Ve Diğer Memleketlerde Yapı Kanunlarında Şehirciliğe Ait Hususlar", Halit Ziya Türkkân- "Ucuz Ve Sıhhi Otrular Meselesi"

Dil Bayramı: İbrahim Necmi Dilmen- "Öz Dilimiz İçin Üç Yılda Neler Yapıldı", Dil Değişimine Bir Bakış

Uraylar Ve Özel Yönetim Haberleri: Uraylarda Bayındırlık (Rize, Artvin, Bergama, Amasya, Merzifon, Gümüşhacı, Gümüş, Alaşehir, Niğde, Trabzon, Kastamonu, Çorum), Balıkesir Bayındırlık İşleri, Özel Yönetimler (Kars, Gümüşhane, Erzincan, Erzurum, Çorum, Ordu, Zonguldak, Van), İçeme Suyu Projelerinin Ne Suretle Hazırlanacağına Dair Talimatname, İstanbul Telefonu Satın Alındı, İstanbul Telefonu Satın Alma Mukavelesi Esaslarını İhtiva Eden Protokol, İstanbul Merkez Hali

Arsulusal Haberler: Londra İstanbul Yolu

Sağlık İşleri: Bakırköy Kazası C. H. Partisine Sıtma Ve Sağlık Koruma Savaşı Hakkında İkinci Kurultayca Kabul Edilen Çalışma Programı

Uraylarda Spor: Bütün Memleketteki Spor Örgütleri (Teşkilatı) Ve Bölgeleri (Mıntıkaları), İdman Cemiyetleri İttifakı

Hava Tehlikesi: Hava Harbinden Korumada Yurt Sıhhat İşleri Talimatı (Hava Harbinde Ordulardan Ziyade Milletler ve Şehirler Tehlikeye Maruzdur.)

CİLT: 1 - SAYI: 4-5 EK (1935)

4-5 Numaralı Belediyeler Dergisine Ektir

Belediyelerin Bayındırlık İşleri ve Gelirleri İle İlgili Bilgi Gönderen Belediyeler: Adana, Adıyaman, Afyon, Akhisar, Akşehir, Alaçam, Alanya, Alaşehir, Amasya, Ankara, Antalya, Araç, Atabey, Ayaş, Aydın, Babaeski, Bafra, Bahçe, Balıkesir, Balya, Bartın, Bayat, Bayındır, Bigadiç, Bilecik, Birecik, Bodrum, Bolivadin, Bolu, Bornova, Bozdoğan, Bozüyük, Burhaniye, Bursa, Çankırı, Çarşamba, Çay, Çeşme, Çorum, Çubuk, Daday, Datça, Denizli, Dinar, Dört Yol, Edirne, Edremit, Egridir, Emirdağ, Erbaa, Erdek, Ereğli, Erzurum, Eskişehir, Eskişehir-Muttalip, Gaziantep, Gemlik, Gerze, Giresun, Göl, Gördes, Gülnar, Gümüşhane, Hasankale, Havza, Haymana, Hayrabolu, Iğın, Isparta, İçel: Mersin, İnebolu, İnönü, İsmetpaşa, İzmir, İznik, Kadınhan, Karacabey, Karacasu, Karadeniz Ereğlisi, Karapınar, Kastamonu, Kaş, Kelkit, Keskin, Keşan, Kırklareli, Kocaeli, Konya, Korkuteli, Küre, Lâdik, Lüleburgaz, Malatya, Malkara,

Manavgat, Manisa, Manisa-Kırkağaç, Maraş, Mardin, Marmaris, Menemen, Merzifon, Mihalicçık, Milas, Nazilli, Niğde, Niksar, Of, Oltu, Ordu, Orhaneli, Osmaneli, Osmaniye, Ödemiş, Parsa, Pazarcık, Petürge, Polathane, Posof, Safranbolu, Saimbeli, Salihli, Samsun, Seferihisar, Seydiköy, Seyitgazi, Sındırgı, Silifke, Sinop, Sivas, Sivrihisar, Söğüt, Söke, Susurluk, Şarköy, Şuhud, Tarsus, Taşköprü, Terol, Tire, Tokat, Tortum, Tosya, Trabzon, Turgutlu, Urfa, Uşak, Uzunköprü, Van, Yalvaç, Yozgat, Zonguldak.

Belediyelerin Bayındırlık İşleri ve Gelirleri İle İlgili Bilgi Göndermeyen Belediyeler: Akseki, Atca, Ayancık, Ayvalık, Bandırma, Boyabat, Buldan, Burdur, Çine, Demirci, Diyarbakir, Eski Foça, Eşme, Germencik, Gölpazarı, Hınıs, İnegöl, İpsala, İspir, Karaisalı, Kars, Kavak, Keçiborlu, Kemaliye, Kozan, Kula, Kütahya, Milâs, Mudanya, Muğla, Mustafakemalpaşa, Orhangazi, Sandıklı, Siverek, Soma, Şarkî Karaağaç, Tercanlı, Terme, Uluborlu, Ünye,

CİLT: 2 - SAYI: 6 (1935 KASIM)

Cumhur Başkanımız Kamâl Atatürk'ün Kamutayı Açış Söylevi

Nüfus Sayımı

Uraylar Kongresi

Urbanik Meseleler: H. A. Davis, "Amerika'da Urbay Borçlanması", Burhan Arif- "Urbaylar Kongresi Münasebetiyle, K. Sözen- "Şarcılık ve Şar Plânı", Prof. Yansen'in ve M. Laprad'ın Konferansları, Roma'da Mimarlar Kongresi

Uray Haberleri: İzmit Plânı, İzmit Bataklığının Kurutulması, Burdur Urbayının Diyevi, İzmir Plânı Ve İzmir Urayının 1934 Çalışması, Gaziantep Süt İşini Nasıl Halletti?, İzmir Urayının Çalışması, İzmir'de Ucuz Ve Sıhhi Otrular

Sağlık İşleri: Dr. Şerafettin Atamanoğlu- "Uraylarda Süprüntü Ve Temizlik İşleri", Çocuk Sağlığı, Tıp Kongresi Duyguları, Şehirlerimizi Bağlayan Yeni Şimendiferlerimiz

Dil Ve Tarih Araştırmaları: Güneş Dil Teorisi, Türk Tarih Kurumunun Alacahöyük'teki Kazısı, Filyos, Irmak Ve Diyarbakir'e Şimendiferin Girmesi, Bataklık Kurutma Ve Sulama Programı

Uraylarda Spor: Muhafız Gücünün Memlekette Yaptığı Bisiklet Gezileri Ve Bisikletçiliği Yayması

Hava Tehlikesi: Hasan Fehmi- "Urayların Hava Tehlikesine Karşı Tedbirleri", Zehirli Gazlara Karşı Maske, Derginin Uraylardan İstedığı Haberler, Sivas Urayının Ölümü

CİLT: 2 - SAYI: 7 (1935 ARALIK)

Atatürk'ün Siyasal Bilgiler Toplantısına Cevabı

Ankara'da Siyasal Bilgiler Okulu Mezunları Toplantısı ve Başbakanın Söylevi

Yerli Mallar Haftası: Başbakan Ve İç İşleri Bakanının Söylevleri

Dergimiz Urbaylarımıza Teşekkür Ediyor

Belediyeler Bankasının Kararları: Faizin İndirilmesi, Adana, Mersin, Tarsus Suları İhalesi, Belediye Hareketleri

Urbanik Meseleler: Avni Candar- "Şehircilikte Arkeolojik Değerin Ehemmiyeti", Tarık Koyutürk- "Bir Şehir Plânı Düzenlemeğe Kalkışmadan Önce", Arif Burhan- "Şehir Plânları Ve Türk Urayları", K. N. Kıcımın- "Fransa'da Belediye Ve Hususi İdare Kredi Kasası", Kazalanga- "Sivas Şehrinin Plânı", Alâettin Cemil- "Paris Şehrinin Bütçesi Ve Açığı: Uray Vergilerinin Devletin Genel Ekonomik Politikasına Bağlanması"

Uray Haberleri: Pasur Urayı, Boğazlıyan Urayı, Mazkirt Urayı, Sille Urayı, Eskişehir Urayı, Urayların 1934-1935 Bayındırlık Masrafları

Özel Yönetimler: Arazi ve Bina Vergilerinin Vilâyet Hususi İdarelerine Terki Hakkında Kanun Lâyihası

Sağlık İşleri: Dr. B. Arkan- "Sosyal Yardımda Hekimlik", Cenup Vilâyetlerimizde Trahomla Nasıl Savaşılıyor?, Son Nüfus Sayımı Neticeleri, Türkiye'de Fotoğraf Sergisi Hazırlığı, Sivas Anıtı

Uraylarda Spor: Rahmi Apak- "Spor Ve Özel İdarelerle Belediyeler"

Güneş Dil Teorisi: İbrahim Necmi Dilmen

Hava Tehlikesi: Hasan Fehmi Süerdem- “Hava Tehlikesine Karşı”, Işık Söndürmeleri Yapılan Şehirler

CİLT: 2 - SAYI: 8 (1936 OCAK)

Urbanik ve Finansal Meseleler: Prof. Danger- “Bir Şehirciden Ne İstemeli Ne Malûmat Vermeli?”, Abdi Denel- “Fransa’da Belediye İstikrazları”, Halit Ziya Türkkân- “Belediyeler Zararlı Masraflardan Nasıl Kurtulur?”, Naci Kıcımân- “Arsulusal Mahalli Ve Belediyeler Kongresi”, Tarık Koyutürk- “Taşıma Araçları”, Alâettin Cemil- “Bu Asra Yakışmayan Taşıt Usulleri, Sokak Hamalları!”

Konferanslar: Prof. Dr. Sıddık Sami- “Ankara Halkevinde İdare Hukuku Hakkında Konferans”, Osman Nuri- “Türk Şehirciliğinin Tarihçesi Hakkında Konferans”

Uray Haberleri: Yaylak Urayı, Kızılcaaboluk Urayı, Yeşilova Urayı, Çıldır Urayı, Bolu Urayı, Ağrı Urayı,

Şehirlerimizin Kurtuluş Bayramları: Edirne, Tekirdağ, Adana, Mersin, Gazi Antep, Maraş Kurtuluş Bayramları, Abidin Daver- “Kahraman Gaziantep’in Kurtuluş Savaşı Tarihi”

Özel Yönetimler: Özel Yönetimlerin 1935 Bütçeleri

Şehirlerimizde Fırtına Tahribatı

Hava Tehlikesi: Hasan Fehmi- “Hava Tehlikesi Karşısında Şehir İnşaat Plânları”

Nüfus Sayımının Son Durumu

Bay Şefik’in Ölümü

CİLT: 2 - SAYI: 9 (1936 ŞUBAT)

Banka Karar ve Tamimleri: Hususi İdare Mallarının Sigortalanması, Faiz İnmesinden Borçlu Belediyelerin de İstifade Ettirilmesi

Urbanik ve Finansal Meseleler: Abdi Denel- “Fransa’da Belediyelerin İktisadi Faaliyetleri”, Avni Candar- “Arkeolojik Değerlerin Ehemmiyeti”, Doktor Atamanoğlu- “Temi Su Meselesi”, Rauf Ahmet- “Tifo Ve Su Meselesi”, Nusrat Uzgören- “Yapı Kooperatifleri”, Antep Ve Maraş Çevresinde Eti Eserleri

Uray Haberleri: Akviran Urayı, Bozöyük Urayı, Marmaris Urayı, Bolu Urayı, Burhan Arif- “Safranbolu Urayı İmar Raporu”, Ankara Gençlik Parkı, Ankara Resim Sergisi, Türkiye Dâhilinde Mevcut Bütün Belediyelerin 935 Yılı Varidat Bütçeleri

Belediyeler Ve Spor: Nasuhi Esad Baydar

Hava Tehlikesi: Hasan Fehmi- “Şehir İnşaat Plânları”, Hava Hücumuna Karşı Yapılacak Sığınaklar

CİLT: 3 - SAYI: 10 (1936 MART)

Belediyecilik Mektebi

Belediye Azaları Ve Umumi Meclis Azalarının İsim Ve Resimlerini İstiyoruz.

Başbakanımızın Eski Eserlerin Korunmasına Dair Valilere Tamimi

Bayan Afetin Konferansı: Alacahöyük Kazısına Dair (Anadolu’nun İlk İnsanları Türklerdir)

İç İşleri Bakanlığının İki Önemli Tamimi: Sokaklarda Sırt Hamallığının Kalkmasına Doğru, Şehirlerde Gürültünün Önüne Geçilmesi

Abdi Denel- “Belediyeler Bankası Ve Belediyelerimiz”

Falih Rıfki Atay- “Üç Devir”

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Prof. Rene Danger –Alâettin Cemil “Şehircilik Kanunları”, Halid Ziya Türkkân- “Belediyeler Nasıl Bir Haritaya Muhtaçtırlar? Doktor Şerafettin Atamanoğlu- “Temiz Su Meselesi” Nahid Sırrı- “Şehirlerimizde Eski Ve Kıymetli Eserleri Tesbit Etmeliyiz”, Server İskit- “Şehirlerimizde Kültür Hareketleri”

Konferanslar: Mimar Şehabettin-“Ankara Halkevinde Türk Şehircilik Tarihine Dair Bir Konferans”, Mimar Necmettin- “Ankara Halkevinde Mimar Sinan’a Dair Bir Konferans”

Uray Haberleri: Eskişehir’e Kaplanlı Suyunun Gelmesi, Mardin’in Cizre Urayı, Balıkesir’in Kepsüt Urayı, Manisa’nın Kırkağaç Urayı, Bursa Urayı, Çorum Mezbahasının Açılışı, Kadri

Kemal Kop- “Malatya’da Belediye Ve Bayındırlık Çalışması” , Belediyelerin Merkez Bankasına Verdikleri Hisseler, İzmit Şehir Plânından Bir Kısım Ve Yazı

Hava Tehlikesi: Şakir Hazım Gökmen- “Hava Tehlikesi Önünde Belediyelere Düşen Baş İş”

Spor Haberleri: Türk Spor Kongresi, Bay Naci Kıcıman Birinci Umumi Müfettişlik Başmüşavirliğine Tayin Olundu

CİLT: 3 - SAYI: 11 (1936 NİSAN)

Belediyecilik Okulu: Alâettin Cemil Topçubaşı- “Fransa’da Belediyeler İdaresi Ulusal Okulu”

Urbanik ve Finansal Meseleler: Gottrand-“Belediyeler ve vilâyetler İçin Uzun Vadeli Amortili Borç Sistemi”, Halid Ziya Türkkân- “Belediyeler Nasıl Bir Haritaya Muhtaçtırlar?”, Naci Kıcıman- “Belediye İşlerinde Ana Prensipler”

Konferanslar: Mimar Şehabettin- “Türk Şehircilik Tarihine Dair”

Uray Haberleri: Tefenni, Derbent, Gerede, Malkara, Muğla, Kars, Silifke Urayı, Kadri Kemal Kop- “Bitlis Urayı”

Sağlık İşleri: Lağım İnşası Mümkün Olmayan Yerlerdeki Çukurlara Mahsus Talimatname

Belediyeler Bankası Binası: Mimar Seyfi Arkan- “Belediyeler Bankası Merkez Binası Projesinin İzahı”

Hava Tehlikesi: Şakir Hazım- “Şehirler Nasıl Boşaltılır?”

CİLT: 3 - SAYI: 12 (1936 MAYIS)

(C.H.P.) Genel Sekreterliği Ve Yeni Parti Teşkilatı Hakkında Beyanname

Şehirler Arasında Tayyare Postaları

General İsmet İnönü Kabinesinin Belediyeler Bayındırlığında Önemli Bir Adımı

Kamutay Belediyeler Bayındırlık Heyetinin Fen Teşkilatını Kabul Etti

Kanunun Mucip Sebepler ve Metni

Şehir Sularının Proje ve İsalesi Hakkında İlân

On Bin Nüfustan Fazla Seksen Şehrin Nüfus Ve Bütçeleri

Belediyecilik Okulu: Alâettin Cemil Topçubaşı- “Fransa’da Belediyeler İdaresi Ulusal Okulu”

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Naci Kıcıman- “Arsiulusal Ev Ve Şehir Amenajmanı Federasyonu”, Nahit Sırrı- “Turizm Politikasında Belediyelerin Rolü”, Prof. Yansen- “Türkiye’de Plânlaşma İşinin Islahı”

Konferanslar: Prof. Mamburi- “Türk Mimarisinin Rumen Mimarisine Tesiri”, Prof. Gabriel- “Anadolu’daki Türk Sanat Eserleri”

Uray Haberleri: Bünyan Urayı, Eleşkirt Urayı, Çayırşeyhi Urayı, Posof Urayı, Adana Urayı, Kadri Kemal Kop- “Diyarbakir Urayı”, Yeniden Dokuz Kaza Teşkiline Ve Kadrolarda Bazı Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

Kısa Uray Haberleri

Spor İşleri: Nasuhi Baydar “Belediyeler Ve Spor Sahaları”

İbrahim Necmi Dilmen, “Güneş Dil Metodu İle Urbus=Şehir Kelimesinin Tahlili”

Kitaplar Ve Dergiler

CİLT: 4 - SAYI: 13 (1936 HAZİRAN)

Şehircilik Enstitüsü: Alâettin Cemil Topçubaşı

Montrö Zaferi

Valilerin Toplantısı Ve İç İşleri Bakanının Seyahati

Urbanik ev Finansal Meseleler: Kastamonu Saylavı Tahsin Coşkan- “Yolları Ağaçlayamaz mıyız?”, Yaşayış Fiyatlarını İndirmek İçin Başka Memleketlerde Alınan Tedbirler, Alâettin Cemil Topçubaşı- “Vilâyet Fiat Komisyonları Ve Merkezde Daimi Fiat Kontrolü Komisyonu Yapamaz mıyız?”

Belediyecilik Tarihinden Bir Yaprak: Naci Kum- “Anadolu’da Serbest Şehir”

Yabancı Memleketlerde Belediyecilik: Naci Kıcıman- “Berlin, Münih Ve Varşova Kongreleri”, İtalya, Fransa Ve Çekoslovakya Haberleri

Uray Haberleri: Urla Urayı, Balya Urayı, Üsküp Urayı, Ağrı’da Bayındırlık, Ordu Urayı, Kadri Kemal Kop- “Elâziz’de Bayındırlık Çalışmaları”

Kısa Uray Haberleri: Bolu, Gerede, Düzce Ve İzmit’te Atatürk Günü, İzmit, Adana, Akhisar, Bafra, Bursa, Erdek, Eskişehir, Gazi Antep, Kilis, Konya, Maraş, Sinop, Tarsus, Trabzon, Muğla, Erzurum’da Atatürk Günü

Sağlık İşleri: Doktor Baha Arkan- “Kaplıcalar ve İçmelerimiz”

Uraylar Ve Spor: Nusuhi Baydar- “Şehirler ve Fizik Terbiye”

Güneş Dil Teorisi: Dil Üzerinde İlmi Bir Konuşmadan Notlar; İl ve İlbay Kelimeleri

Hava Tehlikesi: Şakir Hazım Gökmen- “Şehirler Nasıl Boşaltılır?”

Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi: Yolcu Ve Hamule Nakliyatı Tarifesi Ve Şartları

CİLT: 4 - SAYI: 14 (1936 TEMMUZ)

Hava Tehlikesine Karşı Bir Kanun Projesi

Atatürk İstanbul’da Dil Devriminin Başında

Kamutay Montreux muahedesini Tasdik Etti. Başbakanımı İsmet İnönü’nün ve Doktor Tevfik Rüştü Aras’ın Söylevleri

İskeleler Kanunu ve İç İşleri Bakanlığının Tamimi

Yol, Su, Elektrik, Harita ve Diğer Bayındırlık İşlerinin Önceden Merkezden Sorulması Hakkında İç İşleri Bakanlığının Tamimi

Köylere Bankası: Abdi Denel- “Belediye Emniyet Sandıkları”, Nefi Kumral- “Belediyelerin Gümrük %10 Varidatları”

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Halit Ziya Türkkân- “Tayyare Fotoğrafi İle Harita Yapmak, “Arz-ı Ulusal İzmir Panayırı

Uray Haberleri: Safranbolu Urayı, Birecik Urayı, Akdağ Madeni Urayı, Buca Urayı, Kayseri Ve Niğde Arasında Tenezzüh Trenleri, İzmir’de Bozdağ, İstanbul’da Kırk Gün Kırk Gece Eğlenceleri

Kısa Uray Haberleri: Adana, Akşehir, Alâiye, Afyon, Bartın, Bolu, Bozkır, Bursa, Davas, Eskişehir, Gazi Antep, Giresun, Gönen, Konya, Gümüşhane, İzmir, Mersin, Mardin, Niğde, Sinop, Susurluk, Ankara, Tarsus, Trabzon, Kayseri, Uşak, Erzurum.

Yabancı Uray Haberleri: Berlin Olimpiyat Oyunları, Amerika Şehirlerinde, Japonya’da

Yeni Posta Ve Telgraf Tarifesi

CİLT: 4 - SAYI: 15 (1936 AĞUSTOS)

Urayların Mecburi Ve İhtiyari Vazifelerine Dair Dergimizin Anketi

Atatürk İstanbul’da

İzmir Panayırı ve Başbakanımızın, Urbay Behçet Uz’un Söylevleri

Üçüncü Dil Kurultayı

İngiltere Kralının Atatürk’ü Ziyareti

Atatürk Köprüsünün Temel Atma Merasimi ve Bay Şükrü Kaya’nın Söylevi

Belediyeler Bankası Umumî Heyetinin Toplanması ve İdare Meclisi Raporu

Urbanik ve Finansal Meseleler: Halit Ziya Türkkân-“Şehirlere Su Getirmede En İyi En Ucuz Usul: Artezyen Usulü”, Abdi Denel-“Belediye Emniyet Sandıkları”, Evkaf İdaresinin Abideler Dair Tamimi, Münir Cemil Topçubaşı- “Moskova Şehrinin Yeni İmar Plânı”

Uray Haberleri: Üçüncü Umumi Müfettiş Tahsin Uzer’in Beyanâtı, Doğu İllerimizde Kalkınma Hareketi, Erzurum Urayından Gelen Haberler, Zonguldak’ta Atatürk Günü, Marmaris Dağca Yolu Açıldı, Aydın’ın, Uşak’ın Kurtuluş Günleri, Bolu Panayırı, İzmir Kurtuluş Merasimi, İstanbul’da Eyüp Verem Dispanserinin Açılışı, Bartın Urayının Haberleri, Bandırma’nın Kurtuluş Günü, Kars Urayından Gelen Haberler, İzmir Panayırı

Hava Tehlikesi: Şakir Hazım Ergökmen

Belediyeler Bankası 1935 Senesine Ait İdare Meclisi ve Murakıp Raporu

CİLT: 4 - SAYI:16 (1936 EYLÜL)

Ödemiş Urbayı Mithat Baykal'ın Dergimiz Hakkındaki Düşünceleri

Ulu Önder Atatürk Ankara'da

İsmail Habib- "Milli Bir Davamız: İskenderun Ve Antakya İçin Tarihi Bir Hatıra"

Yunus Nadi- "Selim Olan Ve Olmayan Aklın İki Kutbu"

İsmail Müştak Mayakon- "Tarihten Bir Yaprak: Hatay Devleti"

Başbakan İsmet İnönü Ankara At Yarışlarında

Bay Şükrü Kaya'nın Milletler Cemiyeti Nutku

Köy Kalkınması Üzerinde Çalışmalar: İç İşleri Bakanlığının Proje Üzerindeki Etüdüleri Devam ediyor

Belediye Hisseleri Toptan Mahsup Suretiyle Kesilecek: Finans Bakanlığının Bir Tamimi

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Yollarımız İçin Kanun Projesi, Münir Cemil Topçubaşı-"Berlin Otomobil Sergisinde Yollar", Naci Kıcıman-"Belediyecilikte Ana Prensipler", Abdi Denel-"Belediye Emniyet Sandıkları", Bir Şehrin Bütün Karakterlerini Ancak Fotoğrafla Yapılmış Harita Gösterebilir! (İngilizce Hava Dergisinden), Münir Cemil Topçubaşı- "Fransa'da Yeni Şehircilik Kanunları: Şehircilik Teşekkülleri Başbakanlığa Bağlanıyor"

Dil İnkılabı: İsmail Müştak Mayakon-"Güneş Dil Teorisiyle Yabancı Zannettiğimiz Bir Çok Kelimelerin Türkçe Olduğu Anlaşıyor", 26 Eylül Dil Bayramı

Yurtta Arkeolojik Araştırmalar: Trakya, Kusura Köyü, Ahat Köyü, Yazılıkaya Köyü Kazıları

Uray Haberleri: Darende Urayı, Karaman Urayı, Ordu'yu Mareşal Fevzi Çakmak'ın Ziyareti, İstanbul'un Kurtuluş Bayramı, Kızılcaölük Urayı, Buca Urayı Üyeleri, İstanbul Festivaline Ait Birkaç Resim, Çankırı Panayırı, Tekirdağı Panayırı, Trakya'nın Kalkınmasına ait Çalışmalar, İstasyonların Ağaçlanması

Hava Tehlikesi: Şakir Hazım-"Halkı Bilgilendirmek"

Adalar Kaymakamı Ve Belediye Reisi Bay Reşat Aykut'un Vefatı

CİLT: 4 - SAYI: 17 (1936 EKİM)

Ulu Cumhur Başkanımız Atatürk'ün Kamutayı Açış Söylevi

Cumhuriyet Bayramı Bütün Memlekette Kutlandı

İç İşleri Bakanının Zabıta Amirlerine Ziyafeti

Milli Bir Davamız: İsmail Müştak Mayakon- "Hata-Hatay = Antakya Ve İskenderun Türklüğün En Aşağı Dört Bin Senelik Ana Yurdudur"

İsmail Müştak Mayakon- "Fasid Bir İntihab"

İsmail Müştak Mayakon- "Açık Konuşalım"

Falih Rıfkı Atay- "Fransa ve Sancak"

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Halid Ziya Türkkân- "Şehirlerimizin İmarı Önünde Mühendis – Mimar – Belediye Reisi", Kerim Ömer Çağlar- "Anadolu Su İtibariyle Çok Zengin Bir Yerdir", A. Namık Kiper- "Yeraltı Sularımızı Araştırırken İdeolojiden İstifade Etmeliyiz", Doktor Şerafettin Atamanoğlu- "Karasinekle Mücadele Esasları"

Uray Haberleri: Fuat Savaş- "Belediye Müntesiplerine İstikbal Emniyeti Verilmelidir", Bozüyük'te Cumhuriyet Bayramı, Urfa Urayı, Sandıklı Urayı, Çubuk Barajı, Kadri Kemal Kop-"Siirt"

Kısa Uray Haberleri: Çankırı, Tekirdağ, Malatya, Trakya Kalkınması, Bütün İstasyonlar Ağaçlanıyor, Trakya Kılavuzu, Gelibolu, İzmir Fuarı, Afyon, Konya, İstanbul Maslak Yolu, Artvin

Sağlık İşleri: Sıhhiye Vekâletinde Nesli Sağlamlaştırmak İçin Yapılan Savaş

Uraylar ve Spor: Nasuhi Baydar- "Şehirlerde Spor Toplantıları"

CİLT: 4 - SAYI: 18 (1936 KASIM)

Gazi Antep'in Kurtuluşu: Atatürk Büyük Cevabı Telgrafı

Konya Urbayı Şevki Ergun'un Urayların Vazife Anketimize Mektubu

Ankara Stadyumunun Açılışı
Başbakan İsmet İnönü'nün Mühim Söylevi
Nasuhi Baydar- "Belediyecilikte Stadyumun Manası"
Tasarruf Haftası: Başbakan İsmet İnönü Ve İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Söylevleri
Kamutay Parti Grubunda Başbakanın Mühim Söylevi
İzmir'de Sokağa Tükürmek Cezalandırılıyor!
Umumi Müfettişlerin Toplantısı
Yol Hakkında Ve Beş Senelik Hususi İdare Programı Hakkında Tamimi
Tosya'nın Kargı Urayı Artezyen Suyu İstiyor!
Konya Civarında Artezyen!
İç İşleri Bakanlığının Mühim Tamimi
Milli Bir Davamız: İsmail Müştak Mayakon- "İstiklâl Üzerinde Pazarlık Olmaz"
M. Turhan Tan- "Türk Antakya'nın Tarihi 3600 Sene evvel Etilerin İşgali İle Başlar"
Urbanik Ve Finansal Meseleler: Halit Ziya Türkkan, "Şehirlerimizin Tezyini, Evlerimizin Yapılması", Alaettin Cemil Topçubaşı- "Ankara'da Yeni Bir Mahalle Kuruluyor"
Belediyeler İmar Heyetinin Şehir Sularımız Hakkındaki Program Ve Raporunun Metni
Uray Haberleri: Adana Felaketi, Edirne, Tekirdağı Kurtuluşu, Ankara'da Tarihi Binalar, Vona Urayı, Kadri Kemal Kop- "Van Tetkikleri", Diyarbakir Urayının İşleri
Çoruh Vilayetinde Yol Faaliyeti, Bünyanlıların Bir Derdi Halledildi
Sağlık İşleri: Sıhhat Bakanlığı Otuz İki Bin Köyün Sıhhi Durumlarını Tespit Etti
Belediyeler Bankası Bilançosu

CİLT: 5 - SAYI: 19 (1937 OCAK)

Darende Urayının Anketimize Cevabı
Milli Davamız Kazanıldı: Kararname Metni, Cenevre'de Kazanılan Zaferin Yüksek Manası, Milli Muvaffakiyetimiz Büyük Milletimize Kutlu Olsun, Tarihin Şahadeti, Antakya, Anadolu Kadar Halis Bir Türk Yurdudur, Başbakan Kamutayda Hatay Antlaşmasının Umumi Esaslarını Ve Siyasi Mahiyetini Anlattı
Mahalli İdareler: Yeniden 22 Kaza Ve 57 Nahiye Kuruluyor, Mahalli İdareler: Belediyeler, Hususi İdareler, Köyler
Urbanik ve Finansal Meseleler: Şehir ve Kasabalardaki Su, Oslo Arkeoloji Kongresi,
Uray Haberleri: Ordu Urayının İkinci Teşrin Toplantısı Kararları

CİLT: 5 - SAYI: 20 (1937 ŞUBAT-MART)

Kars Urayının Anketimize Cevabı
Kamâl Atatürk (Türkiye Cumhuriyetini Yaratan)
Hüsemattin Tuğaç, Hava Tehlikeleri Karşısında Türkiye
Ana Yasamızda Değişiklik: Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Bay Şükrü Kaya'nın Nutku, Partinin Altı Vafını Niçin Ana Yasaya Alıyoruz?, Sırt Hamallığının Kalkması İçin Bay Şükrü Kaya'nın Alakadarlara Bir Tamimi
Urbanik Ve Finansal Meseleler: Kerim Ömer Çağlar- "Dünya Su Tarihine Bir Bakış", Enver Behnan Şapolyo- "Türk Köy Ve Şehirlerinin Doğuşu", Alaettin Cemil Topçubaşı- "Ucuz Evin Avrupa Kanunlarındaki Tarifi Ve Hükümleri"
Halkevlerinin Yıldönümü
Uray Haberleri: Yalvaç Urayının Mektubu, Yeşilova Urayının Mektubu, Avanos Urayının Mektubu, Nasuhi Baydar- "Kış Sporları Ve Belediyeler"

CİLT: 5 - SAYI: 21 (1937 NİSAN)

Doğanhisar Nahiyesi Belediyesinin Anketimize Cevabı
Hüsameddin Tuğaç- "Hava Tehlikesi Karşısında Belediyeler"
Hava tehlikesine karşı esaslı hazırlık yapılıyor.

Bay Şükrü Kaya'nın Adana Halkevindeki Söylevi

Bay Şükrü Kaya'nın Üzüm Kongresi Şölenindeki Söylevi

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Fazıl İlgen- "Belediye Bankasının Sermayesi Ve Belediyelerin %5 Hisseleri", Kerim Ömer Çağlar- "İçme Suları Hakkında Alman Kanunları", Viyana Belediyesi On Beş Sene Çocukları Ve Gençleri Nasıl Korudu?, Halit Ziya Türkkkan- "Evler nasıl Yerlerde Yapılmalı? Ne Gibi Esaslara Riayet Etmeli?"

Yurtta Arkeolojik Araştırmalar: Topraklarımız Türk Eserleriyle Dolu, Türk Tarih Kurumunun Alacahöyük Kazısında Elde Ettiği Tunç Güneş Sembolleri

Uray Haberleri: Aydın Urayı, Gazi Antep Urayı, Menemen Urayı, Burhan Arif Ongun- "Safranbolu'nun İmâr Plânı"

CİLT: 5 - SAYI: 22 (1937 MAYIS)

Urbaylardan Ve Valilerden Ricalarımız: 8000 Uray Ve 3000 Umumi Meclis Azalarının Dergimizi Okuması

19 Mayıs, Vatanın Kurtulduğu Gün

İsmail Müştak Mayakon- "Halkevinde Bir Gece: Büyük Şefin Gençlik Ulvî Bir Muhasebesi"

Başvekilimizin Karabük Ve Ereğli Bez Fabrikaları Nutukları

Başvekilimiz Belgrad Seyahati

Suriye Hududundaki Şekavet Hadisesine Dair Dâhiliye Vekilimizin Beyanâtı

Bay Celal Bayar'ın Ucuz Hayat Hakkındaki Sözleri

Ankara'da Bahçeli Evler Kooperatif Mahallesi

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Alâettin Cemil- "İyi Ekmek Ve Ucuz Ekmek" Hüsamettin Tugaç- "Hava Tehlikesi Karşısında Belediyelerimiz", Enver Behnan Şapolyo- "Türk Köy Ve Şehirlerinin Doğuşu", Naci Kum- "Antalya İlinin Tarihi Karakteri", Ragıp Örgen- "Yangın Sigortaları", Mümtaz Faik Fenik- "Cenup Şehirlerimizin Bir Derdi: Şark Çıbanı", İzmir Fuarını Hazırlık

Uray Haberleri: Akçakoca Urayı, Ergani Urayı, Bandırma Urayı

CİLT: 5 - SAYI: 23 (1937 HAZİRAN)

Belediye Reislerinin İsim ve Resimlerini İstiyoruz

Büyük Mahalli İdare Ordusu

Atatürk'ün Atina'da İsmet İnönü'ye Mesajları

Tayyareci Sabiha Gökçen'e merasimle madalya verildi.

Ulu Atatürk'ün Seyahati

İsmet İnönü'nün Avrupa Seyahati, 19 Mayıs Atatürk Samsun'a Ayak Bastıkları Günkü Vaziyeti Nutuklarında Anlatıyorlar

Bay Şükrü Kaya'nın 19 Mayıs Nutku

Bay Cevad Abbas Gürer'in 19 Mayıs Nutku

Bay Şükrü Kaya'nın Ziraat Bankası Kanunu Müzakeresinde Söyledikleri Nutuk

Nahiye Merkezi Olan Güzel Bir Köy

Dahiliye Vekaleti Bütçesi Münasebetiyle Bay Şükrü Kaya'nın Kamutayda İzahı

Kamutay Polisimize Sevgi Ve Güvenini Gösterdi

Küçük Şehirler Hakkında Profesör Yansen'in Fikri

Turizm Tesisleri

Abidelerin Korunması

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Dr. Münib Hayri Ürgüplü- "Otomobil Kazalarından Doğan Hukuki Mesuliyet ve Belediyeler", Enver Behnan Şapolyo- "Türk Köy Ve Şehirlerinin Doğuşu", S. W. M. Ramsay – Naci Kum: "Küçük Asya'nın Eski Ana Yolları", Dr. Kerim Ömer Çağlar- "Alman Kanunlarına Göre, Yapılacak Su Tesisatında Nazarı Dikkate Alınması Mecburi Noktalar", Enternasyonal Paris Sergisi

Uray Haberleri: Şinasi Emre, "Trabzon ve Civarı"

CİLT: 5 - SAYI: 24 (1937 TEMMUZ)

Belediye reislerimizin isim ve resimlerini istiyoruz!

Ulu Atatürk'ün İstanbul Seyahati

Büyük Başbakanımız İsmet İnönü'nün Kamutaydaki Söylevi

Polis Mektebinden 240 Talebe Mezun Oldu: İç İşleri Bakanının Söylevi

Köy Kalkınması Tatbiki: İç İşleri Bakanlığının Valilere Bir

Zirai Asayiş Kanunu Projesi

Turistlere Kolaylık

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Alâettin Cemil Topçubaşı- “Şehirlere Su Getirilirken!”, Enver Behnan Şapolyo- “Şehircilik Tarihi”; Naci Kum- “Anadolu Kadim Şehrah”, Yeraltı Şehircilik Ve Mimarları Kongresi, Kerim Ömer Çağlar-“Yurdun Sağlık Ve Neşe Kaynakları: Kaplıcalar”, Büyük Komşu Dostumuz Rusya’da Şehircilik

Uray Haberleri: Menemen Urayı, Bilecik Urayı Ortahisar Urayı, Hasan Reşit Tankut- “Büyük Türkoloji Bilgini Radloff’un Yıldönümü”, Ulu Atatürk'ün Çiftliklerini Devlete Hediye Etmesi Ve Trabzon Seyahati Hakkındaki Malûmat

CİLT: 6 - SAYI: 25 (1937 AĞUSTOS)

Dergilerimizde Urbayların İsim ve Resimleri Yoktur!

Urbaylarımızdan Resimlerini Gönderenler

Büyük Başvekilimiz İsmet İnönü'nün İlk Sayımız İçin Yazdıkları Mektup

Trakya Manevraları

Büyük Bir İrfan Müessesesi: Siirt’in Eruh Belediyesi Okuma Salonu

Şehirlerimizin Kalkınması Yapı Ve Kooperatifleri Sayesinde Olabilecektir: Ankara Bahçeli Evler Yapı Kooperatifi Ve Karınca Kooperatifi İnşaata Başlıyor

İzmir Arsiulusal Panayırı

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Profesör Mambury- “Şehirlerde Ağaçlama Siyaseti”, Profesör Rene Danger ve Münir Cemil Topçubaşı- “Seyrüsefer Ve Münhaniler”, Kerim Ömer Çağlar “İçme Suları”, Naci Kum- “Anadolu’da Kadim Şehrâh”

Uray Haberleri: Mudanya Urayı, Amasya Urayı, Bahçe Urayı, 12-24 (Sayılar Arasında) Belediyeler Dergisinde Çıkan Bir Senelik Yazılar.

CİLT: 6 - SAYI: 26-27 (1937 EKİM)

Ulu Önder Atatürk'ün Kamutayı Açış Nutku

Dâhiliye Vekili Ve C.H.P. Genel Sekreteri Bay Şükrü Kaya'nın Radyoda Nutku

Belediyeler Bankasının Umumi Heyeti Toplantısı Ve Heyeti İdare Raporu Metni

Urbanik ve Finansal Meseleler: Münir Cemil Topçubaşı- “Paris Şehrinde Gayri Sıhhi Evler ve Mahallelerin Kaldırılması”, Enver Behnan Şapolyo- “Şehircilik Tarihi”, Naci Kum- “Eski Anadolu Yolları Ve Şehrah”, Yapı Kooperatifleri Şehir İmarında En Büyük Kuvvet: Ankara’da Kurulan Dört Yapı Kooperatifi

Uray Haberleri: Gürün Urayı Haberleri, Bozüyük'te Lağım Ve Pis Derelerin Islahı Ve İnşa Merasimi, Rize Urayı Haberleri, Konya’da Dutlu Suyunun Açılış Merasimi, Kars Urayı Çalışmaları

CİLT: 6 - SAYI: 28 (1937 KASIM)

Şehirlerimizin İmarında Yapı Kooperatiflerinin Rollerini

Ulu Önderimiz Atatürk'ün Doğu Gezisi

Urbaylarımızın Resimleri

Uray Mes’ul Muhasiplerinin Resimleri

Büyük Bir Eser: Ankara’da Polis Enstitüsünün Açılış Töreni

Belediye Bankasının Açılış Töreni

Trabzon Şehrinin Haritası

Ankara’da Bahçeli Evler Yapı Kooperatifine Ait Plân

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Münir Cemil Topçubaşı- “Dünya’da Şehirleşme Hareketi”, Şapolyo- “Şehircilik Tarihi”, Naci Kum- “Eski Anadolu Yolları Ve Şehrah”
Uray Haberleri: Çandır Urayı İncesu Urayı Edirne’nin Kurtuluş Yıldönümü, Bergama Urayı, Kadın Han Urayı, İstanbul’da Zehirli Gazlar Kursları, Bolu Urayı
Küçük Uray Haberleri: Belediye Davaları Ve İhtilâfları, Şûrayı Devlet Kararları

CİLT: 6 - SAYI: 29 (1937 ARALIK)

Profesör Prost’un İstanbul Plânını Ulu Önder Atatürk Tetkik Ederken
Atatürk’ün Gazi Antepililere Telgrafı, Bay Ali Kılıç’ın Makalesi,
Hayatı Ucuzlatma: Et 10 Kuruş Ucuzlatılıyor
Başbakan Bay Celâl Bayar’ın Tasarruf Haftası Nutku
İç İşler Bakanı Bay Şükrü Kaya’nın Tasarruf Haftası Nutku
Urbanik Finansal Meseleler: Münir Cemil Topçubaşı- “Umumî İdareler, Şehircilik Ve Ev, Arsıulusal Paris Kongresi”, Kimyager Vahyi Özarar- “Şehircilik Ve Arsıulusal Kongrede Sütün Kontrolü Hakkındaki Kararlar”, Profesör Lambert- “Trabzon Şehrinin İmarı Raporu”, Moskova İnşaatçılık Dergisinden: Rusya Haberleri
Uray Haberleri: Ulubey Urayı, Göçmen Evleri Ve Köyleri, Kısa Uray Haberleri, Avukat Asım Ersan- “Belediye Davaları, İhtilâflar Ve Kararlar”, İstanbul Plânı (İstanbul ve Beyoğlu Ciheti)

CİLT: 6 - SAYI: 30 (1938 OCAK)

Ulu önder Atatürk’ün Eskişehir – İzmit - Yalova - Bursa – İstanbul Seyahatleri
Maraş’ın Kurtuluşunun Yıl Dönümü Törenleri
Bay Ali Kılıç’ın Makalesi
Bay Şükrü Kaya’nın Yeni Halkevlerinin Açılışı Münasebetiyle Söylevi
İç İşleri Bakanlığının Tamimleri
İzmir Telefon Şirketinin Hükümetçe Satın Alınması
Urbanik Ve Finansal Meseleler: M. Cemil Topçubaşı- “Küçük Evlerin Finanse Edilmesi”, Paris’te Gayri Sıhhi Mahalle Ve Evlerin Yıkılması, 1937 Yılında Dünyadaki Yaşama Fiyatları
Uray Haberleri: Malazgirt, Emet, Gölcük, Darende, Çivril, Bucak
Küçük Uray Haberleri

CİLT: 7 - SAYI: 31 (1938 MART)

Ankara’da Spor Faaliyeti: Ulu Önder Atatürk Güneş Kulübünün Güreşlerinde
Ankara Galatasaray Kulübünün Açılışı
Ankara Gençler Birliği Kulübünü Başbakan Ziyaret Etti
Urbanik Ve Finansal Meseleler: M. Cemil Topçubaşı- “Spor Yerleri”, Almanya’da Yapılan Otomobil Yolları, İ. B. Şapolyo- “Şehircilik Tarihi”, Naci Kum- “Anadolu’nun Kadim Yolları”, Arif Ongun- “Sovyetlerde Şehircilik”, Nevyork Belediye Reisi Nasıl Çalışıyor?
Uray Haberleri: Ayvalık, İnönü ve Bozüyük, Tutak, Bayburd, Andırın, Erzincan ve Bayburd’un Kurtuluşu, İzmir, Manisa ve Bolu, Ordu
Küçük Uray Haberleri

CİLT: 7 - SAYI: 32 (1938 NİSAN) YIL: III

Ulu Önder Atatürk’ün Trabzon Seyahatine Dair Ait Fotoğraflar
İç İşler Bakanlığının Oteller Hakkındaki Tamimi
İç Turizm İşleri Ve Otelcilik Endüstrisi (C. K.)
İstanbul İmar Plânı
Urbanik Ve Finansal Meseleler: M. Cemil Topçubaşı- “Spor Sahaları; Stadyumlar”, Enver Behnan Şapolyo- “Şehircilik Tarihi, Naci Kum- “Anadolu’nun Kadim Yolları”, Tehlikeli Gazlara Karşı Korunma
Uray Haberleri: Dinar, Bitlis, Ordu

Küçük Uray Haberleri: Menemen’de Kubilây İhtifali, Vilâyet Umumî Meclisleri

CİLT: 7 - SAYI: 33 (1938 MAYIS)

Ulu Önder Atatürk’ün Ankara’da Gezinti Resimleri

Atatürk’ün Millete Hediye Ettikleri Çiftliklerinin Bağışlama Vesikalarını İmzalaması

19 Mayıs Bayramı Bütün Memlekette Kutlandı: Bay Şükrü Kaya Gençliğe Çok Kıymetli Bir Nutuk Söyledi

19 Mayıs Hatıraları: Bay Cevad Abbas Gürer; General Ali Fuat Cebesoy, General Kâzım Dirik, İbrahim Tali Öngören’in Hatıraları İle Foto Cemal Işıksel’in Samsun’dan Sivas’a Kadar Yaptığı Seyahatteki Topladığı Hatıralar

Bay Şükrü Kaya’nın Büyük Millet Meclisinde Zelzeleler Hakkındaki Beyanatu

Urbanik Ve Finansal Meseleler: A. Cemil Topçubaşı- “Paris 1937 Beynelmîlel Kongre Raporlarından: Servetsiz Ailelerin Kiraları”, Adana Belediyesi Güzel Bir Otel Yapıyor, Rahmi Apak-“19 Şehrimizde Stadyum Yapılıyor”, Trabzon Limanı, Urfa’nın Kurtuluş Bayramı

Uray Haberleri: Gölarmara, Eski Foça

Küçük Uray Haberleri

Belediyeler Bankasının Nisan 1938 Vaziyet Cetveli

Düzelme: Geçen sayımızda Trabzon valisi Bay Sezai Uzay’ın dergimize Atatürk’ün seyahat hatıralarını gönderen mektubunda Atatürk’ün Trabzon seyahatleri 16/6/1937 yazılacak yerde yanlışlıkla 1938 yazılmıştır. İtzar ederiz.

CİLT: 7 - SAYI: 34 (1938 HAZİRAN)

Orhangazi’de Atatürk Anıtı

Ulu Önder Atatürk’ün Mersin’den Avdeti Ve İstanbul’u Şereflendirmelerine Ait Resimler

İç İşleri Bakanımız Bay Şükrü Kaya’nın Dâhiliye Bütçesi Münasebetiyle Verdiği Beyanat

Yalova Kaplıcaları

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Cemal Arif Alagöz- “Şehir Coğrafyası”, Enver Behnan Şapolyo- “Şehircilik Tarihi”, Naci Kum- “Anadolu’nun Kadim Yolları”, Köylerde Şehircilik, Enver Toksoy- “Mardin Mektupları”

Uray Haberleri: Karacasu, Ergani, Midyat, Akhisar

Küçük Uray Haberleri

Belediyeler Bankasının Belediyelere Verdiği Borçlar

CİLT: 7 - SAYI: 35 (1938 TEMMUZ)

Ulu Önder Savarona Yatında

Bay Şükrü Kaya’nın Kamutaydaki Nutukları

Basım Birliği Kanunu, Cemiyetler Kanunu, Spor Kanunu, Sinema Ve Tiyatro Ucuzluğu Münasebetleriyle

Ankara Polis Enstitüsünün Diploma Vermesi Münasebetiyle Bay Şükrü Kaya’nın Nutku

İstanbul Elektrik Şirketini Nasıl ve Hangi Şartlarda Satın Aldık?

Pazarlık Yasak

İktisat Vekâletinde Turizm Bürosu

Benzin, Muhtelif Şehirlerde Kaç Kuruşa Satılacak?

Taksilerde Fazla Sürate Mani Olmak İçin Yeni Bir Alet

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Mimar Yenen- “Ankara’nın Çubuk Kasabasının İmar Plânı”, Enver Behnan Şapolyo- “Şehircilik Tarihi”

Uray Haberleri Turhal Urayı, Tirebolu Urayı, Günlar Urayı, Ali Enver Toksoy-“Bir Seyahatten Notlar: Gaziantep”, Kars Urayı

Küçük Uray Haberleri

Belediyeler Bankasının 31 Mayıs 1938’deki Vaziyeti

Belediyeler Bankasının Belediyelere Verdiği Borç Vaziyeti

CİLT: 7 - SAYI: 36 (1938 AĞUSTOS)

Ulu Önder Atatürk'ün Manevralardaki Resimleri Ve Orduya Tebrikleri
Başbakan Celâl Bayar'ın İzmir Fuarını Açık Nutku
C. H. P. Genel Sekreteri, İç İşleri Bakanı Bay Şükrü Kaya'nın Jandarmalara Diploma Tevziindeki Nutku
C. H. P.'sinin Belediye Meclisleri Ve Umumi Meclis Seçimi Hakkındaki Kararları
Belediye Otelleri: Urfa Ve Safranbolu Otelleri
Memleketimizdeki Kaplıcalar Hakkında Bir Anket Açıyoruz
Urbanik Ve Finansal Meseleler: Alâeddin Cemil Topçubaşı- "Ucuz Mesken Meselesi"; "Bina İnşaatında Avrupa Devletlerinin Programı"; "İnşaat İşlerini Devlet Nasıl Teşvik Ve Himaye Eder?"; "Ev Yapı Kooperatifleri", Münir Cemil Topçubaşı – Şehirci Mimar – Mühendis " Ucuz Meskenlerde Sıhhi Ve Teknik Şartlar", Ankara Bahçeli Evler Kooperatifi Nizamnamesi Ve İnşaat Hakkında Malûmat, Ankara Küçük Evler Yapı Kooperatif Nizamnamesi, Alman Ev Yapı Kooperatifleri Nizamnamesi, Fransız Ev Yapı Kooperatifleri Kooperatifi Nizamnamesi
Küçük Uray Haberleri

CİLT: 8 - SAYI: 37 (1938 EYLÜL)

Ulu Önderimiz Atatürk'ün Şehrimizdeki Anıtları
Bir İdare Hukuku Âliminin Ölümü Münasebetiyle Bay Şükrü Kaya'nın Sözleri
Belediyeler Bankası Umumi Heyeti Toplantısı
Urbanik Ve Finansal Meseleler: M. Cemil Topçubaşı- "Stadyum İnşaatı", Urfa Şehri İçme Su Tesisatı Töreni, Yeşil Bursa'nın Kurtuluş Yıldönümü, İzmir'in Kurtuluşu, Edirne'ye Askerlerimizin Girişi, Hava Yolları Teşkilâtı,
Uray Haberleri: Yabyalı Urayı, Çanakkale'nin Yenice Urayı, Karaisalı Urayı, Kemah Urayı
Küçük Uray Haberleri

CİLT: 8 - SAYI: 38 (1938 EKİM)

Büyük Şefin Orduya Hitabı
Ulu Önder Atatürk'ün Kamutaydaki Büyük Nutku
Selânik'te Atatürk Evi
XV inci Yıl Münasebetiyle Bay Şükrü Kaya'nın Nutku
XV inci Yıl Şenlik Resimleri
Belediye Seçiminin Parlak Neticesi Büyük Şefe Arz Edildi
Cumhuriyette Mahalli İdareler
İstanbul Kurtuluş Bayramı
Urbanik Ve Finansal Meseleler: Naci Kum- "Anadolu'da Mesken Tarihi Notları", Çoruh Belediye Reisi Şükrü Uygur- "Bir Teşebbüs Ve Belediyelerde Merkezi Sıklet Meselesi"
Uray Haberleri: Manastır Urayı, Urfa Urayı, Uşak Urayı, Salihli Urayı, Bigadiç Urayı, Alucra Urayı, Beşiri Urayı, Mucur Urayı
Küçük Uray Haberleri

CİLT: 8 - SAYI: 39 (1938 KASIM)

Atatürk Sayfası
Reisicumhur İsmet İnönü'nün 1935'de Dergimizin İntişarını Temin Buyuran Mektupları
Reisicumhur Seçimi
Reisicumhurun Kamutaydaki Nutku
Yunus Nadi- "Atatürk Ve İsmet İnönü"
İsmet İnönü'nün Hayatı
Büyük Millî Matem: Türk Milleti Ağlıyor!
İsmet İnönü'nün Ecnebi Gazetelere Beyanatı
Taymis-"Atatürk Ve Cihan"

Celâl Bayar'ın Nutku

Uray Haberleri: Menemen Urayı, Seyit Gazi Urayı, Urfa Urayı
Küçük Uray Haberleri

CİLT: 8 - SAYI: 40 (1938 ARALIK)

Reisicumhur İsmet İnönü'nün Kurultaydaki Nutukları

Reisicumhur İsmet İnönü'nün Tetkik Seyahatleri

Erzincan Hattının Açılışı

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Naci Kum- "Anadolu'nun Kadim Yolları", Enver Behnan Şapolyo-"Şehircilik Tarihi", Tevfik İnan- "Belediyecilik Nasıl Doğmuştur?", Fuat Savaş-"Belediyecilik", Ömer Kazançel- "Meslekî Ve Teknik Düşünceler", Emin Aydın- "Belediye Memurlarının Vaziyetleri Hakkında Bir Temenni"

Uray Haberleri: Üsküp Urayı, Dört Yol Urayı, Yeni Belediye Reis Ve Azaları, Midyat Urayı, İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'la Bir Mülâkat, Trakya Köylüsü Sıtmadan Kurtarıyor
Küçük Uray Haberleri

CİLT: 8 - SAYI: 41 (1939 OCAK)

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Belediyeler İmar Heyeti Fenniye Şefliği Su Kısmı Baş Mühendisi Eşref Özand- "Belediyeler Su Projelerini Nasıl Yaptırmalıdır", İçme Sularının Ne Suretle Hazırlanacağına Dair Talimatname, Kimyevî Ve Bakteriyolojik Tahlilleri, Yapılacak Su Numunelerinin Ne Suretle Alınacağına Dair Talimatname, Su Tesisatı Beyannamesi, Su İşleri Projelerine Ait Fennî Şartname, Şehir Su İşleri Projesi Tanzimine Ait Mukavelename, Bulgaristan'da Ev Yapı Kooperatifleri Nizamnamesi

Uray Haberleri: Rize Urayı, Emet Urayı, Bolu Urayı, Karamürsel Urayı, Mecid Özü Urayı, Küçük Uray Haberleri

CİLT: 8 - SAYI: 42 (1939 ŞUBAT)

Yeni Belediye Azaları

Münir Cemil Topçubaşı- "Fransa'da Spor Tesisatı Politikası: Stadyumdan Önce Spor Ve Oyun Sahaları"

Eşref Özand- "Su İşleri Programının İnkişaf Durumu"

Nüzhet Şentürk- "Şehirlerin Hâlihazır Haritaları"

Harita Eksiltme Şartnamesi

Harita Mukavelenamesi

Harita Fennî Şartname İzahı

Celâl Ulusan- "Şehir İmar Plânları Nasıl Tanzim Edilmelidir?"

Belediyeler Bankası, Hesap Vaziyeti

Küçük Belediye Haberleri

CİLT: 9 - SAYI: 43 (1939 MART)

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Cemil Topçubaşı, "Avusturalya'da Şehircilik Ve Mesken Meseleleri", -Spor Teşkilâtımızın Müstakbel Çalışması Hakkında General Cemil Taner'in İzahı, Bir Hava Taarruzuna Karşı Şehrin Işıkları Nasıl Söndürülecek?, Enver Behnan Şapolyo-"Şehircilik Tarihi", Naci Kum- "İzmir'de Anormal Çocuklar Enstitüsü", Naci Kıcıman-"Milletlerarası Köy Kongreleri"

Belediye Haberleri: Erzincan Urayı, Ordu Urayı, Midyat Urayı

CİLT: 9 - SAYI: 44 (1939 NİSAN)

Belediyeler Bankasının Nizamnamesinin 4 üncü Maddesinin Değişmesi

Alâeddin Cemil Topçubaşı- "Mezbahalar Varidat Membaı Olabilir mi?"

M. Cemil Topçubaşı- "Fransa'da Mesken Ve Şehircilik Meseleleri"

Enver Behnan Şapolyo- “Şehircilik Tarihi”
Eşref Özand- “Mersin Su Tesisi Nasıl Düşünüldü, Nasıl Yapıldı Ve Nasıl İşliyor?”
Mithat Yenen- “Şehirlerimizin İmar Plânlarının Tanzimine Doğru”
Küçük Belediye Haberleri

CİLT: 9 - SAYI: 45 (1939 MAYIS)

Dâhiliye Vekâleti Belediyeler Heyeti Fen Şefliği (Halit Ziya Türkan İle Mülakat)
İzmit’te Belediye Seçimi
Yeni Belediye Reis Ve Azaları: Afyonkarahisar, Marmaris, Mucur, Hani, Çatalca Emirdağı, Gürün, Kulp, Cizre, Midyat
Ürbanik Ve Finansal Meseleler: Memduh Ölçer- “Kireçli Su Tasfiye Cihazları Ve İstimal Sebepleri”, M. Cemil Topçubaşı- “Mesken Ve Şehircilik Meseleleri” Enver Behnan Şapolyo- “Türk Şehircilik Tarihi”, Omri Sunay- “Belediye Memurları da İstikballerinden Emin Olmak İstiyor”, Rasim Ozantürk- “Belediyecilik”, Menemen Kasabası İmar İşleri Programı
Belediye Haberleri: Şaphane, Osmaniye, Andırın, Van
Küçük Belediye Haberleri

CİLT: 9 - SAYI: 46 (1939 HAZİRAN)

Ürbanik Ve Finansal Meseleler: Vahyî Özarar- “Süt Yağı, Margarin, Mahlut Yağ” Alâettin Cemil- “Avrupa’da Yağ Kanunları Ve Bizdeki Ahkâm”, Cemil Topçubaşı- “İsviçre’de Şehircilik”, Reuter- “Komünlerin Kalkınması Usulleri Ve Şehircilik”, Naci Kum- “Tarih, Arkeoloji Ve Ürbanik Bakımdan Kayseri İlinin Tetkiki”, Enver Behnan Şapolyo- “Şehircilik Tarihi”
Uray Haberleri: Ağrı Urayı, Kulu Urayı, Karahallı Urayı, Ali Enver Toksoy- “Yurtdan Mektuplar: Mardin- Hatay”
Küçük Şehir Haberleri
Küçük Belediye Haberleri

CİLT: 9 - SAYI: 47 (1939 TEMMUZ)

Ürbanik Ve Finansal Meseleler: Alâettin Cemil Topçubaşı- “Fransa’da Ekmek Narhı Ve Et Fiyatlarının Tayini”, Münir Cemil Topçubaşı- “Romanya Ve Macaristan’da Şehircilik”, Sami Hekimci- “Ankara’da Modern Bir Mahalle: Küçük Evler Yapı Kooperatifi”, Rusya Haberleri
Belediye Haberleri: Lice, Adana, Derinkuyu, Erzincan, Midyat, Sandıklı, Maraş
Küçük Belediye Haberleri

CİLT: 9 - SAYI: 48 (1939 AĞUSTOS)

Başvekâletin Bir Tebliği
Ticaret Vekâletinin Hayat Pahalılığına Dair Tebliği
Belediyeler Bankasının Yıllık Raporu
Havaya Karşı Pasif Müdafaa
Ürbanik Ve Finansal Meseleler: Cemil Topçubaşı- “Polonya’da ve Rusya’da Şehircilik”, İzmir Fuarı
Belediye Haberleri: Karşı Belediyesi, Midyat Belediyesi, Şehirlerimizde Zلزle Felâketi, İstanbul’da Seyrisefer
Küçük Belediye Haberleri
Belediyelerin Vilâyet İtibariyle Listesi

CİLT: 10 - SAYI: 49 (1939 EYLÜL)

Neşriyatımıza Dair Dergimizin Belediyelerden Bir Ricası
İsmet İnönü’nün Beş Yıl Önce Dergimize Yazdığı Mektup
Dâhiliye Vekâletinin Tamimleri

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Şehir Unu ve Şehir Ekmeği, Kimyager Vahyi Özarar- “Ekmek Pişirmesinde Dikkat Edilecek Şeyler”, İstanbul’da Yeni Tıp Ekmek, M. Cemil Topçubaşı- “Belçika Ve Danimarka’da Şehircilik”, Naci Kum- “Arkeolojik Ve Urbanik Bakımdan Kayseri”, Selâhaddin Güngör-“Eski Devirlerde İnsafsız Esnafla Nasıl Mücadele Ederlerdi?”, Bolu’da Bayındırlık, Sivas Erzurum Demiryolu Açıldı

Belediye Haberleri: Manisa Belediyesi, Belönü Belediyesi, Doğanbey Belediyesi

Küçük Belediye Haberleri

CİLT: 10 - SAYI: 50 (1939 EKİM)

Atatürk’ün Ölüm Yıldönümü

Cumhurreisimiz İsmet İnönü’nün Radyoda Nutku

Anketimize Cevaplar

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Bizde Belediyelerin Ticari Ve Sınâî Teşebbüsleri, Necmettin Ergin- “Belediyelerimizin İnkişafı”, Alâeddin Cemil Topçubaşı- “Fransa’da Tarihi Eserleri Nasıl Muhafaza Ediyorlar?”, Naci Kum- “Selçuk Yapılarında”, Enver Nihad Şapolyo- “Türk Şehirleri Tarihi”, Mimar ve Mühendis Cemil Topçubaşı- “İsveç Ve Norveç’te Şehircilik

Yabancı Belediye Haberleri

Belediye Haberlerimiz: Bolu, Belediye Memurları Tekaüt Kanununa Dair Mektup, Eskişehir

Küçük Şehir Haberleri

CİLT: 10 - SAYI: 51 (1939 KASIM)

Atatürk’ün Ölüm Yıldönümü

Anketimize Gelen Cevaplar: Belediyeler Dergisinde Ne gibi Şeyler İstiyorlar?!

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Hasan Şükrü Adal- “Urbanizmin Gayesi”, Halim Bâki Kunter- “Türklerin İstanbul’da İlk İmar Ve Temdin Hareketleri”, Münir Cemil Topçubaşı- “Japonya’da Şehircilik”, Faruk Akyürek- “Bandırma İçme Suyunu Temin Etti”, Bolu’da Yeni Ve Büyük Bir Cumhuriyet Meydanı Kuruluyor

Belediye Haberleri: Kadınhan, Doğanbey, İstanbul, İzmir Belediyesinin 1939 Yılı Çalışma Raporu

Küçük Haberler

Belediye İhaleleri

Yabancı Belediye Haberleri

CİLT: 10 - SAYI: 52 (1939 ARALIK)

Reisicumhurumuzun Şark Seyahati

Tasarruf Ve Yerli Mallar Haftası

Büyük Zelzele Felâketi, Hükümetimizin Tedbirleri

Pazarlıksız Satış Kanununun Neticeleri Hakkında Dâhiliye Ve Ticaret Vekilimizin Meclisteki İzahatı

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmettin Ergin- “Umumî Hizmetlerin İmtiyaz Yolu İle Kurulması Ve İşletilmesi”, H. Bâki Kunter- “Türklerin İstanbul’da İlk İmar Ve Temdin Hareketleri”, Hikmet Tongur- “Türk Şehirlerinde Çarşılar Ve Kapanlar

M. Cemil Topçubaşı- “İtalya’da Şehircilik”

Belediye Haberleri: Adilcevaz Belediyesi, Kilis Belediyesi, Menemen Belediyesinin Çalışma Raporu

Küçük Belediye Ve Şehir Haberleri

Yabancı Belediyecilik Haberleri

CİLT: 10 - SAYI: 53 (1940 OCAK)

Cumhur Reisimizin Beyannamesi

Başvekilimizin Büyük Millet Meclisindeki Beyanatı

Felâketzede Şehir Ve Kasabaların Listesi
Zelzele Felâketinin Feci Bilançosu: Dâhiliye Ve Sıhhiye Vekillerinin Meclisteki Beyanâtı
Zelzele Mıntıkasındaki Nüfusumuz
Zelzele devam ediyor
Dâhiliye Vekilinin Mecliste İkinci Beyanâtı
Zelzelenin Sebepleri Ve Menşei
Erzincan'da 739 Senesinde 16 Zelzele!
Sel Felâketi: Bursa, Balıkesir, Bergama, Amasya, İzmir, Diyarbakır, Mustafa Kemalpaşa, Kırklareli Civarında Su Basmaları
Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmettin Ergin- "Mahalli İdare Memurları İçin Mesleki Tedrisat", M. Cemil Topçubaşı- "Yugoslavya'da Şehircilik"
Belediye Haberleri: Trabzon Belediyesi 1938-39 Yılı Faaliyet Raporu
Küçük Haberler
Tamimler: Dahiliye Vekaletinin Tamim ve Kararları
Yabancı Belediye Haberleri
Münip Hayri Ürgüplü- "Belediyeye Ait Mahkeme Karar Ve İçtihatları Ve Hukuki Tetkikler"

CİLT: 10 - SAYI: 54 (1940 ŞUBAT)

Dâhiliye Vekilimizin (Dergimiz) Neşriyatı Hakkındaki Takdir Mektupları
Neşriyatımız Hakkında Anketimiz
Dergimize Şimdiye Kadar Yazı Yazan Belediyelerimizin İsimleri
Yunus Nadi- "Zelzeleye Uğrayan Sahanın İmarı"
Alâeddin Cemil Topçubaşı- "Zelzele Sahasının İmarı"
Zelzelenin Yurdumuzda Yaptığı Tahribat Listesi, Şehir Haritaları
Zelzele Mıntıkasındaki Vatandaşlara Yardım Kanunu
Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmettin Ergin- "İstimlâk Hukuku", Necdet Bengi "Şehirde Köyde Ve Ordularda Suyun Sterilize Edilmesi", Hâlim Bâki Kunter- "Türklerin İstanbul'da İlk İmar Ve Temdin Hareketleri", Hikmet Tongur- "Türk Şehirlerinde Pazar Ve Panayırılar", Cemil Topçubaşı- "Hollanda'da Şehircilik", Nihat Topçubaşı- "Zelzele Ve Sebepleri", Yol Programı Ve Su Programı
Belediye Haberleri: Kaman Belediyesi, Turhal Belediyesi
Yabancı Belediye Haberleri
Belediye İhaleleri
Küçük Belediye Haberleri
Münip Hayri Ürgüplü- "Belediyeye Ait Mahkeme Karar İçtihatları"

CİLT: 10 - SAYI: 55 (1940 MART)

Yüksek Müdafaa Meclisinin Kararı
Başvekilimizin Mühim Bir Nutku (22 Şubat)
Tarsus Irmağının Islahı Açılış Töreni
Bolu'dan Gececek İstanbul Hattı
Hüsamettin Tugaç- "Hava Taarruzları Karşısında Belediyelerin Vazifeleri"
Vilâyet Ve Kaza Pasif Korunma Haberleri
Pasif Korunmada Yapılar Ve Sığınaklar Hakkında Nizamname
Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmettin Ergin- "Kır Bekçileri Ve Çiftçi Mallarının Korunması", Şemsi Parlak- "Belediye Ve Hususi İdare Mallarının Sigortalıması", Hâlim Bâki Kunter- "Türklerin İstanbul'da İlk İmar Ve Temdin Hareketleri", Cemil Topçubaşı- "Almanya'da Şehircilik", Enver Behnan Şapolyo- "Türk Şehirleri Tarihi"
Belediye Haberleri: Gediz Urayı
Yabancı Belediye Ve Şehir Haberleri
Küçük Belediye Haberleri

Münip Hayri Ürgüplü- “Belediyelere Ait Mahkeme Karar Ve İçtihatları Ve Hukuki Tetkikler”

CİLT: 10 - SAYI: 56 (1940 NİSAN)

Anıt – Kabir Hakkındaki Karar

Millî Şefimiz Adliye Sarayında Ve Kadastro Müdürlüğünde Kadastro İşleri Büyük Bir Süratle İnkişaf Ediyor

Profesör Henri Prost- “Hava Fotoğrafı Ve Şehircilik”, Halit Ziya Türkan- “Hava Fotoğrafı Usulü ile Şehirlerin Haritası”, Sel Felâketi, Erzincan Zelzele Mıntıkasının İmarı Hakkındaki Hükümetin Kararı Alâeddin Cemil- “Zelzele Sahasının İmarı”, Yunanistan’da Zelzele Felâketzedelerine Devletin Yardımı Kanunu, İtalya’da 1933 Zelzele Felâketzedelerine Yardım Kanunu, Mimar Behçet Ünsal- “Zelzele Karşısında Yapı”, Mimar Sedat Çetintaş- “Zelzeleye Karşı Mukavim İnşa Anketi”, Enver Behnan Şapolyo- “Zelzelelerin Sebepleri Ve Tarihçesi”

Kısa Belediye Haberleri,

İTİZAR: Bu sayımızda birçok şehirlerimizi harap eden ve on binlerce nüfusumuzu öldüren Erzincan zelzele felâketi münasebeti ile muhtelif yabancı devlet kanunlarını ve zelzeleye karşı mukavim inşa anketlerini neşretmekte olduğumuzdan “Urbanik ve Finansal Meseleler” ile “Belediye Haberleri” ne ve “Hukuk kısmımıza” yer kalmamıştır. İtizar ederiz.

CİLT: 10 - SAYI: 57 (1940 MAYIS)

Başvekilimizin Beden Terbiyesine Dair Tamimi

Dâhiliye Vekilimizin Köy Evleri Hakkında Tamimi

Dâhiliye Vekâletinde Mahalli İdarelerin Başında Bulunan Umum Müdür Ve Müdürler

Ankara Belediye Meclisinin Devre Çalışmaları Bitti

İstanbul İnönü Stadı

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Haydar Ocakçioğlu- “Abidelerimiz Karşısında Belediyeler”, Naci Kum- “Bursa İlinin Batı Mıntıkasında Tarihî Tetkikler”, Mühendis Faruk Akyüz- “Tokat İçme Suyu”, Cemil Topçubaşı- “İngiltere’de Şehircilik”

Belediye Haberleri: Dinar, Zeyve, Samsun, Mazgirt, Kars, Emet, İdil

Kısa Belediye Ve Şehir Haberleri

CİLT: 10 - SAYI: 58 (1940 HAZİRAN)

Dâhiliye Vekilimizin İstanbul’u Ziyareti Münasebetiyle

Şehir Plânlarının Tanziminde Pasif Korunma

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmettin Ergin- “Pazar Yerleri Hukuki Vaziyeti”, Halit Ziya Türkan- “Şehirlerin İmarında Kullanılan En Güzel Vasıtalarından Fotogrametri Sahasında Umumî Bir Mutalâa”, Faruk Akyüz- “Şehirlerin Hıfzıssıhhası”, Dr. H. Lübek- “Orta Büyüklükteki Şehirlerin İmar Bakımından Vazifeleri”, Hikmet Tongur- “Türk Şehirlerinde Bedestenler Ve Hanlar”, Enver Behnan Şapolyo- “Türk Şehirleri Tarihi”, Cemil Topçubaşı- “Hindistan’da Şehircilik”

Belediye Haberleri: Çanakkale Belediyesi, Belediye Memurları Tekâüt Kanunu Hakkında, Aşkale Belediyesi, Ali Enver Toksoy- “Mektuplar: Mardin Kazalarında Şehircilik Hareketleri - Urfa’da Şehircilik Hareketleri”

Kısa Belediye Haberleri

Kanunlar Ve Nizamnameler

Millî Korunma Kanunu

M. Hayri Ürgüplü- “Belediyelere Ait Mahkeme Kararları Ve İçtihatları”

CİLT: 10 - SAYI: 59 (1940 TEMMUZ)

Başvekilimizin Bir Tebliği

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Yunus Nadi- “Bir Şehir Meselesi: Küçüklere Bahçeler”, Necdet Bengi- “Köyler Ve Ufak Kasabalar İçin Helâ Tipleri”, Faruk Akyüz- “Şehirdeki Kuyular”, Haydar Ocakçioğlu- “Antikite Hukuku”, Enver Behnan Şapolyo- “Türk Şehirleri Tarihi”, Cemil

Topçubaşı-“Çin’de Şehircilik”, Kadri Oğuz-“Trakya’daki Tarihi Eserler Tamamen Tamir Ediliyor”

Dâhiliye Vekâletinin Tamimleri: Halkın Hıfzıssıhhasına Dair, Elektrik Ekonomisi Hakkında, Belediyeye Ait Kanuni Unvanlar, İskele Ücretleri, Belediye Memurları İkramesi Hakkında, Plâka Bakayası Hakkında, Nakil Vasıtaları Plâkaları Hakkında, Kese Kâğıdı Hakkında

Spor Teşkilâtımız Ve Belediyeler: Spor Sahaları Hakkında Tamim Gençlik Kulüpleri Nasıl Kurulacak

İhtikârla Mücadele

Türkiye Enerji Ekonomisinin Esasları Tespit Edildi

Belediye Haberleri: Çiğil Belediyesi, Honaz Belediyesi
Resimli Haberler

CİLT: 10 - SAYI: 60 (1940 AĞUSTOS)

Büyük Millî Şefimiz İnönü’nün Memleket Seyahatleri

Yozgat’ta Zelzele

Dahiliye Memurları Kanunu

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmettin Ergin- “Belediyelerin Malî Vaziyeti”, Faruk Akyüz- “İçilir Sular Ve Bunların Satışındaki Esaslar”, Alâeddin Cemil Topçubaşı- “Ucuz Ekmek Mi, İyi Ekmek Mi?”, Halim Bâki Kunter- “Kızılcahamam”, M. Cemil Topçubaşı- “Portekiz’de Şehircilik”, Gıda Maddelerinin Kontrolü, Pazarlıksız Satış, Yeni Erzincan Şehri

Belediye Haberleri: Yozgat, Zelzelelere Karşı İnşaat Anketi, Büyük Zelzeleler, Gençlik Kulüpleri, Beden Terbiyesi Ve Spor Mükellefiyeti Hakkında Kararname

Kısa Belediye Haberleri:

Belediye İhaleleri

Belediye Tekaüt Sandığı Kanun Projesi

Avukat Münip Hayri- “Belediyeye Ait Mahkeme Karar Ve İçtihatları”

CİLT: 11 - SAYI: 61 (1940 EYLÜL)

Altıncı Yılımız: Milli Şefimizin Mektubu

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmettin Ergin- “Belediye Bütçeleri”, Alâeddin Cemil- “Londra: Dünyanın En Büyük Şehri”, M. Cemil Topçubaşı- “Finlandiya, Estonya, Letovanya’da Şehircilik”, Niyazi Acun- “Ankara’da Bir Menba Suyu”, Naci Kum-“Orhaneli’nde Arkeolojik, Tarihi Etnoğrafî Tetkikler”, Halim Bâki Kunter- “Kızılcahamam”, Halit Ziya- “Tapulama İşleri İçin Mühim Bir Kanun Projesi”

Belediye Haberleri: Efesus Belediyesi

Belediyeler Bankası Umumî Heyeti Ve İdare Meclisi Raporu

Dâhiliye Vekâleti Tamimleri

Avukat Münip Hayri Ürgüplü- “Belediyelere Ait Mahkeme Karar Ve İçtihatları”

CİLT: 11 - SAYI: 62 (1940 EKİM)

Büyük Millî Şefimizin Heykelleri

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmettin Ergin- “Belediyelerimiz”, Alâeddin Cemil- “Şehirciliğe Dair Bir Eser: Komün Bilgisi”, Cemil Topçubaşı-“Yunanistan’da Şehircilik”

Şehirlerimizin İmâr Plânları: Bornova, Akşehir, Urfa, Çerkeş, Şebinkarahisar, Alaca, Bolancak, Çorum, Osmancık, Sungurlu, Senirkent, Uluborlu, Besni, Burhaniye, İskilip, Görle, Erzincan

Belediye Haberleri: Ulukışla

Avukat Münip Hayri Ürgüplü- “Belediyelere Ait Mahkeme Ve İçtihatları”

CİLT: 11 - SAYI: 63 (1940 KASIM)

Cumhuriyetin (17) inci Yıldönümü

Atatürk’ün İkinci Ölüm Yıldönümü

Büyük Millî Şefimiz İsmet İnönü'nün Büyük Millet Meclisini Açış Nutku
Işıkları Söndürme Ve Karartma İşini Başladı - Dahiliye Vekaletinin İzahnamesi
Altı Vilâyette Örfî İdare

Urbanik Finansal Meseleler: Necmeddin Ergin- "Belediyelerde Memur Kadroları", Ernst Reuter- "İçme Sularının Satışında Esaslar", Faruk Akyüz- "İçme Su Şebekelerinde Bakım, Hikmet Tongur- "Türkiye'de Nark", Cemil Topçubaşı- "Avusturya'da Şehircilik, Haydar Ocak- "Abidelerimiz", Halim Bâki Kunter- "Kızılcahamam"

Belediye Haberleri: Malatya, Afyon, Kızılcahamam, Güdül
Belediyeler Nizamnamesinde Tadilat

CİLT: 11 - SAYI: 64 (1940 ARALIK)

Millî Şefimizin Gençliğe Direktifleri
Çıkmaz Sokaklar!

Başvekilimizin Tasarruf Haftası Nutku

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmeddin Ergin- "Şerefiye Bedeli", Naci Kum- "Köy Belediyeleri Kalkınması İçin Avrupa'da Örnekler", Ernst Reuter- "Şehir Plânında İktisadî Kaideler", Ernst Reuter- "Türkiye'de Şehircilik Hakkında Bir Kitap", Dikili Plânı, Hasan Hâlet Işıkpınar- "Susuzluk Belediyesi Elektrik Tesisatı", Arif Ahiskal- "Hava Tehlikesine Karşı Korunmasını Bilen Şehirleri Tahrip Kolay Değildir", Cemil Topçubaşı- "Çekoslovakya'da Şehircilik", Kızılcahamam: Ankara'nın Kaplıca, Orman Ve En İyi İçecek Sular, Av Ve Dinlenme Yeri

Belediye Haberleri: Beyşehir Belediyesi, Ali Enver Toksoy- "Yurttan Yazılar: Elazığ", Ali Enver Toksoy- "Antalya'da Şehircilik Hareketleri Su Basan Şehirler Avukat Münip Hayri Ürgüplü- "Belediyelere Ait Mahkeme Karar Ve İctihatları"

CİLT: 11 - SAYI: 65 (1941 OCAK)

Dâhiliye Vekilimizin Değerli Bir Nutku

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmettin Ergin- "Belediye Emlâkinin Amme Hizmetlerine Tahsisi", Ernst Reuter- "Müstacel Bir Vazife: Endüstri Amelesinin Meskenlere Yerleştirilmesi", Haydar Ocakçoğlu- "Belediyelerin Tarihî Anıtlar Üzerinde Yaptıkları Restoreler", Hasan Hâlet Işıkpınar- "Kırklareli'nin Yeni Elektrik Santrali", Cemil Topçubaşı- "Şili'de Şehircilik", Wandenbergh- "Sivas Şehrinin İmar Plânı Ve İzahı", Jak H. Lambert- "Erzurum Şehrinin İmar Plânı ve İzahı"

Belediye Haberleri: Nevşehir Belediyesi
Dâhiliye Vekâleti Tamimleri

CİLT: 11 - SAYI: 66 (1941 ŞUBAT)

Büyük Millî Şefimizin Malatya'yı Ziyaretleri

Başvekilimizin Halkevleri Nutku

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmeddin Ergin- "Amme Emlâkinin İşgali", Ernst Reuter- "Köylerimizde Ne Gibi Şehircilik İşleri Yapılabilir", Naci Kıcıman- "Köy Belediyeleri Kalkınması İçin Avrupa'dan Örnekler", Mithat Yenel- "Şehirlerimizin İmar Davası", Alâeddin Cemil- "Kanunlarımızda Nüfusu Teşvik Eden Hükümler", Cemil Topçubaşı- "Amerika Ve Hollanda Hindistan'ında Şehircilik", Mithat Yenel- "Uludağ'da Turizme Dair Bir Rapor", İlyas Sinal- "Uludağ'da Bir Kayak Gezintisi", Şehirci – Mimar Sir Raymond Unwin, Jak H. Lambert, "Erzurum İmar Plânı (mabait)"

Yabancı Belediye Haberleri: Alman Gazetelerinde Muhtelif Belediye Meseleleri Hakkında Tetkikler

Belediye Haberleri: İnegöl Urayı, İspir Belediyesi 1940 Bütçesi
Dâhiliye Vekâletinin Vilâyetlere Tamimleri

CİLT: 12 - SAYI: 67 (1941 MART)

Tek Ekmek Kararnamesi

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmeddin Ergin- "Belediye Teşkilâtında İhtisas Mevkii Kadroları", Necdet Bengi- "Tazyikli Su Bulunan Fakat Kanalizasyon Sistemi Bulunmayan Yerlerde Sıhî Halâ Tipleri", Alâeddin Cemil- "Köylerimizden Şehirlerimize Akın!", Haydar Ocakçioğlu- "Belediye Kanunları Ve Tarihî Belgeler", Suphi Nuri- "Belediye Rejileri Ve Reji Kooperatifleri", Gayri Sıhî Müesseseler, Cemil Topçubaşı- "Avusturalya'da Ve Danzig'de Şehircilik, Hamdi Hondi- "Belediye Memurlarının Tekaüt Kanunu Hakkında", Bayındır İmar Plânı

Belediye Haberleri: Haydar Ocak- "Darende", Akalan Belediyesi, Çal Süller Belediyesi

Memleket Tetkikleri: Ali Enver Toksoy- "Diyarbakır", Ali Enver Toksoy- "Mersin", Ali Enver Toksoy- "Tarsus"

Dâhiliye Vekâleti Tamimleri

CİLT: 12 - SAYI: 68 (1941 NİSAN)

Hava Tehlikesine Karşı

İstanbul'da Şehir Müzesi

Necdet Bengi- "Kanalizasyonsuz Şehir Plânı Olamaz", Naci Yüngül- "Kanalizasyon Projelerinin Tanziminde Nazarı İtibara Alınması Lâzım Gelen Esaslar", Hıfzıssıhha Kanununda Lâğım İşleriyle Alâkadar Maddeler, Lağım Talimatnamesi, Seyyar Tabiplerin Vazifeleri Hakkında Talimatname (Lağım Dair Hükümleri)

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmettin Ergin- "Belediye Bütçesinin Şekli", Profesör Reuter- "Belediyeler İstatistiği", Hasan Hâlet Işıkpınar- "Manisa Elektrik Tesisatı"

Belediye Haberleri: Kalecik Belediyesi

CİLT: 12 - SAYI: 69 (1941 MAYIS)

Dâhiliye Vekâletinin Mühim Bir Tamimi; Hava Taarruzlarına Karşı

19 Mayıs Bütün Memlekette Kutlandı

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmeddin Ergin- "Belediye Bütçelerinin Şekli", Profesör Reuter- "Belediye Bankası Faaliyeti, Halit Ziya Türkkan- "Şehirlerin İmarında Düşünülecek Bir İki Mesele", Halit Ziya Türkkan- "Şehirlerin İmarında Dikkat Edilecek Noktalar", Rıfat Öze- "İmar Plânlarının Tatbikatına Ait Eserler", Necdet Bengi- "Sıhî Halâ Tipleri", Hikmet Tongur- "Tarihte İstanbul Şehrinin İaşesi", Prof. Reuter, "Belediyeler İstatistikî", Mimar Lambert- "Trabzon İmar Plânı"

Kısa Belediye Ve Şehir Haberleri

Profesör M. Prost'un Mukavelesi Yenilendi

CİLT: 12 - SAYI: 70 (1941 HAZİRAN)

Sille Belediye Kiraathanesi

Belediyeler İmar Heyeti Fen Şefliği Tarafından 1940 Senesinde Yapılan Ve Yaptırılan İşlere Dair Malûmat

Yunus Nadi- "Kaplıcalarımız: Türkiye'de Karlsbad"

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmeddin Ergin- "Belediyelerde Mülhak Bütçe", Profesör Reuter- "Vilâyet Hususî İdareler İstatistiği", Emin Onat- "Şehirlerin Müstakbel Sahaları", Cemil Topçubaşı- "Belediye Rejileri", Haydar Ocakçioğlu- "Müzelerimiz Ve Belediyeler", Vedat Abud- "Süt İstihsal Ve Satışının Kontrolü Hakkında Bir Rapor", Hilmi Alğün- "Parklarda, Bahçelerde Kütüphaneler Vücuda Getirmelidir", Hasan Hâlet Işıkpınar- "Manisa Belediyesinin Yeni Soğuk Hava Deposu Ve Afyon Kazalarında Elektrik"

Belediye Haberleri: Sille Belediyesi, Yeni Tip ekmek, Ali Enver Toksoy- "İskenderun"

Kısa Şehir Ve Belediye Haberleri

İstanbul Yol İşleri, Vilayet Sığınak İşleri İçin Hazırlık

Bay Nüzhet Şentürk

CİLT: 12 - SAYI: 71 (1941 TEMMUZ)

Başvekilimizin Büyük Millet Meclisindeki Nutku

Şehir Hayatı: Devlet Konservatuarının İlk Mezunları

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmeddin Ergin-“Belediye Masraf Bütçesi”, Faik Akyüz-“Şehir Suları Ve Hastalıklardan Korunma Çareleri”, Necdet Bengi- “Fevkalâde Hallerde İçme Suyu Temin Etmek”, Hikmet Tongur- “Tarihte İstanbul Şehrinin İaşesi”, M. Ziya- “Türkiye’de Şehircilik” Nakleden: Cemil Topçubaşı, A. Sabri- “Türk Mimarisi”, Belediyelerde Numune Olabilecek İşlerden Bir Kaçı, Maraş İmar Plânı, Zelzele Mıntıkasındaki İmar Faaliyeti, Manisa’da Su Meselesi, Manisa’ya Su Artezyen Kuyuları ile Temin Ediliyor, Malgaca İçmeleri, Çeşme Ilıca ve Kaplıcaları

Belediye Haberleri: Akhisar Belediyesi, Afyon

Yabancı Şehir Haberleri

Kısa Belediye Haberleri

Dâhiliye Vekâleti Tamimleri

Belediye Memurları Tekâüt Kanunu

Belediye Memurları Tekâüt Sandığı

CİLT: 12 - SAYI: 72 (1941 AĞUSTOS)

26 Ağustos Zaferi bütün memlekette kutlandı. Millî Şefimizin Orduya Tebrikleri

Asker Ailelerine Yardım Kanunu Hakkındaki Dâhiliye Vekilimizin Nutku

İzmir Fuarı Açılışında Belediye Reisi Behçet Uz’un Nutku

Yunus Nadi- “İhtikârla Mücadele”

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmeddin Ergin- “Belediye Memurlarının Tekâüt Hakları”, Ernst Reuter- “Şehirciliğe Dair Türk Dilinde Bibliyografya”, Necdet Bengi- “Fevkalâde Hallerde İçme Suyunun Sıhıleştirilmesi”, Niyazi Ergül- “Hususî Muhasebelerde Varidat Kısmının Ehemmiyeti”, Tevfik Atay- “Karaman”, Kemal Altay-“Trakya’da Eski Eserler”, Kemal Altay-“Trakya’da Tarihî Eserler”

Belediye Haberleri: Çankırı, Akviran, Ali Enver Toksoy- “Yurdumuzu Tanıyalım: Kırıkhan”, Ali Enver Toksoy-“Yurdumuzu Tanıyalım: Erzin”

Dâhiliye Vekâleti Tamimleri

Kanunlar Ve Kararnameler

CİLT: 13 - SAYI: 73 (1941 EYLÜL)

Millî Şefimiz İsmet İnönü’nün Dergimize (31-5-1935) tarihinde gönderdikleri mektubu.

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Profesör Reuter- “Mahallî İdarelerin Malî Kaynakları Ve Devlete Malî Münasebetleri”, Necmeddin Ergin- “Belediye Bütçelerinin Tasdiki”, Bir Tashih: Akhisar Belediyesinden: Belediye Reis Vekili Görk Sait Aykanat-“Şehircilik Nedir Ve Nasıl Olmalıdır”, İzmir Fuarı: Behçet Uz’un Nutku, Su Ve Lağım İşleri

Yabancı Şehir Haberleri

Belediyeler Bankasının 1940 Hesap Devresine Ait İdare Meclisi Raporu Ve Murakıplar Raporu

Belediyeler Ve Bunlara Bağlı Müesseseler Ve Belediyeler Bankası Memurları Tekâüt Sandığı Teşkiline Dair Kanun

CİLT: 13 - SAYI: 74 (1941 EKİM)

Memlekette Cumhuriyet Bayramı

Millî Şefimizin Millete Hitabesi

Başvekilimizin Nutku

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Hikmet Türker- “Ankara’da Mesken Buhranı Ve İzalesi Çareleri”, Ev Sahipleriyle Kiracılar Arasında, Necmettin Ergin- “Belediye Bütçelerinde Tadilat

Yapmak Usulü”, Profesör Reuter- “Sokak Levhaları”, Necdet Dolunay-“Ankara’da 1750 Senelik Bir Hamam”

Belediye Haberleri: Doğu Beyazid Belediyesi, Tevfik Atay- “Karaman Kalesi ve Tarihi”, Haydar Ocakçıoğlu “Darende Tarihi”

Yabancı Şehir Haberleri

Kanunlar Ve Kararnameler

Belediyeler Tekait Sandığı Hakkında Belediyeler Bankasının Tamimi

CİLT: 13 - SAYI: 75 (1941 KASIM)

Ebedi Şef Atatürk’ün Ölüm Yıldönümü

Başvekilimiz Mersin’de İstirahatte

Reisicumhurumuzun Büyük Millet Meclisindeki Nutku

Doktor Behçet Uz

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Profesör Reuter- “Şehirlerimizden Köylerimize Akın!”, Alâeddin Cemil- “Şehir Nüfus İstatistiklerimizden Çıkan Neticeler”, On Bin Nüfustan Fazla (92) Şehirlerimizin Nüfus Mukayese Cetveli, M. Somer- “Yıldız Bahçesi Gençlik Parkı Olamaz mı?”, Necmeddin Ergin- “Belediyeler İstikrazları”, Süreyya Ergün- “Yurdumuzda Otelcilik”, Hikmet Türker- “Belediyelerde Elektrik İşletmeleri”, Necdet Bengi- “Çeşme Ayakları Ve Sıtma”, Hamdi Hondi- “Afyon Kadın Anasuyu”, Niyazi Ergül- “Meclisi İdarelerin Vergilerinde Mürur Zaman”

Belediye Haberleri: Uluborlu Belediyesi, Faruk Akyüz- “Bornova”, Edirne’nin Kurtuluşu

Yabancı Şehir Haberleri

Belediyeler ve Belediyeler Bankası Tekait Sandığı

CİLT: 13 - SAYI: 76 (1941 ARALIK)

Hususî İdare Ve Belediyeler Kadroları

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Hasan Hâlet- “Belediyelerimizin Elektrik İşletmeleri”, Kadri Kaner- “Örnek Bir Müessese: İzmir Belediye Garaj Santrali”, Necmeddin Ergin- “Belediye Memurları Nizamnamesi”, Süreyya Ergün- “Otelcilik Kredisi”, Hikmet Türker- “Şehir Ve Kasabalarımızda Su Tevzi Ve Satışı Nizamnamesi”, Profesör Reuter- “Belediye İşletmelerinin Ehemmiyeti”, Galatasaray Lisesi Profesörlerinden E. Mambury- “Ankara Tarihi”, Necati Dolunay- “Ankara Tarihi”

Belediye Haberleri: Kızılhisar Belediyesi, Ali Enver Toksoy- “Yayladağı”, Ali Enver Toksoy- “Dört Yol”, Ali Enver Toksoy- “Payas”

Yabancı Belediye Haberleri

CİLT: 13 - SAYI: 77 (1942 OCAK)

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Profesör Reuter- “Kaldırım Ve Lağım Nısıf Hissesi Ve Şerefiyesi”, Süreyya Ergün-“Fransa’da Otelcilik Bankası”, Profesör Reuter- “Belediye İşletmelerinin Ehemmiyeti”, Doktor Memduh Say- “Şehirlerimizin Hıfzıssıhhası”, Haydar Ocakçıoğlu- “Mimar Sinan ve Şehirlerimiz”, Yangına Karşı Tedbirler Şehir Ve Kasabalar Dahilinde Su Tevziatına Dair Nizamname

Belediye Haberleri: Çankırı Belediyesi, Ünye Belediyesi, Ali Enver Toksoy-“Yurdumuzu Tanıyalım: İslâhiye”

Yabancı Şehir Haberleri: Alman Belediyeler Bankası

Süt Talimatnamesi

Belediyeler Vergisinin 1941 Senesi Fihristi

CİLT: 13 - SAYI: 78 (1942 ŞUBAT)

Başvekil Doktor Refik Saydam’ın Büyük Millet Meclisindeki Nutku

Başvekil Doktor Refik Saydam’ın Radyodaki Nutku

Başvekilimizin Önemli Bir Tamimi

Kaymakamlık Kursu Açıldı: Dâhiliye Vekilimizin Nutku

Köylü Okutma Seferberliği: Maarif Vekilimiz Hasan Âli Yücel'in Nutku

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Necmeddin Ergin- "Belediye Müesseseleri İçin Müstakil Bütçe Sistemi", Osman Akın, "Şehirlerimizin İmarında Belediyeler Bankasının Rolü ve Planlarının Tatbiki Meselesi", Ali Süreyya Ergün-"Fransa'da Otelcilik Kredisi", M Saveci Eyipoğlu- "Mahalli İdarelerden Vilayet Hususi İdareleri ve Gelirleri", Meclisi İdarelerden Vilâyet Hususî İdareleri ve Gelirleri, Hikmet Tongur- "Ulukışla", T. Atay- "Karaman'da Hatuniye Medresesi ve Türbesi", Cizre Belediyesi

Yabancı Haberler

Kısa Haberler

CİLT: 13 - SAYI: 79 – 81 (1942 MAYIS)

Kapanırken

Derginin Kapanma Hakkındaki Tebliği

Büyük Millî Şefimizin Dergiye 1935'de Gönderdikleri Mektup

Büyük Millî Şefimizin Gençliğe Hitabı - 19 Mayıs-

Millî Şefimizin İzmir'de Mühim Bir Nutku

Urbanik Ve Finansal Meseleler: Alâeddin Cemil Topçubaşı- "İmar Plânlarında Malî Mesele", Necmettin Ergin- "Belediye Memurinin Nizamnamesi Nasıl Olmalıdır?", Profesör Reuter- "Kaldırım Nısıf Hissesi Ve Şerefiyesi", Haydar Ocakçoğlu- "Belediyelerin Mecburî Vazifelerinden Stadyumların İnşası, İşletilmesi", Hasan Hâlet Işıkpınar- "Afyon Vilâyeti Kazalarında Elektrik Tesisatı", Selâhattin Güngör- "Yahya Kemal'e Göre Türk İstanbul", Ali Enver Toksoy- "Hatay Ve Şehirleri"

Yabancı Haberler (Profesör Reuter)

İstanbul'un Fethinin 500ncü Yıldönümü

Makalenin Geliş Tarihi: 14 Kasım 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 11 Aralık 2019

HATTATLARA VEFÂ: KETEBE DUASI
LOYALTY TO CALLIGRAPHERS: THE KETEBE PRAYER

*Bera Kemikli**

Öz

İlmî gelenekte yazılı dua metinlerine rastlamaktayız. İlmî metinlere duayla başlanması ile kulun aciz oluşu anlatılmak istenmektedir. Nitekim icra edilen sanatın, yapılan ilmin Allah'ın Sâni ve Bedî sıfatlarını idrâk etme amacı vardır. Bu bakımdan, eslâf duanın üzerinde durmuş; ehemmiyet göstermiştir. Biz hüsn-i hat sanatında ise, icazetnâmelerde kısa bir şekilde yazılı olan duaları ve yine icâzet merasimlerinde okunan duayı bilmekteyiz. Ayrıca yazma eserlerin ketebe kısmında da kısa dua cümlelerin yazıldığı da malumumuzdur. Müstakil bir metin olarak ise, pek çok hattatın isminin geçtiği bir dua metnine daha önce rastlanmadığını fark ettik.

Bu makale, 1913 yılına ait matbu bir eserde yer alan *Ketebe Duası* metninin incelenmesinden müteşekkildir. Elimizdeki metinde 27 tane hattatın adı zikredilmektedir. Metinde adı geçen her bir hattat, hüsn-i hat ekollerinin önde gelen isimlerinden veya yaşadıkları dönemde mâhir addedilen hattatlardır. Bazı hattatların eserleri günümüze kadar gelemese de veya az sayıda eserlerine ulaşabilesek de hattatların hemen hepsinin velûd olduğu malûmatını kaynaklardan öğrenmekteyiz. Yazarın özellikle yirmi yedi tane hattattan bahsetmesi bu sebeplerdendir. Alanında bir benzerine daha karşılaşmadığımızı düşündüğümüz bu metinde zarif ve sade bir dil kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sanat Tarihi, İslâm Sanatları, Hattat, İaveli Hutbe Mecmuası, Ketebe Duası.*

* Arş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, ORCID: 0000-0002-8670-0491

Abstract

We come across the orison texts on scientific writings. The scientific text has commenced with this prayer texts to state the inability of human beings. As a matter of fact, there has a purpose of performing art and science to conduce toward Allah. In this regard, ancients emphasized and put emphasis on this prayer texts. In the art of hüsn-i hat, we are aware of there are shortly written prayers in icazetnames and this prayers also recited in ceremonies of icazet. It is also known that short prayer sentences are written in the manuscripts' ketebe parts. We have noticed there is no prayer text mentioned that much calligrapher in as a seperate text.

This article is formed by the analysis of the Ketebe Prayer from a text printed in 1913. In this text, there were metioned 27 calligraphers. Each calligraphers which mentioned in this text has considered as either one of the important names or proficient masters of this art. Although some of this calligrapher's works unreachable for today or can be reached only a few of them, we learn from the sources that each calligrapher was productive. Therefore the author has mentioned this particular names. This text which we think is unique in the field, has written in elegant and simple language.

Keywords: *Art History, Islamic Arts, Calligrapher, İlaveli Hutbe Mecmuası, The Prayer of Ketebe.*

Giriş

Dua kelimesi, sözlükte “Allah’a yalvarma” (Şemseddin Sami, 1899: 293); “Allah’a sunulacak talepleri sözlü veya yazılı olarak dile getiren metinler” (Akalın, 2010: 720); “kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tâzim duyguları içinde lütûf ve yardımını dilemesi” (Cilâcı, 1994: 529) anlamlarına gelmektedir. Kavramı biraz daha açmak gerekirse, “Müslüman bir insan Allah’a neden yalvarır? Neden gece ve gündüz zikreder veya dua etmekten maksat nedir?” sorularına cevap aramak yerinde olacaktır. Kâinatın yegâne sahibi Allah’ın olduğunun idrâkini haiz olan Müslümanların bu dünyadaki gayesi Allah’ın rızasını kazanmaktır. O’nu kızdıracak olan her şeyden kaçınan bir telâkkiyle hareket eden Müslümanlar, O’na itaat yolunda çaba sarf etmektedirler. Bu uğurda da Müslümanlar, gece ve gündüz zikr ve dua etmektedirler. Çünkü kul, kudret sahibi Allah’ın karşısında aciz ve fâni olduğunu bilmektedir. Bu sebebe binâen Müslümanlar kendi yaptıkları iyi amelleri, sanatları, ilimleri ve işleri de Allah’a vesile kılmaktadırlar (İmam Nebevî, 2005: 25,567).

Günlük dilde edilen duaların yazılı metinleri de vardır.¹ *Dua mecmûaları, Delâilü'l-Hayrât, Evrâd-ı Şerîf* gibi eserler yazılı dua metinlerine örneklerdir.² Biz dua metinlerine ilmî gelenekte

¹ Dua konusu, Türk-İslâm Edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Nitekim dua kavramı etrafında Türk-İslâm edebiyatında münacaat, istiğfar, gülbank ve tevhd gibi türler ortaya çıkmıştır. Bkz. Kemikli, *Türk-İslâm Edebiyatı Giriş*, s. 113-116.

² Birer örnek olması açısından bkz., Süleyman Ateş, *Açıklamalı Büyük Dua Mecmûası*, (Ankara: Kılıç Kitabevi, 1980); Mehmed Kara Davud, *Şerh-i Delâ'ilü'l-Hayrât ve Şevâriki'l-Envâr*, çev. Faruk Gürtuñç, (İstanbul: Ülkü Kitap Yurdu, 1971); *Evrâd-ı Şerîf* için bkz., *Dua*, 3. Baskı, ed. Necdet Yılmaz, (İstanbul: Server İletişim, 2013).

de rastlamaktayız. Genellikle ilmî, edebî, sanat geleneğinde yazılan çoğu esere *Besmele* ve *Hamdele* ile başlanmaktadır. Mukaddema âlemde eseri telif eden kişi, yazdığı eserin türü ne olursa olsun Allah'a olan inancını ve şükrünü dile getiren sözler ile esere başlamaktaydı. Bazı eserlerde, eseri telif eden kişinin benimsediği, yolundan gittiği üstatlarına dualarda bulunduğu cümlelere de rastlamaktayız. Yalnız, ilmî, edebî ve sanat kitaplarında yer alan dua metinleri günlük dilden farklı olarak oldukça bediî bir dille ele yazılmıştır.³ İlim, sanat ve edebiyat alanlarında dua metinlerinin olması, ilimlerin ve sanatların yalnızca O'na ait oluşunu anlatmaktır. Bu nevî alanlarda yazılan metinlere dua veya hamdele ile başlanması ile kulun aciz oluşunun ve Allah'ın azâmet sahibi olduğunun bir ifadesidir (Kemikli, 2018: 115).

Hüsn-i hat sanatının tarihinin anlatıldığı kitaplarda da aynı gelenek vardır.⁴ Hüsn-i hat sanatında bir gelenek halini alan, icâzet merasimlerinde okunan bir dua vardır. Mezkûr dua metni şu şekildedir:

“Bismillâhirrahmanirrâhîm. Ey iyiliğin ve tüm bereketlerin kendisinden geldiği Allah'ım! Yazı meclisini bereketli ve mübarek eyle. Ey her işte zatından cömertlik ihsan olunan! Cömertliğinin bir ödülü olarak icâzet meclisini mübarek eyle. Allah'ım! Hokka ve kalem sahiplerini, güzelliğin çeşitleriyle değerli yazıcılar eyle. Hasenatlarının yazımını, kıymetli yazıcılar kabulüyle mukarreb meleklerin kalemleriyle çoğalt. Allah'ım! Onların vaziyetini değerli kâtipler ve seçkin bilginler zümresi arasında meşhur et. Yazılarının izlerini, kalemler ve mürekkeple kâğıt üzerinde yazdığı sürece bâki kıl. Allah'ım! Şah damarı kesilmeden önce hattatları dâreyin için hayırlar işlemeye muvaffak kıl. Kıyamet günü onları sarsılmaz vahiy dîvanı kâtiplerinin sancağı altında haşret. Allah, efendimiz, şefaâtçimiz Muhammedu'l-Emîn'e, âline ve sahabilerinin tamamına salah etsin. Güç ve kuvvet sahibi Rabbim, onların isnâd ettikleri vasıflardan münezzehdir. Gönderilen bütün peygamberlere selam olsun. Hamd olsun âlemlerin Rabbi Allah'a.” (Yıldırım, 2017: 115; Gümüşhânevî, t.y: 620).

Hüsn-i hat sanatında, icâzet merasiminde okunan bu duadan başka, daha önce herhangi bir yerde rastlamadığımız bir dua metni ile karşılaştık. Bu makale, *Ketebe Duası* metninin incelenmesinden müteşekkildir. Öncelikle dua metninin yer aldığı mecmûanın tavsîfi yapılmıştır. Söz konusu metnin transkripsiyonu ve sadeleştirilmiş biçimine yer verilmiştir. Metinde adı geçen hattatlara da ayrıca değinilmiştir.

³ Mesela Sinan Paşa'nın Tazarrunâmesi ile Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kuran Dili'ndeki dualar dikkat çekici bir edebi dile sahiptir. Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili-Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, s. 7-9; Sinan Paşa, *Tazarru' name Yakarışlar Kitabı*, s. 46-56.

⁴ Kitapların baş kısımlarında yer alan hamdele kısımları için bkz. Nefeszâde İbrahim, *Gülzâr-ı Savâb*, s. 7; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Menâkib-ı Hünerverân*, s. 23; Dibâce kısmı için bkz., Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 3.

Mecmûanın Tavsîfi**Mecmûa****Envanter no:** 12464**Eserin adı:** İlaveli Hutbe Mecmûası**Kayıtlı olduğu kütüphane:** Ziya Bey Kütüphanesi Sivas**Musannifi/Müellifi:** --**Dili:** Arapça ve Osmanlı Türkçesi**Tarihi:** H.1331-M.1913**Sayfa Sayısı:** 95**Yazı Çeşidi:** Nesih

Ketebe duasının yer aldığı bir mecmûa olan bu eserin ilk sayfasında şöyle yazmaktadır: *“Tedkik-i mesâhif-i şerîfe ve müellefât-ı şer’iyye meclisince tedkik ve tashih olunarak tab’ olunmuştur.”* Yani dönemin mecmûa mushaflarının ve dini eserlerin tetkik kurulunca basıldığı anlaşılmaktadır. Dersâdet’te basılan eser, bir araya getirilen Arapça yazılan hutbelerden oluşmaktadır. Arapça yüz otuz sekiz hutbeden oluşan mecmuada, yirmi bir adet hâşiye bölümü bulunmaktadır. Hâşiye kısımlarında bulunan risalelerin dili Türkçedir. Eserde herhangi bir tezyinata rastlanılmamaktadır. Makalemizin konusu olan ketebe duası da eserin hâşiye kısmında yer almaktadır. Matbu olan mecmuada esas metnin düz satırlara nesih hattıyla yazıldığı görülmektedir; ketebe duası ise hâşiye kısmına yine nesih hattıyla mâil şekilde yazılmıştır.

Dua metni, Alak suresinde kalemin öneminin vurgulandığı üçüncü ve dördüncü ayet-i kerîmeler ve “Allah’ın yarattığı ilk şey kalemdir” hadis-i şerîfi ile başlamaktadır. Risalenin ilerleyen kısımlarında, okunan Kur’ân-ı Kerîm’in Hz. Muhammed başta olmak üzere, Hz. Âdem’den başlayarak, devrin sultanı Mehmed Reşâd Hân ve ailesine kadar zikredilenlerin ruhlarına bağışlandığı belirtilmiştir. Ketebe Duası metni, icâzet alan hattatlar için yapılan duadan oluşmaktadır. Bilhassa, yaptıkları katkılar ve yeniliklerle, hat sanatının tekâmül etmesine sebep olan 27 tane hattata metinde yer verilmiştir. 1331/1913 yılında derlenen metin Sultan Mehmed Reşâd Hân ve ailesine iyi dileklerde bulunularak bitirilmiştir.

Ketebe Du‘ası

Elhamdülli‘llâhi‘llezi kâle fi kitâbihî “ikra’ ve rabbüke‘l-ekramu‘l-lezi ‘alleme bi‘l-ķalem” ve‘ş-şalātu ve‘s-selāmu ‘alā seyyidinā Muħammedini‘l-lezi kâle fi hadîsihi “evvelü mâ-ħalaka‘llāhu‘l-ķalemu” ve ‘alā ālihi ve aħşābihi. Ulu‘l-‘ilmi ve‘l-ħaṭṭı ve‘r-raķami evvelü ħālıķu‘l-levħi ve‘l-ķalemi ve kâşifü‘d-đurri ve‘l-elemi olan Cenāb-ı Mevlā bu meclis-i şerîfi cümlemiz hakkında müteyemmen ve mübārek eyleye. Oķunan Kur‘an-ı ‘azîmi ve Furķān-ı Kerîmi dergāh-ı vālāsında ve bārigāh-ı meclis-i ulūhiyetinde ķabüle ķarîn eyleye. Bu meclis-i şerîfden ħāşıl olan ecr u mensubātı evvela ve bi‘z-zāt maħrem-i esrāri levħ u ķalem ve maṭla‘-ı envār-ı faẓl u kerem ve menba‘-i ‘ulūm u ‘irfān ve şaħife-i ruķūm-i iħsān ve şefi‘u‘l-müznibîne raħmeten li‘l-‘ālemîn a‘nî bihi Muħammedini‘l-Emîn şallü ‘aleyhi fi külli ānin ve ħinin Efendimiziñ mübārek ruħ-ı şerîf-i sa‘ādet-i redîflerine ma‘a‘l-ķuşur hediye eyledik, Mevlā vaşıl eyleye. Nigāhu‘l-iltifāt-ı Muħammediyyeye du-cihānda cümlemizi nāil-i merām eyleye ve cemī‘-i āl u aħşāb ve ezvācı resūlullāhi rizvānu‘llāhi teālā ‘aleyhim ecme‘în ervāħ-ı ṭayyibelerine vāşıl eyleye. Bāħuşuş emr-i ilāhi ve ilhām-ı Rabbāni ile ħuṭūt-ı şettāyı icād eyleyen maṭla‘-ı manzūme-i ħillķāt-ı insāniyye ve kıṭ‘a-ı meṭbū‘a-ı ķudret-i subħāniyye ħalifetu‘llāhi fi‘l-‘ālemi cenāb-ı Ebu‘l-Beşer Ādem şallallāhu alā nebiyyinā Muħammedin ve ‘aleyhi mā-dāme‘l-‘ālem ve evvelu men ketebe bi‘l-ķalem Ĥazret-i İdrîs aleyhi şalavātu men lehü taķdîs ħazretleriniñ rūħ u sa‘ādetlerine Mevlā vāşıl eyleye. Ve ba‘de‘t-tūfān ve ibtidā ħaṭṭ-ı kūfiyi icād eden Merāmîr bin Mürre aleyhi raħmet-i men lehü‘l-minnetü ħazretleriniñ ve vāzi‘ şeş ķalem Ebü Ālî Muħammed bin Muķle ve ibtidā kalemi münħarifen kat‘ idüp ħaṭṭa revnaķ ve zînet viren ve binbir Mushaf-ı Şerîf kitābet iden ‘umdetü‘l-küttāb Cemālüddin-i Yāķūt aleyhi tecelliyātu men-lā-yemūt ħazretleriniñ ve ibtida me‘zūn-i bi‘l-ketebe olanlara kıṭ‘a yazdırub taḥṭına izin ketebesi icād iden şāni‘ ‘Abdurrahmān aleyhi raħmetü‘l-mennān ħazretlerinin ve ‘Abdu‘llāhi‘ş-Şayrafî ve Ĥayreddîni‘l-Mar‘aşî ve Aħmed Sühreverdî aleyhim raħmetü‘l-bārî ħazretlerinin bi-ecme‘ihim ervāħ-ı ṭayyibelerine vāşıl eyleye. Reîsü‘l-ħaṭṭāfîne‘l-müteaħhirîne‘l-‘aşıķîne‘l-‘aşıķ cenāb-ı ilāhi seyr-i ħaṭṭa āgāħ Şeyħ İbni‘ş-Şeyħ Ĥamdullah aleyh-i tecelliyātu‘llāhi ve merħūmeyni mağfüreyni dervîşeyni ‘ilmiyyeyni ve nādîre-i deverān ve yegāne-i zamān Semiyi İbn ‘Affān Ĥafîz ‘Osmān ve Yedi Kulelî Seyyid ‘Abdu‘llāh ve Eğri Kapulı Muħammed Rāsîm ve Ĥafîz Aħmed ve Ĥafîz Ĥalîl aleyhim raħmetü‘l-celîl ħazretlerinin ervāħ-ı muķaddeselerini bu meclis-i şerîfin ecrinden ħişşedār eyleye ve Ĥasanü‘l-Üsküdāri İsmā‘ilü‘z-Zühdi ve ‘Ömeru‘l-Cüdi ve İbrāħîm Rodosî ve

Ḳarahiṣārī ve Rāṣid Konevī ve Muṣṭafā Kütāhī ve ‘Abdu’r-raḥman Ḥilmī ve ‘Afif Damadı Velī ‘Osman Efendi ve ‘Ömeru’l-Vaṣfī ve Maḥmud Celāleddin ve Rāḳım ve Sükūtī ve Necib ve Sarāy-ı Hümāyun ḥācesi el-Ḥāc Mehmed Rüşdī Efendileriñ bi-ecme’ihim ervāḥ-ı ṭayyibelerine Mevlā vāṣıl eyleye ve mine’l-müteḳaddimīn ve müteahḥirīn cemi’-i ḥattātīniñ ervāhlarına vāṣıl eyleye taḳṣiratlarını ‘afveyleye ta’dād olunan zevāt-ı kirāmdan feyzyāb olanları daḥī ḡarīk-i ḡarḳaya raḥmet eyleye. Me’zūn-i bi’l-ketebe olan efendilerin daḥī Mevlā iznini müteyemmen ve mübārek eyleye. Meḥḡaru’l-ḥattātīn Şeyḡ ve Ḥafız ‘Osmān Efendilere Mevlā raḥmet eyleye nice nice meṣāḥif-i celīle ve kütüb-i nefise-i eḡādis-i Mūḡammediyyeniñ ketebe ve imlāsına Cenāb-ı Ḥāḳ muvaffaḳ eyleye ‘ömrüne bereket vücūdına şihhat ve āfiyet pazusına ḳuvvet ḳalemine ḥiddet dareynde selāmet iḡṣān ve ‘ināyet eyleye. Üstādının daḥī feyzini ve neṣrini mürdād eyleye. Āḡir ve ‘āḳıbetini ḡayr eyleye. Ḥazır-ı bi’l-meclis olan iḡvān-ı dinī du-cihānda azīz eyleye tül-ı ‘ömür ile mu’ammer eyleye. Duası üzerimize emr-i lāzım ve farz-ı dāim olan veliyyü’n-ni’am-ı ālimiyān rūḡ-ı cesed-i du-cihāniyān nūr-ı pīṣ-ı mü`minīn ḡalife-i rüy-i zemin es-Sultān Meḡmed Reṣād Ḥān hafızahu’llāhu te’ālā ‘ani’l-ekdār ve’l-aḡzān ḡazretleriñ zāt-i Hümāyūn-ı şerāfet-i maḳrūn-ı şahānelerini āfāt-ı semāviye ve arzıyyeden maṣūn ve āfiyetde dāimā mesrūr ve memnūn eyleye. Evlād-ı kirāmlarını tül-ı ‘ömür ile mu’ammer eyleye. Şedef-i dürr-i ḡilāfet-i vālide sultān aleyhi’ş-şāna daḥī ‘ömr ü rüz efzūn iḡṣān eyleye ve va‘demiz ḡitāmında selāmet-i imān ve sekerāt-ı mevtimizi āsān ve āḡir-i kelāmımızı kelime-i tevḡīd eyleye. Cennet ve cemālīyle cümlemize Mevlā ikrām eyleye subḡane rabbike rabbī’l-‘izzet-i ‘ammā yeṣifūn ve selāmun ale’l-mürselin ve’l-ḡamdüllī’llāḡi rabbī’l-ālemīn.

Ketebe Duası: Dua Metninin Sadeleştirilmiş Hali

Kur’an’da “*Oku, insana bilmediğini öğreten Rabbin en büyük kerem sâhibidir*” diye buyuran âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamd olsun. Salât ve selâm, bir hadisinde “*Allah’ın yarattığı ilk şey kalemdir*” diye buyuran Efendimiz Muhammed (as)’e, âline ve ashâbına olsun. İlmīn, hattın ve harfin sahibi, levhi ve kalemi her şeyden önce yaratan, zarar ve elemi gideren Cenāb-ı Mevlâ bu şerefli meclisi hepimiz hakkında uğurlu ve bereketli eylesin. Okunan yüce Furkân-ı Kerīm’i, ulu dergâhında ve yüce divânında kabule nâil eylesin. Bu mübarek meclisten peydâ olan mükâfat ve sevapları, levh ve kalemin sırlarına vakıf olan, fazilet ve erdemin doğduğu kişi olan, ilimlerin ve irfanın kaynağı, kendisine Kur’ân-ı Kerīm’in ihsan edildiği, günahkârların şefaathçisi, her an âlemin üzerine rahmet ettiği Muhammedini’l-Emin’e, onun

saadetli ve mübarek ruhlarına kusurlarımız ile beraber hediye eyledik, Mevla ulaştırınsın. O, hepimizi iki cihanda Muhammed'in iltifat ve hoş bakışına nail eylesin; Allah Teâlâ'nın rızası onlar üzerine olsun, Hz. Peygamberin bütün âlî (ailesi) ve ashabının ve zevcelerinin temiz ruhlarına ulaştırınsın. Mevlâ, özellikle İlahi emir ve Rabbani ilham ile çeşitli hatları (yazı) icad eden insanın yaratılış manzumesinin matla'ı (doğduğu yer), kudret ve subhân sahibine tabi olunanın ilki, âlemde Hakk'ın ilk halifesi olan Cenab-ı Ebu'l-Beşer Âdem aleyhisselâmdan peygamberimiz Muhammed aleyhisselâma kadar ve "kalem ile ilk ben yazdım" diyen mukaddes bir kimse olan Hazreti İdris'in mutlu ruhlarına hayat devam ettiği müddetçe ulaştırınsın. Mevlâ, Nûh Tûfânından sonra kûfî yazı tipini ilk evvel icat eden Merâmîr bin Mürre Hazretlerinin - Allah'ın rahmeti ve nimeti üzerine olsun- ve aklam-ı sitteyi ortaya koyan Ebu Ala Muhammed bin Mukle ve ilk olarak kalemi meyilli kesip yazıya güzellik ve süs veren, binbir tane Mushaf-ı Şerif kitâbet eden, kâtiplerin öncüsü, Allah'ın sonsuz tecellilerine mazhar olan Cemâleddin-i Yakût hazretlerinin; icâzet alanlara kıt'a yazdırıp altına da izin ketebesini ilk defa yazdıran, Allah'ın rahmeti ve ihsanı üzerine olan Abdurrahman hazretlerinin ve Abdullah Sayrafî ve Hayreddin Mar'aşî ve Ahmed Sühreverdî hazretlerinin -Allah'ın rahmeti üzerlerine olsun- hepsinin güzel ruhlarına ulaştırınsın. Mevlâ, Allah'ın ilahi tecellilerine mazhar olduğu, arkadan gelenlerin takip ettiği, Cenâb-ı Allah'a âşık, hat sanatının yoluna vâkıf, hat sanatının âlimi Şeyh İbni's-Şeyh Hamdullah ve Allah'ın günahlarını bağışladığı, Allah'ın rahmeti ile müjdelenmiş, dervişlerden, âlimlerden ve zamanında bir eşi daha bulunmayan ve zamanının bir tanesi Semiyî İbn Affan Hafız Osman ve ululuk sahibi yüce Allah'ın rahmeti üzerlerinde olsun Yedi Kuleli Seyyid Abdullah ve Eğri Kapulu Muhammed Rasim ve Hafız Ahmed ve Hafız Halil hazretlerinin mübarek ruhlarını bu meclisten hâsıl olan sevaplardan hisse sahibi eylesin. Mevlâ, Hasanü'l-Üsküdârî, İsmail Zühdî, Ömerü'l-Cudî, İbrahim Rodosî, Karahisarî ve Raşid Konevî ve Mustafa Kütâhî ve Abdurrahman Hilmî, Afif Damadı Velî Osman Efendi, Ömer Vasfi, Mahmud Celâleddin ve Râkım, Sükûti, Necib ve saray-ı Hümâyün hocası el-Hâc Mehmed Rüşdî Efendilerin hepsinin güzel ruhlarına, onların arkasından gelenlerin ve yetişen bütün hattatların ruhlarına ulaştırınsın. Onların kusurlarını affetsin; sayılan değerli zatlardan feyzyâb olanları da rahmete gark etsin. Mevla, hat icâzeti alan efendilerin de aldıkları izinleri bereketli ve mübarek eylesin. İftihar edilen hattatlar olan Şeyh ve Hafız Osman Efendilere Mevla rahmet eylesin. Cenab-ı Hak, nice nice Kur'ân-ı Kerîm, nefis kitaplar ve hadis kitapları yazanları muvaffak etsin, işleri rast gitsin, ömürlerine bereket olsun, vücutlarına sağlık ve

afiyet, pazularına kuvvet, kalemlerine keskinlik iki cihanda selamet, ihsan ve inayet eylesin. Üstatlarının da feyzini ve yazılarını kalıcı eylesin ve onların ahir ve akıbetlerini de hayırlı eylesin. Mecliste hazır bulunan bu dinden olan adamları iki cihanda aziz eylesin; hayırlı uzun ömürlerle muammer eylesin. Mevlâ, emirlerinin yerine getirilmesi bir vazife ve daimi bir farz olan ulemânın koruyucusu, iki cihânın ruhu, müminlerin önünü aydınlatan yeryüzünün halifesi Sultan Mehmed Reşâd Hân – Allah’u Teâla kederlerden ve hüzünlerden muhafaza etsin- Hazretlerinin şerefli saltanatlarını, yeryüzünün ve gökyüzünün afetlerinden korusun ve onu esenlikte daima afiyette mutlu, memnun eylesin. Asil evlatlarını uzun ömürlü eylesin. Hilafet incisinin sedefi şanlı Valide Sultana da uzun ömürler ihsan eylesin. Vademizin sonunda iman selâmeti ve ölüm anımızı âsân ve son sözümüzü kelime-i tevhîd eylesin. Mevlâ, cennet ve cemalini hepimize ikram eyleye. *“Şan ve kudret Rabbi olan senin Rabbin, onların taktıkları sıfatlardan yücedir. Gönderilen peygamberlere selam olsun. Âlemlerin Rabbi olan Allah’a hamdolsun.”*

Metinde Adı Geçen Hattatlar

Eslâf, hüsn-i hat sanatının tarihini ve hattatların biyografilerini kaleme almışlardır. Her ne kadar bu sanatın tarihi kaleme alınmış olursa bile, hayatları hakkında yeterli malûmata sahip olmadığımız hattatlar elbette vardır. Bunun pek çok nedeninin olması muhtemeldir. Nedenlerinden belki bir tanesi, Müslüman sanatkârın dünya telâkkisidir. Modernizmden evvel, sanatı Yaratan’a ulaştırın bir vasıta olarak gören Müslüman sanatkâr, fânî ve eksik olduğunun idrâkinde olarak geri planda durmayı tercih etmiştir (Ökten, 2015: 140). Ne var ki, sanatkârların hayata bakış açısını ve değer yargılarını bilmek, kısacası onları tanımak hem geleneğin devamı açısından hem de medeniyeti anlama açısından mühimdir. Bu sebeplere binâen müverrihler veya selefler elde ettikleri bilgileri olabildiğince kaydetmeye çalışmışlardır.

Özellikle Hz. Âdem ve Hz. İdris haricinde yirmi yedi hattatın adlarının zikredilmesi ilginçtir. Bununla beraber metinde geçen bazı isimler pek çok hattat tarafından kullanıldığı ve tarih de belirtilmediği için, yazarın hangi hattattan bahsettiği anlaşılmamaktadır. Yazarın hangi hattatı tam olarak zikrettiği anlaşılamayan isimler: Hafız Ahmed, Sükûti, Necîb,

Abdurrahman Hilmî'dir.⁵ Metinde yer alan hattatların biyografilerine girmeden, yazarın bu isimleri neden zikrettiğini sırasıyla kısa bir şekilde belirtmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Yazar, ilk olarak Hz. Âdem'in (hutût-ı şettâ) aklâm-ı sitteyi icât ettiğinden bahsetmektedir. Bazı kaynaklar, Hz. Âdem'in çeşitli yazıları icât eden ilk insan olduğunu söylemektedir. Ne var ki, icât edilen yazıların, metinde geçtiği gibi aklâm-ı sitte olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir malûmat yoktur (Nefeszâde İbrahim Efendi, 1938: 12). Devamında Hz. İdris zikredilmektedir. "*Evvelu men ketebe bi'l-kalem*" lafzının metinde yer aldığı gibi, pek çok hüsn-i hat sanatı tarihinin yazıldığı kitapta "*kalemle ilk yazı yazan Hz. İdris'tir*" lafzı geçmektedir (Yıldırım, 2017: 165-166).

Mürâmir bin Mürre, Arap yazısını icat eden Tayy kabilesinden üç kişiden biridir (El-Belâzuri, 1987:690; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi, 2014: 465). Ebu Ali Muhammed bin Mukle'nin yaptığı yenilik, hüsn-i hat sanatının dönüm noktalarındandır. Tecrübesi ve arayışları neticesinde İbn Mukle, yazıda ulaşılmak istenilen oranı ve ölçüleri getirmiştir. Şekillendirdiği aklâm-ı sitte ve harfleri kâidelere bağlamasıyla hat sanatının gidişatına yön vermiştir. Metinde İbn Mukle'den sonra Cemaleddin Yâkût gelmektedir. Yâkût, İbnü'l Bevvâb'ın kalemini geliştirerek aklâm-ı sitte denilen sülüs, nesih, muhakkak, reyhânî, tevkî', rik'a hatlarını kemâle erdirmiştir. Kalemî eğri keserek de yazıya ayrı bir güzellik getirmiştir (Derman, 1999a: 12). Yâkut tarafından kemâle erdirilen aklâm-ı sitte Şeyh ekolüne kadar yetişen hattatlar tarafından benimsenmiştir. Esâtîze-i Seb'a'dan (yedi üstad) olan hattat Abdullah Sayrafî ve hattat Ahmed Sühreverdi'nin adları metinde geçmektedir. Yâkût üslûbunun devam etmesinde bu iki üstad Anadolu'da hizmet etmiştir (Nefeszâde İbrahim Efendi, 1938: 44-46). Hattat Abdurrahmân es-Sâbig ise, icâzet metninin altına izin ketebesini icat etmiştir (Suyolcuzâde Mehmed Necip Efendi, 1942: 82.).

Adı zikredilen bir sonraki hattat Hayreddin Mar'aşî Müstâkimzâde'ye göre Abdullah Sayrafî'nin talebesidir (Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi, 2014: 184). Ancak Serin'e göre tarihi anlamda bu mümkün değildir (Serin, 1998: 57). Ayverdi'nin aktardığına göre Fatih Sultan Mehmet devrinde yaşadığı bilinen 33 hattatın en meşhur olanlarından 9 tanesi Amasya'da idi. Hayreddin Mar'aşî bunlardan birisidir (Ayverdi, 1953: 56). Amasya'da talebeler yetiştiren Hayreddin Mar'aşî, Osmanlı hat sanatı ekolünün sahibi Şeyh

⁵ Bu isimleri kullanan pek çok hattat vardır. Ayırt edilmesi müşkül olmakla beraber, ayrıntılı bilgiler için bkz. Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, haz. Mustafa Koç, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011).

Hamdullah'ın da hocasıdır. Metnin yazarı Şeyh İbni'ş-Şeyh Hamdullah'ı bittabî hat sanatının âlimi olarak nitelemektedir. Şeyh Hamdullah, aklâm-ı sitteye hususen de sülüs-nesih yazı türüne nizam ve satır güzelliği bakımından yenilik getirmiştir. Yazıya yeni bir karakter kazandıran Şeyh Hamdullah, Muhittin Serin'in de belirttiği gibi Osmanlı zevkini ortaya koymuştur. Şeyh Hamdullah, Yakût'un üslûbundaki sülüs-nesih yazı stilindeki dağınıklığı gidererek, satır ve sayfa düzeninde bütünlük sağlamıştır. Böylelikle, Yâkût ekolündeki donukluk gitmiş, harflere canlılık gelmiştir (Serin, 2007: 41-46). XVI. yüzyıldan itibaren de yalnızca Osmanlı değil, bütün İslâm ülkeleri Şeyh ekolünü benimsemiştir (Derman, 1992: 33.).

Metinde *zamanın birinciği* olarak nitelendirilen bir sonraki hattat Hafız Osman, Osmanlı hat sanatının ikinci merhalesini oluşturmakta hatta *Şeyh-i sâni* diye anılmaktadır. Ekol sahibi Hafız Osman Şeyh'in yazısındaki kararsızlıkları gidererek, kelime terkiplerini ve harflerin satırdaki duruşlarını ideal olana ulaştırmıştır. Onun zirveyi temsil etmesini şu cümle iyi şekilde ifade etmektedir: "*Hafız Osman yazıda vahdeti yakalamış, olgun ve kuvvetli çizgileriyle yazıda metâneti arttırmıştır.*" (Dere, 2009: 45-57). Hafız Osman'ın gözde öğrencilerden Yedikuleli Seyyid Abdullah, sanatında mâhir bir şahsiyettir. Kendisine özgü bir tarzı olan Eğrikapılı Mehmed Râsim Efendi ise, Hafız Osman'ın takipçilerindendir. Aynı zamanda hocası Seyyid Abdullah gibi velûd bir hattattır (Derman, 1999b: 78-82).

Hasan Üsküdârî, Şeyh üslûbundan ayrılmayan ve Şeyh üslûbunda mükemmelliğe erişen bir hattattır. III. Mustafa devrinde Saray-ı Hümayun hattatlarından İsmail Zühdi Efendi de, nesih yazıya yeni bir şive getiren sanatına oldukça hâkim olan bir hattattır (Alparslan, 2016: 66, 113).

Sultan Mahmud devrinin meşhur hattatlarından olan İbrahim Rodosî, Rumeli'de ileri gelen bir kadıydı (Serin, 2003: 150). Rodosî'nin talebesi Mustafa Kütâhî, hakkında az malumata sahip olduğumuz hattatlardandır. Aynı zamanda müderris olan Kütâhî'nin çok az eserine ulaşılabilse de, kendisinin de yetiştirdiği talebelerin de oldukça velûd olduğunu bilmekteyiz (Derman, 2001: 90; Güler, 2016: 52).

Adı geçen diğer diğer bir hattat, Anadolu'nun büyük hattatları arasında sayılan *Yâkut-ı Rûm* diye anılan Karahisârî, XVI. asırda ekol sahibiydi. Harf bünyelerinde ve terkipte bir âhenk ortaya koyarak, Yakût'un üslûbunu yeniden diriltmeye çalışmıştır (Ünver, 1964: 10). Aynı dönemde yaşayan Mustafa Râkım Efendi ve Mahmud Celâleddin Efendi, hususen celî sülüs yazı tarzına getirdiği yenilikler ile hat sanatı tarihinin mümtâz hattatlarından

sayılmaktadırlar (Özcan, 2009: 111). Hocası Sâmi Efendi yolunda olan Ömer Vasfî Efendi, celî nesta'lîk yazı türünde eser vermiştir. Son dönem hattatlarından birisi olarak, celî nesta'lîk yazı türünü Türkiye Cumhuriyetine aktaran ve bu minvalde de hizmet eden üstâtlardandır (Alparslan, 2016: 253).

Afif Damadı Veli Osman Efendi, Şeyh üslûbunda mâhir yazan, devrinin iyi hattatlarındandı (Habîb, 1306/1888: 162). Ebubekir Râşid Konevî, Hafız Osman üslûbunda fevkâlâde yazan bir hattattır. Bu sebepten Hafız Osman ekolünün önde gelen isimlerindedir. Ayrıca pek çok talebe yetiştirmiştir (Rado, 176). Cûdî Ömer Efendi, diğer adıyla Çömez Ömer Efendi, sülûs-nesih tarzını ustaca yazan, yaşadığı devrin mâhir hattatlarındandır (Suyolcuzâde Mehmed Necib Efendi, 1942: 32). İstanbul'da Ramazan Efendi'den icazet alan Hafız Halil Efendi, nesih ve gubari yazı türünde uzmanlaşmış, şöhreti pek çok İslâm ülkesinde duyulan Halepli bir hattattır. Son olarak ise Hafız Mehmed Rüşdî Efendi, Enderun'un meşhur hocalarından olup, çok talebe yetiştirmiştir (İnal, 1955: 340).

Sonuç

İncelediğimiz dua bir mecmuada yer almakta. Mecmuayı tertip eden kişi, istediği duaları, kasideleri hutbeleri bir araya getirebilir. Yani karşımızda bir müellif olmadığı için, “neden bu duayı bu esere koydu” diye musannife sorma imkanı yoktur. Bir diğer husus ise, metinde olmayan hat sanatında emeği geçen muhakkak binlerce hattat vardır. Bunu yazarın yazması hayli imkanı olmayan bir vukudur. Ama biz metinde “bu isimler neden burada olabilir” sorusundan yola çıktık. Nitekim metinde yer alan isimlerin bir çoğu klasik silsilede olan isimlerdir. Orjinal bir metni ilginç olduğu için ilim dünyasına sunmaya gayret ettik. Elbette, yapılacak tetkîkler neticesinde başka metinler muhakkak tespit edilebilir.

İlim, sanat bir terbiye ve saygı işidir. İcrâ edilen sanat ve ilmin alanı fark edilmeksizin, her kimden öğreniliyor ise, öğretilene saygı duymak ve yâd etmek başarılı olmanın şartıdır. Bu hüsn-i hat sanatında da geçerlidir. Buna binâen hattatların adının yâd edildiği *Ketebe Duası* metni, ilmî bir nazarla bakıldığında iyi bir örnektir. Dua adâbı gereği metin Allah'a hamd ile başlanmış, okunan Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Muhammed'den başlamak üzere Cumhuriyet Devri'nin son demlerine kadar güzerân eden hattatların ruhlarına ve dönemin sultanına hediye edilmiştir. Kısacası bir gelenek yolu takip edilmiştir. Oldukça zarif ve bedî bir dilde yazılan bu kısa dua metninin hâiz-i ehemmiyet olduğuna kanaat getirmektediriz. İlmî gelenekte

kitapların başında duaya yer verilse de ve eserlerin sonunda ketebe kısmında kısa bir dua cümlesi yer alsa da, pek çok hattatın isimlerinin zikredildiği böyle müstakil bir dua metnine rastlanılmadığı için alanında özel olarak nitelendirilmeyi hak eden bir metindir. Metinde yer alan hattatlar ise, hüsn-i hat sanatına hizmet eden; bu sanatın tedricen tekâmülüne vesile olan mümtaz şahsiyetlerdir.

Kaynakça

- Akalın, Şükrü Halûk, *Tükçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2010.
- Alparslan, Ali, *Osmanlı Hat Sanatı Tarihi*, 5. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Ateş, Süleyman, *Açıklamalı Büyük Dua Mecmûası*, Ankara: Kılıç Kitabevi, 1980.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Fâtih Devri Hattaları ve Hat Sanatı*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1953.
- Cilâcı, Osman, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9: 530, İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Dere, Ömer Faruk, *Hattat Hafız Osman Efendi Hayatı, Sanatı, Eserleri*, İstanbul: Korpus Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- Derman, Uğur, *Osmanlı Hat Sanatı – Sakıp Sabancı Müzesi, Sabancı Üniversitesi İstanbul*, İstanbul: Mas Matbaacılık, 2001.
- Derman, Uğur, “Hat Sanatında Osmanlı Devri”, *İKMHS*, İstanbul: IRCICA, 1992.
- Derman, Uğur, “Osmanlı Türklerinde Hat Sanatı”, *Osmanlı: Kültür ve Sanat*, Ankara: Yeni Türkiye Yay., 1999a.
- Derman, Uğur, “Osmanlılarda Hat Sanatı”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, 2:484, İstanbul: IRCICA, 1999b.
- Yılmaz, Necdet, *Dua*, 3. Baskı, İstanbul: Server İletişim, 2013.
- El-Belâzuri, *Fütuhu'l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Gelibolulu Mustafa Âlî, *Menakıb-ı Hünerveran*, haz. Müjgân Cumbur, İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012.
- Güler, Semra, Hattat Mustafa Kütâhî ve Sanatı, *İMAD*, Kütahya Dumlupınar İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2/1 (Aralık 2016): 51-72.
- Gümüşhânevî, Ahmed Ziyaüddin Nakşîbendi, *Mecmûatu'l- Ahzâb*, y.y., y.y, t.y.
- Habîb, *Hat ve Hattâtan*, Kostantınıyye: Matbaa-ı Ebüzziya, 1306.
- İmam Nebevi, *Peygamberimizden dualar (El-Ezkar)*, çev. Abdülvehhab Öztürk, İstanbul: İmaj Baskı, 2005.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Hattatlar*, İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.
- Kemikli, Bilal, *Türk-İslâm Edebiyatı Giriş*, 9. Baskı Bursa: Bursa Akademi, 2018.
- Mehmed Kara Davud, *Şerh-i Delâ'ilü'l-Hayrât ve Şevariki'l-Envâr*, çev. Faruk Gürtünç, İstanbul: Ülkü Kitap Yurdu, 1971.
- Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi, *Tuhfe-i Hattâtîn*, haz. Mustafa Koç, İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Nefeszâde İbrahim, *Gülzâr-ı Savab*, haz. Kilisli Muallim Rıfat, İstanbul, Güzel Sanatlar Akademisi, 1938.
- Ökten, Sadettin, *Gelenek Sanat Medeniyet*, İstanbul: Sufi Kitap, 2015.
- Özcan, Ali Rıza, “Yazının İki Büyük Ustası: Mahmud Celâleddin ve Râkım Efendi”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.
- Rado, Şevket, *Türk Hattatları*, İstanbul: Yayın Matbaacılık, t.y.
- Sâmi, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317/1899.
- Serin, Muhittin, “Hayreddin Mar' aşî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 17: 57, Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Serin, Muhittin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, 2. Baskı, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul: Mas Matbaacılık, 2003.

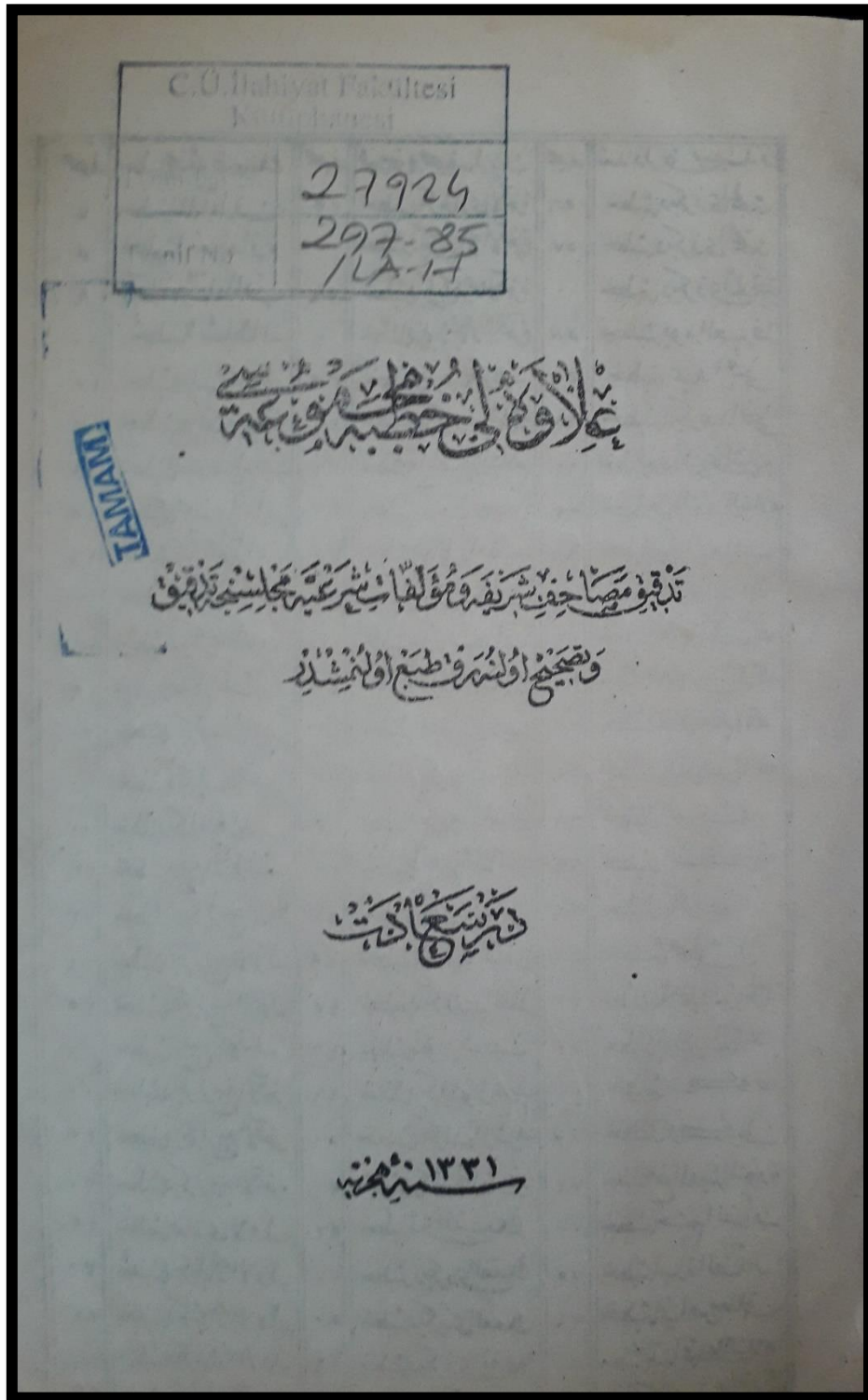
- Serin, Muhittin, *Türk Hat Üstadları 2 Hattat Şeyh Hamdullah*, 2. Baskı, İstanbul: Kubbealtı, 2007.
- Sinan Paşa, *Tazarru' name Yakarışlar Kitabı*, haz. Mertol Tulum, İstanbul: T.C Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Suyolcuzade Mehmed Necib Efendi, *Devhâtü'l-Küttâb*, haz. Kilisli Muallim Rifat, İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi, 1942.
- Ünver, Süheyl, *Hattat Ahmed Karahisarî*, İstanbul: Afyon Turizm Derneği, 1964.
- Yazır, Elmalı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili-Yeni Mealli Türkçe Tefsir*, İstanbul: Matbaai Ebüzziya, 1935.
- Yıldırım, Enbiya, *Hüsn-i Hat ve Hadis*, İstanbul: Otto Yayınları, 2017.

Ekler

Ek. 1. Metinde Adı Geçen Hattatlar.

1. Ebu Ali Muhammed bin Mukle (ö. 940)
2. Yâkût Mustasimî (ö. 1299)
3. Abdurrahman İbnü's-Saiğ – (ö.1442)
4. Abdullah Sayrafî (ö. 1344-1345)
5. Hayreddîn Mar'aşî (ö. 1471-1472)
6. Ahmed Sühreverdi (ö. 1328-1338)
7. Şeyh Hamdullah (ö. 1520)
8. Hafız Osman (ö. 1698)
9. Yedi Kuleli Seyyid Abdullah (ö. 1731)
10. Eğri Kapılı Muhammed Rasim (ö. 1755-1756)
11. Hafız Ahmed
12. Hafız Halil (ö.1703)
13. Hasan Üsküdârî (ö. 1614)
14. İsmail Zühdi Efendi (ö. 1806)
15. Ömer Cûdî – (ö. 1751)
16. İbrahim Rodosî – (ö. 1767)
17. Karahisarî – (ö. 1556)
18. Raşid Konevî (ö. 1783)
19. Mustafa Kütâhî – (ö. 1783)
20. Abdurrahman Hilmî
21. Afif Damadı Veli Osman Efendi – (ö. 1806)
22. Ömer Vasfî (ö. 1928)
23. Mahmud Celâleddîn (ö. 1830)
24. Rakım Efendi (ö. 1826)
25. Sükûtî
26. Necîb
27. Mehmed Rüşdi Efendi (ö. 1856)

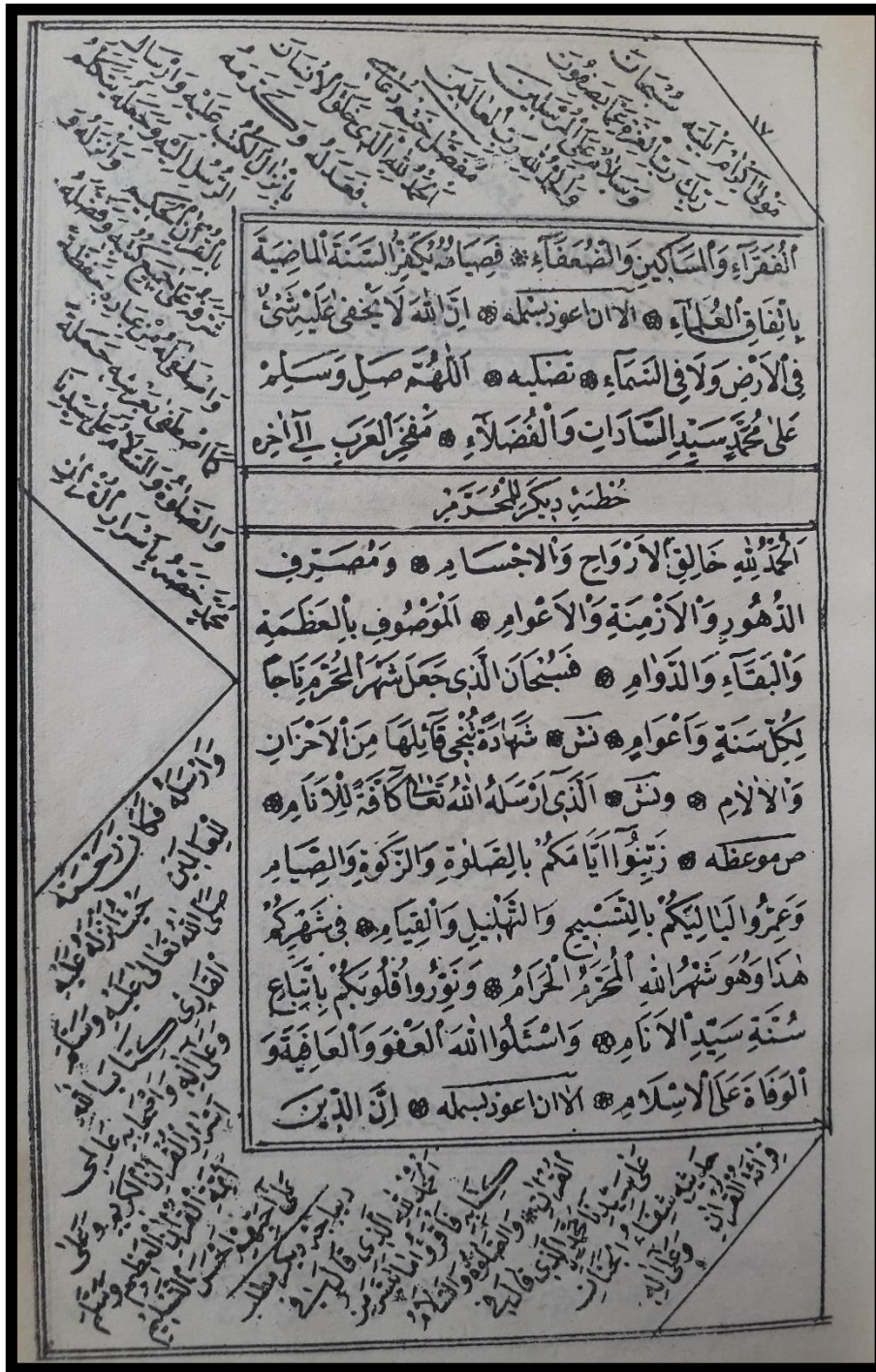
Ek. 2.

Ek. 8.

Ek. 9.

Makalenin Geliş Tarihi: 3 Ekim 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 12 Kasım 2019

**SURİYELİ MÜLTECİLERE YÖNELİK OLUMSUZ TUTUMUN BELİRLEYİCİLERİ
DİNDARLIK, YURTSEVERLİK, AYRIMCILIK VE HOŞGÖRÜ OLABİLİR Mİ?
LOYALTY TO CALLIGRAPHERS: THE KETEBE PRAYER**

*Yeliz Kındap Tepe**

*Vezir Aktaş***

*Mihriban Caner***, Rojbin Demirel***, Cansu Kanat***, Kezban Güre***, Emin Yeşildağ****

Öz

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinde Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumun algılanan ayrımcılık, dindarlık, hoşgörü ve yurtseverlik değişkenleri ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla farklı bölümlerde okuyan yaşları 18-32 arasında değişen 400 lisans öğrencisi (187 erkek, 213 kadın) araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada Suriyeli Mültecilere Yönelik Tutum Ölçeği, Algılanan Ayrımcılık Ölçeği, Dini Yönelim Ölçeği, Hoşgörü Eğilim Ölçeği ve Yurtseverlik Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada ele alınan değişkenlerin (Suriyeli mültecilere yönelik tutum, dini yönelim, yurtseverlik, ayrımcılık ve hoşgörü) cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü MANOVA uygulanmıştır. Sonuçta erkeklerin dışsal-kişisel dini yönelimlerinin kadınlardan yüksek olduğu; buna karşı kadınların yapıcı yurtseverliği erkeklerden yüksek olduğu bulunmuştur. Öğrencilerin Suriyeli mültecilere yönelik tutumunu yordayan öncelikli değişkenleri

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, yelizkindap@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0963-810X

** Dr. Öğr. Üyesi, Jönköping University, The School of Education and Communication, vezir.aktas@ju.se, ORCID: 0000-0002-8475-1877

*** ORCID: 0000-0003-4066-3004

*** ORCID: 0000-0002-7618-4489

*** ORCID:0000-0003-1279-3143

*** ORCID: 0000-0002-9867-864X

*** ORCID: 0000-0003-0849-1484

belirlemek amacıyla aşamalı regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda dışsal-kişisel dini yönelimin Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumu ilk sırada ve pozitif yönde yordadığı görülmüştür. Diğer değişkenlerden sırasıyla bireysel ayrımcılık algısı, içsel dini yönelim ve hoşgörü eğiliminin kabul alt boyutunun Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumu negatif yönde yordadığı, yurtseverliğin kör yurtseverlik alt boyutunun Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumu pozitif yönde yordadığı görülmüştür. Elde edilen sonuçlar dışsal-kişisel dini yönelimin ve kör yurtseverliğin Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumun artmasında; buna karşı içsel dini yönelim, kabulün ve yüksek ayrımcılık algısının olumsuz tutumun azalmasında önemli belirleyiciler olduğu görülmüştür. Tüm bu sonuçlar ilgili alan yazını bağlamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Suriyeli Mülteciler, Dindarlık, Yurtseverlik, Ayrımcılık ve Hoşgörü.*

Abstract

The aim of this study is to investigate the relationship between negative attitudes towards Syrian refugees and perceived discrimination, religiosity, tolerance and patriotism among university students. For this purpose, 400 undergraduate students (187 males, 213 females) aged between 18-32 years studying in different departments in the study. In this research, Attitudes towards Syrian Refugees Scale, Religious Orientation Scale, Patriotism Attitude Scale, Tolerance Tendency Scale and Perceived Discrimination Scale were used. One way MANOVA was applied to determine whether the variables discussed (attitude towards Syrian refugees, religious orientation, patriotism, discrimination and tolerance) differ according to gender. As a result, the external personal religious orientation of men is higher than women; it was found that the constructive patriotism of women was higher than that of men. Stepwise regression analysis was conducted to determine the primary variables predicting students' attitude towards Syrian refugees. As a result of the analysis, it was observed that external personal religious orientation predicted the negative attitude towards Syrian refugees in the first place and positively. It was observed that the negative perception of the negative attitudes towards the Syrian refugees positively predicted the negative attitudes of the patriotism blind patriotism sub-dimension positively towards the negative attitude towards the Syrian refugees. The results showed that external personal religious orientation and blind patriotism increased negative attitudes towards Syrian refugees; against this, internal religious orientation, acceptance and high perception of discrimination have been found to be important determinants of negative attitudes. All these results are discussed in the context of the relevant literature.

Keywords: *Syrian Refugees, Religousness, Patriotism, Discrimination and Tolerance.*

Giriş

Mülteci kavramı günümüzde yaygın bir şekilde karşılaşılan ve çoğu zaman bir sorun olarak değerlendirilen sosyal bir gerçekliğe işaret etmektedir. Genel olarak, bireylerin veya insan gruplarının çeşitli sebeplerden dolayı bir yerden başka bir yere geçici veya sürekli olarak taşınması olarak tanımlanmaktadır (Hagen-Zanker, 2008). Dolayısıyla da toplumları demografik, kültürel, sosyo-ekonomik ve psikolojik özellikler açısından etkileyebilmektedir. Birleşmiş Milletler'in (1951) Cenevre Sözleşmesine göre mülteci "Irkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku

taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişidir” (Bodvarsson ve Van den Berg, 2013; Wikipedia, 2017). Çeşitli sebeplerle yurtlarından ayrılan mülteciler komşu ülkelere sığınır. Türkiye de komşu olduğu Suriye’den iç karışıklıklar nedeniyle göç almaktadır ve bu göç yıllara göre artış göstermektedir. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019), Türkiye’ye göç eden Suriyeli mültecilerin sayısı 2012’de 14.237 iken, bu sayı 2019’da 3 milyon 680 bin 603 kişi olarak belirlenmiştir. Resmi kaynaklarda yer alan sayıların haricinde ülkeye kaçak yollarla giren birçok Suriyeli mültecinin varlığı da bilinmektedir. *Mülteciler Derneği* bildirimine göre (2019), geçici barınma merkezlerinde kalan Suriyelilerin sayısı 31 Ekim 2019 tarihi itibarıyla 62 bin 673 kişi olarak açıklandı. Bu sayı geçen ay (Eylül, 2019) 63 bin 187 kişi, 2019’un başında 143 bin 558 kişi, 2018’in başında ise 228 bin 251 kişiydi. Suriyelilerin yalnızca %1.70’i kamplarda yaşadığı bilinmektedir. Bu veriler bir taraftan Suriyeli mültecilerin bir kısmının geçici barınma alanlarına yerleştirildiğini gösterirken diğer taraftan birçok Suriyeli mültecinin kentlerde yaşadıklarını göstermektedir. Suriyeli mültecilerin geçici barınma merkezleri dışında kent yaşamı içerisinde yer almaları sosyal ve ekonomik hayatın içerisinde giderek daha görünür bir şekilde bulunmaları toplumsal etkileşimi zorunlu kılmaktadır. Bu da işsizlik, ucuz iş gücü, çocuk işçiliği gibi birçok toplumsal sorunun yaşanmasına zemin hazırlamaktadır. Bu sorunlar halkın mültecilere yönelik olumsuz tutumlarının artmasına neden olabilmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı Türkiye’deki halkın Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz olabileceğini tahmin ettiğimiz tutumlarının belirleyicilerini incelemektir.

Türkiye’de yaşayan insanların Suriyeli mültecilere yönelik tutumunu belirleyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan biri Suriyeli mültecilerin ekonomik krize sebebiyet verdikleri yönündeki inançtır. Nitekim Boyraz’ın (2015) yaptığı çalışmada Suriyeli mültecilerin Urfa/Akçakale’ye geldikleri günden beri bölgede işsizlik sayısında gözle görünür bir artışın olduğu belirlenmiştir. Suriyelilerin düşük ücretle çalışmaları ve sigorta primlerinin olmamasından dolayı birçok yerde çalışmaya başlamaları bölge halkının işlerine son verilmesine neden olduğu belirlenmiştir. Bunun dışında gittikleri yerlerde var olan düzeni ve asayışı bozdukları, dilenciliği yaygınlaştırdıkları, sükûneti bozdukları, halka saldırdıkları yönünde yerel halkın geri bildirimleri de söz konusudur (Güney ve Konak, 2016). Türkiye toplumundaki Suriyeli mültecilere yönelik bu olumsuz bakış açısı gün geçtikçe artmakta hatta yerini şiddete bırakmaktadır. Örneğin, Çocuğu dövdükleri iddiasıyla Suriyelilere saldırdılar

(2018) haberine göre Denizli'nin Merkezefendi ilçesinde oturan gençler, 12 yaşındaki çocuğu sopayla dövdüğü öne sürülen üç Suriyeliye saldırmışlardır. Beyşehir'de Suriyeli mültecilerle kavga (2016) haberine göre Konya'nın Beyşehir ilçesinde Suriyeli mültecilerle çıkan kavgada iki kişi ölmüş, 3 kişi de yaralanmıştır. Hatay'da Türk-Suriyeli kavgası (2013) haberine göre Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde Türk ve Suriyeli bazı gençler arasında kavga çıktı 5 kişinin gözaltına alındığı belirtilmiştir.

Suriyeli Mülteciler de gittikleri ülkelerde farklı sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Göç etme sonrasında bireylerde depresyon psikosomatik belirtiler, uyku düzensizliği, intihar, agorafobi ve travma sonrası stres bozukluğu görüldüğü belirtilmiştir (Demirbaş ve Bekaroğlu, 2013). *“Göç alan ülkelerde sıklıkla görülen sorunların başında yabancı düşmanlığı ve ırkçılık gelmektedir: Bunları; sosyal dışlanma, ekonomik zorluklar, kötü çalışma koşulları, ayrımcılık pratikleri, ‘günah keçisi’ ilan etme gibi çok boyutlu problemler takip etmektedir. Bu nedenle, çoğu zaman mülteciler; sığındıkları ülkede bir sorun, hatta birçok sorunun kaynağı olarak değerlendirilmektedirler”* (Göker ve Keskin, 2015). Bu ve benzeri nedenlerden dolayı Türkiye’de yaşayan Suriyeli mülteciler de benzer bir ayrımcılığa uğrayabilmektedir. Bu bağlamda, alan yazınında ayrımcılık, dindarlık, hoşgörü, yurtseverlik vb. gibi birtakım bireysel özelliklerin mültecilere yönelik tutumlar ile ilişkilerinin incelendiği araştırma bulgularından hareketle, yapılan bu çalışmada söz konusu değişkenlerin Suriyeli mültecilere yönelik tutumlar üzerinde belli bir etkisi olabileceği düşünülmektedir.

En genel ve en kısa anlamıyla ayrımcılık bir kişiye ya da gruba belli özelliklerinden dolayı aynı koşullardaki kişilerden farklı ve önyargılı davranmaktır. Bu önyargı nefret etme, dışlama, hatta saldırganlık gibi uç tutumları da beraberinde getirebilmektedir. Ayrımcılık bireysellik ve kolektif olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Cassidy, O’Conner, Howe ve Warden, 2004). Bireysel ayrımcılık kişinin kendi yorumu ile haksız muameleye maruz kalmasını tercihlerinin sınırlanmasının veya rahatsız hissetmesini ifade etmektedir. Dezavantajlı grup üyelerinin kendi gruplarına karşı yapılan ayrımcılığı kendilerine karşı yapılan ayrımcılıktan daha yüksek düzeyde algılaması kolektif ayrımcılık olarak değerlendirilir (Şeker ve Sirkeci, 2014). Ayrımcılığın en güncel örneklerinden biri olarak Türkiye’deki Suriyeli mültecilere yönelik tutumlar verilebilir. Suriyeli mülteciler yerel halk ile dil, kültür ve yaşam tarzından kaynaklanan sorunlar yaşamaktadır. Ekonomik alanda ise işsizlik, mülteci kamplarına yapılan harcamalar, ev kiralarının yükselmesi gibi nedenlerle ülke ekonomisini kötü yönde

etkilemesinden dolayı bir sorun olarak görülmektedir. Suriyeli Mültecilerin ekonomik ve sosyal hayatın içerisinde giderek daha belirgin bir hal almaları toplumda ayrımcılığa uğramasına neden olabilmektedir. Ayrımcılığa uğrayan Suriyeli mülteciler ülke vatandaşlarından değersiz görülebilmektedir. Her ne kadar toplumun bir kısmı Suriyeli mültecileri bir sorun olarak görüp ayrımcılık içeren davranışlarda bulunsalar da diğer bir kesim ise Suriyeli mültecileri “misafir” olarak değerlendirebilmektedir. Bunun temelinde halkın Suriyeli mültecilerle aynı dine mensup olmalarının yattığı söylenebilir.

Dindarlık kavramı genellikle, Tanrı'ya saygı ya da itaat anlamına gelir. Himmelfarb (1975) ise dindarlığı "bir bireyin dini aidiyetlerle meşgul olma seviyesi, dininin ilgisi, inançları veya faaliyetlerinin tamamıdır" şeklinde tanımlamaktadır. Acar, Yıldırım ve Ergene (1996) dindarlık düzeyini, toplumların yaşantılarını etkileyen, bireyin tutumlarına yön veren dinin, bireyin yaşantısında ne derecede yer edindiğinin seviyesi olarak tanımlamaktadır. Toplumların yaşamına yön veren dindarlık, sosyal olay ve olgulara karşı insanların tutumunu da etkilemektedir. Kişilerin bu tutumunu dini inancın iki boyutunun da farklı etkilemesi beklenmektedir. Bunlardan biri olan dışsal dini yönelimi gösteren insanlar dini; güvenlik, avuntu, oyalanma, sosyallik, statü ve kendini ifade etmeyi sağlama yönlerinden dolayı faydalı görürler (Özdoğan, 2005). Dışsal dini yönelim dışsal-kişisel ve dışsal-sosyal dini yönelim olarak ikiye ayrılmaktadır. Dışsal- sosyal dini yönelim dinin sosyal kazançlara yönelik bir araç olarak kullanılması olarak ele alınmıştır (Cirhinlioğlu, 2006; 2010). Bunlar arasında toplu ibadet yerlerine gitmek sayılabilir. Dışsal-kişisel dini yönelim dinin korunma ve güvenlik elde etmek için bir araç olarak kullanılmasını içermektedir (Cirhinlioğlu, 2006; 2010). Dışsal dini yönelime sahip kişilerin dini statü sağlama ve çıkar elde etmek için kullandıklarından dolayı Suriyeli mültecileri din kardeşi görmektense olumsuz bir tutum sergilemeleri beklenmektedir. Ülkemizde üniversite öğrencileriyle yapılan iki farklı çalışmada dindarlık düzeyinin mültecilere yönelik olumsuz tutumu pozitif yönde yordadığı görülmüştür (Aktaş, Kindap-Tepe ve Ronald, 2018; Doğan, Erdoğan, Yunus ve Kindap Tepe, 2017). Bir diğer alt boyut olan içsel dini yönelime sahip bireyler Allport ve Ross'a göre (1967) dini inançlarına bütünüyle bağlı olarak adlandırılır ve dinin etkisi yaşamlarının tüm yönlerinde görülür. Bu yönelime sahip kişilerde dinin etkisi yaşamlarının tüm yönlerinde görüldüğü için Suriyelilere yönelik tutumlarında da daha önyargısız ve olumlu bir tutum sergilemeleri beklenmektedir. Yani araştırmada Müslüman bir ülkelerden gelen Suriyeli mültecilere, özellikle dindar olan yerleşik

halkın, din kardeşliği temelinde yaklaşımları olumlu bir tutum içerisinde olmaları beklenmektedir. Bu nedenle Suriyeli mültecilere karşı ılımlı, yardımsever ve hoşgörülü yaklaşıldığı düşünülmektedir. Bu da dindar halkın Suriye’den gelen sığınmacılara daha sempatiyle yaklaşımlarını ve misafir gözüyle bakmalarını sağlamaktadır (Güney ve Konak, 2016). Güney ve Konak’ın (2016) Türkiye’deki bireylerle yüz yüze yaptıkları görüşmelerden elde ettikleri bulgular mültecilere yönelik tutumda dinin önemli bir etken olduğu görüşünü desteklemektedir. Aynı dini inanışlara sahip bireylere, din ve vicdan hürriyeti temelinde; farklı düşünce ve yaşam tercihlerine sahip bireylere genel olarak özgürlük ilkesi temelinde hoşgörü gösterilmesi beklenmektedir. Ancak bu görüşün tersine ülkemizde yapılan araştırmalarda dindarlık ile mültecilere yönelik olumsuz tutum arasındaki pozitif yönde bir ilişki elde edilmiştir (örn., Aktaş ve ark., 2018). Dolayısıyla bu ilişkinin farklı araştırmalarda da incelenmesi gerektiği görüşünden (Aktaş ve ark., 2018) hareketle bu araştırmada, Suriyeli mültecilere yönelik tutum ile dindarlık arasındaki ilişkinin yeniden incelenmesi amaçlanmıştır.

İnsanların birlikte, refah içinde yaşamaları için bazı ortak değerlere ihtiyaç vardır. İnsanları bir arada tutan en önemli değerlerden biri de hoşgördür. Hoşgörü en genel anlamda kendine aykırı gelse de var olanı anlayışla karşılama, hoş görme durumudur. Kavga, kargaşa gibi sorunların yaşanmaması, kardeşlik bağının güçlenmesi ve birlik beraberliğin oluşması için oldukça önemlidir. Hoşgörü kavramı farklılıkların onaylanmaması durumunda onları ortadan kaldırmaya yönelik politikaların yol açtığı sosyal çatışmanın engellenmesi için özellikle liberal düşünürler tarafından geliştirilmiş bir yaklaşımı ifade etmektedir (Şahin, 2013). Günümüz sorunlarından biri olan Türkiye’deki Suriyeli mülteciler sorununun yarattığı sosyal çatışmaların önüne hoşgörüyle geçilebileceği düşünülmektedir. Toplumsal yaşamda hoşgörülü bireyler aynı dine mensup bireylere karşı olumlu davranış sergilerken aynı ırktan olmama durumunda da olumlu davranışlarında bir değişim olması beklenmektedir. Türkiye’de olan yurtsever vatandaşların Suriyeli mültecilerin farklı bir millet olması bakımından davranış ve düşüncelerinde hoşgörü yoksunluğuna sebep olduğu görülmektedir (Güney ve Konak, 2016).

Yurtseverlik milliyetçilikle sıkça karıştırılan bir kavramdır. Çoğu yazar bu iki terimi birbirinin yerine kullanmaktadır. Yurtseverlik genel olarak yaşadığı toprak parçasına bağlılık ve aynı toprak parçasında yaşayıp benzer olanların birlikte yaşamasını savunan bir görüş

olarak tanımlanabilir. Bireylerdeki bu yurtsever tutum çoğu zaman diğer ötekileştirilen insanların kültürel ve etnik baskı altında olmasına neden olur. Yurtsever bireyler ülkenin mevcut statüsünü yükseltmeyi ve ülkenin hedeflerini korumayı amaçlamaktadır. Yurtseverlik tanımı ikiye ayrılmaktadır: Yapıcı yurtseverlik ve Kör yurtseverlik. "*Yapıcı yurtseverlik, bireylerin ülkelerine bağlı olmakla birlikte ülkelerinde olumlu bir değişim yaratma isteği yolunda eleştirel bir tutum sergileme olarak tanımlanabilir*" (Yazıcı ve Yazıcı, 2010a; 2010b). Yapıcı yurtseverlik tutumunu sergileyen bireyler bağlı oldukları ülkenin haksız politikalarına karşı çıkarlar ve ülkelerini savunurken insani değerleri göz ardı etmezler. "Kör yurtseverlik ise bireylerin bağlı olduğu ülkeyi sorgusuz desteklemesini ve ülkesine karşı eleştiriye kapalılığını ifade eder" (Yazıcı ve Yazıcı, 2010a; 2010b). Bu yurtseverliğin aşırı boyutudur ve insanlarda çok sık görülen bir tutumdur. Bu tip tutum sergileyen bireyler ülkesinin çıkarlarının tehlikede olduğunu düşündüğü zaman insani değerleri göz ardı edip bütün uç davranışları sergileyebilme potansiyeline sahiptir. Yurtsever tutumu sergileyen bireyler sosyal olaylarda önce 'biz' den olana yardım etmeliyiz tarzı düşünceye sahip olabilmekte dolayısıyla ötekine olumsuz bir tutum içinde olabilmektedir.

Göçmenlere yönelik tutumlara ilişkin cinsiyet farklılıkları açısından bakıldığında ise alan yazınında farklı araştırma sonuçları olduğu görülmektedir. Göçmenlere yönelik tutumlar konusunda kadınların erkeklere oranla daha olumlu tutumlara sahip olduklarına işaret eden araştırma bulguları olduğu gibi (örneğin, Anderson, 2018; Ankaralı ve ark., 2017; Knoll, 2009; Soriano ve Cala, 2019), cinsiyet farklılıklarının bulunmadığına işaret eden araştırma bulguları da mevcuttur (örneğin, Chandler ve Tsai, 2001; Curtis, 2014; Gorodzeisky ve Semyonov, 2009; Jones, Cox, Navarro-Rivera ve Cook, 2013; Paas ve Halapuu, 2012). Avrupa'da göçmen karşıtı tutumlar ve cinsiyet farklılıkları konusunda Ponce (2017) tarafından yapılan çalışmada da kadınların göçmen karşıtı tutumlar sergileme ihtimalinin erkeklerden daha düşük olmadığı ifade edilerek, kadınların özellikle Müslüman karşıtı tutumlara sahip olma olasılıklarının daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Dindarlık açısından bakıldığında, benzer şekilde, erkeklerin dindarlık düzeylerinin kadınlardan yüksek olduğuna işaret eden araştırmalar bulunduğu gibi (örneğin, Voltan-Acar, Yıldırım ve Ergene, 1996), cinsiyet farklılıklarının bulunmadığına işaret eden işaret eden çalışmalar da mevcuttur (örneğin, Cirhinlioğlu, 2006). Cirhinlioğlu ve Ok (2011) tarafından yapılan ve 11 ayrı araştırma sonuçlarının incelendiği bir meta-analitik çalışmada, kadınların erkeklerden daha dindar olduğu şeklindeki bulguların Türkiye'de de

geçerli olup olmadığı ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre incelenen çalışmaların %44.4'ünde kadınların daha dindar oldukları, %11.2'sinde erkeklerin daha dindar oldukları, %44.4'ünde ise cinsiyetler arası anlamlı bir farklılığın gözlenmediği ifade edilmiştir. Yapılan bir diğer çalışmada ise kadınların erkeklere oranla güdüsel dindarlığın alt boyutlarında daha çok güdülendikleri, ancak öznel dindarlık algısı bakımından kendilerini daha az dindar olarak değerlendirme eğiliminde oldukları ifade edilmiştir (Kaya ve Uysal, 2015). Bir diğer çalışmada ise öznel dindarlık algısının cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı ifade edilmiştir (Şirin, 2017). Hoşgörü açısından bakıldığında ise genel olarak kadınların erkeklere oranla daha hoşgörülü oldukları ifade edilmektedir (Çalışkan ve Sağlam, 2012; Genç ve Kalafat, 2008; Kalın ve Nalçacı, 2017; Öztaşkın ve İçen, 2015; Sağlam, 2000). Algılanan ayrımcılık açısından bakıldığında ise alan yazınında cinsiyet farklılıklarının olmadığına işaret eden çalışma bulguları mevcuttur (örneğin, Cesur ve Paker, 2012; Şen, 2017). Bu ve benzeri araştırma sonuçları kadın ve erkeklerin ayrımcılığı benzer şekillerde algıladıklarını düşündürmektedir. Öte yandan, algılanan ayrımcılık açısından cinsiyet farklılıklarının olduğunu, erkek göçmenlerin kadınlardan daha yüksek düzeyde ayrımcılık algıladıklarını gösteren araştırma bulguları da mevcuttur (örneğin, Yayak, 2017). Benzer şekilde, yurtseverlik tutumlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği yönünde araştırma bulguları olduğu gibi (örneğin, Yazıcı, 2009; Yazıcı ve Karapınar, 2015), kızların erkeklere oranla daha az muhafazakâr, daha az ırkçı, daha az yurtsever, daha az yabancı korkusuna sahip, daha az cezalandırıcı oldukları ve sosyal eşitsizliği daha kolay tölare ettikleri yönünde bulgular da mevcuttur (akt., Güldü ve Ersoy-Kart, 2008). Bir diğer çalışmada ise erkeklerin yurtseverlik tutumları ile kör yurtseverlik tutumlarının kadınların tutumlarından daha yüksek düzeyde olduğu, yapıcı yurtseverlik tutumlarının ise cinsiyete göre anlamlı farklılıklar göstermediği belirlenmiştir (Çimen, 2017).

Buraya kadar özetlenen alan yazını bilgisinden hareketle araştırmada, Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumun belirleyicileri olarak düşünülen dindarlık, yurtseverlik, hoşgörü ve ayrımcılığın Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumla ilişkinin incelemesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında ayrıca Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumlar konusunda cinsiyet farklılıkları olup olmadığının incelenmesi de amaçlanmıştır. Türkiye'de yapılan araştırmalarda genellikle Suriyeli mültecilerin yaşadığı sorunlar ve ne gibi sorunlara sebep oldukları konularına odaklanılmış buna karşı Suriyeli mültecilere yönelik tutumu ve bu

tutumun belirleyicilerini inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Bu amaçla araştırmada Suriyeli mültecilere yönelik tutumun öncelikli belirleyicileri nelerdir? sorusuna yanıt aranmıştır.

Yöntem

Örneklem

Araştırmaya farklı bölümlerde okuyan 213 (%53.3) kadın ve 187'i (%46.7) erkek olmak üzere 400 katılımcı dahil edilmiştir. Katılımcıların yaş ranjı 18-32, ortalaması ise 21.09'dur ($S = 1.91$). Katılımcılardan %17.5'i köyde, %6'sı kasabada, %58.1'i şehirde, %13.3'ü ise metropolde yaşamlarının büyük bir kısmını geçirdiklerini belirtmiştir. Katılımcıların %44.5'i milliyetçi/muhafazakar, %9.8'i merkez sağ, %8.5'i sosyal demokrat, %7'si sosyal komünist, %4.3'ü merkez sol, %3.3'ü liberal, %16'sı diğer politik görüşe sahipken, %6.8'i ise bu kısmı yanıtı bırakmıştır. Katılımcılardan 381 (%95.5) kişi İslamiyet dini inancına sahipken, "mülteci tanıdığınız var mı?" sorusuna katılımcıların %27.3'ü evet, %72.7'si hayır cevabını vermiştir. Katılımcıların %29.7'si düşük, %51.6'sı orta, %18.6'sı yüksek gelir düzeyine sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Suriyeli Mültecilere Yönelik Tutum Ölçeği. Doğan ve arkadaşları (2017) tarafından geliştirilen Mültecilere Yönelik Tutum Ölçeğinin maddelerinin önüne Suriyeli mülteci ifadesi eklenerek ölçek yeniden düzenlenerek kullanılmıştır. Toplam 28 maddeden oluşan ölçek maddeleri (örnek madde: "Suriyeli mülteciler toplum düzenimizi bozuyor") ve 5 dereceli Likert üzerinden puanlanmaktadır (1-kesinlikle katılmıyorum, 5- tamamen katılıyorum). Bu ölçekten alınan yüksek puan mültecilere karşı olan olumsuz tutumu yansıtmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısının .95 olduğu ifade edilmiştir (Doğan ve ark., 2017). Bu çalışmada kapsamında ise Cronbach Alfa katsayısı .96 olarak bulunmuştur.

Algılanan Ayrımcılık Ölçeği. Günlük hayatta karşı taraftan algılanan ayrımcılığı ölçebilmek amacıyla Ruggiero ve Taylor (1995) tarafından geliştirilen ölçek, Algılanan Bireysel Ayrımcılık ve Algılanan Kolektif Ayrımcılık olmak üzere iki alt boyuttan, toplam 8 madden oluşmaktadır. Baysu (2007) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçeğin Algılanan Kolektif Ayrımcılık alt boyutuna daha sonra Çoymak (2009) tarafından iki madde eklenmiştir ("Etnik

grubunuz oturdukları mahallelerde ayrımcılık yaşarlar mı?” ve “Etnik grubunuz kendi kültürünü yaşarken ayrımcılık yaşar mı?”). Bu çalışmada Çoymak (2009) tarafından oluşturulan ölçeğin on maddelik formu kullanılmış ve ölçek maddeleri Suriyeli mültecilere yönelik ayrımcılığı ölçmek amacıyla uyarlanmıştır. Katılımcıların ölçekte yer alan her bir maddeye ne derece katıldıkları 5 dereceli ölçek üzerinden (1-asla, 5-daima) değerlendirilmektedir. Baysu, (2007) tarafından yapılan uyarlama çalışmasında, bireyin kişisel olarak ne sıklıkla ayrımcılıkla karşılaştığını ölçmeyi amaçlayan algılanan bireysel ayrımcılık alt boyutundaki 4 maddenin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının .85 olduğu, farklı durumlarda (işte, sokakta vb.) bireyin ait olduğu grubun ne sıklıkla ayrımcılık yaşadığı hakkındaki algısını ölçmeyi amaçlayan algılanan kolektif ayrımcılık alt boyutundaki 4 maddenin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının ise .73 olduğu ifade edilmiştir. Bu araştırma kapsamında on maddelik ölçeğin bütünü için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı .89; kolektif ayrımcılık alt boyutu için .90 ve bireysel ayrımcılık alt boyutu için .78 olarak hesaplanmıştır.

Dini Yönelim Ölçeği. Orijinali Allport ve Ross (1967) tarafından geliştirilen Dini Yönelim Ölçeği Türkçeye uyarlaması Cirhinlioğlu (2006) tarafından yapılmıştır. Toplam 22 maddeden oluşan ölçekte 5'li Likert üzerinden (1-hiç katılmıyorum, 5-tamamen katılıyorum, örnek madde: “Hayata bakışımın temelinde dini inançlarım yatar”) değerlendirilmektedir. Ölçek 3 boyuttan oluşmaktadır; içsel dini yönelim, dışsal-kişisel dini yönelim, dışsal-sosyal dini yönelim. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı; 11 maddelik içsel dini yönelim için .89, 6 maddelik dışsal-kişisel dini yönelim için .74, 5 maddelik dışsal-sosyal dini yönelim için .60 olarak hesaplanmıştır (Cirhinlioğlu, 2006). Ölçekten alınan yüksek puan din taraftarı olma eğilimini ve düşük puan alma ise din karşıtı olma eğilimini göstermektedir. Bu çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı .88'dir. Ölçeğin 3 alt boyutunun Cronbach Alfa katsayıları şöyledir; içsel dini yönelim .82, dışsal-kişisel dini yönelim .73 ve dışsal-sosyal dini yönelim .64 olarak bulunmuştur.

Hoşgörü Ölçeği. Çalışkan ve Sağlam (2012) tarafından geliştirilen ölçek değer, empati ve kabul olmak üzere 3 boyut ve 18 maddeden oluşmaktadır. Değer alt boyutu için 9 madde (“İnsanların farklı olması doğaldır”), kabul alt boyutu için 5 madde (“Kavgacı biri değilim”), empati alt boyutu için 4 madde (örnek madde: “Kendimi başkalarının yerine koyabilirim”) bulunmaktadır. Katılımcıların ölçekte yer alan her bir maddeye ne derece katıldıkları 5 dereceli ölçek üzerinden (1-kesinlikle katılmıyorum, 5-tamamen katılıyorum)

değerlendirilmektedir. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı .84 olarak bulunmuştur (Çalışkan ve Sağlam, 2012). Ölçekten alınan puanın yüksekliği, hoşgörü eğiliminin yüksekliğine işaret etmektedir. Çalışmada kullanılan Hoşgörü Ölçeği Cronbach Alfa katsayısı .90 bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarından değer alt boyutu Cronbach Alfa katsayısı .87, kabul alt boyutu Cronbach Alfa katsayısı .75 ve empati alt boyutunun Cronbach Alfa katsayısı .80 bulunmuştur.

Yurtseverlik Tutum Ölçeği. Katılımcıların kör ve yapıcı yurtseverlik arasındaki ayrımı ve diğer sosyal olgularla ilişkisini belirlemek için Schatz, Staub ve Lavine (1999) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlaması Yazıcı (2009) tarafından yapılmıştır. Yapıcı ve kör yurtseverlik olarak iki boyuttan oluşan ölçek 20 maddeden oluşmaktadır (örnek madde: “Türkiye’yi tüm kalbiyle desteklemeyen insanlar başka bir yerde yaşamalıdır”). Daha sonra ölçeğin kör yurtseverlik boyutundan 8. madde ve yapıcı yurtseverlik boyutundan ise 13. madde çıkarılmıştır. Kör yurtseverlik boyutunda ülkeyi sorgusuz bir şekilde olumlu değerlendirmeyi, ülkeye getirilen eleştirilere karşı olduğunu ölçen 12 madde, yapıcı yurtseverlik boyutunda ise ülkeye bağlılık ve olumlu değişiklikler yaratma isteğini ölçen 8 maddeden oluşmaktadır. Katılımcılar ölçekte yer alan her bir maddeye ne derece katıldıklarını 5 dereceli ölçek üzerinden (1-hiç katılmıyorum, 5-kuvvetle katılıyorum) değerlendirmişlerdir. Ölçeğin iç güvenirlik analizinde kör yurtseverlik boyutundaki 12 maddenin Cronbach Alfa katsayısı .88, yapıcı yurtseverlik boyutundaki 8 maddenin Cronbach Alfa katsayısı .67 olarak hesaplanmıştır (Yazıcı, 2009). Bu araştırmada ölçeği Cronbach Alfa katsayısı .80 bulunmuştur. Ölçeğin alt boyutlarından kör yurtseverlik alt boyutu için Cronbach Alfa katsayısı .82 ve yapıcı yurtseverlik alt boyutunun Cronbach Alfa katsayısı .87 bulunmuştur.

İşlem

Araştırmanın uygulanabilmesi için gerekli izinler alındıktan sonra araştırmaya üniversitenin farklı bölümlerinde okuyan öğrenciler dahil edilmiştir. Araştırma 2017-2018 eğitim-öğretim yılı güz döneminde yapılmıştır. Ölçekler katılımcılara kampüs içerisinde veya toplu uygulama şeklinde sınıf ortamında ulaştırılmıştır. Öncelikle öğrencilere araştırmanın kapsamıyla ilgili bilgi verildikten sonra kimlik bilgilerinin gizli kalacağı, araştırmada gönüllülüğün esas alındığı ve anket bilgilerinin sadece bilimsel araştırma kapsamında kullanılacağı belirtilmiştir. Uygulama yaklaşık 30 dakika sürmüştür.

Bulgular

Cinsiyet Farklılıklarıyla İlgili Analiz Sonuçları

Araştırmada ele alınan değişkenlerin (hoşgörü, dini yönelim, Suriyeli mültecilere yönelik tutum, algılanan ayrımcılık ve yurtseverlik) cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü MANOVA uygulanmıştır. Analiz sonucunda cinsiyetin temel etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür [Wilks' $\lambda = .94$; $F(11, 386) = 2.15$, $p < .05$]. Cinsiyet temel etkisinin hangi bağımlı değişken üzerinde etkili olduğunu belirlemek için yapılan ileri analizler sonucunda cinsiyetin dini yönelim değişkeninin alt boyutlarından olan dışsal-kişisel dini yönelim $F(1, 396) = 10.76$, $p < .01$ ve yapıcı yurtseverlik $F(1, 396) = 3.68$, $p < .05$ üzerinde temel etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Sonuçta erkeklerin dışsal-kişisel dini yönelimlerinin kadınlardan yüksek olduğu; buna karşı kadınların yapıcı yurtseverlik alt boyutu erkeklerden yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 1. Araştırmada Ele Alınan Değişkenlerin Cinsiyete Göre Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	Cinsiyet	Ort.	S	N
Değer	Kadın	4.29	.66	213
	Erkek	4.25	.68	185
Kabul	Kadın	3.54	.79	213
	Erkek	3.55	.86	185
Empati	Kadın	4.34	.64	213
	Erkek	4.27	.65	185
İçsel dini yönelim	Kadın	3.57	.71	213
	Erkek	3.47	.80	185
Dışsal-kişisel dini yönelim	Kadın	2.33	.80	213
	Erkek	2.60	.78	185
Dışsal-sosyal dini yönelim	Kadın	3.00	.77	213
	Erkek	3.09	.86	185
Suriyeli Mültecilere yönelik tutum ölçeği	Kadın	2.73	.74	213
	Erkek	2.72	.94	185
Bireysel ayrımcılık	Kadın	3.51	.78	213
	Erkek	3.50	.88	185
Kolektif ayrımcılık	Kadın	3.41	.97	213
	Erkek	3.41	.97	185
Kör yurtseverlik	Kadın	2.92	.69	213
	Erkek	3.03	.78	185
Yapıcı yurtseverlik	Kadın	4.16	.69	213
	Erkek	4.03	.73	185

Suriyeli Mültecilere Yönelik Tutumun Yordanmasına İlişkin Analiz Sonuçları

Kişilerin Suriyeli mültecilere yönelik tutumunun araştırmada ele alınan diğer değişkenlerle korelasyonu Pearson korelasyon katsayısı hesaplanarak incelenmiştir (bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Suriyeli mültecilere yönelik tutum ile diğer araştırma değişkenleri arasındaki Pearson korelasyon katsayıları

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. SMYT	-									
2. Değer	-.15**	-								
3. Kabul	-.18***	.49***	-							
4. Empati	-.12*	.69***	.44***	-						
5. İçsel dini yönelim	-.13*	.12*	.10*	.22***	-					
6. Dışsal-kişisel dini yönelim	.21***	-.10*	-.17**	-.04	.04	-				
7. Dışsal-sosyal dini yönelim	-.01	-.01	.04	.07	.44***	.21***	-			
8. Bireysel ayrımcılık	-.18***	.27***	.08	.28***	.07	.01	.04	-		
9. Kolektif ayrımcılık	-.17**	.08	.03	.10	.08	-.03	.05	.51***	-	
10. Kör yurtseverlik	.17**	-.08	-.07	.03	.44***	.18***	.33***	-.02	-.08	-
11. Yapıcı yurtseverlik	-.06	.51***	.20***	.46***	.14**	-.05**	-.02	.21***	.14**	-.01

Not. SMYT: Suriyeli mültecilere yönelik tutum

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Kişilerin Suriyeli mültecilere yönelik tutumunu öncelikli yordayan değişkenleri belirlemek amacıyla araştırmada ele alınan tüm değişkenlerin analize alındığı aşamalı regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 3'te görüldüğü gibi dışsal-kişisel dini yönelimin en yüksek korelasyona sahip olup Suriyeli mültecilere yönelik tutumu pozitif yönde yordadığı ($\beta = .21$, $p < .001$) görülmüştür. Diğer değişkenlerden sırasıyla bireysel ayrımcılık ($\beta = -.16$, $p < .001$), içsel dini yönelim ($\beta = -.22$, $p < .001$) ve hoşgörü eğiliminin kabul alt boyutunun ($\beta = -.10$, $p < .05$) Suriyeli mültecilere yönelik tutumu negatif yönde yordadığı, yurtseverliğin kör yurtseverlik alt boyutunun Suriyeli mültecilere yönelik tutumu pozitif yönde yordadığı görülmüştür ($\beta = .23$, $p < .001$).

Tablo 3. Suriyeli Mültecilere Yönelik Tutumların Yordanmasına İlişkin Aşamalı Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Yordayıcılar	R	R ²	F	β	t
1	Dışsal -kişisel dini yönelim	.21	.04	17.89***	.21	4.23***
2	Dışsal -kişisel dini yönelim Bireysel ayrımcılık	.28	.07	14.55***	.21 -.18	4.30*** -3.81***
3	Dışsal -kişisel dini yönelim Bireysel ayrımcılık Kör yurtseverlik	.31	.09	7.82**	.18 -.18 .14	3.76*** -3.80*** 2.80**
4	Dışsal -kişisel dini yönelim Bireysel ayrımcılık Kör yurtseverlik İçsel dini yönelim	.37	.13	19.42***	.17 -.16 .24 -.23	3.65*** -3.50*** 4.53*** -4.41***
5	Dışsal -kişisel dini yönelim Bireysel ayrımcılık Kör yurtseverlik İçsel dini yönelim Kabul	.38	.14	4.62*	.16 -.16 .23 -.22 -.10	3.28*** -3.35*** 4.33*** -4.10*** -2.15*

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Tartışma

Hatırlanacağı gibi, bu araştırmada, Suriyeli mültecilere yönelik tutum ile algılanan ayrımcılık, dindarlık, hoşgörü ve yurtseverlik değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelemesi amaçlanmıştır. Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumları yordayan değişkenleri belirleyebilmek amacıyla yapılan aşamalı regresyon analizi sonuçları, ilk sırada dışsal-kişisel dini yönelimin Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumu pozitif yönde yordadığını, diğer değişkenlerden sırasıyla bireysel ayrımcılık, içsel dini yönelim ve hoşgörü eğiliminin kabul alt boyutunun Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumu negatif yönde yordadığını, yurtseverliğin kör yurtseverlik alt boyutunun ise Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumu pozitif yönde yordadığı göstermişti. Araştırmanın bir diğer amacı ise Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumlara ilişkin cinsiyet farklılıklarının incelenmesiydi. Elde edilen bulgular dışsal-kişisel dini yönelim ve yapıcı yurtseverlik açılarından cinsiyete göre farklılıklar olduğu yönündeydi.

Dindarlık açısından elde edilen bulgular, dışsal-kişisel dini yönelim arttıkça Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumunun da arttığına işaret etmektedir. Daha önce de söz edildiği gibi dışsal-kişisel dini yönelimdeki kişiler dini daha çok rahatlatma, korunma,

güvenlik elde etme ve teselli gibi bireysel faydalar için kullanma eğilimindedirler (Cirhinlioğlu, 2006; 2010). Dine yönelik bu bakış açısının kendini sosyal ilişkilerde de gösterebildiği düşünülmektedir. Daha bireyci bir bakış açısıyla dışsal-kişisel dini yönelime sahip kişiler Suriyeli mültecilere de fayda sağlamayan, kendi ve ülke çıkarlarına zarar veren kişiler gözüyle baktıkları düşünülebilir. Ancak dışsal-kişisel dini yönelime sahip kişilerin bireysel özelliklerinin daha ayrıntılı olarak incelenmesinde fayda vardır. Araştırmanın bir diğer bulgusu ise içsel dini yönelimin mültecilere yönelik olumsuz tutumla negatif yönde ilişkili olduğu yönündeydi. Kişilerin dini yönelim içsel alt boyutuna göre dinleri gereği Suriyeli mültecilere daha kucaklayıcı ve sevecen davrandıkları düşünülebilir. Alan yazınında yapılan çalışmalarda Müslüman ülkelerden gelen Müslüman sığınmacılara özellikle dindar olan yerleşik halkın din kardeşliği temelinde yaklaştığı düşünülmektedir (Güney ve Konak, 2016).

Cinsiyet farklılıkları açısından bakıldığında ise, erkeklerin dışsal-kişisel dini yönelim düzeylerinin kadınlardan yüksek olduğu yönündeki bulgu alan yazınında erkeklerin dindarlık düzeylerinin kadınlardan yüksek olduğuna işaret eden araştırma bulgularıyla tutarlı olmakla birlikte (örneğin, Voltan-Acar, Yıldırım ve Ergene, 1996; Cirhinlioğlu ve Ok, 2011), alan yazınında sözkonusu iki dini yönelim ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığına işaret eden çalışmalar da mevcuttur (örneğin, Cirhinlioğlu, 2006). Dinin korunma ve güvenlik elde etmek için bir araç olarak kullanılmasına işaret eden dışsal-kişisel dini yönelimde (Cirhinlioğlu, 2006; 2010) inancın pek ciddiye alınmadığı veya birincil ihtiyaçlara göre seçici bir şekilde biçimlendirildiği söylenebilir. Bu tür bir dini yönelimde kişilerin dini inancı daha çok dua ederek huzur sağlama gibi kişisel ihtiyaçlarını karşılamak için kullandıkları ifade edilmektedir (Gorsuch ve Mcpherson, 1989, akt. Cirhinlioğlu, 2006). Toplumsal cinsiyet ayrımının bütün toplumlarda var olduğu ve günümüzde de güncelliğini koruyan bir olgu olduğu göz önüne alındığında, sosyalizasyon süreci esnasında kadınlar ve erkeklerin farklı sosyalleşme süreçlerine maruz kaldıkları, kadınlardan ve erkeklerden beklenen sosyal roller farklı olduğu bilinen söylenebilir. Kadınsı ve erkeksi cinsiyet rollerine ilişkin kültüre özgü beklentiler kadınların ve erkeklerin farklı koşullarda farklı şekillerde davranmayı öğrenmelerine yol açmaktadır (İmamoğlu, 1995; Kâğıtçıbaşı, 1998; Maccoby ve Martin, 1983; Ruble ve Martin, 1997). Araştırma kapsamında erkeklerde dışsal-kişisel dini yönelim eğiliminin daha yüksek olmasının olası bir açıklaması olarak, toplumdaki mevcut

cinsiyet kalıp yargıları paralelinde kadınlarla erkeklerin birbirlerinden farklı oldukları, farklı eğilimlerinin, beklentilerinin ve yeteneklerinin olduğu, erkeklerin güçlü oldukları algısıyla kadınlara göre daha bireyci yetiştirilmeleri, bunun sonucunda da güç odaklı düşünmeleri ve kendilerini topluma adamaktansa kendi çıkarlarını her şeyin üzerinde tutma bilincinin yerleşmesi olduğunu düşündürmektedir. Nitekim, sosyalleşme kuramlarına ağırlık veren araştırmacılara göre, geleneksel cinsiyet rolleri bağlamında kadınların çocukların sosyalleşmelerinde birincil derecede sorumlu oldukları varsayıldığı için kız çocukları erkek çocuklarına göre daha fazla dine yönlendirilmekte (Nelsen ve Potvin, 1981), kurallar erkek çocuklarına oranla kız çocuklarına daha katı bir şekilde uygulanmaktadır (Martin, 1998). Bu durum, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadınların toplumsal değerleri ve bu değerler arasında önemli bir yer tutan dini değerleri daha güçlü bir şekilde içselleştirmelerine yol açabilmektedir.

Kör yurtseverlik sorgusuz bir biçimde ülkesinin, değerlerine ve sembollerine bağlılığı temel almaktadır. Kör yurtsever birey ulusunun üstünlüğüne inandığı için milliyetçiliğe de eğilimlidir (Ersoy ve Öztürk, 2015). Araştırmanın kapsamında elde edilen, kör yurtseverlik arttıkça Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumun artış gösterdiği yönündeki bulgu ülkemizde üniversite öğrencileriyle yapılan diğer çalışmalarla (Aktaş ve ark., 2018; Doğan ve ark., 2017) ve batıda yapılan çeşitli araştırmalarla da benzerlik göstermektedir (Ariely, 2012; Parker, 2010; Schatz ve Staub, 1997; Schatz ve ark., 1999; Spry ve Hornsey, 2007). Benzer şekilde, araştırma kapsamında elde edilen kadınların erkeklere oranla daha fazla yapıcı yurtsever tutum içinde oldukları yönündeki bulgu alan yazınındaki çeşitli araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Ülkemizde üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada erkek öğrencilerin kör yurtseverlik puanlarının kadınlardan yüksek olduğu; buna karşı yapıcı yurtseverlik puanlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı bulunmuştur (Çimen, 2017). Bir diğer araştırmada tarih öğretmenlerinin yurtseverlik puanlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı gösterilmiştir (Yazıcı, Pamuk ve Yıldırım, 2016). Buna karşı kızların erkeklerden daha çok yurtsever olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Baş, 2016; Gömleksiz ve Cüro, 2011; Soule ve Nairne, 2006; Mousavi ve Roshan, 2010). Sonuç olarak, kadınların erkeklerden daha fazla ülkelerinin haksız politikalarına karşı çıktıkları ve ülkelerini savunurken insani değerleri göz ardı etmedikleri düşünülebilir.

Araştırmada algılanan ayrımcılığın bireysel düzeyi arttıkça Suriyeli mültecilere olan olumsuz tutumlarının azaldığı görülmüştür. Suriyeli mülteciler ve ülkenin yerel halkı arasındaki huzursuzluk ve çatışma ortamı, Suriyeli mültecilere ilişkin sosyal ayrımcılığı güçlendirebilmektedir (Özdemir ve Özkan, 2016). Yerel halkın Suriyelilerle olan sosyal etkileşimleri sonucunda Suriyelilerin ayrımcılığa maruz kaldıklarına şahit olmaları, Suriyelilerin ayrımcılığa uğradıklarını kabul etmelerinde etkili olduğu düşünülebilir. Suriyelilere karşı bu olumsuz tutumları gözlemlemeleri sonucunda onlara acıma eğiliminde olabilirler. Bir diğer açıklama ise örneklemin üniversite okuyan görece entelektüel kabul edebileceğimiz öğrencilerden olmasıdır. Günümüz öğrencilerinin ayrımcılık, ötekileştirme gibi kavramlara daha duyarlı yaklaştıkları düşünüldüğünde elde edilen bulgunun farklı yaş ve eğitim seviyesindeki kişilerle yeniden sınamasında fayda vardır.

Araştırma kapsamında hoşgörü (kabul alt boyutu) düzeyi arttıkça mültecilere yönelik olumsuz tutumun azaldığı görülmüştür. Hoşgörülü olmak bireylerin farklı kültürlerden gelenlerle birlikte yaşamalarını kolaylaştırmaktadır (Coşkun, 2018). Hoşgörülü insanların daha olumlu düşüncelere ve davranışlara sahip oldukları için farklı insanlara, farklı yaşam tarzına ve görüşlere daha kabullenici ve anlayışlı bir şekilde yaklaştıkları düşünülmektedir. Hoşgörülü bireylerin mültecilere yönelik daha olumlu bir tutum sergilemelerinin bir nedeninin de onları misafir olarak görmeleri olabilir. Çünkü misafirlik kavramı toplumsal kabul ve uyum bakımından son derece önemli bir kavramdır (Akıncı ve ark., 2015). Ancak bu araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin Suriyeli mültecileri ne düzeyde misafir olarak algıladığı bilinmemektedir. Bu tartışmayı daha da öteye taşıyabilmek için mültecilerin iç grup ya da dış grup algılanma düzeyleriyle ya da misafir olarak algılanmalarıyla ilgili yeni araştırmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Öte yandan, azınlık grubu üyeleri, çoğunluk grubunun kabullenici bir tutuma sahip olduğunu, kendilerini kabul ettiğini düşündüklerinde kendilerini çoğunluk grubuna daha bağlı hisseder ve daha yakın ilişkiler kurabilirler (Şen, 2014). Bu görüşe göre Türkiye'ye gelen Suriyeli mültecilerin çoğunluk grubun onları kabul etmesi durumunda ülkeye daha bağlı ve insanlarla yakın ilişkiler kurdukları görülebilir. Bu şekilde toplumsal huzura katkı sağlanır ve insanlar bir arada daha iyi koşullarda yaşayabilirler.

Tüm bu sonuçlardan hareketle Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutumları azaltabilmek için toplumdaki kabullenici tutumu artırıcı, içsel dini yönelimi merkeze koyan ve Suriyeli mültecilerin de bireysel ayrımcılığa maruz kaldıklarını gösteren empatik bir

yaklaşımın benimsenmesinin Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutum açısından koruyucu bir role sahip olduğu belirlenmiştir. Buna karşı özellikle dışsal- kişisel bir dini eğilimin ve kör yurtseverliğin Suriyeli mültecilere yönelik olumsuz tutum açısından risk faktörleri olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte, yapılan bu çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Araştırmanın örneklemini üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Daha sonraki araştırmalarda farklı yaş ve eğitim seviyesindeki kişilerle de Suriyeli mültecilere yönelik tutumun belirlenmeye çalışması bulguların genellenebilirliği açısından önemlidir. Katılımcılar “mülteci tanıdığınız var mı?” sorusuna katılımcıların %27.3’ü evet, %72.7’si hayır cevabını vermiştir. Dolayısıyla örneklemin büyük çoğunluğunun Suriyeli mültecilerle temasının görece az olduğu belirlenmiş, ileriki araştırmalarda Suriyeli mültecilerle temasın fazla olduğu bölgelerdeki katılımcıların tutumlarının ve öncüllerinin incelenmesinin konunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacağı düşünölmüştür. Bir diğer sınırlılık ise Suriyeli mültecilere yönelik tutum ve bu tutumla ilişkili olabileceği düşünölen değişkenler arasındaki ilişkilerin korelasyonel olmasıdır. Dolayısıyla değişkenler arasında neden sonuç ilişkisi kurulamamaktadır.

Kaynakça

- Acar, N. V., Yıldırım, İ. ve Ergene, T. (1996). Bireylerin dindarlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(12), 45-56.
- Akıncı, B., Gedik, E. ve Nergiz, A. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. Göç Araştırmaları Dergisi, 1(2), 58-83.
- Aktaş, V., Kındap Tepe, Y. & Persson, R.S. (2018). Investigating Turkish university students' attitudes towards refugees in a time of Civil War in neighboring Syria. Current Psychology, 1-10.
- Allport, G. W., & Ross, J. M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. Journal of Personality and Social Psychology, 5(4), 432-433.
- Anderson, J. R. (2018). Implicit and Explicit Attitudes Towards Asylum Seekers in Australia: Demographic and Ideological Correlates. Australian Psychologist, 53(2), 181-191. <https://doi:10.1111/ap.12229>
- Ankaralı, H., Pasin, Ö., Karacan, B., Tokar, M., Künüroğlu, M., Çaça, M., Özislam, M. E. ve Şahingöz, N. B. (2017). Üniversite öğrencilerinin Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılara bakış açısı. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 7, 122-132.
- Ariely, G. (2012). Globalisation and the decline of national identity? An exploration across sixty-three countries. Journal of the Association for the Study of Ethnicity and Nationalism, 18(3), 461-482.
- Bas, M. (2016). The valuation of the university students patriotism levels according to gender, age, family structure and sports activities. European Journal of Education Studies. Doi: 10.5281/zenodo.59800.
- Baysu, G. (2007). The effects of intergroup perceptions and ingroup identifications on the political participation of the second-generation Turkish migrants in The Netherlands. (Yayımlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Beyşehir'de Suriyeli mültecilerle kavga: 2 ölü, 3 yaralı (2016, 10 Temmuz). BBC Türkçe, İstanbul. Erişim: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/07/160710_konya_gerginlik [Erişim Tarihi: 7 Ocak 2018]
- Bodvarsson, Ö.B. & Van den Berg, H., (2013). The Economics of Migration: Theory and Policy.(2nd ed.). New York, Heidelberg, Dordrecht, London: Springer.
- Boyraz, Z. (2015). Türkiye'de göçmen sorununa örnek Suriyeli mülteciler. ZeitschriftfürdieWelt der Türken Journal of Worlds Of Turks, 7(2), 35-58.
- Cassidy, C., Howe, C., Warden, D., & O'Conner, R. C. (2004). Perceived discrimination and psychological distress: The role of personal and ethnic self-esteem. Journal of Counselling Psychology, 51(3), 329-339.
- Cesur, S. ve Paker, O. (2012). Laiklik bağlamında yaş, cinsiyet, siyasi görüş ve dindarlık seviyesine göre gruplar arası ilişkide belirleyici olan bazı değişkenlerdeki farklılaşmalar. Psikoloji Çalışmaları Dergisi, 32(2), 49-70.

- Chandler, C. R., & Tsai, Y. M. (2001). Social factors influencing immigration attitudes: an analysis of data from the General Social Survey. *The Social Science Journal*, 38(2), 177-188.
- Cirhinlioğlu, F. G. (2006). Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyilik Hali Arasındaki İlişkiler. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Cirhinlioğlu, F. G. (2010). Dini dönemler ve önyargı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1366-1384.
- Cirhinlioğlu, F. G., ve Ok, Ü. (2011). Kadınlar mı yoksa erkekler mi daha dindar? *Journal of World of Turks*, 3(1), 121-141.
- Coşkun, H. (2018). Hoşgörü eğitimi bağlamında bir ders planının taslağının geliştirilmesi ve uygulanması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 1-26.
- Curtis, K.A. (2014). Inclusive versus exclusive: A cross-national comparison of the effects of subnational, national, and supranational identity. *European Union Politics* 15(4) 521–546. DOI: 10.1177/1465116514528058
- Çalışkan, H., ve Sağlam, H. İ. (2012). Hoşgörü eğilim ölçeğinin geliştirilmesi ve ilköğretim öğrencilerinin hoşgörü eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1431-1446.
- Çimen, L. K. (2017). Üniversite öğrencilerinin vatanseverlik tutumları ile benlik kurguları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 1950-1975.
- Çocuğu dövdükleri iddiasıyla Suriyelilere saldırdılar (2018, 10 Ağustos). HaberTürk. Erişim: <https://www.haberturk.com/denizli-haberleri/62692888-cocugu-dovdukleri-iddiasıyla-suriyelilere-saldirdilar> [Erişim Tarihi: 9 Kasım 2019]
- Çoymak, A. (2009). Associations of religious identification, secular identification, perceived discrimination and political trust with ethnic and societal (National) identification. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Demirbaş, H. ve Bekaroğlu, E. (2013). Evden uzakta olmak: sığınmacıların \mültecilerin psikolojik sorunları ve alınacak önlemler. *Kriz Dergisi*, 21(1-2-3), 11-24
- Doğan, M., Erdoğan, S., Yunus, S., ve Kındap Tepe, Y. (2017). Mültecilere Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. In L. Aydemir (Ed.), *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Berlin Konferansı. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Ersoy, A. ve Öztürk, F. (2015). Bir vatandaşlık değeri olarak yurtseverlik: Sosyal bilgiler öğretmenlerin algısı. *Elementary Education Online*, 14(3), 974-992.
- Genç, S. Z. ve Kalafat, T. (2008). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları ile empatik becerilerinin değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 211-222.
- Gorodzeisky, A. & Semyonov, M. (2009) Terms of exclusion: public views towards admission and allocation of rights to immigrants in European countries, *Ethnic and Racial Studies*, 32(3), 401-423, DOI:10.1080/01419870802245851

- Göker, G. ve Keskin, S. (2015). Haber medyası ve mülteciler: Suriyeli mülteciler Türk yazılı basınındaki temsili. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 41, 229-256.
- Gömleksiz, M. ve Ciro, E. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarında yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 95-134.
- Güldü, Ö. ve Ersoy-Kart, M. (2008). Toplumsal cinsiyet rolleri ve siyasal tutumlar: sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(3), 97-117.
- Güney, Ü. ve Konak, N. (2016). Bolu’da Suriyeli ve Iraklı sığınmacılar: Milliyetçilik, erillik ve vatandaşlık temelinde öteki algısı. *Alternatif Politika Dergisi*, 8(3), 505-535.
- Hagen- Zanker, J. (2008). Why do people migrate? A review of the theoretical literature. (Maastricht Graduate School of Governance Working Paper, No. 2008/WP002. Available at <https://ssrn.com/abstract=1105657> (Retrieved 03 December 2015).
- Hatay'da Türk-Suriyeli kavgası, (2013, 7 Mayıs). *Milliyet*. Erişim: <http://www.milliyet.com.tr/hatay-da-turk-suriyeli-kavgasi/gundem/detay/1704751/default.htm> [Erişim Tarihi: 7 Ocak 2018]
- Himmelfarb, H. S. (1975). Measuring Religious Involvement. *Social Forces*, 53(4), 606-618.
- İmamoğlu O. (1995). Değişim Sürecinde Aile; Evlilik İlişkileri Bireysel Gelişim ve Demokratik Değerler. Aile Kurultayı. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başbakanlığı. Birinci Kitap, Ankara.
- Jones, R.P., Cox, D., Navarro-Rivera, J. & Cook, E. (2013). Factors Influencing Support for Immigration Reform: Analysis from the 2013 Religion, Values, and Immigration Reform Survey (August 29, 2013). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2324864> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2324864>
- Kâğıtçıbaşı, Çiğdem (1998). *Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kalın, Z. T. ve Nalçacı, A. (2017). Ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin hoşgörü eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 293-304.
- Kaya F. Ş. ve Uysal V. (2015). Günümüzde dindarlık ve toplumsal cinsiyet rolü algıları üstüne bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36), 646-662.
- Knoll, B.R. (2009). And Who Is My Neighbor?" religion and immigration policy attitudes. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 48(2), 313-331.
- Maccoby, E., & Martin, J.A. (1983). "Socialization In The Context of The Family: Parent-Child Interaction". In P.H. Mussen (Series Ed.), & E.M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of Child Psychology, Vol. 4: Socialization, Personality and Social Development* (4th Ed., Pp.1-101). New York: Wiley.
- Martin, K. A. (1998). Becoming a Gendered Body: Practices of Preschools. *American Sociological Review*, 63, 494-511.
- Mousavi, R. & Roshana, R. (2010). Investigating different aspects of identity among the students of Tehran Universities: The role of sex differences. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 5, 1884-1889.
- Mülteciler Derneği (2019, Ekim). Türkiye'deki Suriyeli Sayısı. 09.11.2019 tarihinde <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> adresinden alınmıştır.

- Nelsen, H.M. & Potvin, R.H. (1981), Gender and regional differences in the religiosity of Protestant adolescents. *Review of Religious Research*, 22, 268-285.
- Özdemir, F. ve Öner-Özkan, B. (2016). Türkiye’de sosyal medya kullanıcılarının Suriyeli mültecilere ilişkin sosyal temsilleri. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 4(8), 227-244.
- Özdoğan, Ö. (2005). Ruhsal yaklaşım ve insan Türkiye’de bir uygulama örneği. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 6(15), 137-152.
- Öztaşkın, Ö. B. ve İçen, M. (2015). Ortaokul öğrencilerinin hoşgörü eğilimleri ile demokrasi algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 39-56.
- Paas, T. & Halapuu, V. (2012). Attitudes towards immigrants and the integration of ethnically diverse societies. *Norface Migration Discussion Paper*, No. 2012-23.
- Parker, C.S. (2010). Symbolic versus Blind Patriotism: Distinction without Difference? *Political Research Quarterly* 63(1), 97–114.
- Ponce, A. (2017). Gender and anti-immigrant attitudes in europe. *socius: Sociological Research for a Dynamic World*, 3, 1–17. DOI: 10.1177/2378023117729970
- Ruble, D. N., & Martin, C. L. (1997). “Gender Development”. In W. Damon (Series Ed.), & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of Child Psychology, Vol. 3, Social, Emotional and Personality Development* (5th Ed.). New York: Wiley.
- Sağlam, H. İ. (2000). Sosyal bilgiler dersinin demokratik tutum geliştirmedeki rolü. *Millî Eğitim Dergisi*, 146, 67-71.
- Schatz, R., Staub, E. & Lavine, H. (1999). On the varieties of national attachment: Blind versus constructive patriotism. *Political Psychology*, 20, 154-174.
- Schatz, R.T. & Staub, E. (1997). Manifestations of blind and constructive patriotism: Personality correlates and individual-group relations. In D. Bar-Tal & E. Staub (Eds.), *Patriotism: In the lives of individuals and nations* (pp. 229-245). Chicago, IL: Nelson-Hall.
- Soriano, E. & Cala, V.C. (2019). What attitudes toward refugees do future europeanteachers have? A comparative analysis between France and Spain. *Sustainability*, 11, 66. doi:10.3390/su11110066
- Soule, S., & Nairne, J. (2006, April). Are girls checking out? Gender and political socialization in transitioning democracies. In A Paper Presented At The Midwestern Political Science Meeting, Chicago.
- Spry, C. & Hornsey, M. (2007). The influence of blind and constructive patriotism on attitudes toward multiculturalism and immigration. *Australian Journal of Psychology*, 59(3), 15-158.
- Şahin, B. (2013). Farklılık, hoşgörü ve Ak Parti iktidarı: Gezi Parkı sürecinin düşündürdükleri. *Liberal Düşünce*, 18(71), 161-169.
- Şeker, B. ve Sirkeci, İ. (2014). Birleşik Krallıktaki Türkiye kökenli kadınlarda yaşam doyumu: Kimlik, kültürleşme ve ayrımcılık. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(34), 69-81.
- Şen, E. (2014). Etnik gruplarda sosyal kimlik ve algılanan ayrımcılık: Türk ve Kürt etnik grupları üzerine bir çalışma (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji (Sosyal Psikoloji) Anabilim Dalı, Ankara.

- Şen, E. (2017). Algılanan ayrımcılık ve sosyal kimlik ilişkisi: Türk ve Kürt etnik grupları üzerine bir çalışma. *Nesne Psikoloji Dergisi*, 5(11), 449-468. DOI: 10.7816/nesne-05-11-06.
- Şirin, T. (2017). Ergenlerin problem çözme becerileri ile öznel dindarlık algıları arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15(33), 177-222.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2019, Ekim 31). İkamet İzinleri. 09.11.2019 tarihinde <https://www.goc.gov.tr/> adresinden alınmıştır.
- Voltan- Acar, N., Yıldırım, İ. ve Ergene, T., (1996), Bireylerin dindarlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 45-56.
- Wikipedia (2017). Mülteci. Erişim: <https://tr.wikipedia.org/wiki/M%C3%BClteci> [Erişim Tarihi: 9 Kasım 2019]
- Yayak, A. (2018). Göçmenlerin ayrımcılık algıları ile özdeşleşme düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(3), 557-576.
- Yazıcı, F. (2009). Yurtseverlik eğitimi: Sosyal bilgiler ve Tarih öğretmenlerinin tutum ve algılarına yönelik bir çalışma (Tokat ili örneği). (Yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Yazıcı, F. ve Karapınar, Y. (2015). Çok kültürlülük ve yurtseverlik bağlamında azınlık öğrencilerinin tarih dersleriyle ilgili algıları. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 4(2), 63-38.
- Yazıcı, F., Pamuk, A. ve Yıldırım, T. (2016). Tarih öğretmen adaylarının çok kültürlülük ve yurtseverlik tutumları arasındaki ilişki. *Electronic Turkish Studies*, 11(9).
- Yazıcı, S. ve Yazıcı, F. (2010a). Yurtseverlik eğitimi: Tarih ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin algı, tutum ve eğitimsel uygulamalarına yönelik bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10). 649-660.
- Yazıcı, S. ve Yazıcı, F. (2010b). Yurtseverlik tutum ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2). 901-918.

Makalenin Geliş Tarihi: 18 Ekim 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 7 Kasım 2019

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE DİKKAT EKSİKLİĞİ VE HİPERAKTİVİTE
BOZUKLUĞU BELİRTİ DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ**
EXAMINATION OF SYMPTOM LEVELS OF ATTENTION DEFICIT AND
HYPERACTIVITY DISORDER IN UNIVERSITY STUDENTS

*Esra Kısacık**
*Canan Kalaycıoğlu***

Öz

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) belirti düzeyleri cinsiyet, yaş ve fakülte açısından incelenmiştir. Çalışma, 18-30 yaşları arasında 409 kadın, 385 erkek toplam 794 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan, Turgay (1995) tarafından geliştirilen, Günay ve arkadaşları (2006) tarafından Türkçeye uyarlanan "Erişkin Dikkat Eksikliği Bozukluğu/Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Ölçeği" doldurmaları istenmiştir. Çalışmada fakülte ve cinsiyet etkileşim etkisi bulunmuştur. Buna göre kadınların DEHB belirti düzeyleri açısından fakülteler arası fark bulunmazken erkeklerde Tıp Fakültesi öğrencilerinin DEHB-Dikkat Eksikliği puanının, Edebiyat Fakültesi öğrencilerinden yüksek olduğu bulunmuştur. Ayrıca tüm grupta ve erkeklerde DEHB-Aşırı Hareketlilik puanı ile yaş arasında ve tüm grupta DEHB toplam puanı ve yaş arasında anlamlı negatif ilişki bulunmuştur. Bulgular alan yazınla ilişkilendirilerek tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: DEHB, Üniversite Öğrencileri, Fakülte.

Abstract

In this study, we examined whether symptom levels of undergraduate students' attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) differs in terms of age, sex and major. Seven hundred and ninety four undergraduate students (409 female, 385 male) aged between 18-30 participated to the study. All participants completed "Adult Attention Deficit-Hyperactivity Disorder Scale" developed by Turgay (1995) and adapted by

* Öğr. Gör. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, ORCID: 0000-0001-6232-5407

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Temel Tıp Bilimleri Bölümü, ORCID: 0000-0001-5203-1712

Günay et al. (2005). Results revealed a significant interaction effect of major and gender. . Accordingly, while ADHD symptom levels did not differ across major in females, in males School of Medicine students had higher ADHD-attention deficit scores than Faculty of Letters students. Besides, there was a significant negative correlation between ADHD-hyperactivity scores and age in the whole group (in both males and females). A significant negative correlation was also observed between ADHD total scores and gender in the whole group as well. Results were discussed in the light of relevant literature.

Keywords: ADHD, Undergraduate Students, Faculty.

Giriş

Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) dikkatsizlik, aşırı hareketlilik ya da dürtüsellik belirtileri ile işlevselliği etkileyen, psikososyal alanda bozulmanın eşlik ettiği nörogelişimsel bir bozukluktur (Amerikan Psikiyatri Birliği –APA, 2013; Kooji ve ark., 2010). DSM V (2013)' e göre; DEHB belirtileri iki alt bölümde ele alınmaktadır: Dikkatsizlik ve hiperaktivite/dürtüsellik. Her iki grup için yeterli belirti varsa tanı bileşik tip DEHB olmaktadır (APA, 2000 ve APA, 2013).

DEHB, çocukluk/ergenlik çağının sıkça rastlanan bir bozukluğu olmasına karşın yetişkinlikte de devam etmektedir. DEHB'li çocukların yaklaşık %60-70'inde belirtilerin yetişkinliğe taşındığı görülmektedir (Ercan, 2010; Kaplan ve Stevens, 2002; Nigg ve Casey, 2005; Öncü, 2004). Gelişme ve büyüme süreci ile birlikte DEHB belirtilerinin dışavurumu şekil değiştirir (Biederman, Mick ve Faraone, 2000). Çocuklarda aşırı hareketlilik ve dürtüsellik sonucu okulda yaşanan sorunlar, yetişkinlikte huzursuzluğa, iş hayatında ve sosyal ilişkilerinde yaşanan zorluklara dönüşmektedir. Büyüme ile aşırı hareketlilik belirtilerinin dikkatsizlik belirtilerine göre daha fazla ve daha hızlı bir şekilde düzeldiği, erişkin DEHB'lilerde dürtüsellik ve dikkatsizliğin belirgin olduğu bildirilmiştir (APA, 2013 ; Biederman, Mick, ve Faraone, 2000; Woods ve ark., 2002). DEHB'li yetişkinlerde plan yapma, işleri düzene ve sıraya koymada yaşanan sorunlar, konsantrasyon gücünü, başladığı işi sürdürememe ve sonlandıramama devam eden belirtileridir.

Erişkin DEHB'lilerde yapılan bilişsel çalışmalarda çalışma belleğinde, bilişsel esneklik ve dikkat alt tiplerinde bozulmalar olduğu gösterilmiştir (Dinn ve ark., 2001; Fuermaier ve ark., 2013; Rohlf ve ark., 2012; Schoechlin ve Engel, 2005; Tucha ve ark., 2008). Sürekli (Faraone ve Biederman, 2005; Makris ve ark., 2010; Tucha ve ark. 2009; Wang ve ark., 2013) ve seçici (Biederman and Faraone, 2005; Bush, 2010) dikkatte etkilenmenin belirgin olduğu bildirilmiştir. Bilişsel sorunların, akademik yaşama da yansıdığı belirtilmektedir. DEHB'li

üniversite öğrencilerinde dikkati sürdürmede zorluk, çok konuşma ve dinleyememe, unutmama, sonuca ulaşamama, bellek problemleri, dağınıklık gözlenmektedir. Üniversite derecelerinin düşüklüğü yanısıra devam eden bilişsel sorunlar, DEHB’li genç erişkinlerde işsizlik oranlarının daha yüksek olmasına yol açmaktadır (Biederman ve ark., 2006; Fayyad ve ark., 2007; Kessler ve ark., 2006; Mc Gough JJ ve ark., 2004;).

Türkiye’de DEHB’in üniversite öğrencilerinde araştırıldığı çalışmalara yönelik “DEHB” “erişkin” “öğrenci” anahtar kelimeleri ile yaptığımız taramada üç makale ve üç tez çalışmasının olduğu görülmüştür. Bunlardan Yılmaz ve arkadaşlarının²⁴ (2012) makalesinde üniversite öğrencilerinde Erişkin Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Ölçeğinin alt boyutlarının yaş, cinsiyet, sınıf ve okul bölümünden etkilenip etkilenmediği araştırılmıştır. Dikkat eksikliği düzeyinin fen bilimleri temel alanında sosyal ve sağlık bilimleri temel alanlarından daha düşük olduğu gözlenmiş, aşırı hareketlilik açısından eğitim alanları arasında bir fark bulunmamıştır. Yeşil Örnek ve Durmuş (2016) tarafından yayımlanan makalede DEHB belirtilerinin fen bilimleri alanında eğitim görenlerde müzik alanında eğitim görenlere oranla daha az sıklıkla görüldüğü bildirilmiştir. Kılıçoğlu ve arkadaşlarının (2009) DEHB belirtileri üzerinde cinsiyet ve öğretim tipinin (örgün/ikinci öğretim) etkisini inceledikleri çalışmasında, aşırı hareketlilik alt boyutunda ve toplam puanda erkeklerin kadınlardan anlamlı düzeyde yüksek puan aldığı bulunurken öğretim tipine özgü fark bulunmamıştır.

Yayımlanmamış tez çalışmalarından Şahin’in araştırmasında 2028 üniversite öğrencisi taranmış, yüksekokulda okuyanların fakültedekilere göre daha yüksek DEHB puanı olduğu gözlenmiştir (Şahin, 2009). Fakülteler arası farkların incelendiği bir tez çalışmasında 2096 üniversite öğrencisinde DEHB belirtileri açısından bölüm farkı bulunmamıştır (Alaçam, 2012). Son olarak Yaşar’ın çalışmasında Beden Eğitimi Öğretmenliği bölümünde DEHB düzeyleri incelenmiş, cinsiyet, yaş, vücut ağırlığı, sınıf düzeyi açısından anlamlı fark gözlenmemiştir (Yaşar, 2013).

Materyal ve Metot

Araştırmada çeşitli üniversitelerden lisans öğrencilerine kolay ulaşabilir örnekleme yöntemi kullanılarak Erişkin DEB/DEHB Ölçeği uygulanmıştır. Çalışma öncesi Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi İlaç Dışı Girişimsel Klinik Araştırmalar Etik Kurul’undan,

uygulama yapılan üniversite yönetimlerinden ve ders sorumlularından gerekli izinler alınmıştır.

Katılımcılar

Çalışmada 18-30 yaşları arasında 409 kadın (\bar{X} = 20.74, SS = 2.03), 385 erkek (\bar{X} = 20.68, SS = 2.10) olmak üzere 794 öğrenci (\bar{X} = 20.70, SS = 2.03) Erişkin DEB/DEHB ölçeğini doldurmuştur. Örneklem Cumhuriyet (n = 320), Hacettepe (n =208), Gazi (n =186), Ankara (n =74) ve Orta Doğu Teknik (n =6) üniversitelerinin lisans öğrencilerinden oluşmaktadır. Üniversite dağılımları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların üniversitelere göre dağılımı

Üniversite	Kadın		Erkek		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Cumhuriyet	171	44.1	149	36.7	320	40.3
Hacettepe	105	27.1	103	25.4	208	26.2
Gazi	76	19.6	110	27.1	186	23.4
Ankara	32	8.2	42	10.3	74	9.3
ODTÜ	4	1.0	2	0.5	6	0.8
Toplam	388	100	406	100	794	100

Katılımcılar bu üniversitelerin mühendislik fakültesi (bilgisayar ve elektronik mühendisliği bölümleri), edebiyat fakültesi (psikoloji ve felsefe bölümleri), iletişim fakültesi (halkla ilişkiler bölümü) ve tıp fakültesi öğrencilerinden oluşmaktadır. Fakülte dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların fakültelere göre dağılımı

Fakülte	Kadın		Erkek		Toplam	
	N	%	N	%	N	%
Edebiyat	207	51.0	243	62.6	450	56.7
Mühendislik	102	25.1	52	13.4	154	19.4
Tıp	47	12.1	51	12.6	98	12.4
İletişim	46	11.9	46	11.3	92	11.6
Toplam	388	100	406	100	794	100

Veri Toplama Aracı

Erişkin Dikkat Eksikliği Bozukluğu/Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Ölçeği (Erişkin DEB/DEHB Ölçeği)

Turgay (1995) tarafından geliştirilen, 5'li likert tipi derecelendirmeye göre düzenlenmiş 48 maddelik ölçekte, yetişkinin biliş ve davranışlarını kendisinin derecelendirmesi istenmektedir. Ölçek, "Dikkat Eksikliği Bölümü" (DE, 9 madde), "Aşırı Hareketlilik/Dürtüsellik Bölümü" (AH, 9 madde) ve "DEHB ile İlgili Özellikler ve Sorunlar Bölümü" (30 madde) olmak üzere üç alt bölüm içerir (Ek-3). Bu araştırmada DEHB-DE ve DEHB-AH bölümlerine ait puanlar değerlendirildi.

Ölçeğin Türkçeye çevrilmesi, uyarlanması, geçerlik güvenirlik çalışması Günay ve arkadaşları (2005) tarafından yapılmıştır. Toplam puanın Cronbach alfa katsayısı .96 olarak bildirilmiştir. Genel toplamda 20 puanın altı düşük düzeyde DEHB; 20 ile 59 puan arası orta düzeyde DEHB; 59 puanın üstü yüksek düzeyde DEHB belirtileri olarak kabul edilmektedir (Günay ve ark., 2006). Ölçeğin uygulama süresi yaklaşık 10 dakikadır.

Katılımcılar ölçekle birlikte, yaş, cinsiyet, fakülte ve bölüm bilgilerini içeren soruları yanıtlamışlardır.

İşlem: Erişkin DEB/DEHB Ölçeği katılımcılara sınıf ortamında dağıtılmıştır. Katılımcılara çalışma hakkında bilgilendirme yapıldıktan sonra, ölçeğin üzerinde yaş, cinsiyet, bölüm ve fakülte bilgilerinin istendiği bir bölüm olduğu söylenmiştir. Çalışmaya katılımın gönüllülük esasında olduğu belirtilmiştir. Araştırmacı ve ders sorumlusu eşliğinde gönüllülerin ölçekleri doldurmaları beklenmiş, yaklaşık 10-15 dakika süren uygulama sonrasında ölçekler geri toplanmıştır.

İstatistik Değerlendirme: Erişkin DEB/DEHB Ölçeği DE ve AH bölüm puanları ve bunlara ait toplam puana yaş, cinsiyet ve bölüm değişkenlerinin etkisi incelenmiştir. Veri dağılımları için Shapiro-Wilk normallik testi, basıklık ve çarpıklık katsayıları değerlendirilmiştir. Nicel veriler için ortalama, standart sapma ve yüzdeler kullanılmıştır. Grup karşılaştırmaları ANOVA'yla, değişkenlerin birbirleriyle ilişkileri ise Pearson çarpım moment korelasyon katsayısı hesaplanarak incelenmiştir. Post hoc analiz için Bonferroni düzeltmesi kullanılmıştır.

Bulgular

Katılımcıların Erişkin DEB/DEHB Ölçeğinin DE ve AH bölümlerinden aldıkları puanların cinsiyete ve fakülteler göre dağılımları Tablo 3 ve Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 3. Erişkin DEB/DEHB Ölçeği puanlarının cinsiyete göre dağılımı

	Kadın (N=388)		Erkek(N=406)		Toplam(N=794)	
	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS
DE bölümü	8.30	4.26	7.98	3.73	8.13	4.00
AH bölümü	7.30	5.33	7.40	4.97	7.35	5.15
Toplam	15.60	8.27	15.37	7.21	15.48	7.75

Tablo 4. Erişkin DEB/DEHB Ölçeği puanlarının fakülterle göre dağılımı

		Kadın		Erkek		Toplam	
		\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS
DE bölümü	Edebiyat	8.44	4.38	7.37	3.61	7.94	4.07
	Tıp	8.70	4.69	9.26	4.14	8.98	4.40
	Mühendislik	7.40	3.40	8.16	3.48	7.90	3.46
	İletişim	8.17	4.00	8.86	3.91	8.52	3.95
AH bölümü	Edebiyat	7.44	5.35	7.03	4.76	7.25	5.09
	Tıp	7.40	5.47	8.38	5.19	7.90	5.56
	Mühendislik	7.00	5.24	7.49	5.47	7.32	5.38
	İletişim	6.82	4.70	7.80	4.38	7.31	4.54

Araştırmada cinsiyet ve fakülte değişkeninin DEHB-DE ve DEHB-AH puanları ile ilişkisi ayrı ayrı 4 (Fakülte) X 2 (Cinsiyet) gruplar arası ANOVA deseni ile incelendi. DEHB-DE ve DEHB-AH puanlarının her biri için tek faktörlü ANOVA yapıldı. DEHB-DE puanı için

yürütülen analizde ana etkilerin anlamlı olmadığı görüldü. Buna karşın, fakülte ve cinsiyet etkileşim etkisi anlamlıydı (Tablo 5). Etkileşim etkisinde farkın kaynağını bulmak için yapılan post-hoc analizlerde Tukey testi kullanıldı. Buna göre kadınlarda fakülteler arası fark yoktu. Erkeklerde tıp fakültesi öğrencilerinin DEHB-DE puanı, edebiyat fakültesi öğrencilerinden yüksekti ($p=.008$). DEHB-AH puanı için yürütülen ANOVA analizinde ana etkilerin ve etkileşim etkisinin anlamlı olmadığı görüldü (Tablo 6).

Tablo 5. DEHB-DE puanına Cinsiyet ve Fakültenin etkisi

Değişim Kaynağı	Kareler		Ortalama			Etki
	Toplamı	Sd	Kare	F	p	Büyüklüğü
Cinsiyet (A)	7.41	1	7.41	.469	.494	.001
Fakülte (B)	121.48	3	40.94	2.55	.054	.010
A X B	143.73	3	47.91	3.02	.029	.011

Tablo 6. DEHB-AH puanına Cinsiyet ve Fakültenin etkisi

	Kadın (N=388)		Erkek (N=406)		Toplam (N=794)	
	r	P	r	p	r	p
DE Bölümü	-.022	.671	-.036	.473	-.029	.415
AH Bölümü	-.087	.085	-.110*	.027	-.098*	.006
Toplam	-.067	.185	-.094	.058	-.080*	.024

Araştırmada Erişkin DEB/DEHB Ölçeği puanlarının yaş ile ilişkisi de incelendi. Tüm grupta ve erkeklerde DEHB-AH puanı ile yaş arasında anlamlı negatif korelasyon bulunmuştur. Ayrıca, tüm grupta DEHB toplam puanı ve yaş arasında da anlamlı negatif ilişki bulunmuştur. Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların DE ve AH puanlarının yaş ile korelasyonları

	Kadın (N=388)		Erkek (N=406)		Toplam (N=794)	
	<i>r</i>	<i>P</i>	<i>r</i>	<i>p</i>	<i>r</i>	<i>p</i>
DE Bölümü	-.022	.671	-.036	.473	-.029	.415
AH Bölümü	-.087	.085	-.110*	.027	-.098*	.006
Toplam	-.067	.185	-.094	.058	-.080*	.024

**p*<.05

Tartışma

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin cinsiyet, yaş ve fakülte açısından DEHB düzeyleri incelenmiştir.

Erişkin DEB/DEHB Ölçeği, üç bölümden oluşmaktadır. DE ve AH bölümlerinde DSM esas alınmıştır. Üçüncü bölüm doğrudan DEHB'le ilişkisi olmayan, klinik deneyim sonucu oluşturulan bölümdür. Bu nedenle, araştırmada ölçeğin sadece DE ve AH bölümleri değerlendirilmiştir.

Elde edilen bulgular katılımcıların cinsiyet ve okudukları fakülte açısından AH puanlarının farklı olmadığını göstermiştir. DE bölümü açısından erkeklerde Tıp Fakültesi öğrencilerinin Edebiyat Fakültesi öğrencilerine göre daha yüksek puanlara sahip oldukları görülmüştür. DEHB belirtilerinin fakülteler açısından incelendiği herhangi bir çalışmaya uluslararası alan yazında rastlanmamıştır. Ülkemizde yapılan çalışmalarda ise fakülteler açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır (Kılıçoğlu ve ark. 2009; Yılmaz ve ark., 2012). Çalışmamızda erkeklerde Tıp Fakültesi öğrencilerinin yüksek DE puanı; DEHB belirtilerinin akademik başarıya olumsuz etkileri ile ilgili alan yazın bilgisi ile çelişmektedir. Bu bulgu, edebiyat ve tıp fakültelerinden katılımcı sayılarının farklı oluşundan kaynaklanan tesadüfi bir bulgu olabilir. Edebiyat Fakültesi katılımcılarının sayısı 243 iken tıp fakültesi katılımcı sayısı 51'dir. Bu tartışmalı bulgunun olası bir diğer nedeni Tıp Fakültesi öğrencilerinden veri toplama aşamasının sınav dönemlerine yakınlığı olabilir. Edebiyat Fakültesi öğrencilerinden veri toplanması dönem başında gerçekleşmiştir. Ancak tıp fakültesi öğrencilerinden veri dönem ortasında sınav dönemlerine yakın bir zamanda alınmıştır. Kaygı düzeyinin farklı

oluşu, Tıp Fakültesi öğrencilerinin sınavlara daha erken hazırlanmaya başlaması gibi faktörler alan yazınla uyumsuz bulgunun nedeni olabilir.

DEHB belirtilerinin cinsiyet açısından incelendiği çalışmalarda, çocukluk döneminde bu belirtilerin erkeklerde daha fazla görüldüğü ancak söz konusu farkın yetişkin dönemde ortadan kalktığı bildirilmektedir (Carlson ve ark. 1997; Derks ve ark. 2007). Çalışmamızda DEHB puanları açısından cinsiyet farkı gözlenmemiştir, bulgu alan yazınla uyumludur.

Çalışmada, DEHB toplam puanının tüm grupta yaş ile azaldığı gözlenmiştir. Ülkemizde DEHB belirtilerinin fakülte, cinsiyet ve yaş gruplarına göre dağılımının ele alındığı bir çalışmada; DE bölümü için yaş gruplarına göre anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Ortalamalara göre 23 ve üzeri yaş grubundaki öğrencilerin DE alt bölümü puanları 17-19 ve 20-22 yaş grubundaki öğrenciler arasında anlamlı olarak daha düşük olduğu bulunmuştur (Yılmaz ve ark. 2012). Bizim çalışmamızda ise anlamlı negatif ilişkinin AH bölümünde belirgin olduğu dikkat çekmektedir. Bulgumuz, aşırı hareketliliğin yaşla birlikte azaldığını gösteren alan yazın çalışmaları ile uyumludur (APA, 2013; Biederman, Mick, ve Faraone, 2000; Woods ve ark., 2002). Ek olarak yaş bulgusu özellikle erkeklerde belirgindir. Çalışmamızda DEHB ölçeği puanları cinsiyete göre farklılaşmamakla birlikte, bu bulgu DEHB'in özellikle erkeklerde sık gözlenmesi ile ilişkili olabilir (Carlson ve ark. 1997; Derks ve ark. 2007).

Çalışmamız, Türkiye'de üniversite öğrencilerinde fakülte, cinsiyet ve yaş açısından DEHB belirtilerine ait bir döküm sunmuştur. Yapılan az sayıda çalışmaya katkı sağlaması açısından değerlidir.

Kaynakça

- Alaçam, H. (2012). Denizli bölgesi üniversite öğrencilerinde internet bağımlılığının görülme sıklığı ve yetişkin dik-kat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ile ilişkisi. (Yayımlanmamış tıpta uzmanlık tezi), Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Denizli.
- American Psychiatric Association. (2000). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (4th ed., text rev.). Washington, DC.
- American Psychiatric Association. (2003). Practice guideline for the assessment and treatment of patients with suicidal behaviors. *American Journal of Psychiatry*, 160(Suppl. 11), 1– 60.
- American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Washington, DC: Author.
- Biederman, J., Mick, E., & Faraone, S. V. (2000). Age-dependent decline of symptoms of attention deficit hyperactivity disorder: impact of remission definition and symptom type. *American journal of psychiatry*, 157(5), 816-818.
- Biederman J, Faraone SV, Spencer TJ, Mick E, Monuteaux MC, Aleardi M. (2006). Functional impairments in adults with self-reports of diagnosed ADHD: A controlled study of 1001 adults in the community. *J Clin Psychiatry* 67(4):524-40.
- Carlson, C. L., Tamm, L., & Gaub, M. (1997). Gender differences in children with ADHD, ODD, and co-occurring ADHD/ODD identified in a school population. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 36(12), 1706-1714.
- Derks, E. M., Hudziak, J. J., & Boomsma, D. I. (2007). Why more boys than girls with ADHD receive treatment: a study of Dutch twins. *Twin Research and Human Genetics*, 10(5), 765-770.
- Dinn WM, Robbins NC, Harris CL (2001) Attention Deficit/Hyperactivity Disorder, Neuropsychological Correlates and Clinical Presentation. *Brain Cogn* 11:114-21.
- Ercan, E. S. (2010). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğunda epidemiyolojik veriler. *Türkiye Klinikleri Journal of Pediatric Sciences*, 6(2), 1-5.
- Faraone, S. V., & Biederman, J. (2005). What is the prevalence of adult ADHD? Results of a population screen of 966 adults. *Journal of attention disorders*, 9(2), 384-391.
- Fayyad J, De Graaf R, Kessler R ve ark. (2007) Cross-national prevalence and correlates of adult attention-deficit hyperactivity disorder. *Br J Psychiatry* 190: 402-9.
- Fayyad J, DeGraaf R, Kessler R, Alonso J, Angermeyer M, Demyttenaere K. (2007). Cross-National Prevalence And Correlates Of Adult Attention-Deficit Hyperactivity Disorder. *British Journal of Psychiatry* 190:402-9.
- Fuermaier, A. B., Tucha, L., Koerts, J., Aschenbrenner, S., Westermann, C., Weisbrod, M., & Tucha, O. (2013). Complex prospective memory in adults with attention deficit hyperactivity disorder. *PloS one*, 8(3), e58338.
- Günay, S., Savran, C., Aksoy U.M. (2006). Linguistic equivalence, validity, reliability and norm study of Adult ADD/ADHD DSM IV-Based Diagnostic Screening and Rating Scale. *Psychiatry in Turkey*, 8: 98-107.
- Kaplan, R. F., & Stevens, M. C. (2002). A review of adult ADHD: a neuropsychological and neuroimaging perspective. *CNS spectrums*, 7(5), 355-362.
- Kessler RC, Adler L, Barkley R, Biederman J, Conners K, Demler O. (2006). The Prevalence and Correlates of Adult ADHD in the United States: Results From the National Comorbidity Survey Replication. *Am J Psychiatry* 163:716–23.

- Kiliçoğlu, A., Çalik, E., Kurt, I., Karadağ, F., Çelik, N., Yeter, K., ... & Ülkün, N. (2009). Üniversite öğrencilerinde kendilerinin bildirdikleri dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu belirtilerinin değerlendirilmesi/The assessment of attention deficit hyperactivity disorder symptoms in university students. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10(2), 88.
- Kooij, S. J., Bejerot, S., Blackwell, A., Caci, H., Casas-Brugué, M., Carpentier, P. J., & Gaillac, V. (2010). European consensus statement on diagnosis and treatment of adult ADHD: The European Network Adult ADHD. *BMC psychiatry*, 10(1), 67.
- Makris, N., Seidman, L. J., Valera, E. M., Biederman, J., Monuteaux, M. C., Kennedy, D. N., ... & Faraone, S. V. (2010). Anterior cingulate volumetric alterations in treatment-naive adults with ADHD: a pilot study. *Journal of attention disorders*, 13(4), 407-413.
- McGough, J. J.; Barkley, R. A., 2004, " Diagnostic Controversies in Adult Attention Deficit/Hyperactivity Disorder", *Am J Psychiatry*161:11, 1948-1956.
- McGough JJ, Smalley SL, McCracken JT (2005). Psychiatric Comorbidity in Adult Attention Deficit Hyperactivity Disorder: Findings From Multiplex Families. *Am J Psychiatry* 162:1621-7.
- Nigg, J. T., & Casey, B. J. (2005). An integrative theory of attention deficit / hyperactivity disorder based on the cognitive and affective neurosciences. *Development and psychopathology*, 17(3), 785-806.
- Öncü, B., & Ölmez, Ş. (2004). Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu olan erişkinlerde nöropsikolojik bulgular. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15(1), 41-46.
- Öztürk Şahin, Ö. (2009). Üniversite öğrencilerinde dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu yaygınlığı, eşanı ve riskli sağlık davranışlarının değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış tıpta uzmanlık tezi), Trakya üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Edirne
- Rohlf, H., Jucksch, V., Gawrilow, C., Huss, M., Hein, J., Lehmkuhl, U., & Salbach-Andrae, H. (2012). Set shifting and working memory in adults with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of neural transmission*, 119(1), 95-106.
- Schoechlin, C., & Engel, R. R. (2005). Neuropsychological performance in adult attention-deficit hyperactivity disorder: Meta-analysis of empirical data. *Archives of Clinical Neuropsychology*, 20(6), 727-744.
- Tucha, L., Tucha, O., Laufkötter, R., Walitza, S., Klein, H. E., & Lange, K. W. (2008). Neuropsychological assessment of attention in adults with different subtypes of attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of neural transmission*, 115(2), 269-278.
- Tucha, L., Tucha, O., Walitza, S., Sontag, T. A., Laufkötter, R., Linder, M., & Lange, K. W. (2009). Vigilance and sustained attention in children and adults with ADHD. *Journal of attention disorders*, 12(5), 410-421.
- Turgay, A. (1995). Adult Hyperactivity Assessment Scale based on DSM IV (unpublished scale). Integrative Therapy Institute Toronto, Canada.
- Yaşar, G.(2013). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu Belirtilerinin, Akademik Başarı ve Bazı Parametrelerle İlişkinin İncelenmesi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

- Yılmaz, M., Özdemir, G., Turgay, A., & Çağlı, S. (2012). Üniversite öğrencilerinin Erişkin Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Ölçeği'nin alt boyutları düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9, 1.
- Yeşil Örnek, B., & Durmuş, E. (2016). Üniversite Öğrencilerinde Dikkat Eksikliği Ve Hiperaktivite Belirtileriyle İlişkili Klinik Ve Sosyodemografik Değişkenlerin İncelenmesi. *Duzce Medical Journal*, 18(3).
- Wang, S., Yang, Y., Xing, W., Chen, J., Liu, C., & Luo, X. (2013). Altered neural circuits related to sustained attention and executive control in children with ADHD: an event-related fMRI study. *Clinical Neurophysiology*, 124(11), 2181-2190.
- Woods, S. P., Lovejoy, D. W., & Ball, J. D. (2002). Neuropsychological characteristics of adults with ADHD: a comprehensive review of initial studies. *The Clinical Neuropsychologist*, 16(1), 12-34.

Makalenin Geliş Tarihi: 19 Aralık 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 26 Aralık 2019

SİVAS TARİHİNE DER-KENAR; YENİ TÜRKİYE’NİN İLK YÜKSEK MAHKEMESİ SİVAS MUVAKKAT TEMYİZ HEYETİ

APOSTIL TO SİVAS HISTORY; SİVAS APPEAL COMMITTEE FIRST CHANCELLORY OF NEW TURKEY

*Osman Köksal**

Öz

Türk adli yargı teşkilatının zirve kurumu Yargıtay, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e evrilen süreçte muhtelif evrelerden geçerek bugüne ulaşmıştır. Kurum, özellikle Cumhuriyet devrinde, teşkilat yapısı ve görevlerindeki bazı değişiklikler ve gelişmeler yanında, görev yeri bakımından da bazı yeknesaklıklar yaşamış; örneğin, önce “Muvakkat Temyiz Heyeti” adıyla Sivas’ta kurulmuş, kısa bir süre çalıştıktan (1920-1923) sonra Eskişehir’e taşınıp burada görev yürütmüş (1923-1935), en nihayet Ankara’ya taşınıp faaliyetini sürdürmüştür.

Makalede, yüksek mahkemenin ilk defa kurulup yargısal hizmet yürüttüğü Sivas Dönemi incelenmiştir. Hizmet sürecinin kısıllığına karşın, kurumsal tarihi kıymeti o ölçüde önemli bir devredir. Sivas’ta mahkemenin kuruluş amaç ve gerekçesi, hukuki alt yapısı, kadro ve teşkilatı, üç yıllık hizmet dönemi ve Eskişehir’e nakli kararı kronolojik bütünlük içinde ele alınmıştır. Mahkeme evrakına henüz erişim imkanı bulunmamakla birlikte, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Cumhuriyet Arşivinden ulaşılabilen arşiv malzemesi ile TBMM Zabıt Cerideleri ve devlet Salnameleri türü resmi veriler ve mevcut araştırmalar desteğinde bir çalışma yürütülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Muvakkat Temyiz Heyeti, Yargıtay, Sivas, Yüksek Yargı.*

Abstract

Court of appeal organisation of Turkish judicial has reached today by passing variety periods which evolve from Ottoman to the Republic. Institution, especially in the Republic period, lived uniformity changes beside some changes and improvements for duties and structure of organisation. For example, it was founded at Sivas in the name “Provincial Court of Appeal” firstly; then after worked for a short

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID: 0000-0002-1675-5972

period (1920-1923) moved to Eskişehir and make services (1923-1935); lastly, moved to Ankara and served duties.

In this article, the Sivas period is searched judicial mission in which founded firstly. In spite of the period of Office court's, the institutional history of it is important. The reason and necessity of establishment at Sivas, legal infrastructure, servitude period of it for three years and passing through Eskişehir is examined in a chronological wholeness. Although could not be found possibility to court documents yet, this study has done by the help of today's researches and formal data such as state annuals and TBMM Official Report Journal with archive material can be reached from Republic Archive and Presidency Archive.

Keywords: *Provincial Appeal Committee, Court of Appeal, Sivas, Higher Judiciary.*

Giriş

Tarihin devamlılığı esasına bağlı olarak her kurum bir tarihi geri plana sahiptir; muhtelif devirleri aşır gelen süreç içerisinde birtakım değişimlerden geçerek bu günlere ulaşır. Bugün Türk yargısının zirve kurumu olan Yargıtay, Osmanlı döneminde, Tanzimat'ın ikinci yarısında Divan-ı Ahkam-ı Adliye çatısı altında şekillenmeye başlamış, Nizamiye Mahkemelerinin kuruluşunu müteakip Mahkeme-i Temyiz adıyla bağımsız bir mahkemeye dönüşmüştür.

Yeni Türkiye'nin doğuşu sürecinde Mahkeme, gerek teşkilat gerek görev yeri bakımından yine farklı dönemler geçirmiştir. Her şeyden önce, yer yönüyle yüksek mahkeme ilk olarak Muvakkat Temyiz Heyeti adıyla Sivas'ta kurulmuş ve hizmet yürütmüştür. Bu bir rastlantı değil daha ziyade tevafuk olmuştur. Hatırlanırsa yeni Türk devletinin temellerini atacak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk prova yeri de Sivas'tı. Sivas, bu hatırasına binaen o sırada "Mâder-i inkılab" kabul ediliyordu. Milli Mücadelenin başladığı günlerde, İstanbul, Trakya ve Batı Anadolu'nun pek çok ilinin fiili işgal altında bulunduğu nazara alınırse elde kalan Anadolu'nun en merkezî, en salim yeri Sivas'tı.

Bu yazıda Türk Yargıtayının ilk evresini oluşturan Sivas Muvakkat Temyiz Heyeti dönemine yer verilmiştir. Mahkeme, "Sivas Heyet-i Temyiziyesi" şekliyle de adlandırılmaktadır. Şunu peşinen ifade edelim ki çalışma, bu haliyle sadece bundan sonra yapılacak araştırmalara giriş niteliği taşımaktadır. Çünkü söz konusu mahkemenin mesaisine dair defterlere, hüküm/ilam kartonlarına, kurumsal yazışmalara, çalışanlarının şahsi sicil dosyalarına ve sair kurumun teşkilat ve hizmet portföyünü somut olarak ortaya koyacak evraka henüz ulaşabilmiş değiliz. Şu an ulaşabildiğimiz veriler çerçevesinde tanıtıma gayret gösterdik.

Muvakkat Temyiz Heyeti'nin Kuruluşu

Büyük coşku ve heyecanla 23 Nisan 1920'de açılan TBMM, hiç vakit kaybetmeden Anadolu'da yeni bir hükümet tesisi mesaisine başlamış, Meclis Layiha Encümeni'nin hazırladığı İcra Vekillerinin Seçimine Dair Kanun teklifi 1 Mayıs 1920'de meclis gündemine alınarak ertesi gün kabul edilmiş ve kanun derhal tatbik mevkiine konularak yine meclis içerisinde 11 kişilik ilk İcra Vekilleri Heyeti belirlenmişti.¹ Böylece teşrii ve icrai iktidarını (yasama ve yürütme erki) şahsında toplayıp İstanbul Hükümeti'nden ayıran Meclis Hükümeti, bir an evvel kazai (yargısal) iktidarını da tesis etmenin yollarını aradı. En acil ve pratik çözüm, Anadolu'da faaliyet gösteren mahkemelerin kararlarını kontrol ve murakabe etmek üzere İstanbul'dakinden ayrı, yeni bir yüksek yargı organı tesis ederek, onların İstanbul'daki Temyiz Mahkemesi² ile hiyerarşik bağlarına son vermektir.

Hükümet bu kararı kuvveden fiile çıkarırken, hem İstanbul Hükümeti'ni kuşkulandırmamaya, hem de yüzyıllardır Osmanlı kimliğiyle yaşamış halkı galeyana getirmemeye özen gösterip kamuoyunu ikna edici gerekçeler ileri sürmeyi ihmal etmedi. İstanbul işgal altındaydı, taşradaki mahkemelerde temyizi bekleyen yüzlerce dosya, temyiz için gönderilemiyordu.

Meclis Hükümeti, kuruluşu üzerinden on beş gün geçmeden oluşturulmak istenen yüksek yargı organı için Adliye Vekaletince hazırlanan dokuz maddelik bir kanun layihasını (tasarı) 16 Mayıs'ta görüşerek TBMM'ye havalesine karar verdi.³ "Muvakkat Bir Temyiz Heyeti Teşkiline Dair Kanun Layihası" başlıklı tasarı Meclisin 19 Mayıs'taki 18. birleşiminde

¹ İlk Meclis Hükümeti'nin teşekkülü için bkz, Tanık Zafer Tunaya, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri", İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası, XXIII/3-4, İstanbul 1957, s.227-247

² Osmanlı döneminde yüksek mahkemenin Mahkeme-i Temyiz adıyla kuruluşu, 8 Zilhicce 1284/1 Nisan 1886 tarihli Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nizamname-i Esasisi'ne dayanmaktadır. İki sene kadar sonra, bu nizamnameye müzeyyel olarak çıkarılan 13 Zilkade 1286/14 Şubat 1870 tarihli Divan-ı Ahkam-ı Adliyenin Nizamname-i Dahilisi ile Ceza ve Hukuk dairelerinden mürekkep iki dairesel bir mahkeme olarak düzenlendi. Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nezareti, Adliye Nezaretine dönüştükten sonra da uzun süre mahkemenin iki dairesel yapısı korundu. Söz konusu dairelerde iş yükünün artması ve temyizi bekleyen dosyaların uzun süre beklemesi üzerine 23 Şevval 1304/15 Temmuz 1887 tarihli düzenlemeyle İstid'a Dairesi adıyla üçüncü bir daire ilave edildi. Abdurrahman Adil, Mahkeme-i Temyiz, Matbaa-i Ebuuzziya, İstanbul 1312, s.23-27.. Şer'iyeye Dairesi ise çok daha geç kurulmuş olup muhtemelen Anadolu ve Rumeli Kadıaskerliklerinin 1914 yılında kaldırılmasını müteakip gerçekleşmiştir. Zira II. Meşrutiyet sonrası Salnamelerde mahkeme yine üç daireselidir. Krş. 1328 Sene-i Maliyesi, Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Dersaadet, 1328, s.s.130-131; 1333-1334 Sene-i Maliyesi, Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Dersaadet 1334, s.156-159

³ Meclis Hükümetinin 16 Mayıs 1920 (27 Şaban 1338/16 Mayıs 1336) tarih ve 9 numaralı Kararnamesi, Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1/1-1-10 (Bundan sonra CB CA olarak kısaltılacaktır. / işaretinden öncekiler fon numaraları, sonrakiler fon numaralarıdır). Ayrıca Ek:1.

(ictima) Adliye Encümenine havale edildi.⁴ Tasarı, Meclisin 2 Hazirandaki 22. toplantısının ilk oturumunda ele alındı. İşin ilginç hükümetçe sevkedilen kanun tasarısından ayrı, sekiz maddelik bir teklif de Meclis Adliye Encümenince hazırlanmıştı. Meclis oturumunda her iki teklif de esbab-ı mucibe (gerekçe) mazbatalarıyla beraber ayrı ayrı okunarak birlikte görüşmeye açıldı.

Birbirine yakın görünen iki teklif arasındaki önemli farklılıklar üç noktada toplanıyordu: Bunlardan ilki mahkemenin yerine ilişkin olup (mad. 1) hükümet tasarısında mahkemenin Sivas'ta teşkili önerildiği halde, Encümenin teklifinde "İcra Heyeti'nin bulunduğu mahalde", yani Ankara'da kurulması istenmekteydi. Madde üzerinde söz alan Adliye Vekili ve Erzurum Mebusu Celaleddin Arif Bey, Mahkemenin Sivas'ta teşkili arzusunu başlıca iki nedene bağladı. Bunlardan ilki, ülkenin doğusunun yol açtığı ve muvasala bakımından batıya nazaran daha geri, iklim şartlarının daha sert olmasıydı. Bu fiziki ve doğal zaruret göz önüne alınarak mahkemenin her yere eşit uzaklıkta, doğu illerinden kolay ulaşılabilecek bir noktada kurulmalıydı.⁵ İkincisi, mahkemenin hükümet merkezinden ayrı ve uzak bir yerde faaliyet yürütmesi, icrai otoritenin tesir ve müdahalesinden masun, daha hür ve rahat çalışmasını temin edecekti.⁶ Kendisi iyi bir Hukuk-ı Esasiye (Anayasa) hocası olan Arif Bey, dış ülkelerde de bunun örnekleri olduğunu; Almanya'da yüksek mahkemenin Berlin'de değil, buraya hayli uzak Laipzig'de kurulu olduğunu belirtti.

Buna karşılık, Adliye Encümeni, mahkemenin ikinci görevi olan Divan-ı Alî (Yüce Divan) konumundan ötürü Ankara'da kurulması zaruretini ileri sürmekteydi. Arif Bey bu meseleyi de "böyle bir lüzum doğduğunda mahkemenin, içinden seçeceği on kişilik bir heyeti Ankara'ya göndererek, Divan-ı Alîyi burada oluşturabileceğini" söyleyerek cevapladı. Birinci oturumda uzun tartışmaların ardından, kanunun ancak ilk maddesi kabul edilebildi.⁷ Aslında hükümet tasarının esbab-ı mucibe mazbatasında bu iki nedenden belki daha acil ve mühim

⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 1, İctima Senesi 1, Cilt 1 (Bundan sonra TBMM ZC, Dev. İC S, C. olarak kısaltılacaktır), 19.05.1336, s.352

⁵ Arif Bey, görüşünü bazı örneklerle somutlaştırmaktadır: "Bu gün Bursa'dan Bilecik tarihiyle Konya'ya, oradan Ulukışla üzerinden Sivas'a gidilebilmesi en nihayet, on, on iki gün zarfında ulaşmak mümkün olabilir. Halbuki bu gün Diyarbakir veya Van, Bitlis, Erzurum'dan Ankara'ya gelmek için mutlaka yirmi, yirmi beş günden evvel posta gelemiyor..." TBMM ZC, Dev.1, İC S. 1, C.1 s.45.

⁶ "Bunların diğer bir muhsenati daha var ki, İstanbul'da görüyordum, Mahkeme-i Temyiz denildiği zaman bir çokların fikirlerine şüpheler tevarüd ediyordu. Filan nazır, veya filan müsteşar ve yahud filan zat mahkeme-i temyiz üzerinde icra-yı nüfuz ediyor, bilmem ne ediyor, selam sarkıtıyor, şu oluyor, bu oluyor, bir takım şeyler ki maalesef gerek lisan-ı ceraidde ve gerek efkar-ı umumiyyede devaran eder dururdu.", TBMM ZC, Dev.1, İC S. 1, C.1 s.45.

⁷ TBMM ZC, Dev.1, İC S. 1, C.1 s.46-51.

bir gerekçe olarak “Makam-ı hilafet-i İslamiye ve merkez-i saltanat-ı Osmaniye” olan İstanbul’un işgali dolayısıyla Mahkeme-i Temyiziyeye taşradaki mahkemelerden evrak gönderilememesi ileri sürülüyordu.⁸

Teklifler arasındaki ikinci ayrılık noktası mahkemenin teşkilat kadrosuna ilişkindi. Hem hükümet, hem encümen Mahkemenin, İstanbul’dakine benzer şekilde, birer Şeriye, Hukuk, Ceza ve İstida dairesi olmak üzere dört daireden oluşmasını önermişti. Ancak dairelerin kadroları konusunda uyuşmazlık mevcuttu. Hükümet teklifinde her dairenin bir reis ile dört üyeden (azadan) oluşması önerildiği halde, Encümeni İstida dairesi için muhtemelen işlerinin daha ehven olacağını düşünerek bir reis ile iki üye; buna karşın diğer daireler için bir reisle beşer üye önermekteydi. Sonuçta hükümet önerisi kabul edildi.

İki öneri arasındaki sonuncu mühim ve tartışma yaratan fark, mahkeme mensuplarının özlük hakları, daha doğrusu maaşları konusunda ortaya çıktı. Hükümet teklifinde, mahkemede görevli rüesa ve başmüddeiumumi (başsavcı) için onar bin, azalara yedi bin beş yüz, muavinlerine beşer bin kuruş maaş önerilmişti. Encümen, bu miktarı çok bularak tenkis etmiş; Temyiz heyeti rüesasını ile baş savcı için sekiz bin, azalar için beşer bin, muavinler için üçer bin beş yüz kuruş maaş önermişti. Önerilen miktarların her ikisi de gerçekten o zaman için, gerek diğer mahkemelerde görevli hakimler, gerek diğer devlet görevlilerine kıyasla, oldukça yüksek bulunmaktaydı, tartışıldı: Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey, “Hepimiz kendi tarzı hayatımızdan biliriz, bilhassa sekiz bin kuruş ma-zamâim, insanı terfi değil, biraz tasarruf ederse zengin eder.” demektedir.⁹

Buna karşın, hükümet teklifine destek veren Kastamonu mebusu Abdülkadir Kemali Bey, El-adlül esasül-mülk (adalet mülkün temelidir) düsturundan söze girerek “Valilerin ve sefirlerin muhakemesine salihiyettar olan mahkemei temyiz azalarına, ben temenni ederim ki yüz değil yüz elli liradan fazla verilsin” şeklinde mukabele etti.¹⁰ Maaşları müdafaa sadedinde, Mahkemeyi, ümmül-mehakim (mahkemelerin anası) olarak niteleyip, yargı teşkilatının en üst kurumu oluşuna dikkati çekenler de vardı.¹¹ Tartışmalar sonunda, ilginç biçimde, maaşlara

⁸ Mazbatada vurgulandığına göre Vilayet İstinaf müddeiumumilikleriyle sair adli makamlardan şikâyet telgrafları gelmekteydi. TBMM ZC, Dev.1, İC S. 1, C.1, s.40.

⁹ TBMM ZC, Dev.1, İC S. 1, C.1 s.45.

¹⁰ Kemali Bey bunu söylerken hem valilere ve Sefirlere ödenen maaş kadar onlara da ödenmesine gönderme yapıyor; hem de Mahkemenin Divan-ı Alî olarak hükümet mensuplarını ve üst devlet memurlarını yargılama görevine dikkati çekiyordu. Zira 1961 Anayasası yürürlüğe girip Anayasa Mahkemesi teşkil edilinceye kadar Anayasa Mahkemesinin bu görevini Temyiz Mahkemesi ifa etmiştir.

¹¹ Meclisteki tartışmalar için bkz. TBMM ZC, Dev.1, İC S. 1, C.1 s.60-61

ilişkin Encümenin teklifi oylanıp (Mad. 6) ekseriyet sağlandığı halde, neşredilen kanunda bu madde de hükümetin teklif ettiği haliyle yer almıştır.

Görüşmeler esnasında Kanunun adındaki “muvakkat (geçici)” ibaresinin hukuk etiği bakımından uygun olmadığını ileri sürenler olmuştur. Adliye vekili Celaleddin Arif Bey buna cevaben muvakkat olarak çıkarılıp kırk-elli senedir yürürlükte olan kanunlar bulunduğunu söylemiştir. Doğrusu kanun başlığındaki muvakkat ifadesi özellikle seçilmiştir. Çiçeği burnunda Ankara Hükümeti, söz konusu düzenlemeyi gerçekleştirirken son derece ihtiyatlı davranmakta, hem mevcut İstanbul hükümetinin, hem de ona bağlılığı devam eden halkın zihnini bulandırmaktan, tepkisini toplamaktan mümkün olduğunca kaçınmaktadır.

Temyiz Heyeti'nin Sivas'ta kuruluşuna ilişkin kanun, Meclis'te gün boyu görüşülüp tartışıldıktan sonra “Muvakkat Temyiz Heyeti Teşkiline Dair Kanun” adıyla kanunlaştı, TBMM'ce çıkarılan ilk kanunlardan biri oldu.¹²

Mahkemenin Kadrosu, Hakim Seçimi ve Atamalar

Kabul edilen teşkilat kanununa göre Sivas'ta kurulacak Muvakkat Temyiz Heyeti, İstanbul'daki Mahkeme-i Temyizin benzeri olarak, Şer'iyeye, Ceza, Hukuk ve İstid'a (Dilekçe) daireleri olmak üzere, toplam dört daireden oluşacaktı. Her daire, bir reis ve dört azadan mürekkeptir. Mahkeme için henüz ayrı bir reis-i evvel (birinci başkan) öngörülmemiştir. Bu boşluk, Adliye Vekaletince doldurulmuş, birinci başkanlık Hukuk veya Ceza daire başkanlarından birisine ek görev olarak tevdi edilmiştir. Nitekim Sivas Temyiz Mahkemesinin birinci başkanı önce Hukuk, sonra Ceza dairesi başkanlığına atanan Hasan Fehmi Bey olmuştur. Bunun yanında mahkemenin bir Baş Müddeiumumisi (Başsavcı) ve iki yardımcısı bulunacaktır.

Teşkilat kanunuyla mahkeme heyetine kimlerin seçilip atanabileceği düzenlenmişti: Kanuna göre (mad.4) Temyiz mahkemesinin reislikleriyle başsavcılığına mahkeme-i temyiz üyelikleriyle vilayet kadılıkları veya istinaf riyaset ve müddeiumumiliklerinde bulunanlar ve ya buna muadil memuriyetlerde bulunmuş olanlar; üyeliklerine ise vilayet bidayet hukuk ve ceza reislikleriyle birinci sınıf sulh hakimliğinde bulunanlar atanabilecekti. Başsavcı muavinliklerine ise liva (İl) kadılıklarıyla ceza reisliği ve savcılığı yapmış olanlardan atama

¹² Muvakkat Temyiz Heyeti Teşkiline Dair Kanun (20 Ramazan 1338/7Haziran 1336/1920), Düstur 3. Tertip, C.1, s. 10; Transkribe metin örneği için ayrıca bkz. A. Recai Seçkin, Yargıtay Tarihçesi, Kuruluş ve İşleyişi, Ankara, 1967, s.298 ek-34

yapılacaktı. Atamalar, Adliye Vekaletinin seçim ve önerisiyle Büyük Millet Meclisi Hükümetince yapılacaktır (mad.5).¹³

Meclis hükümeti, kanunun kabulünü müteakip vakit geçirmeden Mahkemenin teşkili için harekete geçmiş, atamalara başlamıştır.

İlk atama kararnamesi 26 Haziran'da çıktı. Bu kararnamede mahkemenin Şer'iyeye ve Hukuk daireleri reis ve azalıkları ile Hukuk ve İstidâa daireleri azalıklarına seçilenlerin tayinleri yapıldı. Kararnameye göre, Şer'iyeye Dairesi riyasetine, Erzurum eski Kadı ve Mebusu Raif Efendi; Hukuk Dairesi riyasetine Bursa İstinaf reis-i esbaki ve mebusu Hasan Fehmi Bey getirildiler. Daha evvel Osmanlı idaresinde Halep İstinaf Savcılığı, Bursa İstinaf Mahkemesi Başkanlığı yapan Fehmi Bey, Damat Ferit Hükümetince Kastamonu'ya görevlendirilince istifa edip 1920 seçimlerinde Bursa Milletvekili olmuştur. 29 Mayıs'ta TBMM'ye katılmış, yeni atandığı Temyiz Heyeti Hukuk Dairesi Başkanlığı görevine 28 Temmuz 1336 (1920)'da başlamıştır.¹⁴ Aşağıda açıklanacağı üzere Mahkemenin birinci başkanlığını da o yürütmüştür.

Kararname ile Mahkeme üyeliklerine tayin edilenler ise şunlardır: Şer'iyeye Dairesi azalıklarına, Erzurum Kadısı Hacı Hurşid Efendi; Trabzon Kadısı Şevki Efendi ve eski Bursa Kadısı Tahir Efendi; Hukuk Dairesi azalıklarına eski İstanbul Sulh hakimi ve Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Bey, Kastamonu hukuk reisi Yusuf Ziya Bey, Ankara adliye müfettişi Galip Bey. Ceza Dairesi azalıklarına Kastamonu istinaf müddeiumumisi Asım Bey, Mamuretülaziz istinaf müddeiumumisi Osman Remzi Bey ve Antalya istinaf müddeiumumisi Yusuf Cemal Bey; İstid'a Dairesi azalıklarına Sivas istinaf reis-i sabıkı ve Trabzon mebusu Faik Bey, Konya adliye müfettişi Tevfik Fikret Bey getirildiler. Baş müddeiumumi muavinliklerine ise Bursa merkez ceza reisi Hayri Bey ile Kastamonu adliye müfettişi Şevket Bey atandılar.¹⁵

İkinci atama Kararnamesi, 8 Ağustos 1336 (1920) tarihlidir. Ceza ve İstid'a dairelerinin reis ve azalıklarına tayinler yapılmıştır: Ceza Dairesi riyasetine Konya İstinaf Mahkemesi reisi Nazif Bey, İstid'a Dairesi riyasetine Trabzon İstinaf Mahkemesi reisi Abdullah Hilmi Bey tayin edilmişlerdir. Azalıklara, Konya kadısı Emin Efendi, Kütahya İstinaf reisi Osman Zeki Bey, Canik İstinaf reisi Mehmet Niyazi Bey ile Hisabi Bey atanmışlardır. Sonuncusunun on seneyi

¹³ Kanunun Meclisteki görüşmeleri sırasında, atamaların doğrudan TBMM tarafından tasdikine ilişkin Saruhan mebusu Refik Şevket; Amasya mebusu Mehmet Ragıp ve Kırşehir mebusu Müfid beyler önerge vermişler ise de kabul görmemişti. TBMM ZC, Dev.1, İC S. 1, C.1 s.60

¹⁴ Seçkin, s.182

¹⁵ 26 Haziran 1336 tarih ve 47 numaralı kararname, Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-1/1-3-9 (Bundan sonra CB CA olarak kısaltılacaktır; / işaretinden öncekiler fon, sonrakiler dosya fihris ve belge numaralarıdır). Ayrıca Ek:2.

aşkın Konya Hukuk Mektebi ve Dava vekaletinde hizmeti mevcuttur. Baş Müddeiumumiliğe Antalya İstinaf reisi Osman Asım Bey atanmıştır.¹⁶

Ancak Heyet-i Temyiziye için bir sonraki ay yapılan atamalara bakılırsa, mahkemeye kadro oluşturmak pek de kolay olmamaktadır. Nitekim önceki kararnameler ile üye atanan Konya kadısı Emin Efendi'nin istifası üzerine yerine Diyarbakir Vilayeti kadısı Hasbi Efendi; yine Konya Adliye Müfettişi Tefvik Fikret Bey'in istifası nedeniyle, Bitlis Vilayeti İstinaf reisi Bekir Sıtkı Efendi aza tayin edilmiştir. Daha önce Temyiz Baş Müddeiumumiliğine tayin edilen Hayreddin Bey, Bursa'nın işgali üzerine görevine başlayamayınca müsta'fi sayılmış; yerine Kastamonu merkez müddeiumumiliğinden müsta'fi Nusret Bey atanmıştır.¹⁷

Ertesi yıl baharında mahkeme kadrosunda bazı değişiklikler yapılmıştır: İstid'a Dairesi reisi Osman Bey azalığa alınıp, yerine Ceza Dairesi Nazif Bey, onun yerine de Hukuk Dairesi reisi Hasan Fehmi Bey nakledilmiş; boşalan Hukuk Dairesi başkanlığına eski adliye mensuplarından Hacı Abdullah Bey atanmışlardır. Başsavcı Muavinleri de değiştirilmiş; muavinlerden Bekir Sami Efendi oğlu İbrahim Edhem Bey Yozgat İstinaf Müddeiumumiliğine, Aziz Hilmi Efendi oğlu diğer İbrahim Edhem Bey Çankırı Bidayet hakimliğine nakledilmişlerdir. Sonuncusunun atandığı kadro biraz tenzil-i rütbe gibi durmaktadır. Boşalan Başsavcı yardımcılıklarına ise Heyet-i Temyiziye azası Halil Hilmi ile Kastamonu İstinaf reisi Şükrü beyler atanmıştır.¹⁸

Öte yandan Milli Mücadelede hizmeti görülenlere İstiklal Madalyası verilmesine ilişkin İstanbul Mebusu Ali Haydar Bey'in önergesi ekinde Heyet-i Temyiziye listesinde başkan ve ikinci başkan ile on dört azanın ismi bulunmaktadır.¹⁹ Listenin eksikliğine bakılırsa, geçiş döneminin zor şartları altında tam kadro sağlanamamış da olabilir.

Mahkeme heyetinin profiline bakıldığında, kuruluş kanuna uygun seçim yapılmış, hem eski (kadılık), hem yeni (nizami) mahkemelerde kadılık, hakimlik veya savcılık görevi üstlenmiş olanlar arasından hizmet ve liyakatça uygun olanlar arasından ehliyetli bir kadro

¹⁶ 6 Ağustos 1336 tarih ve 143 numaralı Kararname, CB CA, 30-18-1-1/ Bu ikinci kararnamede üyelerin hangi dairelere atandığı belirtilmemiştir.

¹⁷ 14 Eylül 1336 (1920) tarih ve 212 numaralı Kararname, CB CA, 30-18-1-1/3-9

¹⁸ 24.4.1337 (1921) tarih ve 797sayılı Hükümet Kararnamesi, CB CA. 30-18-1-1/3-17-5

¹⁹ Harekât-ı Milliye bidayetinde 1336 tarihinde Sivas'ta teşkil buyrulan Heyet-i Temyiziye'ye dahil zevat: Temyiz Birinci Reisi Mehmet İhsan Bey; İkinci Hukuk Reisi Hüseyin Kamil Bey; azalar Mehmet Nazif Bey, Mehmet Tahir Bey, Hacı İsmail Bey, Yusuf Cemal Bey, Osman Remzi Bey, Asım Bey, Mehmet Niyazi Bey, Şevket Bey, Mehmet Ali Münir Bey, Mecdi Bey, Nazmi Bey, Bahri Bey, Halil Hilmi Bey ve Baş Müddeiumumi muavini Şükrü Bey. CB CA, 30-10/196-340-13

oluşturulmuştur. İçlerinde Erzurum Mebusu Raif Efendi, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Bey, Trabzon Mebusu Faik Bey gibi aynı zamanda milletvekili olanlar mevcuttur. Bir yüksek mahkemeye yakışır tarzda güçlü bir kadro oluşturulamaya çalışılmıştır.

Görev ve Yetkileri

Teşkilat Kanunu haricinde Heyet-i Temyiziye'nin görev ve yetkileri, işleyişi, mesai usulüne dair başka düzenleme yoktur. O tarihteki cari ve meri olan Osmanlı dönemi usul kanunlarına bağlı olarak çalışmıştır. Çünkü Ankara Hükümeti kurulmakla henüz Osmanlı yasaları yürürlükten kalkmış değildir. Osmanlı devri ise mahkemeye aslında azımsanmayacak bir tarihi geri plan ve tecrübe sunmaktadır.²⁰ Özellikle 1870'li yıllarda Nizamiye Mahkemeleri'nin kuruluşuyla birlikte gerek Teşkil-i Mehakim Kanunu, gerekse Ceza ve Hukuk Muhakemeleri usul kanunlarıyla²¹ Mahkeme-i Temyiz'in görev ve yetkilerine ilişkin hatırı sayılır bir mevzuat oluşmuş; ilk derece mahkemelerinin verdiği kararları kanunlara uygunluğu bakımından kontrol ve murakabe eden bir üst ihtisas mercii olarak Mahkeme-i Temyiz önemli roller üstlenmişti.²² Heyet-i Temyiziye'ye seçilip atanan başkan ve üyelerin hemen hepsinin Osmanlı dönemi mahkemelerinin adli görevlilerinden, bir başka ifadeyle hakim, kadı veya savcılarında oluştuğu göz önüne alınırsa, ortada hukuki ve teknik anlamda ciddi bir belirsizlik hali bulunmadığı kolayca kestirilebilir.

Adli yargı teşkilatının zirvesinde bulunan Temyiz Heyetinin nasıl çalıştığını, yargısal fonksiyonunu uzun uzun anlatmayı burada zaid görüyoruz. İlk derece (Bidayet ve İstinaf) mahkemelerince verilen hükümlerin kanunlara uygunluğunu kontrol ve murakabe eder. Aslında yüksek mahkeme, diğer mahkemeler yanında adli bir derece değildir.²³ Davayı değil hükmü muhakeme eder. İlk hakim huzurunda ileri sürülemeyen iddia ve müdafaalar ve buna ilişkin deliller Temyiz Mahkemesinde ileri sürülemez. Mahkeme bir hükmü bozduğu zaman yerine hüküm koyamaz. Buna karşın mahkemenin esas rolü, oluşturduğu içtihatlarla yargı

²⁰ Mahkemenin Osmanlı döneminde teşekkül süreci için bkz., yukarı dipnot. 2

²¹ Mehakim-i Nizamiyenin Teşkilatı Kanun-ı Muvakkati, 27 Cumadelahir 1296/5 Haziran 1295, Düstur, Birinci Tertip, C.4, İstanbul 1296, s.245-260; Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye Kanun-ı Muvakkati, 5 Receb 1296, Düstur, Birinci Tertip, C.4, s.136-231; Usul-i Muhakeme-i Hukukiye Kanunu 2 Receb 1296/ 9 Haziran 1295, Düstur, Birinci Tertip, C.4, s.261-332;

²² Bu devrede Temyiz mahkemesinin işleyişi görev ve yetkileri için, Abdurrahman Adil, s. 54-94; ayrıca Fatmagül Demirel, Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914), İstanbul 2010, s.166-186

²³ Nejat Özoğuz, Temyiz Mahkemesi, Ankara 1944s.10-17.

birliğini sağlamak, doğmuş olan hukuki boşlukları bu içtihatlarla doldurmaktır. Mahkemeyi asıl değerli kılan da söz konusu içtihat kararlarıdır.

Sivas Temyiz Heyeti, zamanın fevkalade şartlarından ötürü hizmet süresinin aşağı yukarı üçte ikilik döneminde bölgesel bir mahkeme gibi çalışmıştır. İstanbul’da halen bir hükümetin ve yüksek mahkemenin mevcudiyeti, Trakya ve Batı Anadolu’da bir çok vilayetin işgal altında bulunuşu, 1922 güzüne kadar bu bölgelerdeki mehakime merci olma rolünü engellemiştir. Ne zaman, hangi mahkemelerin yargı mercii konumuna geldiği; ancak kendi evrakının incelenmesi neticesinde sağlıklı bir biçimde ortaya çıkacaktır.

İlerleyen süreçte ihtiyaç duyuldukça Temyiz Heyeti’nin iş yükünü arttırıcı, ama o aynı oranda yargı alanını ve yetkisini genişletici bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan biri 10 Şaban 1341/28 Mart 1923 tarihli yasadır. Kanunla savaş döneminin fevkalade şartlarından ötürü zamanında temyize başvuramayanlar için kanunun yayımı tarihinden itibaren yeni süreler tanınmıştır. Buna göre:

-Düşmandan istihlas olunan (kurtarılan) mahallerde görülmekte olunan, görüldüğü halde henüz hükmü kesinleşmemiş olan, yahut temyizden geçmeden kesinleşip henüz hükmü uygulanmamış veya kısmen tenfiz edilmiş bilumum hukukî hükümler, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren süreleri içinde itiraz edilerek kabil-i istinaf ve temyiz olunabileceklerdir.

-Kurtarılan yerlerdeki bilumum ceza mahkemeleri ile Memurin Muhakematına dair kanun göre kurulan heyetlerce yapılan işlemler sonucu sadır olan cezai hüküm ve kararlar için de yine –hükümler kesinleşsin, kesinleşmesin- kanunun yayımı tarihi itibarıyla süreleri içinde mahkum olanlarca temyiz için kanun yoluna başvurulabilecektir. Bu kabil hükümlerden TBMM’ce çıkarılan kanunlara muhalif olanlar hakkında iki ay içerisinde müddeiumumiler de resen kanun yoluna gideceklerdir.

-İşgal bölgelerinde 30 Teşrinievvel 1334/30 Ekim 1918 tarihinden sonra kurulan divan-ı harpler tarafından mütarekeden evvel işlenmiş olan ceraim-i siyasiye²⁴ ile mütarekeden sonra

²⁴ Bununla, İşgal devletlerinin baskısı ile Tehcir suçlarına bakmak için kurulmuş Divan-ı Harb-i Örfiler (Sıkıyönetim Mahkemeleri) ile bunların verdiği hükümler kastedilmektedir. Bkz. Osman Köksal, Tarihsel Süreci İçinde Bir Özel Yargı Organı Olarak Divan-ı Harb-i Örfiler (1877-1922), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1996, s.102-103

TBMM hükümetine yakınlıktan dolayı verilen hükümler, kanuna aykırı olarak kurulan mahkemelerce verilen tüm hükümler yok hükmündedir.²⁵

Mahkemenin görev süresi boyunca Sivas'ta nerede faaliyet yürüttüğü, hangi mekanı kullandığını bilemiyoruz. Mahkeme başkanı Hasan Fehmi Bey, 14 Kasım 1922 (1338)'de Hükümet Konağı'ndaki odasında vefat etmiştir. Buradan hareketle kendilerine burada birkaç odalı bir koridor tahsis edildiği düşünülebilir. Ancak buranın sadece bir makam odası olması da mümkündür.

Yine mahkemenin kurumsal iş yükü, ne kadar dosyayı inceleyip sonuçlandırdığı, ne kadarını onayıp ne kadarını nakz ve iade ettiği türden hizmet kapasitesi ve kalitesine ilişkin rasyonel analitik bilgiler vermekten de henüz mahrumuz.

Heyet-i Temyiziyenin mühim bir görevi Divan-ı Ali (Yüce Divan) kuruluşundaki fonksiyonudur. Bilindiği üzere Divan-ı Ali, Osmanlı devrinde 1876 Kanun-ı Esasisi ile adliye tarihimize girmiş bir kurumdur, 1961 Anayasası ile Anayasa Mahkemesi benimsenip kuruluncaya kadar yeni Türkiye devrinde de varlığını korumuştur. Daimi değil ihtiyaç duyuldukça teşekkül eden bir mahkemedir, fakat hükümet üyeleri, temyiz mahkemesi başkan ve üyelerini ve bazı suçlarla müttahim olanları yargılaması dolayısıyla önemlidir. Osmanlı Anayasasına göre 30 kişilik üyesinin üçte biri Temyiz Mahkemesinden seçilip atanması ön görülmüştür.²⁶ Esas hakim kimliğine sahip olanların Temiz üyeleri olduğu düşünülürse Divan-ı Ali'deki etkinlikleri kolayca anlaşılır. Bu üç yıllık süreçte mahkemenin Sivas'ta veya Ankara'da Divan-ı Ali (Yüce Divan) olarak teşekkül edip etmediği, bazı yargılamalarda bulunup bulunmadığı konusu da cevaplanması gereken bir diğer mühim mesele olarak ortadadır. Yargıtay Başkanlığı'nda yürüttüğümüz çalışmada bu döneme dair ne bir mahkeme kayıt defteri ne bir karar (ilam) kartonu bulabildik. Bütün bunlar için belki biraz zamana ve yeni araştırmacıların mesaisine ihtiyaç vardır.

²⁵ 317 sayılı Memalik-i Müstahselede İşgal Müddetince Tekevvün Eden Her Nevi Deavi ve Muamelat-ı Şer'iyeye ve Nizamiye ile Sadır Olan Hükümler Hakkında Yapılacak Muameleye Dair Kanun, 10 Şaban 1341/28 Mart 1339, Düstur, 3. Tertip, C.4, s.11 Kanununun transkribe metni için ayrıca bkz. Seçkin, s.395-397 (ek 65)

²⁶ Divan-ı Ali, Kanun-ı Esasinin 92-95. maddelerinde düzenlenmiştir. Otuz üyesinin onu Meclis-i Ayan, diğer onu Şura-yı Devlet (Danıştay) üyeleri arasından kura ile seçilip atanacaktır. Vükela ile Mahkeme-i Temyiz reis ve azalarını, bir de Padişahın şahsı ile devlet aleyhine bazı suçlarla müttahim olanları yargılamakla görevli tutulmuştur. Dokuz üyeli Daire-i İthamiye ve yirmi bir üyeli Divan-ı Hükümden müteşekkildir. Daire-i İthamiye yargılamaya lüzum bulunup bulunmadığına karar vermekte, yargılamaya gerek görülürse Divan'da yargılaması yapılmaktadır. Kararları kesindir. Düstur, Birinci Tertip, C.4, s.16

Mahkemenin fiilen ne zaman göreve başladığına da, henüz elde mahkeme kayıt defteri, karar/ilam kartonları türünden somut evrak bulunmadığından, net cevap vermek kolay değildir. Kanun 7 Haziran tarihlidir²⁷ ve ilk atama karnamesi yukarıda değinildiği üzere 26 Haziran'da çıkarılmıştır. Mahkemenin birinci başkanı Hasan Fehmi Bey, Sivas'taki resmi görevine Temmuz ayı sonlarında başlamıştır. İkinci grup atamaların Ağustos başında (8 Ağustos) yapıldığı hesaba katılırsa Mahkeme'nin Ağustos sonu veya Eylül ayı başlarında resmi ve fiili hizmetine başladığı düşünülebilir. Temyiz Mahkemesinin tarihçesi üzerine eser yazarlardan Nejat Özoğuz'un Mahkeme'ye ilişkin teşkilat kanununun yürürlük tarihini 7 Şubat 1337 (1921) olarak göstermesinin bir dayanağı yoktur, muhtemelen bir hata eseridir.²⁸ Zira Kanunun 7. maddesi açıkça " Kanun tarih-i neşrinden muteberdir." hükmünü havidir.

Özlük Hakları, Maaşları

Temyiz heyeti başkan ve üyeleri için atanmış oldukları kadrolar müktesep hak oluşturmamakta, seçim ve atama tensibi bakanlıkça yapıldığından, daire başkanlıkları arasında yer değiştirme yapılabilmekte, birinci başkan, daire başkanlığına; daire başkanı, üyeliğe alınabilmekte; hatta baş müddeiumumilikten yeniden önceki kadro görevlerine, örneğin İstinaf müddeiumumiliklerine atama yapılabilmektedir. Yukarıdaki atama karnamelerinde bunun örnekleri görüldü. Uygulama daha sonra da sürmüş, Eskişehir'de yeniden kurulduktan sonra birinci başkanlığa getirilen Ömer Lütfi Bey bu görevden alınıp daire reisliğine atanınca istifa etmek zorunda kalmıştır.²⁹

Temyiz Heyeti mensuplarına Kanunla, gerek diğer mehakimdeki yargı görevlileri, gerek döneminin diğer memurinine kıyasla iyi maaş belirlendiğine, bunun kanun görüşülürken Mecliste enine boyuna tartışıldığına yukarıda işaret etmiştik. Maaşların azlığı çokluğu tartışması bir yana, burada madalyonun bir başka yönüne, mahkeme heyetinin, çoğu zaman müktesep aylıklarını düzenli olarak alamadıklarına değinmek iyi olacaktır. Mahkeme mensuplarının bazen ferdi, bazen müşterek biçimde maaşlarını alamamaktan ötürü dışarı oldukları sıkıntıları, Adliye ve Maliye vekaletlerine, buradan sonuç alamayınca doğrudan Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya arz ve şikayet ettikleri görülmektedir. Örneğin mahkemenin Ceza Dairesi reisi Nazif, İstid'a Dairesi reisi Osman Zeki beyler ve dokuz

²⁷ Bkz., yukarı dipnot 18.

²⁸ Nejat Özoğuz, Temyiz Mahkemesi, Ankara 1944, s.25

²⁹ CB CA, 30-10/27-157-3

üyesinin imzalarıyla 3 Nisan 1337 (1921) tarihinde doğrudan TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya çektikleri bir telgraf bunu göstermektedir. Telgrafta özetle “Dördüncü aya dahil oldukları halde birikmiş üç aylık maaşlarını alamadıklarını, buna dair Adliye ve Maliye vekaletlerine başvurularının sonuç vermediğini, Defterdarlık’tan Ağustos ayına kadar maaş alamayabileceklerini öğrendiklerini” ifadeyle yardım istemektedirler.³⁰ Telgraftaki şikayet konusu Adliye ve Maliye vekaletlerine sorulmuş; kendilerine cevap olarak Kolordu ihtiyaçlarını aksatmayacak şekilde ve Sivas’taki diğer memurların maaşları meyanında Temyiz Heyeti mensuplarının maaşlarının tercihan tesviyesi yolunda Sivas Defterdarlığına emir verildiği yazılmıştır.³¹

Ancak bununla da maaş işinin çözülmediği anlaşılmaktadır. Aynı yılın Aralık ayı içerisinde bu defa mahkeme üyelerinden Hasbi Bey, yine TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya uzunca bir mektupla maaşlarının ödenmemesinden mütevellit sıkıntılarını dile getirip “elan her bir arkadaşının iki maaş tutarında borçları” bulunduğunu bildirmiştir. Mektuptaki şikayet üzerine bir aylık maaşlarının tesviyesi için açıktan Sivas Muhasebeciliğine 4.654 lira gönderilmiş; ayrıca mahkeme mensuplarının doğrudan Adliye Vekaleti merkez memurları gibi bakanlıktan bordrolandırılıp maaşlarının bir mutemet aracılığıyla Ankara’dan gönderilmesi kararı alınmıştır.³²

Bir Başkanın Portresi

Kabul etmek gerekir ki, Sivas Temyiz Heyeti’nin görev yürüttüğü üç yıllık süreç içerisinde, yüksek mahkeme adına hizmet eden yargı mensuplarının hepsi fedakâr şahsiyetlerdir. Milli Mücadele devrinin zor şartları altında, kıt-kaat imkanlarla vazife ifası ayrıca takdire değer. “Şerefü’l-mekan bi’l-mekin” fehvasınca kurumların bütün saygınlığı onun adına hizmet veren insanların ehliyet, liyakat ve gayretiyle kaimdir. Bu nedenle böyle bir yazıda belki mahkeme heyetinde görev alanların tercüme-i hallerine ilişkin bilgi aktarmak

³⁰ Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv no. III-8-1, Dosya no. 34, Fihrist no. 15-2, Vesika no 5582 (Bundan sonra CA, A. D. F. V. şeklinde kısaltılacaktır.

³¹ Söz konusu telgraf ertesi gün Başvekalet ve Maliye Vekaletine gönderilmiş, 17.4.2019’da şu ilginç cevap yazılmıştır: “Sivas’ta Mahkeme-i Temyiz Ceza Dairesi Reisi Nazif Bey ve Rûfekasına; Kolordu ihtiyacâtına tesir etmemek şartıyla havalesi dahilinde bilumum maaşatın tediyesi ve bu meyanda Heyet-i Temyiziye maaşatının tercihen tesviyesi için Maliye Vekaletinden Defterdarlığa emir verilmiştir efendim. TBMM Reisi Mustafa Kemal”. CA, A.III-8-1, D.34, F.15, V.5584

³² CA, A.VII-1, D.88, F.1-23, V.9507; Ayrıca Ek:3, Ek:3-a.

da gerekir. Ancak heyet mensuplarının şahsi dosyalarına henüz ulaşmış değiliz. Burada bir örnek olmak üzere Temyiz Heyeti başkanı Hasan Fehmi Bey'den bahsetmek istiyoruz.

Hasan Fehmi Bey 1289 (1875) mali yılında Babadağ'da doğmuştur. Ömer Beyin oğludur. 1309 (1893)'de Trabzon Mülki İdadisi'ni pekiyi dereceyle, 1314 (1894)'de İstanbul Hukuk Mektebini iyi dereceyle bitirmiştir. Resmi hizmete Eylül 1311 (1895)'de İstanbul Bidayet Mahkemesinde şehriye 30 kuruş maaşla tutanak yazıcısı olarak başlamıştır. Mekteb-i Hukuk'u bitirdikten sonra Kasım 1316 (1900)'da 1260 kuruş aylıkla Çorum Müdeiumumi (Savcı) Yardımcılığına, ardından aynı aylıkla Niğde Savcı Yardımcılığına tayin edilmiştir. 1319 (1903)'da terfian 1400 kuruş maaşla Perşembe Savcı Yardımcılığına, Mart 1320 (1904)'de 2000 kuruş maaşla Dedeoğaç Bidayet mahkemesi Başkanlığına, Eylül 1325 (1909)'de İzmir Bidayet Ceza Mahkemesi Başkanlığına, ertesi yıl (Mayıs 1226/1910) İzmir Bidayet Hukuk Mahkemesi Başkanlığına getirilmiştir. Aralık 1326 (1910)'da 3000 kuruş maaşla Halep İstinaf Savcılığına, Harb-i Umumi başladığı sıralarda Kasım 1330 (1914)'de Bursa İstinaf Mahkemesi Başkanlığına atanmıştır.

Damat Ferit Paşa hükümetince isteği dışında Bolu'ya tayini üzerine, Haziran 1335 (1919)'te hakimlikten çekilerek bir süre Bursa'da avukatlık etmiş; Kasım ayında eski görevine yeniden atandıysa da Bursa'dan milletvekili seçildiği için göreve başlamamış; 29 Mayıs 1336 (1920)'de TBMM'ye katılmıştır. Aşağı yukarı bir ay sonra (26 Haziran'da) çıkarılan ilk kararnamede Temyiz Heyeti Hukuk Dairesi Başkanlığı'na getirilmiştir. Kasım 1920'de on iki gün Vali Vekilliği de üstlenmiş olan Fehmi Bey'in görevi ertesi yıl (25 Nisan 1337/1921) Ceza Dairesi Başkanlığına çevrilmiştir.³³

Mahkeme'nin teşkilat kanununda birinci başkanlık ayrı bir kadro olarak düzenlenmediğinden atama karnamesinde Fehmi Bey Hukuk Dairesi başkanı olarak atanmıştır. Ona birinci başkanlık Adliye Vekaletinin ikinci bir yazısıyla verilmiş olmalıdır. Böyle bir görevlendirme talimatına henüz ulaşmış olmamakla birlikte çok geçmeden görevlendirilmiş olması gerekir. Doğrudan TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği "bazı güncel meseleler ve özel bilgiler içeren" 16 Ekim 1920 tarihli uzunca raporunu Heyet-i Temyiziye Reis-i Evveli olarak imzalamıştır.³⁴ Yine yukarıda değinildiği üzere Milli Mücadele başlangıcında İstiklal Madalyası verilmesi önerilen Temyiz Heyeti listesinin başında Reis-i

³³ CB CA, 30-18-1-1/3-17-5

³⁴ CA, A.III-9-a, D.37, F.2-61, V.1865

evvel olarak onun adı vardır.³⁵ Kendi el yazısıyla hazırlayıp 27 Aralık 1337 (1920)'de Bakanlığa vermiş olduğu Hizmet Cetveli Özetinde de “Mahkeme-i Temyizin teşkilinde riyaset-i ûlânın uhde-i acizânesine tevcih buyrulduğunu” yazmıştır. Yine 1921 yılı Temmuzundaki bir izin uzatma isteği telgrafını Temyiz Reis-i Evveli unvanıyla imzalamıştır.

Hasan Fehmi Beyin 1922 yazında Adliye Vekaletiyle yaşadığı bir izin meselesi, dönemin iş şartları ve kamu hiyerarşisi bakımından mânidar bir misal teşkil etmektedir. Kendisi, 7 Mayıs 1922 (1338) tarihli dilekçesine bir sağlık raporu da ekleyip 15 Haziran tarihinden başlamak üzere iki ay izin talep etmiştir. Raporu kısaca “uzun süredir tedavimiz altında bulunan müzmin hastalığının şifa bulmadığından iki ay izin mahalli yakınlarındaki bir sıcak kaplıcada tedaviye ve istirahatata muhtaç olduğu” belirtilmektedir. Dilekçeyi alan bakanlık yetkilisi, Raporun Adli Tıp Müessesesince değerlendirilmesini istemiş; Adli Tıp, kaplıcalardan umulan yararın sıcak Temmuz Ağustos aylarından çok sonbaharda alınabileceği görüşünde bulunmuştur. Bunun üzerine kendisine Başsavcılık aracılığıyla şu yolda bir cevap verilmiştir: “Hasan Fehmi Bey hakkındaki raporun Adli Tıp Kurumunca incelenmesi sonucunda kaplıcalardan umulan faydanın istenilen aylardan çok sonbaharda temin edilebileceği bildirilmiş olduğundan istenen iznin sonbahara ertelendiğinin kendisine duyurulması”.

Bu cevap üzerine Fehmi Bey yeni bir telgrafla “Talep ettiği haklı iznin, gayrimuayyen bir zamana bırakılması üzerine tedaviden vaz geçtiğini, ailesini Niğde'deki ana-babasının yanına gönderdiğini belirtip hava değişimi için iki ay izin istemiştir. Bu yeni telgraf üzerine Adliye Vekili imzasıyla Temyiz Heyeti Başsavcılığına çekilen telgrafta “arzu ettiği bir hususun derhal yerine getirilmemesinden dolayı kendisinin infialkâr bir lisan kullanmasından üzüntü duyulduğunun bildirilmesi istenmiş” izne ayrıldığında işlerin aksayıp aksamayacağına dair görüş istenmiştir. Başsavcılığın olumlu görüş bildirmesiyle dilekçede istenen iki aylık izin verilmiştir.

Söz konusu maceralı izne rağmen, Hasan Fehmi Bey aynı yıl sonbaharında (14 Kasım 1338/1922) Sivas Hükümet Konağındaki makam odasında görevi başında vefat etmiştir. Olayı bakanlığa rapor eden Başsavcı İhsan Bey, telgrafında vefatın “sekte-i dimağı” yani beyin inmesinden mütevellit gerçekleştiğini bildirmiştir.³⁶

³⁵ Bkz., yukarı dipnot 17

³⁶ Hasan Fehmi Bey'in şahsi sicil dosyasına maalesef ulaşamadık. Bu yüzden kendisi hakkında yukarıdaki bilgileri Yargıtay Tarihi üzerine eser yazarlardan eski Yargıtay Başkanı Recai Seçkin'in eserinden hülasa ettik. 1960 yılında Yargıtay Birinci Başkanı olan A. Recai Seçkin eserinde, başkanlığa geldiğinde, başkanlık odasında asılı

Mahkemenin Sonlandırılması ve Eskişehir'e Nakli

Anadolu'nun işgalden kurtarılması ve bunun Lozan Antlaşması ile hukuken tescilinin ardından 1923 yılı son baharında Cumhuriyetin kuruluş hazırlıkları yürütülürken, eş zamanlı olarak Sivas Temyiz Heyeti'nin de başkent Ankara'ya daha yakın bir merkeze nakli gündeme oturdu. Olayın şehirde duyulması üzüntü ve tepkilere yol açtı. Sivas Belediye başkanı Rıza Bey ile şehirdeki bazı oda, cemiyet ve ocak başkanlarının TBMM Başkanlığına çektikleri 20 Ekim tarihli dokunaklı ve uzunca bir telgrafla bu haberdan duyulan üzüntü dile getirilip Mahkemenin Sivas'ta ibkası talep edildi. "Mahkeme-i Temyizin Konya'ya nakli³⁷ haberi bütün Sivas halkını derin bir hüznün ve teessür içinde bıraktı." cümlesiyle başlayan telgrafta, şehrin Milli Mücadeledeki yeri ve rolünün altı çiziliyor; "mâder-i inkılab" olan, Türkiye'nin payitahtı olmaya layık Sivas'tan bu hak ve imtiyazın alınmaması isteniyordu.³⁸

Oluşturulmaya çalışılan kamuoyu baskısı ve taleplerle birlikte konuya ilişkin kanun layihası, TBMM'nin 12 Kasım Salı günkü toplantısında görüşmeye açıldı. İlginç biçimde yine bir Meclis Hükümeti bir de Adliye Encümeni'ne ait iki ayrı teklif³⁹ mevcuttu. Tekliflerin 1. Maddesi yeni mahkemenin yerine ilişkin olup Hükümet teklifinde Eskişehir'e ikinci teklifte Konya'ya nakli öngörülüyordu. Hükümet teklifinin gerekçesinde, yer değişikliğine en büyük neden olarak yurdun Batı bölgelerinin işgalden kurtarılmasıyla artık merkezin değiştiği; dolayısıyla Edirne, İstanbul, İzmir, Bursa gibi nüfusu kalabalık vilayetlerdeki iş yükü fazla mahkemelerin evrakının Sivas'a intikalinin zorluğu ileri sürülmekteydi.⁴⁰ Temyize tabi pek çok dosya sürüncemede kalmakta, hükmü kesinleşmeyen pek çok hükümlü ceza evlerinde fuzuli yatmaktaydı. Bu gerekçelerle beraber artık Ankara Hükümetinin yargı erkinin çatı

duran önceki Yargıtay başkanları arasında Fehmi Bey'in fotoğrafının bulunmadığını fark ettiğini, fotoğrafını Prof. Hüseyin Nail Kubalı'dan temin edip eksikliği giderdiğini bildirmektedir. Seçkin, s.181-184.

³⁷ Meclis Hükümetinin kanun tasarısında mahkemenin Eskişehir'e nakli öngörüldüğü ve henüz tasarı Meclise sevk edilmediği halde Telgrafta Konya'nın zikredilmesi ilginçtir. Konya'ya nakil Adliye Encümeni teklifinde mevcuttur. Konu muhtemelen Sivas mebuslarından biri tarafından sızdırılmıştır.

³⁸ Belediye Reisi dışında Telgrafta, Sivas Türk Ocağı Reisi Nureddin, Ziraat Odası Reisi Hayreddin, Ticaret Odası Reisi Hayri, Hilal-i Ahmer Reis-i sanisi Mustafa, Birinci ve İkinci Sınıf İhtiyat Zabitan Cemiyetleri reisleri Hayri ve Hamdi beylerin imzaları bulunmaktadır. Bu telgraf Başvekaletce hem Adliye Encümenine, hem kanunun görüşüleceği TBMM Başkanlığına gönderilmiştir. CB Cumhuriyet Arş. 30-10-0/27-157-2

³⁹ Hükümet tasarısında kanun başlığı "Heyet-i Temyiziye merkezinin nakil ve teşkilatının tevsiine dair Kanun"; Adliye Encümeninkinde "Mahkeme-i Temyiz teşkilatına dair Kanun" adını taşıyordu. TBMM ZC, Dev.II, İC S. 1, C.3, s.353-354

⁴⁰ "Kanunun neşri zamanındaki vaziyete nazaran Sivas'ın merkez ittihazındaki isabet aşikar ise de bilahare memalik-i Garbiyenin lehülhamd istirdadına muvaffakiyet husulü Sivas'ın merkezietini tebdil eylediği gibi..." Özellikle Sivas yollarını kapatan kışın bu güçlüğü daha da arttırdığı vurgulanmaktaydı. TBMM ZC, Dev.II, İC S. 1, C.3, s.352

kuruluşu konumundaki yüksek mahkemeyi hükümet merkezine yakın bir yere naklini taşımak istediği aşıkardır.

Kanunun geneli üzerinde yapılan görüşmelerde mahkemenin nakli konusu uzun uzadıya tartışıldı. Sivas Mebusları mahkemenin yerinde kalması için uğraştılar. Sivas Mebusu Rahmi Bey, TBMM'nin önceki kanunla Sivas'a verdiği bir şerefi yeni hükümetin kaldırmaması gerektiğini söyledi. Rasim Bey, "mahkemenin yüz küsur memuru, bir çok evrak ve defâtiri vardır, bunlar için en az yüz-yüz elli araba, kışın kapıya yaklaştığı zamanda Konya veya Eskişehir'e nakli için iki ay zaman lazım. İki ay da gittiği yerde teşekkülü için lazım. Bu kadar süre mahkeme atıl bırakılabilir mi?" diye yüklendi.⁴¹

Buna karşılık bazı mebuslar, gerek hükümet tasarısını desteklemek, gerekse mahkemeyi kendi şehirlerine kazanmak adına nakli yolunda görüşler ve takrirler sundular. Eskişehir mebusları Abdullah Azmi ve Arif beyler, mevcut kara ve demir yollarının kavşak noktası olan Eskişehir'i öne çıkardılar. Konya, Ankara İstanbul, Bozok (Yozgat), Kütahya, Bolu için önergeler sunuldu.⁴² Adliye Vekili İzmir Mebusu Seyyid Bey, bir takım eleştirileri sükunetle cevapladı. Gün boyu süren tartışmalar sonunda Kanunun " Sivas'ta teşkil edilen Muvakkat Heyet-i Temyiziyenin vazifesine hitam verilerek Eskişehir'de bir Mahkeme-i Temyiz teşkilini" öngören birinci maddesi kabul edildi. Diğer maddeleri iki gün sonra görüşülüp yasalaşan yeni Kanun⁴³ ile Yüksek mahkemenin üç yıllık Sivas dönemi hukuken ve fiilen sona ermiştir.

Sonuç

Yeni Türkiye'nin yüksek yargı organı Yargıtay'ın Muvakkat Temyiz Heyeti adıyla Sivas'ta göreve başlamış olmasının kendine has bir takım sonuçları mevcuttur:

Mahkeme burada dönemin şartları gereği, İstanbul'da henüz var olan bir Osmanlı hükümeti ve ona bağlı Mahkeme-i Temyiz ile eş zamanlı çalışmıştır. Ülkenin önemli bir kısmının işgal altında bulunuşu da hesaba katılırsa, yargı alanı dar bir mahkemedir.

⁴¹ TBMM ZC, Dev.II, İC S. 1, C.3, s.361-362

⁴² TBMM ZC, Dev.II, İC S. 1, C.3, s.376-380

⁴³ TBMM'nin 14 Kasım 1339 Çarşamba günkü birleşiminde kanunun diğer maddeleri görüşülüp kabul edilmiştir. Oylamaya katılan 144 vekilin 128'i kabul; 13'ü red oyu kullanmış, üç mebus müstenkif (çekimser) kalmıştır. TBMM ZC, Dev.II, İC S. 1, C.3, s.389-394. Aynı gün yayınlanıp yasalaşan 371 No'lu Kanunun metni için bkz. Düstur, 3 ncü Tertip, C.5, s.414

Bununla birlikte Anadolu’da yasama ve yürütme erkini eline alıp yeni bir siyasi hakimiyet kurma yolunda ilerleyen TBMM Hükümetinin yargısal iktidarıyla bunu perçinlemesi bakımından Mahkemenin kuruluşu fevkalade önemlidir.

O günün şartlarında Mahkemenin faaliyet yeri olarak Sivas’ın seçilmesi isabetli olmuştur. Mahkeme ilk defa hükümet merkezinden ayrı bir şehirde faaliyet yürütecektir, fakat o zamanlar Sivas, işgalden masun kalan Anadolu’nun en salim ve en merkezi yeridir. TBMM, Ankara’da açılmadan evvel en kapsamlı milli kongre Sivas’ta toplanmış, mahkemenin burada hizmete başlaması, eski hatıraya uygun düşmüştür. Sivaslılar olayı bir mükafat ve ahde vefa olarak değerlendirmişlerdir. Yer seçimi hem mevcut Osmanlı yönetimini, hem de yüzyıllardır Osmanlı kimliğiyle yaşayan halkı kritik dönemde ürkütmek ve galeyana getirmek istemeyen Ankara Hükümeti için makul bir tercihtir.

Mahkeme, bir geçiş dönemi üst yargı kuruluşu olarak, Anadolu’nun gerek siyasi, gerek sosyo-iktisadi ve hukuki yönleriyle en çaresiz, en zor zamanında mesaide bulunmuş olmanın muhtelif güçlükleri altında faaliyet yürütmüştür. Yer problemi, evrak akışının yavaşlığı, zamanında maaş alamama bunlardan ilk akla gelenlerdir. Mamafih, gördüğü hizmet de o oranda saygındır. Önümüzdeki süreçte, mahkeme evrakına erişim sağlandığı ve üzerinde detaylı analitik değerlendirmeler yapıldığı ölçüde mahkemenin hizmet kapasitesi, kalitesi daha iyi anlaşılacaktır.

Kaynakça

- ABDURRAHMAN Adil, *Mahkeme-i Temyiz*, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1312.
- CUMHURBAŞKANLIĞI ARŞİVİ (CA, Arşiv, fon ve vesika numaraları dipnotlarda verilmiştir.)
- CUMHURBAŞKANLIĞI, CUMHURİYET ARŞİVİ (CB CA, Arşiv, fon ve vesika numaraları dipnotlarda verilmiştir).
- DEMİREL, Fatmagül, *Adliye Nezareti Kuruluş ve Faaliyetleri (1876-1914)*, Boğaziçi Üniv. Yayınevi, İstanbul 2010.
- DÜSTUR (Tertibi, cilt ve sayfa numaraları dipnotlarda verilmiştir).
- MOL, Gürsel, *Türk Hukuk Tarihi Sürecinde Yargıtay*, Devran Matbaacılık, Ankara, 2004.
- ÖZOĞUZ, Nejat, *Temyiz Mahkemesi*, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara, 1944.
- Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, 1328 Sene-i Maliyesi, Dersaadet 1328, 1333-1334 Sene-i Maliyesi, Dersaadet 1334.
- SEÇKİN, Ahmet Recai, *Yargıtay Tarihçesi, Kuruluş ve İşleyişi*, Yarıaçık Cezaevi Basımevi, Ankara, 1967.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, TTK Basımevi Ankara, 1994.
- TUNAYA, Tarık Zafer , "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri", *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XXIII/3-4, İstanbul 1957, ss, 227-248.
- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDESİ (TBMM ZC, Devre, ictima senesi, cilt ve sayfa numaraları dipnotlarda verilmiştir.).

Ek. 1. Sivas'ta bir Mahkeme-i Temyiz Kurulmasına dair Kanun Teklifinin Meclise sevkine dair 9 no'lu Heyet-i Vükelâ Kararnamesi (16.05.1336/1920).

تورکیا بویوک مات مجلسی ریاستی

آقره ۲۲۶

قلم خصوصی
عدد ۹

263
1

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

صدور

اسره مدیه کتبی طرفه برسانه برکوت نیزه تشکیه راز تنظیم ایریدنه لوجی قانونیه قیود اولدی
دیورن متبونه تعطیل قرار کبر اولدی.

۷- مصالحه ۱۱- بایکلیک

فایده دیکلی	دانه دیکلی	مدیه دیکلی	مدافعه دیکلی	تیمه دیکلی	دیورن متبونه
ضمانه	جهانی	مدولگنه	فوزیه	فوزی	مصطفی کماله
ایجاد جریه علمی	صحبته دیکلی	انصار دیکلی	ماتمه دیکلی	معارف دیکلی	مدیه دیکلی
عزت	خدا نه	مندی براجی	ایرین قاضی	ضمانه	مندی براجی

احضرتک بقده

۱ ۱۱ ۲۶

جواباً یازیلدیجی اوراته، جواب اولدنی محرومک تاریخ و نومرونک درجی رجا اولتور.

۹

Ek. 3a. Düzenli maaş alamadıkları yolunda şikayette bulunan Sivas Temyiz Heyeti azalarından Hasbi Bey'e, TBMM Reisi ve Baş Kumandan Mustafa Kemal'in 9.1.1338/1221 tarihli cevap mektubu .

01016600-25
تورکیا بویوک ملت مجلسی ریاستی
قلم مخصوص مدیریتی
عدد
5
4.96
تاریخ

آقره
۳۳۸ - ۱ - ۸

سواءه محکمہ نیزہ اعضا سندہ جسے تقاضا کرتے ہیں

صاحبانہ صحتیہ لایہ

تذکرہ
سواءه محکمہ نیزہ صحتیہ معاشری خفک کی مراجعتی نظر دتہ
از یہ برائے معاشریک تسویہ اچوہ ضدوہ آجینہ اولیہ در شایہ
آنہ بوز ام دتہ لیا ۱۰ ریحہ صحتیہ سواہ صحتیہ
کوندہ لیدیگی بعد مارضہ صحتیہ ایہا معاشریک مرز سواہی
ستو سلاہ تابع طوتوسہ اوزہ آنفزم بر صحتیہ بولدر لری و عدلیہ
وطانی سواہہ سرزہ ساجی بور درویہ ربطی صحتیہ مرز صحتیہ نظر
ایسہ و عدلیہ و طاقہ تبلیغ نیت ایسہ اولدنی واک وکات جیبہ سندہ صحتیہ
بدر لریہ
دوام حاجتدی تمنا ای صحتیہ

نورین بولدر صحتیہ
بائتہ صحتیہ
مصطفیٰ کمال

VIII.1.6.
88
9-25

تاریخ ۹/۱/۳۸

جراباً باذیلہ حق اوراقہ : جراباً باذیلہ حق عورالک تاریخ نومبر سنک درجی رجا اولدور .

CU... HURBAŞKANLIĞI ARŞIVI
Yer No. :
Dos. No. :
Vesika No. : 3709

Ek. 3b. Mustafa Kemal Paşa'nın Mektubunun (Ek. 3a.) Transkripsiyonu

9.1.1338

Sivas'ta Mahkeme-i Temyiz Azasından Hasbi Efendi Hazretlerine

7 Kanunievvel 337 tarihli mektubunuzu memnuniyetle aldım. Hissiyat-ı samimânelerine teşekkür ederim.

Sivas Mahkeme-i Temyiz Heyeti'nin maaşları hakkındaki müracaatları nazar-ı dikkate alınarak bir aylık maaşlarının tesviyesi için sandık açığı olarak dört bin altı yüz elli dört lira 20 Teşrinievvel 37 tarihinde Sivas Muhasebeciliğine gönderildiği gibi bademâ heyet-i müşarün ileyha maaşlarının merkez memurîni misillü muameleye tabi tutulmak üzere Ankara'da bir mutemet bulundurmaları ve Adliye Vekaleti memurîn-i merkeziyesi gibi bordroya rabtı suretiyle merkezden tesviyesi takarrür etmiş ve Adliye Vekaletine tebliğ-i keyfiyet edilmiş olduğu Maliye Vekalet-i celilesinden cevaben bildirilmiştir.

Devâm-ı afiyetinizi temenni ederim efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi,

Başkumandan Mustafa Kemal

Makalenin Geliş Tarihi: 19 Kasım 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 5 Aralık 2019

ÂŞIK-SAZ İLİŞKİSİNDE GELENEĞİ OKUMAK: ÂŞIK VEYSEL ÖRNEĞİ
INTERPRETING TRADITION IN MINSTREL-INSTRUMENT RELATIONSHIP: AŞIK VEYSEL SAMPLE

"Kolça kopuz götürüp ilden ile bigden bige ozan gezer..."

*Cafer Özdemir**

Öz

Âşıklık geleneği, Türk kültürünün ve sanatının temel dinamiklerinden biri olarak yüzyıllardır yaşamını sürdürmektedir. Zamanla değişen ve gelişen bu gelenek, bünyesine kattığı şekil ve içeriğe ait öğelerle zenginleşmiştir. Geleneğe saz ile sözü birbirinden ayırmak olanaksızdır. Bu açıdan bakıldığında edebiyat sanatının müzikle desteklendiği görülür. Zamanla saz, geleneğin olmazsa olmazlarından biri haline gelmiştir. Sanatın etkileyciliğini ve sanatçı yetiştirmekteki zorluğunu da burada aramak gerekir. Çünkü doğaçlama söyleme, bâde içme, hikâye anlatma, muamma çözme gibi belirli özelliklere sahip olması beklenen âşığın saz çalabilmesi, geleneğin temel unsurlardan biri olarak algılanmaktadır. Geleneğe saz çalmayan âşıklar bulunmakla birlikte âşıklar genellikle sazsız düşünülemez.

Geleneğin 20. yüzyıldaki en büyük temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Âşık Veysel sazıyla, sözüyle ve doğaçlamasıyla büyük âşıklardan biridir. O, çeşitli şiirlerinde sazıyla ilgili bilgilendirmeler ve değerlendirmelerde bulunur. Bu durum onun hayatında sazın bir nesnenin ötesinde derin anlamlar ifade ettiğini gösterir. Bu çalışmada Âşık Veysel'in şiirlerinden hareketle onun saz ile ilgili düşünceleri ve algıları ortaya konularak âşıklık geleneğinde usta-saz arasındaki bağ irdelenecektir. Elde edilen sonuçlara bakarak gelenek içerisinde sazın bir araç olmaktan çıktığını, âşık gibi aktif bir konumu olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla geleneğin sazsız düşünülmemeyeceği algısına âşıkların şiirlerinde de rastlamak mümkündür. Sazına hitapla söylediği şiirleri ve mısraları bile Âşık Veysel'in ne derece büyük bir sanatçı olduğunu ortaya koymaktadır.

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-5794-5828

Anahtar Kelimeler: Âşıklık geleneği, saz, Âşık Veysel, şiir.

Abstract

The minstrel tradition has been one of the basic dynamics of Turkish culture and art and has been living for centuries. This tradition, which has changed and developed over the years, has been enriched with the formal and content elements it incorporates. In the minstrel tradition, it is impossible to distinguish between instrument and lyrics. From this perspective, it is seen that the art of literature is supported with music. Instrument has become an indispensable part of the tradition in time. It is necessary to look for the fascination of tradition and the difficulty in training artists here. Because the lover who is expected to have certain characteristics such as poetic singing, drinking bâte, telling folk stories and solving enigmas is perceived as one of the essential elements of being an artist. Although there are minstrels in tradition, minstrels are generally unthinkable.

Considered to be one of the greatest and influential representatives of the tradition in the 20th century, Aşık Veysel seems to be one of the greatest lovers with his instrument, lyrics and reactionary. Aşık Veysel provides information and evaluations about instrument in various poems. This shows that the instrument has profound meanings beyond an object in his life. In this study, the thoughts and perceptions of Aşık Veysel from his poems will be evaluated and the connection between *master-instrument* in the minstrel tradition will be revealed. Based on the findings obtained, we can say that the instrument in the tradition is no longer accepted as a tool but has an active role like a lover. Therefore, the perception that tradition cannot be thought without instrument can be traced in poems of lovers. Even his poems and verses, which he sang with his instrument, reveal how great Aşık Veysel is.

Keywords: *Minstrel tradition, instrument, Aşık Veysel, poetry.*

Giriş

Âşıklık geleneği, Türk kültürünün ve sanatının önemli bir dalı olarak İslâm öncesi ozanlık geleneğinin yeni coğrafyaya yerleşme, İslâmiyet’i benimseme ve yaşam tarzındaki değişimler sonucu farklı bir biçim kazanmış halidir. Âşıklık geleneğini değerlendirirken bazı temel dinamiklerin, hitap tarzlarının, şiirdeki bazı biçim ve içerik unsurlarının köklerini ozanlık geleneğinde aramak gerekir. Çünkü millî niteliği olan sanatlar ve eylemler tarihî süreçte bir devamlılık arz eder. Yeniyi doğru anlamlandırabilmek, ancak geleneksel yapıyı iyi tanımakla mümkün olur. Millî duyguları terennüm eden, toplumsal bakış açısına sahip olan, halkın ortak kültürel hafızasını her defasında belirgin çizgilerle zikreden ozanlık geleneği, Anadolu coğrafyasında İslâm dininin etkisi ve bireyselliğin yavaş yavaş öne çıkması ile yeni bir isimle doğar. Umay Günay’ın alanda kabul gören anlayışına göre “Bugün Âşık Edebiyatı adı ile andığımız edebiyat başlangıçta Ozan-Baksı edebiyat geleneği olarak şekillenen ilk millî edebiyatımızın XVI. yüzyılda yeni kültür birikimi, kabuller, ihtiyaçlar, talepler, zevk ve beklentilerin etkisiyle gelişim ve değişime uğramış devamıdır.” (1993: 22). Geleneğin icracılarının kendilerini ozan olarak değil de âşık olarak tanıtmaları, bu etkilerin açıkça bir dışavurumudur.

Fuad Köprülü'ye göre Âşık edebiyatı, "...türlü menşe'lerden gelme-yalnız edebî değil, aynı zamanda müzikal-muhtelif sanat unsurlarının birleşip kaynaşmasından vücuda gelmiş, kendisine mahsus yeni karakterlere malik, yeni bir terkiptir." (2004: 39). Hem bir gelenek hem de çok yönlü bir sanat olarak âşıklıkta saz ve söz bir bütün olarak değerlendirilir. Sadece saz çalmak veya irticalen şiirler söylemek âşık tanımlamasında yeterli ölçütler olarak görülmez. Bir âşığın her ikisine de sahip olması beklenir. Söz, edebiyat sanatı ile doğrudan ilgilidir, oysa saz, müzik sanatının bir aracıdır. Bu sanatın etkileyciliğini ve sanatçı yetiştirmekteki zorluğunu da burada aramak gerekir. Saz ve sözün dostluğu ve âşığın yetkinliği icracının niteliğini ortaya koyar. Çünkü irticalen söyleme, bâde içme, hikâye anlatma, muamma çözme gibi belirli özelliklere sahip olması beklenen âşığın, aynı zamanda saz çalma yeteneğine sahip olması sanatçı olmanın zorunlu unsurlardan biri olarak algılanmaktadır. Hatta saz çalma, sanatçı kişiliğin ve kimliğin ilk şartı olarak görülmektedir. Bu durum âşığın sazla bütünleştiğini, kültürel bellekte âşık imajının sazla birlikte yer aldığını göstermektedir.¹ Gelenek içerisinde değerlendirilen, fakat saz çalmayan âşıkların olduğunu da söylemek gerekir. Bunlar geleneğin kurallarına bağlı olarak söyledikleri şiirlerle yine "âşık" olarak adlandırılırlar.

Kopuzdan Saza Gelenek Etkisi

Kutsal bir mahiyete sahip olduğu düşünülen, sosyal hayatta önemli bir mevkiye sahip olan ozanlar, Dede Korkut hikâyelerinden de anlaşılacağı üzere gaipten haber getiren, hakan huzurunda veya ayinlerde eline kopuzunu alarak vezinli ve ahenkli nesir ile oluşturulmuş esatiri hikâyeler ve kahramanlık destanları anlatan, kıssahanlık yapan sanatçılardı. 15. asırdan sonra ozan kelimesi yerini âşık kelimesine bırakmıştır (Köprülü, 2012: 82-83). Dede Korkut hikâyelerinde ozan ve kopuz arasındaki ilişkiyi yansıtan önemli veriler bulunmaktadır. Hikâyelerin giriş bölümünde yer alan "Kolça kopuz getirüp elden ele, begden bege ozan gezer." (Gökyay, 2007: 21) ifadesi, gezgin ozanların kopuzlarıyla birlikte diyar diyar gezdiklerini belirtmektedir. Esir olan ağabeyini kurtarmaya giden Segrek, ağabeyi Egrek'i tanımaz. Tam kılıcına yapışıp ona hamle kılacağı sırada durur: "Gördü kim elinde kopuz var,

¹ Âşık kelimesinin birçok tanımı yapılmıştır. Yapılan tanımlarda onun saz çalma özelliğinin özellikle vurgulandığı görülür: "Âşık; elinde sazı, dilinde sözü ile diyar diyar gezen, gittiği yerlerde irticalen şiirler söyleyen, karşılaştığı âşıklarla atışmalar yapan, halk hikâyeleri anlatan, kültür taşıyıcılığı yapan, dili güzel kullanan, ulaklık görevi yapan, halkı belirli konularda zaman zaman uyaran sanatçı tipinin Anadolu'daki adıdır." (Şişman, 2015: 316).

aydur: Mere kâfir, Dedem Korkud kopuzu hürmetine çalmadum, dedi. Eger elinde kopuz olmasaydı ağam başıyığın seni iki pare kılurıdum, dedi. Çekdi kopuzu elinde aldı.” (Gökyay, 2007: 172). Görüldüğü gibi Dede Korkut kimliğinde ozanların ve kopuzun kutsal bir yeri vardır, kopuz düşmanın elinde ise kopuzun hürmetine düşmana saldırılmaz. Hikâyelerde “Belinde kopuzu var.” ifadesi geçer. Yiğitlerin kuşağı arasında veya yanlarında asılı durur. Türkler kopuza itibar ederler, öpüp çalarlar ve düşman onu eline alamaz (Gökyay, 2007: 942). Bu hikâyeler ozanlık geleneğine ait son bilgileri ihtiva etmesi açısından değerlidir. Çünkü hikâyelerin yazıya geçirilmesinden kısa bir zaman sonra âşıklık geleneğinin teşekkül ettiği görülür.

Ozanlık geleneğine ait bilgiler, âşıklık geleneğinin icracılarını ve temel enstrümanını anlama, onları tarihî sürece uygun olarak değerlendirme imkânı sağlar. Hatta geleneğin köklerini geçmişte arama anlayışı çerçevesinde bize önemli bilgiler verir.

Tarihi süreçte âşık, çok yönlü yapısından yavaş yavaş sıyrılmış ve zamanla sadece ölçülü şiirler söyleyen bir kimliğe bürünmüştür. Fakat ozanın bütünleyicisi olan, kutsal kabul edilen kopuz², bu değişime rağmen sanatçıdan kopmamış, âşık kimliğinin yanında saz adıyla varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. Eski dönemlerde mevcut olan algılar ve inanışlar toplumsal hafızada yaşamaya devam etmektedir. Bu açıdan kültürel devamlılıkta kesinti olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Bu durumu sazın kutsallığı bağlamında örneklemek mümkündür: “Âşıklık geleneği içinde saz kutlu sayılır. Ozanların piri sayılan Korkut Ata’nın doğumu hakkında anlatılan efsanelerin birinde ‘kopuz’un gökten inen ışığın içinden çıkması motifi de kopuza/saza verilen kutsiyeti gösterir. Âşıklar sanatlarını icrâ etmeye başlamadan önce sazlarını üç kez öperek başlarına koyup, dinleyicilerini selamlar. ‘Saz başlar söz biter’ sözü de saza saygıyı ifade eder.” (Durbilmez, 2016: 102).

Yine Bayram Durbilmez’in çeşitli kaynaklardan aktardığına göre Anadolu’da ve Azerbaycan’da âşıklar saza büyük saygı göstermekte ve onu evin başucunda duvara asmaktadırlar. “Sazını ayak altına asalar” sözü âşığa en büyük hakaret ve bedduadır. Anadolu

² Köprülü’nün çeşitli kaynaklarda aktardığına göre “Baksının başlıca aleti kopuz denilen bir nevi basoviyolonseldir ki, yay ile çalınır; bunun üstünde bükülmüş at kılından iki kiriş gerilmiş ve sapına birçok demir ziller bağlanmıştır.” (2012: 149). “Baksı-kopuz” birlikteliğinde baksının dinî bir kimliğe sahip olduğunu göz önüne aldığımızda, “âşık-saz” birlikteliği ve âşıkların dinî bir kimliğe bürünme gayretleri daha kolay açıklanabilir. Âşığın dinî bir kimliğe bürünmekle İslâm öncesi dönemdeki konumunu yeniden elde etme çabası içerisinde olduğu düşünülebilir.

âşıklarının sazı çalmaya başlamadan önce üç defa öpüp başa koyma geleneği de saza duyulan saygının günümüzde devam ettiğinin göstergesidir. Eski ozanlar da kopuzu öpüp başa koyarlar, düşman ona el süremez ve yere konulması günah sayılır (2010: 149). Âşık satsız düşünülemez. Âşıklar sürekli sazlarıyla övünürler. Saz onların dili ve gönlüdür. Onunla sohbet eder ve dertleşir. Âşığın imdadına sazı yetişir. Saz âşıklarca kutsal bir varlık olarak görülmüştür, bu yüzden ona çok değer verilip özenle korunmuştur. Günümüzde yaşayan saza saygı, Orta Asya’da kopuza duyulan saygının bir devamıdır (Yardımcı, 1998: 190-191).

Sazın kutsallığı ile ilgili çarpıcı bir örneği Karacaoğlan hikâyesinde görmekteyiz: “Karacaoğlan hikâyesinde ölmek üzere olan âşık: ‘Benim sazımı şu meşeye asın, çürüyünceye kadar her kim el sürerse cennet yüzü görmesin.’ diyerek hem bir vasiyette bulunur, hem de sazına el sürecek olan kişilere bedduada eder. Saz bir âşığın sırdaşı ve mahremidir. Karacaoğlan’ın bu vasiyetinden ve bedduasından şiirlerinin ve türkülerinin kıyamete kadar unutulmamasını istediğini de anlıyoruz.” (Irmak, 2018: 299).

Geleneğin icracısı olan âşıklar her ne kadar sanatçı kimliği ile öne çıksa da onları ellerindeki sazlardan ayrı düşünemeyiz. Saz olmadan âşığın sanatını icra etmesi mümkün değildir. Hem bu zorunluluktan hem de yukarıda ifade ettiğimiz kutsal mahiyetinden ötürü âşığın sazı ile birlikte anıldığı görülür. Esmâ Şimşek bu konuda şu önemli bilgileri aktarmaktadır: “Saz, âşıklık geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Öyle ki, saz ile âşık bütünleşmiştir, diğer bir ifadeyle; saz, âşığın sembolü haline gelmiştir. Halk arasında söylenen ‘Satsız âşık kulpsuz testiye benzer.’ sözü, bir âşık için sazın ne kadar önemli olduğunu açıkça anlatmaktadır. Saz, bâde içme geleneğinde de önemli bir yere sahiptir. Genellikle rüyâsında bâde içen âşık, uzun süre baygın halde kaldıktan sonra bir sazın sesiyle ayılıp kendine gelir. Bu olayın ardından hem şiir söyleme kabiliyeti kazanır hem de saz çalmayı öğrenir.” (2016: 121).

“Âşıkların ürünleri müzikle şiirin birleşimidir. Toplumların nağmelerini ezgiyle dile getiren ulusal sazları vardır. Türklerin de kendine özgü kopuz adı verilen telli bir sazı vardı. Çeşitli dönemlerde kopuz, kara düzen, bozuk, tambura, çöğür gibi sazlar kullanmışlardır.” (Artun, 2011: 69). Geleneğin tek müzik aleti toplum içerisinde saz olarak bilinir. “Gelenek içinde saz dışında başka bir çalgı ile icrâ yapan âşık yoktur. Başka bir ifade ile âşıklık geleneğinin yegâne çalgısı bağlama ve bağlamanın türevleridir. Âşık çalgısı, gelenek içinde

saz olarak adlandırılmaktadır. Bu genel isimlendirme de, çalgı genel anlamıyla değil, âşık çalgısı karşılığında kullanılmıştır.” (Özarlan, 2001: 167).

Saz, sadece müzikal yönüyle öne çıkmaz, aynı zamanda âşığı sanatını icra esnasında çeşitli işlevlere de sahiptir. Saz, âşığa düşünme fırsatı veren, ilhamı geliştiren bir araçtır, ayrıca âşık ve saz birlikte akla gelir. Âşıklara çöğür şairi/saz şairi adı verilmesi âşık ile sazın ne kadar bütünleştiğini gösterir (Durbilmez, 2016: 101; Özarlan, 2001: 170). Sazın bade içme, rüya motifinde de önemli bir işlevi vardır. Bade mutlaka bir içecek olarak değil bazen saz olarak karşımıza çıkar. Bazı âşıklar rüyada eline saz verilerek âşıklık yeteneği kazanmışlardır. Aynı zamanda bade içenlerin rüyadan uyanmasının da sazın sesiyle olduğu görülür (Yardımcı, 1998: 131-136). Sazın buna benzer bir işlevini de Mahmut ile Nigar hikâyesinde görmekteyiz. Hikâyede saz, ölüyü diriltme işlevine sahiptir. Ölen üç kahraman Karacaoğlan’ın çaldığı sazın etkisiyle dirilmektedir (Şimşek, 2016: 121).

Sazın işlevsel kullanımının bir örneği de âşık karşılaşmalarında görülür: “Âşık karşılaşmalarında yaşatılan geleneklerden biri de usta âşıklar arasında yapılan imtihan sonrası kaybeden âşığın sazını rakibine vermesidir. Bu durum âşık için büyük bir itibar kaybı sayılır.” (Durbilmez, 2016: 101; Yardımcı, 1998: 191). Sazın ustaya verilmesi geleneği sembolik uygulama olarak karşısındaki gücünü kabul etme anlamı taşır. Çırağın ustalaşması sonrasında ustanın ona sazını vermesi (Yardımcı, 1998: 154) ise çırağın ustalaştığının sembolik bir anlatıdır.

Sazın “tedavi etme”, “iyi ruhları çağırma/kötü ruhları kovma”, “ulularla haberleşme”, “ilhamı kuvvetlendirme”, “sözü daha etkili kılma”, “doğmaca söylerken âşıklara düşünme imkânı verme”, “dinleyicileri hazırlama”, “şiiirin ölçüsünü ve türünü belirleme”, “bade içen âşık adayını rüyadan uyandırma ve dilinin çözülmesini sağlama” gibi işlevleri olduğu tespit edilmektedir. Bu işlevler yanında “âşıklık simgesi”, “velîlik simgesi” ve “ululuk simgesi” kabul edilmesi de “âşığın dert ortağı” olan sazın kutlu sayılmasını sağlamıştır (Durbilmez, 2010: 148). Sazın bir çalgı aleti olmaktan çıkarak çeşitli anlamlara bürünmesi, yer yer sembolik bir anlam taşınması ve kendisine kutsallık atfedilmesi onu, geleneğin ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Dolayısıyla sazın maddi bir varlıktan sanatsal bir nesneye dönüşümü ve sonrasında etrafında çeşitli değerleri barındıran bir kimliğe bürünmesi, gelenekte bir anlam evreni oluşmasını sağlamıştır.

Sazın geçmişten günümüze toplumsal bellekte bir anlam dünyasına sahip olması ve kutsiyet algısı, onu bir nesnenin çok ötesine taşır. Çalışmanın devamında şiirlerinden hareketle Âşık Veysel'in saz ile ilgili algıları ve düşünceleri ortaya konulacaktır. Buradan hareketle sazın gelenekteki yerine dair çıkarımlarda bulunulacaktır.

Âşık Veysel ve Saz

20. yüzyıla damgasını vuran ve geleneğin son dönemdeki en büyük temsilcisi olarak görülen Âşık Veysel'in irticalen şiir söyleme ve saz çalma bakımından güçlü bir yönü vardır. Esmâ Şimşek'e göre Âşık Veysel'in sazla tanışması tamamen geçim sıkıntısına, ekmek parası kazanma endişesine dayanmaktadır ve ilk yıllarda bu konuda hiç ümit de yoktur (2016: 122). Bu durum geleneğin usta yetiştirme kurallarına uymaz. Âşık Veysel rüya motifi ve usta çırak ilişkisi haricinde alışılmışın dışında bir örnek olarak karşımıza çıkar: "Sakatlığı nedeniyle başkalarına bağımlı, çöken bir kişilik yerine yönlendirilmiş belirli bir öğretim ve eğitimle şiir söyleme ve saz çalma yeteneği kazanarak kendi kendine yeten aynı zamanda toplum hayatına katkıda bulunan üreten olumlu bir kişilik kazanmıştır." (Günay, 1993: 22).

Onun sazla tanışma macerası şiir söylemeye başlamasından çok önce başlar. Âşık Veysel'in babası ona, on yaşında iken oyalanması ve gözünü kaybetmenin üzüntüsünü bir nebze unutup teselli bulması için kırık bir saz alır.³ Babası saz çalmayı bilmez. Uzun süre saza alışamayan Veysel sazı elinden bırakmak ister. Komşularının yardımı ile saz çalmayı öğrenir. Bir daha da sazı elinden bırakmaz (Bakiler, 2010: 19-20, Kaya, 2011: 23-38). Veysel karamsarlığına rağmen azimle yoluna devam eder. Umutsuzluk yerini ideale bırakır. Yirmi yaşlarına gelince artık iyi saz çalan, iyi usta malı şiirler okuyan bir halk sanatçısı olur (Kaya, 2011: 40). Âşık Veysel ilk sazı ile ilgili olarak şunları söyler: "Ben sazımı çok severdim. Hem ilk sazım, hem de elime iyi idi. Çok ufak olmasına nazaran iyi ses verirdi." (Kaya, 2011: 42). Onun saza başlaması ve başarılı olması, hayatta çeşitli talihsizlikler yaşamış, içine kapanık bir kişiliğin dost arayışının sonucu olarak da görülebilir. Fakat bu arayış kendiliğinden değil, büyük oranda babasının etkisiyle ve gelecek kaygısıyla olmuştur. Onda bu dostluğun kök

³ Doğan Kaya'nın ifadelerine göre iki gözü görmeyen Veysel'in durumuna üzülen babası, Mustafa Abdal tekkesine gider. Tekkenin yöneticisi Hasan Baba Veysel'in durumunu sorar. Babası "Bir süpürgeyi saz gibi eline alıp türkü deyiş çağırıyor. Sesi de pek yanık." deyince babası Hasan Baba duvardaki sazı indirip Veysel'e götürmesi için babasına verir. Babası Veysel'in geleceğine dair endişeler taşır ve hiç olmazsa sazı ile geçimini sağlayabileceği inancında olduğu için devamlı olarak onu teşvik eder (Kaya, 2011: 37-38).

salmasında yaşadığı yörede canlı bir şekilde varlığını devam ettiren âşıklık geleneğinin onun ruhunda bıraktığı izlerin de etkisi vardır. Aslında Veysel'in çok erken yaşlardan itibaren âşık meclislerine katılması, onun kulağının ve iç dünyasının geleneği almaya hazır olduğunu gösterir.

“Âşık Veysel karanlıkları sesi ve sazıyla aydınlatabilen bir âşıktır. Onun karanlıklarını aydınlığa dönüştüren elbette sazıdır. On beş yaşında babasının teşvikiyle saz çalmaya başlayan âşık, bu ritimlerle ve büyümlü sesle kendisini bulmaya başlar. Saz, onun varlığına derin manalar, hisli bir duyuş ve düşünüş katar. Bu manalar; sazı sese, sesi söze, yüreklerdekini dile dönüştürmesiyle doğrudan ilgilidir.” (Çetindağ Süme, 2017: 100). Saz bu gücüne âşığın ustalığı oranında ulaşır. Ustanın yaşadığı olaylar, hayata bakış tarzı ve toplumsal belleğe ait taşıdığı unsurlar sazla birlikte güçlenir ve özgün bir kimlik ortaya çıkar.

Karısı Gülizar'ın naklettiğine göre hastalığını kabullendiği, ölümünün yakın olduğu bir zamanda sazına sertçe vurur ve “Ulan, demek zamanı geldi! Beni saza katan da olacak, söze katan da olacak. Beni sen büyüttün. Atatürk gibi yetmiş iki millete adımı senin sayende duyurdum.” (Bakiler, 2010: 96-97). Veysel'in bu sözleri, âşık-saz ilişkisi bağlamında geleneğe ait önemli ipuçları vermektedir. Bir âşığın geleneğe saza nasıl bakması gerektiğini, onsuz sanatını icra edemeyeceğini ortaya koyar.

Âşık Veysel'in cenazesi mezarlığa götürülürken Veysel'in torunlarından biri cemaatin önüne geçer ve dedesinin yetmiş yıllık sazını elinde taşır (Bakiler, 2010: 43). Bu durum geleneğe âşık ile sazın bir görüldüğünün, birbirlerini tamamladıklarının yansımasıdır. Birinin yokluğu diğerini eksik bırakmaktadır.

Âşık Veysel'in ölümünün ardından Azerbaycanlı Âşık Mehmed Aslan'ın söylediği ağıt niteliği taşıyan, beş dörtlükten oluşan “Sazı Mezara İndirdiler” adlı şiirde de Veysel-saz birlikteliği söz konusu edilmiştir. Şaire göre birinin ölümü diğerinin ölümü anlamı taşır ve onlar kendi aralarında birer sevgili gibidir: “Mezara, sazıyla bir indirdiler/Çırpındı dalınca bu körek dünya/Saza kefen-köynek giyindirdiler/Mecnunsuz Leyli'ye ne gerek dünya?” (Bakiler, 2010: 140).

Şiirlerde Geleneğin Dışavurumu

Âşık Veysel'in şiirleri onun hayatına ait önemli bilgileri ihtiva eder. Doğan Kaya'ya göre şahsî deyişleri, âşıkların biyografilerinin ortaya konulmasında kaynak niteliğine sahiptir.

Onların ruh ve düşünce dünyalarını anlamada ve hayatlarına ait bazı kesitleri şiirlerde bulmak mümkündür. Onun şiirlerinden öğrendiğimize göre en yakın arkadaşı, sırdaşı ve her zaman derdini paylaştığı sazıdır (2011: 117). Âşıklık yeteneğinin kendisine Hakk'tan bahşedildiğini "Veysel'i söyleten sen oldun mutlak" (Kaya, 2011: 142) mısrası ile dile getirir. Âşık Veysel aynı şiirinde Hakk'ın gönlünde yer aldığını dile getirirken çalınan sazların Hakk'ın ismini zikrettiğini/hu çektiğini söyler. Burada kişiselleştirilen saz, onun manevi dünyasına ortak olmuş ve âşık içinde bulunduğu durumu kendisinden ayrı görmediği saza yüklemiştir:

*Hu çeker iniler çalınan sazlar,
Kükremiş dalgalar coşar denizler
Güneş doğar perdelenir yıldızlar
Saçar kıvılcımlar sen varsın orda* (Kaya, 2011: 142)

Özlemine duyduğu, izinin kayıp, kendinin gizli olduğu bir yâri anlattığı şiirinde aslında aradığı sevgilinin sesinin sazda olduğunu, bu haberi sazın telinden duyduğunu söyler. Yukarıda belirttiğimiz gibi onu söyleten muhtemelen yine Hakk'tır, bu düşüncesine vurgu yapmaktadır. Saz burada ulularla haberleşmeyi sağlayan bir araçtır:

*Gönlümün matlubu gelsene beri
Sesin sazda telden aldım haberi
Veysel'i kapına kul eyle bâri
Eşsin kapına mezarım böyle* (Kaya, 2011: 162)

Talihsiz kaderine sık sık serzenişte bulunan âşık, kendisini derdi bitmeyen bir ozan olarak tanımlar. Burada ozan sözünün kullanımı kendisini âşıklığa layık görmeme ile ilgilidir. Çünkü bazı şiirlerinde kendisini âşık olarak görmediğini zikreder. Saz da şiir söyleme emri de Allah'tan geldiği için ona şiir söylemek, türkü çağırmak düşer. Bu mısrasının dile getirilişinde Âşık Veysel'in âşıklığı bir Hak vergisi olarak görme düşüncesinin izleri yatmaktadır:

*Kalemi kırılısın bunu yazanın
Böyle söyler derdi bitmez ozanın
Çağır çağır emir onun saz onun
Yazan kâtip böyle yazmış fermanı* (Kaya, 2011: 183)

Sosyal yaşantıda Allah'ın insanlara farklı tasarruflarda bulunduğunu, bu bağlamda kimilerine de saz verdiğini dile getirir bir şiirinde. Onlar saz çalarak eğlenirler. Fakat anlaşılın Âşık Veysel bu taifeden değildir. Çünkü o, diğerleri gibi sadece çalıp eğlenmemekte, aksine gözyaşlarını silerek eğlenmiş gibi yapmaktadır. Şiirin son mısrasında, körlüğünü dile getirerek hayatı anlayamamasına serzenişte bulunmaktadır. Folklor ürünlerinin çeşitli

işlevleri vardır. Âşık Veysel burada saz kelimesini kullanarak bir folklor ürünü olan âşıklık geleneğinin eğlendirme işlevine vurgu yapmaktadır:

*Kimine saz vermiş çalar eğlenir
Kimi zevki içinde güler eğlenir
Veysel gözyaşlarını sile eğlenir
Yeter gayrı yumma gözün kör gibi (Kaya, 2011: 191)*

Âşık Veysel gözleri görmediği için aslında çaresiz bir insandır. Elinde istediğine kavuşacak bir aracı yoktur. Sadece saza ve söze sahiptir. Saz ve söz onun elinde istediklerini elde etme silahı olarak işlev görür. Burada ayrıca sazda ve sözdeki ustalığına da gönderme yapmaktadır:

*Sen bir ceylan olsan ben de bir avcı
Aulasam çöllerde saz ile seni
Bulunmaz dermanı yoktur ilacı
Vursam yaralasam söz ile seni (Kaya, 2011: 199)*

Gönlüne hitap ettiği şiirde mert insanın niteliklerine değinirken bu insanın sözünün özüne uygun olduğunu söyler. Aynı şekilde mızrap sazın teline, parmaklar da saza uygun olmalıdır. Aksi halde doğru bir ürün ortaya çıkmayacaktır. Son dörtlükte ise sadece bildiği işi yapmaya gayret edeceğini söyleyerek anlamadığı konulara girmeyeceğini beyan etmektedir. Son mısradaki millî duruşun izlerine de rastlamak mümkündür:

*Mert insanın sözü uyar özüne
Tezene teline varmak⁴ sazına
Doğru gören gider yolun düzüne
Düz yolu görmeyen göz neme gerek*

*Bir Veysel demişler olabilirsem
Söylerim sözümü bilebilirsem
Bir cura sazı var çalabilirsem
Tefli dümbelekli caz neme gerek (Kaya, 2011: 216)*

Toplumda meydana gelen karışıklıkları dile getirdiği taşlamasında ise yaşadığı dönemde değerlerin altüst olduğunu söyler. Bunu iki müzik aleti olan davul ve saz kelimelerini kullanarak ifade etmektedir:

*Veysel nene gerek dünyanın hali
Kimi hasır dokur kimisi halı
Tam çalgıya karıştırdık kavalı*

⁴ Doğan Kaya'nın eserinde bu kelime "varmak" olarak geçmektedir. Fakat anlam bütünlüğü açısından kelimesinin "parmak" olarak geçmesinin daha anlamlı olacağı kanaatindeyiz.

Davul belli değil saz belli değil (Kaya, 2011: 223)

Karın yolları kapatması neticesinde söylediği bir şiirinde içinde bulunduğu çaresizliği dile getirir. Bu esnada o, saz çalıp dinleyerek vakit geçirmekte, sazıyla duygularını açığa çıkarmaktadır. Burada sazın bir ifade aracı olmasına vurgu yapmaktadır:

Cip bıraktı döndü bizi
Kar kapatmış yolumuzu
Çalar sazı dinler sözü
Şaştım kaldım nasıl edem (Kaya, 2011: 232)

Âşıkların sanatlarını icra ettikleri meydanda iftiranın yeri yoktur. Onlar iftira etmezler, sadece saz çalarak derinlerden gelen duygularını terennüm ederler. Burada geleneğin temsilcisi âşıkların doğru yoldan şaşmadıklarına, seslerinin ırankan geldiğine (İlahî bir kaynağa ait olabilir) vurgu yapılmaktadır:

Şaşma gönül doğru yoldan
Meydan almaz kuru bühtan
Saz çalarlar sarı telden
Yanık gelir ses ırankan (Kaya, 2011: 259)

Tabiatın süsü olan ağaçların gövdeleri, yaprakları, mevsimine göre çeşitli güzellikleri ile âşıklara ilham kaynağı olmuştur. Ağaçların çeşitli yönlerini dile getirdiği bir şiirde bazı ağaçlardan kaval ve saz gibi müzik aletleri yapıldığını ve bunlardan çeşitli seslerin çıkmasına vesile olduğunu söyler. Ona göre iyiliklerin, güzelliklerin ve güzel şeylerin aracısı olduğu için ağaçlar değerlidir:

Yaprak açar yaz olur
Aşka düşen ateş olur köz olur
Kaval olur keman olur saz olur
Türlü türlü seda verir ağaçlar (Kaya, 2011: 276)

Âşık Veysel, âşıkları mevzu ettiği ve onları eleştirdiği bir şiirinde âşıkların esas gayesinin Hakk'ın cemâli olduğunu söyler. Yaptığı özeleştiriye âşıklığın kendilerinden çok uzakta olduğunu, bu yüzden bu yolda çok koşmaları gerektiğini belirtir. Bu şiirde saz ifadesi geçmese de Veysel'in gözünden yaşadığı dönemde âşıklık algısını yansıtması bakımından önemlidir:

Asıl âşıkların arzu cemâldir
Arifler bilirler ehl-i kemâldir
Âşıklık bizlere yüz yıllık yoldur
Koşsak da peşinden hemen âşıklar (Kaya, 2011: 280)

Âşıklar ezelde aşk şarabını içtiği için coşarlar. Yoksa onları coşturan şey kuru tahta ve sarı tel yani saz değildir. Âşık gerçek dost bahçesine girip o bahçenin güllerini/güzelliklerini zikretmeye başladığı an coşmaya da başlar. Çünkü ezelde içilen aşk şarabı zamanı gelince onun coşmasını sağlar:

Âşıklar aşk meyin içmiş ezelden
Ne kuru tahtadan ne sarı telden
Dostun bahçesinde açılan gülden
Girip deste deste derince coşar (Kaya, 2011: 285)

Ağaçların hali ile kendi durumu arasında özdeşlik kurduğu bir şiirinde Veysel, ağaçların rüzgâr değdikçe sallanmasını onların hu çekmesi olarak yorumlar. Tıpkı ağaçlar gibi Veysel'in de sazı inlemektedir. Âşık kendi acılarına ve dertlerine sazını da ortak etmiştir. Âşık ile sazı bir bütün ve dost olarak gören Veysel'in acılarına sazının ortak olması da son derece doğaldır:

Yel değdikçe sor ki dallar ne çeker
Irgalanır durmaz coşar hu çeker
Demişler ki bu dertleri bu çeker
Saz iniler Veysel ağlar tel coşar (Kaya, 2011: 286)

Âşık Veysel kendini anlattığı bir şiirinde önemli noktalara temas eder. Gözlerinin kör olup çaresiz kaldığı ve insanların yardımına muhtaç olduğu bir dönemde, on on beş yaşlarında yavaş yavaş saza başlamıştır. Bu ifadeler onun çaresizlikten saza yöneldiğini göstermektedir:

Bağlandım köşede kaldım bir zaman
Nice kimselere dedim el-aman
On on beş yaşıma girince hemen
Yavaş yavaş düzen ettim sazımı (Kaya, 2011: 337)

Âşıklar bir araya gelip sanatlarını icra ettikleri ortamlarda sıklıkla Türklüğe vurgu yaparak coşmaktadırlar:

Hep beraber gelin kızlar
Bile coşar o yıldızlar
Koşulunca çifte sazlar
Türk'üz Türk'ü çağırırız (Kaya, 2011: 345)

Âşık Veysel, Hasanoğlu Köy Enstitüsü'nü ziyaret ettiği bir sırada sazı kırılır. Buna çok üzülen âşık, sazın nasıl kırıldığını ve duygularını dile getirdiği bir şiir söyler. Saza şiir söylemek için arada güçlü bir bağ olması gerekir. Şiirin nakarat bölümü dikkat çekicidir. Sazın kırılan parçasının gurbette kalmasını istemez âşık. Bu durum sazın bir insan gibi algılandığının göstergesidir. Ayrıca şiirin ilk dörtlüğünde sazın kırılmasının sözcüklere

dökülmesi, âşığa göre sanatını icra edemeyeceği olumsuz bir durum ortaya çıkarmıştır. Âşık Veysel sazın kırılıp sanatını yerine getiremeyeceğini görmektense sazdan önce ölmeye razıdır. Şiirin üçüncü dörtlüğünde sazın yere düşünce çıkardığı inleme sesi âşığın bütün yaralarını yenilediği belirtilir. Uzun zamandır sanatını bu sazla icra ettiği için çok kimseler bu sazın sesini duymuşlardır. Onun bu ifadesinde mahareti sazda görme anlayışının izleri vardır. Dördüncü dörtlükte dikkat çekici ifade gurbetten dönünce yavrularının sazı soracağı düşüncesidir. Sazın eksikliği veya kırılmasının âşığı derinden sarsacağına evdekilerce bilinmesinin dile getirilmesi âşıkla sazın bir bütün olarak algılandığını göstermektedir. Son dörtlükte sazın kırılmasını Veysel, kara bahtlı oluşuna bağlar. Sazın kırılması onu çok üzmüştür, fakat kırılan sazı ondan daha büyük acı çekmektedir. Onun bu yarasını saracak olan sazın yâridir, yani Veysel'in kendisidir. Bu yüzden parçasının gurbette kalmasına tahammülü yoktur:

*Dilim tutmaz saz kırıldı demeyim
Sazım parçan gurbet elde kalmasın
Senden evvel gözlerimi yumayım
Sazım parçan gurbet elde kalmasın*

*Geriye dönmüştük hep de beraber
Esikli-kesikli yol kabar kabar
Küçük Veysel dünyasından bir haber
Sazım parçan gurbet elde kalmasın*

*Arabadan düştü saz bir inledi
Sinemdeki yarelerim yenledi
Ah senin sesini kimler dinledi
Sazım parçan gurbet elde kalmasın*

*Ne kârı düşündün ne de bir zarar
İnsanlar işinde bir şöhret arar
Varınca yavrular hep seni sorar
Sazım parçan gurbet elde kalmasın*

*Veysel'i sorarsan bahtı karalı
Ben dertliyim sazım benden yaralı
Yine bu yarayı sarar yâr eli
Sazım parçan gurbet elde kalmasın (Kaya, 2011: 348)*

Âşıklar varlık felsefesi içinde hayat hakkındaki görüşlerini açık olarak ortaya koyarlar. Onlar söylenmek istenilen fakat söylenilemeyen duygu ve düşüncelerin temsilcileridir. Onlar varlığı yoklukla, hayatı ölümle, umudu ümitsizlikle anlayıp dünyaya geliş gayelerini iyi

kavrarlar (Çetindağ Süme, 2017: 95). Bu bağlamda Âşık Veysel “Sazıma” adlı şiirinde sazına karşı bakışını, âşık-saz bütünleşmesini, sazın geleneğin bir aracı olmaktan çıkarak bir dost mahiyetine ulaştığını, âşıklık sanatının vazgeçilmez bir unsuru olduğunu ortaya koymuştur. Dinleyicilerine bir şiir değil, bir bakıma dünyadan göçmek üzere olan bir insanın geride kalanlara vasiyetlerini ve nasihatlerini hikâye formunda dile getirmiştir. Fakat bu hikâye etkileyici, geleneğin özelliklerine ait göndermelerin olduğu, derin anlamlar içeren bir yapıya sahiptir. Altı dörtlükten oluşan ve “nasihatname” olarak da adlandırılabilir bu koşmanın irdelenmesi ve art anlamının anlaşılması genelde âşıklık geleneği, özelde ise Âşık Veysel’le ilgili önemli bilgiler ortaya koyacaktır.

Âşık Veysel’in yaşının ilerlemiş olduğu dönemlerde söylediği anlaşılan bu şiir, bir veda ifadesi ile başlar. Âşığın bu dünyadan ayrılıp sazına vasiyetlerini sıraladığı, bir anlamda geçmişe dönüşler yaparak ortak paylaşımlarını dile getirdiği, uzun bir zamanda yapılmış ve yapılacak olanları özetlediği, içerisinde çeşitli göndermelerin yer aldığı anlamlı bir koşmadır. Şiirde insanın faniliğine, bir nesne olan sazın insana göre daha uzun süre dünyada kalacağına vurgu yapılır. Âşık Veysel çevresine baktığında toprağı, kendisine baktığında sazını dost olarak görür. Muhtemeldir ki kimsenin bilmediği sırları, gizli dertleri sazıyla paylaşmıştır. Bu sırlar başkalarıyla paylaşılmamalıdır. Veysel kimi yerde sazına nasihat eder, dillerinin lal olmasını, bu sayede sırlarını söyleyemeyeceğini vurgular. Oysa bu lal olma, sazın başkasına yar olmaması temennisini içerir.

Koşmanın geneline bakıldığında saz bazen aktif, bazen pasif rollerdedir. Bazen de âşığa denk bir konumda bulunur. Âşık Veysel bulunduğu duruma göre sazını konumlandırmıştır. Fakat şiirin genelinde sazın bir insan rolünde kişileştirilmesi söz konusudur. Sazın dut ağacından yapılması, olağanüstü güzel sesini kuşlardan alması gibi ayrıntıların sıklıkla vurgulanması, onun basit bir ağaçtan sanat üretme aracı olan bir nesneye dönüşümünü simgeler. Sazın geçmişine yönelerek içinde bulunduğu durumdaki işlevini, tarihî serüvenini ortaya koyması, ondaki tekâmül anlayışının da göstergesidir. Hiçbir varlık yerinde durmakla gelişemez, değerli olamaz ve işlevsel bir yapıya bürünemez. Ne zaman ki yaşadığı mekânı terk edip belirli formlara dönüşebilirse, o zaman tekâmül eder. Fakat nesnenin tekâmülündeki bu bakış açısı aslında âşığın kendisine övgü olarak anlaşılabilir. Çünkü nesneye, yapısal biçimin yanında işlevsel biçimi de verecek olan “usta” sanatçılardır. Ehil ellerde âşığın sazi

dillere destan işlevler yerine getirir, oysa ham ellerde bulunduğu konumdan ileri gitmesi söz konusu olmayacaktır.

Şiirde dikkat çeken noktalardan biri de âşığın iletişim kurarken kullandığı üslûbu ve hitap tarzıdır. Baştan sona emir kipi kullanılmış olmasına rağmen anlamsal boyutta sevgi dolu ve karşısındakini incitmek istemeyen bir tavır göze çarpar. Şiirde geçen “bebe gibi, gel, sazım” gibi bazı ifadelerden aralarındaki ilişkinin “âşık/maşuk” ilişkisi cihetinde olduğu görülecektir. Şiirin sonunda “baba” ve “usta” imgelerinin verilmiş olması çok önemlidir. Ona saz alıp gelenekte güçlü bir âşık olmasına vesile olduğu için buradaki babası gerçek babasıdır. Veysel bu yüzden ona minnettardır ve sürekli hatırlanmayı hak etmektedir. Saz da ustasını asla unutmamalıdır. Çünkü onu sıradan değil olağanüstü bir saz durumuna getiren ustasından başkası değildir. Dolayısıyla sazdan Veysel’e, Veysel’den babaya doğru ilerleyen bir minnet silsilesi vardır. Âşık Veysel’in hayatını anlamlı kılan, ona değer katan iki büyük varlık yani “baba” ve “saz” onun gözünde her zaman hatırlanmaya değer bir konumdadır. Çünkü insanoğlunun temel vasıflarından biri vefadır, o da bunu babasına gösterecektir. Saz ise dut ağacından yapıldığı halde kendisini sanatsal bir araç haline getiren, toplumda itibar kazanmasını sağlayan ustasına vefa borcu olduğunu her zaman hatırlamalıdır.

Âşık Veysel’de saz, vekil, sırdaş, gizli dertlerin ortağı, yas tutup ustasını unutmayacak derecede yakın bir konumdadır (Feyzioğlu, 2006: 243). Onda saz bir insan kimliğine bürünmüştür. Âşık sazı ile özdeşleşmiştir. Saz onun dilidir, sözüdür ve yaşam felsefesidir (Kaplan, 2012: 9). Son dörtlükte âşığın kendisini arıya, sazını peteğe benzetmesi mükemmel bir somutlaştırma örneğidir. Bu iki unsur inleşerek, çalışarak ortak bir bal ortaya koyacaklardır. Bu bal, âşıklık geleneğinin mahsullerinden başkası değildir. Çetindağ Süme’ye göre şiirin bu ilk dizlerine yansıyan yarına kalma ve arkada bir eser bırakabilme düşüncesi onun varoluş felsefesini yansıtmaktadır. O, bu hayattan göçünce geride kendisini en iyi şekilde temsil edecek sazı kalacaktır (2017: 100-101):

SAZIMA

*Ben gidersem sazım sen kal dünyada
Gizli sırlarımı âşikar etme
Lâl olsun dillerin söyleme yâda
Garip bülbül gibi ah ü zâr etme*

Gizli dertlerimi sana anlattım
Çalıştım sesimi sesine kattım

Bebe gibi kollarımda yaylattım
Hayâl-i hatır et beni unutma

Bahçede dut iken bilmezdin sazı
Bülbül konar mıydı dalına bazı
Hangi kuştan aldın sen bu avazı
Söyle doğrusunu gel inkâr etme

Benim her derdime ortak sen oldun
Ağlasam ağladın gülersem güldün
Sazım bu sesleri turnadan m'aldın
Pençe vurup sarı teli sızlatma

Ay geçer yıl geçer uzarsa ara
Giyin kara libas yaslan duvara
Yanından göğsünden açılır yara
Yâr gelmezse yaraların elletme

Sen petek misâli Veysel de arı
İnleşir beraber yapardık balı
Ben bir insanoğlu sen bir dut dalı
Ben babamı sen ustanı unutma (Kaya, 2011: 163)

Sonuç

Ozanlık geleneğinin devamı olarak Anadolu'da teşekkül eden âşık edebiyatı, kültürel belleği geleceğe taşıyan, sözün ve sazın birlikte anlam kazandığı bir sanat alanıdır. Geleneğin temsilcileri kopuzdan saza devam eden süreçte bazı bilgi, inanış ve değerleri geçmişten devralmışlardır. Bunlardan biri de geleneğin olmazsa olmazlarından kabul edilen sazdır. Genelde âşıkların özelde ise Âşık Veysel'in saza karşı bakış açıları ortaktır. Saz, sanatı icraya yardımcı bir müzik aleti olmanın ötesinde âşık kimliği ile bütünleşen, âşığın itibar kazanmasını ve âşık olarak isimlendirilmesini sağlayan aktif bir konuma sahiptir.

Âşık Veysel'in şiirleri irdelendiğinde sazın çok farklı işlevleri yerine getirdiği, bir insan gibi kişileştirildiği görülür. Bunda geleneğin etkisinin yanında Âşık Veysel'in erken yaşlarda gözlerini kaybederek sığınılacak bir liman arayışının, bir dost özleminin de etkisi göz ardı edilmemelidir. Onun şiirlerinde saz kimi zaman hu çekip dini bir kisveye bürünür, kimi zaman ulularla haberleşmeyi sağlar. Ayrıca saz çalma bir Hak vergisidir, o emrederse çalınır; bir eğlence aracıdır; bir silahtır; toplumsal düzenin aksaklığını anlatmada bir araçtır; iyilikleri ve güzellikleri dile getirme nesnesidir; saz coşturma aracı değildir; dert ortağıdır; bir yoldaştır;

emanetlere sahip çıkması gereken vefalı bir dosttur. Kimsesiz ve garip yaşayan, sıkıntılarla boğuşan Veysel'i hatırlayacak ve hatırlatacak yegâne varlıktır. Bu yüzden kendisine emanet edilen sırlara sahip çıkmalıdır. Kendisine verilen değer ve övgünün bilincinde olarak âşıktan sonra susmalı, asla konuşmamalıdır. Görüldüğü gibi saz Âşık Veysel'in dünyasında bir nesnenin ötesinde çeşitli anlamlar ifade etmektedir. Bu durum ozanlık geleneğinden beri var olan sazın kutsallığı anlayışıyla örtüşmektedir.

Kaynakça

- ARTUN, Erman (2011). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Adana: Karahan Kitabevi.
- BÂKİLER, Yavuz Bülent; *Âşık Veysel*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.
- ÇETİNDAG SÜME, Gülde; “Âşık Veysel’in Şiirlerine Varoluşçu Yaklaşım”, *Dünya Ozanı Âşık Veysel Sempozyumu Bildirileri II*, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Sivas 2017, s. 95-103.
- DURBİLMEZ, Bayram; “Âşıklık Geleneklerinde Saz”, *Millî folklor*, S. 85, Ankara 2010, s. 148-158.
- DURBİLMEZ, Bayram; *Âşık Edebiyatı ve Taşpınarlı Halk Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016.
- FEYZİOĞLU, Nesrin; “Türk Dünyası’nda ve Anadolu’da Kopuz”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 31, Erzurum 2006, s. 233-245.
- GÖKYAY, Orhan Şaik; *Dedem Korkudun Kitabı*. Kabalıcı Yayınevi. İstanbul, 2007.
- GÜNAY, Umay; “Âşık Veysel ve Âşık Tarzı Şiir Geleneği”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, S.1, Ankara 1993, s. 21-42.
- IRMAK, Yılmaz; “Osmaniyeli İspir Onbaşı ve Karacaoğlan Hikâyesi”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.7/1, Erzurum 2018, s. 292-312.
- KAPLAN, Ayten; *Âşıklık Geleneğinde Âşık Veysel*; 42. Uluslararası Halk Türküsü Konferansı “Türkülerde ve Baladlarda Semboller”, Hacettepe Üniversitesi Geleneksel Müzik Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Muğla 2012, s. 1-10 (erişim: https://www.academia.edu/38468523/A%C5%9EIKLIK_GELENE%C4%9E%C4%BONDE_A%C5%9EIK_VEYSEL_VE_SAZI.doc)
- KAYA, Doğan; *Âşık Veysel*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad; *Saz Şairleri I-V*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad; *Edebiyat Araştırmaları I*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.
- ÖZARSLAN, Metin; *Erzurum Âşıklık Geleneği*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.
- ŞİMŞEK, Esmâ; “Âşık Veysel’in Âşıklık Geleneği İçerisindeki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, S.9, İstanbul 2016, s. 117-126.
- ŞİŞMAN, Bekir; “Günümüz Âşıklarında Rüya ve Bâde Motifi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.41, Ordu 2015, s. 316-323.
- YARDIMCI, Mehmet; *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri*, Ürün Yayınları. Ankara, 1998.

Makalenin Geliş Tarihi: 1 Kasım 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 14 Aralık 2019

**YAŞAM KALİTESİNİN YALNIZLIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: ANTALYA 60+
TAZELENME ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ**

THE EFFECT OF LIFE QUALITY ON LONELINESS: EXAMPLE OF ANTALYA 60+ TAZELENME UNIVERSITY

*Faruk Ay**

*Deniz Akkaya***

*Gülüşan Özgün Başbüyük****

Öz

Dünya nüfusunun ve özellikle yaşlı nüfusun oranının günümüzde giderek artması, yaşlıların her türlü ihtiyaçlarına yönelik planlamaları ve araştırmaları daha önemli hale getirmiştir. Bu çalışmanın amacı, Antalya 60+ Tazelenme Üniversitesi'nde eğitim gören öğrencilerin yaşam kalitesi ve yalnızlık düzeylerinin belirlenmesi ve yaşam kalitesinin yalnızlık üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Bu amaçla 11-15 Mart 2019 tarihleri arasında derslere katılan 298 kişiden 171 kişiye anket uygulanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde ortalamalar, korelasyon ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır.

Araştırma bulgularında genel olarak katılımcıların yaşam kalitesi düzeyi "orta derecede", yalnızlık düzeyi ise "Ben bu durumu nadiren yaşıyorum" düzeyinde olduğu saptanmıştır.

Yaşam kalitesi ve yalnızlık arasında negatif ve anlamlı ilişkiler olduğu ve yaşam kalitesi boyutlarından ölmek ve ölüm boyutunun yalnızlığı pozitif ve anlamlı etkilediği saptanmıştır. Araştırma sonucunda yaşam kalitesi boyutlarından ölmek ve ölüm kaygısında bir artış görülmesi, yalnızlıkta da bir artışa neden olduğu belirlenmiştir. Yaşam kalitesi arttıkça yalnızlığın azaldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşam kalitesi, yalnızlık, işyeri yalnızlığı, emeklilik sonrası yalnızlık, yaşlı.

* Öğr. Gör, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, ORCID: 0000-0002-4201-4422

** Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Gerontoloji Bölümü, ORCID: 0000-0001-5686-2193

*** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Gerontoloji Bölümü, ORCID: 0000-0002-2801-6157

Abstract

The increasing number of the world population and especially the elderly population has made the planning and researches more important for the needs of the elderly. The aim of this study is to determine the quality of life and loneliness levels of 60+ students studying at Antalya 60+ Tazelenme University, and to determine the effect of quality of life on loneliness. For this purpose, a questionnaire was applied to 171 people out of 298 people who attended the courses between 11-15 March 2019. Means, correlation and regression analyzes were used to evaluate the data.

In the research findings, it was found that the quality of life level of the participants was “moderate” and the level of loneliness was “I rarely experience this situation”.

There was a negative and significant relationship between quality of life and loneliness, and “die and death” dimension of quality of life dimensions had a positive and significant effect on loneliness. As a result of the study, it was determined that death from quality of life dimensions and an increase in death anxiety caused an increase in loneliness. It has been determined that loneliness decreases as quality of life increases.

Keywords: *Quality of life, loneliness, loneliness at workplace, loneliness after retirement, elderly.*

Giriş

Yaşam koşullarının iyileşmesi ve tıbbi-teknolojik gelişmelerle birlikte ölüm oranlarının azalması tüm dünyada yaşlı nüfusunun artmasına yol açmıştır. Sosyo-demografik yapıda yaşanan bu değişiklikler 65 yaş üstü bireylerin yaşam alanlarına, yalnızlık durumlarına ve yaşam doyumlarına etki etmektedir (Erol vd., 2016; 60). Yalnızlık, bireyin sosyal ilişkilerinde algıladığı eksikliklerle birlikte gelişen bir izolasyon duygusudur (Peplau ve Perlman, 1982;14). Yalnızlık, başkalarıyla aynı ortamda bulunma isteğinden ziyade yaşlı bireyin kendisini sosyal çevreden kopmuş hissetmesine sebep olabilecek bir duygudur. Buna bağlı olarak yaşlı bireylerde iletişim kurmada zorluklar yaşanabilir ve depresyon görülebilir (Ağırman vd., 2017; 238). Buna ek olarak yaşlılık döneminde yalnızlığın depresyon riskini yükseltmesine bakıma muhtaçlık korkusu da eşlik etmektedir (Eryılmaz ve Atak, 2011; 230).

Her ne kadar iyi yaşam kavramları ve sağlığın doğası yüzyıllardır filozoflar, ilahiyatçılar ve bilim insanları tarafından düşünülmüş olsa da “yaşam kalitesi” kavramı oldukça yenidir. 1975 yılında tıbbi endekslerde anahtar bir terim olarak tanıtıldı ve 80'lerin başında sistematik olarak çoğunlukla onkoloji dahilinde çalışmaya başlandı. Bunun nedeni ise, tedavinin yaşam beklentisinde artış için ödenmesi gereken bedelin çok yüksek olabileceği sorunu ile karşı karşıya kalmalarıydı. Gerçekten de onkologlar, “yılları hayata mı, yoksa yıllara mı eklemeliyiz?” ikilemiyle karşı karşıya kalan ilk doktorlar arasındaydı (Berlim ve Fleck, 2003; 249).

Toplumlarda yaşayışlar antropolojik açıdan incelendiğinde, birçok toplumda yetişkinlik dönemindeki sorumlulukların ve yaşamın yükünün çoğu zaman bireyin kendisini unutmaya yol açtığı görülmüştür. İlerleyen yıllarda birey hazır olmadan kendisini orta yaşlılıkta bulmaktadır. Yaşlılık ise bunalımlı, huzursuz ve üretilmeyen bir dönem olarak görülmektedir. Buna karşın üretken, sevebilen, yaşamdan doyum sağlayabilen insan için bu dönem yaptıkları, ürettikleri ve birikimleri açısından en verimli dönemdir. Bu nedenle, yaşlılık "altın çağ", "yeşil yıllar", "üçüncü yaş dönemi" olarak algılanmakta ve olumlu değerler atfedilmektedir (Öz, 2002; 19).

Kavramsal Çerçeve

Yaşam Kalitesi

1991 yılında Dünya Sağlık Örgütü (WHO) araştırmacılarından oluşan bir panelde, yaşam kalitesi için birleştirici ve kültürlerarası bir tanım geliştirilmiştir. Bu tanıma göre yaşam kalitesi, "bireyin yaşadığı kültürel bağlam ve değer sistemi içinde, yaşamındaki pozisyonunu, hedefleri, beklentileri, parametreleri ve sosyal ilişkileri ile ilgili algısı" olarak tanımlamıştır. Yaşam kalitesi, kişinin fiziksel sağlığı, psikolojik durumu, bağımsızlık düzeyi, sosyal ilişkileri ve çevrelerinin belirgin özellikleri ile olan ilişkisinden karmaşık bir şekilde etkilenen geniş kapsamlı bir kavramdır (Berlim ve Fleck, 2003; 250). Yaşam kalitesi, bireylerin beklentileri ve hayatlarının içinde yaşadıkları gerçekler arasındaki dengeyi gösterir. Beklentiler ve gerçekleştirenler ne kadar birbirini karşılıyorsa yaşam kalitesi de o kadar yüksek olacaktır (Zincir vd., 2008; 169).

Yaşam süresinin uzamasının beraberinde getirdiği bakıma muhtaçlıkta yaşanan artışla birlikte yaşam kalitesi daha da önem kazanmıştır (Şahin ve Emiroğlu, 2014; 58). Yaşam kalitesi, öznel ve nesnel olarak değerlendirilebilmektedir. Öznel olarak incelendiğinde psikolojik, nesnel olarak ele alındığında ise sosyo-ekonomik değişkenler ön plana çıkmaktadır (Baran, 2008; 91). İlerleyen yaşla birlikte kronik hastalıkların görülme sıklığındaki artışa bağlı olarak yaşam kalitesinin negatif yönde etkilendiği görülmüştür (Altuğ vd., 2009; 49). Bireylerin biyo-psiko-sosyal çerçevede yaşadığı kayıpları yorumlama şekli de yaşam kalitesini etkilemektedir. Bu kayıpların yerini doldurabilen bireylerin yaşam kaliteleri ve doyumları da yükselecektir (Xavier vd., 2003; 32). Yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin arttırılabilmesi içinse yaşın getirdiği

sosyal, psikolojik ve bedensel dezavantajlara değil; tecrübe, bilgi birikimi gibi avantajlara odaklanılması gerekmektedir (Gökulu vd., 2014; 669).

Yalnızlık

Yalnızlık araştırmalarına rehberlik eden bilişsel teori, bireylerin sosyal bağlarını algılamasına ve değerlendirmesine odaklanmıştır. Bu teorik bakış açısına göre yalnızlık, beklenen ve gerçekleşen sosyal ilişkiler arasındaki tutarsızlıktan kaynaklanmaktadır (Shiovitz-Ezra ve Leitsch, 2010; 157).

Yalnızlık; yaş, cinsiyet, ırk ve sınıf ayrımı olmadan tüm bireyin yaşamının belli bir döneminde yaşayabileceği evrensel bir durumdur (Şimşek vd., 2018; 497). Örneğin bireyler işyeri yalnızlığı, emeklilik döneminde ve sonrasında yalnızlık yaşayabilmektedir.

İş yeri yalnızlığı bireyin iş hayatında çalışırken karşılaştığı yalnızlığı içermektedir. Bireylerin, günlük yaşamlarında oldukça doyurucu ve sağlıklı ilişkileri olsa ve bireyler yalnızlık duygusu yaşamasa bile, iş ortamında sosyal ilişkiler kurarken ve sosyal destek alırken sıkıntılar yaşayabilmekte ve iş yerinde yalnızlık ve dışlanmışlık duyguları yaşayabilmektedirler (Ay, 2015: 1119). İş yeri yalnızlığı konusunda yapılan bir çalışmada, çalışanların mesleki kıdemi arttıkça diğer çalışanlara göre yalnızlığında arttığı görülmüştür. Kıdemi fazla olanların, mesleğe birlikte başladığı arkadaşlarının veya hayat arkadaşlarının (ölüm, emeklilik, tayin vb.) çeşitli nedenlerle hayatlarından çıkmaları, mesai arkadaşlarıyla yaşadıkları kuşak çatışmaları, teknolojideki yeniliklere ayak uyduramama ve emeklilik çağı gelmesine rağmen maddi sorunlar nedeniyle çalışmak zorunda olmaları gibi faktörlerden dolayı bireylerin daha fazla duygusal yoksunluk yaşadıkları düşünülmektedir (Gafa ve Dikmenli, 2019: 144).

Bireyler emekli olduktan sonra da yalnızlık yaşayabilmektedir. Bireylerin emekli olduktan sonra kendilerini işe yaramaz biri olarak görmeye başlaması yaşlıları yalnızlaşmaya sürüklemektedir. Bununla birlikte geçmiş yıllarına yönelik tamamlanmamış iş bırakmaması, hayatını doya doya yaşaması, ilişkilerinden doyum alması ve kendisini gerçekleştiremeye çabalaması bireyin bu dönemde hem daha sağlıklı hem de daha mutlu bir yaşlılık geçirmesine neden olabilmektedir (Engin vd., 2016;1103).

Yalnızlık bireyin yaşamının belli bir döneminde yaşayabileceği evrensel bir durumdur. Bununla birlikte en fazla yalnızlık yaşlılık döneminde hissedilmektedir. Yalnızlık birçok toplumda özellikle yaşlıların karşı karşıya kaldığı önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır.

Dünya nüfusunun giderek artması insanların değer ve amaçlarının farklılaşmasına yol açmaktadır. Bu nedenle yaşlılarda yalnızlık daha farklı anlamlar içerebilir. Değerlerin ve amaçların farklılaşması ise yaşlıların sosyal ilişkilerine zarar vererek toplumlarında yalnızlaşmasına neden olmaktadır (Şimşek vd., 2018; 497). Yaşlılık döneminde yaşanan eş, akraba ve arkadaş kayıpları doğal bir durum olan yalnızlığın psikolojik iyi oluşu olumsuz yönde etkilemesine sebep olmaktadır (Yavuz ve Yavuz, 2018; 129). Buna ek olarak rol ve statü değişikliğinin yaşanması ve emeklilikle birlikte sosyal çevrede meydana gelen daralma da yalnızlık hissinin yaşanmasına neden olmaktadır (Saltan vd., 2018; 192). Yalnızlık, yaşlılıkta genellikle ciddi bir problem olarak görülmektedir (Liu ve Guo, 2007; 1275).

Günümüzde insan yaşam süresinin artması, yetişkinlerin ve yaşlılara verilen hizmetlerin yeniden planlanmasını zorunlu kılmaktadır. Araştırmalarda yaşlılara yönelik sağlık, halk sağlığı, geriatri, hemşirelik, fiziksel tıp ve rehabilitasyon alanlarına yönelik olmakla birlikte, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerine ilişkin psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine yönelik araştırmalar sınırlı kalmaktadır. Yaşlılar, ruh sağlığı açısından yüksek risk gurubundadır, ancak yaşlılara yönelik gerekli önlemlerin alınması konusunda ilgisiz kalındığına yönelik genel bir kanı vardır (Akgül ve Yeşilyaprak, 2018; 15).

Yaşam Kalitesi ve Yalnızlık Arasındaki İlişkiler

Yaşlılık beraberinde bir dizi kayıpları da getirmektedir. Fiziksel, ekonomik ve sosyal olarak yaşanan bu kayıplar bireylerin yaşam kalitelerini de düşürebilmektedir. Yalnızlığın yaşam kalitesine etkisi ise bakıma muhtaç yaşlılarda daha ön plana çıkmaktadır. Uzayan ömürle birlikte gittikçe artan sayıda yaşlı birey, birincil ihtiyaçlarını karşılayabilmek için yardıma ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle yaşlılık döneminde yaşam kalitesinde düşüşler görülebilmektedir (Vuletić ve Stapić, 2013; 47). Kişisel ilişkilerde sağlık ve yaşam beklentisinin en iyi öngörücülerinden biri olan ilgi eksikliği önemli bir sorundur. Bu durum bireylerde ve özellikle yaşlılarda sosyal desteğin, duygusal bağlılığın veya sosyal bağların sağlanamamasından yalnızlığa yol açmaktadır. Sonuçta ruh sağlığı ve yaşam kalitesi bireylerde olumsuz etkilenmektedir (Çam vd., 2018; 63). Liu ve Guo (2007; 1279), araştırmalarında yaşam kalitesinin yükseltilmesi için yalnızlığın azaltılması gerektiğini saptamıştır. Akgül ve Yeşilyaprak'ın (2018; 28) araştırmalarında yalnızlığı azaltma psiko-

eğitim programının, deney grubuna katılan yaşlıların yalnızlık düzeylerini azalttığı belirlenmiştir.

Araştırma

Araştırmanın Kapsamı ve Amacı

Bu çalışmanın amacı, yetişkin ve yaşlı bireylerin yaşam kalitesi ve yalnızlık düzeylerinin belirlenmesi, yaşam kalitesi ve yalnızlık arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve yaşam kalitesinin yalnızlık üzerindeki etkisinin belirlenmesidir.

Araştırmanın amacına bağlı olarak hipotezler aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

H1: Yaşam Kalitesi Boyutlarının yalnızlık üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H1a: Duygusal işlev boyutunun yalnızlık üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H1b: Özerklik boyutunun yalnızlık üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H1c: Geçmiş, bugün ve geleceğe ait faaliyetler boyutunun yalnızlık üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H1d: Sosyal katılım boyutunun yalnızlık üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H1e:  lmek ve ölüm boyutunun yalnızlık üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H1f: Yakınlık boyutunun yalnızlık üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

H2: Yaşam Kalitesinin (genel) yalnızlık üzerinde anlamlı bir etkisi vardır.

Yöntem

Bu alışmada, Antalya 60+ Tazelenme  niversitesi grubunda eğitim gören ve 11-15 Mart 2019 tarihleri arasında derse katılan 298 kişi araştırmanın evrenini oluşturmuştur. Örnekleme belirlemede, %5 güven aralığında 169 kişi yeterli görülmektedir (<http://www.raosoft.com/samplesize.html>). Eksik doldurulan 12 anket değerlendirme dışı bırakılmış ve araştırmaya gönüllü olarak katılan toplam 171 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Araştırmada sosyo-demografik özellikler, yaşam kalitesi ölçeği ve yalnızlık ölçeğinden oluşan anket formu ile veriler elde edilmiştir. Yaşam kalitesini ölçmek amacıyla, Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Ölçeği Yaşlı Modülü (WHOQOL-OLD) kullanılmıştır. Ölçek, WHOQOL grubu tarafından, yaşlıların yaşam kalitesini ölçme amacıyla geliştirilmiş ve geçerliliği yapılmıştır (The WHOQOL-OLD Module-Manual, 2005). Ölçeğin Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması Eser vd. (2010) tarafından yapılmıştır. Ölçek 24 madde ve altı boyuttan oluşmaktadır. Ölçek boyutlarının güvenilirlik değerleri duyuşal işlevler boyutu (0.88), özerklik boyut (0.68), geçmiş, bugün ve geleceğe ait faaliyetler boyut (0.73), sosyal katılım boyutu (0.76), ölmek ve ölüm boyutu (0.75), yakınlık boyutu (0.82) olarak belirlenmiştir. Genel ölçek yapısı için ise alfa değeri 0.85 olarak elde edilmiştir (Eser vd., 2010; 43; Şahin, 2015; 19). Ölçek 5’li Likert tipinden uygulanmıştır. Bu çalışmada yaşam kalitesi ölçek maddelerinden 20. madde duyuşal işlevler boyutu için güvenilirliği düşürdüğünden bu madde çıkarılarak 23 madde üzerinden analizler yapılmıştır. Araştırmada kullanılan Yaşam Kalitesi ölçeği, 5’li Likert tipi derecelendirmeye sahip olduğundan ölçeğin değerlendirme aralıkları şu şekilde belirlenmiştir (Saban, 2008): puan aralıkları 1.00 – 1.80 aralığı “hiç”, 1.81 – 2.60 aralığı “çok az”, 2.61 – 3.40 aralığı “orta derecede”, 3.41 – 4.20 aralığı “çokça” ve 4.21 – 5.00 aralığı “aşırı derecede” seçeneklerine karşılık gelmektedir.

Yalnızlık düzeyini ölçmek amacıyla çalışmada UCLA Yalnızlık Ölçeği kullanılmıştır. Bireylerin yalnızlık düzeylerini ölçmek amacıyla Russell vd. (1978; 1980) tarafından geliştirilen UCLA Yalnızlık Ölçeğinin Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Demir (1989) tarafından yapılmıştır. Ölçek, 4’lü likert tipinde “1=Ben bu durumu hiç yaşamam”, “2= Ben bu durumu nadiren yaşamam” “3= Ben bu durumu bazen yaşarım” ve “4= Ben bu durumu sık sık yaşarım” şeklinde puanlanmıştır. 20 maddeden oluşan ölçeğin 10 maddesi ters madde olarak puanlanmaktadır. Ölçekte en yüksek puan 80, en düşük puan 20’dir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı ise 0,96 olarak belirlenmiştir. Tek boyuttan oluşan ölçekte, yüksek puanlar yalnızlığın yüksek olduğunu göstermektedir (Demir, 1989; 17). Araştırmada kullanılan UCLA yalnızlık ölçeği, 4’lü Likert tipi derecelendirmeye sahip olduğundan ölçeğin değerlendirme aralıkları şu şekilde belirlenmiştir (Saban,2008): puan aralıkları 1.00 – 1.75 aralığı “Ben bu durumu hiç yaşamam”, 1.76 – 2.50 aralığı “Ben bu durumu nadiren yaşarım”, 2.51 – 3.25 aralığı “Ben bu durumu bazen yaşarım”, 3.26 – 4.00 aralığı “Ben bu durumu sık sık yaşarım” seçeneklerine karşılık gelmektedir.

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 22.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Ölçeklerin, normal dağılım göstermesinde çarpıklık ve basıklık değerleri 1'den küçük bulunmuştur. Hesaplanan çarpıklık ve basıklık indekslerinin ± 2 sınırları içinde 0'a yakın olması normal dağılımın varlığına kanıt olarak değerlendirilmektedir (Demir vd, 2016; 133). Bu nedenle çalışmada veriler parametrik testlerden Anova ve bağımsız örneklem t testi kullanılmış, ayrıca ortalamalar, Pearson korelasyon ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır.

Bulgular

Ankete katılanların ortalama yaşının 66.82 ± 5.30 (minimum 50–maksimum 83) olduğu (%65,5'i, 65 yaş ve üzeri) belirlenmiştir. Katılımcıların %75,2'sinin kadın, %53,'inin evli olduğu, %49,1'nin eğitim düzeyinin lise ve altı olduğu, %88,9'unun daha önce bir işyerinden emekli olduğu, %94,2'sinin aylık gelire sahip olduğu, %89,5'inin çocuk sahibi olduğu, %60,2'sinin kronik bir hastalığı olduğu ve %57,3'ünün genel olarak yaşamdan memnuniyet düzeylerinin iyi olduğu belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Tanıtıcı Bilgilerin Dağılımı

Değişkenler		N	%	Değişkenler		N	%
Cinsiyet	Kadın	124	72,5	Gelir	Var	161	94,2
	Erkek	47	27,5		Yok	10	5,8
Yaş	50-64	59	34,5	Çocuk	Var	153	89,5
	65 ve üzeri	112	65,5		Yok	18	10,5
Medeni durum	Evli	92	53,8	Kronik Hastalık	Var	103	60,2
	Bekar	79	46,2		Yok	68	39,8
Eğitim durumu	Lise ve altı	84	49,1	Genel olarak Yaşamdan memnuniyet düzeyi	Düşük ve orta	31	18,1
	Ön lisans	34	19,9		İyi	98	57,3
	Lisans ve lisansüstü	53	31,0		Çok iyi	42	24,6
Çalışma Durumu	Çalışmamış	12	7,0				
	Çalışıyor	7	4,1				
	Emekli	152	88,9				
Toplam		171	100,0	Toplam		171	100,0

Katılımcıların genel olarak yaşam kalitesi düzeylerinin ölçeğin değerlendirme aralıklarına göre orta düzeyde (3,28) olduğu söylenebilir. Yaşam kalitesi ölçeği maddelerinden en yüksek

(4,16) ortalamaya sahip ifade “Kendi kararlarınızı kendinizin vermesi konusunda ne kadar özgürsünüz?” ifadesi iken, en düşük (1,92) ortalamaya sahip olan madde ise “Duyularınızdaki (işitme, görme, tat alma, koklama, dokunma gibi) sorunlar sizin başkalarıyla ilişki kurmanızı ne kadar etkilemektedir?” ifadesidir(Tablo 2).

Tablo 2. Yaşam Kalitesi Düzeyi

Maddeler	Ortalama	Std. Sapma
1.Duyularınızdaki (işitme, görme, tat alma, koklama, dokunma) bozulma günlük yaşamınızı ne ölçüde etkilemektedir?	2,06	1,05
2.İşitme, görme, tat alma, koklama ve dokunma duyularınızdaki kayıplar sizin günlük faaliyetlere katılabilmenizi ne ölçüde etkilemektedir?	2,04	1,11
3.Kendi kararlarınızı kendinizin vermesi konusunda ne kadar özgürsünüz?	4,16	0,85
4.Geleceğinizi ne ölçüde kontrol ettiğiniz inancındasınız?	3,63	1,06
5.Çevrenizdeki kişilerin sizin özgürlüğünüze saygı gösterdiği kanusundadır mısınız?	3,54	0,99
6.Nasıl öleceğiniz konusunda ne kadar kaygılısınız?	2,05	1,18
7.Ölümünüzü kontrol etme şansınızın bulunmaması sizi ne kadar korkutuyor?	1,85	1,05
8.Ölmekten ne kadar korkuyorsunuz?	1,92	1,19
9.Ölmeden önce acı çekmekten ne kadar korkarsınız?	2,87	1,38
10.Duyularınızdaki (işitme, görme, tat alma, koklama, dokunma gibi) sorunlar sizin başkalarıyla ilişki kurmanızı ne kadar etkilemektedir?	1,92	1,18
11.Yapmak istediklerinizi ne ölçüde yapabildiğiniz inancındasınız?	3,57	0,96
12.Başarılı bir hayat sürdürebilme imkanlarınızdan ne kadar memnunsunuz?	3,63	0,81
13.Hayatta layık olduğunuz saygınlığı ne kadar elde ettiğinizi düşünüyorsunuz?	3,76	0,86
14. Ne ölçüde, her gün yeterince yapacak işinizin olduğunu düşünüyorsunuz?	3,75	0,85
15.Hayatınızda başardığınız şeylerden ne kadar hoşnutsunuz?	3,85	0,82
16.Zamanınızı kullanma biçiminizden ne kadar hoşnutsunuz?	3,78	0,76
17.Yaptığınız faaliyetlerin miktarından ne kadar hoşnutsunuz?	3,80	0,87
18.Toplumsal faaliyetlere katılma imkanlarınızdan ne kadar hoşnutsunuz?	3,70	0,91
19.Hayatınızda bir şeyler bekleyebilmekten, bir şeylerden umutlu olabilmekten ne kadar hoşnutsunuz?	3,57	0,90
21.Yaşamınızdaki dostluk ve arkadaşlık duygusunu ne kadar yaşıyorsunuz?	3,94	0,83
22.Hayatınızda sevgiyi ne derece yaşıyor ve hissedebiliyorsunuz?	4,07	0,84
23.İnsanları sevebilme imkanınız ne kadar oluyor?	3,98	0,84
24.İnsanlar tarafından sevilme imkanınız ne kadar oluyor?	3,87	0,72
Yaşam kalitesi (Genel)	3,28	0,36

Katılımcıların genel olarak yalnızlık düzeylerinin ölçeğin değerlendirme aralıklarına göre düşük (2,15) olduğu söylenebilir. Yalnızlık ölçeği maddelerinden en yüksek (3,09) ortalamaya sahip ifade “Konuşabileceğim insanlar var” ifadesi iken, en düşük (1,76) ortalamaya sahip olan madde ise “Kendimi çevremdeki insanlarla uyum içinde hissediyorum” ifadesidir.

Tablo 3. Yalnızlık Düzeyi

Maddeler	Ortalama	Std. Sapma
Kendimi çevremdeki insanlarla uyum içinde hissediyorum.	1,76	0,92
Arkadaşım yok.	1,89	1,10
Başvurabileceğim hiç kimsem yok.	2,01	1,12
Kendimi tek basınaymışım gibi hissetmiyorum.	2,69	1,20
Kendimi bir arkadaş grubunun bir parçası olarak hissediyorum.	2,02	1,11
Çevremdeki insanlarla birçok ortak yönüm var.	1,97	1,02
Artık hiç kimseyle samimi değilim.	2,04	1,05
İlgilerim ve fikirlerim paylaşılmıyor.	3,00	1,81
Dışa dönük bir insanım.	3,05	1,12
Kendimi yakın hissettiğim insanlar var.	1,91	1,09
Kendimi grubun dışına itilmiş hissediyorum.	1,78	1,00
Sosyal ilişkilerim yüzeyseldir.	2,09	1,10
Hiç kimse gerçekten beni iyi tanımıyor.	2,11	1,02
Kendimi diğer insanlardan soyutlanmış hissediyorum.	1,87	1,00
İstediğim zaman arkadaş bulabilirim.	2,15	1,15
Beni gerçekten anlayan insanlar var.	1,88	1,10
Bu derece içime kapanmış olmaktan dolayı mutsuzum.	1,83	1,08
Çevremde insanlar var ama benimle değiller.	2,04	1,08
Konuşabileceğim insanlar var.	3,09	1,09
Derdimi anlatabileceğim insanlar var.	1,85	1,05
Yalnızlık (Genel)	2,15	0,41

Genel olarak katılımcıların yaşam kalitesi algıları “orta derecede” ($\bar{x}=3,28$), yalnızlık düzeyi ise “Ben bu durumu nadiren yaşıyorum” ($\bar{x}=2,15$) düzeyindedir. Yaşam kalitesi boyutlarından yakınlık ($\bar{x}=3,97$) boyutunun en yüksek olduğu, duygusal işlev ($\bar{x}=2,05$) boyutunun ise en düşük ortalamaya sahip olduğu saptanmıştır. Buna göre katılımcıların yaşam kalitesi düzeyinin orta düzeyde olduğu ve yalnızlık düzeyinin düşük düzeyde olduğu söylenebilir (Tablo 4).

Tablo 4. Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

	Cronbach's Alpha (α)	Madde sayısı	Ort.	Std. Sapma	Min.	Max.
1.Duygusal işlev	0,798	2	2,05	0,99	1,00	5,00
2.Özerklik	0,605	5	3,36	0,63	1,00	5,00
3.Geçmiş, bugün ve geleceğe ait faaliyetler	0,798	4	3,70	0,65	1,25	5,00
4.Sosyal katılım	0,797	4	3,76	0,67	1,00	5,00
5.Ölmek ve ölüm	0,823	4	2,17	0,98	1,00	5,00
6.Yakınlık	0,890	4	3,97	0,70	1,50	5,00
7.Yaşam Kalitesi (Genel)	0,727	23	3,28	0,36	2,17	4,26
8.Yalnızlık (Genel)	0,672	20	2,15	0,41	1,40	4,45

Sosyo-demografik özelliklere göre yaşam kalitesi ve yalnızlık düzeyleri bağımsız örneklem t testi ve anova testi ile analiz edilmiştir. Bulgulara göre katılımcılar arasında sosyo-demografik özellikler (yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir, çocuk sahibi olmak, kronik hastalık, eğitim durumu, genel olarak yaşamdan memnuniyet) ile yaşam kalitesi ve yalnızlık arasında hiçbir anlamlı fark saptanmamıştır (Tablo 5 ve Tablo 6)

Tablo 5. Sosyo Demografik Özelliklere Göre Yaşam Kalitesi ve Yalnızlık Düzeyleri

Değişkenler		Yaşam kalitesi				Yalnızlık			
		Ort.	Std. Sapma	t	p	Ort.	Std. Sapma	t	P
Cinsiyet	Kadın	3,30	0,36	1,551	0,125	2,14	0,43	-0,710	0,479
	Erkek	3,21	0,36			2,19	0,39		
Yaş	50-64	3,31	0,37	,802	0,424	2,14	0,39	-0,379	0,705
	65 ve üzeri	3,26	0,36			2,16	0,43		
Medeni durum	Evli	3,24	0,34	-1,281	0,202	2,11	0,44	-1,277	0,204
	Bekar	3,31	0,39			2,20	0,38		
Gelir	Var	3,28	0,37	,084	0,935	2,15	0,40	-0,565	0,585
	Yok	3,27	0,24			2,25	0,57		
Çocuk	Var	3,28	0,37	,431	0,671	2,14	0,43	-0,963	0,344
	Yok	3,24	0,35			2,22	0,30		
Kronik Hastalık	Var	3,25	0,34	-1,119	0,265	2,15	0,36	-0,113	0,910
	Yok	3,32	0,39			2,16	0,49		

Tablo 6. Sosyo Demografik Özelliklere Göre Yaşam Kalitesi ve Yalnızlık Düzeyleri (Devamı)

Değişkenler		Yaşam kalitesi				Yalnızlık			
		Ort.	Std. Sapma	F	p	Ort.	Std. Sapma	F	p
Eğitim Durumu	Lise ve altı	3,31	0,38	0,856	0,427	2,20	0,46	1,353	0,261
	Ön lisans	3,26	0,30			2,08	0,40		
	Lisans ve lisansüstü	3,23	0,37			2,12	0,34		
Genel olarak Yaşamdan memnuniyet düzeyi	Düşük ve orta	3,22	0,40	1,590	0,207	2,30	0,40	2,939	0,056
	İyi	3,26	0,36			2,14	0,35		
	Çok iyi	3,36	0,34			2,07	0,54		

Korelasyon analizi sonucunda, yaşam kalitesi boyutları ve yalnızlık arasındaki ilişkiler incelendiğinde (Tablo 7); özerklik ($r=-0,161$), geçmiş, bugün ve geleceğe ait faaliyetler ($r=-0,337$), sosyal katılım ($r=-0,273^{**}$) ve yakınlık ($r=0,324$) boyutları ile yalnızlık arasında negatif

ve anlamlı korelasyonlar saptanmıştır. Ölmek ve ölüm boyutuyla ($r=0,320$) yalnızlık arasında ise pozitif ve anlamlı korelasyon saptanmıştır. Buna göre yaşam kalitesi boyutlarından özerklik, geçmiş, bugün ve geleceğe ait faaliyetler, sosyal katılım ve yakınlık boyutlarında artış olduğunda yalnızlığın azaldığı söylenebilir. Yaşam kalitesinin “ölmek ve ölüm” boyutunda bir artış olduğunda ise yalnızlıkta artış olduğu söylenebilir.

Ayrıca yaşam kalitesi (genel) ile yalnızlık arasında ($r=-0,192$) negatif ve anlamlı bir korelasyon belirlenmiştir. Buna göre yaşam kalitesi genel olarak arttığında yalnızlığın azaldığı söylenebilir.

Tablo 7. Yaşam Kalitesi ve Yalnızlık Değişkenlerine Ait Korelasyon Analizi Bulguları

	1	2	3	4	5	6	7	8
1.Duygusal işlev	1							
2.Özerklik	,089	1						
3.Geçmiş, bugün ve geleceğe ait faaliyetler	-,264**	,510**	1					
4.Sosyal katılım	-,189*	,367**	,746**	1				
5.Ölmek ve ölüm	,170*	-,092	-,368**	-,224**	1			
6.Yakınlık	-,155*	,228**	,589**	,547**	-,393**	1		
7.Yaşam Kalitesi (Genel)	,123	,698**	,718**	,733**	,134	,568**	1	
8.Yalnızlık	,085	-,161*	-,337**	-,273**	,320**	-,324**	-,192*	1

** Korelasyon 0.01 düzeyinde önemlidir. * Korelasyon 0,05 düzeyinde önemlidir.

Yaşam kalitesi boyutlarının yalnızlık üzerindeki etkisini incelemek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır (Tablo 8). Regresyon analizleri bulgularına göre, yalnızlık değişkeninin yalnızca yaklaşık %2'si ($R^2=0,171$) yaşam kalitesi boyutları tarafından açıklanmaktadır. Yaşam kalitesi boyutlarından, duygusal işlev, özerklik, geçmiş, bugün ve geleceğe ait faaliyetler, sosyal katılım ve yakınlık boyutlarının yalnızlık üzerinde anlamlı bir etkisi saptanmamıştır ($p>0,5$). Ölmek ve ölüm boyutunun ise yalnızlık üzerinde pozitif ve anlamlı bir etki saptanmıştır ($\beta=0,206$, $t=2,574$, $p=0<0,5$). Dolayısıyla H1a, H1b, H1c, H1d ve H1f hipotezleri reddedilirken H1e hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre “ölmek ve ölüm” boyutunda bir artış yalnızlıkta da bir artışa neden olmaktadır.

Tablo 8. Yaşam Kalitesi Boyutlarının Yalnızlığa Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken	Modelin özeti		ANOVA		Regresyon katsayıları			Sonuçlar
		R	R ²	F	P	Beta	T	P	
H1a: Duygusal işlev	Yalnızlık	0,414	0,171	5,638	0,000	-0,015	-0,199	0,843	Ret
H1b: Özerklik						-0,021	-0,242	0,809	Ret
H1c: Geçmiş, bugün ve geleceğe ait faaliyetler						-0,146	-1,119	0,265	Ret
H1d: Sosyal katılım						-0,041	-0,373	0,710	Ret
H1e: Ölmek ve ölüm						0,206	2,574	0,011*	Kabul
H1f: Yakınlık						-0,132	-1,416	0,159	Ret

*p<0.05. Durbin-Watson:1,976

Yaşam kalitesinin (genel)yalnızlık üzerindeki etkisi için basit regresyon analizi yapılmıştır (Tablo 9). Regresyon analizleri bulgularına göre, yalnızlık değişkeninin yaklaşık %4'ü (R²=0,037) yaşam kalitesi değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Yaşam kalitesinin yalnızlık üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi saptanmıştır (β =-0,191, t=-2,532, p=0<0,5). Dolayısıyla H2 hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre yaşam kalitesi arttıkça yalnızlık azalmaktadır.

Tablo 9. Yaşam Kalitesinin (Genel) Yalnızlığa Etkisi

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Modelin özeti		ANOVA		Regresyon katsayıları			Sonuç
		R	R ²	F	P	Beta	t	P	
Yaşam kalitesi	Yalnızlık	0,191	0,037	6,413	0,012	-,191	-2,532	0,012*	Kabul

*p< 0.05. Durbin-Watson =1,920

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, Antalya 60+ Tazelenme Üniversitesi'nde eğitim gören öğrencilerin yaşam kalitesi ve yalnızlık düzeylerinin belirlenmesi ve yaşam kalitesinin yalnızlık üzerindeki etkisinin tespit edilmesi amacıyla yapılmıştır.

Araştırma bulgularında genel olarak katılımcıların yaşam kalitesi algıları "orta derecede" (\bar{x} =3,28), yalnızlık düzeyi ise "Ben bu durumu nadiren yaşarım" (\bar{x} =2,15) düzeyindedir. Yaşam

kalitesi boyutlarından yakınlık boyutunun en yüksek ortalamaya sahip olduğu, duygusal işlev boyutunun ise en düşük ortalamaya sahip olduğu saptanmıştır.

Katılımcılar arasında sosyo-demografik özellikler (yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir, çocuk sahibi olmak, kronik hastalık, eğitim durumu, genel olarak yaşamdan memnuniyet) ile yaşam kalitesi ve yalnızlık arasında hiçbir anlamlı fark saptanmamıştır. Çalışmanın yalnızlık ile ilgili olan bulgusu literatürü desteklemektedir (Saltan vd., 2018: 194; Kapıkıran, 2016: 20). Buna göre 60+ Tazelenme Üniversitesi öğrencilerinin sosyo-demografik özellikler bakımından yaşam kalitesi ve yalnızlık düzeylerinin benzer özellikler gösterdiği söylenebilir. Literatür taraması yapıldığında sosyo-demografik özelliklerin yaşam kalitesi üzerine etkisinin incelendiği bir çalışmaya göre; kadınların, eşi vefat etmiş, boşanmış ya da eşinden ayrı yaşayanların, eğitim düzeyi ilköğretim ve altı olanların yaşam kalitelerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Gökulu vd., 2014; 673). Bir başka çalışmada, yaşın ilerlemesine bağlı olarak ortaya çıkan kronik hastalıkları bulunan yaşlı bireylerde yaşam kalitesinin tüm alt alanlarında ortalama değerlerin düşük çıktığı görülmüştür (Altuğ vd., 2009; 57). Zincir ve arkadaşlarının yaptığı çalışmanın bulguları dikkate alındığında, yaşın artmasıyla birlikte yaşam kalitesinde azalma belirlenmiştir (Zincir vd., 2008; 173).

Korelasyon analizi bulgularında, yaşam kalitesi boyutları ve yalnızlık arasında; özerklik, geçmiş, bugün ve geleceğe ait faaliyetler, sosyal katılım ve yakınlık negatif ve anlamlı korelasyonlar saptanmıştır. Ölmek ve ölüm boyutuyla yalnızlık arasında ise pozitif ve anlamlı korelasyon saptanmıştır. Buna göre yaşam kalitesi boyutlarından özerklik, geçmiş, bugün ve geleceğe ait faaliyetler, sosyal katılım ve yakınlık arttığında yalnızlığın azaldığı söylenebilir. Ölmek ve ölüm boyutundan bir artış olduğuna ise yalnızlıkta artış olduğu söylenebilir. Önceki çalışmalara göre özerkliğini kaybeden ve günlük hayata katılımı kısıtlı kalan yaşlılar yalnızlaşmaktadır. Arkadaşlarının ölümü sosyal izolasyona sebep olmakta ve ilerleyen yaşlarda yeniden arkadaş edinmede yaşanan zorluklar yalnızlaşmayı artırmaktadır (Thomopoulou vd., 2010; 22). Yaşlı bireylerde eşlerden birinin ölümünden sonra görülen yalnızlığın, diğer eşin psikolojisini olarak olumsuz etkilediği yapılan çalışmalarca saptanmıştır (Softa vd., 2015; 94). Ayrıca yaşam kalitesi (genel) ile yalnızlık arasında negatif ve anlamlı bir korelasyon belirlenmiştir. Buna göre yaşam kalitesi genel olarak arttığında yalnızlığın azaldığı söylenebilir.

Regresyon analizi bulgularında; yaşam kalitesi boyutlarından, duygusal işlev, özerklik, geçmiş, bugün ve geleceğe ait faaliyetler, sosyal katılım ve yakınlık boyutlarının yalnızlık üzerinde anlamlı bir etkisi saptanmamıştır. Ölmek ve ölüm boyutunun ise yalnızlık üzerinde pozitif ve anlamlı bir etki saptanmıştır. Buna göre “ölmek ve ölüm” boyutunda bir artış yalnızlıkta da bir artışa neden olmaktadır.

Ayrıca, yaşam kalitesinin (genel) yalnızlık üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisi saptanmıştır. Buna göre yaşam kalitesi arttıkça yalnızlık azalmaktadır. Bu sonuç, Liu ve Guo'nun (2007; 1279) çalışmalarını desteklemektedir.

Sonuç olarak yaşam kalitesi boyutlarından ölmek ve ölüm kaygısında bir artış görülmesi, yalnızlıkta da bir artışa neden olmaktadır. Buna karşın yaşam kalitesinin (genel) artması yalnızlıkta bir azalışa neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik önlemler alınması onların yalnızlıklarının azalmasına neden olabilir.

Günümüzde insan yaşam süresinin artması, emeklilere ve yaşlılara verilen hizmetlerin yeniden planlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu konuda yapılan güzel ve önemli bir uygulama Tazelenme Üniversitesidir. GeroAtlas araştırması sonucunda oluşan bilgi ve deneyimle, sosyal sorumluluk projesi olarak Tazelenme Üniversitesi, 60 yaş ve üzeri bireylerin gönüllü olarak katıldığı “yaşlanmayan gönüller”in okulu olarak da söylenmektedir. Bir yandan teorik derslerle yaşam boyu öğrenmenin gerçekleşmesi sağlanırken öte yandan uygulamalı derslerle öğrencilerin yeteneklerini keşfetmelerine olanak tanınmaktadır (<https://tazelenme.com/hakkinda> , Erişim: 14.10.2019).

2023 yılında tamamlanması hedeflenmiş olsa da bu tür projelerin ve benzer uygulamaların geliştirilmesi yaşlılar için önemli ve vazgeçilmez olacaktır.

Teşekkür

Araştırmanın hazırlanmasına olanak sağlayan, Türkiye’de ileri yaş nüfusun hayata katılımı ve yaşam boyu öğrenimine yönelik ilk örnek sosyal sorumluluk projesi olan 60+ Tazelenme Üniversitesi Antalya Kampüsü kurucusu Prof. Dr. İsmail Tufan ve çalışmaya gönüllü katılım gösteren Tazelenme Üniversitesi öğrencilerine teşekkür ederiz.

Çıkar Çatışması

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Kaynakça

- AĞIRMAN, E., GENÇER, M. Z., ARICA, S., KAYA, E., & EĞİCİ, M.T. (2017). "Huzurevinde, Evde Ailesiyle ve Yalnız Yaşayan Yaşlı Bireylerde Depresyon, Yalnızlık Hissi Düzeylerinin Karşılaştırılması". *Çağdaş Tıp Dergisi*, 7(3), 234-240.
- AKGÜL, H., & YEŞİLYAPRAK, B. (2018). "Yalnızlığı Azaltma Psiko-Eğitim Programının Yaşlıların Yalnızlık Düzeyine Etkisi". *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 11-52.
- ALTUĞ, F., YAĞCI, N., KİTİŞ, A., BÜKER, N., & CAVLAK, U. (2009). "Evde Yaşayan Yaşlılarda Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi". *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, (1), 48-60.
- AY, F. A. (2015). "İstismarcı Yönetim, İşyeri Yalnızlığı ve Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişkiler: Sağlık Çalışanlarına Yönelik Bir Çalışma". *Journal of International Social Research*, 8(41).1116-1126.
- BARAN, A. G. (2008). "Yaşlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi". *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, (2), 86-97.
- BERLİM, M. T., & FLECK, M. (2003). "Quality Of Life: A Brand New Concept For Research And Practice in Psychiatry". *Revista Brasileira de Psiquiatria*, 25(4), 249-252.
- ÇAM, C., ATAY, E., IŞIKLI, B. (2018). "Yaşlılarda Yalnızlık ve Yaşam Kalitesi". *Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Halk Sağlığı Dergisi*, 3(2), 50-67.
- DEMİR, A. (1989). "UCLA Yalnızlık Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği". *Psikoloji Dergisi*, 6(22), 1- 6.
- DEMİR, E., SAATÇIOĞLU, Ö., & İMROL, F. (2016). "Uluslararası Dergilerde Yayımlanan Eğitim Araştırmalarının Normallik Varsayımları Açısından İncelenmesi". *Current Research In Education*, 2(3), 130-148.
- ENGİN, E., UĞURYOL, M., & KAÇMAZ, E. D. (2016). "Yalnızlık Kavramı ve Sağlıklı Yaşam Üzerine Etkileri: Gözden Geçirme". *Journal of International Social Research*, 9(42). 1101-1105.
- EROL, S., SEZER, A., ŞİŞMAN, F. N., & ÖZTÜRK, S. (2016). "Yaşlılarda Yalnızlık Algısı ve Yaşam Doyumu". *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(3), 60-69.
- ERYILMAZ, A., & ATAK, H. (2011). "Ailesiyle Yaşayan Yaşlılarda Mutluluk Modeli". *Nöropsikiyatri Arşivi*, 48, 227-233.
- ESER, S., SAATLİ, G., ESER, E., BAYDUR, H., FİDANER, C. (2010). "Yaşlılar İçin Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Modülü Whoqol-old: Türkiye Alan Çalışması Türkçe Sürüm Geçerlilik ve Güvenilirlik Sonuçları". *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(1), 37-48.
- GAFI, İ., ve DİKMENLİ, Y. (2019). "Sınıf Öğretmenlerinin İş Doyumu ve İş Yaşamındaki Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi". *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 131-150.
- GÖKULU, G., ULUOCAK, Ş., ASLAN, C., & BİLİR, O. (2014). "Çanakkale Merkezindeki 65 Yaş ve Üzeri Yaşlıların Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörler". *Journal of International Social Research*, 7(34), 666-677.
- <http://www.raosoft.com/samplesize.html> (Erişim: 10.09.2019).
- <https://tazelenme.com/hakkında> (Erişim: 14.10.2019).
- KAPIKIRAN, Ş. (2016). "Yaşlılarda Yalnızlık ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki: Sosyal Destegın Aracılık Rolünün Sınanması", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 9, 13-25.

- LİU, L. J., & GUO, Q. (2007). "Loneliness And Health-Related Quality Of Life For The Empty Nest Elderly in The Rural Area Of A Mountainous County in China". *Quality of Life Research*, 16(8), 1275-1280.
- ÖZ, F. (2002). "Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Açıdan Gözden Geçirme". *Kriz Dergisi*, 10(2), 17-28.
- PEPLAU, L. A., & PERLMAN, D. (1982). *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy*. New York: Wiley Interscience.
- RUSSELL, D., PEPLAU, L.A., & FERGUSON, M.L. (1978). "Developing A Measure Of Loneliness". *Journal of Personality Assessment*, 42, 290-294
- RUSSELL, D., PEPLAU, L. A., CUTRONA, C. E. (1980). "The Revised UCLA Loneliness Scale: Concurrent And Discriminant Validity Evidence". *J Pers Soc Psychol*, 39, 472-480.
- SABAN, A. İ. (2008). "Sınıf Öğretmenliği Öğrencilerinin Bilişsel Farkındalıkları ile Güdülerinin Bazı Sosyo Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi". *Ege Eğitim Dergisi*, 9(1), 35-58.
- SALTAN, A., KÜÇÜK, M. K., & BOĞA, S. M. (2018). "Yaşlı Bireylerde Yaşanılan Yer ile Yalnızlık Durumu Arasındaki İlişkinin Araştırılması". *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(4), 191-198.
- SHİOVİTZ-EZRA, S., & LEİTSCH, S. A. (2010). "The Role Of Social Relationships in Predicting Loneliness: The National Social Life, Health, And Aging Project". *Social Work Research*, 34(3), 157-167.
- SOFTA, H. K., ÖZTÜRK, A., DİNDAŞ, İ. & GÖÇMEN, M. (2015). "Kastamonu 1 No'lu Aile Sağlığı Merkezine Başvuran Yaşlıların Yalnızlık Düzeyini Etkileyen Bazı Faktörlerin İncelenmesi". *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2, 88-97.
- ŞAHİN, N. E., & EMİROĞLU, O.N. (2014). "Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Yaşam Kalitesi ve Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörler". *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 1(1), 57-66.
- ŞAHİN, N. E. (2015). *Huzurevinde Yaşayan Yaşlılara Uygulanan Anımsama Terapisinin Yaşlıların Yaşam Kalitesine Etkisi*. Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ŞİMŞEK, N., ÖZTÜRK, G. K., KAÇMAZ, H. Y. (2018). "Yaşlılık ve Yalnızlık". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(58), 496-499.
- THOMOPOULOU, I., THOMOPOULOU, D. & KOUTSOUKI, D. (2010). "The differences at quality of life and loneliness between elderly people". *Biology of Exercise*, 6(2), 13-28.
- VULETIĆ, G. & STAPIĆ, M. (2013). "Quality Of Life And Loneliness Among Elderly People". *Klinička psihologija*, 6(1-2), 45-61.
- XAVIER, F. M. F., FERRAZ, M. P. T., MARC, N., ESCOSTEGUY, N. U., & MORIGUCHI, E. H. (2003). "Elderly People'S Definition Of Quality Of Life". *Brazilian Journal of Psychiatry*, 25(1), 31-39.
- The WHOQOL-OLD Module-Manual. (2005). World Health Organization. Euorpan Office.
- YAVUZ, O. & YAVUZ, Y. (2018). "Huzurevindeki Yaşlı Bireylere Oynatılan Zekâ Oyununun Yaşlıların Bilişsel Becerilerine, Yalnızlık ve Psikolojik İyi Oluş Düzeylerine Etkisi". *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 2(3), 127-141.

ZİNCİR, H., TAŞÇI, S., ERTEN, Z. K., & BAŞER, M. (2008). “Huzurevinde Yaşayan Yaşlı Bireylerin Yaşam Kalitesi ve Depresyon Düzeyleri ve Etkileyen Faktörler”. Sağlık Bilimleri Dergisi, 17(3), 168-174.

Makalenin Geliş Tarihi: 15 Nisan 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 20 Temmuz 2019

**SÜRDÜRÜLEBİLİR KIRSAL KALKINMA VE EKOTURİZM ETKİLEŞİMİ BAĞLAMINDA
KADINLARIN ROLÜ: ŞEYHLİ MAHALLESİ ÖRNEĞİ***
THE ROLE OF WOMAN IN THE CONTEXT OF SUSTAINABILITY RURAL DEVELOPMENT AND ECOTOURISM
INTERACTION: THE CASE OF ŞEYHLİ NEIGHBORHOOD

*İbrahim Sezer***

Öz

Ülkemizin birçok bölgesinde olduğu gibi Karadeniz Bölgesi'ndeki kırsal kesimlerde de 1950'den günümüze kadar olan dönemde sürekli göç verme yoluyla işgücü kaybı olmakta ve kalkınma bakımından istenilen gelişme sağlanamamaktadır. Göç edenlerin cinsiyet profilleri incelendiğinde bunların daha çok erkeklerden oluştuğu ve bu bölgelerdeki kırsal kesimlerde kadın nüfus fazlalığı dikkati çekmektedir. Bu kesimlerdeki kadınlarımız, iş ve eğitim imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle aktif işgücüne yeterli düzeyde katılamamaktadır. Bu bağlamda ekoturizm faaliyetleri, özellikle kırsal kesimler için kalkınmanın sağlanması, dezavantajlı durumda olan ve işgücüne katılma olanakları kısıtlı olan kadınlarımızın çalışma imkanlarının artırılması konularında itici bir güç olarak değerlendirilebilme potansiyeline sahiptir. Buna ek olarak kırsal kesimlerde ekoturizm faaliyetlerinde çalışan ve emek harcayan işgücü, bu faaliyetlerin devamlılığı için oldukça önemlidir. İşgücü bağlamında kısıtlı imkanların olduğu bu kesimlerde, kadınlarımızın ekoturizm faaliyetlerine katılmasıyla hem kendilerine ekonomik katkı olanağı oluşmakta hem de ekoturizm faaliyetlerinin sürdürülmesinde gerekli olan işgücü karşılanabilmektedir.

Bu kapsamda çalışma sahamız olan Giresun ili Piraziz ilçesine bağlı Şeyhli Mahallesi'nde de yukarıda ifade edilenlerle bağlantılı bir durum gözlenmektedir. Şeyhli Mahallesi hem doğal hem de yöresel kültürel çekicilikleriyle ekoturizm

* Bu makale, 10-13 Mayıs 2018 tarihleri arasında tertip edilen **2. Uluslararası Kırsal Turizm / 7. Kırsal Turizm Kongresi'ne** bildiri olarak sunulmuş, yeni ve farklı bilgilerle genişletilerek makale haline getirilmiştir. Bu çalışma Giresun Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından SOS-BAP-A-160317-62 proje numarası ile desteklenmiştir.

** Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, ORCID: 0000-0002-0067-7017

faaliyetlerinin geliştirilmesine elverişli bir durum arz etmektedir. Bu mahalledeki ekoturizm faaliyetleri, kadınlarımızın öncülüğünde devam etmektedir. Bu çalışmada Şeyhli Mahallesi'ndeki ekoturizm faaliyetlerinin devamlılığında kadınların katkısını, kırsal kalkınma ve ekoturizm bağlamında ele almaya çalıştık. Yaptığımız incelemeler sonucunda Şeyhli Mahallesi örneğinden yola çıkılarak bölgemizdeki ve ülkemizin diğer kırsal kesimlerinde, kalkınma ve ekoturizmin geliştirilmesinde kadınların üstlenebileceği katkıların oldukça önemli olduğunu ve bu durumun hem kadınlarımızın yaşam standartlarının yükselmesine hem de ekoturizm faaliyetlerinin geliştirilmesine dikkate değer katkılar sağlayabileceğini söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: *Şeyhli, Ekoturizm, Kadın İş Gücü, Kırsal Kalkınma.*

Abstract

As it is the case in many regions of our country, in the rural areas of the Black Sea Region, the labor force is lost by continuous migration during the period from 1950 to the present day, and necessary development cannot be achieved in terms of progress. When the sex profiles of migrants are examined, it is observed that they are mostly composed of males and accordingly female population in rural areas in these regions is more than male population. Our women in these sectors are not able to participate in the active labor force sufficiently because of the limited opportunities for work and education. In this context, ecotourism activities have the potential to be evaluated as a driving force in increasing the employment opportunities for our women who are in disadvantaged situation with limited opportunities to participate in labor force and provision of progress especially in rural areas. In addition, labor force working in ecotourism activities in rural areas is very important for the continuity of these activities. In these segments of the society with limited possibilities in the context of attending labor force, participation of women in ecotourism activities will enable them to provide economic contribution and also to meet the labor force necessary for the continuation of ecotourism activities.

In this context, a situation similar to the above mentioned conditions is observed in Şeyhli Neighborhood, Piraziz district of Giresun province as the area of our study. Şeyhli Neighborhood is favorable for the development of ecotourism activities with its natural and local cultural attractiveness. Ecotourism activities in this area continue under leadership of our women. In this study, we tried to address the contribution of women in the continuity of ecotourism activities in Şeyhli Neighborhood with respect to rural development and ecotourism. As a result of our research, based on example of Şeyhli Neighborhood we can say that the contribution that women can add in progress and ecotourism development is very important in our region and other rural areas of our country and this means that these activities can provide remarkable contributions to the improvement of living standards of our women and the development of ecotourism activities.

Keywords: *Şeyhli, Ecotourism, Female Workforce, Rural Development.*

Giriş

Ülkemizdeki kırsal kesimler, kentlere göre pek çok açıdan dezavantajlı ekonomik ve sosyal koşullara sahip olup, bu sahalarda yaşam standartları açısından pek önemli ilerlemeler kaydedilememiştir. Kırsal kesimlerin bu durumu, kentlerle aralarındaki uçurumun giderek artmasına ve gelişmişlik açısından kırsal kesimlerin geri kalmasına da yol açmaktadır. Bu iki yaşam sahası arasındaki kırsal kesimler aleyhine gözlenen yaşam kalitesi farklılığı, kırsal kesimlerde

yaşayan insanları olumsuz etkilemekte ve buldukları yerleri terk ederek, özlemini duydukları yaşam koşullarının olduğu kentlere doğru göç etmelerine yol açmaktadır. TÜİK verilerinden de anlaşılacağı üzere, bu göç aktivitesinin sonucunda kırsal kesimler boşalırken, kentlerde de aşırı nüfus birikmesi söz konusu olabilmektedir. Ayrıca kırsal kesimlerde özellikle aktif işgücü kaybına da yol açan bu durum, bu bölgelerdeki ekonomik faaliyetlerin de olumsuz etkilenmesine ve ihtiyaç duyulan işgücünün karşılanamamasına da neden olmaktadır. Böylelikle de kırsal kesimlerde, ekonomik ve sosyal açıdan istenilen ilerlemeler kat edilememekte, bu kesimler kentlerin bir hayli gerisinde kalmaktadır. Kırsal bölgelerin sürdürülebilir kalkınması için, devletimiz tarafından teşvikler ve yatırım destekleri verilmiş olması ve bu bölgelerdeki kalkınma projelerine ayrıcalıklar sağlanmış olması önem taşımakla birlikte günümüzde arzu edilen ekonomik ve sosyal gelişme sağlanamamıştır.

Ülkemizdeki kırsal alanların kalkınması önem arz eden bir husustur. Kırsal kalkınma; kırsal alan veya kırsal yerleşme olarak tanımlanan sahalardaki sosyal, kültürel ve ekonomik tüm koşulların, çevre koruma ve sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde bu bölgelerde yaşam süren insanlarımızın refah ve yaşam düzeylerinin yükseltilmesine yönelik plan, politika ve uygulamaların bütünü olarak tanımlanabilir. Kırsal kalkınmada ulaşılmak istenen temel hedef; kırsal toplumların yaşam kalitesinin yükseltilmesidir (Bakırcı, 2007; 31,40) Yaşam kalitesinin artırılması, bu bölgelere yönelik yatırım ve istihdam artışıyla sağlanabilir.

Yukarıda belirtilen kırsal bölgelerdeki kalkınmanın sürdürülebilir bir şekilde devam ettirilmesi için bölgelere uygun çeşitli ekonomik faaliyet gruplarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kırsal kesimlerin kalkınmasına destek olabilecek faaliyetlerden birisi de turizmdir. Özellikle kırsal kesimlerin dokusuna uygun olan ekoturizm faaliyetleri, kırsal bölgelerin sürdürülebilir bir şekilde gelişmesine önemli katkılar sağlayabilecek bir turizm türüdür.

Uluslararası Ekoturizm Topluluğu tarafından yapılan tanımda ekoturizm; çevrenin korunması ve yerel halkın refahını artırmaya yönelik olarak doğal alanlara yapılan çevreye duyarlı seyahatler şeklinde tanımlanmaktadır. Bu ve daha birçok ekoturizm tanımında da vurgulanan temel öğelerden birisi, ekoturizmin yerel topluma yönelik ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel açıdan katkı sağlamasıdır. Yerel toplumun benimsemediği ve yerel halk katılımının sağlanmadığı hiçbir ekoturizm projesinin başarılı olması olanaklı değildir (Demir ve Çevirgen, 2006; 52,96). Dolayısıyla yerel halkla iç içe olan, onların yaşamlarına dokunan ve olumlu anlamda değiştiren ekoturizm, başta kırsal kesimlerdeki kadınlarımız olmak üzere yerel topluma ciddi desteklemelerin sunulmasına vesile olabilir.

Bu bağlamda ekoturizm faaliyetlerinin özünde koruma-kullanma dengesinin iyi ayarlanması, doğal ve kültürel kaynaklardan sürdürülebilirlik ilkesine uyularak yararlanılması, bu kaynakları tahrip edecek davranışlardan kaçınılması gibi prensipler bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ekoturizm, yerel halka katkı sağlamayı da ihmal etmemeyi, ekonomik sızıntının en aza indirilmesi için yerel işgücüne, yerel sermayeye ve yerel yatırımcılara destek verilmesi gerektiğini salıklayan bir turizm türüdür.

Kırsal bölgelerimizde kısıtlı çalışma olanaklarının varlığı, işsizlik ve geçim sıkıntısı gibi temel sorunlarının giderek daha da derinleşmesine neden olabilmektedir. Bu durumdan en çok etkilenenlerin başında eğitim seviyesi düşük köy kadınları gibi dezavantajlı gruplar gelmektedir. Bu bölgelerdeki kadınlarımız, ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlı gruplardan birisidir. Eğitim olanaklarından ve kendilerini yetiştirme imkânlarından mahrum oldukları için ticari ve ekonomik değer oluşturma bakımından oldukça yetersiz koşullarda yaşamaktadırlar. İşte tam bu noktada kırsal kesimlerde geliştirilen ekoturizm faaliyetleri, köy kadınlarımızın kendi yeteneklerine ve yaşam koşullarına uygun iş olanaklarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilmektedir. Ekoturizmin gelişme gösterdiği kırsal kesimlerdeki kadınlarımız, turizm faaliyetlerinin yürütülmesinde aktif görev alabilmekte, turist ağırlama, yeme-içme, eğlendirme gibi çeşitli turistik hizmetlerde çalışabilmekte hatta kendi işletmelerini kurabilme olanağına sahip olmaktadır. Bunun örneklerini ülkemizdeki birçok ekoturizm köyünde görebilmek mümkündür. Böylelikle ailelerinin geçimleri için ek gelir elde edebilmekte ve yaşam seviyelerinin yükseltebilmektedirler. Ayrıca aktif işgücüne katılarak kendi ayakları üzerinde durabilmenin verdiği özgüvene ve çalışma potansiyellerini açığa çıkarabilmenin verdiği tatminkârlığa da erişebilmektedirler.

Giresun ekoturizm potansiyeli oldukça yüksek düzeyli olan bir ilimizdir. Doğu Karadeniz bölümünde yer alan ilde, birbirinden ilginç doğal ve kültürel çekicilikler söz konusudur. Özellikle eşsiz doğası, zengin flora ve faunası, ilginç dağ-yayla ortamları ile Karadeniz köy yaşantısının ilgi çekici örnekleriyle Giresun ili, ekoturizm aktiviteleri için elverişli ortamlara sahiptir. Bu bağlamda son yıllarda kamu kurumları tarafından ilin kırsal kesimlerinde ekoturizmin canlandırılması ve geliştirilmesi için çalışmalar sürdürülmektedir. Özellikle kadınların ekoturizm faaliyetlerinde başat aktör olduğu başta Piraziz ilçesine bağlı Şeyhli Mahallesi ve Güneyköy olmak üzere bazı köylerde ekoturizm faaliyetleri geliştirilmektedir. Giresun ilinin giderek nüfusları azalan ve geçim kaynakları oldukça kısıtlı olan köyleri için ve özellikle bu kesimlerde yaşayan kadınlar için ekoturizm adeta ekonomik manivela işlevine sahip olabilecek potansiyele sahiptir. Bu bölgelerde geliştirilen doğa yürüyüşü, fotoğraf çekme, yaban hayatı gözlemciliği, köy turu, yemek turizmi vb ekoturizm

faaliyetleri kadınlar gibi dezavantajlı gruplara ek iş olanağı sağlamaktadır. Kadınların ekoturizm faaliyetlerinde görev almasıyla ekoturizm için ihtiyaç duyulan işgücünün de yerel kaynaklardan elde edilmesi mümkün olabilmekte, ekoturizmin hedefi olan yerel halka ve ekonomiye arzu edilen katkı da sağlanmış olmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Metodu

Ülkemizde son yıllarda bazı kırsal kesimlerde ekoturizm faaliyetlerinin canlandırılması için çalışmalar yürütülmektedir. Bu amaçla doğal ve kültürel açıdan ilgi çekici turistik kaynaklara sahip köy ortamlarında ekoturizmin geliştirilmesi için gayretler sarf edilmektedir. Özellikle Karadeniz Bölgesi gibi yoğun bir göç akımının olduğu ve iş olanaklarının kısıtlı olduğu kırsal bölgelerde, başta kadınlar olmak üzere ekonomik ve yaşam kalitesi açısından dezavantajlı kesimlere yönelik çalışmalarda ekoturizm faaliyetlerinin dikkate değer önem arz ettiği görülmektedir. Kırsal kalkınma-turizm etkileşiminde ekoturizm faaliyetlerinin geliştirilmesiyle hem kırsal kesimlere dönük yatırım olanakları artmakta hem de burada yaşayan kadınlara da ek iş olanağı sağlanabilmektedir. Böylelikle çalışkan Karadeniz kadınlarının hünelerini gösterebilecekleri iş sahası ve çalışma olanakları, onlara yaşadıkları mekânlarda sunulabilmektedir. Bu durum bu bölgelerdeki kadınların aktif iş gücüne katılmasına ve ailelerine ek gelir sağlamalarına da zemin hazırlamaktadır.

İşte bu bağlamda çalışmamızda temel amaç, kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve ekoturizm faaliyetlerinin yürütülmesinde kadınların rolünün ortaya konulması ve ekoturizm ile kadınlar arasındaki etkileşimin köy ortamları örneğinde ele alınmasıdır. Çalışma sahamız olarak seçtiğimiz Piraziz ilçesine bağlı Şeyhli Mahallesi'nde de ekoturizm faaliyetlerinin temel taşıyıcıları kadınlardır. Ekoturizm aktivitelerinde kadınlar aktif olarak görev almaktadır. Çalışmamızda Şeyhli Mahallesi'ndeki ekoturizm faaliyetlerinin devamlılığında kadınların etkinliğini ve üstlendikleri yükü, kırsal kalkınma ve ekoturizm bağlamında ele almaya çalıştık. Çalışmamızda öncelikle Şeyhli Mahallesi'nin doğal ve beşeri çevre özellikleri ile ekoturizm faaliyetleri arasındaki etkileşim incelenmiş, burada yapılan ve yapılabilecek ekoturizm aktiviteleri ile kadınların bu aktivitelerdeki katkısı ortaya konulmuştur. Ayrıca Şeyhli Mahallesi'nin ekoturizm bakımından swot analizi yapılmıştır. Bu bağlamda Şeyhli Mahallesi'nde ekoturizm aktivitelerine katkı sağlayan güçlü yönler, ekoturizm aktivitelerini olumsuz etkileme potansiyeli olan ve süratle azaltılması gereken zayıflıklar, Şeyhli Mahallesi'ndeki ekoturizm faaliyetlerinin geliştirilmesi bağlamında değerlendirilmesi gereken fırsatlar ve olanaklar, Şeyhli Mahallesi'ndeki ekoturizm faaliyetlerinin geliştirilmesi

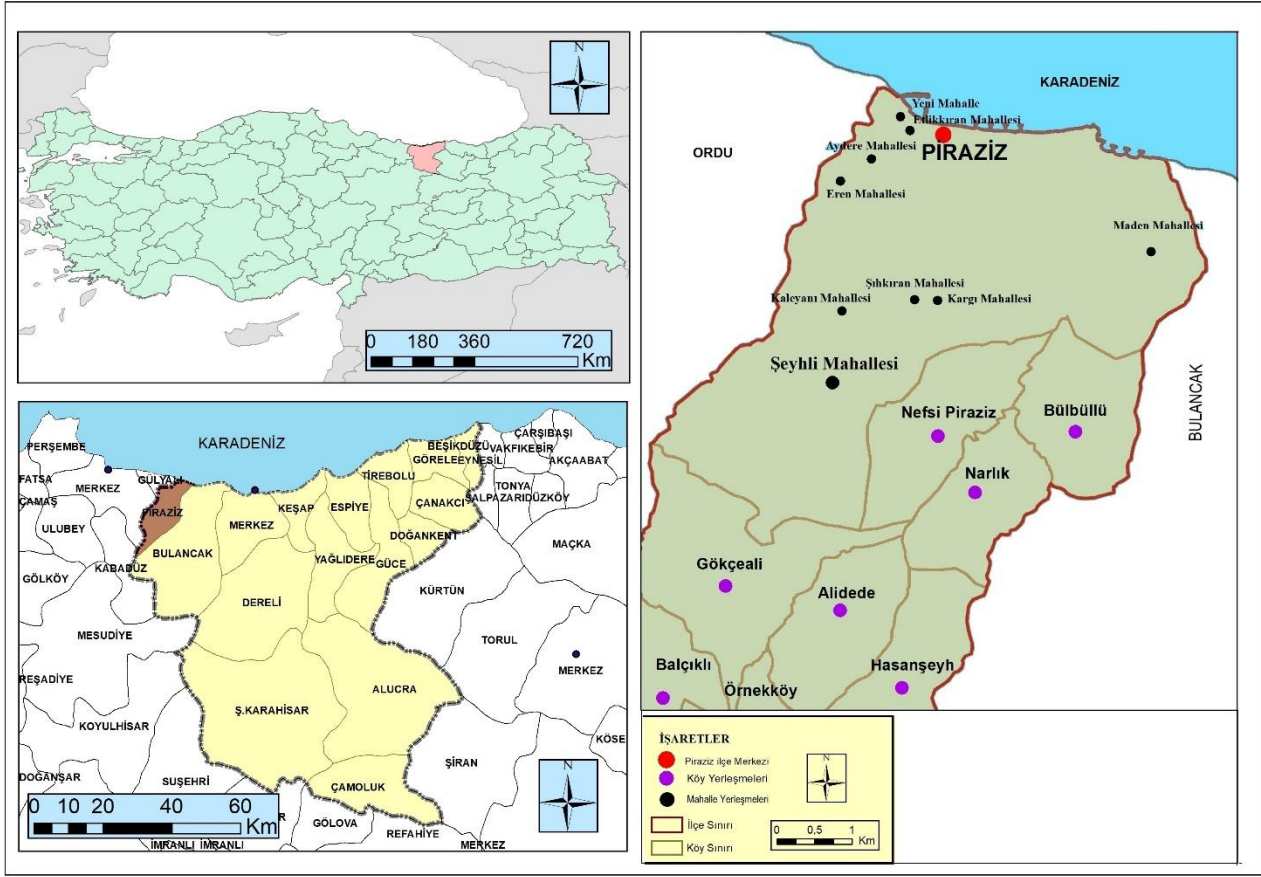
önünde engel teşkil eden tehditler üzerinde durulmuştur. Makalenin içeriğinin ve Swot analizin oluşturulmasında saha araştırmaları sırasındaki gözlemlerin ve yerel halktan ekoturizm aktivitelerinde görev alan bir kısım kadınlarla yapılan mülakatların önemli katkısı olmuştur. Bunun yanı sıra çalışmamızda Şeyhli Mahallesi'ndeki ekoturizm faaliyetlerinin geliştirilmesinde karşılaşılan güçlükler (özellikle kadınların karşılaştığı) ve bunlara yönelik önerilere çalışmamızda yer verilmesine gayret edilmiştir.

Çalışmamız süresince literatür taraması yapılmış, saha etütleri gerçekleştirilmiş, ekoturizm faaliyetlerinde görev alan kadınlarla mülakatlar gerçekleştirilmiş, çalışma sahası ve ekoturizm aktivitelerine yönelik durum tespitleri ve potansiyel ortaya konulmasına yönelik çalışmalar sürdürülmüştür. Ayrıca çalışma sahasıyla ilgili çeşitli istatistikler ve haritalar oluşturulmuş, fotoğraf çekimleri de gerçekleştirilmiştir.

Araştırma Sahasının Konumu ve Erişim Durumu

Çalışma sahamız olan Şeyhli Mahallesi, Giresun ilinde Piraziz ilçesine bağlı 9 mahalle yerleşmesinden birisidir. Şeyhli Mahallesi kuzeyden Piraziz Belediyesi'ne bağlı Kaleyanı Mahallesi, kuzeydoğudan Şeyhkıran Mahallesi, güneyden Etlikkıran Mahallesi ve Gökçeali Köyü, batıdan Ordu-Giresun İl sınırını çizen Ambarcılı Deresi, doğudan Hanımoğlu Deresi ve Nefsi Piraziz Köyü ile çevrilidir. Ulaşım bakımından oldukça avantajlı konumda yer almakta olup, Giresun kentine 30 km, Ordu-Giresun Havalimanına 9 km mesafede bulunmaktadır. Karayolu ulaşımı bakımından incelendiğinde, Karadeniz sahil yoluna 4,5 km mesafede bulunan mahallenin yolu asfaltdır. Her mevsim açık olan yoldan, nispeten rahat bir karayolu ulaştırmasıyla Giresun veya Piraziz Merkez'den buraya ulaşmak mümkündür. Hava yolu ulaşımı bakımından da avantajlı konumda olan mahalleden, Ordu-Giresun Havalimanı'na yarım saatten daha az bir sürede ulaşmak olanaklıdır (Harita 1).

Harita 1. Şeyhli Mahallesi'nin Lokasyonu

Araştırma Sahasının Doğal ve Beşeri Çevre Özellikleri-Ekoturizm Etkileşimi

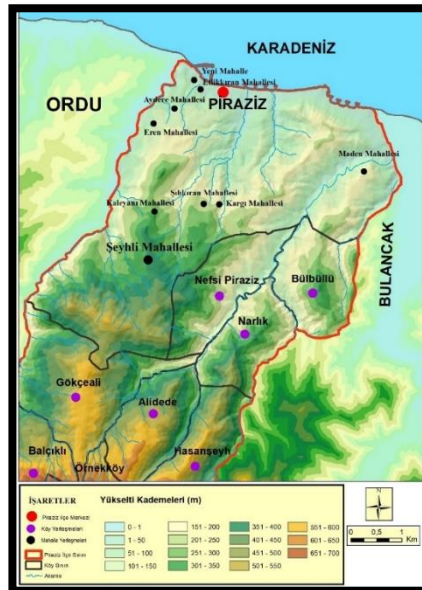
Çalışma sahasının da içerisinde yer aldığı Kuzey Anadolu sıradağları jeolojik olarak Ketin (1966) tarafından Pontidler olarak ifade edilmektedir (Ketin, 1966; 22). Pontidler, Kızılırmak Vadisi'yle ikiye ayrılmakta, Kızılırmak ile Batum arasında kalan saha Doğu Pontidler (Doğu Karadeniz Dağları) adlandırılmaktadır. Doğu Pontid bloku, güneyde "Kelkit-Çoruh hattı olarak adlandırılan bir hatla Kuzeydoğu Anadolidler'den ayrılmaktadır. Bu hat Samsun'un doğusunda Karadeniz'den başlamakta ve ismini aldığı Kelkit ve Çoruh ırmaklarını izlemektedir (Schultze-Westrum, 1961; 63-65). İnceleme sahasımız olan Şeyhli Mahallesi'nin bulunduğu Piraziz ilçesi, Doğu Pontidler'in Kuzey Zonu içerisinde bulunmaktadır (Sever, 2015; 92,139).

Bütün bu bölgeyi kapsayan ve şekillendiren bu süreçlerin bir yansıması olarak Şeyhli Mahallesi ve çevresinde en yaygın formasyon Kampaniyen-Maastrichtiyen (Üst Kretase) dönemlerine ait Fatsa Formasyonudur. Şeyhli Mahallesi ve yakın çevresinde bir diğer dikkati çeken formasyon, Kampaniyen-Maastrichtiyen (Üst Kretase) dönemlerine ait kestane kireçtaşı üyesidir (Altun, 2013;

10-11). Şeyhli Mahallesi ve yakın çevresinde doğal ve antropojen bitki örtüsüyle kaplı olması nedeniyle kayaç yapısıyla görsellik oldukça kısıtlıdır. Bununla birlikte İnce Köyü'nde olduğu gibi bu çevrede de gerek Bendehor Kalesi, Şeyh İdris Camisi ve Türbesi, Şıhkıran Camisi tarihi ve dini yapılarda gerekse Piraziz ilçe merkezindeki konak tipi meskenlerin gerekse Şeyhli Mahallesi'ndeki eski evlerin yapımında bu çevredeki en yaygın kayaç grubunu oluşturan magmatik kayaçlardan andezit ve bazalt gibi kayaçlar kullanılmıştır (Şenol ve Sezer, 2016; 35) . Bu taşlar yapıların gerek kagir sistemle yapılan bölümlerinde yığma taş şeklinde gerekse göz dolma tekniğiyle yapılan bölümlerinde dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla bu tür kayaçların kullanılmasıyla inşa edilmiş geleneksel mimariye sahip olan Karadeniz köy meskenlerinin ekoturizm açısından oldukça önem taşıdığı, mimari ve estetik özellikleri ve kültürel kimlikleriyle buraya ziyaretçilerin ilgisini çekebilecek kültür mirasları oldukları söylenebilir.

Şeyhli Mahallesi, Giresun Dağlarından kuzeye yani Karadeniz'e doğru eğimli olarak dağılışı gösteren ve bu dağlardan doğan akarsuların arazileri parçalayarak oluşturduğu vadilerin arasındaki tepeler ve bunların yamaçları üzerinde yer almaktadır. Mahalle, deniz seviyesinde 250 m-500 m yükselti aralığında yer almaktadır. Çevresindeki önemli yükselti, Güneykale Tepe (340 m), Hareloğ Tepe (540 m), 556 m yüksekliğinde bir başka tepe gibi yerşekilleridir. Şeyhli Mahallesi, doğudan Hanımoğlu deresi vadisiyle ve batıdan da Ambarcılı deresi vadisiyle kuşatılmıştır (Harita 2). Şeyhli Mahallesi'nde akarsular gibi dış kuvvetlerin aşındırmasıyla oluşan kovuklar bulunmaktadır. Bunlar ekoturizm konağından başlayan doğa yürüyüşü aktivitesinde mahalleye gelen ziyaretçilerin gezdirildiği önemli jeomorfolojik çekiciliklerdendir (Fotoğraf 1).

Harita 2. Şeyhli Mahallesi ve Yakın Çevresinin Topoğrafyası.

Fotoğraf 1. Şeyhli Mahallesi'ndeki doğa yürüyüş güzergahında bulunan kovuklardan bir görünüm.

Bu bağlamda Şeyhli Mahallesi ve yakın çevresinde nispeten eğimli yamaçların, eğim kırıklıklarının, sırtların ve vadilerin oluşturduğu engebeli topoğrafya başta doğa yürüyüşü (trekking ve hiking) olmak üzere, bisiklet safari, manzara izleme ve foto safari gibi ekoturizm etkinliklerinin yapılabilmesine olanak sağlamaktadır (Fotoğraf 2).

Fotoğraf 2. Şeyhli Mahallesi'nden bir görünüm.

Şeyhli Mahallesi'nin bulunduğu bölge, tipik Karadeniz ikliminin görüldüğü bir yerdir. Topoğrafya ve hava kütleleri şartlarına bağlı olarak bu bölgede nemli ılıman iklim özellikleri hüküm sürmektedir (Atalay ve Mortan, 1995; 40). Bu iklimde her mevsim yağışlı olup, sıcaklıklar ılıman bir karakter göstermektedir. Buraya en yakın gözlem istasyonu olan Giresun Meteoroloji Gözlem

İstasyonu'nun uzun yıllar (1950-2017) içerisindeki meteorolojik verileri incelendiğinde de bu durum net bir şekilde görülmektedir. Bu verilere göre, araştırma sahasında yıllık ortalama sıcaklık 14,6 °C olarak tespit edilmiştir. En yüksek aylık ortalama sıcaklık, 23,3 °C ile ağustos ayında ölçülmüşken, en düşük aylık ortalama sıcaklık 7,2 °C ile şubat ayında ölçülmüştür. Sıcaklıkların mevsimsel olarak dağılımına baktığımızda, en yüksek mevsimsel ortalama sıcaklık 22,1 °C ile yaz mevsimine aitken, ikinci sırada 16,4 °C ile sonbahar, üçüncü sırada 11,8 °C ile ilkbahar ve son sırada ise 8 °C ile kış mevsimi gelmektedir (Tablo 1). Bu bağlamda araştırma sahasında kış mevsiminin ılık geçmesi ve yaz mevsiminde de aşırı yükselmemesi ekoturizm faaliyetleri için avantaj oluşturmaktadır. Ekoturizm faaliyetlerinin özellikle sıcaklıkların elverişli olduğu yaz mevsiminde arttığı gözlenmektedir.

Araştırma sahasında Karadeniz yağış rejimi görülmektedir. Her mevsim yağışlı olup, mevsim ve aylar arasındaki yağış farklılıkları diğer bölgelerimiz kadar yüksek değildir (Koçman, 1993; 57). Bu çevrede yıllık toplam yağış miktarı 1270,5 mm'dir. En yağışlı ay, 168 mm'lik aylık ortalama yağış miktarına sahip olan ekim ayı iken, en düşük aylık ortalama yağış miktarı 71,7 mm ile mayıs ayında görülmektedir. Yağışların mevsimsel olarak dağılımına baktığımızda, en yağışlı mevsim sonbahar iken, bu mevsimi kış, yaz ve ilkbahar izlemektedir. Yaz mevsiminde yağışların azalması, açık havada gerçekleştirilen ekoturizm faaliyetleri için avantaj oluşturmaktadır. Araştırma sahasında yıllık ortalama bağıl nem % 73,4 düzeyindedir. Aylık ortalama en yüksek bağıl nem % 79,1 ile mayıs ayına aitken, aylık ortalama en düşük bağıl nem % 67 ile aralık ayına aittir. Özellikle yaz mevsiminde aylık ortalama bağıl nemin % 75'lerin üzerinde seyretmesi, zaman zaman hissedilen hava sıcaklığının yükselmesine ve bunaltıcı hava koşullarının oluşmasına neden olarak, ekoturizm aktivitelerini az da olsa olumsuz etkileyebilir. Bunlara ek olarak araştırma sahasında yıllık açık gün sayısı toplamı 64,5 gün iken, yıllık bulutlu gün sayısı toplamı 250 gün, yıllık kapalı gün sayısı toplamı ise 68 gündür. Açık gün sayısının nispeten, buna karşın bulutlu gün sayısının fazla ve yağış olasılığının yüksek olması, açık havada yapılabilecek ekoturizm aktiviteleri açısından az da olsa olumsuz durum oluşturabilir. Araştırma sahasında yıllık ortalama rüzgar hızı 1,2 m/sn'dir (Tablo 1). Yıl içerisindeki rüzgar hızları da insan sağlığı açısından tehdit oluşturmayacak sınırlar içerisinde olduğu için açık havada yapılabilecek ekoturizm aktivitelerini destekleyici niteliktedir. Dolayısıyla genel olarak değerlendirildiğinde Şeyhli Mahallesi'nin bulunduğu sahadaki iklim koşullarının, hemen her mevsim çoğunlukla ekoturizm ve rekreasyon aktivitelerini destekleyici nitelikte olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Giresun’da bazı iklim elemanlarına ait değerler(1950-2017).

İklim Elemanı	0	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Ort.Sıc. (°C)	7.3	7.2	8.2	11.5	15.5	20.1	22.8	23.2	20.2	16.3	12.6	9.5	14.5
Ort.Bağ.Nem(%)	67.9	68.8	72.9	76.2	79.1	76.1	75.8	75.7	76.1	75.7	70.0	67.0	73.4
Ort. Yağ. (mm)	123.1	96.9	92.0	76.6	71.7	78.9	74.4	88.7	126.3	168.0	148.0	125.9	1270.5
Rüzgar(m/sn)	1.3	1.4	1.4	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2	1.2
Aylık Açık Gün. Sayısı Ort.	4.00	3.50	3.80	3.80	4.90	7.60	7.00	6.70	6.40	6.20	5.90	4.70	64.50
Aylık Bulutlu Gün. Sayısı Ort.	20.90	19.00	19.80	19.80	21.70	20.80	21.80	22.40	21.10	21.10	20.30	21.40	250.10
Aylık Kapalı Gün. Sayısı Ort.	7.40	6.90	9.30	8.00	5.60	2.70	3.90	3.20	3.90	5.20	5.60	6.30	68.00

Kaynak: Giresun Meteoroloji İstasyon Müdürlüğü verilerinden derlenmiştir (GMM, 2018)

250-500 m yükselti aralığında (Harita 2) bulunan Şeyhli Mahallesi ve yakın çevresindeki bitki örtüsü özelliklerini incelediğimizde, bölgenin Avrupa-Sibirya flora bölgesinin kolşik flora olarak adlandırılan alt bölgesinde kaldığı görülmektedir (Sever ve Koca, 2002; 120; Sever, 2015; 123). Ordu’nun doğusundan itibaren Doğu Karadeniz’de yaygın olan Kolşik flora (Atalay, 1994; 4), daha çok nemcil türlerden ibaret olup, Kafkas florasıyla benzerlik göstermektedir (Yaltrık ve Efe, 1989; 48). Bu bölgenin kıyı kuşağında nemli ılıman iklim şartlarında yetişen yaprağını döken ağaç ve çalılar mevcuttur (Atalay, 1994; 114). Bölgede kıyı kuşağından başlayıp, birkaç yüz metre yüksekliklere kadar Akdeniz bitki coğrafyasına ait defne, akçakesme, sandal, melengiç gibi ağaç ve ağaçcık türleri ile Karadeniz bitki coğrafyasına ait şimşir, kızılıçık, fındık gibi ağaç ve ağaçcıklara rastlanmaktadır. Bu bölgede 1000 m’ye kadar olan sahalarda geniş yapraklı nemli ılıman ormanlar bulunmaktadır. Bu orman kuşağında kayın, kestane, adi gürgen, ıhlamur, karaağaç, akçağaç, kızılağaç, dişbudak ve meşeler yer almaktadır (Atalay, 1997:189-190). Ayrıca burada çeşitli ot ve çalı türlerinden oluşan ormanaltı florası da oldukça zengindir. Erinç (1945) tarafından etek ormanları olarak adlandırılan, kıyından 700 m’ye kadar olan sahalara kapsayan bu kıyı kesiminde asli orman formasyonu önemli oranda tahrip edilmiş (Erinç, 1945; 120-124) ve yerine monokültür tarzında

fındık ağaçlarının dikildiği bahçeler oluşturulmuştur (Sever ve Koca, 2002; 120-121). Bu durum araştırma sahamız olan Şeyhli Mahallesi ve yakın çevresinde net bir şekilde gözlenmektedir. Bu çevredeki saha gözlemlerimizde tespit edildiği üzere orman formasyonlarının büyük bir kısmı tarım alanı açmak, yerleşme kurmak gibi çeşitli amaçlarla yok edilmiştir. Şeyhli mahallesi ve çevresinde yaygın olan kültür bitkileri içerisinde fındık başta olmak üzere dut, kiraz, limon, portakal, mandalina, erik, karayemiş, elma (özellikle Piraziz elması), erik, incir, ayva gibi meyve ağacı türleri dikkat çekmektedir. Bölgede her ne kadar orman formasyonları azalmış olsa da özellikle doğal ve kültürel olarak var olan bitki türleri arasında doğa yürüyüşü yapmak isteyenler için elverişli ortamlar mevcuttur. Ayrıca İnaltı Şelalesi yakınındaki sarmaşıklar, doğa yürüyüşü yapan ziyaretçilerin ilgi odağı olmaktadır (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. Şeyhli Mahallesi'nde yaygın olan fındık bahçeleri ile ziyaretçilerin ilgi gösterdiği sarmaşıklardan görünüm.

Şeyhli Mahallesi ve yakın çevresindeki daimi ve mevsimlik akarsular ile kaynak suları yer almaktadır. Nitekim Şeyhli Mahallesi'nin batısında Aptal Deresi'nin bir kolu olan Ambarcılı Deresi yer almaktayken, doğusunda ise Domuz Deresi'nin bir kolu olan Hanımoğlu deresi bulunmaktadır. Bu akarsular kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu akış istikametine sahip olup, dandritik akarsu ağına sahiptirler. Bu çevredeki akarsuların en yüksek akım değerleri, kar erimelerinin de etkisiyle ilkbahar mevsiminde görülürken, en düşük değerlere belirgin bir mevsim olmamakla birlikte yağış azlığı ve buharlaşmanın artmasına bağlı olarak yaz mevsimi (özellikle ağustos ayı) ile don olayının görülmesiyle kış mevsiminde rastlanmaktadır. Bunlara ek olarak bu çevredeki akarsuların boyları kısa ve akış hızları da yüksektir (Sezer, 2018; 1065-1066). Şeyhli Mahallesi'nde Ambarcılı Deresi

üzerinde özellikle yağışlı dönemde iyice belirginleşen, küçük de olsa su düşmeleri veya şelalelerin de olduğu gözlenmektedir. Bunlar içerisinde özellikle İnaltı Şelalesi, buraya gelen ziyaretçiler için doğa yürüyüşü esnasında gezme olanağı buldukları, sarmaşıklarla birlikte harika görüntülerin ortaya çıktığı bir doğal oluşum olarak dikkat çekmektedir. Şeyhli Mahallesi ve çevresinde gri kahverengi podzolik topraklar hakimdir (Anonim, 1985).

Şeyhli Mahallesi'nin ekoturizm potansiyelinin iyi bir şekilde ortaya çıkarılması için doğal çevre özelliklerinin yanı sıra beşeri çevre özelliklerinin de bilinmesi yararlı olacaktır. Bu bağlamda Şeyhli Mahallesi ve içerisinde yer aldığı Piraziz, oldukça eski tarihlere uzanan geçmişiyle önemli bir sahadır. Bu bölgenin tarihinin oldukça eski dönemlere uzandığı bilinmekle birlikte Piraziz ilçesinin tarihi geçmişi, buraya Türklerin gelişi ve yerleşmeleri ile başlamaktadır. İlk bilgiler XV. yüzyıla kadar inen Osmanlı tahrir kayıtlarından elde edilmiştir (Emecen, 2005; 93). Şeyhli (o dönemdeki adıyla Şeyh İdrislü) yerleşmesinin kurucusu ve sahibi Şeyh İdristir. Şeyh İdris Vakfisi'nin 1398 yılında düzenlenmiş olması, yerleşmenin tarihini 14. Yüzyıl sonlarına kadar indirmeyi mümkün kılmaktadır. Bu tarih, Hacıemiroğulları hükümdarı Süleyman Bey'in 1397'de yaptığı fetih ve yerleştirme faaliyetlerine karşılık gelmektedir. Şeyh İdris'e buraları tapu eden de büyük olasılıkla Süleyman Bey olmalıdır (Fatsa, 2010; 203). Şeyh İdris, bu çevrenin Türkleştirilmesi ve iskan edilmesinde önemli rol oynayan kolonizatör Türk dervişlerinden birisidir. Şeyh İdris kurduğu Şeyh İdris Zaviyesi ile bir taraftan hanedan oluşturmuş ve iskan faaliyeti gerçekleştirmiş, diğer taraftan vakıf ve sosyal hizmetleri üstlenmiştir. Bu zaviye, 14. Yüzyıldan 20. Yüzyıla kadar varlığını devam ettirmiş ve Şeyhli yerleşmesinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Şeyh İdris Zaviyesi'nden günümüze kalan eserler; Gökçeali Köyü'ndeki cami ve türbe, Şeyhli Mahallesi'nde bulunan zaviye binası ve Nefsi Piraziz Köyü'nde yer alan Piraziz Türbesidir (Fatsa, 2008; 110-119). Dolayısıyla Şeyhli Mahallesi ve yakın çevresinde Türk-İslam tarihi açısından değerlendirilebilecek gelişmeler yaşanmış ve günümüze kadar gelen tarih ve kültür varlıkları da bu kökenle bağlantılıdır.

Şeyhli Mahallesi'nin Osmanlı dönemindeki idari gelişimine baktığımızda; 16. Yüzyılda Pazarsuyu Kazası içerisindeki Bozat Nahiyesine bağlı bir köy iken, 1642'den itibaren Piraziz Nahiyesi'ne bağlandığı anlaşılmaktadır (Emecen, 2005; 111-119). Şeyhli Mahallesi'nin Cumhuriyet döneminde ise 1934 yılından 1965 nüfus sayımına kadar Bulancak ilçesindeki Piraziz Nahiyesi'ne bağlı bir köy statüsünde olduğu görülmektedir. 1965 yılı nüfus sayımından 1985 nüfus sayımına kadar Bulancak ilçesindeki Piraziz Bucağı'na bağlı bir mahalle, 1988 yılından itibaren Piraziz'in ilçe oluşuyla Piraziz İlçesi'ne bağlı bir mahalle haline gelmiştir. Şeyhli Mahallesi, günümüzde Piraziz Belediyesi'ne bağlı 9 mahalleden bir tanesidir (TÜİK, 2018).

Şeyhli Mahallesi'nin Cumhuriyet dönemindeki nüfus gelişimine baktığımızda, ise ilk nüfus bilgilerine 1935 yılı nüfus sayımında rastlanmaktadır. O zamanki adıyla Şihli olarak kayıtlara geçmiş olan yerleşmenin nüfusu 1935 yılında 783 kişidir. Bunun 374'ü erkeklerden, 409'u kadınlardan oluşmaktadır. 1940 yılı nüfus sayımında 806 kişiye yükselen Şeyhli Mahallesi'nin nüfusu, 1950 yılı nüfus sayımında 884 kişiye, 1960 yılı nüfus sayımında 1171 kişiye yükselmiştir. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine geçilen 2007'de mahallenin nüfusu 917 kişi iken, 2017 yılında 754'e düşmüştür. 2017 yılında nüfusun % 55,2'si (416 kişi) erkeklerden oluşmakta iken, % 44,8'i (338 kişi) kadınlardan oluşmaktadır (TÜİK, 2018).

Şeyhli Mahallesi, Ambarcılı Deresi ile Hanımoğlu Deresi arasındaki sırt üzerinde ve çevresindeki yamaçlara doğru serpilmüş bir yerleşmedir. Şeyhli Mahallesi'nde plan tipi olarak birkaç farklı durumun bulunduğu söylenebilir. Piraziz-Gökçeali köyü yolu boyunca uzanan, yoğunlaşan ve yol boyu yerleşmesi halini alan yerleşme, yoldan çevreye doğru gidildikçe plansız bir gelişimin olduğu plansız bir köy yerleşmesi haline dönüşmektedir. Ayrıca yerleşmenin merkezi olarak kabul edilen cami ve dükkânların bulunduğu yerden çevreye doğru ışınsal bir dağılım da bulunmaktadır. Yerleşme dokusu olarak Piraziz-Gökçeali yolu boyunca ve özellikle de köy camisi çevresinde yoğunlaşan ve toplu doku gösteren yerleşme, çevreye doğru gevşek ve dağınık dokulu bir durum arz etmektedir. Şeyhli Mahallesi'ndeki meskenlerin büyük ölçüde betonarme yapılardan oluşan çağdaş mesken tarzında olduğu, az da olsa geleneksel yapı tarzında meskenlerin de bulunduğu gözlenmektedir.

Şeyhli Mahallesi'ndeki saha etütlerinden edindiğimiz bilgilere göre, buradaki temel geçim kaynakları, tarım ve hayvancılık faaliyetleridir. Özellikle fındık tarımı temel geçim kaynağını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra ailelerin kendi sebze ve meyve ihtiyaçlarını karşılamak üzere bağ ve bahçelerinde fasulye, domates, hıyar, marul, kabak vb sebzeler ile dut, kiraz, limon, portakal, mandalina, erik, karayemiş, elma (özellikle Piraziz elması), erik, incir, ayva gibi meyve türleri yetiştirilmektedir. Bunlar içerisinde özellikle Türk Patent Enstitüsü tarafından coğrafi işaret olarak tescillenen Piraziz elması da buraya özgü yöresel meyve olarak dikkati çekmektedir (Fotoğraf 4)

Fotoğraf 4. Şeyhli Mahallesi'nde yetiştirilen meyvelerden görünümüler.

Şeyhli Mahallesi'nde hayvancılık faaliyeti olarak özellikle küçükbaş başta olmak üzere büyükbaş hayvancılık, arıcılık ve kümes hayvancılığı faaliyeti yapılmaktadır. Eskiden yapılan marangozluk, demircilik, sepetçilik gibi el sanatı faaliyetleri günümüzde artık yok olma noktasına gelmiştir. Şeyhli, bütün bunlara ek olarak son yıllarda ekoturizm köyü olarak adını duyurmaya başlamıştır. Bu çevredeki doğa yürüyüşü gibi ekoturizm faaliyetleri sürdürülmekte olup, henüz başlangıç aşamasındadır.

Şeyhli Mahallesi ve Yakın Çevresinin Ekoturizm Potansiyeli ve Kadınların Rolü

Şeyhli Mahallesi yakın çevresiyle birlikte değerlendirilebilecek düzeyde ekoturizm potansiyeline sahiptir. Bu çevre başta İnaltı Şelalesi olmak üzere dere ve kaynak sularının oluşturduğu hidrografik çekicilikleriyle, dik yamaçlı sırtlar ve derin vadilerin oluşturduğu engebeli yeryüzü şekilleriyle, doğal ve kültür bitkilerinden oluşan bitki örtüsüyle dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra Şeyhli Mahallesi ve yakın çevresi, 14. Yüzyıla kadar uzanan köklü geçmişe sahiptir (Fatsa, 2010; 203). Bunun bir yansıması olarak başta Piraziz ve Şeyh İdris türbeleri, Şeyh İdris Tekkesi ve tarihi camiler (Şıhkıran Cami vb) olmak üzere kalelerden (Bendehor Kalesi vb) oluşan tarihi eserleriyle ve kalıntılarıyla, Karadeniz köy yaşantısının ilgi çekici örnekleriyle, yöresel yemekleriyle, yöresel kıyafetleriyle ve yöresel folklorik

etkinlikleriyle (yöresel kına gecesi) de önem taşımaktadır. Bu bağlamda bu çevrede doğa yürüyüşü başta olmak üzere, bisiklet safari, foto safari, manzara izleme, kamp-karavan turizmi, tarım turizmi, yöresel eğlenceler (kına gecesi ve geleneksel halk dansları), köy kahvaltısı ile yöresel yemeklerin sunumu yani gastronomi turu ve köy turu gibi ekoturizm etkinlikleri yapılabilmektedir.

Şeyhli Mahallesi ve yakın çevresi, batısında Ordu-Giresun sınırını da çizen Aptal Deresi'nin bir kolu olan Ambarcılı Deresi ile doğusunda ise Domuz Deresi'nin bir kolu olan Hanımoğlu deresi tarafından parçalanmış ve engebeli hale getirilmiş sırt ve vadilerin oluşturduğu ilgi çekici manzaralara sahip yüzey şekilleriyle özellikle doğa yürüyüşü, fotoğraf çekme ve manzara izleme gibi ekoturizm etkinliklerinin yapılabildiği ortamlara sahiptir. Buraya gelen ziyaretçiler nispeten eğimli yamaçlarda yürüyebilmekte, harika manzaralar eşliğinde fotoğraf çekilmekte ve eğlenceli vakitler geçirebilmektedirler.

Şeyhli Mahallesi'nde en dikkat çekici doğal çekicilik ise İnaltı Şelalesidir. Bu şelale, harika manzaraya sahip olup, sarmaşıklarla bezelidir. Şeyhli Mahallesi'ne gelenlerin en çok uğradığı yer olan bu çekicilik, hem şelalenin görüntüsüyle hem sarmaşıklarla hem de mağara ve kovuklarıyla ilgi çekmektedir (Fotoğraf 5).

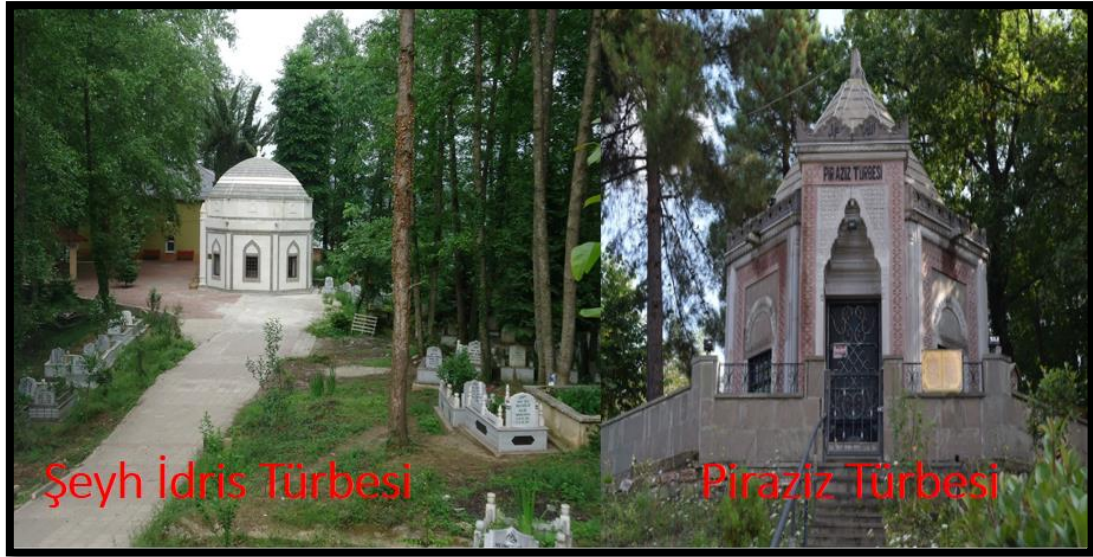
Fotoğraf 5. Şeyhli Mahallesi'nde küçük de olsa su düşmeleri veya şelaleler (İnaltı Şelalesi) ile dev kazanı oluşumları ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir.

Şeyhli Mahallesi ve yakın çevresi, Türklerin buraya gelişinden itibaren başlayan köklü tarihsel geçmişinin bir yansıması olan tarihi ve kültürel çekiciliklere de sahiptir. Şıhkıran

Cami, Pirazi ve Şeyh İdris türbeleri, Şeyh İdris Tekkesi ve Bendehor Kalesi bunlara örnek olarak verilebilir. Bu bağlamda, Şeyhli Mahallesi'ndeki Şeyh İdris Tekke Binası dikkati çekmektedir. Tekke binası, 2007 yılında restore edilmiş, geniş bahçe duvarı ile çevrili basit kare planlı bir durumdadır. Giriş kapısının iki yanında bulunan ahşap malzemenin başka orijinal bir görüntüsü yoktur (Fatsa, 2012; 23). Etrafı çitlerle çevrilmiş bir bahçede bulunan bina içerisinde dinî kitaplar ve mecmualarla, Şeyh İdris'e vakfedilen arazileri gösterir bir tapu kaydı mevcuttur. Bu tekke halk arasında Boynuzlu Tekke olarak bilinmektedir (Kara Düzgün, 2009; 139). Buna ek olarak yakın çevredeki Nefsi Piraziz Köyü'nde bulunan Piraziz Türbesi de bu çevredeki önemli inanç turizmi noktalarındandır. Pir Aziz'in Şeyh İdris'in iki mollasından biri olduğu ve türbenin de halk tarafından yapıldığı rivayet edilmektedir (Anonim, 2012; 90-107). Türbe, çeşitli dönemlerde restore edilmiştir. Gökçeali Köyü'nde bulunan Şeyh İdris Türbesi de, bu bölgenin Türkleşmesinde önemli hizmetleri olan tarihi şahsiyetlerden birisine ait olan kültür mirasıdır. Şeyh İdris, bu çevredeki tanınmış tarihi kişilerden birisidir. Ayrıca Şeyhli Mahallesi'nin hemen yakınındaki Şıhkıran Mahallesi'nde bulunan tarihi Şıhkıran Camisi de önemli inanç yapıtlarındandır. Hem Piraziz Türbesi ve Şeyh İdris Türbesi hem de Şıhkıran Cami bu çevredeki önemli kültür ve inanç varlıklarındandır (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6. Bu çevredeki türbelerden görünümeler.

Ayrıca Şeyhli Mahallesi'nin kuzeyinde yer alan Bendehor Kalesi bulunmaktadır. Bendehor Kalesi'nin antik dönemden kalma olup olmadığı ve adının ne anlama geldiği

konusunda net bir bilgi mevcut değildir (Anonim, 2012; 90-107). Piraziz’de en eski iskan yeri olan ve bölgenin Türkler tarafından fethinden önceki tarihlerde inşa edildiği anlaşılan kale, günümüzde Kaleyanı Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır (Fatsa, 2012; 23) Bütün bu tarihi eserler, bölgeye gelen ziyaretçilerin ilgi gösterdikleri tarihi çekiciliklerdendir.

Şeyhli Mahallesi’nin kültürel çekiciliklerinden en önemlileri, Karadeniz köy yaşantısının ilgi çekici örnekleriyle, yöresel yemekleri ve yöresel folklorik etkinlikleridir. Özellikle bu çevredeki ekoturizm köyü konseptinin de başlıca çekim unsurları olarak da dikkati çeken bu kültürel çekicilikler, (yaptığımız saha çalışmalarında da gördüğümüz üzere) buraya gelen ziyaretçilerce de beğeniyle karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda özellikle bölge dışından gelen ziyaretçiler için Karadeniz Bölgesi’ne özgü köy yaşamı ilgi çekici olarak kabul görmektedir. Bunlardan ilki bu yöreye özgü sebze ağırlıklı yemek türleridir. Başta karalahana çorbası olmak üzere ısırgan ve mendek çorbası gibi yöresel çorbalar; pezik mıhlaması, yeşil fasulye kızartması, ısırgan yemeği, mantar kavurması, hamsi kızartması ve böreği; karalahana diblesi, fasulye diblesi, hamsi diblesi gibi dibleler; yeşil domates tuzlusu kavurması, kiraz tuzlusu kavurması, taflan tuzlusu kavurması, merevcen kavurması, fasulye turşusu kavurması gibi kavurmalar; su böreği, tulumba tatlısı, baklava, tel kadayıf, fındıklı börek gibi hamur işleri ve tatlılar olmak üzere pek çok yemek çeşidi bulunmaktadır (Sezer ve Bekdemir, 2017; 690-70). Şeyhli Mahallesi’nin hünerli kadınlarının bizzat hazırladığı bu yöresel lezzetler, Şeyhli Mahallesi ekoturizm konseptinde oldukça önemli yer teşkil etmektedir. Bu bağlamda özellikle gününbirlik gelen ziyaretçilere yönelik olarak sunulan çeşitli yöresel lezzetlerle bezeli yöresel köy kahvaltısı oldukça rağbet görmektedir (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7. Şeyhli Mahallesi’nde özellikle Giresun Merkez ve yakın çevreden gününbirlik olarak gelenlerin en çok rağbet gösterdiği yöresel köy kahvaltısı aktivitesinden bir görünüm.

Şeyhli Mahallesi'nde oldukça az sayıda bulunan yöresel el sanatı ürünleri (fındık, sepeti, yayık, kolan, oya işlemeciliği, ahşap beşik vb) de oldukça ilgi çekici kültür miraslarıdır. Yine kurutma ve pişirme işlerinde kullanılan köy fırınları, yöresel meskenler (Karadeniz köy evleri, serenti, çardak vb) dikkate değer kültürel çekicilikleri oluşturmaktadır (Fotoğraf 8 ve 9).

Fotoğraf 8. Şeyhli Mahallesi'ndeki yöresel el sanatı ürünlerinden görünüm.

Fotoğraf 9. Şeyhli Mahallesi'ndeki yöre kültürünü yansıtan kültürel çekiciliklerden görünüm.

Şeyhli Mahallesi'nde bir diğer kültürel çekicilik, yöresel kına geceleri gibi eğlence aktiviteleridir. Mahalleye gelen ziyaretçiler için köy konağında tertiplenen bu eğlence aktivitelerinde ziyaretçiler hem yöresel halk danslarını deneyimleyebilmekte hem de kendi yörelerinden veya popüler parçalar eşliğinde müziklerle eğlenebilmektedirler (Fotoğraf 10).

Fotoğraf 10. Şeyhli Mahallesi'nde ziyaretçilere sunulan kına gecesi etkinliğinden bir görünüm (Kaynak: <https://www.giresun.com.tr/tour/seyhli-eko-turizm-koyubir-gece-konaklamali>).

Şeyhli Mahallesine gelen ziyaretçilerin yukarıdakilere ek olarak bu çevrede doğa yürüyüşü başta olmak üzere, bisiklet safari, foto safari, manzara izleme, kamp-karavan turizmi, tarım turizmi gibi ekoturizm aktivitelerini gerçekleştirmeleri mümkündür. Bu bağlamda mahalle içerisinde başlayıp, çevreye doğru çeşitli gezi parkurları vardır. Bunlar içerisinde ilki, Şeyhli Köyü Ekoturizm Konağı'ndan başlayıp, fındık bahçeleri arasından geçen yolla Nefsi Piraziz Köyü'ndeki Piraziz Türbesi'ne kadar gidilen, yaklaşık 1 km uzunluğundaki, eğimi az, asfaltla kaplı yolda yapılan ve fazla yorucu olmayan yürüyüş güzergahıdır. Aynı zamanda kültür ve inanç turu olarak da ifade edebileceğimiz bu yürüyüş aktivitesi, ziyaretçilerin fındık bahçeleri manzarasıyla gerçekleştirdikleri keyifli bir gezi faaliyetidir (Fotoğraf 11).

Diğer bir yürüyüş parkuru, Şeyhli Mahallesi'nden İnalı Şelalesine yapılan ve yürüyüş parkuru üzerinde oldukça eğimli arazilerin olduğu gezi güzergahıdır. Diğerine göre bir nebze zor sayılabilecek bu parkurda da fındık bahçeleri arasından ve eğimli arazilerden geçilerek

İnaltı Şelalesine ulaşılmaktadır. Burada sarmaşıklarla bezeli İnaltı Şelalesi görülmekte, kovuklar gezilmekte ve sarmaşıklarla sallanma aktivitesi yapılabilmektedir (Fotoğraf 11). Bunun yanı sıra mahalle içerisinde köy turu yapılabilir. Karadeniz köy yaşantısından ilgi çekici örnekler yerinde gözlemlenebilir. Mahalle ve çevresinde buna benzer çok sayıda yürüyüş aktivitesi başta olmak üzere ekoturizm faaliyeti yapılabilecek parkurlar mevcuttur. Günümüzde yapılmakta olan yukarıdaki yürüyüş aktivitelere ek olarak ilerleyen yıllarda Şeyhli Mahallesi'nden Gökçeali Köyü'ne, Güneyköy'e ve Piraziz ilçe merkezindeki diğer tarihi mekanlara arabalı gezi turları yapılabilir.

Fotoğraf 11. Şeyhli Mahallesinde yapılan doğa yürüyüş aktivitelerinden görünümeler.

Şeyhli Mahallesi'nde genellikle günübirlik ziyaretçiler ağırlanmakta olup, konaklama durumu oldukça düşük düzeydedir. Konaklama imkanları Şeyhli ekoturizm köyü konağı değerlendirilebilir. Şeyhli Ekoturizm Köyü Konağı, 10 yatak kapasiteli ve 50 kişi ağırlama kapasiteli restorantıyla buraya gelen ziyaretçilerin konaklayabileceği bir tesistir (Fotoğraf 12). Ayrıca mahalle içerisindeki evlerin bir kısmı da gerektiğinde pansiyon olarak buraya gelen misafirlere hizmet verebilmektedir. Bunlara ek olarak mesafe olarak oldukça yakın olan Piraziz Merkez'deki konaklama tesislerinden de yararlanılabilir.

Fotoğraf 12. Şeyhli Ekoturizm Köyü Konağı'ndan görünümler.

Şeyhli Mahallesi'ndeki ekoturizm durumunun diğer pek çok ekoturizm köyünden farkı ve en çok üzerinde durulmayı hak eden yönü, ekoturizm faaliyetlerinin düzenlenmesinde ve bugüne getirilmesindeki başlıca sorumluluğun kadınlar tarafından yerine getirilmesidir. Gerçekten de emekli bir öğretmen olan Ümmühan Aydın önderliğinde köy kadınlarından bir kısmı, buradaki ekoturizm aktivitelerinin yürütülmesinde adeta bir lokomotif rolünde olmuşlardır. Şeyhli Köyü Ekoturizm Konağı'nın işletilmesi, buraya gelen ziyaretçilerin ağırlanması, gezi aktivitelerinin yapılması ve diğer ekoturizm faaliyetlerinin yapılması gibi hizmetler yukarıda sözü edilen kadınlarca gerçekleştirilmektedir. Çalışkan ve fedakar Karadeniz kadınlarının bir temsili olarak ifade edebileceğimiz Şeyhli Mahallesi kadınları, bu zor ve sabır gerektiren turizm faaliyetini devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda takdire şayan bir kadın emeği ve gayreti de ortaya çıkmaktadır. Bu durumun, Şeyhli Mahallesi'ni diğer pek çok ekoturizm köyüne göre daha üst bir konuma taşıyabileceği kanısındayız. Çünkü bölgedeki gelir ve yaşam seviyesi skalasında oldukça dezavantajlı durumda olan köy kadınları, ekoturizmle birlikte az da olsa bu durumlarını iyileştirme şansı yakalamaktadır. Ekoturizmin özünde olan yerel istihdamın ve kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve dezavantajlı gruplara destek verilmesi ilkesi de böylelikle net bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde Şeyhli Mahallesi'ndeki ekoturizm potansiyeliyle swot analizinin yapılmasını yararlı olacağı kanısındayız.

Şeyhi Mahallesinin ekoturizm bakımından güçlü yönleri:

- 1) Kadınların öncülüğünde ekoturizm faaliyetlerinin yürütülmesi ve kadın istihdamına katkı sağlanması
- 2) Dik sırtlar ve derin vadilerle etkileyici manzaralar oluşturan yeryüzü şekillerine, kovuklar, dev kazanı gibi jeomorfolojik oluşumlara sahip olması
- 3) İnaltı Şelalesi gibi hidrografik çekiciliklere sahip olması
- 4) Meyve bahçeleri ve sarmaşıklar gibi ilgi çekici bitkilerin bulunması
- 5) Serenti, fırın, eski köy meskeni gibi ilgi çekici yöresel meskenlerin bulunması
- 6) Şeyli Mahallesi ve yakın çevresindeki tarihi ve dini özelliği bulunan Şeyh İdris Tekkesi ve Türbesi, Piraziz Türbesi, Şihkıran Cami ve Bendehor Kalesi gibi yapıların bulunması
- 7) Yöresel gastronomi turizmi aktivitesinin olması (özellikle yöresel köy kahvaltısı)
- 8) Piraziz elması gibi coğrafi işaretli meyvenin burada yetişiyor olması
- 9) Ziyaretçilerin konaklama ve ağırlama hizmetlerini karşılayabilecek Şeyhli ekoturizm köyü konağının bulunması
- 10) Erişim olanakları bakımından avantajlı olması (Ordu-Giresun Havalimanı'na, Giresun Merkez ve Ordu Merkez'e oldukça yakın olması)
- 11) Başta doğa yürüyüşü olmak üzere fotoğraf çekme gibi ekoturizm etkinlikleri ile kültür turu, gastronomi turu gibi turizm aktivitelerinin yapılmakta olması

Şeyhi Mahallesinin ekoturizm bakımından zayıf yönleri:

- 1) Ekoturizm etkinliklerinin yeterli düzeyde gerçekleştirilememesi
- 2) Mahalle halkından kadınların bir kısmı dışında ekoturizm aktivitelerine katkı sağlayanların olmaması
- 3) Geleneksel mimariye sahip meskenlerin az sayıda ve harap durumda olması
- 4) Doğal bitki örtüsünün önemli ölçüde tahrip edilmiş olması ve fındık gibi kültür bitkilerinin yaygınlaştırılması

- 5) Konaklama, ağırlama, eğlendirme vb olanaklarının istenilen düzeyde olmaması
- 6) Ülke ve bölge düzeyinde yeterli tanınırlığa ve markalaşmaya sahip olmaması

Şeyhi Mahallesi'nin ekoturizm bakımından değerlendirilmesi gereken fırsatları:

- 1) Ekoturizm, kırsal turizm, gastronomi turizmi gibi alternatif turizme yönelik ilginin giderek artması olması
- 2) Karadeniz Bölgesi gibi doğallığını büyük ölçüde koruyan, nispeten bozulmamış doğal ortamlara ve ilgi çekici kültürel çekiciliklere sahip bölgelere yönelik ilginin giderek artması
- 3) Bölgeye yönelik yerli ve yabancı turistlerin ilgisinin giderek artmakta olması
- 4) Yeşil yol, yayla turizmi koridoru gibi bölge bazlı projelerin sürdürülmekte olması
- 5) Kadın girişimcilere yönelik devlet tarafından verilen teşviklerin bulunması
- 6) Ordu-Giresun Havalimanı'nın giderek artan uçak, yük ve yolcu sayısına sahip olması
- 7) Karadeniz sahil yoluyla yakınlığı nedeniyle transit turizm açısından değerlendirilebilir niteliğe sahip olması.

Şeyhi Mahallesi'nin ekoturizm bakımından karşıya kaldığı tehditler:

- 1) Ekoturizm faaliyetlerinin devamlılığı ve yürütülmesinde gerekli sermaye, yetişmiş eleman ve tesisleşme konusunda yeterli desteğin olmaması
- 2) Ekoturizmden yeterli geliri elde edemeyen kadınların, bu faaliyeti sürdürmekte güçlüklerle karşılaşması
- 3) Kamu ve özel sektör tarafından ekoturizm faaliyetlerine yeterli desteğin verilmemesi
- 4) Ekoturizm faaliyetleri konusunda profesyonelliğin yetersiz olması
- 5) Doğal, yerel ve kültürel çekiciliklerin giderek yok olmakta olması
- 6) Turizm merkezlerine ve koridorlarına uzak mesafede olması
- 7) Bölgeye turistlerin ve turizm yatırımcıların yeterli düzeyde çekilememesi
- 8) Ulusal ve uluslararası turizm arenasında yeterli tanıtımın olmaması

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Şeyhli Mahallesi yakın çevresiyle birlikte dikkate değer ekoturizm potansiyeline sahiptir. Başta Karadeniz köy yaşantısının ilgi çekici örnekleri olmak üzere, doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklere sahip olan Şeyhli Mahallesi, burada ikamet etmekte olan mahalle kadınlarının bir bölümünün olağanüstü gayretleriyle, ekoturizm ve kırsal kalkınma bağlamında bölgedeki ve ülkemizdeki köy kadınlarına da ilham kaynağı olma potansiyeli taşımaktadır. Emekli bir öğretmen olan Ümmühan Aydın önderliğinde bir grup mahalle kadını, mahalledeki ekoturizm faaliyetlerinin geliştirilmesinde önemli rol üstlenmişlerdir. Şeyhli Mahallesi'ne gelen ziyaretçiler, Ümmühan hanım ve köy kadınları nezaretinde köy konağında ağırlanmakta, köy konağındaki odalarda misafir edilmektedir. Ayrıca gerekli olduğu takdirde mahalledeki bazı evlerde de ziyaretçiler için konaklama yapabilmek olanaklıdır. Şeyhli Mahallesi'nin ulaşım bakımından uygun olması, yöresel ve kültürel öğelerin (yöresel yemekler, geleneksel tarım, yöresel kına gecesi vb) bir kısmının varlığını sürdürmesi de ekoturizm faaliyetlerini destekleyen faktörlerdendir.

Şeyhli Mahallesi'ndeki ekoturizm faaliyetlerinin geçmişi çok yeni olduğu için (5-6 yıl), turizm faaliyeti olarak başlangıç aşaması olarak nitelendirilebilecek bir durum söz konusudur. Bu bağlamda çözülmesi gereken birçok sorun ve halledilmesi önem arz eden pek çok husus vardır. Bunlar içerisinde en dikkat çekenleri; ekoturizm faaliyetlerinin yeterli düzeyde gerçekleştirilememesi, yeterli turist akışının sağlanamaması, maddi açıdan beklenen gelirlerin elde edilemeyişi, profesyonelleşmenin henüz tam anlamıyla gerçekleşmemesi, konaklama, yeme-içme ve ağırlama faaliyetlerinde amatör davranışların bulunması, uzman personel eksikliği, yeterli sayıda ziyaretçinin sahaya çekilememesi, turistik altyapı ve üstyapı tesislerinin eksikliği, tanıtım faaliyetlerinin eksikliği, devlet ve özel sektör desteğinin yeterince sağlanamaması, konaklama ve yeme-içme olanaklarının eksikliği, geleneksel mimariye sahip meskenlerin oldukça azalmış olması, geleneksel el sanatlarının oldukça azalmış olması, ekoturizm faaliyetlerinin yürütülmesi ve düzenlenmesinde görev almak isteyenlerin az olması gibi.

Ekoturizm faaliyetleri bakımından güçlü yönlerin artırılmasına, zayıf yönlerin azaltılmasına mevcut tehditlerin en aza indirilmesine, fırsatların daha iyi bir şekilde değerlendirilmesine gayret edilmelidir.

Öncelikle ekoturizm faaliyetlerinin profesyonelleşmesi ve uzman kişilerin desteğiyle planlı ve sistemli hale getirilmesi önem arz etmektedir.

Ayrıca kadınların büyük oranda üstlendiği bu yükün, başta mahalle halkı olmak üzere, yerel yönetimler ve devlet görevlileri gibi tüm paydaşlarca paylaşılması ve başta Şeyhli Mahallesi olmak üzere bölgedeki ekoturizm faaliyetlerinin geliştirilmesine katkı sağlanması gerekmektedir.

Konaklama, yeme-içme olanaklarının artırılması gerekmektedir.

Yerli ve yabancı turistlerin bölgeye ve ekoturizm köylerine çekilmesi için gayret edilmelidir.

Ordu-Giresun Havalimanı'nın potansiyelinin geliştirilmesine katkı sağlanmalı ve bu potansiyelden azami ölçüde yararlanılmalıdır.

Ulusal ve uluslararası turizm fuarlarına daha fazla katılım gösterilmeli, tanıtım faaliyetleri daha etkili ve kapsamlı hale getirilmelidir.

Özellikle gastronomi turizmine de ağırlık verilmeli, başta Giresun köy kahvaltısı aktivitesi olmak üzere yöresel lezzet turlarının artırılması için gayret edilmelidir.

Burada en çok önem arz eden husus, kırsal kesimde yaşayan ve zor şartlarda geçimlerini sağlayan kadınlarımızın, mevcut ekonomik ve sosyal durumlarının iyileşmesinde ekoturizmi tabiri caizse tutunacak bir dal olarak görmüş ve bu işe girişmiş olmalarıdır. Bu bağlamda Şeyhli Mahallesi'ndeki kadınlarımızın ekoturizmin geliştirilmesinde verdikleri emek, gösterdikleri özveri ve cesaret her türlü takdirin üzerindedir. Şeyhli Mahallesi'ndeki kadınlarımızın ekoturizme olan ilgileri ve ziyaretçileri ağırlamadaki gösterdikleri misafirperverlik de dikkate değerdir. Burada yapılması gereken, bu gayretli ve fedakar kadınlarımızın desteklenmesi, amatör ruhla başladıkları ekoturizmin profesyonellerin de desteğiyle daha sürdürülebilir hale getirilmesi, bölgeye örnek olunabilecek ekoturizm köyü konseptlerinin ortaya çıkarılarak yaygınlaştırılmasıdır. Zaten ekoturizmin özünde de yerel halka destek olunması söz konusudur. Şeyhli Mahallesi gibi bölgedeki kırsal kesimlerde ekoturizmin geliştirilmesi, bölgede ve ülkemizdeki kırsal sahaların kalkınmasında ekoturizmin etkisinin görülmesi ve rol model oluşturulması için de değerlendirilmesi gereken önemli bir fırsattır.

Kaynakça

- Anonim; Giresun İli Arazi Varlığı ve Arazilerin Tarımsal Kullanma Uygunluğu, Tarım, Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Etüd ve Proje Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1985.
- Anonim; Giresun İli Turizm Rehberi, Giresun Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Giresun, 2012.
- Altun, İbrahim, E.; Giresun-G 40 Paftası, Türkiye Jeoloji Haritaları, MTA, Jeoloji Etütleri Dairesi, N0:186, Ankara, 2013.
- Atalay, İbrahim; Türkiye Vejetasyon Coğrafyası, Ege Üniv. Basımevi, Bornova, İzmir, 1994.
- Atalay, İbrahim; Türkiye Coğrafyası, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1997.
- Atalay, İbrahim ve Mortan Kenan; Türkiye Bölgesel Coğrafyası (Resimli ve Haritalı), İnkılap Kitabevi, İzmir, 1995.
- Bakırcı, Muzaffer; Türkiye’de Kırsal Kalkınma (Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.
- Demir, Cengiz ve Çevirgen, Aydın; Ekoturizm Yönetimi, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.
- Emecen, Mustafa Feridun; Doğu Karadeniz’de İki Kıyı Kasabasının Tarihi: Bulancak-Piraziz, Bayrak Matbaası, İstanbul, 2005.
- Erinç, Sırrı; “Kuzey Anadolu Kenar Dağlarının Ordu-Giresun Kesiminde Landşaft Şeritleri”, Türk Coğrafya Dergisi, Yıl: 3, Sayı: IX-X, İstanbul 1945, s. 119-140.
- Fatsa, Mehmet; Giresun Yöresinde Osmanlı Vakıfları ve Vakıf Eserleri, Giresun Belediyesi Yayınları, Bilgi Ajans Yayın Matbaa, Giresun, 2008.
- Fatsa, Mehmet; XV ve XVI. Yüzyıllarda Giresun (Sosyal ve Ekonomik Hayat), Giresun İl Özel İdaresi Kültür Serisi-1, Bilge Ajans Yayın Matbaa, Ankara, 2010.
- Fatsa, Mehmet; Geçmişten Günümüze Piraziz, Piraziz Kaymakamlığı Yayınları 1, Esen Ofset, İstanbul, 2012.
- GMM, Giresun Meteoroloji Verileri (1960-2017), Giresun Meteoroloji Müdürlüğü, Giresun, 2018.
- Kara Düzgün, Ülkü; “Giresun Adak Yerlerinde Tespit Edilen Çeşitli Uygulama, İnanış Ve Efsaneler”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume:2 Sayı:7, 2009, s.133-153.
- Ketin, İhsan; “Anadolu’nun Tektonik Birlikleri”, MTA Dergisi, Sayı:66, 1966, s. 20-34.
- Koçman, Asaf; Türkiye İklimi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları:72, İzmir, 1993.
- Schultze-Westrum H.; “Giresun Civarındaki Aksu Deresinin Jeolojik Profili”, MTA Dergisi, Sayı:57, 1961, s. 63-71.
- Sever, Ramazan ve Koca, Halil; “Giresun Ormanları ve Başlıca Sorunlar,” Yeşil Giresun Gazetesine Göre Cumhuriyetin İlk Yıllarında Giresun (7 Haziran 2002), Giresun 2002, s.118-128,
- Sever, Ramazan; Fiziki Coğrafya, Ü. Bekdemir ve Fatsa M.(Edit), Geçmişten Günümüze Giresun, Giresun Valiliği Giresun İl Özel İdaresi, s. 92-139, İstanbul, 2015.

- Sezer, İbrahim ve Bekdemir Ünsal; “Kültür ve İnanç Varlıklarının Turizm Amaçlı değerlendirilmesi: Piraziz İlçesi Örneği”, 1st International Sustainable Tourism Congress (23-25 Kasım 2017) Bildiriler Kitabı, Kastamonu, 2017, s.690-708,
- Sezer, İbrahim; “Giresun İlinin Hidroelektrik Potansiyeli”, Uluslararası Su ve Çevre Kongresi SUÇEV (22-24 Mart 2018) Bildiriler Kitabı, Bursa, 2018, s. 1062-1070,
- Şenol, Eren ve Sezer, İbrahim; İnce Köyünün (Giresun-Bulancak) Ekoturizm Potansiyeli, Nobel Bilimsel Eserler Yayınevi, Ankara, 2016.
- TÜİK, (2018); Şeyhli Mahallesi’ne Ait Nüfus Verileri, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- Yaltrık, Faik. ve Efe, Asuman; Otsu Bitkiler Sistematiği Ders Kitabı, İstanbul Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul Üniv. Yayın No: 3568, Fen Bilimleri Enstitüsü Yayın No: 3, İstanbul, 1989.
- <https://www.giresun.com.tr/tour/seyhli-eko-turizm-koyubir-gece-konaklamali> / (Erişim Tarihi: 08/02.2019).

Makalenin Geliş Tarihi: 27 Eylül 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 23 Ekim 2019

İSTANBUL İLİNDEKİ BİR ÜNİVERSİTE HASTANESİNE YAPILAN ŞİKÂyetLERİN İNCELENMESİ

THE INVESTIGATION OF COMPLAINTS ABOUT AN UNIVERSITY HOSPITAL IN ISTANBUL PROVINCE

*Haydar Hoşgör**
*Nurperihan Tosun***

Öz

Amaç: Bu çalışmada İstanbul ilindeki bir üniversite hastanesi hakkında hasta veya hasta yakını tarafından yapılan şikâyetlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Doküman inceleme modelini esas alan bu nitel çalışmada Ağustos 2018-2019 dönemine ait 89 şikâyet içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. İlgili hastaneye ait şikâyet verilerinin toplanmasında sikayetvar.com portalından faydalanılmıştır. Toplanan şikâyet verilerinin bir anlam ifade edecek biçimde sınıflandırılması için Reader vd. (2014) tarafından geliştirilmiş olan şikâyet taksonomisi kullanılmıştır. Verilere ait tanımlayıcı istatistikler (n, %, ortalama) Microsoft Excel ofis programı ile hesaplanmıştır.

Bulgular: En fazla şikâyetin kadın hastalar tarafından polikliniğe yönelik yapıldığı saptanmıştır. Çevrim içi şikâyet portalında hastaneyle ilgili şikâyetlerin ortalama 6.303 kez görüntülediği hesaplanmıştır. Taksonomik açıdan ele alınan şikâyetler değerlendirildiğinde hasta ve hasta yakınları tarafından en fazla sorun yaşanan şikâyet ana temasının yönetim, kategorisinin kurumsal sorunlar, alt kategorisinin erişim ve hasta kabul sorunları, konusunun ise randevu sorunları olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç: Genel olarak hastanenin düşük hasta memnuniyeti (%20) ile faaliyet gösterdiği ve hizmet alıcıların şikâyetleriyle yeterince ilgilenmediği sonucuna varılmıştır. Hastane yönetiminin özellikle randevu sorunlarının altında yatan temel nedenleri tespit etmesi ve bu sorunun çözümüne yönelik eylem planlarını hayata geçirmesi önem arz etmektedir. Bu planlara uyulması hastanenin düşük hasta memnuniyeti oranlarının iyileşmesini kolaylaştırabilir.

* Öğr. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, ORCID: 0000-0002-1174-1184

** Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID: 0000-0001-6548-3099

Anahtar Kelimeler: *Sikayetvar.com, Şikâyet Taksonomisi, Hasta Hakları, Hasta Memnuniyeti, Pazarlama.*

Abstract

Objective: This study aimed to investigate the complaints made by the patient or his/her relatives about an university hospital in Istanbul.

Method: In this qualitative study, which is based on the document review model, 89 complaints about the period August 2018-2019 were analyzed by content analysis method. Complaints about the related hospital were collected by using the sikayetvar.com' portal. Complaint taxonomy developed by Reader et al. (2014) was used to classify the collected complaint data in a meaningful way. Descriptive statistics (n,%, average) of the data were calculated with Microsoft Excel office program.

Results: It was found that most complaints were made by the female patients to the polyclinic. It has been calculated that hospital-related complaints are viewed on average 6,303 times in the online complaints portal. When taxonomic complaints were evaluated, it was seen that patients and their relatives suffered the most from the main theme of management, the category of institutional problems, the sub-category of access and patient admission, and appointment issues.

Conclusion: In general, it was concluded that the hospital was operating with low patient satisfaction (20%) and that the service recipients were not sufficiently concerned with their complaints. The hospital management needs to identify the underlying causes of appointment problems and to implement action plans to solve this problem. Following these plans may facilitate the improvement of the hospital's low patient satisfaction rates.

Keywords: *Sikayetvar.com, Complaint Taxonomy, Patient Rights, Patient Satisfaction, Marketing.*

Giriş

Küreselleşme ile birlikte artan pazar sayıları, buna bağlı olarak fazlalaşan rakip/alternatif işletme sayısı ile çeşitlenen ürün/hizmet yelpazesi, hızla gelişim gösteren teknolojiler, eskisine kıyasla farkındalığı/bilgi düzeyi ve gereksinimleri artıp değişiklik gösteren eleştirel hizmet alıcı profili gibi başlıca faktörler şu an faaliyette bulunan işletmelerin varlıklarını devam ettirebilmelerini güçleştirmektedir (Alabay, 2012: 138). Bu türden bir kaotik rekabet ortamında ayakta kalmayı arzulayan sağlık işletmelerinin, hastalar tarafından tercih edilme olasılıklarını artırmak için eskisine kıyasla daha fazla hasta odaklı politikalar geliştirmeleri ve hizmet sunum aşındaki mevcut ve potansiyel hizmet alıcılarının tatmin düzeylerini önemsemeleri bir zorunluluk halini almış bulunmaktadır. Dolayısıyla müşteri tatminini artırmak ve böylece şikâyet oranlarını aşağı çekmek günümüz modern işletmelerinin temel gayesi olmuş denilebilir.

Genel itibariyle şikâyet; dikkat ve yanıt gerektiren bir hoşnutsuzluk emaresi olup, halihazırdaki hizmet sunum süreçlerinin kalitesi hakkında işletmelerin hangi düzeyde olduğunu gösteren değerli bir bilgi kaynağı (Ebrahimipour vd., 2013: 273) niteliğindedir.

İçinde bulunduğumuz yüzyılın popüler bir özdeyişi halini almış olan her şikâyet bir armağandır felsefesi, müşteri memnuniyetsizliğine dair hayati geri bildirimler sunması açısından işletmeler için oldukça kıymetlidir (Wofford vd., 2004: 134). Sağlık işletmeleri içinse hastalardan ve/veya onların yakınlarından gelen şikâyetler, sağlık sistemindeki sorunların önemli bir göstergesi (Harrison vd., 2016: 2) olmasının yanı sıra sorunların çözümüne yardımcı olan bir rehber niteliğindedir. Özellikle günümüz yoğun rekabet ortamında mülkiyet türü her ne olursa olsun faaliyet gösteren her bir sağlık işletmesi için, tüketici şikâyetlerinin görmezden gelinmesi ve bu sorunlardan ders çıkarılmaması kabul edilebilir bir durum değildir. Zira hastane yönetimi tarafından odaklanılan ve çözüme kavuşturulan her bir tüketici şikâyetinin, sağlık işletmesine uzun vadede karlı bir yatırım ilişkisi ve sadakat düzeyi yüksek hastalara sahip olma şeklinde geri döneceği aşikardır. Nitekim Bosch ve Enríquez (2005); şikâyet başvurusunda bulunan tüketicilerin %95'inin, şikâyetleri ile ilgilenildiği ve şikâyetlerin kendileri lehine çözüm bulduğu durumlarda memnuniyet düzeyleri ile kurumu yeniden tercih etme niyetlerinin yükseldiğine, bir diğer yandan memnun kalmayanların ise yaşadıkları bu olumsuz deneyimleri en az dokuz kişiyle paylaştıklarına veya alternatiflerin cazibesine kapılıp rakip sağlık işletmelerine yönelme ihtimallerinin varlığına atıfta bulunmaktadır.

İşletmeye ulaşan her bir şikâyetin aynı konuda 25 şikâyet gelmiş gibi değerlendirilmesi gerektiğini belirten Alabay (2012: 138), buna ilaveten şikâyet bildiriminde bulunan müşterilerin henüz işletmeyi terk etmemiş olduklarını ve dolayısıyla onların tekrar işletmeye kazandırılabilirliklerinin altını çizmektedir. Buna paralel olarak Gökdeniz vd. (2011: 175) ise; tüketiciler lehine çözüme kavuşturulan her bir şikâyet dolayısıyla memnun kılınan hizmet alıcılar sayesinde, hastanelerin marka sadakatlerini yükseltebildiğine ve olumlu bir kurumsal imaja sahip olabildiklerine vurgu yapmaktadırlar. Dolayısıyla hastaneler için etkili bir şikâyet yönetimi sistemi oluşturulmasının zorunluluk halini aldığından söz etmek mümkündür.

Araştırmanın Yöntemi

Amaç ve Önem

Bu çalışmanın temel amacı; İstanbul ilinde üniversite statüsünde faaliyet gösteren bir hastaneye yönelik hasta/hasta yakını tarafından 2018-2019 yılları arasında yapılan şikâyetlerin retrospektif olarak incelenmesidir. Uluslararası alan yazında hasta ve/veya hasta yakınlarının

hastane şikâyetleri hakkında fazlaca araştırma yapılmasına rağmen ulusal yazında konuyla ilgili yeterli çalışmanın olmadığı söylenebilir. Ulusal literatürde yer alan çalışmaların genellikle SABİM gibi merkezi şikâyet veri tabanlarından veya doğrudan ilgili hastanenin hasta hakları/halkla ilişkiler birimine yapılan lokal şikâyet verilerinden faydalanılarak yapıldığı; fakat çevrim içi şikâyet bildirimine/yazımına imkan tanıyan sikayetvar.com gibi portallardan faydalanılarak gerçekleştirilen sınırlı sayıda çalışmanın olduğu görülmüştür. Dolayısıyla sikayetvar.com portalına yazılan şikâyetlerin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın mevcut literatürün gelişmesine katkı sunacağından söz edilebilir. Buna ilaveten araştırma sonucunda elde edilen bulguların hastane üst yönetimine, sağlık hizmet kullanıcılarının şikâyetçi profilleri ve şikâyet nedenleri hakkında değerli bilgiler sunacağı ve bu sayede hastanenin hizmet sunum planlarını bu sorunların çözümüne odaklı organize etmelerini kolaylaştıracağı söylenebilir.

Yöntem

Kalitatif bir desene sahip olan bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasına doküman incelemesi denilmektedir (Karataş, 2015: 72. Bu çalışmada doküman incelemesine konu olan temel kaynak sikayetvar.com portalıdır. Elde edilen verilerin organize edilmesi ve şikâyetlerin içerik analizi yardımıyla sınıflandırılmasında Reader vd. (2014)'nin şikâyet taksonomisinden yararlanılmıştır. Bu taksonomi şikâyetleri ana tema (klinik, yönetim, ilişkiler), kategoriler (kalite, hasta güvenliği, kurumsal sorunlar, zamanlama ve erişim, iletişim, insaniyet/ilgi, hasta hakları) ve 26 maddelik alt kategoriler olmak üzere toplam üç başlık altında ele almaktadır. Buna ek olarak ilgili portaldan; şikâyet başvurusunda bulunan bireylerin kimlerden oluştuğu (hasta, hasta yakını), cinsiyeti, şikâyete konu olan tıbbi birimler, hastaneyle ilgili çevrim içi portalda görüntülenen/okunan şikâyet sayıları, hastaneye yapılan teşekkür sayıları ve hastanenin hasta memnuniyeti oranı tespit edilmiştir. Microsoft Excel paket programından faydalanılarak, elde edilen verilerin betimleyici nitelikleri (n, %, ortalama) hesaplanmıştır. Çalışmanın yürütülmesinde Şekil 1'de yer alan akış şeması izlenmiştir.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışma İstanbul ilindeki bir üniversite hastanesine karşı sağlık hizmet tüketicileri tarafından Ağustos 2018-2019 dönemleri arasında yapılan toplam 89 şikâyeti kapsamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın en temel sınırlılığını verilerin yalnızca bir yıllık zaman dilimini kapsayacak şekilde toplanması oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra ilgili üniversite hastanesinin isminin açık şekilde verilememesi, portala yazılan şikâyetlerin doğru olduğunun varsayılmış olması, şikâyetlerin yalnızca sikayetvar.com portalından temin edilmiş olması gibi unsurlar çalışmanın bir diğer sınırlılığını teşkil etmektedir.

Bulgular

Şikâyete, şikâyetçilere ve hastaneye ilişkin özellikler Tablo 1’de sunulmaktadır. Şikâyetçilere ilişkin özellikler incelendiğinde; şikâyetlerin %53,9’unun hastalar, %46,1’inin hasta yakınları; %56,2’sinin kadınlar, %43,8’inin erkekler tarafından yapıldığı görülmektedir. Hasta ve yakınları tarafından en fazla şikâyete konu olan tıbbi birimlerin ise sırayla; poliklinik (%67,4), klinik (%14,7), acil servis (%9,0), laboratuvar (%3,4), ameliyathane (%2,2), görüntüleme (%2,2) ve yoğun bakım (%1,1) olduğu belirlenmiştir. Sikayetvar.com portalında hastane hakkında yapılmış olan şikâyetlerin yaklaşık 561.000 kez görüntülediği/okunduğu; her bir şikâyet başına düşen görüntülenme/okunma ortalamasının ise 6.303 olduğu hesaplanmıştır. 1 adet hasta şikâyetinin, şikâyetin memnuniyetle sonuçlanması (teşekkür) dolayısıyla hasta tarafından portaldan kaldırıldığı saptanmıştır. Ayrıca ilgili portalda, çalışma kapsamında ele alınan Üniversite Hastanesi’ne ait hasta memnuniyeti oranının %20 olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1. Şikâyete, şikâyetçilere ve hastaneye ilişkin özellikler

Değişkenler	n	%
Şikâyette Bulunan Birey		
Hasta	48	53,9
Hasta yakını	41	46,1
Şikâyette Bulunanın Cinsiyeti		
Kadın	50	56,2
Erkek	39	43,8

Şikâyete Konu Olan Tıbbi Birim

Poliklinik	60	67,4
Klinik	13	14,7
Acil servis	8	9,0
Laboratuvar hizmetleri	3	3,4
Ameliyathane	2	2,2
Görüntüleme hizmetleri	2	2,2
Yoğun bakım ünitesi	1	1,1
Toplam	89	100,0

Hastaneye İlgili Online Portalda Görüntülenen Şikâyet Rakamları

Toplam (kez)	560.948
Ortalama (kez)	6.303
Hastaneye Yönelik Teşekkür Sayısı	1
Hastanenin Memnuniyet Düzeyi	%20

Taksonomik açıdan şikâyetlerin dağılımını içeren Tablo 2 incelendiğinde, en yüksek frekansa sahip şikâyet ana temasının sırayla; Yönetim (%44,9), Klinik (%31,5) ve İlişkiler (%23,6) olduğu saptanmıştır. Yönetim ana temasına bağlı iki şikâyet kategorisinden Kurumsal Sorunlar'ın %23,6'lık, Zamanlama ve Erişim'in %21,3'lük; Klinik ana temasına bağlı iki şikâyet kategorisinden Kalite'nin %20,2'lik, Hasta Güvenliği'nin %11,2'lik; İlişkiler ana temasına bağlı üç şikâyet kategorisinden İnsaniyet/İlgi'nin %16'lık, İletişimve Hasta Hakları'nın ise %3,4'lük bir şikâyet oranına sahip olduğu hesaplanmıştır.

Tablo 2. Taksonomik açıdan şikâyetlerin dağılımı

Ana Tema [n-%]	Kategori [n-%]	Alt Kategori [n]	Konu	n	
Klinik [28-31,5]	Kalite [18-20,2]	Muayene [6]	Yetersiz muayene	3	
			Tetkikler	3	
		Hastanın yönlendirilmesi [1]	Hasta takibi sorunları	1	
		Hizmet/bakım kalitesi [5]	Gerekli özenin gösterilmemesi	5	
		Tedavi [6]	Yetersiz tedavi	2	
			Hizmet alamama	4	
	Hasta Güvenliği [10-11,2]	Hasta	Tanı hataları [0]	Eksik veya yanlış teşhis	0
			İlaç hataları [0]	Yanlış ilaç/ihmal	0
			Hasta güvenliği vakaları [3]	Hastanın ölümü	1

			Teçhizat/donanım sorunu	2	
		Beceri ve mesleki uygunluk [7]	Profesyonel olmayan davranış	2	
			Kalifiye olmayan personel	5	
Yönetim [40-44,9]	Kurumsal Sorunlar [21-23,6]	Bürokrasi/Kırtasiyecilik [3]	Prosedürler	2	
		Çevre/Ortam [2]	Evrak sorunları	1	
		Finans ve faturalama [7]	Hijyen	2	
			Finansal sorunlar	1	
			Otopark ücreti	1	
			Faturalama sorunları	3	
			Ücretler	2	
		Hizmet sorunları [6]	Tıbbi kayıtlar	2	
			Sistem sorunları	3	
			Hizmet alamama	1	
		Personel istihdamı ve diğer kaynaklar [3]	Personel yetersizliği	2	
		Zamanlama ve Erişim [19-21,3]	Yanlış personel kadrolaması	1	
			Randevu sorunları	1	
			Hizmetlere erişilebilirlik	1	
		Gecikmeler [6]	Bekleme süresi	6	
		Sevker [1]	Sevker sorunları	1	
		Taburculuk [0]	Taburculuk planları	0	
İlişkiler [21-23,6]	İletişim [3-3,4]	İletişim kusurları [2]	Üslup sorunları	2	
		Yanlış/Yetersiz bilgilendirme [0]	Bilgi sağlama sorunları	0	
		Hasta-personel diyalogu [1]	Kişiler arası iletişim bozukluğu	1	
		İnsaniyet/İlgi [15-16,9]	Saygı, haysiyet ve önemsenme [8]	Önemsenmeme	1
				İlgisizlik	3
				Kaba davranma	4
			Personel davranışları [7]	Personelin tutumu	7
		Hasta Hakları [3-3,4]	Mahremiyet [0]	Hasta mahremiyetinin ihlali	0
			Aydınlatılmış onam [0]	Hasta haklarının ihlali	0
			Ayrımcılık [0]	Hastalar arasında ayırım yapılması	0
		Suistimal/istismar [3]	Hasta haklarının kötüye kullanımı	3	
Toplam				8	
				9	

Kalite kategorisinde yer alan alt kategoriler incelendiğinde, en yüksek şikâyetin Muayene (n: 6) ve Tedavi (n: 6) ile ilgili olduğu belirlenmiştir. Muayene alt kategorisinde en fazla muzdarip olunan konunun Yetersiz muayene (n:3) ve Tetkikler (n:3) olduğu saptanmıştır. İlgili konu başlığı hakkındaki şikâyetlerin genel olarak “Doktorun kardeşimi muayene ederken yüzüne bile bakmaması...; ...Çocuk acil bölümünde hiç hastalara bakmıyorlar...” şeklinde rapor edildiği görülmüştür. Tedavi alt kategorisinde ise en fazla sorun teşkil eden şikâyet konusunun Hizmet alamama (n: 4) olduğu saptanmış olup, bu sorunun hasta/hasta yakını tarafından genel olarak “...başka üniversite hastanesine gidin dediler, özele

yönlendirdiler...; ... Lakin boşuna gelmişiz, doktorlar muayene etmedi...” şeklinde belirtildiği görülmüştür.

Hasta Güvenliği kategorisinde yer alan alt kategoriler incelendiğinde, en yüksek şikâyetin Beceri ve mesleki uygunluk (n: 7) olduğu belirlenmiştir. Beceri ve mesleki uygunluk alt kategorisinde en fazla muzdarip olunan konunun Kalifiye olmayan personel (n:5) olduğu saptanmıştır. İlgili konu başlığı hakkındaki şikâyetlerin genel olarak “...Dişimi çekerken yanağımı ve dudağımı yaktı...; ...bebek gelirse bize seslen dedi...” şeklinde rapor edildiği görülmüştür.

Kurumsal Sorunlar kategorisinde yer alan alt kategoriler incelendiğinde, en yüksek şikâyetin Finans ve Faturalama (n: 7) olduğu belirlenmiştir. Finans ve faturalama alt kategorisinde en fazla muzdarip olunan konunun Faturalama sorunları (n: 3) olduğu saptanmıştır. İlgili konu başlığı hakkındaki şikâyetlerin genel olarak “şartlı bağış adı altında kağıt imzalatılıp ödeme yaptırıldı, fakat fatura istedim kesilmedi/verilmedi...; ... SGK'nın karşıladığı diş temizliği tedavim için 5 yıl sonra 500 liralık bir fatura geldi...” şeklinde rapor edildiği görülmüştür.

Zamanlama ve Erişim kategorisinde yer alan alt kategoriler incelendiğinde, en yüksek şikâyetin Erişim ve Hasta Kabul (n: 12) olduğu belirlenmiştir. Erişim ve Hasta Kabul alt kategorisinde en fazla muzdarip olunan konunun Randevu sorunları (n: 11) olduğu saptanmıştır. İlgili konu başlığı hakkındaki şikâyetlerin genel olarak “...randevu almaya çalışıyorum 10 gün içinde aynı bölüme randevu vermiyor...; ...tefondan randevu almaya çalışıyorum ama hiç alınmıyor...” şeklinde rapor edildiği görülmüştür.

İletişim kategorisinde yer alan alt kategoriler incelendiğinde, en yüksek şikâyetin İletişim Kusurları (n: 2) olduğu belirlenmiştir. İletişim Kusurları alt kategorisinde en fazla muzdarip olunan konunun Üslup sorunları (n: 2) olduğu saptanmıştır. İlgili konu başlığı hakkındaki şikâyetlerin genel olarak “...hemşire, hasta odalarına girilmiyor diye yüksek sesle bağırarak azarlamaya devam etti...; ...2 numaralı odadaki doktor agresif bir üslupla isterseniz gidin orada muayene olun dedi...” şeklinde rapor edildiği görülmüştür.

İnsanîyet/İlgi kategorisinde yer alan alt kategoriler incelendiğinde, en yüksek şikâyetin Saygı, Haysiyet ve Önemsenme (n: 8) olduğu belirlenmiştir. Saygı, Haysiyet ve Önemsenme alt kategorisinde en fazla muzdarip olunan konunun Kaba davranma (n: 4) olduğu saptanmıştır. İlgili konu başlığı hakkındaki şikâyetlerin genel olarak “...onkoloji bölümünde ameliyatlı

hastaya teknisyen kavanoz fırlattı...; pratisyen hanımın egolu ve aşağılayıcı tavırlarına rast geldik...” şeklinde rapor edildiği görülmüştür.

Hasta Hakları kategorisinde yer alan alt kategoriler incelendiğinde, en yüksek şikâyetin Suistimal/İstismar (n: 3) olduğu belirlenmiştir. Suistimal/İstismar alt kategorisinde en fazla muzdarip olunan konunun Hasta haklarının kötüye kullanımı (n: 3) olduğu saptanmıştır. İlgili konu başlığı hakkındaki şikâyetlerin genel olarak “bir defa aldığımız fizyoterapiyi 20 kere hizmet almışız gibi gösterdiler...; ...10’daki randevunun doktoru hala ortalıkta yok...; ...Muayene olacak hasta bilgisi verildiği halde uzman ortada yok...” şeklinde rapor edildiği görülmüştür.

Tartışma

İstanbul ilindeki bir üniversite hastanesine bir çevrimiçi şikâyet portalı olan sikayetvar.com vasıtasıyla yapılan şikâyetlerin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen çalışmada; şikâyet başvurularının yarıdan fazlasının kadınlar (%56,2) ve hastalar (%53,9) tarafından yapıldığı saptanmıştır. Buradan hareketle özellikle kadın hastaların, hasta hakları konusundaki farkındalık ve bilinç düzeylerinin daha yüksek olduğu ve haklarının takipçisi olma hususunda daha talepkar oldukları ifade edilebilir. Çalışma bulgularına paralel olarak Alosaimi vd. (2018) ile Şahinli ve Özdemir (2019) tarafından yapılmış olan çalışmalarda da en fazla şikâyet başvurusunun kadınlar; Durduran vd. (2012), Kısaç ve Katran (2016) ile Karaağaç vd. (2018) tarafından gerçekleştirilmiş olan çalışmalarda ise en fazla şikâyetin hastalar tarafından yapıldığı rapor edilmektedir.

Çalışma kapsamında hasta/hasta yakınları tarafından yapılmış olan şikâyetlere en fazla konu olan tıbbi birimlerin sırasıyla; poliklinik (%67,4), klinik (%14,7), acil servis (%9,0), laboratuvar hizmetleri (%3,4), ameliyathane (%2,2), görüntüleme hizmetleri (%2,2) ve yoğun bakım ünitesi (%1,1) olduğu sonucuna varılmıştır. Literatür incelendiğinde Uludağ (2011)’in çalışmasında bu sıralamanın poliklinik, acil servis, klinik, laboratuvar hizmetleri, görüntüleme hizmetleri, ameliyathane ve yoğun bakım olduğu; Bostan (2017)’in çalışmasında ise poliklinik, acil servis, klinik, laboratuvar hizmetleri, yoğun bakım ve ameliyathane olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada elde edilen sonuçların mevcut alan yazın ile benzer yönler taşıdığı ve poliklinik hizmetlerinin hasta ve yakınları tarafından en fazla şikâyet edilen tıbbi birim olduğu ifade edilebilir.

Sikayetvar.com portalında çalışmanın öznesini oluşturan üniversite hastanesiyle ilgili sağlık hizmet tüketicileri tarafından yazılmış olan şikâyetlerin toplam görüntülenme/okunma sayısının 560.948 (kez), ortalama görüntülenme/okunma sayısının ise 6.303 (kez) olduğu hesaplanmıştır. Oldukça yüksek olan bu rakamların hastanenin köklü marka imajına yıkıcı etkileri olabileceği gibi mevcut ve potansiyel sağlık hizmeti alıcılarının tatmin düzeylerini aşağıya çekmesi de söz konusu olabilir. Nitekim sağlık yönetimi yazınında hastaların hastane ilişkin marka imajı düzeyleri ile tatmin seviyeleri arasında pozitif ve anlamlı ilişkilerin olduğunu ortaya koyan çalışmaların (Juhana vd., 2015; Sibarani ve Riani, 2017) varlığı bilinmektedir.

Bir yıllık süreci kapsayan toplam 89 şikâyetin incelendiği çalışmada, yalnızca bir hasta tarafından hastaneye yönelik teşekkür yazısı yazıldığı ve bu sebeple şikâyetin hasta tarafından portaldan kaldırıldığı görülmüştür. İlgili hastaneye karşı yapılan şikâyet ve teşekkür sayılarına göre bir memnuniyet oranının yer aldığı portalda, hastanenin %20'lik düşük bir memnuniyete sahip olduğu bilgisi yer almaktadır. Bir diğer ifadeyle ilgili üniversite hastanesinden hizmet alan her 100 kişiden 80'i kendisine veya yakınına sunulan hizmetten hoşnut değildir. Kendisine sunulan sağlık hizmetlerinin kalitesinden memnun kalmayan sağlık hizmeti tüketicilerinin, bu hoşnutsuzluklarını ailesine, arkadaşlarına, yakın çevresine, sosyal medya ağındaki tüm bireylere veya sikayetvar.com gibi çevrim içi şikâyet portallarına aktarma/şikâyet etme ihtimallerinin yüksek olduğu bilinen bir durumdur. Redha (2017) tarafından Umman'da yapılmış bir çalışmada, sağlık hizmeti kullanıcıları tarafından hizmet aldıkları sağlık kurumlarına yönelik sosyal mecralarda paylaşılan yorumların, potansiyel hedef kitlenin tatmin düzeyleri ve hastane tercihleri üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Buna ek olarak literatürde memnuniyet düzeyi düşük olan sağlık hizmeti kullanıcılarının tavsiye etme (Jenkinson vd., 2002), tekrar tercih etme (Rho ve Oh, 2008), daha fazla ödeme (Dölarıslan ve Özer, 2014) niyetleri açısından ilgili hastaneye karşı kendilerini daha az sadık hissettiklerini ortaya koyan çalışmalar da mevcuttur. Buradan hareketle hastaneler tarafından faaliyete geçirilecek etkili bir şikâyet yönetimi sisteminin hem şikâyet oranlarının en aza çekilerek hasta tatmininin sağlanmasında, hem de hastaneye karşı hastaların olumlu davranışsal niyetler geliştirmesinde önemli katkıları olacağı söylenebilir.

Sonuç

Çevrim içi şikâyet portalı olan sikayetvar.com sitesinde İstanbul ilinde üniversite statüsünde faaliyet gösteren bir sağlık kurumuna ilişkin hasta/hasta yakını şikâyetlerinin 2018-2019 yıllarını kapsayan bir yıllık süreçte ele alındığı bu çalışmada toplam 89 şikâyet incelenmiştir. Şikâyetler incelendiğinde en fazla şikâyet başvurusunun kadın hastalar tarafından poliklinik hizmetleriyle ilgili olarak yapıldığı görülmüştür. Ayrıca çalışma kapsamında değerlendirilen üniversite hastanesinin %20'lik bir hasta memnuniyetine sahip olduğu, bir yıllık süreçte sadece bir hasta tarafından teşekkür mesajı aldığı (dolayısıyla şikâyetin hasta lehine çözüme kavuşturulduğu) ve hastane hakkındaki mevcut şikâyetlerin hedef kitle tarafından oldukça yüksek bir şekilde (ortalama 6.303 kez) görüntülediği veya okunduğu sonucuna varılmıştır. Bir diğer ifadeyle hastanenin, dış müşteriler nezdinde çok da iyi olmayan bir kurumsal imaja sahip olduğunu belirtmek mümkündür.

Taksonomik açıdan ele alınan şikâyetler değerlendirildiğinde hasta ve hasta yakınları tarafından en fazla sorun yaşanan şikâyet ana temasının yönetim, kategorisinin kurumsal sorunlar, alt kategorisinin erişim ve hasta kabul sorunları, konusunun ise randevu sorunları olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada erişilen sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda özellikle hastane yönetiminin randevu sorunlarının altında yatan temel nedenleri tespit etmesi ve bu sorunun çözümüne yönelik aksiyon planlarını hayata geçirmesi önem arz etmektedir. Genel itibarıyla ilgili hastane yönetimine, kurumun iyileştirilmeye muhtaç olan noksanlıklarının giderilmesi adına, hastalardan gelen her bir şikâyeti hediye/lütuf olarak gören bir yönetim anlayışını benimsemeleri ve proaktif bir şikâyet yönetimi sistemi tesis etmeleri önerilebilir. Bu öneriler yerine getirildiği takdirde ilgili üniversite hastanesinin hasta memnuniyeti oranlarında bir yükseliş yaşanmasının kaçınılmaz olacağı ve dolaylı olarak hasta ve yakınları tarafından yeniden tercih edilen bir sağlık kurumu olacağı ifade edilebilir.

Kaynakça

- Alabay, M. N. (2012) "Müşteri Şikâyetleri Yönetimi", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(16): 137-158.
- Alosaimi., S. M., AlQumaizi, K. I., Alfarhan, A. I., Yousef, Z. M. ve Al Hunaishel, M. A. (2018) "Patient's Complaints and Response Mechanism Provided by Departments in the Ambulatory Care Settings of King Abdulaziz Medical City, Riyadh, Saudi Arabia", *Journal of Health Informatics in Developing Countries*, 12(1), 1-11.
- Bosch, V. G., Enriquez, F. T (2005) "TQM and QFD: Exploiting a customer complaint management system", *International Journal of Quality Reliability Management*, 22(1): 30-37.
- Bostan, S. (2017) "Kamu Hastane Birlikleri Yapılanması ve Hasta Hakları Kurul Yapısındaki Düzenlemenin Kurul Kararları Üzerine Etkisi", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Dergisi*, 25(1), 1-10.
- Dölarslan, EŞ, Özer, A. (2014) "Hizmet kalitesi, tatmin ve güvenin daha fazla ödeme eğilimi üzerindeki etkileri", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 31-58.
- Durduran, Y., Okka, B., Bodur, S. ve Dindaş, H. (2012) "Assessment of 5556 Applications Submitted to the Rights of Patient Unit of a University Hospital", *HealthMED*, 6(11), 3711-3721.
- Ebrahimipour, H., Vafae-Najar, A., Khanijahani, A., Pourtaleb, A., Saadati, Z., Molavi, Y. ve Kaffashi, S. (2013) "Customers' Complaints and its Determinants: The Case of a Training Educational Hospital in Iran", *International Journal of Health Policy and Management*, 1: 273-277.
- Gökdeniz, İ., Bozacı, İ., Karakaya, E. (2011) "Şikâyet Yönetim Sistemi Sonrası Memnuniyeti Etkileyen Faktörler Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (26): 173-185.
- Harrison, R., Walton, M., Healy, J., Smith-Merry, J. ve Hobbs, C. (2016) "Patient Complaints About Hospital Services: Applying a Complaint Taxonomy to Analyse and Respond to Complaints", *International Journal for Quality in Health Care*, 28(2), 240-245.
- Jenkinson, C, Coulter, A, Bruster, S, Richards, N, Chandola, T. (2002) "Patients' experiences and satisfaction with health care: results of a questionnaire study of specific aspects of care", *Quality Safety Health Care*, 11, 335-339.
- Juhana, D, Manik, E, Febrinella, C, Sidharta, I. (2015). "Empirical study on patient satisfaction and patient loyalty on public hospital in Bandung, Indonesia". *International Journal of Applied Business and Economic Research*, 13(6), 4305-4326.
- Karaağaç, C., Erbay, E., Esatoğlu, A. E. (2018) "Özel Hastanelere Yapılan Çevrimiçi Şikâyetlerin İçerik Analizi İle İncelenmesi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(24): 287-304.
- Karataş, Z. (2015) "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1): 62-80.
- Kıskaç, N. ve Katran, H. B. (2016) "İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü Kamu Yataklı Sağlık Hizmetleri Şube Müdürlüğüne Ulaşan Yakınmaların Değerlendirilmesi", *Gaziosmanpaşa Taksim Eğitim Araştırma Hastanesi Dergisi*, 2(2), 75-83.

- Reader, T. W., Gillespie, A., & Roberts, J. (2014) "Patient Complaints in Healthcare Systems: A Systematic Review and Coding Taxonomy", *BMJ Quality and Safety*, 23, 678-689.
- Redha, A. (2017) "An Investigation into Social Media Use Effect on Patient's Satisfaction in Private Hospitals in Oman", Cardiff Metropolitan University, Master Thesis, UK.
- Rho, EK, Oh, SH. (2008) "The relationships between patient's perceived quality of healthcare service and intention to re-visit", *Journal of Korean Academy of Nursing Administration*, 14(2), 176-181.
- Şahinli, S. ve Özdemir, E. (2019) "Hasta Şikâyet Başvuru İçeriklerinin İncelenmesi: İstanbul İli Devlet Hastanesi Örneği", *Journal of Healthcare Management and Leadership*, (1), 16-21.
- Sibarani, T, Riani, AL. (2017) "The effect of health service quality and brand image on patients loyalty, with patients satisfaction as mediating variable (a study in vip ward of Prof. Dr. R. Soeharso Orthopedics Hospital in Surakarta)", *Sebelas Maret Business Review*, 2(1), 25-42.
- Uludağ A. (2011) "Hastane Hasta Hakları Kurullarının İletişim Sorunu İçerikli Başvurulara Bakışı: Konya Hastaneleri Örneği", *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, 31(3), 653-663.
- Wofford, M. M., Wofford, J. L., Bothra, J., Kendrick, S. B., Smith, A. ve Lichstein, P. R. (2004) "Patient Complaints About Physician Behaviors: A Qualitative Study", *Academic Medicine*, 79(2), 134-138.

Makalenin Geliş Tarihi: 18 Eylül 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 7 Kasım 2019

**YASMINA KHADRA'NIN GÜNÜN GECEYE BORCU ADLI YAPITINDA
SÖMÜRGEÇİLİK SONRASI KÜLTÜR VE KİMLİK BAĞLAMINDA GÖÇ İZLEKLERİ**
MIGRATION TRACKS IN THE CONTEXT OF POST-COLONIAL CULTURE AND IDENTITY IN WORK WHAT
THE DAY OWES THE NIGHT BY YASMINA KHADRA

*Esra Uluşahin**

Öz

İnsanlık tarihinde derin izler bırakan sömürgecilik, her ne kadar Batı uygarlığının ürünü olarak ortaya çıksa da, ezenden ziyade ezilenin tarihidir. Sömürge güçlerinin Afrika topraklarına sert ve acımasız müdahalelerle yeni hammadde ve toprakları keşfetmek için uyguladıkları, dilsel, dinsel ve kültürel tahribatlar kadar sömürgecilik tarihi sömürülen toplumlar üzerindeki asimilasyon politikalarının açtığı yaralar ve yarattığı travmalarla tarihte tanımlanmaktadır. Özellikle de tarihleri hor görülen, kültürleri paramparça olan "Kara Kıta" olarak adlandırılan Afrika kıtasına emperyalizmi dayatmaya çalışan sömürgeciler, sınırsız yeraltı zenginlikleri ve verimli topraklarıyla sömürgeci toplumların dikkatini çekmiştir. Söz konusu bu bölgenin ekonomik, siyasal ve sosyal ilişkilerine sürekli olarak müdahale etmekle kalmayıp, bu toprakların tarihini şiddet ve kanla yazmıştır. Kendilerini üst kimlik olarak gören sömürgeci güçler iyi niyet kisvesi altında sömürdükleri toplumlara medeniyet götürdüklerini ileri sürmüş, sömürge hareketlerine meşruluk kazandırmak, sömürülen toplumları kimliksizleştirmek ve kültürsüzleştirmek istemiştir; kendi dilini, kültürünü empoze etmesi ile kültürel otoritesinin sağlamlaşmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Çalışmada Yunus ve Jonas arasında kaybolup giden, ikilemli yaşama maruz kalan Yunus'un ruhsal, fiziksel göçleri kimlik sorunsalı bakış açısıyla ele alınacaktır. Cezayir'deki sömürgeciliğinin bir halkı yok edişi, yarattığı ekonomik, psikolojik nedenlerden dolayı yaşanan iç göç, aile içinde çatışmalara, kültürel, benlik kaybına, ikilemli yaşam ve kültür arasında oluşan melez kuşakları ortaya çıkarır. Bu noktada

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, ORCID: 0000-0001-5209-6292

yapıtta sömürgecilik sonrası var olan iç göç olgusu, Lee'nin itici ve çekici göç modeline dayandırılarak, sosyolojik ve tarihsel bağlamda irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Yasmina Khadra, Günün Geceye Borcu, Göç, Sömürgecilik Sonrası, Cezayir İç Savaşı, İtme-Çekme Modeli.*

Abstract

The colonialism which left a deep impression in the history of humanity, is the history of the oppressed rather than the oppressor, although it has emerged as the product of Western civilization. The history of colonialism, as well as the linguistic, religious and cultural destruction that colonial powers use to quickly control African lands, in order to discover new raw materials and territories through hard and ruthless interventions, are described in history with the wounds and traumas created by the policies of exploitation on exploited communities. In particular, the colonists who tried to impose imperialism on the African continent called 'Black Continent' whose history was despised and culture was torn to pieces, attracted the attention of colonial societies with unlimited underground treasures and fertile soils. It not only intervened in the economic, political and social relations of the region in question, it also wrote the history of this land with violence and blood. The colonial powers, which regard themselves as the supreme identity classified the exploited societies as sub-identities and claimed that they would brought civilization to the exploited societies under the good faith and they wanted to legitimize their colonial acts and disidentify and make uncultured the exploited communities; they made inevitable the imposing its own language, culture, and strengthening of its cultural authority. In this study, Yunus's spiritual and physical migrations, which disappeared between Yunus and Jonas and are subjected to double life, will be examined from the point of view of identity problem. The destruction of a community in Algeria by colonialism caused internal migration due to psychological reasons, intrafamilial conflicts, hybrid generations formed between cultural, self loss and double life and culture. At this point, the post-colonial internal migration phenomenon in the work will be examined in the sociological and historical context based on Lee's push and pull migration theory.

Keywords: *Yasmina Khadra, What the Day Owes the Night, Immigration, Post-Colonialism, Algerian Civil-War, Push-Pull Theory.*

Giriş

Göç literatürü tanımsal açıdan farklı perspektiflerde, farklı bilim alanlarında geniş yelpazede ele alınan yoğun bir inceleme alanı olmuştur. Çağlar boyunca süregelen göç olgusu, yarattığı sosyal, siyasal, ekonomik etkilerle toplumlar için büyük önem taşımaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da yaşanan uluslar arası göçler sadece kıtanın değil, tüm dünyanın duruşunu, rengini değiştirmiştir. Temelde sosyal bir hareket olarak kabul edilse de, ekonomi, siyaset, kültür gibi topluma değin her bileşeni derinden etkilemiştir.

Basit anlamda yer değiştirme olarak tanımlanan göç olgusu, bireyi ve toplumu yeniden var olma, yeniden gelişme, yeniden düşünme, yeniden düzenleşmeye itmektedir. Göçmenlerin yeni dünyalarına intibakı sadece kendileri, aileleri için değil, içinde var olmaya çalıştığı her bir birey ve devlet için önem teşkil etmektedir. "Göç toplumsal değişimin neden

olduğu kolektif bir eylemdir ve hem göç alan hem de göç veren ülkedeki bütün bir toplumu etkiler.” (Castles ve Miller, 2008:30)

Dünya üzerinde her geçen gün artış göstererek bilimsel anlamda farklı tanımlamalar, farklı sınıflandırmalarla karşılaşmaktadır. Bu bağlamda uluslararası göç/ dış göç hareketleri hiç kuşkusuz bugünün Avrupa’sını şekillendiren en önemli olgudur. Daha iyi bir yaşam standardına sahip olmak için gönüllü ve bireysel kararlara dayandırılan dış göç için Castles ve Miller (2008:30) bu yaklaşımın çok basit olduğunu, göçün bundan daha karmaşık ve sonraki kuşakları dahi etkileyecek bir süreç olduğunu ileri sürer.

Çalışma kapsamında sosyolojik ve tarihsel temeller ışığında ele alınacak, itici nedenlerin başında yer alan sömürgecilik sonrası göç, Avrupa göç tarihinde her zaman belirleyici temel unsur olmuştur. Bu bağlamda, sömürgecilik sonrası oluşan göçün nedenleri ve sonuçlarının edebi bir dille daha içselleştirilebileceği düşüncesinden yola çıkarak, sömürge yıllarının Cezayir’ini anlatan *Günün Geceye Borcu* adlı yapıtta bağımsızlık sonrası yaşanan hüzünlü zafere rağmen artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayışı, sömürgeci güçlerin ülkeden elini eteğini çekmemesiyle başlayan iç savaştan dolayı köyden şehre göç eden bir ailenin yok oluşu trajik bir şekilde anlatılır. Topraklarını kaybettiği için köyden kente göçen bir ailenin şehrin varoşlarında yokoluşu, bu yokoluştan kurtulması için sömürgecilik döneminde Cezayir’e yerleşen karaayaklılar adı verilen Fransızlar’ın yaşadığı Oran kentine giden Yunus’un Jonas’a dönüşmesi, diasporik bir kimliğe, ruh haline bürünerek yaşadığı kültür, kimlik sorunları dekolonizasyon sonrası göçün getirdiği yapısal sorunlar olarak ele alınacak, sömürgecilik sonrası yaşanan hem iç hem dış göçlere sosyolojik ve tarihsel bağlamda değinilecektir.

Cezayir’de Fransız Sömürgeciliği

Tarih boyunca sömürgeye maruz kalmış, bağımsızlık uğruna verdiği mücadele yakın tarihin en takdir edilesi konusu olmuş ve bulunduğu jeopolitik konum itibariyle Kuzey Afrika’nın en önemli ülkelerinden biri olan Cezayir ülkenin başkentine de ismini vermiştir. 1516’dan 1830’a kadar, diğer bir deyişle Fransa Cezayir’i sömürene kadar varolan üç asırlık Osmanlı- Cezayir dostluğu bugün hala iki ülke arasında yaşanan ekonomi, bilim, siyaset, eğitim alanındaki pek çok ortaklığın, etkileşimin temel dayanağıdır. İspanya’nın Kuzey Afrika’da Cezayir kıyılarında büyük bir imparatorluk kurma girişiminin Akdeniz’de korsanlık yapan Oruç Reis ve Hızır Reis’in İspanya ile savaşa girerek yok edilmesi, Cezayir’i işgalden koruması iki ülkenin dostluk tohumlarıdır.

Cezayir, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de egemen olması ve Cebelitarık Boğazı'na yakınlığından dolayı Avrupa'nın ilgi odağı olmuştu. 1518'de Barbaros kardeşlerin Cezayir'i Bab-ı Ali'ye bağlamasıyla ülkenin dört bir yanında bölge halkının kalkınması için girişimlerde bulundular. Fransa'yla kurulan ticari dostluk ise sorunsuz bir şekilde ilerliyordu. Yapılan ticari anlaşmaların dışına çıkan Fransa, buğday ticareti yapmak için bir ticari merkez kurmuş ancak Türkler bu ticari merkezin varlığına son vermiştir. Ancak Fransa'nın anlaşma kurallarını ihlal etmesi iki ülke arasında iyi niyet anlaşmasının bozulması olarak da yorumlanabilir.

Sonrasında Napoléon Bonaparte'ın Mısır'a saldırması sonucu Osmanlı Cezayir'e Fransa'ya karşı savaş ilan etmesi konusunda baskı uygulamış, ancak Beylerbeyi ile Fransa arasında sağlanan mutabakatla ilişkiler tekrar iyileştirilmiştir (Kuran, 1975:10) Fransa her ne kadar ticari anlamda kazanç sağlamak diğer bir deyişle hedefine ulaşmak için barış anlaşmaları yapsa da, Cezayir'e karşı adım adım bir işgal siyaseti izlemiş, bu bağlamda iki ülke arasındaki barış anlaşması uzun sürmemiştir. Dayı yönetiminde Cezayir, Akdeniz açıklarında yaptıkları korsanlık faaliyetlerinden önemli gelirler elde ediyorlardı. 1815'te Viyana Kongresi'nde masaya yatırılan konulardan biri de bu korsanlık faaliyetlerine son verilmesiydi. Bu iş İngiltere'ye tevdi edildi ve çok geçmeden İngiltere elde ettiği sorumluluğun gücüyle Cezayir dayılarının gemilerini batırıp, limanları topa tuttu. Cezayir Dayısı bunun üzerine Hıristiyan esirleri serbest bırakmış, tüm donanma masraflarını da kendi karşılamayı kabul etmiştir. Büsbütün güçsüzleşen Cezayir'i işgal için fırsat kollayan Napolyon Fransa'sı buğday alımını iki Yahudi tüccar sayesinde Cezayir'den karşılıyordu. 1797 yılından itibaren Fransa'dan alacaklarını tahsil edemeyen tüccarlar Beylerbeyi'ne durumu anlatırlar. Cezayir Dayısı Hüseyin Dayı bunun üzerine Cezayir Dayısının Fransa konsolosu Pierre Deval'e bu paranın neden ödenmediğini konusunda tatmin edici bir yanıt alamaması olayların iyice büyümesine sebebiyet vermiştir. Bu alacak yüzünden Fransa Hükümeti'ne birkaç kez konuyla ilgili mektup yazmasına rağmen yine yanıt alamamıştır. 1827 yılının Ramazan Bayramı'nda Hüseyin Dayı'yı ziyarete gelen konsolos Deval'e kendisine neden cevap verilmediğini sorduğunda, "Fransız kralı ve Cumhuriyeti sana kağıt tahrir etmez ve mesul kağıtlarına dahi karşılık irsal etmez" (Çaycı, 1995: 11-12) cevabını alınca elinde bulunan yelpazeyi suratına vurmuştur. Fransa'nın Cezayir'i işgal sebebi olarak tarihte anılan bu olay unutulmasın diye Fransızlar olayın yaşandığı odaya "Yelpaze Köşkü"(Tandoğan, 2013: 31), bu olaya da "

Yelpaze Olayı” adını vermişlerdir. Bunu hakaret kabul eden Fransa 16 Haziran 1827 yılında oldukça güçsüzleşen Cezayir’i abluka altına almaya başlamıştır. II. Mahmud döneminde (1808-1839) Yunan isyanıyla uğraşan Osmanlı, Cezayir’in işgali karşısında Fransızlara tepki gösterememiştir. Zira İngiliz, Fransız ve Rus donanması Navarin’de Osmanlı donanmasını yakmışlardı.

Fransızlar böylesine güçsüzlük karşısında Cezayir’i kolaylıkla işgal edeceklerini düşünüyorlardı. Ancak Cezayir halkı tarafından direniş için görevlendirilen Kadiri Tarikatı’nın önde gelen isimlerinden Muhiddin’in, Cezayir Müslümanlarıyla sergilediği hiç beklenmedik direnişi Fransızları hüsrana uğratmıştır. Bir süre sonra da Cezayir’in bağımsızlığının mimarı oğlu Abdülkadir’i görevlendirmiştir. (Baktıaya, 2010)

Cezayir Bağımsızlığı

9 Aralık 1848’de Cezayir resmen Fransız toprağı olarak ilan edilmiştir. başlangıçta ekonomik ve askeri düzeni oturtmaya çalışan Fransa, epeyce bir süre Osmanlı’nın kurduğu mevcut düzene dokunmamıştır. Sonrasında yerlilerin topraklarına el koyarak sadece Fransa değil civar Avrupa ülkelerinden göçmenleri buraya yerleştirerek sivil bir düzen kurmuştur. Giderek güç kazanan göçmenler Cezayir’i artık Fransız toprağı olarak görüp politik, ekonomik sorunlarla ilgilenirken, yerli halk kuraklık, kolera ve çekirge salgınından kırıyordu. (Ageron, 27). Halkın çoğı ise mülksüzleştirilip sömürgeci faaliyetlerin uzantısı olarak ucuz iş gücü sağlaması için Fransa’ya göçmenleştiriliyordu.

Kendi dilini, dinini yerli halka dayattığı gibi, asimilasyon politikalarının bir parçası olarak İslam’ın öğretilmesi, uygulanmasını potansiyel bir ayaklanma tehlikesi olarak görüp, kısıtlama getirilmiştir. Binlerce insanın öldürölüp, işkence edildiğı, pek çok köyün yakılıp yıkıldığı bu kanlı sömürge tarihinde bir kültürü yok ederek, üst kimlik olarak dayattıkları Fransız dili ve kültürü benimsetmesi diğer emperyalist güçler gibi özünde İslamı yok etmek içindir.

Fransa’nın ayrımcı ve ırkçı politikası yerli halkın kendi topraklarında ötekileşmesinin nedenidir. Yıllarca sürdürdüğü baskıcı, yıldırıcı politikası sonunda Fransa kendi elleriyle gözünü bağımsızlık ve zafer bürümüş nesil yaratmıştır. Cezayir’den yeni dönen Fransız’ın arkadaşlarına anlattığı et ve ekmeğ aramak için mağazaya gelen Araplara dokunurum korkusuyla mağaza çalışanının ekmeğı uzatmayıp, yere atması (Delaygue, 2001:5) gibi insanlık dışı örnekler bağımsızlık ayaklanmalarına zemin hazırlamıştır. Ülkeyi, sahip olduğu

nimetleri sonuna kadar sömürmek için hiçbir fırsatı kaçırmayan, Fransa'ya bağlı bir Cezayir yaratmak için yerli halkı kendi topraklarında akıl almaz işkenceler uygulayan Fransa kendine intikamla dolu bir düşman nesil yarattı. Dönemin La Croix dergisi muhabirlerinden Jacques Duquesne'nin müşahadeleri: "İşkence ve insanların kaybolması sorunları zihinleri devamlı bir şekilde meşgul etmekteydi. Erkekler, bazen de kadınlar tutuklanıyor ve daha sonra kendilerinden hiç haber alınamıyordu. Cesetlerinin taş bağlanarak denize atıldığı biliniyordu. Sayılarının genellikle 3 bini bulduğu ileri sürülüyordu, ama Cezayir Belediye Başkanı Jacques Chevallier, 5 bin gibi bir rakamdan söz açmıştı. Fransız askerlerin baskı ve sindirme yöntemlerine ırza saldırı ve köyleri ortadan kaldırma uygulamaları da dahildi. Bir askerin anlattığına göre, hastabakıcı olarak görev yaptığı birliğinde hemen hemen her sabah gece boyunca işkence gören kişileri tedavi ediyordu. Hemen hemen her yerde en çok uygulanan işkence şekli ise bazen kadınların cinsel organları da dahil olmak üzere vücudun her yerine elektrotlar yerleştirilerek cereyan vermektir. Diğer işkence yöntemleri ise insanı yok etme amacını taşıyordu. Kurbanın ya hortumla ağzının içine su sıkılıyor, ya tırnakları sökülüyor, ya başı su dolu küvete daldırılıyor ya da ayakları zorlukla yere degecek şekilde saatlerce bileklerinden asılı tutulması sağlanıyordu. Ve daha başka yöntemler. Bütün bunları yazmak kolay değil. Ben bildiklerimin sadece çok az kısmını söyledim." (Okumuş, 2016)

Tüm bu insanlık dışı muameleler Cezayir halkını bağımsızlık uğruna silahlanmaya mecbur bırakmıştır. Özgürlük hayaliyle yanıp tutuşan, atalarının intikamlarını almak için silahlı mücadelede yer alan Cezayir halkı Ahmet Bin Bella önderliğindeki Devrimci Birleşik Eylem Komitesi (Comité Révolutionnaire d'Unité d'Action (CRUA)) adlı gizli bir teşkilat kurmuş, ilk olarak Fransız Askeri karakoluna saldırarak bağımsızlık savaşının fitilini ateşlemişlerdir. Giderek yayılan intikam ateşi çığ gibi büyümeye başlamış artık kaybedecek bir şeyi olmayan Cezayir bağımsızlık uğruna, vatan uğruna tek elinde kalan canını da feda etmek için davasından vazgeçmemiştir. Ulusal Özgürlük Ordusu (L'Armée de Libération Nationale (ALN) adı altında birleşen CRUA silahlı teşkilatının siyasal savunucusu da Ulusal Kurtuluş Partisi (Front de Libération Nationale: FLN) (Maskan, 2014: s. 90) adını almış, bağımsızlık hareketleri teşkilatlanmaya, kurumlaşmaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı ülkelerinde yaşanan kayıplar bağımsızlık yolunda Afrika ülkelerine umut olmuştur. Bağımsızlık tarihini atalarının, yurttaşlarının kanyıyla yazan Cezayirli Fransa'nın hiçbir eşitlik, adalet, hak, hürriyet içeren vaatlerine kanmamak

gerektiğine çok ağır bedeller ödeyerek kanaat getirmiş ve 1954'te başlayıp, 1962'de son bulan savaş Cezayir'in zaferi ile sonuçlanmıştır.

Bağımsızlık Sonrası Cezayir

Sömürgeciliğin son merhalesi olan kültür sömürgeciliğini de Fransa bilhassa planlı bir şekilde müstemlekelerinde uygulamış, bundan en büyük payı da Cezayir almıştır. (Tandoğan, 2013:225) Atalarından kalan maddi, manevi her türlü mirası yok eden işgalci devletin sömürgeciliği dil, din, ticaret, kültür, sanat olmak üzere hayatın her alanında kendini zalimce göstermiştir. Bu kazanımlardan cesaretle Fransa Cezayir'in asla bağımsızlık kazanacağını düşünmüyordu. Bu toprakları sömürgeci sadece müstemleke topraklar olarak görmüyor, Avrupalı ve Fransız göçmenleri buraya yerleştirerek adeta kendi topraklarını genişletiyordu. Fransa ve Akdeniz ülkelerinden getirdiği göçmenlere toprak temin etmek için yerli halkın toprağına el koyuyor, göçmenlerle birlikte yerli halkı ve tüm değerlerini yok ederek Fransız tarzına, şekline uygun bir görünüm ve yaşantı oluşturmaya çalışıyorlardı. Ancak Cezayir halkının zulme karşı ' kaybedecek tek bir canımız kaldı, vatanımız için can feda' mottosuyla yola çıktığı yılmaz direnişi, Türk kamuoyunun ve basınının sonsuz desteğinin de burada altının çizilmesi gerektiği gerçeğiyle, Fransa'nın kanlı sömürgeci tarihine son vermiştir.

Elbette yıllarca maruz kalınan işkencelerin, işgallerin etkisi bağımsızlıktan sonra yok edilememiştir. Aradan elli yıl geçmesine rağmen, Cezayir'de bugün bile hala kanlı tarihin ülkeye yaşattıklarını, kendilerine mahsus bir kimlik kazanamadıklarını söylemek mümkündür. Bağımsızlık sonrası ülkenin önde gelenleri kendi içinde siyasi, idari, çıkar çatışmalarına düşmüştür. Başa gelen Ahmed Bin Bella başkanlığa getirilmiştir, yıllarca ticari, idari her işte Avrupalılar istihdam edildiğinden ülkede yaşanan yetişmiş eleman eksikliği, Fransa'da yetişmiş Cezayirliyle giderilmeye çalışılmıştır. Böylece Fransız kültürüyle yetişen bir nesil ülkeye yerleşmiştir. ¹ Sosyolojik açıdan değerlendirildiğin de ise, Fransız kültüründen, dilinden etkilenmeyen halk ile, tamamen sömürgecinin değerlerinin sistematik olarak yerleştiği idare arasında anlaşmazlıklar doğmuştur. Diğer bir deyişle bağımsızlığa rağmen öz vatanında yabancılaşan, dilini, kültürünü bilmediği kendisine ait olmayan bir yönetime maruz kalmıştır. Bu sömürgeciliğin yansıması olarak ortaya çıkan ikilem, halkı da

¹ <https://www.dunyabulteni.net/hatirat/fransiz-somurjeciligi-ve-ahmed-bin-bella-h134524.html>. 10 Haziran 2019 tarihinde erişildi.

kendi içinde ikileme düşürmüştür. Bağımsızlığından beri modernleşme anlamında Fransız devrimci sosyalist çizgisinden gitmeyi zorunlu kılan FLN'nin rejimi hüküm sürmüş, tam bu sırada, İslami hareketliliğin gerektiği düşüncesiyle İslami Selamet Cephesi (FIS) partisi ortaya çıkmıştır. Batılılaşmayı modernleşme yolunda savunanlarla, İslami reformcular olmak üzere halk ikiye bölünmüştür. Yıllarca Batılı emperyalistlerin zulmüne maruz kalmış halk, bağımsızlık sonrası kendi içinde bölünmeye, çatışmaya diğer bir deyişle kardeş kardeşe düşmeye başlamıştır. İslami Selamet Cephesi halkın büyük çoğunluğu tarafından destek görsede, ülkede var olan zıt iki siyasi emperyalist güçlerin ülkede devam eden etkisi şeklinde yorumlanabilir. FLN'nin 26 yıl süren yönetiminden hoşnutsuz olan halk FIS'i destekleyerek büyük bir farkla seçimlerde varlığını ortaya koydu. Bunun üzerine laik güçler harekete geçerek pek çok gösteri yapmaya başlamıştır. Seçimlerin iptal edilmesiyle bu kez İslamcı gruplar eylemlere başlamıştır. Ülkede yaşanan bu kaos sonucunda ordu ilk kez halkın üzerine ateş açmış, pek çok kişi yaşamını yitirmiştir. Yüzlerce gencin öldürülüp, ibret olsun diye saatlerce kaldırımında sergilenmesi (Güzel, 1997:7) Fransa'nın ülkede yarattığı sahneden çok da farklı değildir. Sömürgecilik sonrasında elini ülkeden çekmeyen Fransa destekli devlet yönetimi ile İslamcı grupların 1991-2002 yılları arasında yaşanan iç savaş, gün yüzü görmemiş Cezayir için sömürgecilik sonrası yaşanan diğer tarihi travmadır. Fransa'da da uzantısı olan bu savaş sonucunda meydana gelen ölüm, işkence, ortadan kayboluşlar beraberinde zorunlu göçü getirmiştir. Bu göç hareketini genel olarak "ekonomik ve siyasi göç" olarak kategorize etmek mümkündür.

Göç ve Kimlik

Sosyo-ekonomik temelli olmakla beraber pek çok etkenin, değişenin neden olduğu çok yönlü bir süreçtir. Basit tanımıyla bir yerden başka bir yere doğru yer değiştirme şeklinde fiziksel hareketlilik olarak tanımlanan göç olgusunun kadim bir geçmişi vardır. Her ne kadar göç araştırmalarına bakıldığında iç göç, dış göç, gönüllü göç, zorunlu göç şeklinde sınıflandırılrsa da, göçle ilgili literatürde itici güçler, çekici güçler şeklinde yaklaşım benimsenmektedir. Öte yandan çekici güç faktörü olarak nitelendirilen göç edilen uzamdaki sosyal, ekonomik yaşama dair olgunluklar, bulunduğu uzamda var olmadığından aslında her çekici güç özünde itici bir güçtür. Diğer bir deyişle göç kuraklık, kıtlık, iklim değişiklikleri, hastalık gibi coğrafi, çevresel koşullar, işsizlik, geçinememe, maaş düşüklüğü gibi ekonomik

koşullar, eşitsizlik, adaletsizlik, yaşam özgürlüğünün, düşünme özgürlüğünün elinden alınması gibi toplumsal, siyasal koşullar kişiyi göçe zorlayan etmenlerdir.

Farklı disiplinlere göre farklı boyutlarda ele alınıp tanımlanan göç olgusunu kuramsal anlamda ilk kez inceleyen Earnest Ravenstein'ın (1885) "Göç Kanunları" başlıklı çalışması önemlidir. Daha sonra geliştirilen göç kuramlarına ve yaklaşımlarına öncülük eden bu çalışmasında 1871-1881 İngiliz nüfus sayımı istatistiklerinin verileri üzerine geliştirdiği (Ravenstein, 1885:198) göç kanunlarını genel olarak ekonomik nedenlere dayandırarak, göçmenlerin genelde kısa mesafeli göçü tercih ettiklerinden, kentlerdeki ekonomik gelişmelerin kırsaldakiler için göçe çeken nedenler olduğundan, göçün kent yaşamından, ekonomik, ticari faaliyetlerden kazanç sağlamak amacına giden bir araç olduğundan bahseder.

Teorileri ve kanunlarıyla göç kuramlarına ve göç kuramcılarına öncülük eden Ravenstein, göçü nedenleri ve sonuçlarıyla açıklamaya çalışmıştır. Bu neden-sonuç ilişkilerinden yola çıkan Everett S. Lee 1966 yılında kaleme aldığı "A theory of migration" adlı çalışmasında ortaya koyduğu "itme-çekme modeli" ile göç kararını alma ve göç sürecine dahil olmada; yaşanan uzamla ilgili faktörler, gidilen uzamla ilgi faktörler, bireysel faktörler ve ara faktörler (1966:50) olmak üzere dört belirleyici faktör olduğunu ileri sürer. Hem yaşanan hem de gidilen yerdeki olumlu ve olumsuz yönler göçmenler tarafından değişken olsa da, Lee yaşanan uzamdaki olumsuzlukları " itici" (-), gidilen uzamdaki olumlu tarafları " çekici"(+) faktörler şeklinde sınıflandırır.

Göçün sistematik olarak göç veren ve alan ülke arasında sömürgecilik, siyasal etkileşim, ticari ve kültürel anlamda öncesinde var olan bağlantılar üzerinden gerçekleştiğini (Castles ve Miller, 2008: 36) söylemek gerekir. Fransa'ya olan göçlerin genelde Afrika kolonilerinden gelmesinin, Fransa'nın bu bölgedeki sömürgeci faaliyetlerinden kaynaklanması örneği bunun en güzel örneklerindedir. Öte yandan göçe kaynaklık eden nedenler göçün kaynaklık ettiği kültürel sonuçları doğurur. Bu ortaya çıkan kültürel sonuçlar genel olarak kimlik ve aidiyet kavramları üzerinde yoğunlaşır. Göçe mecbur kalan göçmen bulunduğu yeni ortama, topluma uyum sağlamak zorunda kalır. Ya da tam tersi uyum problemi yaşayan göçmen içinde bulunduğu durumu kanıksayamaz ve sosyal-kültürel anlamda bütünleşme, entegre olma sorunu yaşar.

Göç başlığı altında sıklıkla ele alınan kültür ve kimlik kavramı çok geniş bir alana sahiptir. Göçün etki alanlarından olan bu kavramlar göçmen için büyük sorun teşkil etmektedir. Kendi öz kimliğiyle, kültürüyle yetişen birey gerek itici, gerek çekici nedenlerden dolayı kendi topraklarını terk etmiş, vardığı uzamın kültürünün, kimliğinin içinde erimemek için kültürel değerlerini, dinini, dilini kısacası kimliğini olabildiğince korumaya çalışmaktadır. Öte yandan vardığı uzamın çekici güçlerinden faydalanabilmek için de, bulunduğu kültürü öğrenmeye çalışmaları göçmenleri farkında olmadan bir kimlik bunalımına, aidiyet sorununa sürüklemiştir. Birey artık ne kendisi ne de diğeridir, melez kimlikli, aidiyet sorunu yaşayan bir göç mağdurudur.

Bu bağlamda hikayesi göçle başlayan bir ailenin ve Yunus'un konu edindiği *Günün Geceye Borcu* adlı yapıt E. S. Lee'nin itme-çekme modeli çerçevesinde değerlendirilecektir.

Göç ve Kimlik Bağlamında Roman Çözümlemesi

Savaşların gölgesi altında yaşayan yazar Yasmina Khadra, romanında bedevi kültüründen topraklarını kaybettiği için Fransız tebaasının yoğun olduğu, Avrupa mimarisiyle ve yaşamıyla şekillenmiş modern Cezayir şehrine göç eden bir ailenin hikayesine göç perspektifinden yaklaşır. Sömürgecilik sonrası kendilerine dayatılan umutsuz yaşamda tutunmaya çalışan, yarınsız günlere nefes alan, toprağını kaybederek umutsuzluğuna umutsuzluk katılan Yunus'un babası İsa ailesini de alıp şehre göç etmeye karar verir. Toprağını kaybetmek, ekonomik sıkıntılara maruz kalmak itici güç olarak, kentteki unsurlar çekici güç olarak aileyi göçe zorlamıştır. Topraklarını kaybetmeden önce de sömürgecilik sonrası kendine gelemeyen Cezayir'de fazlasıyla göç için itici neden vardır:

“ İşte bu 1930'lu yıllarda, sefalet, salgın hastalıklar aileleri ve besi hayvanlarını inanılmaz bir kötücüllükle kırıp geçirmiş, canlarını kurtarabilenleri ise ya göçe zorlamış ya da sokaklarda sürünmeye mahkum etmiştir. ” (Khadra, s.10)

Köyden kente göçün nedenleri sosyolojik olarak maddeleştirilirken her ne kadar dönemsel ve nedensel olarak farklılık gösterse de, kırsaldaki itici güç olan ekonomik sıkıntılar göçün temelini oluşturmaktadır. “ Kaybettiği zaman insan yönünü hep şehre çevirir. Kendini sakın İsa. Orası bize göre bir yer değil. Oran vicdansız, kanun tanımaz sahtekarlarla dolu, kobra yılanından bile daha tehlikeli, şeytandan bile daha kalles ve sinsiler. (...) Şehirler lanetlidir. Atalarımızın şansı hiç yaver gitmedi oralarda. Kentlere gidip sonu belirsiz

maceralara soyunanlar bir daha geri dönmediler.” tümceleriyle yazar ailenin akıbetiyle ilgili sanki okura ip ucu verircesine, göçün yaratacağı olumsuzlukları vurgular.

Sosyolojik bağlamda itici ve çekici güçler sınıflandırılrsa da, toplumsal anlamda bu sınıflandırmalar değişkendir. Diğer bir deyişle birine çekici gelen bir neden diğerine çekici gelmeyebilir. Kırsaldan kente göç olarak tanımlanan iç göç için şehrin cazibesi bazıları için çekici olmasa da genel olarak göçmen için çekici güçlerin başında gelmektedir. Yunus için de ilk adım attığında gördükleri umutsuzlukla dolu geçen yaşamı için oldukça büyüleyiciydi:

“ Ve şehir!... Böylesine dört bir yanı sarmış yerleşim yerleri olabileceğini düşünemezdim. İnsanın aklını başından alıyordu. Alanın arka tarafında, birbiri ardınca düzenle sıralanmış, çiçeklerin fışkırdığı balkonlu, yüksek pencerele, göz alabildiğinde uzanan evler vardı. Her iki yanında da kaldırımlar bulunan asfalt kaplıydı. Gördüklerime inanamıyor, sürekli gözüme çarpan şeylere verecek bir isim bulamıyordum. (...) Bu çok özel yerlerden, olabileceğini düşleyemeyeceğim bir rahatlık, sakinlik ve huzur yayılıyordu çevreye. Sadece pis kokuların olduğu, toz topraktan bahçelerin, bostanların ruhlarını teslim ettiği, hayvanları koyduğumuz ağulların bile bizim kafamızı soktuğumuz evden daha az hüznün verici olduğu köyümüzün tam karşıtı, çok, çok uzağındaydı gördüklerim. Bambaşka bir gezegendeydim.” (s.21-22)

Sömürgecilik sonrası göç olgusu tek taraflı değil, genelde çift taraflı yürütölen bir süreçti. Cezayir’in zengin ve verimli toprakları, coğrafi güzelliği sömürgeci güçler için çekici bir güç olmuş, bu topraklara kendi milletini ya da Avrupalı vatandaşları yerleştirerek, kendi kültürünün yayılmasını sağlamıştır. Yunus’un şehirde gördüğü Avrupa mimarisi, Avrupalılara özgü yaşam tarzı, kadın ve erkeklerin giyim modelleri sanki kendi ülkesinin sınırlarında değil de, başka bir gezegendeymiş hissi uyandırmaktadır.

Bu topraklardaki verimlilik, güzellik sömürgeciler için çekici gelse de, yerli halk için artık itici bir nedene dönüşmüş, toprak sömürene verimli sömürölene verimsiz hale gelmiştir. Sömürgeciliğin bireyi kendi atalarının toprağında umutsuzluğa, sefalete ve ölüme mahküm etmesi, başka uzam arayışlarına sürüklemiştir. Ancak İbn’i Haldun’un “ Coğrafya kaderdir” sözündeki etkileyici anlam kendini göstermiştir. Şehirdeki olağanüstü manzaradan, yaşamdan, huzurdan yerli halkın payına düşen şehrin diğer yakasındaki varoş diye adlandırılan sömürgecilerin sığındığı evlerdi:

“ (...) şehrin öteki yüzü kadar hain, onur kırıcı, zavallı bir şey olamaz. Günden geceye, yaşamdan ölüme geçmek için birbirlerinin üzerine yığılmış, aralarında sokak bile bulunmayan evlerin arasında dolanmak bunu anlayabilmeye yeterli oluyordu. Bugün bile, bu çarpıcı deneyimi her anımsayışında kendimi ürpermekten

alıkoyamıyorum. (...) Yine Oran'daydık, ancak dekorunun arkasına geçmiştik artık. Güzel evler, ağaçlar, çiçekler içindeki caddeler yerlerini iğrenç kerpiç evlerden, iç bulandırıcı serseri yatağı batakhanelerden, her tarafı açık göçebe çadırlarından ve ağlarından oluşan bir keşmekeşe terk etmişlerdi.” (s.25)

Jenane Jato Mahallesi olarak bilinen bu yer göçmenlerin umutla çıktığı göç hikayesinin umutsuzlukla sonlandığı uzamdır. Kendi topraklarında mülteci olarak sefalet, insanlık dışı yaşama mahkum oldukları, çekici bir neden olarak görüp sınırların ötesinde bir iticiliğe dönüşen uzamdır. Gidilen uzamdaki itici faktörler bundan sonra o uzama ait çekici hiçbir faktörün olmadığını habercisi niteliğindedir:

“Jenane Jato, çalılıkların, kümes gibi evlerin, gıcırdayan at arabalarının, dilencilerin, çığırkanların, hayvanlarını yularlarından çekiştiren eşekçilerin, avaz avaz bağırarak sakaların, kocakarı ilaçları satan üfürükçülerin, yırtık pırtık kıyafetleriyle oraya buraya koşuşturan çocukların üst üste yığıldığı tam bir kerhane; habis bir ur gibi şehrin surlarını mekan seçmiş, aşiboyası renginde, kor gibi kavurucu, toza, toprağa ve pis kokulara girtlağına kadar batmış bir manzara. Tanımlanması olanaksız bu sefalet ve yoksulluk, olabirlik sınırlarının çok ötesindeydi. İnsanlara o ayaklı dramalara gelince, onlar gölgelerinin içinde eriyip gidiyorlardı. Sanki cehennemde yanmaya mahkum edilmiş insanlar, yargılanmadan, habersizce bu işkencenin içine atılmışlardı; hepsi birlikte gezegenin artık kaybolmaya yüz tutan bütün acılarının ete kemiğe bürünmüş halini temsil ediyordu. (s.26)

Khadra'nın yapıtında Avrupalı imgesi, sadece toprakları değil, yerli halkın tüm benliğini, değerlerini sömüren bir hüviyettir. Avrupa kimliğiyle, yaşantısını tüm ihtişamıyla anlatırken arka fonda yerli halkın acılarını, kaderlerine mahkum oluşlarını, çırpındıkça dibe vuruşlarını aktarır. Göçle yeni bir uzama yerleşen insan, bir taraftan yeni uzama alışmaya çalışırken, diğer taraftan ayakta kalma, bu uzamda kendine önce maddi, sonra manevi bir yer bulma çabasına girer. Yeni uzama kolay uyum sağlamak, kendini güçlü hissetmek için de benzer şartlara sahip, kendisi gibi mülteci olan diğer bireylerle birlik olur. Jenane Jato birliğin, umudun değil, pişmanlığın uzamıdır. Memleketin yoksul yerlerinden gelen ya topraklarını kaybettiği için iflas bayrağını çeken ya da anlaşmaları toprak ağaları tarafından sonlandırılmış yarıcılardan oluşan göçmenlerin geldikleri uzamdaki sefalet içindeki yaşamları, öleceksek sefalet içinde atalarımızın topraklarında ölseydik dedirtir cinstendir.

Kendine ve ailesine şehirde bir yaşam kurmak arzusuyla durmadan, yorulmadan, günde üç beş işte çalışan İsa'nın biriktirdiği parayı çaldırmasıyla bütün yaşam arzusu tükenir ve oğlu Yunus'u amcasına evlatlık olarak verir. Artık Yunus için varoştan, Avrupalı bir yaşama uzanan yolculuk başlar. Yunus'un doğup büyüdüğü topraklarla göç ettiği uzam arasında

sıkışıp kalmışlık, öz kimliğiyle ona tanımlanmak istenen kimliğin karmaşık uzantıları daha ilk andan kendini gösterir. Amcasının Fransız olan eşi Germaine, Yunus’u görür görmez ona artık başka bir kimlik tanımlamıştır:

“ Jonas, dedi kadın zor engellediği huçırıklarını bastırmaya çalışarak. “Jonas” ne kadar mutlu olduğumu bilemezsin. (...) “ Peki dedi Germaine, ‘ Jonas’ la birlikte banyo yapacağız şimdi biz”. “ Benim adım Yunus” diye düzelttim. (s. 68-69)

Sömürgecilik sonrası Cezayir’in özellikle deniz kenarına yerleşen Avrupalılar artık bu toprakların yerlisi, yerliler de göçmenleridir. Kendi topraklarında azınlık olarak, köken kültüründen tamamen uzakta, parçalanmış aidiyet duygusuyla yaşam süren göçmenler her anlamda yabancıdır:

“Bize yabancı olan yaşam, inanış ve düşünme biçimleriyle karşılaştığımızda, “yaban alışkanlıklar”, “bu bizden değil”, “buna izin verilmemeliydi” vb. türünden ürperti ve tiksinti dile getiren kaba tepkiler gösteririz. İlk çağda Yunan, kültürünün içinde yer almayan her şeyi “barbar” adı altında topluyordu; Batı uygarlığı daha sonra yaban deyimini aynı anlamda kullandı. Oysa bu sıfatların ardında tek bir yargı gizlenmektedir: “Barbar” sözcüğü kök bakımından, insan dilinin anlamlı akustik imgesine karşı, eklemsiz kuş şakımalarının karmaşıklığından kaynaklanıyor olabilir; ve yine “ormana ilişkin” anlamında gelen “yaban” sözcüğü de insan kültürüne karşıt hayvansı yaşam biçimini çağrıştırır. Her iki şıkta da kültürel çeşitlilik olgusu yadsınır; yaşamımızı düzenleyen normlara uymayan ne varsa kültürün dışına, doğaya atılması yeğlenir.”(Levi-Strauss, 2016:26)

Birer yabancı olan göçmen ya egemen toplum da isterse bulunduğu toplumla bütünleşir ya da farklılığını içselleştirerek toplumdan ayrıklaşır. Ortaya çıkan ‘melez kimlik’ her iki durumda da bireyi her iki tarafta olmaya, her iki kültürü ve toplumu yaşamaya iter. Kendi kimliğini reddedip, bulunduğu toplumun kimliğini sahiplenmek istese bile, ev sahibi toplum bunu ona hissettirir. Her ne kadar yabancı, yabancı olmadığını kanıtlamak istese, asimilasyon sürecine girse de, bu süreçte ev sahibi toplum ile gerçekleşen kültürel, dilsel, sosyal her türlü etkileşimden dolayı göçmen topluluklar ikilemli bir uyum ortaya koymak zorunda kalırlar. Diğer bir ifadeyle ne kendileri olabilirler ne de öteki. Bir fotoğraf bile öz kimliğiyle kopamayacağıın sembolüydü. Yunus’un amcası Fransızla evlenip, bulunduğu topluma uyum sağlamaya çalışsa da, genleri öz kimliğini reddetmesine izin vermez. Sömürgecilik sonrası göç ederek dağılan, birbirinden kopan ailesinin fotoğrafını Yunus’a anlatırken, aslında sömürgeciliğin kanlı yüzünü lanetler:

“Ortadaki babam, yani senin deden. Diğer ikisi ise kardeşleri. Sağdaki, Sidi Abbas, Suriye’ye gitti ve bir daha geri dönmedi. Soldaki Abdülmümin, çok okumuştur. Ulemanın başına geçebilirdi. Derin bilgisi kadar büyük bir zeka ve sağduyuya sahipti, ama dünya nimetlerinin dayanılmaz çekim gücüne fazla direnemedi. Avrupa burjuvazisine karıştı, topraklarını ve hayvanlarını ihmal etti, bütün parasını randevuevlerinde yedi, tüketti. Cesedini, sırtından bıçaklanmış halde küçük bir ara sokakta buldular. (s.75)

Amcasının yanına yerleşerek ailesinden kopan Yunus daha iyi bir yaşama sahip olmak adına anne kokusundan mahrum kalır. Akli babasında, annesinde, küçük kız kardeşindedir. Başlangıçta oldukça zengin bir aileye sahip olan Yunus’un ve ailesinin, bahçeli, gösterişli bir evde yaşayıp, bolluk içerisinde ziyafetle geçen yaşamları, sömürgecinin gölgesiyle cehenneme dönmüş, geriye birbirinden kopuk, umutlarını kaybetmiş, babasını, anasını kaybetmiş evlatla, evladını kaybetmiş ana-baba imajı kalmıştır. Babası Yunus’u amcasına vermenin, ailesine sahip çıkamamanın acısını kaldıramaz ve sokakta berduş bir yaşam sürer:

“ Babamdı bu! Babam... Dağları yerinden oynatacak, belirsizliklere diz çöktürecek, kaderin boynunu bükebilecek güce sahip babam!... İşte oradaydı, ayaklarımın dibinde, kaldırımın üstünde, pisliğe batmış üstü başı kokan, yüzü gözü şiş içinde, dudak kenarlarından kusmuk ve salya süzülen, gözlerinin mavisi, suratındaki mavilikler kadar trajik. babam!... Bir enkaz... Bir paçavra yığını... Bir trajedi!...”

Sömürgeciliğin izlerini, o kanlı tarihin tüm acılarını, kaybedilmişliğini iliklerine kadar yaşayan ve yaşatan, bu uğurda topraklarını, ailesini, evladını, benliğini kaybeden babasını Yunus’un son görüşüydü bu. Bulunduğu uzamda yer bulamayıp oradan da tek başına kaldığı, umutsuzluk, sefaletle dolu dünyasına göç eden baba figürü, edebi bir illüzyon içerisinde betimlenen sömürgeciliğin yarattığı insan tipolojisidir. Buna karşın Yunus’un amcası da, her ne kadar bulunduğu topluma uyum sağlayıp, onlar gibi bir yaşam sürse de, kendi vatanı için savaşımından vazgeçmemiş, kanlı tarihin öcünü almak için tüm benliğini feda etmiştir:

“ Bazen amcamın, bir kısmı uzaktan gelen ziyaretçileri olurdu; Araplar, Berberiler, kimi Avrupa tarzı giyimi, kimi ise geleneksel kıyafetleri ile bu toplantılara katılırdı. Çok önemli ve saygın insanlardı bunlar. Hep birlikte Cezayir adındaki bir ülkeden bahsederlerdi; ama bu Cezayir ne bize okulda öğretilen, ne de zengin ve ayrıcalıklı mahallelerde konuşulan Cezayir’di; soyulup soğana çevrilmiş, boyun eğdirilmiş, tasma takılıp susturulmuş ve öfkesini kokuşmuş bir besin gibi sürekli geviş getiren- jenane jato’ların, irinli açık yaraların ve yakılmış toprakların günah keçisi, hamalı Cezayir’den- Cezayir isminde başka bir ülkeden söz ediyorlardı. Yeniden

tanımlanması gereken, dünyanın bütün karşıtlıklarının rantiyeli hayatı sürmeyi seçtiği bir ülkeydi bahsettikleri bu ülke. (s. 86)

Amcası siyasi girişimlerinden dolayı bir hafta tutuklu kalmış, sonrasında yaşadığı travmayı atlatamayıp bedenen ve zihnen çöküş yaşamıştır. Göçe iten güç olarak yapıta ortaya çıkan siyasi bağlar neticesinde yaşananlar başka bir göç macerasının nedeni olmuştur. Eşinin bu travmatik durumdan kurtulması için doğup büyüdüğü yeri terk etmeye karar veren Germaine ise artık bireysel faktörlerden dolayı göç etmek durumunda kalan diğer göçmen olarak karşımıza çıkar. Oran'ın altmış kilometre batısında bulunan, büyük çoğunluğu İspanyol kökenli ve Yahudi olan Rio Salado'ya yerleşirler. Uzamın kişiler ve sömürgecilik tarihini tüm çıplaklığıyla ortaya koymak için oldukça önem teşkil ettiği bu yapıta Rio Salado betimlemesi yeniden ayağa kalkmanın umudu niteliğindedir. Ancak sömürgecinin acımasız yüzü ne kadar hayata tutunmaya, köklerinden uzakta sömürgecinin kimliğiyle yaşamaya çalışsan da, her fırsatta kendini zalimce gösterip, silkelene neden oluyordu. Sosyolojik anlamda; “ Bir kültürde sosyalleşen ve daha sonra başka bir kültürel çevreye giren bireylerin yeni bir kültürler etkileşimi sonucunda duygu, düşünce ve davranışlarda meydana gelen değişimler” (Yalçın, 2017:73) şeklinde tanımlanan kültürlenme olarak adlandırılan süreçte birey göç ettiği uzama özgü kimlik, dil, yaşam tarzı gibi alışkanlıkları benimseyip, uygulamaya koysa dahi, çoğunluk tarafından ‘öteki’ olarak görülmesi kültürlenme sürecini etkileyip, ya öz kimliğine yüzünü dönüp daha da sıkı sıkıya bağlanan ya da tamamen kimlik bunalımının içerisinde belirsizlik, aidiyetsizliklerle dolu trajik bir yaşama mahkum kalan bireyler ortaya çıkarmıştır. Sömürgecilik tarihine bakıldığında yeni nesilde her iki duruma maruz kalan birey sayısı oldukça fazladır. Rio Salado'da Yunus'un tipolojik olarak her ne kadar Avrupalılara benzese de, çevresi tarafından adının Yunus olduğu ve bir Arap olarak alt kimlikte sınıflandırılması onda farkındalık yaratmış, şimdiye kadar büyüme kapıldığı o Avrupalı yaşamda kendini, kendine özgülükleri aramaya başlamıştır:

“ Beni kendime getiren bu olaydan sonra, daha dikkatli davranmaya, ayağımı nereye bastığıma özen göstermeye başlamıştım. Öncelikle kasabamızın sokaklarında hiçbir Mağripli giysisinin uçuşarak dolaşmadığını fark ettim, kafaları türbanlı zavallılar şafak atımından gün batımına kadar bahçelerde çile çekiyorlar, sömürgeci geleneklere sıkı sıkıya bağlı Rio'nun çevresine bile yaklaşmıyorlardı. (...)"(s. 123)

Yapıtta göçün bireyler üzerindeki etkisi, farklı uzamlarda yaşanan çatışmalar, umutsuzluklar göç olgusunun bireyde yol açtığı duygu değişimleri, farklı uzamlarda farklı

kimlik arayışları göçün kimlik üzerindeki olumsuz etkilerine örnektir. Göçmen kendi kimliği, sömürgecinin kimliği ve adaptasyonun yarattığı melez kimlik arasında yaşam boyu devam eden gel gitlerle yaşar; bu arayış farklı uzamlarda kendini bulana kadar devam eder:

“Oran’a dönmeyi düşünüyorum. Rio bana rahatsızlık vermeye başlamıştı. Artık mihenk noktalarını tanıyamıyorum, fantezilerini hissedemiyordum. Sanki başka bir dünyada yaşamaya devam ediyordum; kasabanınkine koşut, ama kasabanınkinden farklı bir yaşam. İnsanların aynı insanlar olduğunun, simaları tanıdığının farkındaydım, ancak onlara elimi uzatmaktan, dokunmaktan, dokunursam sadece rüzgâra dokunacaktım duygusundan korkuyordum. Dönem değişmişti; bir dönem kapanmış, yeni dönemin beyaz, içimi bunaltan ve dokunmaktan korktuğum sayfası açılmıştı. Altında bulunduğum gökyüzünü, seyrettiğim ufku değiştirmem, biraz uzaklaşmam gerekiyordu; beni artık hiçbir yere götürmeyen köprüleri tamamen yaksam ne olurdu?” (s. 252)

Göç eden bireyin belli ölçülerde bulunduğu kültüre, ortama adapte olması o kültürün tam anlamıyla o bireyi ele geçirip, değiştireceği anlamına gelmez. Berry’nin kültürleşme modeline göre göçmen ya göç ettiği topluma uyum sağlamak için o toplumun kültürünü, alışkanlıklarını benimser ya da göçmen göç ettiği yerin toplumuna ayak uydurmak yerine tam tersi onlardan kaçıp kendi kültüründen olan kişilere yönelir. Bu iki durumun çakışmasıyla da *entegrasyon*, *asimilasyon*, *ayrı durma ve marjinalleşme* şeklinde kültürleşme stratejileri ortaya çıkar. (Yalçın, 2017:76) Celil de ailesiyle birlikte hayata tutunmak, ekonomik anlamda en azından yiyecek ekmek bulabilmek için köyünü terk edip Rio Salado’ya göç eden, ailesini geçindirmek için canhıraş çalışan, burada sömürgeciler tarafından emek gücü sömürülerek, Arap olduğu için her türlü kötü muameleye maruz kalan, yapıtın ana temasının kişi de vücut bulmuş halidir.

“Sen... Sen anlayamazsın ki... Sen bizlerdensin, ama onların hayatını yaşıyorsun... Yarı deli bir anne, iki kolu da kesilmiş bir baba, altı kardeş ve bacı, çocukları tarafından reddedilmiş iki teyze ve yıl boyu sürekli hastalanan bir amcadan oluşan bir ailenin tek başına ekmek umudu olduğun zaman, kendini insan sınıfına sokmaktan mecburen vazgeçmek zorunda kalıyorsun... Çakalla köpek arasındaki fark, alçaltılmış olanın kendine bir efendi seçmesidir.” (s. 176)

Berry’nin ikinci modeline örnek verilebilecek Celil, Yunus’un paralel dünyasıdır. Arkadaşlarına sadakat ile kendi gibi olanlarla dayanışma arasında kalması da Berry’nin iki modelinin çakışmasıyla ortaya çıkan dört ayrı kültürleşme stratejisinin tamamını duruma, yaşamına göre Yunus’un kimliğini tanımlarken kullanabiliriz. Ancak sömürgecilik çok insanın genetiğini bozsa da, onca acıların Cezayir’i, Cezayir toplumu için genel olarak öze dönüşün olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar emperyal toplumlara uyum

sağlamak için onları ve onların yaşantılarını benimsese de, öze dönmek için küçük bir kıvılcım yeterdi. Amcası da Yunus'un özünü unutmaması için elinden geleni yapıyordu:

“ Bu yazarı okumalısın. Adı Malek Bennabi. Kişi olarak pek o kadar net değil ama zihni ve söyledikleri çok açık.(...) Kitabı elime aldım; yaklaşık yüz sayfalık bir kitaptı, kitabın adı *Cezayir'in Yeniden Doğuşunun Koşulları* idi. Tam odadan çıkarken durakladı; “ Kuran'ın emrettiğini aklımdan çıkarma: ‘ *Bir insanı öldüren, tüm insanlığı öldürmüş sayılır.*” (s. 181-182)

Umut aradıkları yeni Rio Salado topraklarında öz benliğini bulan Yunus için, başka bir umutsuzluğa uzanan göç söz konusuydu. Orada Emilie ile tanışmıştı. Ergenlik döneminde Oran'da birlikte olduğu bayan Cazenave'ın kızıydı. Hem arkadaşının sevgilisi olması hem de annesiyle geçmişte yaşadıkları bu iki gencin birbirine olan aşkını itiraf etmesine engeldir. Emilie'nin arkadaşıyla evlenmesi üzerine bulunduğu uzamı terk edip, acılarını unutmak için başladığı noktaya geri dönen, yani Oran'daki evlerine dönen Yunus, göç olgusunun birey üzerindeki etkisini derinden yaşar. Assman'ın belirttiği gibi; “ Belleğin mekana ihtiyacı vardır”(2015:47) tümcesiyle özdeşleştirerek Yunus'un benliğini bulması için başladığı noktaya geri dönmeye ihtiyacı vardır. Anıları canlandırıp, öz benliğine dönmek için çıkılan bu geri dönüş yolculuğu inançlarına olan cesareti gösterememenin pişmanlığıydı:

“ (...)Nasıl bunlardan mahrum kalabilmiş, nasıl böyle şeylerden vazgeçebilmişim? Buraya yaralarımı sarmak, inançlarımı güçlendirmek için daha sık gelmeliydim. Şimdi artık Rio Salado benimle aynı dili konuşmadığına göre, hangi dile yönelmeliydim.? Tüm ömrümce kendime hep yalan söylediğimi anlıyordum artık. Rio'da kimdim ben? Jonas mı, yoksa Yunus mu? Arkadaşlarım kahkahalarla rahatça gülerken, neden benim gülüşüm hep onlarınkinden sonra ve onlardan daha tutuk oluyordu, neden onlar kadar rahat güleliyordum? Arkadaşlarımın arasında neden hep kendime yer edinme kaygım vardı, neden Celil'in bakışları benimkileri yakaladığında suçluluk duyuyordum hep? (...) Neydi benim dolu dolu ben olmamı, yaşadığım dünyada istediğim gibi gelişmemi, kendi kimliğime sahip olmamı engelleyen şey neydi?” (s. 264)

Lee'nin itme- çekme kuramı çerçevesinde, göçe ilişkin ele aldığı diğer önemli konu da, yaşanan yer ile göç edilecek yer arasında bulunan engelleyici faktörlerdir. (Çağlayan, 2006:74) makro ve mikro olmak üzere ikiye ayırır bu faktörleri. Mikro faktörler; göçle beraber gelecek olan hukuksal, sosyal belirsizlik, ulaşım bedelleri, imkanları söyleyebiliriz. Makro faktörler ise; katı göç kanunları, ırk ya da ulusal kimliğe gönderme yapan sistemler ve göç için düşünülebilecek üst düzey faktörlerdir. (Todaro, 1980: 17–18). Göç nedenlerinin, sonuçlarının değişken olduğu gerçeğiyle bir yaklaşım sergilemek gerekirse, Lee'nin göçe engelleyen makro

faktörlerinden ulusal kimliğe gönderme detayı Yunus’u öze dönüş yolunda başka bir göçe sürüklemiştir. Ruhunda, zihninde yaşadığı iç göçler, Yunus’un kendisine sormaksızın rahat bir yaşama sahip olması, yitip gitmemesi için babası tarafından amcasına evlatlık verilerek kendisine dayatılan sömürgecinin kimliğini reddedip, sömürgecilerin sahte aşkları, dostlukları dışında kendi toplumundan insanların yaşadıklarına, acılarına, bir dilim ekmek için, vatanları için neler feda ettiğine şahitlik etmek genetiğine dokunmuştur.

“ Değişen bendim. Jonas, Yunus’un ardına sinmişti. Sertliğim, doğama sirayet etmeye başlamıştı. Katı yürekli biri olmuştum. Ezik, asla ortaya çıkmayan bir katı yüreklilikti bu, ama beni duyarsız kılmaya yetiyor da artıyordu bile. Artık kutlama şenliklerine, düğünlere, balolara, kafe teraslarında oturup keyif çatan insanlara katlanamıyordum. Onların saflıklarına alerji duyuyordum. Ve nefret ediyordum!...(s.255)

Yapıtta kendisine dayatılan kimliğin altında, o kimliğin asıl sahipleriyle yaşamak Yunus’u sürekli bir bunalıma, arayışa sürükler. Zaman zaman düşsel göçlere uzanan yolculukları sayesinde, yaşadığı acıları hiç yaşamamış, bir gölgede değil kendi öz benliğinde yaşadığını hayal eder Yunus:

“ Rio Salado’dan bir trene atlayıp, trenin beni Cezayir’e, Bejaya’ya, Timimun’a götürmesini düşünüyor, kendimi bu kentlerde hayal ediyordum. Kendimi caddelerde dolaşırken, bir kayanın üzerinde denizi seyrederken, bir kumulun dibindeki bir mağarada düşüncelere dalmış görmediğim tek bir an bile yoktu. Kendimle halletmem gereken bir hesaplaşmam vardı: insan kendinden asla kaçamıyor. Dünyanın bütün trenlerine, bütün uçaklarına, bütün gemilerine atlayarak nereye gidersem gideyim, içime öfkesini akıtan, engelleyemediğim bu şeyi de beraberimde taşıyacaktım. Ama acımı hazmedebilmem için odamın bir köşesine çekilmek artık bana yetmiyordu. Gitmem gerekiyordu. Neresi olursa olsun. Uzağa. (s. 262)

Belirsizliğin, arayışın içinde bir yandan diğer yana savrulup duran Yunus, Rio Salado’da yaşamına kaldığı yerden devam ediyordu. Ancak maskesini çıkarmış gerçek yüzünü arayan bir Yunus vardı artık. Yunus benliğini ararken, benliğinden asla vazgeçmeyen, sömürgecinin dilini, dinini kökten reddeden Müslümanlar bağımsızlık yolunda eylemlere başlamışlardı. Yunus ise Müslümanların kocasını öldürmesi üzerine Oran’a taşınan Emilie’yi bulmak için yine başka bir uzamda çıkar karşımıza. FLN’nin sömürgecilere karşı ayaklanmaları devam ederken ülkesi için yaşamını bir kenara bırakıp, benliğinden vazgeçmeyen Celil bir vatanperver savaşçı olarak tekrar yapıtta karşımıza çıkar. Kendisine yaşamında ilk kez halkı ve bağımsızlığı için hareket etme fırsatı verdiğini acı bir şekilde yüzüne vurarak, saklanmak

için Yunus'a gelir. Savaş tüm acımasızlığıyla kendini gösteriyordu. Zaman sömürgecinin göçüne şahitlik etme zamanıydı. Önce 9 Aralık 1960'da Rio Salado'daki bütün sömürgeciler komşu kent Ayn Temuşen'e taşınmış, çimen gibi ezdikleri halkın bir gün aradan sıyrılıp bir hareketlenme yaratacaklarını hesap etmeden, bu topraklarda yarınları olmayacağını kabullenmek istememişlerdi. 1962 baharında ise artık sömürgecilerin başladıkları yere geri göçü, ezilmiş halkın acılarının son bulması duygusuyla, hırsa, yenme arzusuna kapılan okur için mutlu son niteliğindedi. Sömürgeci için Lee'nin kuramı çerçevesinde değerlendirmek gerekirse itici güç olarak kendini gösteren savaş, Cezayirli için çekici güç olarak kendi topraklarına dönüş niteliğindedir.

“ Arabalar, Ayn Temuşent'ten dönmeye başlamışlardı. Sabah bağırış, çağırışla, sloganlarla, havai fişekler atarak, arabaların camlarından Fransız bayrakları sallayarak düğün alayı gibi gitmişlerdi. Şimdi ise mitingden, cenaze alayının sessizliği içinde bir kiliseden geliyorlarmış gibi bitkin, üzgün, çökmüş ve yüreklerinde kaybolan umutların boşluğuyla dönüyorlardı. Ellerindeki pankartlar, afişler ve Fransız bayrakları da ortalıkta gözüküyordu. Herkesin yüzünde, ölüme mahkum edilmiş bir umudun son nefesini çoktan verdiğini artık anlamış olmanın yarattığı matem ifadesi okunuyordu. Artık Cezayir, Cezayirliilerin olacaktı. “ (s. 333)

Bağımsızlık sonrası Cezayir topraklarında doğup büyüyen nesil için de bir başka kimlik, aidiyet sorunu ortaya çıkmaktadır. Sömürgecinin kendi yurttaşında da kimlik sorununa neden olması sömürgeciliğin diğer acı yüzüydü. Kaç nesil oturduğu, doğup büyüdüğü, kendi toprakları olarak gördükleri Cezayir'i terk edip, Fransa'ya dönmek zorunda kalan Fransızlar için de, gitmek zorunda kaldıkları ülke kendilerine yabancıdır. Kendi ülkeleri Fransa'da da ' Pied- Noir' yani Cezayir'de doğup, büyümüş Avrupalı olarak kendi yurttaşlarından farklı bir kimlikle yaşarlar. Bu da sömürgeciliğin diğer trajik yüzüdür. Ülkeyi terk eden Cezayir ise, artık bir kimliğe sahipti. Yarınları temsil eden marşa, bayrağa sahip, 5 Temmuz'un bağımsızlık bayramı olarak kutlandığı zafer gününe sahip bir demokratik ülke kimliğine sahipti.

Yapıtta tüm yaşamı boyunca Emilie'yi bulmak, ona kavuşmak için uzamsal ya da düşsel göçlerine şahit olduğumuz Yunus, aradan yıllar geçtikten sonra bu sefer Marsilya'ya doğru uzamsal bir yolculuğa çıkar. Yıllar evvel arkadaşından aldığı mektup üzerine Emilie'nin izini Marsilya'da bulur. Başlamadan biten, bir türlü kavuşamadıkları aşklarına dair yaptıkları son konuşmadan sonra her ikisi de kendi dramlarına gömülerek yaşamayı tercih ederler. Aynı akşam ülkesine dönüp, bir daha Fransa topraklarına ayak basmayan Yunus'un Marsilya'ya uzanan bu ikinci yolculuğu ise Emilie'nin ebedi göçü nedeniyledir. Yunus'un Cezayir'den

uzaklaştığı son uzam, son görevini yerine getirmek içindi. Oran’da çocukluk, gençlik yıllarında sömürgecilerin nesilleriyle Jonas olarak yaşamını geçirmiş, Cezayir halkının direnişi, atalarının, vatanlarının, şehitlerinin öcünü almak için gözlerini dahi kırpmadan sergiledikleri savaşın zaferle sonuçlanması sayesinde, öz vatanı Cezayir’de, kendi halkıyla yaşamını Mahieddine Younes olarak, öz kimliğiyle sonlandırmıştır.

Sonuç

Sömürge yıllarının Cezayir’ini ele alan Yasmina Khadra, *Günün Geceye Borcu* adlı yapıtta, sömürgecilik sonrası itici güç olarak ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların neden olduğu iç göç olgusuna dikkat çekerek, göç eden bireyler üzerindeki olumsuz sonuçlarını trajik bir şekilde anlatır. Topraklarını kaybeden babanın köyünden şehre göç edip şehrin varoşlarında bütün çabalarına rağmen ailesini kurtaramayışı, rahat bir yaşama sahip olması için abisine evlatlık verdiği oğlunun Yunus ve Jonas arasında kaybolup giden benliği, ikilemli yaşamı ruhsal, fiziksel göçler eşliğinde kimlik sorunsalı etkili bir biçimde aktarılır. Cezayir’deki sömürgeciliğin bir halkı yok edişi, yarattığı ekonomik, psikolojik nedenlerden dolayı yaşanan iç göç, aile içinde çatışmalara, kültürel, benlik kaybına, ikilemli yaşam ve kültür arasında oluşan melez kuşakları ortaya çıkarır. Bu noktada yapıtta sömürgecilik sonrası var olan iç göç olgusu, Lee’nin itici ve çekici göç modeline dayandırılarak, sosyolojik ve tarihsel bağlamda ele alınmaya çalışılmıştır. Konuyu iyi özümsemek için Cezayir’in bağımsızlık öncesi ve sonrası durumu tarihsel ve sosyolojik bağlamda ele alınarak, göç, kimlik, aidiyet kavramları üzerinden roman analiz edilmiştir.

Göç olgusuna gerek düşsel gerek uzamsal yaklaşımıyla farklı bir bakış açısı getiren Khadra, göçün nedenlerini, göçmen üzerindeki etkilerini sömürgeci güçlerin maruz bıraktıkları acımasız gerçekler ve zorunluluklar çerçevesinde anlatır. Köydeki topraklarını kaybedip şehre göçerek, kendi topraklarında göçmen muamelesi gören halkın varoşlarda yok oluşu, sömürgecinin yaşantısına uyum sağlayarak kimlik bunalımı, aidiyet sorunuyla ne ‘ben’ olabilmiş ne de ‘öteki’ psikolojiyle etkisiz bir yaşama maruz kalışı sömürgeciliğin neden olduğu göçün birey üzerindeki sonucu olarak karşımıza çıkar.

Kaynakça

- AGERON, Charles Robert. & BRET Michael; *Modern Algeria: A History from 1830 to the Present*. Hurst and Company, London, 1991
- ASSMANN, Jan; Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,2015
- BAKTIAYA, Adil; 1830: Fransa'nın Cezayir'i işgali, Abdülkadir'in Yükselişi ve Amerikan Kamuoyunda 'Abdülkadir' Hayranlığı. *Ortadoğu Etütleri*, 2010
- CASTLES, Stephen .-MILLER, Mark J.; *Göçler Çağı. Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri* (Çev. B. Uğur Bal ve İbrahim Akbulut), Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,2008
- ÇAĞLAYAN, Savaş; Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, 2006
- ÇAYCI, Abdurrahman; *Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, Ankara,1995
- DELAYGUE, Gilles; "France Maghreb L'Histoire İnterdite", *Histoire Evénement, Hors du Série*, Février, Paris, 2002
- GÜZEL, Şehmus; *Cezayir ve Berberiler*. Doruk Yayınları, Ankara,1997
- KHADRA, Yasmina; *Günün Geceye Borcu*. (Çev.: Armağan Sarı), Kırmızı Kedi Yayınevi: İstanbul,2011
- KURAN, Ercüment; *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti(1827-1847)*,Yenilik Basımevi, İstanbul, 1957
- LEE, S.Everett; A Theory of Migration, *Demography*, 3 (1),1966
- LÉVİ-STRAUSS, Claude; *İrk, Tarih ve Kültür*. İstanbul: Metis yayınları,2016
- MASKAN, Ali; *Cezayir'in Bağımsızlık Kazanması ve Siyasal Sistemi Oluşturma Arayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul,1996
- RAVENSTEİN, Ernest George; "The Laws of Migration, *Journal of the Statistical Society of London*", 48 (2), 1885
- TANDOĞAN, Muhammed; *Afrika'da Sömürgecilik ve Osmanlı Siyaseti (1800-1922)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara,2013
- TODARO, Michael Paul; Internal Migration in Developing Countries, *International Labour Office*, Geneva, 1980
- YALÇIN, Meral Gezici; *Göç Psikolojisi*. Pharmakon Yayınevi, Ankara,2017
- Fransa'nın Cezayir'İ İşgali (9 Eylül 2016) 1 Haziran tarihinde <http://www.istanbultarih.com/Makale/fransa-nin-cezayir-i-ısgali.html> adresinden erişildi
- Fransız Sömürgeciliği ve Ahmed Bin Bella (30 Ekim 2010) 10 Haziran 2019 tarihinde <https://www.dunyabulteni.net/hatirat/fransiz-somurgeciligi-ve-ahmed-bin-bella-h134524.html> adresinden erişilmiştir.

Makalenin Geliş Tarihi: 29 Ekim 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 3 Aralık 2019

MODERNLEŞME SÜRECİNDE YAŞLILIK DÜŞÜNCESİNİ DEĞİŞTİREN OLGULAR
- TOPLUMSAL YAŞAMIN KIYISINDA KALAN YAŞLILAR -
CASES THAT CHANGE THE THOUGHT OF OLD AGE IN THE PROCESS OF MODERNIZATION
- THE ELDERLY ON THE EDGE OF SOCIAL LIFE -

"Bir baba dokuz evladı bakar da dokuz evlat bir babayı bakmaz". (Atasözü)

*Vehbi Ünal**

Öz

Modernleşme süreci bir anlamda toplumsal değişim sürecidir. Bu süreçte aile kurumu değişim yaşayan kurumların başında gelmektedir. Bu değişim savunmasız, dezavantajlı grubu oluşturan yaşlıları olumsuz etkilemektedir. Çalışmamızın problemi modernleşme sürecinde yaşlılığı bir sorun olarak ortaya çıkaran olguların neler olduğunu tespit etmektir. Bireyselleşme, sanayileşme ve kentleşme, aile yapısındaki değişim, yaşlı nüfusun artışı, toplumsal değerlerdeki kayıp vb. nedenler yaşlı nüfusu daha görünür hale getirmiştir. Bu olgular aynı zamanda yaşlı sorunlarını da ortaya çıkarmıştır.

Bireyi önceleyen, haz ve çıkar ilişkilerinin şekillendirdiği modern yaşam tarzı ailede sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Bireyin kendini otoriteden bağımsız görmesi, insanın kendi başına yeteceği ve ben merkezli bir dünya inşa etme düşüncesi ailenin diğer bireylerle olan ilişkisini zayıflatmış, yaşlıların fazlalık olarak algılanmasına ve dışarıda tutulmasına neden olmuştur.

Modernleşme süreci ailenin yapısı, rol ve statüsünde ciddi değişimler meydana getirmiştir. Sanayi öncesi toplumlarda yaşlı kişiler, ailenin büyüğü olarak gücü elinde bulundurmaktaydı. Modernleşme ile aile işlevlerinin bir kısmını kurumlara devretmiş, geleneksel bilgi değer kaybetmiş, kadının iş yaşamına atılması vb. nedenler yaşlılara olan ihtiyacı azaltarak adeta onları kurum dışına itmiştir.

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0003-3827-6339

Toplumsal değerler ailenin koruyucu mihveri iken bugün ailenin üzerine inşa edildiği değerlerin aşındırılması, pozitivist ve pragmatist bir eğitim sisteminin bunu desteklemesi, 'değer' kabul edilen yaşlının 'soruna' dönüşmesine neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Modernleşme, Toplumsal Değişim, Aile, Yaşlılık.*

Abstract

In a sense, the process of modernization is a process of social change. In this process, the family institution is one of the leading institutions. This change adversely affects the elderly who constitute the vulnerable, disadvantaged group. The problem of our study is to determine what causes aging in the modernization process. Individualization, industrialization and urbanization, change in family structure, increase of elderly population, loss of social values and so on reasons have made the elderly population more visible. These cases also revealed elderly problems.

The modern lifestyle that precedes the individual and shaped by the relationships of pleasure and interest has brought problems in the family. The idea of the individual to see himself / herself as independent from the authority, and the idea of building a self-sufficient and self-centered world weakened the relationship of the family with other individuals, causing the elderly to be perceived as redundancy and excluded.

Industrialization and urbanization highlighted the nuclear family type. The transformation of the family from the production unit to the consumption unit and the separation of the house and the workplace led the elderly to the edge of social life.

The process of modernization has brought about serious changes in the structure, role and status of the family. In pre-industrial societies, elderly people held power as the eldest of the family. With the modernization, it has transferred some of the family functions to institutions, traditional knowledge has lost value, and the reasons such as women entering the business life have reduced the need for the elderly and pushed them out of the institution.

While social values were the protective axis of the family, the erosion of the values on which the family was built, and the support of a positivist and pragmatist education system, caused the elderly, who was considered 'value', to turn into 'problems'.

Keywords: *Modernization, Social Change, Family, Old Age.*

Giriş

Modernleşme batı Avrupa'da başlayan zamanla tüm dünyayı etkileyen yeni toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimleri sunan, Batıyı model olarak gören, temeline ilerlemeyi alan, eskiyi dışlayan yeniyi kutsayan, toplumsal değişim ve dönüşüm sürecidir. Modernleşmeyi oluşturan süreç rönesans, reform, bilimsel keşifler, sanayileşme, kentleşme, kapitalist ekonomik sistem, ulus devlet vb. olgulara dayanır.

Giddens'e göre, modernleşme "on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder" (2014: 9) ve üç yüz yıllık bir tarihsel süreci içermektedir. Modernleşme, aydınlanma ve sanayi inkılabı hareketiyle birlikte geniş bir toplumsal değişmeyi ifade etmektedir (Canatan-Yıldırım, 2011: 123). Modernleşme kimi sosyologlara göre insanlığın ulaştığı bir zirve kimilerine göre ise kötü bir durumdur. Kızılcılık (2018:2013) modernliğin iki yüzü olduğunu iddia eder. Biri makyajlı yüzü diğeri makyajsızdır. Özgürlük, eşitlik, insan hakları, demokrasi,

adalet, barış, kardeşlik, refah, zenginlik ve mutluluğa vurgu yapan makyajlı yüzü sahte yüzüdür. Diğer makyajsız yüzü ise, aslında onun gerçek yüzüdür. Savaşı, şiddeti, vahşeti, soykırımı, yabancı düşmanlığını, sömürgeciliği, ırkçılığı, eşitsizliği, köleliği, adaletsizliği, sömürüyü ve yoksulluğu içerir. Berger 'e göre modernite ne göklere çıkarılmalı ne de olumsuzluklarından dolayı hayıflanmalıdır. Yani ne ilerici ne de gerici olunmalıdır. Modernite de kendisinden öncekiler gibi tarihî bir fenomendir. Aslında o, kaçınılmaz bir şekilde takdir edilesi ve içler acısı özelliklerinin bir arada olduğu bir karışımıdır. Aynı şekilde doğruların ve yanlışların da bir karışımıdır” (Berger, 1979; akt.: Dereli, 2015: 35). Bilindiği gibi günümüz toplumların yeniden yapılanmasında ve örgütlenmesinde modernleşme genel olarak ölçüt kabul edilmektedir.

Modernleşmenin düşünsel boyutunu oluşturan rönesans, reform ve bilimsel keşifler bireylerin düşünce dünyasında ciddi kırılmalara, yine modernleşmenin maddi boyutlarını/öncüllerini oluşturan özellikle sanayileşme ve kentleşme ise toplum yaşamında büyük dönüşüm ve değişimlere neden olmuştur. Günümüz toplumları eski toplumlarla karşılaştırıldığında hızlı bir değişim yaşamaktadır. Bu baş döndürücü durum birçok sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan biri de yaşlılık sorunudur.

Yaşlılık çocukluk, ergenlik, yetişkinlik gibi yaşamın doğal evresidir. Yaşlılık insan neslinin sorunlu bir evresidir. Yaşlılık çevreye uyum sağlama yeteneğinin azaldığı, fiziksel görünüm, güç ve rol kaybının olduğu, hastalıkların arttığı, işlevlerin azaldığı, başkalarına bağlı duruma geldiği bir dönemdir. İnsan organizmasının, yapı ve işleyişinin zaman içindeki değişimine “biyolojik yaşlanma”, bireyin zaman içinde, toplum içindeki rolleri, üstlenme ve terk etmesindeki değişimlere “toplumsal yaşlanma” denmektedir (Asımgil ve Çekmegil, 2010:165). Modern toplumlarda yaşlılık, kronolojik olarak belirlenerek herkes aynı kategoride değerlendirilmektedir. Oysa 65 yaşındaki herkes aynı zihinsel ve fiziksel yapıda değildir, insandan insana değişmektedir. Ülkemizde yaşlanma sürecine ihtiyarlama denilmektedir.

Çalışmamızın problemi modernleşme sürecinde yaşlılığı bir sorun olarak ortaya çıkaran olguların neler olduğunu tespit etmektir. Bu bağlamda modernleşme sürecinin yaşlıları nasıl toplumsal yaşamın dışına ittiğine bakmak ve bunların yaşadıkları sorunlara çözüm yolu araştırmak çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. *Çalışmamızın yöntemi* içinse literatür taramasına dayalı betimsel bir çalışmadır.

Modernleşen aile, modern zamanların yaşadığı değişmelerin etkisi altında şekillenmektedir. Modern ilişkiler ağı, aileyi yeni bir bağlama yerleştirmiştir. Bu yeni bağlama yerleşme çabasına “ailenin modernleşmesi” demek mümkündür. Bu çerçevede aile tarım

üretim tarzından uzaklaşarak sanayi üretim tarzının ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir (Canatan- Yıldırım, 2011: 123).

Berger modernleşmenin insanoğlunun içerisinde yaşamını sürdürdüğü evi/yuvayı yıktığını ileri sürer. Berger'in buradaki evden kastının iki yönü vardır: Birincisi gerçek anlamda "evin yıkılışı", ikincisi ve teorisinin asıl merkezini oluşturan kısmı ise mecazî anlamdaki "ev" olan "din" in yıkılışıdır. Berger'e göre modernleşme öncesinde ev ile işyeri iç içeydi birbirlerinden ayrı değildi. Aileler daha ziyade geleneksel büyük aile özelliği taşıyordu. Ailelerin üretim birimi olmaktan çıkması ve üretimin fabrika, işyeri ve modern bürolara taşınması, bireyleri modern çekirdek aileler içerisinde yaşamaya mecbur etmiştir. Sanayileşme ile birlikte ev ile işyeri, üretim ve tüketimin arası ayrılmış ve aile bireyleri işe gitmek için evden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bu durum aile bağlarını çözmüştür. Dolayısıyla geleneksel toplumlarda her türlü yapıp etmelerin mekânı olan ev, modernleşmeyle birlikte önemli bir yıkıma uğramıştır (akt.: Dereli, 2015: 35-36). Şüphesiz aile yaşamındaki bu değişim tüm toplumu etkilese de ailenin savunmasız bireyleri çocuklar, engelliler ve yaşlılar daha fazla etkilenmektedirler.

Bir zamanlar emeğinden son derece faydalanılan dünün gençleri ve bugünün yaşlıları mevcut sistemin sömürsü sonrası artık işe yaramayan, topluma yük olarak görülen bu kesim, ailede yaşanan değişimle birlikte ciddi sorunlar yaşamakta, sosyal politikanın yetersizliği onları kendi sorunları ile baş başa bırakmaktadır.

Yaşlıların yaşadıkları sorunlar ayrı bir çalışma konusu olsa da yaşlılık, bireyin kalıtımla getirdiği özelliklere, çevre koşullarına ve kültürel ortamına göre erken ya da geç, sorunlu ya da az sorunlu olabilmektedir (Koroğlu ve Koroğlu, 2016: 230). Özbolat (2016: 73)'ın yaşlılığı, yaşlıların ve yaşlı olmayanların gözünden değerlendirildiği çalışmada genel olarak yaşlılık, "sorun" odaklı olarak ele alınmaktadır.

Yaşlılıkta genellikle sağlık sorunları, fiziksel değişim, içine kapanma, yalnızlık duygusu artmakta, ölüm düşünceleri yoğunlaşmaktadır. Algılama zayıflamakta, ileri yaşlarda zeka düşüşü görülmekte, davranışlar zayıflamaktadır (Asımgil ve Çekmegil 2010:170-178). Yaşlılar, yaşlılıklarına ve sağlık durumlarına bağlı olarak çok çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Yaşlılar, statü kaybı, sosyal dışlanma ve yalnızlık, yetersiz barınma, yaşlı ihmal ve istismarı, yoksulluk, ulaşım, boşanma, aile ve arkadaş kaybı, suç mağduru olma, fiziksel, psikolojik, sağlık ve ekonomik vb. sorunlar yaşamaktadırlar.

Yaşlılığa Bakışı Değiştiren Etkenler

Bireyselleşme, sanayileşme ve şehirleşme, aile yapısındaki değişim, yaşlı nüfusun artışı, toplumsal değerlerdeki kayıp vb. nedenler yaşlı nüfusu daha görünür hale getirmiştir. Bu olgular aynı zamanda yaşlı sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Bu olguların her biri bu sorunların oluşumuna katkıda bulunsa da bunları birbirinden bağımsız olarak ele almak yanlıştır çünkü bunların her biri birbirlerini etkileyen karmaşık sorunlar yumağını oluşturmaktadır ve şüphesiz değişimin merkezinde aile bulunmaktadır. Yaşlılığın bir sorun olarak ortaya çıkmasında bireyselleşmenin etkisi büyüktür.

Bireyselleşme/ Bireycilik

Rönesans, reform ve aydınlanma süreci insanların zihin dünyalarında ciddi değişmelere neden olmuştur. Konumuz açısından özellikle özgürlük ve bireyselleşme vb. değerlerin ön plana çıkarılması bir taraftan bireyin kendine olan güvenini artırırken diğer taraftan aile bağlarını zayıflatmıştır

Toplumsalcılığın ve çoğulculuğun karşı anlayışı ifade eden bireyselleşme kapitalist sermayenin birikimine yönelik çabalarda temel unsurlardan biridir. Topluma karşı kayıtsızlığın, toplumdan kopuşun, toplumsal sorumluluktan uzak durulmasını ifade eder.

Bireycilik ise “bireylerin yararlarını toplumsal yararlardan daha üstün veya daha önemli sayan öğretisi, tutum veya politikaların genel adı, ferdiyetçilik, individüalizm” (TDK. 2011: 355) şeklinde ifade edilmektedir. Bireycilik, bireyin önemini ve çıkarını vurgulayan fikirleri, öğretileri içerir. Kendi kendine yeten, kendisini yönlendirebilen rasyonel bireyi, toplum ve devlet karşısında ön plana çıkartan anlayışı ifade etmektedir. Batı toplum ve düşünce yapısı içerisinde monarşiye, kilise hiyerarşisine, insan haklarının sindirilmesine karşı gelişen bireycilik, akıllı ya da ahlaklı olup olmamayı, kısaca her şeyi bireye bırakmaktır (Kirman, 2004: 39).

Ortaçağ Batı Avrupa’sında bireycilik insanın ayak bağlarından kurtuluşu ve kendi rüştünü ispat etmesi olarak görülmüştür. Bireyin her türlü otoriteden firar ederek özgür olmasını ve kendi hayatının sorumluluğunu kendisinin almasıydı. Bu bağlamda insan artık otoriteye ihtiyaç duymayan, üzerindeki her türlü kontrole ve gözetime karşı, kendine yeterli, kendi hayatını özgürce yaşamasını bilen bir varlıktır. Bireycilik aynı zamanda bireyselleşmeyi

doğurmaktadır. Bireyselleşme, insanı referans olarak Tanrı ile bağları koparıırken onu kendi kendine yeterli (müstağni) bir varlık haline getirmiştir (Tekin, 2015: 12).

Modernleşme süreciyle birlikte insanın zihin dünyasında ve yaşam tarzında ciddi değişimler meydana gelmiştir. Bunlardan birincisi kutsala ihtiyaç duyulmaması; dolayısıyla eşyaya, olaylara ve hayata bakışı kutsaldan arındırılmış bir tarzla yaklaşılması; ikincisi insanın kendini yeterli bir varlık olarak görmesi dolayısıyla başka bir otoriteye ve güce ihtiyaç duymaması gerektiği düşüncesini; üçüncüsü ise “iyi” ve “kötü” nün ölçüsünün değiştiğini görmekteyiz (Ünal, 2018: 1331).

İnsanın kendini yeterli bir varlık olarak görmesi sınırsız özgürlük talep etmesi, başka bir otoriteye ve güce ihtiyaç duymaması bireyselleşmeyi doğurmuştur. Daha sonraki süreçte bu durum “ben merkezli” bir yaşam tarzını doğurmuş, bu tür yaşam tarzı ise ailenin ve ailenin diğer üyelerinin geri plana itilmesine neden olmuştur. Çünkü artık birey özgürlüğünü başkalarıyla paylaşmak istememekte ve yaşlılara, çocuklara bakma vb. durumları kendi ayaklarına vurulmuş bir pranga olarak görmektedir.

“Aydınlanma felsefesi de, bireyi toplumdaki ve toplumsal değerlerden muaf tutarken, onu, kendi başına buyruk, bağımsız ve özgür bir varlık olarak tanımlamaya uğraşmıştır. Bireyin, kendi başına bir amaç ve yüce bir değer olarak görülmesi, hem yaşam alanını kuşatan her tür otoritenin ve denetimin tanınmamasına, hem de kurumsal bağlayıcılığı olan ve toplumsal *nomos*u meydana getiren din ve geleneğin etkisiz kılınmasına yol açmıştır. Oysa kutsallık, hiyerarşi ve otoriteyi reddederek toplum ve din karşısında akli ve bireye öne çıkartan bu anlayış, bir süre sonra toplumsal düzenin geleneksel yapısını ve dolayısıyla ailenin yapısını, örgütlenişini ve kurumsal kimliğini hedef almıştır. Toplumun temel çekirdeğini oluşturan aile ve aileyi koruyan değerler, bireysellik karşısında gerilemeye başlamış ve artık evlilikler de, çiftlerin demir atabileceği emniyetli bir liman olmaktan çıkmıştır” (Duman, 2012: 22).

Modern bireyin kendi çıkarlarını ön planda tutması aile ilişkilerini zayıflatmıştır. Merkeze kendini koyan birey kendi dışındakilerin kendisi için ne işe yarayabileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bireyin kendini otoriteden bağımsız olarak görmesi ve sadece ben merkezli bir düşünceye sahip olması aile yaşamında ciddi değişimler meydana getirmiştir. Artık değerlere kayıtsız, baba otoritesini tanımayan modern bireyler için yaşlılar ailede fazlalık olarak

görölmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu durum yaşlıların yaşam alanını daraltmış, modern bireyler için yaşlılar ayak bağı olarak algılanmaya başlanmıştır.

Yaşlılık sorunu modern yaşam tarzıyla yakından ilgili bir sorundur. Bireyselleşme süreci herkese bir atomize hayat dikte etmektedir. Gevşeyen modern ilişkiler ağı içerisinde genç ve yaşlı kuşaklar arasında ciddi mesafeler oluşmaktadır. Yalnız gençler yaşlıları istemiyor değildir; yaşlılar da artık gittikçe kendi hayatlarını yaşamak ve mümkün olduğu kadar gençlerden uzak kalmak gerektiğini düşünmektedirler. Bu süreç, yapabildiği kadarıyla herkesin kendi şartları içerisinde yaşaması gerektiği düşüncesini telkin etmektedir (Aydın, 2015: 237).

Modernleşme süreci ile artan sosyal farklılaşma ve sosyal kurumların yeniden organizasyonu insanda kendi kendine yeterlilik duygusu geliştirdi. Çekirdek ailenin ve bireyciliğin yükselişi, bürokratik yapıların hayata egemen hale gelmesi, insani düşünce ve davranışlarda kendi kaderine hükmetme anlayışını getirdi. Tüm bunlar kültürde şeyleşme, metalaşma, insani yabancılaşma ve yalnızlaşma denilen modernliğin krizleri eşliğinde gelişti (Çelik, 2017: 215). Bu durum aile bağlarını gevşeterek bireyleri yalnızlığa ve başkasına ihtiyaç duymadan kendi başına yaşamaya sevk etti.

Toplum içinde kendini tek başına konumlandırın birey cemaatin içinde yer edinmekten ziyade birey olarak kendi kimliğini oluşturma peşinde, fakat bu durum bireyin kendine ve toplumsala yabancılaşmasını da beraberinde getirmektedir (Topçuoğlu, 2010: 30).

Modernleşme sürecinde ailenin bireyleşmesi ve özerkleşmesi cemaatçi (community) kimlikten uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Çocuklar resmi kuruluşlarda ebeveynler iş yaşamında ayrı yerlerde bulunmaları nedeniyle bireyleşme kimlikleri ön plana çıkmaktadır. Eğitimin seküler ve bireyci yönelimi bu durumu güçlendirmektedir. Bireyin özerkliğini öneren, geliştiren ve inşa eden modern aile, burada iki durumla karşı karşıya kalmaktadır. Birincisi özneleşen bireyin çatışmalarla ve çeşitli sorunlarla başa çıkma yeteneğinin daha güçlü ve daha başarılı olmasıdır. Diğeri de ailedeki sorumluluk duygularının azalmasıdır ki bu durum boşanmaların artmasına, ebeveynlerin huzur evlerine yönelmesine ve yalnız yaşamın artmasına da neden olmuştur (Canatan- Yıldırım, 2011: 125).

Toplumsal yapıda bireyciliğin hâkim olması ve günümüz toplumlarında özgürlük ve bireyciliğe yapılan aşırı vurgu ailede bazı olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Örneğin cinsler arasında farklı ilişki şekilleri ile evlilik dışı birliktelikleri ortaya çıkmış, evlilik dışı

çocuk oranı ve bir arada yaşayan fakat evli olmayan çiftler artmıştır. Bireyselleşmenin getirdiği haz ve özgürlük eksenli kurgulanan yaşam tarzı ailelerin direncini kırmakta, hızla önemini azaltmaktadır. Ailelerin kurulması ve sürdürülmesi, bireysel özgürlük alanlarının daraltılması olarak algılanmakta, kendini merkeze alan yaşam felsefesiyle birey kendini ailenin dışında tanımlamaktadır (Bayer, 2013: 111-112). Bu durumu bireysel özgürlük alanlarının daralması olarak algılanması aile sınırlarını küçültürken aynı zamanda ailede bakılması gereken çocuklar, yaşlılar ve engellilerin de sorun yaşamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla bu durum yaşlılar için artık sığınacakları kalenin sarsılması demektir.

Bireyselleşme ailede çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Aile içi iletişimsizlik ve şiddetli geçimsizlik, çocukların eğitimi, akrabalarla anlaşamama, yaşlıların durumu, sorunlu genç nüfusun artışı, değerlerin muhafaza edilememesi ve boşanmaların artması bu sorunlardan bir kaçıdır (Çapcıoğlu, 2018: 27).

Her ne kadar modernleşmenin getirdiği olumsuzluklar aile bağlarını zayıflatsa da özellikle ülkemiz gibi modernliğe tam geçememiş geleneksel yapısını devam ettiren toplumlarda aile güvenli bir liman ve son sığınacak yer olarak önemini korumaktadır. Modernleşme sürecinde yalnızlaşan birey, ihtiyaç duyduğu samimi ve sıcak ortamı aile içerisinde bulmakta ve böylece günümüz çekirdek aile, üyelerinin duygusal doyuma ulaşmasını ve onlar için psikolojik bir sığınma yeri görme işlevini devam ettirmektedir (Epik ve diğ. 2017). Bundan dolayı olsa gerektir ki bizim toplumumuzda yaşlılara aile içerisinde bakılması gerektiği düşüncesi daha ağır basmaktadır. Her ne kadar yaşlılık oranları ve ailede bir değişim olsa da toplumumuzun aileye verdiği değeri göstermesi açısından bakıma muhtaç olan aile büyükleri çocuklarınca aile içinde bakılmalı” ifadesine % 84,9 oranında desteklemektedirler. Yine bu soruyu test edebilecek diğer bir soru “yaşlandığında anne babama huzurevi benden daha iyi bakar ifadesine destekler %15,4’ü desteklerken % 74,5 bu yargıyı desteklememektedirler (Topçuoğlu, 2010: 124-126). Diğer taraftan bu yapının değiştiğine dair bulgular da bulunmaktadır. Yaşlı Bakım Hizmetleri Dairesi 2016 verilerine göre tüm birimlerde (kamu, özel) 24 941 kişi kalmaktadır. Yaklaşık 8 000 civarında kişi de sırada beklemektedir (Karakuş, 2018: 132-142). 2002’de resmi ve özel huzurevlerinde 13 bin 548 yaşlı barınırken, bu rakam 2012’de 20 bin 817’ye tırmandı. 2002 yılında bakanlığa bağlı resmi huzurevlerinde 4 bin 952 kişi kalırken, 10 yıllık sürede huzurevlerine bırakılan yaşlıların sayısı yüzde yüz arttı (<https://www.ensonhaber.com/huzurevleri-son-10-yilda-rekor-kirdi-2013-11-04.html>).

Modern toplumlarda bireyin öncelenmesi ve merkeze alınması toplumsal ve ailevi bağları zayıflatmakta, toplumsal sorumluluk duygularını aşındırmakta, ailenin iletişimini ve aile bireylerin ilişkilerini zaafa uğratmakta, ailenin sınırlarını daraltırken yaşlıları bu sınırın dışına itmektedir. Ailenin ve aile ile birlikte yaşlıya bakışın değişimine etki eden bir diğer gelişme ise sanayileşme ve kentleşmedir.

Sanayileşme ve Şehirleşme

Sanayi devrimi ilk bakışta her ne kadar ekonomik alanı ilgilendiriyor gibi görünse de toplumların kültürel yaşamını derinden etkilemiştir. Şüphesiz Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesinde Aydınlanma düşüncesi ve Fransız İhtilali insanların zihin dünyasında bir takım ciddi değişmelere neden olmuştur.

Sanayileşme öncesi toprağa dayalı toplumlarda insan gücüne dayanan emek piyasası adeta geniş aileyi zorunlu kılıyordu. Sanayileşme sonrası ise bu durum değişmiştir, çekirdek aile yapısı yaygınlık kazanmıştır. Şüphesiz sanayi öncesinde de çekirdek aile yok değildi ama sanayi sonrası için adeta bir model oldu. Yine sanayileşme kaynaklı kırsal alandan yapılan göçler neticesinde kendi işinde değil başka bir mekanda bir başkasının işinde çalışma yani kişilerin ev dışında çalışma zorunluluğu ailelerin küçülmesini doğurmuştur. Ayrıca sanayileşme ile birlikte seri üretim için istihdama ihtiyaç duyulması çocukların ve kadınların bu alanda çalışmalarını gerekli kılmıştır. Dolayısıyla bu durumlar ailenin küçülmesine aynı zamanda da üretimin aile dışına kaymasına neden olmuştur.

Sanayi devrimi toplumların yaşam şeklini değiştirmiştir. Bu değişim alanlarından bir de ailedir. Sanayileşme geniş ve ortak gelire sahip bir üretim birimi olarak ev grubunu ortadan kaldırmış olmasıdır. Sanayi devrimi aileyi iki açıdan etkilemiştir. *Birincisi*, ailenin işlevlerini değiştirmiştir. Sanayinin işgücü ihtiyacını karşılamak için kırsal alandan kentlere doğru göç etmek suretiyle yapısal bir değişim söz konusudur. *İkincisi*, sanayi devrimi yeni yaşam koşullarına uygun olan çekirdek aile tipini ön plana çıkartmıştır (Duman, 2012: 38-39).

Sanayileşme ile birlikte yeni fabrikaların kurulması kırsal kesimden kentlere göçleri meydana getirmiştir. Bu durum aynı zamanda şehirlerin nüfusunun artmasına ve yeni şehirlerin kurulmasına neden olmuştur. Sanayileşme ve şehirleşme kentlerde işsizlik, yoksulluk, suç, şiddet vb. toplumsal sorunların da artmasına neden olmuştur.

Üretim ve tüketim merkezli yaşam koşulları, dayanışma ve dostluk duygularından çok, bireyler arasında saldırganlık, egemenlik, rekabet, savaş ve emperyalist sömürü ilişkisini beslemekte ve “her bir bireyi diğerinin karşısına koyan” yeni bir toplumsal düzen doğurmaktadır (Eagleton, 1999: 44; akt.: Talu, 2010: 141-171). Bu durum insanların yarışmalarını, rekabeti ve sadece kendini düşünen bir birey haline getirmektedir ki artık ailenin diğer üyelerinin ikinci plana itilmesine neden olmaktadır.

Sanayi toplumunda ailede yaşanan değişimin nedenleri teknolojideki gelişmelerin topluma yansması ve ihtisaslaşmanın artmasıdır. İhtisaslaşma ailenin yerine getirdiği işlevleri azaltmıştır (Özkalp, 2009:148).

Kentleşme ise dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasıdır. Sanayileşme ile birlikte oluşan kent hayatı, ailenin geleneksel işlevlerini, değerlerini ve anlam dünyasını köklü bir biçimde değiştirmiştir. Değişen üretim ilişkisiyle birlikte bireyler, aile dışı üretim sürecine katılmaktadırlar. Aile üyeleri ihtiyaçlarını karşılamak için ev dışında çalışmak zorundadırlar. Tüketimin artmasıyla birlikte kadın da çalışmak zorunda kalmıştır. Kent ailesi, eşitlikçi, tüketici, küçük, eğitim düzeyi yüksek özellikler gösterir. Yine bu aile tipinde dayanışma, akrabalık bağları ve kan bağı zayıftır. Kent ailesi, küçük aile, tek ebeveynli aile, beraber yaşama gibi birçok tarzıyla belirlendiği gibi çeşitli sorunlarıyla da öne çıkmaktadır (Canatan ve Yıldırım, 2011:130-131).

Şehirleşme olgusu kent aile tipini ortaya çıkarmıştır. Sanayileşme ve kentleşme ailenin işlevlerini azaltmıştır. Örneğin üretim yok denilecek kadar azalmıştır, eğitim öğretim okullara bırakılmıştır. Kentleşme ile birlikte aile ilişkileri zayıflamış, geleneksel ve sosyal bağlar çözülmeye başlamıştır. İş yaşamının getirdiği ağırlık aile fertlerine olumsuz yansmıştır. Geçimsizlikler artmış, boşanmalar çoğalmıştır. Hatta kent yaşamı doğum oranının bile azaltmıştır. Sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte aile içinde çalışan bireylerin artması, ailenin bütçesine ekonomik katkı sağlarken aynı zamanda aile içindeki iletişimi de azaltmıştır.

Zastrow (2013:644-647)'a göre sanayileşme ve modern toplumun gelişimi yaşlıları statülerinden yoksun bırakmıştır. Sanayileşme öncesi toplumlarda yaşlılar mülkiyetin (toprağın) sahibi oldukları için ekonomik ve siyasi gücü ellerinde bulunduruyorlardı. Bu gün bu yapı değiştiği için bu güç kaynağını yitirmiştir. Diğer taraftan eski toplumlarda yaşlıların bilgi ve tecrübelerine önem veriliyor, kültürün korunması ve aktarılmasında önemli rol oynuyorlardı. Bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler yaşlı insanların bilgi birikiminin değerini

azalttı, kitaplar ve diğer kayıt araçları yaşlıları daha az değerli kıldı. Yaşlıların statüsünün azalmasının bir diğer nedeni ise çocuklar gelecekteki uzmanlıklarını/mesleklerini ebeveynlerinden değil eğitim kurumlarından almaktadırlar. Bu durum onların anne babaya bağımlı olmaktan kurtarmaktadır. Son olarak yaşlılar artık önemli görevler yerine getirmemektedir. Özellikle yaşlı işçiler yeteneklerini kullanacak yerde emekli edilmektedir.

Modern toplum yapısının özelliklerinden biri çekirdek ailedir. Çekirdek aile üye sayısının azlığı, geç evlilik, eşler arası eşit rol dağılımı, bireyin özne olarak varlığı gibi modernitenin idealize ettiği vasıflar ön plana çıkmaktadır. Çekirdek aile, aynı zamanda kentin sosyal ilişkileri, iş ve yerleşme düzeni gibi unsurlardan oluşan kendine özgü yaşam biçimi ve beraberinde getirdiği pratikler sebebiyle kent ailesi olarak da adlandırılmaktadır (Canatan ve Yıldırım 2011: 75-76). Sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte aile yaşamında ciddi değişimler olmuştur. Boşanma oranlarının artmış, nikahsız evlilikler çoğalmış, ev içi roller dönüşmüş, komşuluk ve akrabalık gibi geleneksel ilişki şekilleri zayıflamış, dinin kuşatıcı etkisi ailede azalmıştır (Subaşı, 2007: 510-523).

Yapılan çalışmalarda kırsal alanlarda yaşayan yaşlı bireylerin sosyal ilişkiler ve gündelik yaşamda daha bağımsız hareket ettikleri, (Top, Eriş ve Kabcıoğlu, 2012) yine bu bölgelerde yaşayan yaşlı bireylerin aile bağlarının daha güçlü olması nedeniyle daha mutlu oldukları görülmüştür (Şener vd., 2008: 890). Bu durum kırsalda yaşayan yaşlıların toplumsal desteğin ve aile bağların devam ettiğini göstermektedir. Buda yaşlıların yaşam memnuniyet düzeylerini yükseltmektedir. Tersine kent yaşamının, aile bağların zayıflattığını, yaşlı bireyleri yalnızlığa ittiğini ve yaşlıları bağımlı kıldığını göstermektedir.

Kentlerde yaşlıların büyük bir çoğunluğu işlevsiz bir duruma gelmişlerdir. Bununla birlikte bizim gibi toplumlarda yaşlılar torunlarına bakarak yeni bir görev üstlenmişlerdir. Kentlerin yerine getiremediği görevleri üstlenen yaşlılar sorunların çözümünü sağlayan denge unsuru ve çalışan kızlarının yardımcıları olmaktadır (Tezcan, 1982:173).

Tarım toplumunda üretim aile içerisinde yapıldığından dolayı aile üyeleri engelli, yaşlı, çocuk dahil hepsi üretime katıyor ellerinden geldiği, gücü yettiği kadar üretime ve aile bütçesine katkıda bulunuyorlardı. Sanayileşme ve şehirleşme ile birlikte bu durum değişmiştir. Ev ile iş yeri birbirinden ayrılmıştır. Dolayısıyla bu durum özellikle engelli ve yaşlıları toplum dışına itmiştir. Onların toplumdan dışlanmasına ve işe yaramaz hale gelmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca yaşlıları ve engellileri göz ardı eden kent mimarisi ve

ulaşımı da onların toplumdan uzak kalmalarına neden olmaktadır. Örneğın günümüzde evler ancak ebeveynlerin ve çocukların kalabilecekleri büyüklükte, doğal olarak fiziksel yetersizlikle çekirdek aile dışındaki diğer üyelere şans tanımamaktadır. Yaşlıya bakışın değışimine etki eden bir diğer gelişme ise aile yapısındaki değışimdir.

Aile Yapısındaki Değışim

Toplumsal yaşamın temel kurumlarından biri olan aile, hem toplumu etkilemiş hem de toplumsal değışmeden etkilenmiştir. Modernleşme ile birlikte ailenin yapı, değışerler, üretim ilişkileri ve işlevlerinde ciddi değışmeler olmuştur. Bu değışmeler bazı düşünürleri tedirgin ederken bazıları için ise her kurum gibi ailenin de değışmesinin normal olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ailenin değışmesi kadın-erkek konusunda eşitlik gibi olumlu, boşanmaların artması gibi olumsuz boyutları taşımaktadır. Yani ailenin değışmesi hem olumlu hem de olumsuz durumları içermektedir.

Geleneksel toplumlarda aile kutsal değışerlerle temellenerek kadın-erkek, anne-baba ve ebeveyn çocuk ilişkileri buna göre anlam kazanmaktadır. Büyüklerin otoritesi, büyüklere sadakat, onlara bakma yükümlülüğü ve aile hiyerarşisine bağıllık temel ilkeler arasındadır. Mahremiyet kültürünün en güçlü bir biçimde sergilendiğı yer ailedir, Geleneğı kazandıran, aktaran ve gösteren bir faaliyet yeridir (Canatan- Yıldırım, 2011: 123).

Ailenin yapısı değışmiştir, sanayi öncesi geleneksel aile yapısı “geniş aile” den meydana gelmekteydi ki bu yapıda ‘paylaşım’ ve ‘dayanışma’ önemli bir ölçüttü. Aile, üretimim, tüketim, acı ve sevgilerin paylaşıldığı, yakın akrabaların bir arada olduğı ve çocuk sayısının fazla olduğı, dayanışmanın yüksek olduğı bir kurumdur. Bu tür ailelerde iletişim ve yüz yüze ilişkilerin samimi, duygusal bağların sıcak, hiyerarşik yapının ve kültürel değışerlerin baskın olduğı bir yapıdır. İş bölümü kadın erkek ayrışmasının nedenleri arasındadır. Geleneksel ailede “aile” merkezde yer alırken modern aile de ise “birey” önceliklidir. “Ben” değil “biz” kültürü daha baskındır.

Modernleşme ile birlikte aile yapısı değışerek çekirdek aile tipi ortaya çıkmıştır. Sanayileşme, kentleşme kısaca modernleşmenin hakim olduğı günümüz toplumlarda ailede bireyselliğın, çıkar ilişkilerinin ve egoizmin daha ağır bastığı kurumlara dönüşmektedir. Hasbiliğın değil hesaplılığın ortaya çıkardığı sözleşmeli evlilikler daha görünür hale gelmiştir. Bu tip ailede mahremiyet dönüşüme uğramıştır, tüketim öncelenmektedir, eşitlik ve

bağımsızlık ön plandadır. Aile bireylerin her biri özne olarak konumlanmıştır. Evlilik şekilleri, kadın erkek ilişkileri değişmiş ve evlilikten beklentiler de farklılaşmıştır.

Endüstrileşme ailenin otorite yapısını değiştirmiştir. Artık ebeveynler ailede tek otorite değildirler. Arkadaşlık gruplarının etkisi günümüz toplumlarında daha etkili olmaktadır. Aile otorite yapısının değişim nedeni ailenin üretici rolünün değişmesi sonucu tüketim birimi olmasıdır. Ayrıca toplumdaki demokrasi inancı baba otoritesini azaltan diğer etken olduğunu söyleyebiliriz (Özkalp, 2009:148-149). Günümüzde çocukların aileden daha ziyade arkadaş grupları, sosyal medya daha etkili ve baskın olmaktadır. Bu durum baba otoritesinin zayıflamasına neden olmaktadır.

Modernleşme sürecinde sadece ebeveyn otoritesi değil aynı zamanda statüsünde de ciddi değişimin olduğunu söyleyebiliriz. Bu değişimin nedenleri geleneksel kültürün yerine modern kültürün hâkim olması, yaşam pratiklerinde meydana gelen değişimler, geleneksel bilginin anlamını ve değerini kaybetmesi, yaşlının toplumsal ve teknolojik değişmeye yeterince ayak uyduramaması, boşanmaların artması vb. sıralayabiliriz (Özbolet, 2016: 55).

Ailenin yapısında değişiklikler gibi işlevlerinde de ciddi değişiklikler olmuştur. Din, eğitim, sağlık, barınma, yemek, sosyalleşme, üretim, tüketim, aile fertlerinin bakımı vb. işlevler geleneksel aile yapısı içerisinde yerine getirilirken günümüzde bunlar çeşitli kuruluşlar aracılığıyla yerine getirilmektedir.

Sanayi toplumunda ailede yaşanan değişimin nedenleri teknolojiadaki gelişmelerin topluma yansması ve ihtisaslaşmanın artmasıdır. İhtisaslaşma ailenin yerine getirdiği işlevleri azaltmıştır (Özkalp, 2009:148).

Kadın erkek eşitliği ve kadının iş yaşamına atılması aile yaşamını derinden etkilemiştir. Bu durum yaşlı aile bireylerin bakımını zorlaştırmıştır. Kadının ekonomik özgürlüğüne kavuşması, eğitim seviyesinin yükselmesi ve statüsünün artmasıyla aileye bakışı değişmiş ve aile içi ilişkileri etkilemiştir. Aile içi çatışmalardan dolayı yaşlılar kurum bakımını tercih etmek zorunda kalmışlardır.

Ailede en köklü yapısal değişimleri çocuk bakımı ve büyüklerin bakımını aile dışı kurumlara bırakmasıdır. Çocuklar kreş, anaokulu, bakıcı aile, yetiştirme evi, çocuk esirgeme kurumları gibi kurumlara bırakılırken büyüklere de huzur evine terkedilmektedir. Kadın sığınma evi, çocuk yetiştirme yurtları, huzur evleri, yaşlı bakım evi gibi birçok kurum bu süreçte ortaya çıkan kurumlardan bazılarıdır (Canatan- Yıldırım, 2011: 127).

Ailede yaşanan değişim bazı sorunları da beraberinde getirdiğini daha önce ifade etmiştik. Ailenin oluşumunda ve sürekliliğinde nikah gibi temel unsurların tartışılır hale gelmesi, cinsellik teması ve cinsellik ile ilgili konuların aile dışına taşırılması, özgürlük söylemi içerisinde kadının istismarı, aileyi sekülerize etme çabaları ve bu bağlamda dinin etkinliğinin zayıflatılması, ailenin kaldırmada zorlandığı mali külfetler, yoksulluk, aile bazında eğitimin işlevsizliği, aile üyelerinin iyi konumlandırılmaması, ailenin kadın için bir kapatılmış duygusu uyandırması, aile için önemi artmış gibi gözükken çocuklar ve yaşlıların fazlalık olarak algılanması ve dışarıda tutma eğiliminin artması vb. konular ailenin değişimi bağlamında karşılaşılan sorunlardır (Aydın, 2015: 231-232). Modernleşme süreci ile ailedeki değişim toplumsal değişme ile birlikte günümüzde boşanmaların, tek ebeveynli ailelerin, evlilik ve çocuk sahibi olmaya karşı duruşların, eşcinsel evliliklerin ve nikâhsız birlikteliklerin artması gibi olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir (Şentürk, 2008:8).

Modern yaşamın bireyi önceleyen, haz ve tüketim ekseninde kurgulanan hayat tarzlarını beslemesi aile üzerinde cinsiyet rolleri açısından önemli etkilere sahiptir. Örneğin annelik ve çocuk sahibi olmak bireysel talepler ya da kariyer beklentileri karşısında ikinci plana itilebilmektedir (Topçuoğlu, 2010: 32).

Bu yaşanan değişimlere rağmen geleneksel yapısını kısmen devam ettiren ülkemizde aile önemini koruyan bir kurum olarak varlığını sürdürmektedir. Nitekim ülkemizde yapılan Aile Değerler Çalışmasında “Maddi manevi sorunlar olduğunda başvurulması gereken ilk yer ailedir ifadesine % 83,7’ oranında desteklenen bir yargı olması değerler sistemi ve ailenin bireyler üzerindeki etkisini sürdürmesi açısından oldukça önemlidir. Yine aynı şekilde % 90,3’ü ailemin iyiliği için her türlü sıkıntıya katlanabilirim” düşüncesi de bunu desteklemektedir (Topçuoğlu, 2010: 56).

Nitekim Yıldırım (2005)’ in yetiştirme yurdunda kalanlar üzerinde yaptığı çalışmada ailenin modernleşmesiyle değişim süreci yaşadığı bununla birlikte çoğu fonksiyonlarını başka kurumlara aktardığı, ancak temel özelliklerini korumaya devam ettiği aidiyet, duygusal paylaşım, toplumsal bütünleşme ve modelleme fonksiyonlarını yerine getirmeye yönelik işlevlerini sürdürdüğünü görmekteyiz.

Yaşlı Nüfusun Artışı (Değişen Demografik Yapı)

Dünya Sağlık Örgütü, 65 yaş ve üzerini yaşlı olarak kabul etmekte ve yaşlılığı genç yaşlılık, ileri yaşlılık ve çok ileri yaşlılık olmak üzere gruplara ayırmaktadır. Yaşlılar, 2017 yılında dünya nüfusunun %8,9'unu oluşturmaktadır. En yüksek yaşlı nüfus oranına sahip ilk üç ülke sırasıyla %32,2 ile Monako, %27,9 ile Japonya ve %22,1 ile Almanya'dır. Türkiye bu sıralamada 167 ülke arasında 66. sırada yer almaktadır (Barsbay, 2018:258).

Dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinde yaşlanma olgusunun olduğunu söyleyebiliriz (Kurt, 2019: 296; Zastrow, 2013: 643). Türkiye'nin yaşlanma hızının diğer ülkelerden oldukça fazla olacağı ileri sürülmektedir. Örneğin 1960 yılından günümüze kadar Türkiye nüfusu 3 kat artarken, yaşlı nüfusu (65+) 7 kat artmıştır. Sadece genç yaşlıların değil ancak ileri yaşlıların (80+) da sayısı hızla yükselmektedir. Yaşlı nüfusun artış hızı göz önüne alındığında gelecek 40 yıl içerisinde Türkiye'nin genç ve dinamik bir nüfusu olduğu yargısı değişecektir. Bu artışın nedenleri olarak doğurganlığın düşmesi, ölüm oranlarının düşmesi ve farklılaşan göç süreçleri olduğu ifade edilmektedir (Arun, 2014:4). İstatistiklere bakıldığında Türkiye, Dünya'nın en hızlı yaşlanan ülkelerinden biri olacağı söylenebilir. Bir toplumdaki genel nüfus içindeki yaşlı nüfus oranı % 7 'yi geçtiği zaman o topluma yaşlı toplum ve % 10'u geçtiği zaman da çok yaşlı toplum denilmektedir (Kurt, 2019:298). Örneğin ülkemizde yaşlı grubu TÜİK raporlarına göre her yıl artmakta, demografik yapı değişmektedir. Yaşlı nüfus olarak kabul edilen 65 ve daha yukarı yaştaki nüfus, 2014 yılında 6 milyon 192 bin 962 kişi iken son beş yılda %16 artarak 2018 yılında 7 milyon 186 bin 204 kişi oldu. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2014 yılında %8 iken, 2018 yılında %8,8'e yükseldi. Yaşlı nüfusun 2018 yılında %44,1'ini erkek nüfus, %55,9'unu kadın nüfus oluşturdu (TÜİK, 2018).

Ayrıca kitlesel savaşların azalması, ülkelerin refah seviyesinin artması buna bağlı olarak sağlık imkânlarının gelişmesi, sağlıkla ilgili farkındalığın oluşması, bebek ölümlerinin azalması, sağlık hizmetlerindeki önemli iyileştirmeler yaşlılık olgusunu daha görünür hale getirmiştir.

Modernleşme ile birlikte günümüzde özellikle internet ve televizyon alışkanlıklarının yaygınlaşması aile bireylerinin ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Bu durum ise yaşlıların hayatlarının ilerleyen dönemlerindeki yaşam tercihleri huzurevi (% 9,3), bakım evi ve evde alınan özel bakım hizmetleri (% 17,8) yönünde zorunlu bir değişim sürecinden geçmektedir. Yaşlıların huzurevi ya da bakımevini tercih etme oranının gittikçe arttığı görülmektedir. Bu

durumun nedenleri arasında ilk iki sırayı “çocuklarıma yük olmak istemem” ve “çocuklarım benimle birlikte yaşamak istemeyebilir” düşüncesi almaktadır. Burada yaşlı nüfusun söz konusu endişeleri, aile değerlerinin gittikçe değiştiğinin somut göstergesi olarak görülmektedir (Çapcıoğlu, 2018: 31). Nitekim Lise 3. sınıf ve Üniversite 3. sınıf öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada babalarının eğitim düzeyi yüksek olan gençlerin yaşlılık konusunda daha duyarlı olması beklenirken sonuç bu yönde çıkmamıştır (Temiz, 2019: 74). Benzer bir çalışmada annenin öğrenim düzeyi ile yaşlıya karşı olumlu ayrımcılık tutumu arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir (Ucun ve diğ., 2015:1148). Bu sonuçlar her ne kadar ebeveynlerin kendi duyarlılıklarını çocuklara aktarmaması akla gelse de bireyselleşme ve toplumsal değişimin göz ardı edilmemesi gerektiğini göstermektedir.

Kısaca geleneksel toplumlarda tarihi süreç içerisinde her ne kadar toplumdan topluma değişse de genel olarak değerlendirecek olursak yaşlı olmak bir anlamda ayrıcalıklı olmak anlamına gelmekteydi. Çünkü aile ile ilgili kararlarda son sözü aile büyüğü olarak onlar söylemekteydi. Belirli bir otorite ve statüye sahiptiler. Onlar yaşadıkları tecrübe ile ailenin bilge kişisi sorun çözücü, bilgisine güvenilen lider kimsesiydi. Bilgi ve tecrübenin kaynağı olarak görülürdü. Modernleşme ile birlikte bu durum tersine dönmüştür, geleneksel bilginin önemini kaybetmesiyle yaşlılar değer kaybına uğramışlardır. Ailelerin küçülmesi ve zorlu kent yaşamı adeta yaşlıları toplum dışına itmiştir.

Toplumsal Değerlerdeki Kayıp

Aile, değer sisteminin ve davranış örüntülerinin ilk şekillendiği ve çocuklara aktarıldığı yerdir. Ailenin temel işlevlerinden biri yeni yetişen nesle değer aktarımıdır. Günümüzde bu işlevin yerine getirilmesinin zorlaştığı ve daha farklı etkenlerin yoğunluk kazandığı görülmektedir. Ayrıca modernleşme süreciyle birlikte dinin toplumsal yapılar, kurumlar, değerler üzerindeki etkisinin azalması bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Yine bu süreçte değerler dünyasının değiştiğini de görmekteyiz. Değerler dünyası bireyin yaşamını anlamlandıran ve derinden etkileyen önemli bir unsurdur.

Değerler, bizim “iyi” ve “kötü” ya da “doğru” ve “yanlış” konusundaki soyut fikirlerimizdir. Bir toplumda değerler pek çok normun kaynağı olarak işlev görürler. Ailevi değerler, aile kurumunu düzenleyen ve yönlendiren değerlerdir. Klasik Türk düşünce sisteminde ailevi değerler; evlilik ile ilgili değerler, terbiye değeri, geçim değeri, saygı değeri, görgü kuraları ve değerleri olmak üzere sınıflandırılmıştır. Ayrıca ailevi değerleri dört klasik

erdeme indirerek bilgelik, yiğitlik, ölçülülük ve adalet şeklinde de sınıflandırılmıştır (Canatan-Yıldırım, 2011: 263-290).

Her ne kadar günümüzde tüm değerlerde bir aşınma söz konusu olsa da ailevi değerlere bireyselleşen toplumda daha fazla ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu bağlamda günümüzde de sevgi saygı, paylaşma, güven, sadakat, yardımlaşma, mahremiyet vb. değerler ailevi değerler olarak önemini sürdürmektedir.

Meydan ve arkadaşlarının aile değerleri üzerine yaptığı çalışmada modern toplumdaki değişim ve dönüşümlere rağmen aile olgusunun önemli bir değer olarak görüldüğü ancak nikahsız birlikte yaşamayı, aile içinde ve çocuk eğitimindeki şiddeti olağan görmedeki oranların yüksek oluşu dikkat çekmektedir (Meydan ve diğ., 2018: 569-580). Nikâhsız birlikte yaşamaya müsamahalı bakanların oranı %12,2 civarındadır (Topçuoğlu, 2010: 56). Bu durum değişimin yönünü göstermesi açısından sorunlu olduğunu söyleyebiliriz.

Dinin tüm sosyal kurumlar üzerinde de etkisinin olduğu bilinmektedir. Örneğin din-siyaset, din-ekonomi ya da din-aile ilişkisi söylenebilir. Sekülerleşme tezine göre modern bilim, geleneksel inançları akla daha az yatkın bir duruma getirmiş, yaşam dünyalarının çeşitlenmesi dinî sembollerin tekeline kırmış, kentleşme bireyci anomik bir dünya oluşturmuştur, ailenin öneminin aşınması dinî kurumları daha az ihtiyaç duyulan bir konuma düşürmüş, teknoloji her şeye kadir Tanrı fikrini daha az gerekli ve akıl dışı bir kalıba sokarak, insanlara kendi çevreleri üzerinde daha fazla denetim kurma olanağı tanımıştır (Kirman, 2008: 284).

Yukarıda da ifade edildiği gibi modernleşmenin Berger'in "evin tahribatı/yıkımı" ile ilgili dile getirmiş söylemlerinden ikincisi ve asıl önemlisi, modernitenin dinin tahribatına sebebiyet verdiğidir. Modern öncesi dönemde din, hayatın merkezinde yer almaktaydı. İnsanların her türlü eylemleri, düşünceleri, yaşam tarzları, dinin öğretilerine göre gerçekleştiriliyordu. Çünkü din, toplumdaki bütün kurumların en üstünde "kutsal kubbe/şemsiye" idi. İnsanlar karşılaştıkları olumsuzluklar, acı ve ıstıraplar, mutluluklar, belirli bir kader çizgisi yönünde ilerliyor, her şeyi o belirliyordu. İnsanoğlunun hayatına anlam katan yegâne değerdi. Din sayesinde bireyler mutlu bir şekilde yaşamlarını sürdürüyor, karşılaşmış oldukları olumsuz durumlarda evlerine, yani "dine" sığınıyorlardı. Fakat modernite ile birlikte bahsedilen şeylerin hemen hepsi alt-üst olmuştur (Dereli, 2015: 36). Bu gün artık bu kubbe zarar görmüştür. Dolayısıyla bu değerlerin zarar görmesi insan ilişkilerini ve aileyi de etkilemiştir.

Bir kutsal öğreti etrafında birleşen aile bireyleri teknolojinin hayata daha çok müdahale etmesi ve sekülerleşmenin etkisiyle bu bağlar zayıflamıştır. Yaşlılara saygı ve bakımı ile ilgili dini öğretilerde aşınma meydana getirmiştir.

Geleneksel dönemde toplumun şekillenişinde önemli rol oynayan toplumsal değerler aynı zamanda ailenin de koruyucusu olmuştur. Aile bir yönüyle din ve geleneğin getirdikleriyle korunurken, bir yönüyle de kendisi bu yapıları muhafaza etmekte toplumsal sürekliliğini sağlamaktadır. Yine aynı zamanda ekonomik gelişmeler de diğer değişimlerle birlikte ailenin değişiminde ve yeniden şekillenişinde temel dinamik olmuştur. Modernleşme ile birlikte ailede köklü değişimler yaşanmış, temel dayanaklarını kaybetmiştir. Artık modernitenin yeni boyutunda aile, üzerine inşa edildiği değerlerin aşındırılmasıyla birlikte köklü dönüşümler yaşamakta ve biçim değiştirmektedir (Turgut, 2017: 115).

“Dinin toplumsal yapıyı belirleme gücünün azalması salt dini ilgilendiren bir olay değil, başta "aile" olmak üzere, en az bin yıllık bir süreçte desteğini büyük ölçüde dinden alan, onunla bütünleşmiş ve ona dayanarak varlığını sürdürmüş toplumsal kurumları da temellerinden sarsan bir olaydır. Bugün her şeye rağmen aile yapımızın sağlam olduğunu memnuniyetle ifade edenler, sürecin ne yönde işlediğine de dikkat etmeli, toplumsal dinamiklerin aileyi "içeriden fethedilen bir kale" durumuna getirdiğini göz ardı etmemelidirler” (Amman, 2010: 41-71). Ceylan (2015: 25-26)’a göre, yaşlılık geleneksel tarım toplumunda bilginin ve tecrübenin sembolü iken, dolayısıyla bu durum onların toplumda bir “değer” olarak kabulüne neden olurken, modernleşmeyle birlikte geleneksel bilginin öneminin azalması yaşlılığın da “değer “olma özelliğini kaybetmesine ve “soruna” dönüşmesine yol açmıştır.

Dinin toplumsal yapıyı belirleme gücünün azalması ile birlikte rasyonalist-pozitivist eğitim sistemi bireyi sürekli kendine yeten kişi olarak bir başkasına ihtiyaç duymamayı motive etmektedir. Bireyselleşen ailede birlikte yaşama kültürü zayıflamıştır. “Biz” duygusundan çok “ben” kimliği öne çıkmaktadır. Ayrıca yaşlılara bakım ile ilgili toplumsal kontrolün azalması, dini sorumluluğun zayıflaması ve değerlerin aşınması da yaşlıları toplumsal yaşamın kıyasına itmektedir. Dolayısıyla bu durum aile hiyerarşisinin tepesinde bulunan yaşlıya ihtiyaç duymamayı da beraberinde getirmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Modernleşmeye götüren süreçte yaşanan bireyselleşme, sanayileşme, kentleşme aile yapısındaki ve demografik yapıdaki değişim vb. nedenler bir taraftan yaşlılığı daha fazla görünür hale getirirken diğer taraftan yaşlıları işe yaramaz, fazlalık ve aileye yük olarak göstermektedir. Bu durum ise yaşlılığı daha sorunlu hale getirmektedir.

İnsanın düşünce dünyasındaki değişim özellikle bireyselleşme ile kendi başına yeteceğini, başkasına ihtiyaç duymayacağını düşünen birey, öncelikle yaşlıları aile sınırlarının dışına çıkarmıştır. Kısaca bireyi önceleyen ve onu merkeze alan modern yaşam tarzı yaşlıları geri plana itmiştir. Modern yaşam tarzı insanın konfor ve rahatına daha fazla değer vermesi gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla bu durum yaşlıların aile içerisinde bir yük olarak algılanmasını da beraberinde getirmiştir. Sanayileşme ve kentleşme ile değişen yaşam şekli ailenin bağlarını zayıflatırken yaşlıları kurum bakımına zorlamıştır.

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler yaşlıların bilgisine ve tecrübesine olan ihtiyacı azaltmıştır. Yine üretim tarzındaki değişimin getirdiği hızla ayak uydurama yaşlılar bu yapının dışında itmektedir. Eğitim ve mesleki eğitimin aile içerisinde ziyade kurumlar aracılığı ile verilmesi de aileye ve büyüklere olan bağlılığı zayıflatmıştır. Modernleşmenin gençliğe ve bedensel güzelliğe verdiği değer yaşlıları bunun dışında bırakmaktadır. Bu durum ise yaşlılarda dışlanma duygusunu getirmektedir.

Bireyselleşme ile yaşlılar önce zihin dünyasından irtifa kaybetmiş, sanayileşme, kentleşme ve ailenin yapısal dönüşümü ile aile sınırların dışına itilmiş ve aileyi destekleyen değerlerin zayıflaması ile de yaşlılar değer olmaktan sorun olmaya dönüşmüştür. O halde yaşlıların durumlarını iyileştirmeye yönelik olarak neler yapılabilir?

Yaşlılıkla ilgili yaşanan sorunlara çözüm bulmak amacıyla şunlar önerilir: *Birincisi*, her ne kadar yaşlı bireylere ülkemizde devlet tarafından kurum bakımı söz konusu olsa da yaşlı bireyler bulunmuş olduğu ortamı terk etmek istememektedirler. Dolayısıyla bu durum “yaşlının kendi yaşam alanı içerisinde bakılmasını” gerekli kılmaktadır. Çünkü yaşlı bireylerin yeniden yeni bir çevre edinmesi ve dostluklar geliştirmesi zor olmaktadır. Diğer taraftan yaşamış olduğu hatıraları ve anıları terk etmenin zorluğu da ortadadır. Ayrıca yaşlılara bakımı yapacak kimsenin sadece akraba olmaktan çıkarılması gerekmektedir. Ülkemizin göç ve şehirleşme olgusu insanları, akrabaları birbirinden koparmıştır. Dolayısıyla

bu şart işleri daha sorunlu hale getirmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi yaşlıyı kendi yaşadığı yerden uzaklaştırmaktadır.

İkincisi, yaşlılık öncesi çalışan kesimden isteğe bağlı olarak belirli miktarda maaşından kesilerek devlet garantisinde fon oluşturulması yaşlanınca bu fon aracılığıyla yaşlının bakımının devlet garantisinde gerçekleşmesidir.

Üçüncüsü, mimari alanda yeni yapılaşmaya gidilmesi; iki, üç dairenin yanına yarım dairelerin yapılarak yaşlının kendine ait bir evde çocuklarının da (yanındaki dairede) bakımında ve gözetiminde olarak yaşamını sürdürmesidir. Bu daireler yarım ve küçük olduğu için daha az maliyetli ve aynı zamanda yaşlının da kendine ait bir mekânının olmasını gerekli kılacaktır.

Dördüncüsü, belediyeler aracılığı ile mahallelerde “yaşlı yaşam merkezlerinin” yapılarak yaşlıların vakit geçireceği, kendi akranları ile dertleşeceği, sohbet edebileceği, kitap, gazete okuyabileceği yerlerin yapılarak hizmete sunulması gerekmektedir. Bu durum yaşlının toplumsal yaşamdan kopmamasını sağlayarak değer verildiği düşüncesini doğurur.

Beşincisi, yaşlı nüfusun artışına paralel olarak huzurevi vb. kuruluşların artacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla bu durum yaşlı bakımında kamusal desteğin artmasını zorunlu hale getirecektir. Bu çerçevede devlet yetkililerin planlama yapma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Belediyeler aracılığı ile sosyal belediyecilik çerçevesinde yaşlılar gündüz hizmet veren, eve yemek servisi hizmeti sunulabilir. Her ne kadar bu hizmetleri bazı belediyeler verse de sistemli olmadığı, diğer kurumlarla eşgüdümlü olmadığı da bir gerçektir.

Altıncısı, ülkemizde işsizlik nedeniyle çalışmayan ya da gelir sıkıntısı yaşayan ailelerin “yaşlılara evde bakımı ile ilgili desteklenmesi”, bu madde ülkemizde kısmen uygulansa da şartların ağırlığı açıktır. Örneğin yaşlılara bakımla ilgili olarak belirli geliri aşmama, akraba olma vb. şartlar dikkat çekmektedir. Ayrıca devlet bakımı yapan kimselere sigorta yapmamaktadır. Bu şartların daha esnetilerek yaşlıları mağdur etmemek gerekmektedir.

Son olarak modernleşme süreciyle birlikte kadının ekonomik özgürlük kazanması ve toplumsal yaşamda saygınlık kazanması bir gerçektir. Çalışan kadınların sayısı artıkça aile de doğum oranı düşmekte, yaşlılara bakımda sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Gerek nüfusun gençleşmesi gerekse çocuk ve yaşlıların bakımı açısından “ev hanımlığının/kadınlığının meslek olarak kabul edilmesi” ya da “ev hanımlarına/kadınlara maaş bağlanması” ailenin devamı, çocukların ve yaşlıların bakımı açısından önemlidir. Kamusal desteğin bu kesime

yönelik olarak artırılması ayrıca yaşlanmaya ilişkin sosyal politikaların gözden geçirilmesi konunun önemine ve aciliyetine işaret etmektedir.

Kaynakça

- AMMAN, M. Tayfun; "Türkiye'de Ailenin Açık ve Örtük Sekülerleşmesinin Sosyolojik Analizi", *Aile ve Eğitim Tartışmalı İlmî Toplantı*, (s. 41-71). İstanbul: 24-25 Nisan 2010.
- ARUN, Özgür; "Que Vadis' Türkiye? 2050'ye Doğru Yaşlanan Türkiye'yi Bekleyen Riskler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (32), (2014), s. 1-12.
- ASIMGİL, Sevim ve ÇEKMEGİL Ayşegül; *Yaşamın Dört Kritik Dönemi*, Çelik Yay. İstanbul, (2010).
- AYDIN, Mustafa; *Değişim Sosyolojisi*, Açılım Kitap, İstanbul, (2015).
- BARSBAY, Mehtap Çakmak; "Türkiye'de Politika Belgelerinde Yaşlılara Yaklaşımın Değerlendirilmesi", *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14 (2), (2018), s. 257-280.
- BAYER, Ali; "Değişen Toplumsal Yapıda Aile", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (8), (2013), s.101-129.
- CANATAN, Kadir ve YILDIRIM, Ergün; *Aile Sosyolojisi*, (2. Baskı), Açılım Kitap, İstanbul, (2011).
- CEYLAN, Harun; (2015). Sosyal Değerden Sosyal Soruna Yaşlılık: Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Değişen Yaşlılık Algısı, *Modern Hayat ve Yaşlılık* (s.25-53), (Ed. H. Ceylan), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- ÇAPCIOĞLU, İhsan; "Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile", *Turkish Studies*, 13 (2), (2018), s. 19-34.
- ÇELİK, Celalettin; "Sekülerleşmenin Kuramsal Sosyolojik Serüveni", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 28 (3), (2017), s.209-223.
- DERELİ, Mustafa Dereli; "Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine: Peter L. Berger'in Din Fenomenine Yaklaşımı", *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*, (s. 31-45). Kütahya, Türkiye, 14 - 17 May 2015.
- DUMAN, M. Zeki; "Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi Ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1 (4), (2012), s.19-51.
- EPIK, Meryem Tekin, ÇİÇEK, Özal ve ALTAY, Selin; "Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Tarihsel Süreçte Ailenin Değişen/Değişmeyen Rollerini", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17 (38), (2017), s. 35-58.
- GİDDENS, Anthony; *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, (2014).
<https://www.ensonhaber.com/huzurevleri-son-10-yilda-rekor-kirdi-2013-11-04.html>.(29.10.2019).
- KARAKUŞ, Bülent; *Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Hizmetler, Kurumsal Yaşlı Bakımı ve Kurumsal Yaşlı Bakımında İllerin Durumu*, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yay. Ankara, 2018.
- KIZILÇELİK, Sezgin; "Sömürgecilik, Irkçılık ve Soykırım Olarak Modernlik". *Journal of Human Sciences*, 15 (4), (2018), s. 2012-2028.
- KİRMAN, Mehmet Ali; *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, Rağbet Yayınları, İstanbul, (2004).
- KİRMAN, Mehmet Ali; "Küreselleşme Sürecinde Sekülerleşme ve Dinin Geleceği", (2008), <http://www.ayk.gov.tr/wpcontent/uploads/2015/01/K%C4%B0RMAN-M.-Ali-K%C3%9CRESELLE%C5%9EME-S%C3%9CREC%C4%B0NDE>.

- KÖROĞLU, Muhammet Ali ve KÖROĞLU, Cemile Zehra; “Değişen Yaşlılık Olgusu Ve İslamî Perspektiften Değerlendirilmesi”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, (2016), p. 229-240, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3532>.
- KURT, Gökhan; “Sosyal Bir Sorun Alanı Olarak Yaşlılık”, *Sosyal Sorunlarda Güncel Tartışmalar*, (Ed. Y. Daşlı), s.293-338, Anı Yay., Ankara, (2019).
- MEYDAN, Hasan, AYBEY, Salih, DİKMEN, Mustafa ve DİKMEN, Fatmanur, “Zonguldak’ta Aile Değerleri Üzerine Olgusal Bir Araştırma”, *III. Uluslararası Değerler Eğitimi Kongresi Bildiri Kitabı*, (s.569-580) Bülent Ecevit Ün. Yayınları, Zonguldak, (2018).
- ÖZBOLAT, Abdullah; “Beşikten Mezara: Yaşlılığın Sosyolojisi ve Din-Adana Örneği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2), (2016), s. 53-76.
- ÖZKALP, Enver; *Sosyolojiye Giriş*, (17. Baskı), Ekim Yay. Bursa, (2009).
- SUBAŞI, Necdet; *Toplumsal Değişme, Aile ve Yeni Risk Alanları. Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam*, TDV. Yayınları, Ankara, (2007).
- ŞENER, Arzu; ÖZTOP, Hülya, DOĞAN, Nuri ve GÜVEN, Seval; “Family, Close Relatives, Friends: Life Satisfaction Among Older People”, *Educational Gerontology*, 34 (10), (2008), s. 890-906.
- ŞENTÜRK, Ünal; “Aile Kurumuna Yönelik Güncel Riskler”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 4 (14), (2008), s. 7-32.
- TALU, Nilüfer; “Modernlik Söylemi: Endişeli Bakışlarda Modern Birey”, *METU JFA*, (27:2), (2010), s. 141-171.
- TDK. *Türkçe Sözlük* (11. Baskı), (Haz. Ş . H. Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, (2011).
- TEKİN, Mustafa; “Postmodernizmin “Din” Sorunu”, *Milel ve Nihal*, 12 (2), (2015), s. 7-24.
- TEMİZ, Sibel; *Lise Ve Üniversite Öğrencilerinde Yaşlılara Yönelik Ayrımcılık İle Empati Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Sivas Cumhuriyet Ün. Sosyal Bilimler Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (2019).
- TEZCAN, Mahmut; “Toplumsal Değişme ve Yaşlılık”, *Ankara Ün. Eğitim Fak. Dergisi*, 15 (2), (1982), s. 169-177.
- TOP, Mehmet, ERİŞ, Hüseyin ve KABALCIOĞLU, Feray; “Quality of Life (QOL) and Attitudes Toward Aging in Older Adults in Şanlıurfa”, *Turkey. Research on Aging*, 0164027512447822, first published on July 17, (2012).
- TOPÇUOĞLU, Abdullah; *Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması*, TC Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Araştırma Serisi, (2010).
- TURĞUT, Faruk; “Tarihsel Süreçte Aile Kurumunun Dönüşümü ve Geleceğine Yönelik Çıkarımlar”, *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, 1 (1), (2017), s.93-117.
- TÜİK. (2018). *İstatistiklerle Yaşlılar*. Mart 2018 raporu. 15.
- UCUN, Yasemin, MERSİN, Sevinç ve ÖKSÜZ, Emine; “Gençlerin Yaşlı Bireylere Karşı Tutumu”, *Journal Of International Social Research*, 8 (37), (2015), s. 1143-1149.
- ÜNAL, Vehbi; “Toplumsal Değişim Sürecinde Engelliler”, *Electronic Turkish Studies*, 13 (18), (2018), s. 1323-1342.
- YILDIRIM, Ergün; “Bir Modernite Rüyası: Ailenin Sonu Mu?-Kütahya Yetiştirme Yurdu Örneği”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2 (9), (2005).
- ZASTROW, Charles; *Sosyal Hizmete Giriş*, (Çev. A., Beyazova, ve diğ.), Nika Yayınevi, Ankara, (2013).

Makalenin Geliş Tarihi: 9 Aralık 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 20 Aralık 2019

XIX. YÜZYILA AİT BİR CÖNK ÖRNEĞİ*

A CÖNK EXAMPLE BELONG TO XIX. CENTURY

*Abdurrahim Yıldız**

Öz

Halk edebiyatının yazılı kaynakları arasında en ön sırada gelen cönkler, şairlerin eserlerini kayıt altına aldığı mühim vesikalar olarak görülmektedir. Bu makale kapsamında cönklerin şekil ve muhteva özellikleri ile Türk halk edebiyatındaki yeri üzerinde durulacaktır. Ardından 19. yüzyıla ait olduğunu tahmin ettiğimiz Prof. Dr. M. Fatih Köksal'ın şahsi kütüphanesinde yer alan elli beş numaralı cönkün Latin harflerine aktarımı gerçekleştirilecektir. Muhtevasında birden fazla şairin şiirlerini içermesi sebebiyle ayrı bir öneme sahip olan cönk; farklı edebi eğilimlerin, manzum ve mensur eserlerin, Türk edebiyatının farklı dönemlerinin ve zaman zaman edebiyat dışına çıkan bilgilerle zengin içerikli pek çok içeriğin buluşma noktası özelliği taşımaktadır. Elimizde bulunan ve incelemeye tabi tutulan cönk, bu yönüyle oldukça çeşitli ve zengin bir muhtevaya sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Cönk, halk şiiri, Alevî-Bektaşî İnanıcı, Hz. Ali, kültür.

Abstract

Cönks, who are at the forefront of the written sources of folk literature, are seen as important documents in which poets record their works. Cönk, which has a different importance because it carries the poems of more than one poet in it, has the characteristic of meeting point of different literary trends, different periods of Turkish literature and many content rich with information that occasionally comes out of literature. In this article, Professor Dr. M. Fatih Köksal's fifty-five cönk in his personal library will be transferred to Latin letters. In fact, we estimate it belongs to the 19.

* Bu makale, "Prof. Dr. M. Fatih Köksal'ın Şahsi Kütüphanesinde Bulunan 55 Numaralı Cönk Üzerine Bir İnceleme" adlı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ORCID: 0000-0002-4013-4623

century. In this respect, the cönk, which has been subjected to examination, has a rich and varied content. Short biographies of the identified poets will be examined in the general framework.

Keywords: *Conk, Folk Poetry, Alevi-Bektashi Faith, Saint Ali, Culture.*

Cönkler Hakkında

Bir milletin geçmişiyle kurduğu bağın en önemli bağına kültürel unsurlar oluşturmaktadır. Bu anlamda toplumumuzun millî manevi ve kültürel değerlerini en zarif bir biçimde yansıtan Türk halk edebiyatı ürünleri, gücünü toplumun asırlar boyunca süregelen birikiminden almaktadır. Halk edebiyatının önemli bir parçası olan cönkler, başta şiir ve halk bilimi olmak üzere sosyoloji, kültür tarihi, dinler tarihi, hatta alternatif tıp ve farmakoloji gibi zengin içeriği ile pek çok alanı kapsamaktadır.

Halk edebiyatının, özellikle de âşık edebiyatıyla tekke-tasavvuf edebiyatının en önemli yazılı kaynaklarının başında, sözlü geleneğin temsilcileri olan; fakat yazılı geleneğin temsilcileri kadar olmasalar da yazıyı kullanabilen sanatkârlar olan âşıklar ve sözlü edebiyat ürünlerine ve onları aktaranlara karşı ilgi duyan heveskârlar tarafından kaleme alınan “cönk”ler ve “mecnua”lar gelmektedir (Oğuz, 2017).

Şiir mecmuaları ve cönkler Türk edebiyatı tarihinin birincil kaynakları arasındadır. Bu eserler, edebiyat tarihimize zengin malzeme sunmalarının yanı sıra içerdikleri şiir / edebiyat dışı kayıtlarla başta halk bilimi olmak üzere sosyoloji, kültür tarihi, dinler tarihi, hatta alternatif tıp ve farmakoloji gibi çok farklı alanlar için de üzerinde çalışılmayı bekleyen verimli kaynaklardır (Köksal, 2016). Halk edebiyatının en önemli yazılı kaynakları olan cönkler, her ne kadar klasik Türk edebiyatının “tezkire”leri gibi düzenli ve sistemli bir şekilde yazılmamış ve bu nedenle araştırmacıları zaman zaman yanıltmış olsalar da geçmişe ait halk edebiyatı ürünlerini yansıtmaları bakımından son derece önemlidirler. Bugün halk kültürünü incelemeye çalışanlar, geçmiş dönemlerde halk edebiyatının öneminin kavranamaması nedeniyle ihmal edilen ve yazıya geçirilmeyen bu ürünlere yönelik boşluğu sınırlı da olsa cönkler ve mecmualarla doldurmaya gayret etmekte, âşık ve tekke-tasavvuf şiirini değerlendirmeye çalışmaktadırlar (Elçin, 1988).

Türk kültür ve medeniyetinin kırkambarı cönkler, içerisinde nazım ve nesir birçok konuyu barındıran uzunlamasına (tulani) açılan defterlerdir. Cönk; kelime anlamı, şekli ve içeriği açısından klasik edebiyat şair ve nasirleri tarafından kullanılan bir kelimedir. Klasik edebiyat şair ve nasirlerinin eserlerinde cönkler hakkında şu bilgilere rastlanır: Cönk, Çin

padişahının büyük gemisi anlamıyla kullanılmıştır. Cönkün diğer adı sığırdilidir ve hem cönk hem de gerçek anlamıyla ele alınmıştır. Cönkler, içerisinde seçme şiirlerin bulunduğu, mecmualar, cerideler ve tomarlarla benzer özellikler taşıyan defterlerdir (Sona, 2016).

Genellikle âşıkların, seyrek de olsa divan şairlerinin bir kısım şiirlerini ihtiva eden cönklerde çeşitli dualar, sihirle ilgili notlar, ilaç tarifleri, sahibini ilgilendiren doğum ve ölüm tarihleri, alacak verecek hesapları, anonim türkü mani ve ilahiler, halk hikâyeleri ve daha birçok konu ile ilgili bilgiler bulunmaktadır” (Gökyay, 1995: 73-147). Az çok okuma yazma bilen âşıklar ve sözlü geleneğe karşı ilgi duyan kişilerce yazıldığı tahmin edilen ve “sığır dili” ve “sefine” adlarıyla da bilinen cönkler, içlerinde türkü, mani, destan, koşma, atasözü, fıkra, hikâye, bilmece, nefes, ilahi, menkibe gibi halk edebiyatı, âşık edebiyatı ve tekke-tasavvuf edebiyatı örneklerinin yanı sıra dua, hutbe, büyü, halk hekimliği, halk veterinerliği, tarihi olaylarla ilgili bilgiler, cönkleri yazanların kişisel bilgileri (doğum ve ölüm tarihleri, borçlar, vs.) de barındırmaktadırlar. Cönklerde sadece halk edebiyatı ürünleri değil, başta Fuzuli olmak üzere geniş kitlelerce benimsenen birçok divan şairlerine ait şiirler gibi, klasik Türk edebiyatının örnekleri de yer almıştır (Gökyay, 1984).

Cönkler, uzunlamasına, yani, aşağıdan yukarıya doğru açılan, çoğu meşin kaplı, ciltli, bazen birkaç renkli kâğıttan meydana getirilen dikdörtgen bir defter şeklindedir. Bundan dolayıdır ki, cönkere “sığır dili” de denilmektedir (Taşır, 1967: 60). Cönklerin aşağıdan yukarıya, mecmuaların ise soldan sağa veya yeni harflilerde sağdan sola açıldığı yaygın bilgidir. Fakat Ali Berat Alptekin, bunun bir kural olmadığına ve farklı şekillerde düzenlenmiş cönk ve mecmualardan hareketine dikkat çekmiştir (Alptekin, 1987).

Araştırmacılar, inceledikleri örneklerden yola çıkarak cönklerin genel özelliklerini de ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu özelliklerin önemli olanları şunlardır:

Cönklerde büyük ölçüde yaprak ve sayfa numarası yoktur. Bugün kütüphanelerimizde bulunan kimi cönkere ise daha sonra numara verilmiştir.

Cönklerde standart bir ölçü yoktur. Eni, boyu birbirini tutmaz. Cönkü hazırlayan zevkine göre bu ölçü değişmektedir.

Cönkler, umumiyetle “sığır (dana)” dili veya defter şeklindedir. Defter şeklindeki cönk, diğerlerine göre daha azdır. Cönklerde sıralamaya yönelik bir kural yoktur. Sıralama ve öncelikler, tertip edene göre değişmektedir.

Cönklerin içerisinde boş yapraklar olabilir. Tür ya da şeklin başına “koşma”, “haza ilahi”, “şarkı”, “gazel”, “Şah İsmail”, “Hurşid” gibi ibareler yazılabilir.

Cönklerin imlası çok bozuktur. Bazen bir kelimenin birkaç farklı yazılışı ile karşılaşabiliriz. Bunun yanında bir hattat kaleminden çıkmış kadar güzel olan cönkler de vardır.

Cönklerin yazarı genellikle belli değildir. Bir cönk bir kişinin kaleminden çıkabileceği gibi, birden fazla kişinin eseri de olabilir. Bu nedenle imlada, tertipte, düzende farklılıklar görülmektedir. Bazen cönk içerisinde “rakip” gibi bazı kelimelerin ters yazıldığı da görülmektedir. Cönklerin yazısı hem harekeli hem de harekesiz olabilir.

Cönkler iyi korunamadığı için sayfalar arasında yırtıklar, yazılarında silintiler, ıslaklık ve rutubet yüzünden boyanmış bölümler olabilir (Gökyay, 1984).

Cönkler, kütüphanelerden ziyade âşıklık ve tekke geleneklerine meraklı olanlar ya da bu geleneklerin temsilcileri olanların ellerinde korunmuş, kuşaktan kuşağa aktarılmıştır (Oğuz, 2017). Yüzyıllardır sahiplerinin koyunlarında ve kol yenlerinde sakladığı bu defterler, elden ele haneden haneye dolaşır ve her gençte olması lazımdır. Âşığın içini döktüğü bir defter olduğu için sevgiliye bir arzuhâl niteliği taşır. Âşığın sırlarını açıklayan bu defterler, âşığın sevgiliden ayrı olduğu zamanlarda en yakın dostları yani musahipleridir. Cönkteki bilgileri de yalnızca arif olanlar anlayabilir. Şekli açıdan pervaneye ve gül dalına benzetilmiştir. Birçok şiiri ezbere bilen kişilere ayaklı cönk denilebilmektedir. Dede cönkü de kişi isminden ziyade Kemal Dede'nin medrese talebeleri içerisinde (Oğuz, 2017) meşhur cönkünün adıdır

Ülkemizde halk edebiyatı araştırmalarının ciddi anlamda başlatılmasıyla birlikte, halk edebiyatının en önemli yazılı kaynaklarından olan cönkler, amatör araştırmacılarla akademisyenlerin şahsi kütüphaneleriyle devlet kütüphanelerinde toplanmaya başlanmıştır. Ne yazık ki, diğer bazı yazma eserler örneğinde olduğu gibi, pek çok cönk, çeşitli yollarla Türkiye dışına çıkarılmıştır. Günümüzde cönkler, devlet kütüphanelerinde (Millî Kütüphane, Süleymaniye Kütüphanesi, Koyunoğlu Kütüphanesi, bölge yazma eserler kütüphaneleri ile illerdeki il halk kütüphanelerinde), üniversite kütüphanelerinde (Bunlara bazı üniversiteler dâhilinde kurulan Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezleri ile

Türkiyat Araştırmaları Enstitüleri'nin arşiv ve kütüphanelerini de dâhil etmek gerekmektedir.) ve şahsi kütüphanelerde bulunmaktadır (Oğuz, 2017).

Kültür; bir toplumun maddi ve manevi birikimlerini yansıtan en temel kavramlar arasında yer almaktadır. Kültürel süreklilik, beraberinde toplumsal devamlılığı da getirmektedir. Kültürün aktarılmasında önemli rol oynayan edebi eserler bağlı buldukları toplumun sosyo-kültürel yaşamı başta olmak üzere, gelenek, görenek, inanç yapısı ve genel anlamda toplumsal zihniyetini yansıtmaktadır.

Türk Halk Edebiyatı ürünleri de halkın arasında yetişen şairlerle toplumsal zevk ve tutumlara, kültürel öğelere eserlerinde temas etmişlerdir. Bu açıdan yorumlandığında şairlerin kaleme aldığı ve bu güne kadar ulaşabilen eserlere yazılı kültür, dilden dile aktarılarak devam eden kültürel unsurlara da sözlü kültür demek yerinde olacaktır.

Türk edebiyatında geçmişten günümüze köprü görevi gören ve belge niteliği taşıyan yazılı kültür ürünler toplumun tarihsel bütünlüğünü sağlamada önemli kaynaklardandır. Bu kaynaklar arasında halkın yaşamını, kültürünü ve edebiyatını detaylı bir şekilde aktaran cönklerin rolü oldukça mühimdir.

Bu anlamda cönkler sadece şiir olarak değil, aynı zamanda edebiyat dışı kaynaklar olması hasebiyle de sosyoloji, dinler tarihi, halk hekimliği ve halkbilim gibi pek çok alanı kapsayıcı niteliktedir. Bu anlamda yapılan bu çalışma cönk özelliği göstermesiyle kültürel zenginliğin Arap harflerinden Latin harflerine aktarılarak gün yüzüne çıkarılmasını sağlayacağından oldukça mühim bir yer teşkil etmektedir.

XIX. Yüzyıla Ait Bir Cönk

Bu çalışmanın ana kaynağını; Eski Türk edebiyatı alanında çok sayıda eser vermiş, yazma eserlerle ilgili önemli çalışmaları bulunan, özellikle mecmualar hakkında kapsamlı projelere öncülük etmiş velüt bir akademisyen olan Prof. Dr. Mehmet Fatih Köksal'ın şahsî kütüphanesindeki 55 numaralı cönk oluşturmaktadır.

Toplamda 77 yaprak olan cönkün içeriğinde yetmiş altı sayfalık manzum, yirmi beş sayfalık mensur bölüm bulunmaktadır. Cönk 230x115 mm ebatındadır. Yazı türü rik'a, ta'lik ve nesihdir. Kahverengi meşin ciltli sarı abadi kâğıttan oluşmaktadır. Bazı sayfalar tahribata uğramıştır. Bazı sayfalarda mürekkepler silinmiş ve okunmamaktadır.

Manzumelerin ağırlıklı olduğu cönkte şiirlerin şairlere dağılımı şöyledir: Sayısal olarak en çok şiiri bulunan şairlerin başında; on iki adet şiiri ile Nesimi gelmektedir. Nesimî'yi dokuz

şiiir ile Hatâyî, dört şiiiriyle Kaygusuz Abdal ve üç şiiir ile Virânî takip etmektedir. Bunlara ek olarak; Fuzûlî, Muhyiddîn-i Rûmî ve Kul Himmet'in iki, Hâkirî, Nakşî, Şems, Muhtefî, Koca Ragıp Paşa, Şeyhülislam Yahya, Bosnevî, Yazıcızade Mehmet Efendi, Vahdetî, Kazak Abdal, Niyazi Mısırî, Pir Sultan Abdal, Kalender Abdal, İsmail Nazmi Girîdî, Eşrefoğlu Rûmî, Bâkî, Taşlıcalı Yahya, Neşâtî, Sezâî Gülşenî, Kuloğlu gibi şairlerin birer şiiiri cönk içerisinde bulunmaktadır. Cönk muhtevasında kime ait olduğu tespit edilen elli yedi şiiir yer alırken kime ait olduğu veyahut mahlası tespit edilemeyen yirmi sekiz adet şiiir bulunmaktadır. Son derece kapsamlı olan cönkün üzerinde toplamda seksen beş adet şiiir tespit edilmiştir.

Cönk incelemesinde en fazla şiiiri bulunan şairlerin genellikle 14 ve 15. yüzyıllara ait olduğu tespit edilirken birbirlerinden farklı dönemlere ait olan hem halk hem de divan şiiir geleneğinin temsilcilerine yer verilmiştir. Böylelikle eser içerisinde hem aruz hem de hece ölçülerini görmek mümkündür. Bu anlamda gerek birbirlerinden farklı dönemsel özelliklere ait olmaları gerekse farklı geleneklere ait şairlerin olması söz konusu cönk'ün edebi ve kültürel açıdan çeşitliliğini ve zenginliğini ortaya koymaktadır.

Cönkteki mensur kısmın genel anlamda; dini bilgiler, on iki imam, peygamberler tarihi, çeşitli sosyal konular, sofrâ duaları, halk hekimliği, ilaç tarifi, nasihatler ve yazarın şahsi notları yer almaktadır. Manzumelerde ise; Alevî-Bektaşî kültürünün izleri, Hazreti Peygamber ve Hz. Ali sevgisi, pek çok ayet ve hadisin şiiirlere yansıması, tekke ve tarikatlar, ahlak, tasavvuf, iyilik, güzel ahlak, aşk, Peygamberler ve mucizeleri gibi konuları işleyen eserin dini tasavvufî bir boyut taşıdığı tespit edilmiştir. Bu anlamda cönk içerisinde şiiiri bulunan şairlerin de hâlihazırda bu gelenek etrafında yetiştiği bilinmektedir.

Çalışmanın nesir kısmında, insan vücudunu ve çeşitli organlarını bazı dini ve tasavvufî terimlerle açıklayan vücudnâme¹ örnekleri, soy ağacını gösteren silsilenameler, gizli ilimler ve elifnâme² rastlanılmıştır. Eserde sıklıkla şathiye örneklerine yer verilmiştir. Filozof Aristoteles'ten bahseden cönk, bizlere felsefî ve mitolojik birikim de sunmaktadır.

Eser içerisinde Arapça ve Farsça metinler de görülmektedir. Bu bilgiden yola çıkarak yazarın dil bilgisinin iyi olduğu Arap ve Fars dillerine aşina olduğu sonucunu çıkarmak mümkün olacaktır. Cönkün sayfa düzeni incelendiğinde bazı sayfaların kullanılmayarak boş bırakıldığı görülmüştür.

¹ Detaylı bilgi için bakınız (Güzel, 1979).

² Mısra başlarındaki kelimelerin ilk harflerinin alt alta gelecek şekilde elif'ten ye'ye kadar alfabetik tarzda devam etmesiyle ortaya çıkan şiiirlerdir. Detaylı bilgi için bakınız (Özkan, 20 12).

Şairi tespit edilemeyen ya da mahlası olmayan şiirler, yarım şiirler, bağımsız beyitler, Arapça dualar, ayetler, hutbeler, vaazlar da cönkte yer alan metinlerdir.

Yazar, eserin oluşturulma tarihiyle ilgili net bir ifade kullanmamıştır. Ancak eserin içeriğinde yer alan bir takım bilgiler bizlere bu çalışmanın 19. yüzyılın ilk yarısında oluşturulduğuna dair önemli ipuçları vermektedir. Bizlere yazılış tarihini belirlemeye yardımcı olan notlar sayfa kırk üçte şöyle yer almaktadır: *“Eoladım Hatice perşembe günü dünyaya teşrif eylediği tarih beyanı;13 Recep 1254 (2 Ekim 1838), oğlum Mustafa dünyaya teşrif eylediği beyanudur; rebiyyülahir 10 Mayıs 1259 (10 Mayıs 1843), kızım gülsüm dünyaya geldiği tarih beyanı; 2 Safer 1261 (10 Şubat 1845).”*

Şairin cönk içerisinde çocuklarının doğum tarihlerine yer vermesi, cönkün yazılış tarihini tespit etmemize yardımcı olmaktadır. Cönkte verilen bu tarihler göz önüne alındığında eserin 19. yüzyıla ait olduğu ortaya çıkmakta ve bu yüzyılın ilk yarısında yazıldığı düşünülmektedir.

Alevi-Bektaşî kültürünün izlerini taşıyan cönkte sıklıkla iktibas ve telmih sanatlarına başvurulmuştur. On iki imam, yedi ulu ozan, Balım Sultan ve Hacı Bektaş-ı Veli isimleri cönk içeriğinde oldukça kapsamlı bir yer tutmaktadır. Ayrıca yapılan incelemeler doğrultusunda cönk içerisinde farklı yazı karakterlerinin bulunduğu gözden kaçmamıştır. Bu durum bizlere elimizdeki cönkün farklı kişilerce oluşturulmuş olabileceğini düşündürmektedir.

Cönk'te yer alan nazım ve nesir kısımlarda tespit edilen kopukluk ve eksiklikler, özellikle de bazı şiirlerin yarım bırakılması elimizdeki eserin yırtılmış, tahribata uğramış veyahut eksik sayfalarının olduğunu göstermektedir.

Eserde dikkatleri çeken bir diğer husus; tamlama, terkid ve özellikle de vav-ı ma'dûle kullanımlarıdır. Ayrıca eser içerisinde “kaf”, “kef”, “sin”, “sad” gibi benzer, fakat görevleri farklı harflerin hatalı yazıldığı ve birbirlerine karıştırıldığı görülmüştür. Bu durum bizlere yazarın dilbilgisel olarak zayıf kaldığını, dile tam olarak hâkimiyet sağlayamadığını göstermektedir. Ancak; halk şairlerinin divan sanatçılarının uydukları titiz kurallardan ziyade, söyleyişe ve ahenge önem verdikleri bilindiğinden dolayı bu durumun çok önemli bir kusur olmadığı kanaatine varılmaktadır.

Sonuç

Her geçen gün değişim ve dönüşüm geçiren günümüz dünyasına ayak uyduramayan hemen her şey zamanla yok olmaktadır. Bundan dolayıdır ki akıp giden tarihin seyri içerisinde

ilgi ve alakadan yoksun bırakılan edebi eserler de kültürel erozyona uğrayabilmektedir. Milletler için önemli olan millî kültürün devamlılık sağlaması, geleneğin unutulmamasıdır. Gelenek devam ediyor, kuşaktan kuşağı aktarım sağlanabiliyorsa millî kültürün güçlü ve yerinde olduğunu, öz benliğin ve millî hafızanın unutulmadığının işaretidir.

Millî ve manevi değerler devamlılığını sözlü ve yazılı kültürün toplumdaki işlevselliğine borçludur. Sözlü ve yazılı kültürün önemine ve işlevselliğine somut bir örnek olarak Türklerin İslâmiyet’i benimseme sürecinden bahsetmek yerinde olacaktır. Pir-î Türkistan Hoca Ahmed Yesevî Anadolu’da ve çeşitli Türk coğrafyalarında kabul edilen yeni dinin benimsenmesi ve yayılmasında şiirin ve sözün gücünden faydalanmıştır. Türklerin millî düşünüş ve zevkine uygun bir şekilde söylediği ve daha sonraları müritleri tarafından yazıya geçirilen hikmetleriyle toplumda İslami bilinç oluşturmayı başarmıştır. Bu açıdan bakıldığında toplumsal eğitimde edebi eserlerin yeri oldukça mühimdir.

Makalemizde ele aldığımız cönkte de bu durumu görmek söz konusudur. Tasavvufun âdabı, Alevî Bektaşî geleneği, peygamberler tarihi gibi inançsal boyutuyla önem taşıyan konular hakkında bilgiler şiir yoluyla aktarılmış ve hikmetlere yer verilmiştir. Değerlendirmeye aldığımız cönk içerisinde dua, tıp terimleri, elifnâme, vücutnâme, silsilenâme, on iki post, felsefi anlatılar, farklı dillerde yazılmış zaman terimleri, ahd-i misâk gibi kavramlar tespit edilmiştir.

Bazı şairler; “Allah evreni kün (ol) emriyle yarattı, o halde yaratılan ilk şey sözdür” der. Bu bakış açısıyla ilk yaratılan şey söz olarak görülmüş ve sözlerden yola çıkılarak Türk halk edebiyatının sözlü kültür ürünlerinin önemine vurgu yapılmıştır. Sözün önemiyle ilgili ortaya koyulan bu düşünce yapısı; bizlere, inanç ve kültürün Anadolu coğrafyasında sözlü kültür yoluyla yayılıp günümüze kadar geldiğini hatırlatmaktadır. Türk Halk edebiyatında da sözlü kültür nesiller arası bağlantı kurmada oldukça önemli bir işleve sahip olmuştur. Ancak; sözlü kültür yoluyla aktarım sağlanan ürünlerin bir kısmı maalesef zamana ve şartlara ayak uyduramayarak unutulmaya yüz tutmaktadır.

Bu durumda akıllara yazılı kültür unsurları gelmektedir. Cönkler yazılı kaynaklar olması münasebetiyle sözlü kültüre oranla orijinal haliyle günümüze ulaşabilme imkânına sahiptir.

Türk kültür ve medeniyetinin toplumsal zevk, düşünüş, inanç noktasındaki hassasiyeti ve anlayış biçiminin edebi bir üslupla işlendiği bu cönk, kültür hazinemize katkı sağlayacak, medeniyet birikimlerimizi pekiştirecek niteliktedir.

Kaynakça

- ALPTEKİN, Ali Berat (1987), “Fırat Havzası ve Doğu Anadolu'da Yazılmış Cönkler”, *Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu*, Elazığ.
- BORATAV, Pertev Naili (2016), “100 Soruda Türk Halk Edebiyatı”, Bilge Su Yayınları, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü, (1988) “Cönkler ve Mecmualar Üzerine”, Halk Edebiyatı Araştırmaları, 1. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1995), “Cönkler Üzerine”, Seçme Makaleler 1, Eski, Yeni ve Ötesi, İletişim Yayınları, 1995, 73-147, İstanbul.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1984), “Cönkler Üzerine”, Folklor ve Etnografya Araştırmaları Yayınları, Ankara.
- KÖKSAL, M. Fatih, Cönklerde Divan Şiiri, Divan Şiirinde Cönkler, *Millî Folklor*, 2016, 28, Sayı 111.
- KÖKSAL, M. Fatih, Mücahit KAÇAR, Mevlüt İLHAN (2018), Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL kütüphanesi Türkçe yazmalar kataloğu, Kesit yayınları, İstanbul.
- OĞUZ, M. Öcal (2017), “Türk Halk Edebiyatı El Kitabı”, Grafiker Yayınları, Ankara.
- ÖZKAN, Feridun Hakan (2012), “Kaygusuz Abdal'ın Elifnâmesi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 64.
- SONA, İbrahim (2016) “Yazılı Kaynaklarda, Kültürel Hafıza Cönkler”, *Millî Folklor*, 28, Sayı 111.
- ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir (1967) “Halk Edebiyatı Araştırmalarında Cönklerin Yeri”, *Türk Kültürü Dergisi Yayınları* 5 (60).
- YILDIZ, Abdurrahim, Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL'ın Şahsi Kütüphanesinde Bulunan 55 Numaralı Cönk Üzerine Bir İnceleme, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.

Makalenin Geliş Tarihi: 15 Kasım 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 12 Aralık 2019

**MARTIN CRIMP'İN ATTEMPTS ON HER LIFE OYUNU ÜZERİNE
BAUMANCI BİR OKUMA***

A BAUMANESQUE READING OF MARTIN CRIMP'S ATTEMPTS ON HER LIFE

*Kadriye Çiğdem Yılmaz**
Mehmet Takkaç****

Öz

On yedi farklı senaryodan oluşan Attempts on Her Life oyununda senaryoların ortak noktası adı farklı biçimleriyle Anne (Annie, Anny, Annushka, Anya) olan bir kadındır. Anne fiziksel olarak sahne üzerinde görünmez; öteki karakterlerin yorumları üzerinden varlık kazanır. Anne oyunda gerçek bir karakter olmaktan daha çok kavramsallaştırılan doğası ile var olur. Oyun, bir yandan, farklı senaryolardaki Anne karakter/ler/inin varlığını ortaya koyma çabasıdır. Her tanık Anne'i betimlemeye yeltenir. Senaryolar, bir yanda da, kavramsal bir duruma gönderme yapan betimlerdir. Bu anlamda, yazar, bu muğlak ve kavramsal karakteri çok sayıda tanıklıkla betimleyerek birey üzerinden işlediği panoramik bir toplum senaryosu sunar. Oyun güncel sorunlara -kapitalist toplum, sanat-toplum, kurgu-gerçeklik, sanatın değeri, yoz sanat, terör-terörist, bilim-toplum, kadın, savaş ve kent- değinir. Oyundaki senaryolarda kasvetli ve distopik imgelem, ahlak dışılık, kötülük ve mutlak şiddetle betimlenen bir soyutlanma ve amaçsızlık dünyası ile çökmekte olan bir toplum tasavvuru vardır. Rahatsız edici içeriği, deneysel biçimi ve biçemi ile Crimp'in oyunları sert ve alaycıdır. Bauman akışkan modernite olarak tanımladığı müphem ve belirsiz yaşam koşullarında var olan kaygılı ve güvenlikten yoksun insanı tasvir eder.

* Bu makale, *Katı ve Akışkan Modernite Arasında: Martin Crimp Üzerine Baumancı Bir Okuma* başlığıyla, Prof. Dr. Mehmet Takkaç danışmanlığında Kadriye Çiğdem Yılmaz tarafından 2018 yılında tamamlanmış olan doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000-0002-2490-5993

*** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-5005-9164

Bauman sosyolojisi insan deneyimine, gerçek insanların küçük öyküleri/anlatıları üzerinden tutulan bir aynadır. Bu çalışma, Martin Crimp'in *Attempts on Her Life* adlı oyununa yansıyan çağdaş yaşama yaklaşımını, öncü toplum bilimcilerden Zygmunt Bauman'ın görüşlerine dayanan savlarla inceleyecektir.

Anahtar Kelimeler: *Martin Crimp, Zygmunt Bauman, Attempts on Her Life, toplum, insan.*

Abstract

In the play *Attempts on Her Life*, consisting of seventeen different scenarios, the common denominator is a woman whose name is Anne with various forms (Annie, Anny, Annushka, Anya). She does not appear physically on the stage and gains presence through the comments of the other characters. In the play, Anne is of a conceptualised nature than being a real character. The play, on the one hand, is an attempt to put forth the existence of the Anne character/s. Each witness attempts to depict Anne. The scenarios, on the other hand, are the descriptions which refer to a conceptual matter. In this sense, the playwright offers a panorama of society by portraying this elusive, conceptualised character with a multitude of testimonies. The play relates to contemporary problems -capitalist society, art-society, fiction-reality, the value of art, degenerate art, terror-terrorist, science-society, women, war and city. There are bleak and dystopic imagination, a world of isolation and aimlessness defined by amorality, malice and absolute violence, and a vision of a collapsing society in the scenarios. With disturbing content, experimental form and style, Crimp's plays are harsh and cynical. Bauman describes the experiences of anxious and insecure men living in ambiguous and uncertain conditions which he calls the liquid modernity. Bauman's sociology is a mirror held up to human experience from an ethical perspective looking at real people's small stories/ narratives. This study will examine Martin Crimp's approach to contemporary life as reflected in *Attempts on Her Life*, suggesting propositions based on the views of the leading sociologist Zygmunt Bauman.

Keywords: *Martin Crimp, Zygmunt Bauman, Attempts on Her Life, society, people.*

Giriş

Martin Crimp 1980'li yıllarda oyun yazmaya başlar. Oyunlarında çağdaş yaşamın belirsizliklerine değinir ve ahlaki niteliklerine dönük eleştiriler yapar. Tüketçilik, belirsizlik, çağdaş insanın bunalımları, kişiler arası ilişkilerdeki acımasızlık, yozlaşma, şiddet, ahlaki belirsizlik, medya ve tüketim kültürü Crimp'in sorgu alanındadır. Oyunlarında tüketim toplumunun haz kültürünü didaktik olmadan etik bir çerçevede eleştirir. Şiddet, cinsellik, küfür içeren kışkırtıcı oyunları izleyiciyi sarsar ve harekete geçmeye çağırır. Küreselleşme ve serbest piyasa ekonomisi ile ortaya çıkan, aile ve toplumun önemini yitirdiği, bireyselleşme ile birlikte kişisel maddi başarının mutlulukla eşitlendiği yeni toplumsal düzeni betimler.

Zygmunt Bauman'ın çalışmaları bireyselleşme, özgürlük, kimlik, cemaat/toplum, toplumsal denetim ve tüketim üzerinde yoğunlaşır. Sosyolojinin insan deneyimini anlattığını söyleyen, duygu ve insan ilişkileri dünyasına dönük eleştiriler yapan Bauman'ın yapıtları gündelik yaşama odaklanır. Bauman modern ideolojilerin anlatılarına ve vaatlerine inanmayı bırakan insanların ortaya çıkan yeni duruma uyum sağlama ve anlamlı yaşam kurma

çabalarını anlamak ve betimlemek ister. Kesinlik ifade eden her türlü yapının kırılğan ve geçici olduğunu belirten Bauman'a göre parçalanma, bölünme, düzensizleşme yaşamın her alanında.

Sonuç olarak hem Crimp hem de Bauman ekonomik ve teknolojik gelişmelerin insanı sürüklediği kayıtsızlık hâlini yansıtır. Birey ve toplum kavramlarını merkeze alan yazarların yapıtları kırılğan ve geçici insan ilişkilerini yeniden kurmak için insanları harekete geçmeye yönelik bir çağrıdır.

Attempts On Her Life

Crimp'in 1997 yılında Royal Court Theatre Upstairs'de sahnelenen *Attempts on Her Life* adlı oyunu, *All Messages Deleted*, *Tragedy of Love and Ideology*, *Faith in Ourselves*, *The Occupier*, *The Camera Loves You*, *Mum and Dad*, *The New Anny*, *Particle Physics*, *The Threat of International Terrorism™*, *Kinda Funny*, *Untitled (100 Words)*, *Strangely*, *Communicating with Aliens*, *The Girl Next Door*, *The Statement*, *Pornó* ve *Previously Frozen* ara başlıklarını taşıyan on yedi senaryodan oluşur. Oyunda çok sayıda karakter, oyunun ana karakteri Anne'in yaşamını, onun hakkında farklı öyküler/senaryolar anlatarak betimlemeye yeltenir. Bu betimleme/ler aslında kapitalizm, toplum, sanat, kurgu, gerçeklik, sanatın değeri, terör-terörist, bilim, kadın, savaş ve kent gibi çağdaş insanın güncel sorunlarına değinme çabasıdır.

On yedi senaryonun her biri farklı bir Anne tasviri yaparken aynı zamanda kışkırtıcı ve korkutucu bir dünya sunar. Sonuç acıklı ve gülünç olanın yan yana olduğu bir modern zamanlar anlatısıdır: Crimp, politik, kültürel, toplumsal ve bireysel çürümeyi iğneleyici bir yaklaşımla ele alır. Yönetmen Arwell Gruffydd oyunun kurgu ile gerçeklik arasındaki alanda neyin var olup neyin var olmadığı hakkında olduğunu ifade eder. Senaryolar üzerinden giden deneysel oyun dünyayı kavrama ve algılama aracı olarak öyküleme, öykülerin nasıl alımlandığı ve tepki verildiği üzerine kuruludur. Sahneler toplamı denilebilecek oyundaki karakterler zamanı yakalayan bir öykü yaratır (Making of a Contemporary Classic, 2009).

Senaryolarda kimliği başkalarının anlatıları üzerinden kurulan, değişik biçimleriyle Anne adını taşıyan ve on yedi senaryoyu birbirine bağlayan karakter sahne üzerinde var olmaz. Bu anlamda ana karakter aslında kurgulamaya açık bir yokluk ve boşluk ifade eder. Pile, kentli kimliklerin toplumsal kurgulara açık olduğunu, bireylerin farklı gruplarla özdeşlemede ve bunlara katılmakta özgür olduğunu belirtir. Akışkan, sürekli değişen, dengesiz kentsel

mekânlar insanların pek çok grupla ilişkili ya da bağlantılı olmasını sağlar (1999, s. 48). Bu bağlamda, güncel yaşamın sorunlarına değinen senaryolar farklı karakterlerin öyküleri üzerinden parçalı yoklukları birleştirmeye, boşluğu/boşlukları doldurmaya ve (Anne'in) gerçekliği(ni) kurmaya çalışır.

Attempts on Her Life'in gerçeklik üzerine bir oyun olduğu söylenebilir. Oyunda fiziksel olarak olmayan Anne, bir karakter olarak başka karakterlerin yorumları üzerinden var olur. Bu nedenle farklı kişilerin kendi Anne anlatıları ile sunulan Anne'in kişiliği ve varlığı konusunda bütüncül bir gerçeklik oluşturulamaz; ancak parçalı anlatılar üzerinden bir betim yapılabilir. Tiyatro sahnesi temel olarak eylemin mekânıdır. Zimmermann bu oyunda geleneksel anlamda karakterlerin olmayışının sahneyi bir anlatı mekânına dönüştürdüğünü öne sürer (2003, s. 75). Crimp'in oyunu alışıldık oyun biçimi dışında bir şeyler yapmak istediği bir dönemde yazdığını ifade eden Hilditch, bu oyunda zaman ve mekân kavramının geleneksel oyun anlayışı dışına çıkıp, öyküleme geleneğine yaklaştığına değinir. Hilditch, oyunun uzun bir anlatı olduğunu söyleyen Crimp'in bu anlatı olmadan oyunun çökeceğini vurguladığını dile getirir (2007).

Senaryolar

Tüm oyuna girizgâh olan birinci senaryo, *All Messages Deleted* Anne'in varlık ile yokluk, kurgu ile gerçek arasındaki varlığını dile getirir. Telesekretere ilki pazartesi sabah 8:53'te, son ileti salı günü öğle 12:19'da olmak üzere toplam on ileti bırakılır. Telesekretere ilk iletiyi bırakan kişi Anne'den özür dilerken son mesajın sahibi Anne için kaygılıdır. Kaydedilen son iletiyi bırakan kişi Anne'in dünyadan ve insanlardan saklandığını söyler; Anne'in telefonları açmamasını bir yardım çığığı olarak yorumlar; telefonun yanında uzanan ve çürümekte olan ölü bir beden tasviri yapar. "Bu hayal etmem gereken senaryo mu? Makinenin yanında çürüyen ölü bir beden senaryosu mu?" (Crimp, 2005, s. 206) diyerek çaresizce Anne'in telefonu açmasını beklediğini gösterir. Bu son iletiden sonra telesekreterdeki tüm kayıtların silinmesi ile Crimp, Anne'in varlığına dair son izleri de siler. Birinci senaryodan itibaren oyunda değişken, belirsiz ve hatta var olup olmadığı kuşku uyandıran bir Anne sunulur. Bu belirsizlik ve değişkenlik durumu, modernlik ve postmodernlik karşıtlığı yerine modernliğin katı ve akışkan biçimleri ile birinden ötekine geçiş dönemini betimleyen Bauman'ın akışkanlık düşüncesini akla getirir (2008, s. 239). Bauman değişkenlik, istikrarsızlık ve akış halinde

olmanın getirdiği hızla birlikte insan yaşamının değişebilirliği, bir anlamda denetlenemezliği, sorununa işaret eder:

Dünyaya 'akışkan' diyorum çünkü tüm sınırlar gibi pek fazla durağan kalamıyor, şeklini koruyamıyor. Bize ait bu dünyadaki her şey ya da hemen hemen her şey durmaksızın değişiyor: takip ettiğimiz akımlar ve ilgilendiğimiz konular (sürekli değişen ilgi alanlarımız, dünyayı dün cazip kılan şeylerden ve olaylardan bugün çok uzakta ve yarın da bizi bugün heyecanlandıran şeylerden ve olaylardan uzakta olacak), hayal ettiklerimiz ve korktuklarımız, imrendiklerimiz ve tiksindiklerimiz, ümitlenme ve endişelenme nedenlerimiz. Ve içinde bulunduğumuz koşullar, geçimimizi sağlamaya ve geleceğimizi planlamaya çalıştığımız koşullar, birilerine bağlanıp başkalarından kopma (ya da koparıma) koşullarımız da sürekli değişir. Bizi daha mutlu edecek fırsatlar ve mutsuz edecek tehditler üzerimize yağar ya da yanımızdan geçip gider ve yer değiştirirler. Çoğu zaman bütün bunlar öyle hızlı ve seri gerçekleşir ki onları yönetmek ya da yönlendirmek, gidişata yön vermek ya da müdahale etmek için makul ve işe yarar bir şey yapmak gelmez elimizden. (2014a, s. 7)

İkinci senaryo *Tragedy of Love and Ideology*'de Anne'in zengin, güçlü ve yaşlı biriyle yaşadığı aşk ve nefret ilişkisi betimlenir. Anne'in âşık olduğu adam "iş", "bırakınız yapsınlar", "akılcılaştırma" ve "girişim" adına değer verdiği her şeyi yok eden küresel, kapitalist liderlerden biridir. "Benim dünyamı anlayacaksın. Bir gün Anne, her şeyin bedelinin ödenmesi gerektiğini, hatta ideallerinin bile en sonunda bedelinin ödenmesi gerektiğini anlayacaksın" (s. 214) diyen adam kapitalist sistemin her şeye değer biçtiği ve kendi koyduğu bedeli er ya da geç talep ettiği düzenini dile getirir. Bu bağlamda, Crimp tüketiciliğe ve tüketimin verdiği haz duygusuna dayanan kapitalizmi eleştirir. Agusti, Crimp'in küresel şirketlerin, teknolojinin ve kitlesel medyanın egemen olduğu yeni dünyayı anlattığını ifade eder (2013, s. 15). Crimp'in oyunları bu yeni egemenlik odaklarının yönettiği sosyo-ekonomik sistemde serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşarak kişisel ilişkiler alanını işgal ettiği, insanların bireyselleşme adına bencilleştiği, duyarsızlaştığı ve ötekine karşı sorumluluk duygusunda ifadesini bulan ahlaki özü yitirdiği bir ortamı betimler. Bauman da konu ile ilgili olarak insanların dünyayı öteki insanlar da dâhil olmak üzere "atılabilir, tek kullanımlık nesnelere dolu bir konteyner gibi algılayacak şekilde" eğitildiklerini ve ilişkilerin tüketim nesnesi olarak kabul edildiğini ifade eder (2011, s. 194). Bu nedenle ilişkinin her iki tarafı da "ilişkiyi sürdürmek'le, onun iyi ve kötü günde işleyeceğini düşünmekle, iyi ve kötü yollarda birbirine yardım etmekle, kişinin

kendi tercihlerinin gerektirmesi halinde ona uygun biçimde davranmak, kalıcı birlik uğruna uzlaşmak ve özveride bulunmakla yükümlü değildir” (Bauman, 2011, s. 195).

Üçüncü senaryo *Faith in Ourselves* geleneksel yaşam biçimini koruyabilen, yaşamın kıymetli ve kutsal olduğu toprakları anlatır. Ancak çıkan bir savaş sonucu buradaki nesillerin uyumu yok edilir; büyüğü yaşamın yerini yıkım alır ve güvenli olduğuna inanılan dünya paramparça edilir. Bu bölümde Anne karakterine verilen ad Anya’dır. Topraklarında yaşanan yıkımın izleri Anya’nın yüzüne işlenmiştir. Askerlerin kendi kuzenleri, anne-babaları olsa bile ateşe verdiği insanların yanıp kül olmasını gülererek izlediğini anlatırken yaşanan acıları dile getiremeyen Anya “sözcüklerin yetersizliği”nin (s. 217) dehşet vericiliğini gösterir. Anya, yok olan topraklarını anlatırken sanki eski bir trajediden bahseder ve bütün öfkesini yaşadıklarını anlatmasını isteyenlerin kameralarına kusar (s. 218-219). Anya’yı dinleyenler onun öfkesini haklı bulur, onunla duygudaşlık kurarlar; çünkü “Anya’nın vadisi bizim vademizdir. Anya’nın ağaçları bizim ağaçlarımızdır. Anya’nın ailesi hepimizin ait olduğu ailedir” (s. 219). Bu nedenle Anya’nın acısı “evrensel”dir (s. 219) ve onun acısında “kendimizi tanırız. Kendi dünyamızı. Kendi acımızı” tanırız. (s. 219). Ama bir taraftan da bu evrensel acı “...kendimize olan inancımızı” (s. 219-220) sağaltır, içimizi temizler, yaşanan korkulardan arınma sağlar. Bu noktada Crimp’in ifade ettiği arınma, oyundaki gerçek yaşam bağlamını algılayan, Anya’nın acısında kendi acısını gören izleyiciler açısından Lehmann’ın sorumluluk estetiği olarak tanımladığı ve izleyicilerin oyunlara birer etik özne olarak dâhil olmasını ifade eden durumu karşılar (2006, s. 185). Bununla birlikte Bauman, Anya’nın yok edilen topraklarında yaşanan acıların televizyon ekranlarına yansıma biçimini başka bir açıdan da görmeyi sağlar. Bauman’a göre medyada yer alan ve sadece “savaş, cinayet, uyuşturucu, talan, bulaşıcı hastalıklar, göç ve açlık, yani bizi tehdit eden bir şeylerin” görüntülerinden ibaret olan felaketler sadece “birikmiş ahlaki duygu yükünü” boşaltmaz. Bunun uzun dönemde ortaya çıkacak asıl etkisi “dünyanın gelişmiş parçasının kendi etrafını bir sorumsuzluk kuşağıyla çevirmesi, küresel bir Berlin Duvarı” dikmesidir (2012, s. 79). “Sadece arada bir, ama her zaman kısık bir sesle, iç savaş ve katliamlarda kullanılan öldürücü silahlardan bahsedildiğini duyarız, ama asla iç savaş ve katliam görüntüleri eşliğinde değil” (Bauman, 2012, s. 79).

Dördüncü senaryo *The Occupier* yalnız yaşayan, alışveriş fişlerinde yazan mesajlara, o fişlerin vaat ettiği hediyelerin kendisine özel hazırlandığına inanan ve mutluluğu bunda bulan bir kadını anlatır. Kendi yalnızlığındaki bu kadın eve gelen her zarfı oğlundan gelen bir

mektupmuş gibi heyecanla açar. Onu düşünen, onunla ilgilenen birilerinin varlığına inanmak isterken çağdaş yaşamın yalnız bireylerinin hüznülendiren öyküsünü anlatır. Bauman (2018, s. 122) “yalnızlık, terk edilme ve dışlanma korkusu”nu “akışkan-modern, tümüyle bireyselleşmiş, insanlar arası bağların yaygınlaşarak zayıflamasından mustarip toplumumuzun en korkunç felaketlerinden biri” olarak kabul ederken bu duruma gönderme yapar. Böyle bir durumda “insanlar arası bağların dayanıksızlığı ve kolay incinebilirliği yüzünden toplumsal beceri birikiminin oluşması olanaksızdır. Bu, pazarın kolaylıkla doldurduğu ‘toplumsal boşluk’tur. Karşılıklı ilişkilerinden doğan meydan okumalar ve sorunlarla başa çıkamayan erkekler ve kadınlar, pazarlanabilir ürünlere, hizmetlere ve uzman danışmanlığına yönelmektedirler...” (Bauman, 2014b, s. 196). Daha fazla alana ihtiyaç duyan akışkan modern birey başkalarının yaşamına karışmasına izin vermez, sadece kendisi hakkında endişelenmek ister. Bu nedenle daha fazla alan arayışındaki birey bağlanmaktan ve söz vermektan kaçınır. Bunun sonucu ise bir tarafın seçilmiş yalnızlığı iken öteki tarafın yalnız bırakılmışlığıdır.

Beşinci senaryo *The Camera Loves You* nazım biçimindedir. Anne bu kez onun olabileceği her şeyi gösteren “kameraların sevdiği bir megastar”dır (s. 223). Ancak, ne dünya bir sahnedir ne de biz oyuncularız. Bu nedenle dünya üzerindeki yaşamımızda gördüğümüz şeylerin sahte görüntüler değil, “gerçek olduğunu hissetmeye ihtiyacımız var”dır çünkü biz “gerçeklikten söz ediyoruz. İnsanlıktan söz ediyoruz.” (s. 223). *The Camera Loves You* sanat, kurgu, gerçeklik, sanatın ve sanatçının değeri konularını Shakespeare’in *Hamlet* oyunu üzerinden tartışır. *Hamlet* oyununun ikinci perde ikinci sahnesinin sonundaki monolog sahne üzerindeki bir performansın gerçekliği hakkındadır. Kocasını Kral Priam’ın Pyrrhus tarafından öldürülüşüne tanık olan Truva kraliçesi Hekuba’nın kocasının ölümüne gösterdiği tepkiyi sahnede Birinci Oyuncu anlatır:

Çıplak ayaklarıyla sağa sola koşarken,

Gözlerinden dökülen yaşlarla

Alevleri söndürmeye çalışırken sanki,

Daha dün taç taşıyan başı örtülü;

İncecik ve doğurmaktan yıpranmış kasıklarında

Giyisi yerine, korkuyla dışarı uğrarken

Alelacele buluşturulmuş bir battaniye sarılı –

Kim görse bunu, zehire banılmış dille,

“Bu Talih’e karşı ayaklanma farz oldu,” derdi.

Pyrrhus, Hekuba’nın kocasını acımasızca aşağılar,

Bedenini parça parça doğrarken, kadıncağızın acı çığlıkları

(Ölümlülerin yaşamı tanrıları biraz olsun ilgilendiriyorsa)

Göklerin yanan gözlerini bile yaşartır,

Tanrıları duygulandırmaya yeterdi. (Shakespeare, 2007, s. 106-107).

Birinci Oyuncunun performansını izleyen Hamlet’e göre oyuncu, kurgu ve düş olmasına karşın güçlü duyguların gerçekliğini sahnede yansıtabilmiştir:

Akıl almaz şey değil mi şu oyuncunun yaptığı:

Yalnızca bir masalda, bir tutkular rüyasında,

Hayal gücüyle zihnine ve bedenine böyle hâkim olması;

Yüzünün rengini soldurup, gözlerini yaşartması,

Sesini kısarak, kaptırıp gitmesi kendini;

Hayalin buyruğuna bedenini tüm ifade gücüyle uyması,

Ne müthiş! Ve hepsi bir hiç için.

Hekuba için!

Hekuba’dan ona ne, ya da ondan Hekuba’ya,

Ki Hekuba için gözyaşı döksün! Ne yapardı acaba,

Coşkuya kapılmak için bendeki gerekçe

Onda olsaydı? Sahneyi gözyaşlarına boğardı,

Konuşmasının dehşetinden herkesin kulakları çatlardı. (Shakespeare, 2007, s. 108-109)

Garber'a göre bu hayati gözlemin sonucunda Hamlet etrafındaki herkesin yas maskeleri taktığını düşünür. Onlar acıyı ve hüznü hissetmez yalnızca oynarlar (2004, s. 478). Hamlet'e göre etrafındaki dünya taklitçilerle doludur ve sadece oyuncu olduğunu bilenler "gerçek"tir (Garber, 2004, s. 498). Gerçeklik/taklit konusuna değinen Bauman, Jean Baudrillard'ın postmodern kültürün bir temsil (representation) değil taklit (simulacrum) kültürü olduğu görüşünden hareketle sanatın pek çok alternatif gerçeklikten biri olduğu gibi toplumsal gerçekliğin de pek çok alternatif sanattan biri olduğunu ifade eder. (2013, s. 150). Bauman'a göre modernlik "yapay", "sanat eseri" bir dünyadır (2014c, s. 52). Postmodernlikte ise gerçek dünya gittikçe "kurgusal sanat dünyasına atfedilen özelliklere" bürünür. Bu nedenle "dışarıdaki" dünya bireye "bir oyun ya da doğrusu sonsuz ve süreksiz/epizodik bir oyunlar dizisi" olarak görünür (Bauman, 2013, s. 184). Buna dayanarak Bauman, eğer dünya "modernliğin sanat alanına atfettiği vasıflara" bürünüyorsa sanatsal kurgunun da hakikatin barınağı ya da belki fabrikası olup olmadığını sorar (2013, s. 186). Bu durumu Bauman yine Baudrillard'ın taklit (simulacrum) düşüncesi üzerinden değerlendirir:

"suret (simulacrum) taklit eseridir; fakat buradaki taklit, yapar gibi görünme, gerçekte olmayan şeylerin sunulduğu yalandanlık (mesela istemediği bir yükümlülükten kaytarmak için kendisine hasta süsü veren sağlıklı bir adamın durumu) ile karıştırılmamalıdır. Taklit, "doğru" ile "yanlış", "gerçek" ile "muhayyel" arasındaki farklılığı tehdit ediyor. Taklit, hastalığın beklenen tüm belirtilerini verdiği ve yaşadığı için, daha çok psikosomatik bir hastalığa benziyor: "Bu kişi hasta mıdır, değil midir?" (2013, s. 187)

Altıncı senaryo, *Mum and Dad* toplumun sıradan bir üyesi olan Annie'nin kırmızı çantasında taş taşıyarak dünyayı gezen bir terörist olma öyküsünü anlatır. Annie'nin, toplumun dışlanmış, sesi olmayan kesimleriyle, yoksullarla, gecekonduya yaşayanlarla, çingenelerle, çöplüklerde yaşayanlarla hiç korkmadan verdiği gülümseyen fotoğrafları vardır. Annie omuz omuza olduğu bu insanlar için kaygılıdır ve kendisini, önden bakıldığında her şeyin gerçek ve canlı görüldüğü ama arkasında toz, kir ve kablo yığını olan bir televizyon ekranı gibi hisseder. Annie, ötekiler için hissettiği tüm kaygısına karşın evinde ağırladığı konuklarına hoşça vakit geçirten, bekâr arkadaşları için harika bir ev sahibi olan, insanları birbiriyle tanıştırmayı seven, spor yapan, amatör tiyatro çalışmalarına katılan çağdaş bir

bireydir. Gündelik yaşama ayak uyduran Annie, tam da bu nedenle anne-babasına kendisinin bir karakter yoksunluğu, bir karakter boşluğu olduğunu söyler. Bunun için Annie bir silah ve öldürmesi gereken hedeflerin olduğu bir isim listesi gösterip terörist olmak istediğini dile getirir. Her hafta listedeki bir kişiyi öldürecek, sonra odasına dönüp çayını içecektir. On altı yaşındayken sırt çantasını alıp dünyayı gezmeye başlayan Annie kırk yaşındayken bile on altı yaşındaki o genç kız gibi giyinir. Annie'nin fotoğraflardaki kırmızı çantasının taşlarla dolu olduğunun ortaya çıkması ise şaşırtıcı değildir:

Kamyonlarda ve trenlerde ve dağlara tırmanmak için kullandığı katırlarda -çöplüklerde ve gecekonduarda ve yamaçlarda ve Arnavut kaldırımlı Rönesans meydanlarında- çanta taşlarla doludur. Ve tıpkı göbekli milyonerlerin olimpiik yüzme havuzlarının yanında ses çıkarmadan poz verdiği gibi mülteci kamplarında ölen insanların yanında bir sopa gibi durarak poz verdiğinde de çantası taşlarla doludur. (s. 232).

Annie'nin öyküsünü anlatanlara göre onun çantası giysilerle, uyuşturucuyla, başka herhangi bir şeyle de dolu olabilir; ama Annie'nin çantasındaki taşların, onun fotoğraflardaki gülümseyen yüzünün nedeni olduğunu düşünmek her şeyi açıklar. Sonuç olarak bunda komik bir yan vardır: Toplumun dezavantajlı, çepere itilmiş kesimleriyle yan yana olsa bile Annie itiraz ettiği toplumun bir parçası olarak yaşamaya devam eder. Bauman'ın aşağıdaki yorumu Annie'nin davranışını anlamayı da kolaylaştırmaktadır:

Toplumsal huzursuzluklar, kentlerdeki çalkantılar, suç, şiddet, terör - bunlar kendimizin ve çocuklarımızın güvenliği adına kötüye işaret, yeterince dehşet verici manzaralar. Ancak bunlar adeta eski sosyal sorunlara eklenen yenilerinin, zaten derin olan eşitsizlikleri daha da derinleştiren gelişmelerin ateşlediği toplumsal huzursuzlukların çarpıcı ve yoğunlaşmış fevranları, dışa yansımaları. Artan eşitsizliğin arkasında bıraktığı bambaşka bir zarar daha var: ahlaki yozlaşma, etik körlük ve duyarsızlık, insani acılara ve insanın insana ettiği gündelik zulme alışma -azar azar ama insafsızca, hayatı anlamlı, birlikte yaşamayı mümkün ve zevkli kılan değerlerin, yavaş yavaş ve yeraltından fark edilmeksizin ve karşı çıkılmaksızın erozyona uğramasına alışma. (2014a, s. 96)

Yedinci senaryo *The New Anny* tam anlamıyla bir tüketim toplumu betimi yapar. Yeni bir otomobil modeli olan Anny kendisini satın alanlara her türlü kirden uzakta rahat ve huzurlu bir yaşam vaadinde bulunur. Anny'de ya da Anny'nin gittiği yollarda pis çingeneler, adi herifler, haydutlar olmaz. Dejenere olmuş ırklara ya da akıl sağlığı eksik olanlara, fiziksel olarak mükemmel olmayanlara, çingenelere, Araplara, Yahudilere, Türklere, Kürtlere,

Siyahlara Anny'de yer yoktur. Yeni Anny hızlı, parlak ve özgürdür. Anny'ye patlayıcılar bağlanmayacak, arka koltuğu sperm, kan, bira, tükürük, erimiş çikolata lekesi olmayacaktır. Tüm bu sağlıklı, temiz, her türlü kirden yalıtılmış bir yaşam vaadine içkin yeni Anny'ye sahip olmanın bedelini ise Crimp alıcılara, gözden kolaylıkla kaçıracakları, hatta isteyerek görmezden gelecekleri, bir dizi uyarıyla birlikte bildirir: "Anahtar teslim fiyatı katma değer vergisini, plaka ve teslimat bedelini, altı aylık taşıt vergisini içerir..." (s. 239). Anny, Bauman'ın sözleriyle ifade etmek gerekirse, sürekli tüketme baskısı altındaki küresel tüketim toplumunun ve her bir bireyinin tüketim ve emek piyasalarındaki birer metaya dönüşmesini gözler önüne serer (2010, s. 53). Yeni Anny ile Crimp'in zihinlere düşürdüğü bir başka konu temizlik sorunudur. Crimp bir çırpıda saydığı Yeni Anny'de yeri olmayanların listesiyle bir düzen ideali olarak temizlik düşüncesini gözler önüne serer. Bauman'a göre temizlik "bir idealdir, yaratılması gereken ya da gerçek veya hayali olağandışlıklara karşı gayretle korunması gereken bir koşul vizyonudur" (2013, s. 14). Temizlik bir düzen idealidir çünkü "her şeyin olması gerektiği yerde bulunduğu ve başka hiçbir yerde bulunmadığı bir durumu" ifade eder (Bauman, 2013, s. 14-15). Öte yandan, kirli ve pis olanlarsa "münasebetsiz şeylerdir" (Bauman, 2013, s. 15); çünkü buldukları yere ait olmadıkları için düzeni bozarlar. Bauman'a göre düzen bizim için "nizami ve istikrarlı bir çevreyi" (2013, s. 16), rastgeleliğin olmadığı bir dünyayı tanımlar. Mary Douglas, ilkel toplumlarda kirlilik kavramını incelediği *Purity and Danger: An Analysis of Concept and Pollution and Taboo* adlı yapıtında mutlak kir diye bir kavram olmadığını, kir kavramının kişisel tutum ve düşünceyle ilgili olduğunu ifade eder. Kir'in düzene karşı bir saldırı olduğunu, bu nedenle kir'i yok etmenin özünde çevreyi düzenlemek adına yapılan bir eylem (2002, s. 2) olduğu yorumunu yapar. Kirlenme ve arınma düşünceleri üzerine örgütlenmiş bir kültürde, birey kurallar ve cezalarla korunan toplumsal kabuller ağında yaşar. Böyle bir insanın kendi düşüncelerini ait olduğu kültürün sıkıca korunan yargılarından kurtarması zor olabilir. Bu durumdaki bir birey kendi düşünme süreçlerini nasıl dönüştürebilir ve kendi sınırlarını düşünebilir, diye sorar Douglas (2002, s. 6). Bauman bu yoruma dayanarak "yerleri süpürmek ve vatan hainlerini damgalamak ya da yabancıları dışlamak, hep aynı, düzenin korunması, çevrenin makul faaliyetler için anlaşılır ve dost kılınması güdüsünden" (2013, s. 17) ortaya çıkar, der.

Sekizinci senaryo *Particle Physics* bilim-toplum ilişkisi üzerinedir. *Particle Physics*'de Anne beş dil konuşan ve CERN (Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi) parçacık hızlandırıcısının

yardımla kendi adını taşıyacak ve evrene bakışımızı kesinlikle değiştirecek yeni bir temel parçacık keşfeder (s. 240). Bilim yapılan buluşlar ve keşiflerle yaşamın anlamını tekrar tekrar belirleyecek, var olmanın anlamını belki de kökten değiştirecektir. Anne, Bauman'ın uzman olarak nitelediği, sıradan insanların kişisel ve öznel gereksinimlerini teknik bilim diline, bilimsel yargıyı ise insanların anlayacağı önerilere dönüştüren kişidir. Bauman'a göre uzman "hem güvenilir ve kişi-üstü bilginin kaynağını soruşturma hem de bir kişinin en derin düşünce ve özlemlerini anlama kapasitesine sahip bir insandır; yorumlayıcı ve aracı bir kişi olarak, nesnel ve öznelin ayrı dünyaları arasındaki köprüdür" (2003a, s. 255). Bauman, bilim insanlarını, ahlak felsefecilerini ve estetleri entelektüel meslek sahipleri olarak tanımlar. Entelektüel çalışmayı modern ve postmodern olarak iki ayrı dönemde inceleyen Bauman modern entelektüel çalışma yöntemini yasa koyuculuk, postmodern entelektüel çalışma biçimini ise yorumculuk ile nitelendirir. Yasa koyucu çalışma yönteminde yasa koyucu entelektüeller "toplumsal düzenin korunması ve mükemmelleştirilmesinde doğrudan ve önemli rolü olan, bilginin kolektif sahipleri"dir. Böylece entelektüeller toplumun farklı kesimlerinin inançlarını geçerli ya da geçersiz kılabilir. Bauman (2011, s. 241) her ideolojinin bilgiyle uğraşanları "sınıflara, etnik gruplara, toplumsal cinsiyetlere ya da uluslara uygun, yeterli ve uyumlu değerleri ve amaçları dile getirmekten ve kendi keşiflerini tarihsel olarak etkin kılmaktan sorumlu hale getirdiğini" belirtir. Postmodern çalışma yönteminde ise yorumcu entelektüeller "bir topluluğa özgü gelenek içinde dile getirilmiş ifadeleri, bir başka geleneğe dayanan bilgi sisteminde anlaşılabilir şekle tercüme eder" (Bauman, 2014b, s. 11). Bu çağın bilgi sınıfı toplumla bir bağlılık ya da sorumluluk ilişkisi gütmmez çünkü toplumu sadece bir bireyler toplamı kabul eder. "Postmodern entelektüel pratiğin mekânı olan sanal âlem, parçalanmayı besler ve parçalanmayı iletir; eşzamanlı olarak onun ürünü ve onun başlıca causa efficiens'i [etkin sebep] olur" (Bauman, 2011, s. 243). Modern bilim "bilimsel bilgi aracılığıyla bireysel zihnin geliştirilmesi ile yaşamın gerekli görülen niteliklerinin ıslahı arasında bir uyum görse ve insanın bilimleri insanileştirdiğini düşünse de günümüzde bu artık açık değildir" (Bauman, 2014b, s. 185). Günümüzde insanın varlığı "bilimleri insanileştirmiyor, çünkü birçok kola ayrılan, sayıları çok fazla artan ve gelişen dalları artık 'insan bilimleri' niteliğini yitirmiş" durumdadır (Bauman, 2014b, s. 187).

Dokuzuncu senaryo, *The Threat Of International Terrorism*TM'de Crimp "otoritenizi tanımıyorum" (s. 241) diyen Anne'i anlatır. Otorite tanımayan Anne yok ettiği yaşamlar için

“hesap vermeyeceğini”, “şiddet eylemlerini herhangi bir şeyin haklı çıkaracağını” mı düşünmektedir gerçekten (s. 241)? Anne’in gözlerindeki hiçbir şey “bir kıvılcım/insanî bir duygu göstermez.” (s. 241). Anne, ticari bir markaya dönüştürülerek metalaş/tırlı/an Tanrı™’ya ya da Tanrı™ fikrine annesini, babasını, oyuncak kedisini ve herkesi kutsaması için dua eder. Crimp, Anne’in yaşamının kapitalist dünyanın parçası olduğuna vurgu yapar: “Yalnız yaşayan, yalnız çalışan, yalnız uyuyan, yalnız öldüren... Vicdanı olmayan... Pişmanlık göstermeyen, hesap vereceğini düşünmeyen, gözlerinde duygu parıltısı ya da utanç olmayan” terörist Anne, Vogue™ dergisinin kapağında iki kez görünür ve yaşamının film haklarını iki buçuk milyon dolara satar (s. 243-244). Küreselleşen dünya, ticarileşen dünya demektir. Küresel dünyada terörizm de ticarileşmiş, kapitalist sistemin çok satanlarından olmuştur. Bauman korkunun küresel kapitalist sistemin iyi satan ürünlerinden olduğuna vurgu yaparak korku bağımlıları olarak tanımladığı tüketicileri, tüketim endüstrisinin altın madeni olarak niteler. Bauman’a göre korku, tüketim endüstrisi için tamamen yenilenebilir bir kaynaktır (2004, s. 94). Bauman topluma korku salmayı amaçlayan eylemlerin simgesel anlamına da vurgu yapar. Bauman’a göre “futbol maçlarından sonraki kavgaların, uçak kaçırmanın, hedef gözeten ya da rastgele terör eylemlerinin, mezarlıklara saygısızlığın, kutsal binalara saldırıların, kamuya ait alanları işgal etmenin, rehine almanın, kamusal alanda soyunmanın, kitlesel yürüyüşlerin ya da kent ayaklanmalarının” önemi daha çok simgeseldir. Bu tür eylemlerin amacı kamunun hayal gücüne seslenmek ve onu ele geçirmektir. Çünkü kural olarak bir olayın etkisi, onun maddi yıkım gücünden bağımsızdır (1992, s. xx).

Onuncu senaryo *Kinda Funny* kurulu düzene karşı çıkarmış gibi yapan ama faşizan eğilimler taşıyan Annie’nin öyküsüdür. Kocası, çocukları ve kendisi gibi düşünen bir grup insanla kentten uzakta bir yaşam sürer. Birlikte yaşadığı topluluk toprağı işler, çocuklarını karşı çıktıkları sistemin etkilerinden uzakta kendileri eğitir. Annie’nin savaşı “çalışanın ağzından alıp pornoculara ve kürtajcılara veren hükümete, siyahlara ve uyuşturucu satıcılarına, komplocu Yahudilere, silah taşıma haklarına karşı çıkanlara, sanat olarak maskelenmiş yoz imgelere karşı bir haçlı savaşıdır” (s. 247). Annie kendi haklılığını savunurken başkalarına yaşam hakkı tanımaz. Bauman’ın hayali cemaatlerle ilgili yorumu bu noktada aydınlatıcıdır. Bauman’a göre hayali cemaatlerin güç ve otoritesi, toplumun dikkatinin kendileri üzerinde toplanmış olmasına bağlıdır. İnsanlar bağlı oldukları cemaatin diğerlerinden çok daha güçlü olmasını sağlayarak korkularından kurtulacaklarına inanırlar.

Bunun için de kendi cemaatlerini ötekilerin hayali cemaatlerinden çok daha otoriter yapmaya çalışırlar. Hiçbir hayali cemaat toplumun dikkatini çekme noktasında yalnız olmadığından cemaatler arasında sert bir rekabet vardır. Bir önceki günün gösterileri ertesi gün cazibesini yitirdiğinden gösteriler her seferinde “daha tuhaf, yoğun ve (evet!) rahatsız edici” olmalıdır (Bauman, 1992, s. xx).

On birinci senaryo, *Untitled (100 Words)* ise intihar eğilimi olan sanatçı Anne hakkındadır. Duygusal olan Anne “rahatsız edici, eğlenceli, hastalıklı, seksi, son derece ciddi, eğlendirici, aydınlatıcı, karanlık, son derece kişisel ve aynı zamanda içinde yaşadığımız dünya hakkında zamanı gelen, hayati sorular sorar”. Narsist ve teşhirci olan Anne sanatın sınırları ve kabul edilebilirliği bir sanatı değerlendirme biçimi olabilir mi, yaşam ve sanat eserini ayıran sınırlar var mıdır, sorularını sorar (s. 250). Crimp, Anne üzerinden bu soruları sorarken tüketim toplumunun sanat anlayışını irdeler: *Untitled (100 Words)* Anne’in sanatını tartışır. Bu senaryoda, Almanya’da 1920’li yıllarda Nazi partisi tarafından modern sanatı tarif etmek üzere kullanılan dejenere sanat kavramı dile getirilir. Modern sanat yapıtlarını sunmak üzere düzenlenen ve aslında Nazi rejiminin modern sanatı dejenere ve yoz olarak nitelendiren estetik programını yansıtmayı amaçlayan Entartete Kunst sergisinden söz eder. Serginin amacı ziyaretçilerde iğrenme duygusu uyandırmaktır (İtkin, 2014). Klasik sanattan ve geleneksel biçimlerden yana olan Naziler, modern sanatın güzellik idealini karşılamayan kötü biçimler ürettiğini iddia ederler (İtkin, 2014). Sanat alanında temizlik politikalarının aracı olarak sansür uygulanır, modern sanat ürünleri toplanır. Hitler’in propaganda bakanı olan Goebbels sansürü ilk olarak tiyatro alanında uygular (Steinweis, 1993, s. 135). Crimp sanata yönelik totaliter yaklaşımları, sanatı sınıflandırmayı ve iyi-kötü sanat ayrımını eleştirmektedir. Tartışmanın bir tarafı Anne’in eserlerinin “... Entartete Kunst kavramını yeniden yerleştirmek üzere bir deneme gibi” (s. 252) görüldüğünü, Anne’in tedavi görmesi gerektiğini söyler. Tartışmanın öteki tarafı ise Anne’i ve sanatını savunur:

Yardıma ihtiyaç duyuyor? Ah gerçekten mi? Ve kime göre? Goebbels’e göre mi? Belki Joseph Stalin’e göre. Anne aslında bu tartışmanın korkunç sonuçlarını beklemiyor ve bize ‘yardım’ın aslında ne anlama geldiğini sormuyor mu? ‘Yardıminızı istemiyorum’ demiyor mu? ‘Yardıminız bana eziyet veriyor’ demiyor mu? Geç yirminci yüzyıl kapitalizminin patriarkal yapılarının kurbanı olmaktan kurtulmanın tek yolunun kendinin kurbanı olmak olduğunu söylemiyor mu?

Bu kendi yaşamına yeltenmesinin gerçek anlamı değil mi? (s. 253)

Bu bölüm tiyatro sanatında yeni biçim ve biçemlere karşı çıkanlara yönelik bir eleştiridir. Artaud'ya göre tiyatro "insanları, kendilerini oldukları gibi görmeye iterek maskelerini düşürür, yalancı, yakışsızlığı, alçaklığı, iğrençliği, ikiyüzlülüğü keşfeder..." (2009, s. 31). Canetti'ye göre işi sözcüklerle uğraşmak olan yazar sözleri "sorguya çeker, onları okşar, yontar, süsler". Yazar söz/cük/lerle yaptıkları nedeniyle "söze karşı cinayet işleyen kişi olarak görünse bile, bu, bir aşk cinayettir" (2001, s. 270). Anne'in sanatı da yaşamın tam içinden gelir ve gerçek olanı tüm acımasızlığı, çirkinliği ve en saf haliyle betimler:

Tiyatronun öldüğü dünya için bu tiyatro – doğru. Modası geçmiş diyalog yerine ve tiyatronun utanç verici sonuna doğru yavaşça ilerleyen sözde karakterler yerine, Anne bize nesnelere saf diyalogunu sunar: derinin ve camın, vazelinin ve çeliğin, kanın, tükürüğün ve çikolatanın. Kendi varlığının gösterisinden daha azını sunmuyor, radikal pornografi – o çok kullanılmış sözcüğü kullanabilirsem – kendi kırık ve taciz edilmiş – neredeyse İsa benzeri bedeni gibi. (s. 254-255)

Canetti, dünyaya ve insanlara seslenmek isteyen yazarın dünyadan kaçınmayacağını ve uzaklaşamayacağını ifade eder. Hızla kendi yıkımına doğru ilerleyen dünya karmaşa içindedir; ama yazar "dünyayı okur için sansürden geçirerek, düzeltip pisliklerinden arındırarak değil, olduğu gibi kendi içinde taşımak zorundadır. Ama kendini de kaosa kaptırmamalıdır; edindiği deneyimden yola çıkarak bu kaosla savaşmalı ve kaosun karşısına içindeki umut çağlayanını çıkarmalıdır" (2001, s. 276). Zimmermann sanat ile yaşam arasında değişen ilişkiden söz ederek Crimp'in bunu yansıttığını belirtir. Modernizmin başlangıcından beri tiyatronun temsil işlevi sinema ve televizyon tarafından ele geçirilmektedir. Tiyatro gerçekliğin taklidine dayanan gösterimler yerine tiyatro ile kolaj, performans ile yerleştirme (enstalasyon, installation) arasındaki arayüze yerleşir. Görsel sanatlardan, film ve televizyondan ödünç alınan yöntemler sahne üzerinde kullanılır (2003, s. 73-74).

Anne sadece sanat eseri yaratan bir özne değil aynı zamanda kendi sanatının nesnesidir. "Bir nesne, evet. Ama ötekilerin nesnesi değil, kendi nesnesi." (s. 255). Anne kendisini de yaptığı sanatla ifade eder. Anne hem sanat eserini oluşturan özne olarak yapıtın niteliğini belirler, hem de kendi sanatının nesnesi olduğu için sanatı tarafından belirlenir, anlam kazanır. Bauman'ın özne-nesne ilişkisini Descartes, Kant ve Bertrand Russell'in görüşleri doğrultusunda ele aldığı yorumu Anne'in kendi sanatının nesnesi olması durumunu da açıklayabilir:

Descartes'a göre, düşünen varlıklar olan biz, birer özneyiz. Diğer varlıklar ise düşüncemizin nesnelere olan şeyler. Dolayısıyla, özne ile nesne arasında, düşünen "ego" ile egonun düşündüğü şey arasında önemli bir fark ve aşılabilir boşluk bulunmaktadır: Bunlardan ilki söz konusu ilişkide aktif, yaratıcı tarafken, ikincisi öznenin eylemlerinden etkilenen taraf olarak kalmaya mahkûmdur. Farkındalık ile donatılmış olan özne "ister" ve "amaçlar" ("güdüleri" vardır); bu güdüler üzerine harekete geçmek için de "iradeye" sahiptir. Bunun tersine, nesnelere bunların hiçbirine sahip değildir. Öznelere bariz bir zıtlıkla, nesnelere ("şeyler") cansız, pasif, kabullenici, zavallı, boyun eğen, söz dinleyen, acı çeken ve katlanandır: Eylemin etkilediği tarafa sınımsız çivilenmişlerdir. "Özne" eylemi yapandır; "nesne" ise eylemden etkilenendir. Immanuel Kant özne-nesne ilişkisinin "aktif" tarafını tamamen öznenin tarafına çevirir; şeyler öznenin incelediği ve kullandığı nesnelere; anlamlarını ve durumlarını özneye borçludurlar. Bertrand Russell bunları "gerçekler" ("gerçekleştirilen şeyler" fakat aynı zamanda "üretilen şeyler") olarak adlandırır ("gerçek" anlamına gelen "fact" kelimesi hem "gerçekleştirmek" hem de "üretmek" anlamına gelen Latince facere kelimesinden türemiştir). (2014d, s. 63-64)

Sanatçı olarak üretici Anne ile kendisini sanatsal bir ürün olarak kullanan ve ortaya koyan Anne'in sanatı deneysellik ve yenilik adına gelenekselden uzaklaşır. Anne'in sanatını tartışanlar, Anne'in sanatının örneklerini daha önce de görmüşlerdir ancak günümüzün her şeyin sonrası (post) dünyasında bu örnekler ve sanatın kendisi başka bir şeye dönüşmektedir:

-Yetmişlere dayanan altmışların sözde 'radikalizmi'nde görmedik mi?

- Gördük mü – belki. Ama yeni baştan görmedik, şimdi görmedik, post-radikal bağlamda, radikal hareketin adeta bir eğlence biçimi halini aldığı bir toplumda radikalizm hareketlerinin yepyeni anlamlar üstlendiği post-insan bir dünyada mesela bir meta daha – bu durumda bir sanat eseri – tüket/il/en. (s. 255-256)

Morin'e (2011, s. 74) göre Crimp oyunda Avrupalı ve Amerikan sanatsal karşı-kültürlerin diyalogundan doğan deneyselliği dikkatlere sunar. Luckhurst'e göre ise Crimp postmodernizmin, sanatın apolitik, ahlaki olarak görece, öz-gönderimsel olduğu kabullerini eleştirir (2003, s. 47). Sierz (2007, s. 390) ise oyunun toplumda yeni eğlence biçimi hâline gelen radikal hareketlere değindiği yorumunu yapar.

On ikinci senaryo *Strangely* bombalanmış bir şehirden kızı Anne'i/ Annushka'sı ile kaçan kadının öyküsüdür. Sınırdaki durdurulan Kadın/Anyası bahçesi, erik ağaçları, şehrin kuruyan çeşmeleri, karanlıkta geçirilen geceler, yakılan kütüphaneler, erikler ve beyaz çiçekler hakkında bir şeyler mırıldanmaktadır (s. 258). Askerler kırmızı Amerikan otomobili

kadillaktaki kadına nereye gittiğini sorar. Eğitimli, Amerikan pasaportlu, banka hesabında Amerikan doları olan, yaşadığı toplumun ayrıcalıklı bireylerinden Kadın/Anya, kızı Anne'i/Annushka'yı hava alanına götürmektedir. Kadın/Anya "hava alanının normal olarak çalıştığını... dünyanın beyaz sahillerinin ve kozmopolit kentlerinin düzenli tarifeli uçuşlarla birkaç saat uzaklıkta olduğunu... plastik bir kartla banka hesabını kullanabileceğini", kızı Anne'le/ Annushka'yla, ateş altındaki bir kentten "sanat galerileri, halojen lambalar, hoş kafeler ve cazip biçimde sergilenen ayakkabılarla dolu şehirlere birinci sınıfta uçabileceğini" düşünür. Ama en garibi hiç kimse bu Kadına/Anya'ya, Anne'in/Annushka'nın neden "çantalarda" olduğunu, daha kötüsü bir çocuğun neden "bir yerine iki çantada olduğunu" sormaz (s. 260-261). Kadın/Anya ayrıcalıklı olsa bile yaşanan şiddetten etkilenir. Bauman yirminci yüzyılda askerî teknoloji alanındaki gelişmelerin bireysel sorumluluğu ortadan kaldırdığını belirtir. Akıllı füzeler, insansız uçaklar, son teknoloji askerî donatılar sayesinde hedef seçimini insan değil teknoloji yapar. Böylece öldürme ahlakî değerlendirme dışında kalır yani adiaforikleşir. Bu nedenle "'masum insanlar' öldürülürse bu teknik bir hata olur, ahlaki bir çöküş ya da günah değil... Ve hukuk kitaplarına bakacak olursa kesinlikle bir suç da olmaz" (2014e, s. 186-188).

On üçüncü senaryo *Communicating With Aliens* bilim-toplum ilişkisi üzerindedir. *Communicating With Aliens*'da Anne bu kez kendini uzayın derinliklerinde "gerçekleşen bir felaket nedeniyle ortaya çıkan" ve "fotoğraflarda görünmez yapan yeni bir ışına maruz kalan... uzaylılar tarafından bilgisi dışında kullanılan" bir kadındır. Uzaylılar bu kadının "zihnini bütün insan/ bilincini aşama aşama ele geçirebilecekleri bir tür Truva atı olarak" kullanırlar. Asıl korkutucu olansa Anne'in "herhangi birimiz olabileceği" ihtimalidir (s. 262). Crimp, bilim aracılığıyla gerçeklere ulaşmaya çalışan insanoğlunun, bilimin henüz kanıtlayamayacağı hayatın gizemli noktalarının, insan merakının ve korkularının nedeni olacağını oyunun satır aralarında dile getirir. Bauman, modernitenin düzene alışkın olanlar için görünmez olan "derin" gerçeğe ulaşmaya çabaladığını; daha "iyi, doğru, gerçek temsil" için de bilimi yol gösterici olarak kullandığını belirtir (1992, s. 28). Öte yandan bu senaryodaki gibi örneğin uzay, uzaylı gibi gizem söz konusu olduğunda iş biraz daha farklıdır. "Bilinmeyen her şey korkutucudur ama farklı tepkilere yol açarlar. Evren haritasındaki boş noktalar maceraperestin merakını uyandırır, onu eyleme teşvik eder ve ona bir niyet, cesaret

ve güven bahşeder. Bu boş noktalar enteresan, macera dolu bir hayat vaat eder” (Bauman, 2014a, s. 106).

Nazım biçiminde yazılan on dördüncü senaryo *Girl Next Door* tüm oyunun özeti gibidir; bu bölümde Anne’in olabileceği her şey dile getirilir. Komşu kız, Anne, Truva Savaşı’nın nedeni, sanatçı, mülteci, porno yıldızı, bir katil, terörist, üç çocuk annesi, uyuşturucu, sigara, baştan çıkarıcı, avcı, ölümcül bir hata, savaş tanrısı, bir kurban ve komşu kızı olan Anne çok yakınımızdadır, içimizden biridir (s. 264-265). Martin Crimp içinde her şey olabilme imkânını barındıran insanı, Anne’in çekirdek varlığının plastikliğinde ve her biçime girmesinde betimler.

On beşinci senaryo *The Statement*’da Anne, hakkında soruşturma yürütülen bir kadındır. Bu kadın hava nasıl olursa olsun bisiklet kullanır, margarin kutularına ya da yoğurt kaplarına domates eker, yetiştirdiği domatesleri şenliklerde satar, örgü örer. Çocukken yoksulluk ve yoksunluk içinde olan Anne’in durumu büyüdüğünde de değişmez (s. 267). Bauman yoksullar olmasaydı icat etmek gerekirdi, der çünkü yoksullar “bir tüketim toplumunda tüketici olmamanın ne anlama geldiğini gözler önüne sermektedirler. Onların kötü durumu, tüketici yaşamının getirdiği gerilimleri ve hüsrancıları zararsız hale getirmektedir” (2014b, s. 221). Ne hakkında olduğu belli olmayan soruşturmanın resmî tutanağındaki bilgilerin doğruluğu ise belirsizdir. Belki de ifadede gerçek olan tek şey ifadeyi veren kişinin tutanağın altındaki imzasıdır. Toplumun gözünden ve gönlünden uzak olan Anne’in varlığı bir başkası tarafından kendisi için atılmış bir imza kadardır. “Yoksullar tamamen yararsızdırlar. ... Onlara hoşgörü yok! Yoksullar çekip giderse toplum çok daha iyi durumda olur. Dünya onlarsız daha mutlu olur. Yoksullara ihtiyaç duyulmamaktadır, onlar istenmemektedir. Ve istenmedikleri için, vicdan azabı ya da pişmanlık duyulmadan, terk edilebilirler” (Bauman, 1999, s. 133).

On altıncı senaryo *Pornó*, küçük yaşlardan itibaren pornografik film endüstrisinde çalışan Anne’i anlatır. Porno film, geleneksel anlamda karakter ya da öykü içermese de izlenen şeyin gerçek olduğu duygusunu vermesi gerektiği için yetenek gerektirir. Bu anlamda Anne gerçeklik duygusunu gerçekten verdiği için oyunculuktan çok daha zor bir şeyi yapar. Genç ve zinde olan Anne bedeniyle barışıktır ve kendi bedenini “nasıl kullanacağı onun kararıdır” (s. 270). Porno Anne’e “pek çok kadının kıskanacağı bir tür güvenlik ve bağımsızlık” sağlar. Yaptığı şey ne olursa olsun porno film endüstrisinde çalışmayı bıraktıktan sonra Anne

dünyayı değiştirebilir, hayvanlara eziyeti durdurabilir, insanların acılarını bitirebilir, helikopter uçurmayı öğrenebilir. Anne dünyanın kaynaklarını eşit biçimde dağıtabilir (s. 274). Anne “bizi yüzyılımızın kaygısından kurtaracak... ve manevi ve maddi olanın... kâr'lı ve sıradan olanın... dalga ve parçacığın... nihayet uzlaşacağı bir çağı getirecek”tir (s. 277). İnsan bedeninin bir metaya indirildiği porno film endüstrisinin sağladığı maddi imkânlar insan onurunun yok sayıldığı gerçeğini zihinlerden uzak tutar. Bauman estetik piyasası üzerine olan makalesinde kadın bedeni ve kadın bedeninin ticarileşmesi bağlamında şu yorumu yapar:

‘Sade’ bir kadın vücudunun saf, o güne kadar işlenmemiş ‘bakir bir toprak’, nadasa bırakıldığı için çoktan tükenmiş başka parsellerden daha verimli bir tarla olduğu ve daha zengin kazanımlar vaat ettiği keşfedildi. Bu topraklar dört gözle akıllı, yetenekli ve hayal gücü zengin, hiç değilse ilk yıllarında elde etmesi kolay ve bol kâr getirmeyi garanti edeceği (Ekonomideki azalan verim kanununa göre yatırımlar arttıkça kâr oranının da azalması gerçeğine rağmen) bir tarım işletmesini bekliyor. Kadın bedeninin bir santimetre karesi bile verimsiz kabul edilemez. (2014a, s. 66)

On yedinci senaryo *Previously Frozen*’da her şeyini yitiren Anne başarısız olduğuna, içinde bir şeylerin öldüğüne inanır. Yetenekleri dünyayla uyumsuz olan Anne ne iş yaparsa yapsın yaşadığı dünyaya uygun görünmez. Bauman’a göre katı modernitenin disiplin toplumunda düzen sağlamanın bir yolu olarak kullanılan uyumsuz olarak damgalanma kaygı ve korkusunun yerini, akışkan modernitenin performans toplumunda yetersizlik korkusu almıştır. “Nihayet, resmi olarak ‘özgürleştirilmiş’ bireyler iyiden iyiye bireyselleşmiş yaşamın sınamaları ve sıkıntıları karşısında kendilerini yetersiz bulurlar” (2018, s. 52-53). Bauman geç modern, post modern, ya da akışkan modern yaşamın en önemli hastalığı olarak güçsüzlük ve yetersizlik duygusunu gösterir. “Uyumsuzluk korkusu değil, uyum sağlamanın imkânsızlığı. Sınırları ihlal etme dehşeti değil, sınırsızlığın dehşeti. Kişinin kendi eyleme gücünü aşma talepleri değil, değişmez ve sürekli bir yolculuk için nafile bir araştırma içinde dağılan edimler” (2011, s. 59) söz konusudur. Bu nedenle Anne’in yaptığı tek şey gezmek ya da raflardan klasik kitapları rastgele almaktır. Yaşamın anlamını içerdiği öğretilen kitapların satırlarının altını çizen Anne bu kitapları okumaz, onlara sadece göz gezdirir. Göz gezdirmek, üstünden geçmek, özüne inmemek yaşadığı zamana daha uygundur; ama Anne sadece göz gezdirirken yaşama dair anlatılan şeyleri kaçırmaz (s. 278-283). Dünyayla uyumsuz bir yaşam süren Anne’in durumu aslında Bauman’ın toplumun üst ve alt tabakalarının yaşam dünyalarını karşılaştırarak yaşadıkları yere bakışlarını anlatan ve orada olmak (in the place)

ama oralı olmamak (not of the place) biçiminde ifade ettiği duruma uygundur. “Üst tabakaya mensup insanlar yaşadıkları yere ait değildirler, kaygıları başka yerde yatar (ya da daha doğrusu başka yere yüzer). İhtiyaç duydukları hizmetleri almak, kendi işleriyle ilgilenmek ve yalnız bırakılmak dışında ikamet ettikleri kentle bir ilgileri yoktur” (2003b, s. 16).

Sonuç

Crimp, oyunun tamamında, temel olarak, küreselleşen, içinde yaşayan insanlarla birlikte metalaşan ve ticarileşen, medyanın yaşam öykülerini biçimlendirdiği, terörün insanın yaşamının bir parçası hâline geldiği, sanatın hitap ettiği insanlara anlam ifade edemediği bir dünya betimi yapar. Bauman’ın ifadesiyle “aracı uzmanlık ve buna eşlik eden teknoloji, bilmeyi yapmaktan ve bilenleri de yapanlardan ayırarak, toplumun bütün üyelerinin yaşam dünyalarını daimî ve keskin bir müphemlik ve belirsizlik alanına çevirir” (2003a, s. 271). Bu anlamda oyunda betimlenen dünya belirsizlik bölgesidir ve kesinlikten yoksundur (Barnett, 2008, s. 17). Kesinlikten yoksun bir dünyanın sundukları ise sahneye/ekrana yansıtılan senaryo parçalarından ibarettir.

Oyunda genel olarak tüketim toplumu ve tüketici bireylerin yaşama biçimleri betimlenir. İkinci senaryo, *The Tragedy of Love and Ideology*, dördüncü senaryo *The Occupier*, yedinci senaryo *The New Anny*, onuncu senaryo *Kinda Funny* ve on altıncı senaryo *Pornó* tüketim toplumunun ve üyelerinin eleştirisidir. Üçüncü senaryo *Faith in Ourselves* ve on ikinci senaryo *Strangely* savaşın yıkıntı haline getirdiği kentlerin ve içinde yaşayanların anlatısıdır. *Faith in Ourselves*’de Anya kendi topraklarının yok oluşunun acısını yaşarken, *Strangely*’de Anya ölen kızının bedeniyle yıkımdan kaçmaya, daha iyi bir yaşamın devam ettiği bir yere sığınmaya çalışır. Beşinci senaryo *The Camera Loves You* ile on birinci senaryo *Untitled (100 Words)* ise sanat/ yoz sanat, kurgu, gerçeklik, sanatın ve sanatçının değeri konularını tartışır. Bu iki bölüm, Crimp’in başkalarının yorumları ile varlık kazanan Anne üzerinden belirsiz, kesinlikten yoksun, çoklu anlatıcılı senaryo-kurgu-yaşam dünyasına, tiyatro dünyasının içinden yaptığı bir tanıklıktır. Altıncı senaryo, *Mum and Dad* ile dokuzuncu senaryo, *The Threat Of International Terrorism™*, terörist ve terör üzerinedir. *Mum and Dad* toplumun sıradan bir üyesi olan Annie’nin terörü seçerken bir yandan da konforlu yaşamını sürdürmesini anlatır. *The Threat Of International Terrorism™* ise şiddet eylemleri yapan, insanların ölümüne neden olan ve bundan hiçbir pişmanlık duymayan terörist Anne’in öyküsünü dile getirir. Sekizinci senaryo *Particle Physics* ile on üçüncü senaryo *Communicating With Aliens* bilim-toplum ilişkisi

üzerindedir. Crimp, bir taraftan çağdaş yaşamda evrenin sınırlarını ortaya çıkaran bilime değinirken, diğer taraftan da bilimselliği tartışmalı da olsa insanın gizemli olana ilgisini, popüler bir konu olan uzayı ve uzaylıları ele alarak çağdaş insanın en derin korkusu diyebileceğimiz bedeninin ve zihninin ele geçirilmesi konusu üzerinden irdeler. On beşinci senaryo *The Statement* ile Crimp insan benliğinin ve kimliğinin resmî bir ifade tutanağında bile tüm gerçekliğiyle ortaya konamayacağını örnekler. On dördüncü senaryo *Girl Next Door* Anne'in olabileceği her şeyin dile getirir; bu anlamda tüm oyunun özeti olarak kabul edilebilir. On yedinci senaryo *Previously Frozen*, birinci senaryo *All Messages Deleted*'de başlayan Anne'in öyküsünü başarısız olduğuna inanan, yaşamı anlattığı öğretilen kitaplara sadece göz gezdiren umursamaz ve kaygısız bir Anne betimi yaparak bitirir.

Oyunu bir bütün olarak değerlendirmek noktasında modern zamanlarda bireylerin kimliklerinin verili ve bağlayıcı olduğunu söylemek gerekir. Ancak akışkan zamanlarda bireyler artık kimliklerini kurma göreviyle karşı karşıyadır. Crimp oyunda bireylerin akışkan zamanlarda kendi kimliklerini nasıl oluşturduklarını ve kimlik oluşum sürecinin çevreden bağımsız olamayacağını sahneye koyar. Oyunda Anne kendini doğrudan anlatmadığı gibi eylem halinde de değildir: varlığı başkalarının tanıklığına bağlıdır. Kimlik oluşturma sürecinde bireyler Bauman'ın sözleriyle kim olduğuna, nasıl yaşaması gerektiğine, kim olmak istediğine dair soruları yanıtlamak ve kendi yanıtlarının sorumluluğunu üstlenmek zorundadır. Küresel tüketim toplumunda benliği kurma görevinin yöntemi tüketici piyasası tarafından sunulur. Piyasa yöntemi meta havuzundan kimlik sembollerini seçmeye, seçilen sembolleri birleştirmeye dayanır. Tasarlanan benlik satın alınabilen işaretlerle ifade edilir (2015, s. 86-87). "Özgürlük, bu yüzden, iyi ve kötü yanlarıyla harmanlanmış bir lütuftur. Kişi kendi gibi davranmak için onu ister; ne var ki yalnızca kendi özgür kararlarına dayanarak kendi gibi davranması, hata şüphesi ve korkusuyla dolu bir hayat anlamına gelir" (Bauman, 2015, s. 86).

Crimp, on yedi senaryoda her şey olabilen insanı Anne adında bir karakter üzerinden betimler. Bauman'a göre piyasada farklı biçimlerde kullanılan, farklı olasılıklar sunan, bireyin gereksinimlerini dikkate alarak kişiye özel düzenlenebilen kimlik inşa araçları satılır. Belli bir yaşam biçiminin bir göstergesi olan kimlik parçalarını birleştirerek "modern, özgür ve kaygısız bir kadın; düşünceli, mazbut ve fedakâr bir ev kadını; sevimli ve uysal bir meslektaş;

romantik ve âşık bir kadın ya da hepsinin bir karışımı olan bir görüntü verilebilir” (Bauman, 2003a, s. 263-264).

Crimp, varsıllar ile yoksullar arasında bölünen bir dünyayı betimleyen oyunda kapitalizmin ve küreselleşmenin sanat da dâhil olmak üzere yaşamın her alanını etkileyen ürkütücü yanını dile getirir. Senaryolara yansıyan genel düşünce dünyanın dehşeti ve adaletsizlikleriyle karşı karşıya kalan insanların bunlara nasıl tepki verdiği ve bunlarla nasıl savaştığıdır (Hilditch, 2007). Bauman da terörün, toplumsal ve bireysel huzursuzlukların, suçun ve her anlamda şiddetin nedeninin küreselleşmeyle birlikte etkisi ve yoğunluğu artan eşitsizlikler ve/veya bireyi yaşamın anlamsızlığı düşüncesine iten tüketici yaşam biçimi olduğunu belirtir. Her iki durum da insanı körleştirecek ahlaki yozlaşmaya ve duyarsızlığa neden olur.

Yaşam sanatını icra etmek akışkan modern dünyamızda sürekli dönüşüm, kendini sürekli olduğundan başka biri olarak yeniden tanımlama durumunda olmak; olunan şeyden vazgeçilerek yeni bir biçime girmek demektir. Bauman’a göre günümüzde tam bir yaşam senaryosu oluşturmak ve bu senaryoya tutunarak düşleri gerçekleştirmeye çalışmak risklidir. Olasılıklar ve fırsatlar sürekli önümüze çıkar (2010, s. 111). Şansın hangi kapıyı ne zaman çalacağına dair bir işaret de yoktur. Aynı zamanda kendi yazdığına inandığı senaryoyu yaşayan bireyin kimliği aslında senaryoyu izleyen ötekilerin gözünden anlam kazanır, biçimlenir ve belirlenir.

Tüketim toplumu, mal ve hizmetlerin üretimini değil tüketimini öne çıkarır ve tüketime odaklı bir yaşam biçimini önceler. Üretim toplumunda makineleşmenin ve parçalı üretimin neden olduğu metalaşma tüketim toplumunda satın alma üzerinden ortaya çıkar. Kitle iletişim araçlarının sunduğu ürünleri satın alarak sorun çözme ve mutluluğa erme davranışı metalaşmaya neden olur. Her iki durumda da birey edilgenleşir ve gerçek anlamda bir fail ve özne olma niteliğini yitirir. Bauman’ın akışkan modernlik kavramı günümüz tüketim toplumunun belirsizlik ve müphemlik koşullarında yaşayan bireylerinin ayakta kalma deneyimlerini betimler. Crimp oyunlarında aynı betimi, sahneyi kullanarak yapar.

Attempts on Her Life gerçekliğin çarpıtılması üzerine bir oyundur. Oyun insan yaşamının kendisinin ve başkalarının yorumuna karşı savunmasız olduğu duygusunu kapsar (Albery, 2013, s. 197). Mitchell’e göre oyunun öne çıkan teması, sürekli başarısız olan ve denemeye devam eden küresel kapitalizmdir. Terörist eylemlerden cinsel sömürüye, medya

yönlendirmesinden sanatsal yapmacılığa oyuna sinen dehşet duygusu öncelikle aileyi etkiler. Bu nedenle oyunda küresel olayların son derece yakın olduğu, aile ortamında deneyimlendiği kaygısı vardır (2013, s. 198).

Akışkan ve parçalı dünyada yaşam epizotlar, mini dramalar halindedir. Bölünmüş olan dünyada kesinlik, tutarlılık ya da yön aramak akışkan bireyin temel sorunudur. Yeniden düzenlenebilen, gelişigüzel sıralanmış epizotların sonuçları son derece geçici ve telafi edilebilir olduğu bir dünya ahlaki standartlar da içinde olmak üzere standartlar olmadan da var olabilir. Bu nedenle, postmodern, akışkan yaşam seçenekleri sınırlandıran ve seçimi geri dönülemez ve değiştirilemez kılan ahlakın var olduğu bir dünyayı tanımaz/bilmez. (Bauman 2003: 32-33).

Bauman ve Crimp farklı kuşaklara ait olsalar da aynı kapitalist tüketim toplumunun ve akışkan dünyanın parçasıdırlar. Bu nedenle sorunlara benzer şekilde tepki verirler. Tüketim kültürüne ahlak ve özgürlük kavramlarını yan yana koyarak itiraz ederler. Mekanikleşen ve metalaşan bireyin, kesinliğin ve güvenliğin olmadığı dünyada, seçim-karar-risk-sorumluluk içeren yaşam süreçlerindeki kaygılı varlığını betimlerler.

Kaynakça

- Agusti, C. E. (2013). *Martin Crimp's Theatre: Collapse as Resistance to Late Capitalist Society*. Berlin: De Gruyter.
- Albery, T. (2013). *Tim Albery. The Theatre of Martin Crimp, 192-197*. (A. Sierz, Röportaj Yapan) London, England: Bloomsbury Publishing PLC.
- Artaud, A. (2009). *Tiyatro ve İkizi (2 b.)*. (B. Gülmez, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Barnett, D. (2008, February). When is a Play not a Drama? Two Examples of Postdramatic Theatre Texts. *New Theatre Quarterly*, 24(01), 14-23. doi:10.1017/S0266464X0800002X
- Bauman, Z. (1992). *Intimations of Postmodernity (Dijital b.)*. New York: Routledge. Kasım 7, 2019 tarihinde <https://www.questia.com/read/103900045/intimations-of-postmodernity> adresinden alındı
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*. (Ü. Öktem, Çev.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bauman, Z. (2003a). *Modernlik ve Müphemlik*. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2003b). *City of Fears, City of Hopes*. London: Goldsmith College, University of London.
- Bauman, Z. (2004). *Europe: An Unfinished Adventure*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2008). *Postscript: Bauman on Bauman - Pro Domo Sua*. M. H. Jacobsen, & P. Poder içinde, *The Sociology of Zygmunt Bauman* (s. 231-240). Hampshire: Ashgate.
- Bauman, Z. (2010). *Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?* (F. Çoban, & İ. Katırcı, Çev.) Ankara: De Ki.
- Bauman, Z. (2011). *Bireyselleşmiş Toplum (2 b.)*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları (4 b.)*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2013). *Postmodernizm ve Hoşnutsuzlukları (2 b.)*. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2014a). *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup (2 b.)*. (P. Sıral, Çev.) İstanbul: Habitus Kitap.
- Bauman, Z. (2014b). *Yasa Koyucular ile Yorumcular (4 b.)*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Bauman, Z. (2014c). *Parçalanmış Hayat (2 b.)*. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2014d). *Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?* (H. Keser, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2014e). *Bu Bir Günlük Değildir*. (D. Kizen, Çev.) İstanbul: Jaguar Kitap.
- Bauman, Z. (2015). *Özgürlük*. (K. Eren, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2018). *Kapımızdaki Yabancılar*. (E. Barca, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z., & Rein, R. (2018). *Benlik Pratikleri*. (M. Ekinci, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Canetti, E. (2001). *Sözcüklerin Bilinci (2 b.)*. (A. Cemal, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.

- Crimp, M. (2005). *Martin Crimp: Plays 2 (No One Sees the Video, The Misanthrop, Attempts on Her Life, The Country)*. London: Faber and Faber.
- Douglas, M. (2002). *Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo* (Dijital b.). New York: Routledge. Kasım 7, 2019 tarihinde <https://www.questia.com/read/102718058/purity-and-danger-an-analysis-of-concept-of-pollution> adresinden alındı
- Garber, M. (2004). *Shakespeare After All*. New York: Anchor Books.
- Hilditch, K. (2007, Ocak). *Breaking All the Rules*. Kasım 7, 2019 tarihinde *Socialist Review*:<http://socialistreview.org.uk/313/breaking-all-rules> adresinden alındı
- Itkin, A. J. (2014). *Restaging "Degenerate Art": The Politics of Memory in the Berlin Sculpture Find Exhibit*. *German Quarterly*, 87(4), s. 395+. Kasım 7, 2019 tarihinde <https://www.questia.com/read/1P3-3603817761/restaging-degenerate-art-the-politics-of-memory> adresinden alındı
- Lehmann, H. T. (2006). *Postdramatic Theatre*. Oxon: Routledge.
- Luckhurst, M. (2003). *Political Point-Scoring: Martin Crimp's Attempts on her Life*. *Contemporary Theatre Review*, 13(1), 47-60. doi:10.1080/1048680022000025516
- Making of a Contemporary Classic*. (2009, September 30). *Western Mail*, s. 25. Kasım 7, 2019 tarihinde *Questia*: <https://www.questia.com/read/1G1-208668602/making-of-a-contemporary-classic> adresinden alındı
- Mitchell, K. (2013). *Katie Mitchell. The Theatre of Martin Crimp, 197-204*. (A. Sierz, Röportaj Yapan) London, England: Bloomsbury Publishing.
- Morin, E. (2011, February). *'Look Again': Indeterminacy and Contemporary British Drama*. *New Theatre Quarterly*, 27(01), 71-85. doi:10.1017/S0266464X11000066
- Pile, S. (1999). *What is a city?* D. Massey, J. Allen, & S. Pile (Dü) içinde, *City Worlds* (Dijital b., s. 5-50). London: Routledge. Kasım 7, 2019 tarihinde <https://www.questia.com/read/109289511/city-worlds> adresinden alındı
- Shakespeare, W. (2007). *Hamlet*. (B. Bozkurt, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sierz, A. (2007, Fall). *"Form Follows Function": Meaning and Politics in Martin Crimp's Fewer Emergencies*. *Modern Drama*, 50(3), 375-393. <https://www.moderndrama.utpjournals.press/doi/pdf/10.3138/md.50.3.375> adresinden alındı
- Steinweis, A. E. (1993). *Art, Ideology & Economics in Nazi Germany: The Reich Chambers of Music, Theater, and the Visual Arts*. (Elektronik). Chapel Hill: University of Carolina Press. Kasım 7, 2019 tarihinde <https://www.questia.com> adresinden alındı
- Zimmermann, H. (2003). *Images of Women in Martin Crimp's Attempts on Her Life*. *European Journal of English Studies*, 7(1), 69-85. <http://dx.doi.org/10.1076/ejes.7.1.69.14827> adresinden alındı

Makalenin Geliş Tarihi: 9 Kasım 2019
Makalenin Kabul Tarihi: 7 Aralık 2019

**HAİTİ’NİN KANLI TARİHİNE İKİ BAKIŞ: HEINRICH VON KLEIST’İN ‘DIE
VERLOBUNG IN SAN DOMINGO’ VE ANNA SEGHERS’İN ‘DIE HOCHZEIT VON
HAITI’ BAŞLIKLİ NOVELLALARI**

TWO INSIGHTS INTO HAITI’S BLOODY HISTORY: HEINRICH VON KLEIST’S ‘DIE VERLOBUNG IN SAN
DOMINGO’ AND ANNA SEGHER’S ‘DIE HOCHZEIT VON HAITI’

*Bekir Zengin**

Öz

Haiti kolonyal tarihte üç nedenden dolayı çok önemlidir: Birincisi, Haiti’nin ilk sömürge adalardan olması ve uzun yıllar boyunca şeker ve kahve plantasyonları ile Avrupa’yı beslemesi, ikincisi Amerika kıtasına açılan bir kapı olması ve üçüncüsü ise köleliğin kaldırıldığı ilk ülke olarak Afro-Haitililer tarafından bağımsız ilk devletin kurulmuş olmasıdır. 1803 yılındaki köle ayaklanmasının Fransız devriminden izler taşıması da diğer dikkat çekici bir noktadır ve Haitililerin Fransız devrimi beyannamesine uygun bir özgürlük istemeleri durumu daha da önemli kılmaktadır. Özgürlük kavramı, Aydınlanma felsefesi çerçevesinde önemli bir kavram olarak karşımıza çıkarken, dönemin düşünürlerinin köle ticareti ve kölelerin özgürlükleri konusunda sessiz kalmaları Avrupa’nın diğer yüzünü göstermektedir. Koloni yarışında geri planda kalan Almanya’da kolonilere ve özellikle Haiti’ye karşı özel bir ilgi görülmektedir. Hegel, Humboldt gibi önde gelen düşünürlerin yanı sıra yazarlar da konuya ilgi gösterirler. Romantik yazar Heinrich von Kleist’in Haiti isyanını konu alan “Die Verlobung in St. Domingo” hikâyesine bir gönderme niteliğindeki Anna Seghers’in “Die Hochzeit von Haiti” hikâyesi, Haiti’li kölelerin ayaklanmasını özgürlük kavramına vurgu yaparak işler. Biz de bu çalışmada Aydınlanma dönemi felsefesinin, dönemin köle ticareti karşısındaki tutumunu gözler önüne serdikten sonra, her iki eserde Haitili kölelerin isyanının nasıl yansıtıldığını göstermek istiyoruz.

Anahtar Kelimeler: *Haiti, Hegel, Humboldt, Kleist, Seghers, Kolonyalizm*

* Doç. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000-0002-0222-031X

Abstract

Haiti is of significance in the colonial history for three reasons: Firstly, Haiti was one of the first colonial islands feeding Europe with sugar and coffee plantations for many years; secondly, it was a gateway to America and, lastly, it is the first country to abolish slavery and as such the first independent state established by Afro-Haitians. Another noteworthy point is that the slave uprising in 1803 had traces of the French Revolution and the fact that Haitians asked for freedom in accordance with the declaration of the French Revolution makes the case even more important. While the concept of freedom appeared as an important concept within the framework of the Enlightenment philosophy, the period's thinkers' remaining silent about the slave trade and freedom of slaves indicates the hypocrisy of Europe. It was observed that Germany, being back in the race of colonization, had a special interest in the colonies, especially, in Haiti. In addition to the prominent thinkers such as Hegel and Humboldt, some authors had an interest in the subject. Anna Seghers's short story "Die Hochzeit von Haiti", an allusion to "Die Verlobung in St. Domingo" by the romantic author Heinrich von Kleist, deals with the Haitian revolt and takes the uprising of the Haitian slaves as a subject matter with an emphasis on the concept of liberty. In this study, the aim is to indicate how the rebellion of Haitian slaves is reflected in both works after revealing the attitude of the Enlightenment philosophy toward the slave trade of the period.

Keywords: *Haiti, Hegel, Humboldt, Kleist, Seghers, Colonialism.*

Giriş

Haiti, kolonyal hareketin başlangıcında önemli bir yere sahiptir. Haiti'nin önemi, ilk sömürgelerden biri olmasından başka, Amerika kıtasına açılan kapı niteliğinde olmasından kaynaklanır. Başta şeker ve kahve olmak üzere tarımsal ürünlerin yanı sıra değerli taşlar Haiti'yi cazip bir sömürge ülkesi yapmıştır. Bunlar aynı zamanda Haiti'nin trajik tarihine yön veren etkenlerdir. Yerli halkın çoğunun katledilmesinden sonra, hayatta kalanlarla Afrika'dan getirilen kölelerden oluşan halk, Avrupa'da akıl ve özgürlük kavramlarına ayrı bir değer veren Aydınlanma dönemi düşüncelerinin hâkim olduğu bir dönemde bağımsızlıkları için ayaklanmışlar ve sömürgelikten kurtularak bağımsızlığını kazanan ilk devleti 12 yıl süren mücadeleden sonra 1804 yılında kurmuşlardır. Bu aynı zamanda Haiti'de köleliğin kaldırıldığı tarihtir. Ancak yeni kurulan bu devletin kabulü kolay olmamış, Fransa, kaybettiği sömürgeyi yeniden kazanmak için yeni birlikler göndererek, kölelik sisteminin yeniden getirilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Bu Haiti'nin kanlı tarihinin başlangıcıdır. Bu tarihten sonra çok fazla istila ve darbelerle Haiti, günümüze kadar çalkantılı bir sürecin içine girmiştir.

Haiti'nin bağımsızlık tarihi, Fransız devriminin etkilerinin devam ettiği, Aydınlanma felsefesinin, özgürlük kavramının çok gündemde olduğu bir döneme denk gelir. Kant, Fichte, Schelling, Schleiermacher ve Hegel gibi Alman idealizminin önde gelen filozoflarının yanı sıra, 'Toplum Sözleşmesi'nin yazarı Jean Jack Rousseau gibi Fransız filozofları Avrupa'ya yön

veren düşüncelerini eserlerinde işlerlerken, hızla yaygınlaşmakta olan sömürge ve kölelik kurumuna mesafeli kalmışlar, hatta karşı tavır sergilemişlerdir. Özellikle Hegel ve Humboldt’un Haiti’deki gelişmelerden haberdar oldukları ve notlarında üstü kapalı veya doğrudan Haiti’deki gelişmelere yer verdiklerini görmekteyiz. Hegel’in efendi-köle kuramı veya devlet, özgürlük gibi kavramlarının Haiti’deki durumla bağlantılı olduğu fikri yaygındır.

1800’lü yıllar edebiyatta temel özelliği milliyetçi olan ve uzak diyarlara özlemin yoğun olarak işlendiği, Alman Romantik döneminin etkilerinin devam ettiği yıllardır. Kısmen Romantik dönemi yazarlarından kabul edilen ve daha çok tarihi konulara yönelen Heinrich von Kleist (1777-1811) döneminin öne çıkan konusu olan kolonyalizm ve yerli halkın ayaklanmalarına yabancı kalmamış, hikâyesi “Die Verlobung in St. Domingo”da (St. Domingo’da Nişan) ayaklanma sırasında yaşanan bir aşk hikayesini işlemiştir. Eser daha çok Batılı bir gözle yaklaşır olaylara ve yerli halka belli bir mesafe sergiler. Durumun trajikliği ve özgürlük savaşının öneminin daha çok öne çıkarılması gerektiği düşüncesinde olan Anna Seghers (1900-1983) Kleist’tan yaklaşık 140 yıl sonra aynı konuyu özgürlük savaşını ön plana çıkararak Kleist’in başlığını çağrıştıran bir başlıkla, “Die Hochzeit in Haiti” (Haiti’de Düğün) başlığıyla yeniden işler.

Bu çalışmamızda, öncelikle Haiti’deki kölelerin ayaklanması konusuna eğildikten sonra, Hegel’in Haiti bağlantısına yer vererek, Avrupa aydınlanmasının köle ayaklanmaları karşısındaki tutumunu göstermek istiyoruz. Daha sonra ise, birbirinden farklı yüzyıllarda ve farklı bakış açılarıyla yazılmış olan Kleist’in “Die Verlobung in St. Domingo” ve Anna Seghers’in “Die Hochzeit in Haiti” başlıklı hikâyelerinde yazarların bakış açılarını tartışmak istiyoruz.

Haiti’nin kuruluşu: Köle Ayaklanması ve Bağımsızlık İlanı

Haiti, girişte de belirttiğimiz gibi, ilk sömürgelerden birisidir. Christoph Kolomb 1492 yılında adaya ilk çıktığında adaya ‘Hispaniola’ (Küçük İspanya) adını verir. Ada uzun yıllar İspanyol sömürgesi olarak kalır. Bu süre zarfında tahmini 1 milyon kadar olan ada yerlilerinin sayısı kötü muamele, bulaşıcı hastalık gibi nedenlerle birkaç bine kadar düşer. İspanyollar yitirdikleri iş gücünü Afrika’dan getirdikleri kölelerle karşılamaya çalışırlar. Bütün bunlar 9 yıl içerisinde olur (Bkz. LIPortal). Adanın batı kısmı 1697 yılında Riyswijk anlaşması ile Fransızlara bırakılır. Fransız bölgesinde kalan ve Fransızların San Domingo olarak

adlandırdıkları liman tam anlamıyla bir köle ticareti merkezi haline gelir. Haiti, 17. Yüzyılda Fransa ekonomisinde önemli bir rol oynar. Oradan getirilen kahve ve şeker Almanya dâhil diğer Avrupa ülkelerine de pazarlanmaktadır. Kahve günlük hayatın bir parçası olurken, şeker de lüks bir yaşamın göstergesi olarak çok rağbet görmektedir (Glied, 2010:18).

1789 Fransız devrimi, Haiti için de çok önemli bir olaydır ve bunun etkileri bariz bir şekilde görülmeye başlar. Gördükleri kötü muamele karşısında ayaklanmaya başlayan yerlilerin öncüleri Toussaint Louverture, Jean-Jacques Dessalines ve Alexandre Pétion'dur. Ada 1793 yılında İngilizler tarafından işgal edilmeye başlanır. İngilizleri Fransızlar yardıma çağırılmışlardır ve İngilizler Jamaika'daki varlıklarının Haiti'deki ayaklanmadan dolayı tehlikeye düşmesini istemezler. İngilizlerin adaya çıktıkları 1793 yılında Fransızlar, adanın kuzeyini tamamen kaybetmiş durumdadırlar (Lammel, 2015:36). Paris anlaşması ile 1793 yılında ayaklanmaya karşı gönderilen komiser Sonthonax köleliği kaldırır ve ada halkına eşit Fransız vatandaşlığı hakkı verir (Glied, 2008:271). Ancak mücadele devam eder. Louverture tutuklanır ve Fransa'da hapsedilir ve 1803 yılında hapiste ölür. Jean-Jacques Dessalines 1 Ocak 1804 yılında bağımsız Haiti Cumhuriyeti ilan eder. Bu dünya tarihinde başarıya ulaşan ilk ve son köle ayaklanmasıdır (Fieldhouse, 1965:68). Ancak bu yeni devleti kolonyal güçler tanımak istemezler. Fransa daha sonra, Haiti'ye tekrar egemen olmak ve köleliği yeniden uygulamaya koyma girişimlerinde bulunsa da bunlar başarısızlıkla sonuçlanır. Haiti'ye 150 Milyon Frank karşılığında bağımsızlığı verilir. Bu borç ancak 1947 yılında kredilerle ödenebilmiştir (LIPortal).

Almanya'nın Haiti'ye olan ilgisi ve Filozof ve Aydınların Tutumları

Viyana kongresi ve Napolyon'un Avrupa rüyasının sona ermesi, Alman devletleri için ılımlı bir ortam sağlamış, Alman devletleri sınırları aşan ticaretin heyecanını yaşamaya başlamışlardır. Liberalizm ve ulusalcı düşünce için ılımlı bir atmosfer oluşmuş, özellikle Ren bölgesinde uluslararası ticari bir açılım yaşanmaya başlanmıştır. Özellikle Amerika ile sağlanan yakınlaşma ile kurulan ortaklıklarla, dış ticaret konusunda başarı elde etmeye ve büyümeye başlamışlardır. Ancak buna rağmen Alman ticari kuruluşları İngiliz, Fransız, Hollanda veya Belçikalı rakipleriyle rekabet edecek durumda değillerdir (Zeuske, 1991:286). Giderek cazibe merkezi haline gelen dış ticaret özellikle deniz aşırı ülkelere ve Haiti'ye yöneliktir. Öyle ki, Almanya'dan hareket eden gemilerin yüzde 18'i Haiti'ye uğruyor, Haiti ile

yapılan ticaret, dış ticaretin % 10,5’ini oluştuyordu. Ancak Haiti’nin önemi bundan ziyade, Amerika kıtasına açılan bir kapı olarak görülmesinden ve stratejik öneminden kaynaklanmaktaydı (Zeuske, 1991:289). Görüldüğü gibi Haiti, ticari açıdan anahtar bir rol oynamaktadır. Bu rol aslında yenedünya düzeni ile birlikte ortaya çıkan bir roldür ve yenedünya düzeni giderek kapitalist ekonomi üzerine kurulmaktadır. Buck-Morss, 18. Yüzyıl ortalarında artık ekonominin temelini tamamen kölelik ve sömürü üzerine oturtulduğunu söyler (Buck-Morss, 2012:33). Bütün Avrupa refah için kölelik sistemine ihtiyaç duymaktadır. Haiti’deki köle sayısının 500 binin üzerinde olduğu düşünülürse, bunların ürettikleri zenginliğin Avrupa’ya yansımalarının sonuçları rahat bir şekilde gözlerimizde canlandırılabilir.

Haiti’ye ilgi sadece ticari boyutta değildir. Edebiyat ve tin bilimlerinde de Haiti gerek egzotikliği gerekse yaşanan köle isyanı ile çok ilgi gösterilen bir konu bağlamı oluşturmaktadır. Haiti’de olup bitenler hakkında tarihsel bir belge oluşturan Almanca eserlerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Haiti, sadece köleliği, özgürlüğü ele alan çeşitli teorik ve tarihsel kitapların değil aynı zamanda trivial literatürün, seks hikâyelerinin ve polisiye hikâyelerin de konusu olmuştur. (Zeuske, 1991:293).

Haiti’de cumhuriyet ilan edilene kadar eşi görülmemiş bir zulüm ve soykırım yaşanırken, Avrupa’da Aydınlanma döneminin rüzgârları esmeye devam etmekteydi. Eğitim, özgürlük, vatandaşlık vb. birçok kavram tartışılırken, Avrupa’yı ve bütün dünyayı etkileyecek olan Fransız devriminin ayak sesleri duyulmaktaydı. Aydınlanma felsefesi ile köle ticaretinin aynı tarihlerde olması, Avrupa’nın iki farklı yüzünü göstermesi açısından anlamlıdır. Avrupa bir yandan zenginliği ve lüksü artırmak için oluk oluk kan akıtırken, diğer taraftan Avrupa üniversitelerinde insani değerler tartışılarak, güya evrensel değerler yaratılmaktaydı. Kölelik ve köle ticareti büyük bir hızla devam ederken, özgürlük kavramının felsefenin odak noktasında olması büyük bir çelişkiye işaret etmektedir. Buck-Morss (2012: 40) bu durumun teori ile pratiğin uyumsuzluğuna güzel bir örnek oluşturduğunu söylerken, kölelik ve sömürü konusunda bütün bu olan bitenlerin nasıl olup ta gözlerden kaçtığı sorusunu sormaktadır. Buck-Morss, aslında bunun gözden kaçacak bir konu olmadığını belirtir ve özgürlük veya kölelik gibi konuların sadece metafor olarak felsefede yer aldığına işaret eder (s.40). Apaçık bir çelişki olarak göz önünde olan şey, hala Avrupa tarihinin köleliğe ve akan kana rağmen nasıl bunlardan soyutlanarak yazılmaya devam etmesidir. Buck-Morss’un deyişiyle: “... olguların tamamen bilincinde olan günümüz yazarlarının Batı tarihlerini hala insan

özgürlüğüne dair tutarlı anlatılar olarak inşa edebiliyor olmaları belki daha da şaşırtıcıdır” (s. 34)

Eseri “Toplum Sözleşmesi” ile Avrupa’da birçok reforma ilham olan Rousseau, teorik olarak köleliğe karşıdır ve yerlilere yapılan baskı ve zulmün günün birinde siyah bir Spartakus yaratacağını belirtir (Akt. Gliech, 2008:7). Bu cümlelerin olumlu mu yoksa olumsuz mu söylendiği net değildir. Çünkü bir Spartaküs çıkması, sahiplerin kanının akması anlamına gelmektedir ve nitekim Haiti’de böyle olmuştur. Bu ayaklanmadan dolayı da Haiti sözcüğü korku ile birlikte anılmaya başlamıştır. Ancak diğer taraftan Rousseau, eserinde kölelik hakkında şu cümlelere yer verir: “Kölelik hakkı hükümsüzdür, çünkü kölelik hem gayrimeşrudur, hem de saçma ve manasızdır. Bu kelimeler, köleli ve hak [droit, yani hukuk] birbiriyle çelişir. Birbirini dışlar” (Akt. Buck-Morss, 2012:44). Araştırmacı Sala-Molins, bu cümlelerin hiçbir geçerliliği olmadığını, bunların öylesine söylenmiş sözler olduğunu ispatlamaya çalışır. Nitekim, Rousseau yaşadığı dönemde çıkarılan ve köleliği legal hale getiren ‘Code Noir’ yönetmeliğinden hiç bahsetmez ve hiçbir yerde bu yasaları anmaz. Ayrıca Sala-Molins, Rousseau’nun gönderme yaptığı seyahat kitaplarına dikkat çekerek, bu kitaplar içerisinde anlatılan ve Afrikalı kölelerin yaşadıklarını anlatan cümleleri görmezden geldiğini iddia eder (Akt. Buck-Morss, 2012:45).

Alman doğa bilimcisi ve kaşif Alexander von Humboldt da Haiti’ye ilgi duyan ve bizzat bölgede bulunan bir kişidir. Humboldt’un birçok eserinde bölge ile ilgili çok az bilgi yer alır. Ancak 2016 yılında bulunan günlüğü Orta Amerika ve Haiti’de yapılan zulmü ve köle ticaretinin ayrıntılarını gözler önüne serer (Bkz. Sueddeutsche Zeitung, 26 September 2016). Michael Zeuske, Humboldt’un daha önceki eserlerine bakıldığında köle ticaretiyle ilgilendiğine dair bir belge olmadığını, ancak bu günlük ile Humboldt’un konunun ne kadar farkında olduğunu gösterdiğini belirtir. Rotası üzerindeki Küba’dan başlayarak, Venezuela’ya kadar uzanan bölgede var olan köle ticaretini anlattığı günlüğü “Isle de Cube” veya “Tagebuch Havanna 1804” olarak adlandırılır. Bonpland ile yaptıkları gezilerin ilk durağı olan Cumaná’da zengin ve söz sahibi ailelerin misafiri olurlar. Kahve ve şeker kamışı plantasyonları ve ticareti hakkında da bilgi aktarılan bu günlükte, köle ticaretine değinilmektedir (Zeuske, 2019). Aniela Maria Mikolajczyk, Humboldt’un gördüklerinden çok sarsıldığını belirtirken, köleliğin dereceli olarak kaldırılmasından yana olduğunu belirtir (Mikolajczyk, 2017). 26 Eylül 2016 tarihli “Süddeutsche Zeitung”da yayınlanan günlük

üzerine bir yorumda Humboldt’un, kölelere özgürlük vermek istediğini ancak kendisinin bir devrimci olmadığı konusu dillendirilir (Süddeutsche Zeitung, 26.9.2016). Günlük, Küba’nın başkenti Havana’da yazılmasına rağmen, günlükte San Domingo ismi çok geçer. Bunun en önemli nedeni, oradaki köle ayaklanmasıdır. Köle ayaklanmasının yaratmış olduğu bir ruh hali midir bilinmez ama Humboldt, yerlilerden bahsederken “siyahların kötü niyetli” olmasından bahseder (Zeuske, 2019). Bir başka yerde ise, ayaklanmadan dolayı düşen kahve üretimindeki rakamlar aktarılır (Süddeutsche Zeitung, 26.9.2016). Humboldt, siyah insanlara hemen özgürlük verilemiyorsa ve hükümet bununla ilgilenemiyorsa, en azından onların acılarını azaltabileceğini dile getirerek, bunları görmenin bir gezgin için hiç de hoş olmadığını belirtir. Mikolajczyk, bunu Humboldt’un politik kararları etkileme niyetinde olduğu şeklinde yorumlar. Mikolajczyk, Humboldt’un empati yeteneğine de dikkat çekerek, onun siyahların damgalanmalarına veya çocukların ebeveynlerinden koparılmasının insani bir davranış olmadığını dile getirdiğini ifade eder. (Mikolajczyk, 2017).

Hegel ile Haiti ilişkisi, Humboldt’un ilişkisinden daha yoğun bir ilgidir. Özellikle Hegel’in “Efendi/Köle” kuramı, Haiti’de olup bitenlerden izler taşır ve aynı zamanda bu duruma bir yorum niteliği arz eder. Buck-Morss, Hegel’in Haiti’deki olup bitenden ve köle ticaretinden haberi olduğunu, Hegel’in de okuyucusu olduğu dönemin en önemli siyasi dergisi olarak kabul edilen “Minerva” dergisini kanıt olarak gösterir. Goethe ve Schiller’in de okuyucuları arasında bulunduğu bu dergi 1804’ten 1805 yılının sonuna kadar, Haiti’de son on yılda olup bitenler hakkında, belgeler dâhil, haber özetleri, tanık ifadeleri vs. kapsayan yüz sayfayı aşkın bir yazı dizisi yayınlamıştır (Buck-Morss, 2012:55).

Peki nasıl oluyordu da, yukarıda da değindiğimiz gibi, Avrupa’nın tanınmış Aydınlanma filozofları ve aydınları haberdar oldukları bu durum karşısında suskunluğa bürünebilmişlerdir? Özgürlük ve kölelik kavramları akan kana rağmen, nasıl olup ta kitaplarda sadece metafor olarak yer alabilmiştir? Karl Marx bile yeni ortaya çıkan proleterya sınıfının haklarını savunurken, siyah derili insanların hakları konusuna duyarsız kalabilmişlerdir? Bu soruların cevabını bulmak zor olsa da, bunun temelinde Avrupa merkeziliğinin ilkelerinden biri olan ‘ötekileştirme’ ve ‘öteki’leştirilenin önemsiz olarak konumlandırılması ve bunun sonucu olarak Avrupa dışındaki insanların dışlanmışlığı ve unutulmuşluğunun yattığı aşikârdır. Ekonomik getiri bütün bunları perdeleyebilmiştir. Buck-

Morss, durumu tamamen bir körlük ile açıklamakta ve Hegel'in durumunu geliştirdiği köle/efendi diyalektiğine rağmen şu şekilde açıklamaktadır:

“Dolayısıyla geriye yalnızca iki seçenek kalır: ya Hegel Aydınlanma Avrupası'ndaki kör özgürlük felsefecilerinin en körüydü ve burnunun dibindeki gerçekliği (gözünün önündeki kahvaltılık masasında bulunan gazetede yazanları) gözardı etme konusunda Locke ile Roussau'yu fersah fersah geride bırakıyordu; ya da Hegel gerçek efendilerine karşı isyan edip başarılı olan gerçek kölelerden haberdardı ve efendi-köle diyalektiğini düşünüp tasarlayarak bu çağdaş bağlam içinde geliştirmişti” (s.62).

Buck-Morss'un iddiasının ikinci kısmı, yani Hegel'in Haiti'deki olan bitenden haberdar olması ve buradan hareketle efendi/köle diyalektiğini geliştirdiği fikri akla daha yakın görünmektedir. Kölelik kurumu her ne kadar Antik dünyada, Ortaçağ'da veya Doğu dünyasında var olan bir kurum olsa da, Hegel'in kölelik ve özgürlük kavramlarını açıklama biçimi çağdaş sorunlara aşina olduğunu sezdirmektedir. Biraz aşağıda ele alacağımız kölenin özgürlüğünü kazanması için tanımlanan yol Hegel'in mücadeleyi veya savaşı özgürlük yolunda zorunlu bir araç olarak görmesi, onun tavrını da sembolik olarak ortaya koymaktadır.

Hegel'in efendi/köle diyalektiğine ilişkin görüşlerinden önce varlık kavramına bakmak yerinde olur. Macit Gökberk'e göre, Hegel varlığı en tümel bir kavram olarak ele alır. Varlık kavramı olarak içi boştur. Varlık kavramı felsefi olarak düşünüldüğünde her türlü özelliğini yitirmiş olur, yani bir nevi paranteze alınmış ve ona ait olmayan her şeyden arınmıştır. Bu durum bir içeriksizliği işaret eder ve yokluğa dönüşmüş olur. Ona bir özellik kazandırmak ise, kendiliğinden ortaya çıkan bir ödevdir ve böylece diyalektik yönetime ulaşılmış olur. Hegel'e göre bütün kavramlar, diyalektik bir düşünce ile mantıksal olarak birbirinden türerler (Gökberk; 1985:438). Buradan hareketle birey ve özbilinç kavramları ve keza efendi ve köle kavramları da birbirinden türeyebilen kavramlar olarak görülebilir. Ancak bütün bireyler özbilince sahip oldukları için, “Özbilinç bir başkası için kendinde ve kendi için olduğunda ve olması yoluyla kendinde ve kendi içindir; eş deyişle, ancak tanınan birşey olarak vardır” (Hegel, 1986: 124). Özbilincin önünde başka bir özbilinci bulması, onun hem kendisini başkasında bulması, hem de kendisini yitirmesi sürecini yaşatır. Bu başkasını ortadan kaldırma olarak gerçekleşmiştir. Başkasını ortadan kaldırması aynı zamanda kendisini de ortadan kaldırmak anlamına gelir. Öteki de aynı eylemi yapacağı için bu eylem iki anlamlıdır: kendisine karşı ve ötekine karşı. Bu durumda ancak birbirleri üzerinden dolayımli olarak birbirlerini tanıyarak kendilerini tanırlar. Bu özbilincin ikilenişi anlamına gelir. Bu ikileniş

eşitsizlik veya özdeşsizlik sorununu ortaya çıkarır. Birbirine karşıt olan iki kavrama dönüşüm, iki öz bilinçten birinin diğerini tanıyan ve tanınan olarak dönüşümünü ortaya çıkarır (Hegel, 1986:126). Bu öz bilinçler kendi için arı varlık olabilmeleri yolunda, hiçbir şeye bağlı olmadıklarını göstermeleri gerekir. Bunun yolu yaşama bağlı olmadığını göstermekten geçer. Bu ikili bir eylemdir: karşıdakinin eylemi veya kendi kendisinin eylemi. Karşıdakinin eylemi aynı zamanda kendisini ve karşıdakini tehlikeye atmak anlamına gelir. Böylelikle iki öz bilinç bir ölüm kalım savaşı ile kendilerini ispatlarlar ve arı öz bilinç olurlar. Hegel’e (1986) göre yaşamı tehlikeye atmak, özgürlük anlamına gelir. Ancak bu yolla kendileri için olmayı başarırlar. Yaşamını tehlikeye atmamış, bunun için savaşmamış kişi “bağımsız bir öz bilinç olarak tanınmışlığın gerçekliğine erişmiş değildir” (s. 127). Öteki kendisinden daha değerli olmadığı için ötekinin ölümünü amaçlamak zorundadır. Bu kendi-dışında olmayı ortadan kaldırmak için, yani özgür olmak için yegâne yoldur (Hegel, 1986:127-128).

Buraya kadar özetlemeye çalıştığımız birey olma, öz bilince sahip olma aşamaları bir bakıma bireylerin karşılaşmalarında, birinin diğeri üzerinde hegemonya kurması zorunluluğunu ortaya çıkardığını anlamaktayız. Öteki karşısında kendisini onun üzerinden tanımlarken, kendisinin özgürlüğünü veya üstünlüğünü tanıtlama zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu bakış açısıyla, her türlü karşılaşmada karşıdakinin ötekileştirilmesi kaçınılmaz bir sonuç olarak göze çarpar.

Öz bilinç aşamasından sonra gelen efendi/köle diyalektiği yukarıdaki fikirlerin ikinci aşamasıdır. Efendi kendi için var olan bir bilinçtir ve hem kendi kendinin dolaysız hem de ötekinin kendisini tanıması, kabul etmesiyle dolayimli bir bilinçtir. Bu ötekini köleleştiren sürecin bir sonucudur ve kendi kendisi için bilinç olan efendi ile ilişkisi, bir çıkar ilişkisine doğru gider:

“Efendi Köle ile bağımsız bir varlık [emeğin nesnesi olarak şey] yoluyla dolaylı olarak ilişkedir; çünkü Köle ancak bununla köle olarak tutulmaktadır; bu onun zinciridir, kavgada ondan kurtulamamıştır, bu yüzden kendini bağımlı olarak, bağımsızlığına şeylikte iye olarak tanıtlar” (Hegel, 1986: s. 129).

Artık bir sömürüye dönüşen efendi/köle ilişkisinde Hegel, kölenin çalışarak, emek harcayarak kendisini gerçekleştirdiğini, efendiyi ise köleye bağımlı kıldığını, kölenin bir bakıma özgür olduğu sonucuna ulaşır. Ancak efendinin köleden yararlandığı gerçeği yine de değişmez (Hegel, 1986: s. 130).

Hegel'in devlet kavramı da efendi/köle diyalektiğini çağrıştırır. Devletler birbirlerinin karşısında bağımsız varlıklardır ve birbirleriyle barış durumu ancak birbirlerine olan gereklilik sürdürdükçe mevcudiyetini korur. Eğer bir anlaşmazlık ortaya çıkarsa savaş kaçınılmaz bir sonuçtur. Tarih özgürlük bilincine doğru sürekli bir ilerlemeyi ifade eder. Her devletin belli bir misyonu vardır ve misyonunu tamamlayan devletler sahneden çekilirler (Gökberk, 1985: s. 442).

Hegel'in varlık kavramından, öz bilince, oradan da efendi/köle diyalektiğine uzanan yol veya devletler arası ilişkiler bize bir bakıma doğal seleksiyon, başka bir deyişle güçlünün ayakta kaldığını hatırlatan evrim teorisini çağrıştırmaktadır. Mücadele veya savaş kaçınılmaz bir durum olarak ortaya çıkarken, köle veya efendi olmak ta zorunlu bir sonuçtur. Buck-Morss'un (2012) deyişiyle "boyun eğerek yaşamak yerine, ölümü göze aldıklarında" (s. 67) insan statüsüne erişmektedirler.

Heinrich von Kleist'in "Die Verlobung von San Domingo" Novellası

Novella, Alman edebiyatına özgü bir türdür ve 19. Yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonra çok daha yaygın hale gelmiştir. Novellanın en büyük özelliği kısa hikâyeden uzun, romandan kısa olması ve duyulmamış, orijinal bir olayın anlatılmasıdır. Romantizm ve Klasizm arası yazarları arasında gösterilen Heinrich von Kleist da (1777-1811) zaman zaman bu türde eserler vermiştir. Kleist'in eserleri genellikle haksızlığa ve yabancı işgaline bir başkaldırı niteliği taşır (Lützel, 2000: 7, Grathoff; 2009: 189). Kleist'in tutumunun politik olduğunu söyleyen Frederic Beiser de, 1790'lı yıllardan itibaren Alman düşüncesinin siyasallaştığını, ancak bunun diğer Avrupa ülkeleri ile kıyasla belli ideoloji veya partilerle bütünleştikleri anlamına gelmeyeceğini belirtir (Aktaran: Kjærgård; 2018:8).

Kleist'ı konusu Haiti'de geçen bir novella yazmaya yönlendiren şey konusunda araştırmacılar görüş birliği içerisindedir: Kleist 1807 yılında Dresten'e yapmak istediği bir gezi sırasında Berlin'de Fransız askerleri tarafından casus olduğu gerekçesiyle tutuklanır ve Fransa'nın İsviçre sınırına yakın Fort Joux hapisanesine gönderilir. Bu hapisane sıradan bir hapisane değildir. Haiti'nin bağımsızlığı için savaşan Toussaint Louverture'un, Napoleon'un emriyle tutuklanıp atıldığı ve ölüme terkedildiği hapisanedir. Bu hapisanede aynı zamanda Haiti'den getirilen siyah mahkûmlar da vardır. Kleist'in bu mahkûmlardan olaylar hakkında bilgi sahibi olduğu ve bu konuya ilgi duyduğu tahmin edilmektedir (Lützel; 2000:9). Diğer

taftan Hegel gibi Kleist ta, ‘Minerva’ dergisi aracılığıyla Haiti’de olup bitenleri takip etmekteydi (Kjærgård; 2018:2)

Kleist’in ilk başta “Die Verlobung” başlığıyla “Der Freimüthige” dergisinde dizi olarak yayınlanan novellası, 1811’de “Die Verlobung von San Domingo” başlığıyla hikâyelerinin içinde yeniden yayınlanır. Çok farklı yorumlara maruz kalan novellanın konusu kısaca şu şekilde özetlenebilir: O tarihte San Domingo olarak bilinen adada kölelerin özgürlük için ayaklanmaları ve bütün beyazları öç almak için öldürdükleri bir süreçte İsviçreli Gustav von Ried, yanındakilerle birlikte Port au Prince limanına ulaşmak için yola çıkar. Ancak erzakları bitince yardım için en yakın çiftliğin kapısını çalar. Kapısını çaldığı çiftlik, beyazlardan intikam almak için en ön saflarda yer alan Hoango Congo’nun eline geçmiştir. Hoango Congo, isyancılara katılmak için çiftlikten ayrılırken, eşi melez Babekan’a ve Babekan’ın kızı Toni’ye kapıyı bir beyaz çaldığı takdirde içeri almalarını ve kendisi dönene kadar onu evde oyalamalarını ister. Toni ve Gustav arasında doğan aşk, birbirleriyle gizli bir şekilde nişanlanmaları ile sonuçlanır. Babekan’ın Gustav’ı zehirleme planlarını öğrenen Toni, bunu Gustav’a iletirken Hoango Congo eve döner. Babekan Toni’yi ihanetle suçlar. Toni ise ihanet etmediğini göstermek ve Gustav’ın da biraz daha zaman kazanacağını düşünerek onu bağlar. Bu durum karşısında Gustav, Toni’nin kendisini aldattığını düşünür ve bağlarının eve gizlice alınan yakınları tarafından çözülmesinden sonra Toni’yi vurur. Ancak gerçeği öğrendiğinde iş işten geçmiştir: silahı kendine doğrultur ve orada intihar eder.

Yukarıda söylediğimiz gibi, Kleist’in bu eseri çok farklı yorumlara maruz kalmaktadır. Eserde yer alan yerli tasvirleri eseri daha çok kolonyalist düşünceye yaklaştırırken, Avrupa’ya yönelik eleştirel cümleler, Kleist’in yansız, her iki tarafı da eleştiren, farklı bakış açıları kullanan biri olarak yorumlamaya izin vermektedir. Eserin hemen başında yer alan “St. Domingo adasının Fransız bölgesindeki Port au Prince’de, siyahların beyazları öldürdüğü zamanlarda Bay Guillaume von Villeneuve’nin çiftliğinde Congo Hoango isminde yaşlı, korkunç bir zenci yaşıyordu¹” (Kleist, 2006: 3) cümlesindeki yerli tasviri, Kleist’in eserindeki anlatıcının yerlilere yaklaşımının tipik bir örneğidir. Aslında bu yaklaşımın Kleist’in kendi düşüncesi olup olmadığı tartışılabilir. Çünkü Kleist Haiti’deki ayaklanma hakkında Fransız gazetelerinden bilgi edinmektedir. Bu gazetelerde yer alan haberlerde yerli halk tam bir cani olarak gösterilmekteydi. Bu ayaklanmanın teröristçe bir girişim olduğu bu haberlerde de yer

¹ Ele alınan eserlerden yapılan alıntılar yazar tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

almaktadır (Loch, 2003:380, Grathof; 2000:96). Kleist'ın eserinde ayaklanmanın nedeni konusunda birkaç pasaj dışında bir açıklama bulunmaz. Ayaklanma ortasında İsviçreli Gustav von Ried'in hikayesi daha merkezi bir yer tutar. Yani bir bakıma, eserin yazılma nedeni ayaklanmanın nedeni değil, ayaklanma sırasında bir Avrupalının yaşadığı aşk hikâyesidir. Eserde çoğu yerde yerliler hakkında bir imge oluşturacak şekilde, onların kadir kıymet bilmeyen, her şeye rağmen beyazlara kötü davrandıklarını ima eden cümleler serpiştirilmiştir. Özellikle Congo Hoango üzerinden yapılan bu betimlemelerde, beyaz insanın adada ne aradığı, neden orada olduğu hiç tartışılmaz. Avrupalının yerli insanların özgürlüklerini ellerinden neden aldıkları, neden işkence yaptıkları konu dışında kalırken, efendisinin Congo Hoango'ya özgürlüğünü vermesi büyük bir lütuf olarak gösterilir. Congo Hoango, bu 'lütufa' rağmen efendisine de bir kurşun sıkmaktan sakınmamıştır (Kleist 2006:3). Haiti ayaklanması sırasında General Dessalines'in vermiş olduğu bütün beyazların öldürülmesi şeklindeki emirle işlenen cinayetlerden eserde "insancıl olmayan bir intikam" (Kleist; 2006:4) şeklinde bahsedilerek katliam hakkında bir fikir oluşturulmaktadır. Ancak bu cümlenin sonrasında yer alan, Babekan'ın gençliğinde efendisinin kendisine verdiği ceza sonucu verem olmasından ve çektiklerinden bir cümle ile bahsedilmesi Avrupalının yaptıklarına bir örnek teşkil etmektedir. Yani bir bakıma anlatımda her iki tarafa da eşit mesafede durarak gerçeklerin yansız anlatıldığı duygusu uyandırılmaktadır. Babekan'ın Gustav von Ried'in ailesinden bahsederken "beyaz köpekler" diye bahsetmesi onun nefretinin ifadesi olarak karşımıza çıkar (Kleist, 2006:32).

İsviçreli Gustav von Ried'in Babekan ile konuşmasında Ried'in melez Babekan'ın cildinin renginden dolayı güvendiğini söylemesi (Kleist, 2006:8) ve ona hikâyesini anlatması ırklara karşı bir önyargının yansması olarak görülebilir. Aynı şekilde siyah cilt renginin adanın yerlileriyle özdeşleştirilerek, Avrupalının cilt renginin ışık ve aydınlıkla beraber anılması (Kleist, 2006:9) aynı bağlamda değerlendirilebilir. Diğer taraftan Babekan'ın Paris'te iken Bertrand isimli bir Fransız'ın tecavüzüne uğraması ve hamile kalmasından sonra, durumu Bertrand'ın inkar etmesi sonucu Babekan'ın cezaya çarptırılması da beyazlarla karşı karşıya gelen melezlere bile inanılmadığını göstermektedir. Aynı şekilde Gustav von Ried'in kapıyı açan Babekan'ın yüzüne bile bakmadan, kapıyı açan kişinin olsa olsa bir zenci olabileceği şeklindeki önyargısı (Kleist, 2006:12) ırklar arası ayrımın bir yansımasıdır. Toni'nin yerlilerin beyazlara karşı neden bu kadar öfkeli oldukları sorusuna bir Avrupalı olarak Gustav, onların

uyguladığı mezalimi gösterirken bir nevi itiraf ta etmiş olur (Kleist, 2006:14). Ancak burada kullanılan “özgürlük çılgınlığı” sözcükleri özgürlük için verilen mücadeleyi küçümser niteliktedir.

Irklar arası ayırım ve yerlilerin buna öfkeleri eserde önemli bir yer tutarken, Congo Hoango’nun eve geri gelmesiyle konu Toni’nin ihanetine ve bunun sonuçlarına döner. Eve gizlice alınan Gustav von Ried’in yakınlarının onu kurtarma çabaları ile devam eden olaylar, romantik döneme uygun, dramatik bir şekilde Gustav von Ried’in yanlış anlama sonucu Toni’yi vurması ve intihar etmesi ile biter.

Eserde genel olarak ortaya çıkan hava, özgürlük savaşından ziyade bir aşk hikâyesidir. Başka bir deyişle aşk hikâyesinin gölgesinde kalan ırklar arası hesaplaşmadır. Eserde Haiti’nin bağımsızlığı için savaşan General Dessalines’in ismi çok kez anılırken, Toussaint Louverture’nin adı hiç geçmez. Bu aslında Kleist’in aynı hapisanede kalmalarına rağmen bu özgürlük savaşçısı ile bir duygudaşlık kurmadığı yönünde bir duygu uyandırmaktadır.

Anna Seghers ve “Die Hochzeit in Haiti”

II. Dünya Savaşı sırasında anne ve babasını Hitler’in toplama kamplarında kaybeden Anna Seghers (1900-1983) sürgün yıllarını Orta Amerika’da, çoğunlukla Meksika’da geçirmiştir. Anna Seghers 1941 yılında İsveç üzerinden Amerika’ya uzanan sürgün yıllarında St. Martinik adasında da kısa bir süre kalır. Orta Amerika’da geçirdiği bu yıllarda Seghers bölgenin kültürüyle de yakından ilgilenir. Bu ilginin bir ürünü olarak, 1947 yılında döndüğü Doğu Almanya’da bir yıl sonra “Karibik Hikayeleri”ni yazar. “Die Hochzeit in Haiti” bu kitapta yer alan novellalardan biridir. Anna Seghers’i Haiti’nin bağımsızlığı üzerine yazmaya teşvik eden nedenlerden biri de yukarıda ele aldığımız Heinrich von Kleist’in “Die Verlobung in St. Domingo” başlıklı novellasıdır. Seghers’in başlığı doğrudan Kleist’in novellasını çağrıştırmaktadır ki, bu bilinçli seçilmiştir. Seghers, Kleist’in “konu hakkında bilgisi olmadığını”, “yerlilerin ayaklanması konusundan da anlamadığını” belirterek, konunun Kleist için “ekzotik ve fantastik” bir hikaye olarak görüldüğünü belirtir (Seghers, 2000:254). Seghers ayrıca sürgün yıllarında kaldığı yöre hakkında zihninde kalanlarla yetinmediğini, hatıralarında eksik olanları kitaplardan tamamladığını da belirtir. Seghers’in paralellik kurduğu diğer bir konu ise, Demokratik Alman Cumhuriyeti’nin kuruluşunda yaşanan

zorluklardır. Seghers, bu zorlukları Haiti'nin kuruluşundaki zorluklarla kıyaslar (Seghers, 2000: 254).

'Die Hochzeit in Haiti' başlıklı novellanın başlığında da açıkça görüldüğü gibi, bir düğün söz konusudur. Ancak bu düğün hiçbir zaman olmaz. Kont düğün için yaşlı Yahudi Nathan'a mücevher siparişi verir. Yaşlı Nathan, Paris'te kalan oğlu Michael Nathan'a sipariş verir. Michael siparişleri tedarik ederek, gemi ile Haiti'ye döner. Michael, Paris'te olup bitenler hakkında bilgi sahibidir. Fransızcası çok iyi olan Michael, orada kaldığı sürece Fransa'da olup bitenleri de takip etmiştir ve 1789 devrimi ve sonuçları konusunda, özellikle de özgürlük, insan hakları konusunda bilgi sahibidir. Başlangıçta okuma yazması olmayan bir arabacı olan, daha sonra özgürlük hareketinin önderi olan Toussaint ile Michael'in yolları defalarca kesişir.

Haiti'de ilk ayaklanmalar melez Oge'nin başlattığı harekettir. Beyazlarla aynı hakları isteyen melezler, Haiti'de plantasyon ve köle sahibi olabilmektedirler. Bu durum melezlerle siyahlar arasında gerilimin de sebebidir. Melez Oge, özgürlüğü sadece melezler için değil, siyahlar için de istemektedir. Ancak başlattığı hareket, toplamış olduğu ordunun yok edilmesi ve kendisinin de asılmasıyla başarısızlığa uğrar. Ancak Toussaint'ın başlattığı hareket gün geçtikçe büyür. Fransız devriminden esinlenen siyahlar, aynı yöntemlerle bağımsızlıkları için savaşırlar. Michael Nathan, birkaç kez beyazlara mektup yazması için Toussaint'ın ormandaki kampına götürülür. Fransa'da kölelere özgürlük konuşulurken, Haiti'de başlayan ayaklanma, Haiti'de yaşayan toprak sahibi Fransızlar tarafından engellenmeye çalışılsa da hareket büyür ve şehirler, plantasyonlar yağmalanır ve yakılır. Birçok beyaz ve melez adanın İngiliz yönetimindeki kısmına geçerler veya Avrupa'ya kaçarlar. Michael Nathan tanıştığı siyah kız Margot ile evlenir ve adada kalır. Bu arada Toussaint başarıya ulaşır ve kontrolü ele geçirir. Bu sırada Michael Nathan harekette yine çevirmen ve sekreterlik görevlerini yürütmektedir. Ancak Fransa'da durumlar değişir ve Napolyon idareyi ele alır. Haiti'yi kaybetmek istemeyen Napolyon, tekrar köle sistemini kurmak için yeni birlikler gönderir. Toussaint'ı hile ile yakalarlar ve Fransa'ya götürülerek bir hapisanede ölüme terkederler. Michael ise karısı Margot ve kızını sarılıktan kaybeder. Hayal kırıklığı içinde Londra'ya babasının yanına gider. Orada babasının isteği üzerinde evlenir ve iki çocuğu olur. Toussaint'ın akıbetinden bihaber olan Michael, onun öldüğü sıralarda kendisi de ölür.

Kleist'in eserinin tam tersine Seghers konuyu Haiti ayaklanmasını novellanın merkezine almış ve verilen mücadeleyi ön plana çıkarmıştır. Kleist gibi ırklar arasındaki çekişmelere de

yer veren Seghers, melezler ile siyahlar arasındaki gerilime de dikkat çekmiştir. Melezlerin mülk ve köle sahibi olabilmeleri, siyahlara karşı mesafeli olmaları ve hatta Paris’de kurulan “Siyahların dostları” cemiyetinden uzak durmaları eserde zikredilir: “Onlardan [melezlerden] bazıları tüccar çevrelerinde kulağa hoş gelen isimler kullanıyorlardı. Beyazlar gibi kahve ve şeker üretiyorlardı. Köleleri vardı. ‘Siyahların dostu’ cemiyetinden de uzak duruyorlardı” (Seghers, 2000: 27). Siyahlar da melezlerin bu tavırlarına karşı tepki geliştirirler: melezlerin işinde çalışmaktansa beyazların işinde çalışmayı tercih ederler (Seghers, 2000:28). Bu ifadeler aynı zamanda deri rengine dayalı sınıf sistemini de ve çelişkiyi de gözler önüne sermektedir. Seghers melezlerin doğuşu konusuna değinirken, Haiti’nin bir diğer gerçeğini de okuyucuya aktarır: Haiti’nin yerli halkı zulüm, işkence, hastalık yüzünden telef olmuşken, işgücü ihtiyacının Afrika’dan getirilen siyah köleler tarafından karşılandığını ifade eder. Getirilen kölelerin cinsel açıdan da sömürüldüğü, durumu içselleştiren ve o anki hallerinden memnun olan Michael’in ablası Mali’nin ağzından anlatılır:

“İkiyüz-üçyüz yıl önce, yerliler bu işlere artık güçleri yetmeyince, İspanyol göçmenler Afrika’dan zenciler getirmeye başladılar. Bazı zenci kadınlar beyaz erkeklerle de yattılar. Efendiler, bunlardan olan çocuklara, köle anne babadan doğan ve kendisi de sonra köle olan çocuklardan daha iyi davranıyorlardı. Bu yarı beyaz çocuklar bazen siyah bazen beyaz görünürlerdi. Tanrı nasıl isterse. Efendi bazen onlara yarı beyaz kadın da verirdi” (Seghers, 2000: 23).

Durumdan memnun olma köleliği içselleştirmiş siyahlarda veya durumlarından memnun olan melezlerde görülen bir durumdur ve hayatın böyle sürmesini isterler. Evremont’ların hizmetçisi, gençliğinde yaptığı bir hata yüzünden nasıl kırbaçlandığını ve kazığa bağlanarak yakan güneşin altında terkedildiğini anlatırken, zamanla işi öğrendiğini ve artık kendisinin uygun bir hizmetçi olduğunu anlatır. Onun bu süreçteki yardımcısının kendisine öğretilen İsa olduğunu da belirtirken, kölelerin nasıl Hristiyan yapıldıkları da sezdirilmiş olur (Seghers, 2000: 12).

Seghers’in işlediği bir başka paralel konu, Fransa’daki durumdur. Seghers, özellikle Haiti’deki hareketin düşünsel temelini Fransa’da yaşayan siyahların oluşturduğunu ve Fransa’daki gelişmelerden ilham aldıklarını belirtir. Orada tartışılan konular ve elde edilen özgürlüklerin yankısı Haiti’ye kadar yankılanmaktadır: “Gazeteler ve denizciler Paris’de kralın hapse atıldığını ve kellesinin artık güvende olmadığını yazıyorlardı” (Seghers, 2000: 31). Paris’teki bu durumun Haiti’deki yansıması da aynı şekilde olmuştur ve alışılan köle düzeni sallanmakta, ancak Haiti’deki beyazlar kanun koyarak durumu yine eskisi gibi

sürdürebileceklerini sanmaktadırlar. Yukarıda bahsettiğimiz, uyum sağlamış ve artık durumlarını içselleştirmiş köleler bu haberler karşısında tepkisiz ve duyarsız kalırlarken, Michael gibi Paris'ten gelen siyahlar özgürlük yanlısı olarak ortaya çıkarlar. Anne babalarının buna tepkileri, çocuklarının bu tür işlere kalkışmaması yönündedir. Öyle ki, Michael'in babası, düşünmenin bile bir zenci için uygun olmadığını şöyle anlatırken, yine Paris'te olan bitenlerin Haiti'ye olan yansıması da verilmiş olur:

“Paris'te bizim başımıza gelenleri masalarda yüksek sesle anlatıyorlardı' dedi Michael. 'Misafirler de senin gibi aynı gemi ile geldiler ya' dedi yaşlı Nathan. – 'Hemen enselerinde siyahlarla' diye devam etti oğlu, orası hakkında anlatılan her şeyi duydular, köylülerin ayaklanmasını, insanların meydanlara toplanmalarını, vergi tartışmalarını, Sarayın acziyetini, halkın öfkesini, hepsini duydular. Sonra bu köleler bu konu hakkında düşünmeye ve barakalarında daha sonra bu konu hakkında konuşmaya başladılar.' – 'Hayal görüyorsun' dedi babası, 'bir konu hakkında düşünmek beyazların işidir. Siyahlar sandalyelerin arkasında dururlar. Sandalye arkalıkları yuvarlak masa konuları hakkında fikir üretmezler.' Yaşlı Mendez torununa gülümseyerek baktı ve kendi kendine 'aha, rüzgar anlaşılan oradan esiyor. Torun soğuk Paris'te gereksiz düşüncelere kapılmayı öğrendi ve herkesin de böyle gereksiz düşünceler ürettiğini sanıyor' diye düşündü” (Seghers, 2000:19).

Anna Seghers'in novellasında ağırlıklı yer verdiği konulardan biri de ayaklanmanın yaratmış olduğu karmaşadır. Siyahların bütün şehirleri nasıl yakıp yıktıkları anlatılırken, beyazların ve melezlerin ya adanın İngiliz yönetimi altındaki bölümüne ya da İngiltere'ye gittikleri bu satırlarda aktarılır. Toussaint Louverture'ün başarıya ulaşması, adayı hâkimiyetine alması Fransa'da yeni iktidara gelmiş olan Napolyon'un hoşuna gitmediği de işlenen konulardandır. Toussaint Louverture'ün ırklar arasındaki farkı yok etmesi şu cümlelerle verilir:

“ Toussaint hakkında hazırladığı raporda 'ırklar onun elinde mum gibi eriyor' diye rapor etmişti Paris'teki komiser. O sıralarda Bonaparte konsül olmuştu. Toussaint kendi anayasasını ilan etti. Adet yerini bulsun diye de sonradan onaylatmak için konsüle göndermişti” (Seghers, 2000:53).

Novella, adanın yeniden Fransa'nın kontrolüne geçmesi ve köleliğin yeniden devreye girmesi için Fransa'nın asker göndermesi ve Toussaint'i tuzağa düşürerek tutuklanması ile devam eder. Toussaint'in tuzağa düşürülmesinde siyahlar Michael'i suçlarlar. Eserin sonunda

Toussaint’ın Paris’te hapisanede, Michael Nathan’ın Londra’da ölümleri rapor edici tarzda verilir ve eser son bulur.

Tartışma ve Sonuç:

18. Yüzyılın en zengin sömürgesi olan Haiti, stratejik konumu nedeniyle uzun süre Avrupa ülkelerinin hedefinde yer almış ve bunun sonucunda tarihi kanla çizilmiş bir ülke olmuştur. Haiti’de yaşananların aklı dünyanın merkezi yapan Aydınlanma döneminin en etkin olduğu yıllarda yaşanması, bir bakıma Aydınlanma döneminin kendi yapısökümü olarak anlamaya veya Aydınlanma fikirlerini teorik bir bilgi yığını olarak yorumlamaya olanak tanır. Her iki adlandırmadan da kaçınmak ise, Aydınlanma döneminin farklı bir yüzünü göstererek, Avrupa merkezci düşüncelere göz yuman bir düşünce sistemi olarak anlamayı gerektirir. Bunu, ortaya atılan tüm hümanist değerlerin sadece Avrupalılar için geçerli olabileceği şeklinde yorumlamak ta mümkündür. Bunun nedeni olarak, yukarıda ele aldığımız Rousseau, Humboldt ve Hegel gibi düşünürlerin Haiti konusunda suskun kalmalarını gösterebiliriz. Hegel’in efendi/köle diyalektiği veya devlet konusundaki fikirleri, bireysel düzlemde veya devlet düzleminde mücadeleyi, savaşı kaçınılmaz bir şey olarak tanımlaması evrim kurallarını hatırlatır.

Klasik ve Romantik dönemler arası bir yazar olarak anılan Heinrich von Kleist, genelde tarihsel konu ve döneminin sorunlarını konu edinmiştir. Daha çok ezilenden yana bir tavır alarak haksızlıklara karşı çıkan Kleist, eseri ‘Die Verlobung in St. Domingo’da dünyada başarılı olmuş tek köle ayaklanması olan Haiti ayaklanmasını bir aşk hikâyesi ile birleştirerek, ayaklanmayı tarihsel arka plan olarak kullanır. Eserde siyahların ayaklanması bazı pasajlarda insanlık dışı bir katliam olarak anılırken, beyazların kölelere uyguladığı baskı ve zalimce davranışlar da dile getirilir. Politik yönü ağır basan bir yazar olan Kleist’in nesnel olarak yaklaşım çabalarının temelinde aslında yeni tanıştığı Kant felsefesinden kaynaklanmaktadır. Kleist, Kant felsefesi ile karşılaşmasını şu şekilde anlatır:

“Çok kısa bir süre önce seni benden daha çok sarsacak yeni Kant felsefesi denilen şeyle tanıştım. ... Eğer insanlar göz yerine yeşil camlara sahip olsalardı, bununla gördükleri her şeyi yeşil olarak yorumlamak zorunda kalacaklardı – ve hiçbir zaman, gözlerinin nesnelere olduğu gibi mi gösterip göstermediği konusunda karar veremeyeceklerdi. Zihin için de aynı şey geçerli. Biz de bizim gerçek olarak adlandırdığımız şeyin, gerçekten gerçek

mi yoksa sadece bize mi öyle görüldüğü konusunda karar veremeyiz.” (Akt. Nicolai, 1976: 22).

Bu yaklaşım aynı zamanda Kleist’in eserinin farklı yorumları için de bir açıklama olabilir. Kleist’in eserini kültürler arası bir karşılaşma olarak anlamak isteyen Uerlings, Dilthey’in hermeneutiğini çağrıştıracak bir şekilde kendini bir başkasında bulma olarak yorumlar (Uerlings, 1991:344). Bu belki Avrupa kültürünün yapısökümü bağlamında kabul edilebilecek bir iddiadır. Kleist’in Prusya’nın işgalinden dolayı Napolyon’a duyduğu kin bilinmektedir. Kleist, bu yeni gücü vizyonsuz ve özgürlük bakımından yenilikler vadetmeyen ve barıştan uzak biri olarak yorumlar. Prusya’nın işgali Napolyon’a karşı duyduğu nefreti artırır ve “dünyanın bu kötü ruhunun kafasına bir kurşun sıkacak biri neden çıkmıyor” diye kendi kendine sorar (Aktaran: Lützeler; 2000: 9). Bütün bu kine ve Haiti bağımsızlık savaşı önderi Toussaint’in ölüme terkedildiği hapisanede yatmasına rağmen, eserde Toussaint’in adı geçmez. Bu da tam bir duygudaşlığın olmadığı sonucuna götürür bizi. Diğer taraftan eserde bağımsızlık mücadelesinin, bir aşk hikâyesinde fon gibi kullanılmış olması, bağımsızlık savaşının ikinci planda kalması bu yargıları kuvvetlendirmektedir. Kleist’in Haiti’nin bağımsızlık mücadelesinden hareketle söylediği şu sözler muhakkak suretle anılmalıdır: “Eğer bir kişi uzun bir süre belli güçlerini kullanmaktan alıkonulduysa ve bu güçlere tekrar kavuşursa, öncelikle bu özgürlüğü nasıl kullanacağını öğrenmek zorundadır” (Aktaran: Uerlings, 1991:343). Uerlings, bu sözlerin Kleist’in arkadaşı Zschokke’nin “köleliğin aşama aşama kaldırılması gerektiğini, aksi takdirde anavatana zararı olacağı” iddiası ile birleştirerek, Haiti ayaklanması konusunda, Kleist’in nesnel anlatımına bir açıklama getirir (Uerlings, 1991:348). Bütün bunların ışığında Kleist’in eserinde ortaya çıkan yaklaşımın Romantik dönemin felsefesine uygun bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür. Haiti bir koloniden ziyade, uzak diyarlar olarak ve özgürlük için ayaklanma da bir aşka arka plan olarak işlev görmüştür.

Kleist’tan yaklaşık 140 yıl sonra aynı konuyu ele alan Anna Seghers, Haiti’nin Kleist’in ilgisini sadece egzotik bir ülke olarak çektiğini belirtir ve özgürlük için savaşın önemsizleştirildiği fikrini taşır. Seghers, sosyalist dünya görüşüne uygun olarak, ayaklanmayı kapitalizme karşı bir ayaklanma olarak kabul eder ve eserinde ayaklanmayı başka bir yan olayla değil, doğrudan bağımsızlık hareketi olarak ele alır. Seghers, ayaklanma içerisinde yer alan sınıf mücadelesini de öne çıkararak, ayaklanmanın taraflarını da ayrıştırır. Uyum sağlayan yaşlılar ile Paris’te olup bitenlerden haberdar olan ve özgürlük isteyen genç kesim

arasında bir gerilim yaşanmaz ama yaşlılar adayı ilk terk edenler arasında yer alırlar. Seghers’in eserinde, ayaklanmanın etkileri normal bir havada verilirken, ayaklananlar için Kleist’ta olduğu gibi olumsuz sıfatlara yer verilmez. Seghers’in sürgün hayatında tanıyıp kültürüne aşına olduğu ülkeye ve hareketini anlatırken Kleist’ın kullandığı kelimelerden uzak durması onun bu ülkelere olan sempatisini göstermekte ve dünya görüşüyle paralellik göstermektedir. Her iki eser arasındaki temel farklılık ideolojik düzlemde ve çağına uygunluktan kaynaklanmaktadır diyebiliriz.

Kaynakça

1. Birincil Kaynaklar:

Von Kleist, Heinrich (2002); Die Verlobung in St. Domingo, Das Bettelweib von Locarno, Der Findling. Reclam Universal Bibliothek Nr. 8003. Stuttgart
Seghers, Anna (2000); Karibische Geschichten. Aufbau Taschenbuch Verlag. Berlin.

2. İkincil Kaynaklar:

Buck-Morss, Susan (2012); Hegel, Haiti ve Evrensel Tarih. Çev.: Erkal Ünal. Metis Yayınları. İstanbul.
Fieldhouse, David K. (1965); Die Kolonialreiche seit dem 18. Jahrhundert. Fischer Weltgeschichte Band 29. Herausgegeben und verfaßt von David K. Fieldhouse. Fischer Verlag.
Gliech, Oliver (2010); Die „erste schwarze Republik“ und ihr koloniales Erbe. APuZ, Aus Politik und Zeitgeschichte, 28-29, 2010. 12. Juli 2010. S. 17-22.
Gliech, Oliver (2008); Die politischen Systeme Haitis (1804-2000). In: Die politischen Systeme in Nord- und Lateinamerika. Editörler: Stüwve, Klaus&Rinke, Stefan. VS Verlag für Sozialwissenschaften. GWV Fachverlage GmbH, Wiesbaden
Gökberk, Macit (1985); Felsefe Tarihi. Remzi Kitabevi. İstanbul.
Grathof, Dirk (2009); Kleist: Geschichte, Politik, Sprache. Aufsätze zu Leben und Werk Heinrich von Kleists. Westdeutscher Verlag. Wiesbaden.
Hegel, G.W.F. (1986); Tinin Görüngübilimi. Çev.: Aziz Çalışlar. İdea Yayınları. İstanbul.
Kjærgård, J.R., 2018. Kleist and Haiti: The Haitian Revolution in Heinrich Von Kleist's Die Verlobung in St. Domingo. Karib – Nordic Journal for Caribbean Studies, 4(1), p.10. DOI: <http://doi.org/10.16993/karib.53>
Lammel, Isabell (2015). *Die Transformation des Toussaint Louverture-Mythos in der französischen Literatur* (1-1). Frontmatter. In: Isabell Lammel (Eds.), Bielefeld: transcript Verlag.
Loch, Rudolf (2003); Kleist. Eine Biographie. Wallstein Verlag. Göttingen.
Lützel, Paul Michael (2000); Napoleons Kolonialtraum und Kleists "Die Verlobung in St. Domingo" 430. Sitzung am 19. Juli 2000 in Düsseldorf Westdeutscher Verlag. Wiesbaden.
Uerlings, Herbert (1991); Die Haitianische Revolution in der deutschen Literatur: H. v. Kleist - A. G. F. Rebmann - A. Seghers - H. Müller. Jahrbuch für Geschichte Lateinamerikas, Volume 28, Issue 1, Pages 343–390, ISSN (Online) 2194-3680, ISSN (Print) 1438-4752, DOI: <https://doi.org/10.7767/jbla.1991.28.1.343>
Zeuske, Michael (1991); Die vergessene Revolution: Deutschland und Haiti in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Aspekte deutscher Politik und Ökonomie in Westindien. Jahrbuch für Geschichte Lateinamerikas (JbLA) 28 (1991), pp. 285-326.,

3. İnternet Kaynakları:

Aniela Maria Mikolajczyk (2017); Alexander von Humboldts Manuskript Isle de Cube. Antilles en général in der Biblioteka Jagiellońska als Vorstufe des Essai politique sur l'île de Cuba <http://www.hin-online.de/index.php/hin/article/view/248/467>

- Gliech, Oliver (2008): Die Sklavenrevolution von Saint-Domingue/ Haiti und ihre internationalen Auswirkungen (1789/91 – 1804/25). Avinus Magazin. Europäisches Online-Magazin für Medien, Kultur und Politik. ISSN: 1866-5985. <http://www.avinus-magazin.eu/2008/05/28/gliech-oliver-die-sklavenrevolution-von-saint-dominguehaiti-und-ihre-internationalen-auswirkungen-178991-180425-280508/>
- www.jstor.org/stable/3198796 Nicolai, R.R.; (1976) Zum Situationsumschwung in Kleists Briefen und der “Verlobung in St. Domingo”. South Atlantic Bulletin. Vol. 41 No: 2.
- Zeuske, M. (2019); Alexander von Humboldt, die Sklavereien in den Amerikas und das „Tagebuch Havanna 1804. Zur Edition von „Isle de Cube“ <https://edition-humboldt.de/reisetagebuecher/text.xql?id=H0012105&l=de>
- <https://www.liportal.de/haiti/geschichte-staat/>
- <https://www.sueddeutsche.de/wissen/kuba-unbekanntes-tagebuch-humboldts-schildert-graueul-der-sklaverei-1.3175136>

CUJOSS

Tarandığımız İndeksler...

